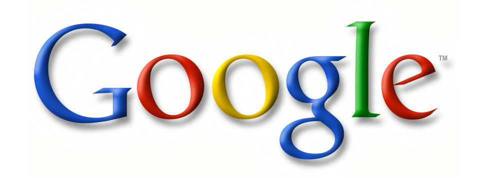

WIDENER
HN JU7T $

ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
SIGILLUM
VE RI TAS

PUBLICATIONS
DE LA SOCIÉTÉ
Historique et Archéologique
DANS
LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

TOME XXIV.

NOUVELLE SÉRIE.

TOME IV.

Vis unita major.

1887.

RUREMONDE,
TYPOGRAPHIE DE J. J. ROMEN ET FILS.

De leenen van het adellijk huis

TE DIETEREN, BIJ SUSTEREN.

VOORWOORD.

Van het iiiddeneeuwsch leenstelsel is in onze gewesten maar weinig bekend; daarom moet elke bijdrage hoe klein ook den liefhebber der oudheden welkom zijn.

In den loop van den winter des jaars 1876 kwamen ons eenige oude papieren ter hand, afkomstig uit de voormalige mankamer van Dieteren, een leen- of cijnshof der oude heeren dier plaats. Wij vonden onder anderen dat het geslacht van Hoensbroeck in bezit daarvan geweest is en dat Johan Hoen tzo Broeck in de XVI^de^ eeuw heer van Dieteren was. Nu dachten wij dat in de monographie van wijlen den heer Slanghen, getiteld: »Het Markgraafschap Hoensbroeck" menige bizonderheden over dit leenhof zouden te vinden zijn. In den stamboom bladz. 168 vonden wij werkelijk dat den 1 Oct. 1441 door den stadhouder van Valkenburg, Arnold van Tzievel, ridder Johan Hoen tzo Broeck met de Dieterensche leenkamer der 72 mannen te Bilsen beleend werd, maar het leen van den Koppelberg wordt aldaar niet vermeld. Het was dus iets anders. Zulks blijkt ook uit de Geschiedenis der Valkenburgsche leenen van den Eerw. heer Jos. Habets, waarin de Dieterensche leenen van Bilsen uitvoerig beschreven zijn.

De Dieterensche leenen werden gereleveerd als volgt: het groot leen met 15 goudgulden, de kluppelleenen die

geene hergeweide betaalden met 7 goudgulden of andere rechten. Dit leenhof was in de vorige eeuw in bezit der familie von Boinenberg; deze heeft hetzelve den 30 Oct. 1781 verkocht voor 100 hollandsche ducaten aan den ridder Jean Paul de Plevitz, die tot de opheffing der feodale rechten door de Fransche Republiek eigenaar is gebleven.

De leenen van Dieteren of Sombref, te Bilsen, hadden geheel andere lotgevallen. Zij waren oorspronkelijk gelijk de *Koppelberg* een bezit der oude Heeren van Dieteren en van Hoensbroeck, maar kwamen daarna in handen van de Heeren van Reekhem, uit de geslachten van Sombreffe, Arenberg, Quadt van Wickrade, Vlodorp en Aspremont-Lynden.

Graaf Karel van Lynden, heer te Reekhem en diens zuster Eleonora Maria gravin van Lynden, abdis te Munsterbilsen, verkochten de Dieterensche leenen van Bilsen den 3 Juni 1700 aan Johan Emerix, burgemeester van Maastricht, wiens dochter Maria Katharina Emerix, trouwde met Hendrik Josef Van der Maesen, te Maastricht.

Het leen van Dieteren onder Susteren, de Koppelberg genaamd, was ook niet, gelijk dat van Bilsen, een achterleen van Valkenburg. Zij hebben dus enkel dit punt van overeenkomst dat ze zich oorspronkelijk in bezit derzelfde familiën bevonden hebben, namelijk, die van Dieteren en van Hoensbroeck. (1)

De stukken die wij ter samenstelling dezer kleine mededeeling gebruikt hebben, en die door ons aan het Rijksarchief te Maastricht werden geschonken, zijn de volgende :

1) Een Register in kl. fol. van 252 bladz. getiteld: *Lehnen zu den lehensadell zu Dieteren gehoerrigs.*

---

(1) Over het leen van Dieteren of van Sombreffe te Bilsen zie *Publ. etc. du Limbourg* deel XXII.

2) *Dyt syn alsulke leen unde leenguede als Johan Hoen van den Broick hout, tubehoerend den huyss van Deteren.* Een register in kl. folio van 33 beschreven bladz.

3) Een register 14 bladen van 1595 met verklaringen der leenmannen omtrent hunne goederen. Een reg. kl. fol.

4) Losse stukken betrekkelijk hetzelfde leenhof. Voor een groot deel denumbrementen van verschillende jaren.

Dit weinige diene tot opheldering van hetgeen hier volgt.

ALB. WOLTERS.

DE LEENKAMER VAN DEN KOPPELBERG

TE DIETEREN.

De reiziger die den nieuwen weg, van *Susteren* naar *Maeseyck* bewandelt, zal even vóór het dorpje Dieteren, op de rechter zijde van voormelden weg eenen bolvormigen heuvel ontdekken, die te midden van het vlakke veld, door menschenhanden is opgeworpen. Deze berg, de zoogenaamde Koppelberg met de omringende grachten, was in de middeneeuwen een verdedigingswerk der heeren van Dieteren, wier kasteel in de nabijheid, waarschijnlijk ter plaatse genaamd »het Slotje" moet gelegen hebben, ofschoon er alle sporen van verdwenen zijn. In de vorige eeuw nog, stond op de kruin van den Koppelberg, een forsche eik in wiens schaduw de leenmannen der mankamer van den Koppelberg vergaderden. De familie van den ouden suzerein (1) was reeds lang uitgestorven, de steenen zijner burgt waren als bouwmateriaal verbruikt en spoorloos verdwenen, maar de burgtvasallen waren onwankelbaar blijven voortleven; eens of meermalen in het jaar vergaderden zij onder den boom der Duitsche trouw en spraken er recht over relief, verkoop, erfenis, schenking of ruiling der leengoederen.

Blijkens eene memorie in de laatste helft der vorige eeuw geschreven bestond de leenkamer van Dieteren uit zeven leenen te Susteren gelegen, twee onder Baeckhoven, drie onder Dieteren, drie onder Roosteren en vier onder

(1) Een Winandus de Dieteren, 1260, wordt genoemd bij Lacomblet II, N° 498. Over de Heeren van Dieteren zie Jos. Habets, *Geschiedenis van Susteren en het Stift van St. Salvator* aldaar in de Publ. etc. du Limbourg VI, p. 441—567.

Veltwezel. Deze leengoederen, benevens eenige anderen, die bij verloop van tijd verloren gingen, vinden wij nader omschreven in de volgende opgave:

»Dyt syn alsulke leen unde leenguede als Johan Hoen van den Broick hout tubehoerend den huyss van Deteren.

1. Item in den irsten helt men dat sloet van Waldenborch toe leen van den huyss van Deteren.

2. Item Dederich van Oest helt dat huyss, hoeff ende lant van Swalmen toe leen van den huyss van Deteren und myt synen tubehoer".

Later gereleveerd door Arnt Schenck, vervolgens door jonker Peter van Eggenraede.

3. »Item derselve Dederich van Oest helt toe leen dye dry moelen van Swalmen van den huyss van Deteren".

Later gereleveerd door de voorgemelden Arnt Schenck en Peter van Eggenraede.

4. »Item Heer Werilo Visser te Swalmen, ritter, helt toe leen voel guets tot Asselt und Swalmen, dair men nyt waill getail van weyt und van den huyss Deteren".

Later gereleveerd door heer Wylhem van Vloerop.

5. »Item advocatus de Ruremunde Bernardus de Begendorp helt toe leen sommich guet geheytten dye teynde op Graet by Swalmen, van den huyss van Deteren.

Later door Wilhem van Vloederop.

6. »Item Dederich genoempt Wammes de Obrat helt van mych toe leen dry guede Elmp geleghen in der mullen.

7. »Item cognatus Mychaelis Galli nove vylle tenet bonam curiam de me Jacente Tassols.

8. »Item Tylman de Vurmer frater dicti Toboder quedam bona de eodem Jacen*(te Tassols)*.

9. »Item Goeswinus de Roedenborch tenet de me unam hovam vel duas marice que dicitur Heyde.

10. »Item filius Voegels den Venloe tenet de me bona que jacent in Convoiensch bruke juxta Crekenberch.

11. »Item Gerit van Parlo helt toe leen van den huyss van Deteren den hoeff van Boninghen myt allen synen tubehoer.

Door eene andere hand is bijgevoegd: Ist ein bundig lehn.

De Buningerhof was vroeger gereleveerd door Bart van Parlo en later door Johan van Brempt, Johan van den Bergh, Adriaen van Bilant, her tzo Reide, Christoffell Schenck, Oth Schenck den 30 Dec. 1602 door Hans Friedrich van Calckum (*Collen*, staat elders) genant Luchtmhar en laatstelijk den 27 Feb. 1782 door Arnold Schoffelen van Roosteren. — Deze hof groot 6 bunder, 3 vrechten, 6 roeden, werd 1 Juni 1774 na voorafgaande kerkproclamatiën, affichen enz. in 6 perceelen verkocht door de erfgenamen van den chevalier de Bernaerts zu Beuniger (1). De verkoop was geteekend door J. Driessen op Heyde (van Echt) stadhouder der Dieterder leenkamer, Joan. Schoolmeesters en A. H. Loomans, mannen van leen, H. H. Schoolmeesters leengriffier, F. De Schilling en J. B. Haex meyer van Dalenbroek, gevolmachtigden der erfgenamen Bernaerts. De aankoopers waren o. a.:

1. Hendrik Reynen (385 roeden in de Beunigerbemden bij de Guliksche limiet a 142 pattacons).

2. Schillings (537 roeden van den Beuningerhof a 181 pattacons.)

(1) Wij vonden bij de betrekkelijke documenten eene kwitantie van 5 Juli 1751, over de rechten van octrooi, den 21 Mei bevorens verleend aan den heer Bernaert de Boeningen, ten einde den Wijlrehof bij continuatie te mogen belasten met 1000 pattacons ten behoeve der Eerw. Moeder Priorin en verdere religieusen van het klooster Mariawehe te Roermond: »Voor betacte van belastinghe gepasseert van den erfstadthouder ende mannen van leen den 26 Juny 1751 ad. . . . . 21—18—0
voor twee bescheydbrieven ad . . . 1—16'
48—12

3. Steven Oyen (1 bunder a 112 pattacons).
4. Welter Schoffelen (1 bunder a 71 pattacons).
5. Steven Oyen (1 bunder a 113 pattacons).
6. De koster Hendrik Peskens (1 bunder a 107 pattacons).
7. Emont Hansen (184 roeden genaamd het half bondertje a 60 pattacons).

12. »Item dye Cruytzbroederen van Ruremunde helt toe leen den hoeff ther Beyck toe Deteren gelegen myt alle synen tubehoer.

Door eene vreemde hand is bij geschreven »N.B. wirdt verthedigt mit XV goldgulden jedoch vermöge Brieff und Siegell so die Herren Creutzbrueder haben, werden erlassen mit einen goltg.

De hof ter Beek werd later gereleveerd door Wylhem Goltsteyn, Johan Diricks, Dirrick syn soon, Gerlyn Kremers, Symen Voss, Dirck Lers der Jonge en 11 Maart 1757 door Christiaen Albers.

13. »Item dye selve Cruitzbroederen van Ruremunde helt toe leen van den huyss van Deteren dye moelen toe Deteren gelegen by den hoff ter Beyck.

Is later bijgeschreven: »Würdt verthedigt mit XXV mittelmäessige stockvisch". Later is dit leen gereleveerd door Herman Noethens, Dederich Lynen, Peter Leir, Johan Lynen off Van der Beick der Jongh, Heyn van Gratem, Hein Schlangen en Peter Slanghen 23 July 1627.

In 1757 den 11 Maart is de molen verkocht krachtens octrooi van de leenzaal dd. 21 Jan. 1757. Den 22 Maart 1773 werd Jan Lodewijk Brouwers van Obbicht tot leenman aangesteld. Zijn zoon Jan Hendrik volgde hem op.

14. »Item Heynrich van Kessel helt toe leen van den huyss van Deteren den hoeff tot Gheynen Pass toe Tolde by Roesteren gelegen und myt tyen buynre lants.

Is bijgeschreven »würdt entfangen myt funffzehen goltg.

Later is de hof op de Pas te Roosteren gereleveerd door Zeger van Kessel, door Bernart van Kessel, »entfangen den IX Juny Anno 1588," daarna door Hein Vraits. Den 14 Juni 1655 door Hans Adam van Rossem, volgens een extract van Rener Schoolmeesters uit het Liebn register; den 12 Maart 1746 door Aeret Houben inwoner van Sittard.

15. »Item Johan Haesse helt toe leen van den huyss van Deteren den hoeff toe Virmelen myt alle synen tubehoer.

Is bijgeschreven »wurdt empfangen met funffzehen goltg.

Later is de hof te Virmelen, onder Dieteren gereleveerd door Johan Munnix, Aal Munnix, Heinrich Munnixs, Dederich Monninx, Hein Monnix seyn sohn. Is nog het volgende bijgeschreven: »Me Deryck Pennus (?) de lehen bott Anno 1607 den 28 Juny hat Wilhelm Wulfferdt schultheyss zu Sustern das lehn des Weilhem Munninx seine inhabende lehnguet verkauft mit bewilligung des lehnherren empfangen.

16. »Item Gort Herberich helt toe leen van den huyss van Deteren.

Bijgeschreven staat: »wurdt verthedight mit XXXV Tornosen oder alde groten.

Later gereleveerd door Herberich syn soon, Lambrecht Gryns en Johan Beheren.

17. »Item Arnt van Louwe helt toe leen Beysbaent by der moelen toe Deteren gelegen.

Bijgeschreven: würdt entfangen mit VIII gg.

Later Jan Louwe en na diens dood den 1 Juni 1513 Moeren, hr. Heynrich Salde, Hern van Louwe, Dirck Lynen van Dieteren en Arndt Helbrucke, den 22 Oct. 1715 Arnold Helbrekers.

18. »Item Her Johan van Kurbussche helt toe leen van den huyss van Deteren seven buynre lants int Deteren velt gelegen.

Bijgeschreven »Ist ein bundig lehen und würdt verthedigt mit XV gg.

Later gereleveerd door Johan van Louwe, Leyst (1) Moeren, Johan Monx, Mewiss Backhuys, Jan Berghmans, Erken Bergman den 23 July 1627 en Derick Lyne.

19. »Item Dederich Oetman helt toe leen van den huyss Deteren veirdehalfff buynre lants op Kuwen gelegen myt seven gulden und eynen halven nar uytwysonghe hoens briefs sij van den leen heer hebben.

Later gereleveerd door Goessen Mesbeck, »nunc selve" (2) Jacop Kopparts, Chris Kaelen, Wyllem Jacobs van Halbecksem, Johan Pluchmers, Johan Kurckraedt en Lenart te Loe.

20. »Item Johan Keymich helt toe leen van den huyss van Deteren veirdhalff buynre lants op Kuwen gelege myt seven gulden und eynen halven nae uytwysonghe hoens briefs sy van den leenheer hebben.

Bijgeschreven staat »Würdt verthedigt mit VIII gg.

Later gereleveerd door Daem van Meraede, H. Emonts der Jonge, Jan Kemeyx, Clays Moirs, Areth Goossens,.... Tys Cuppen. (?)

21. »Item Jacob Styx helt toe leen van den huyss van Deteren omtrent dry buynre lants luttel mere of men op Kuwen gelegen und men helt se op myt eynen punt alde swairt volcoemelich aff vanden ontfenkenysse off vyfftenen alde groet Turnoess dair vur nae inhalt eyns brieff dye partyen hebben besiegelt van Joncker Wynant van Deteren leenhier was und Welter Tsoessen (of Tsoesser?) und Claess van Roessen als leenman.

Bijgeschreven staat: »wirdt verthedigt mit XV alde groeten Tornois darfur betsailt viertzig stuver brabants.

Latere leenmannen Johan Op ten Dyck, Daem Zavelant, Mewis Backhuys, Daem syn soen, her Heinrich Backhuys, Willem Jessen.

(1) Leyst is waarsch. afkorting van Lysbeth (Elisabeth.)

(2) D. i. de schrijver van het register Hyacint Tassols.

22. »Item her Merten van Bredae provysoer und regere dess goetshuyss van Synt Anthonis helt toe leen van den huyss van Deteren honnen laethoff myt cynsen, capunen und tubehoeren toe Veltweset geleghen omtrent Convent und Gellich.

Bijgeschreven: Ist ein bundig lehen und wirdt entfangen mit XV gg.

Merten van Bredae heeft den laathof met XV goudgulden geleveerd den 17 Sept. 1507 uit handen van den stadhouder Jan Vunck en de leenmannen Jan van Kortenbach en Jan Konix.

Latere leenmannen: Her Johan Mewis, her Augustyn, de jonge Herbet, her Friederich Bombais, Wulhem van Heesholt, Casper Clerx haits von dem lehnhern selbst entfangen anno 83 den 22 Novemb. 1678. Eerst Laurens (?) 1712, 25 Juli Adam Fabritius.

De laatste leenman die dit leen releveerde uit handen van den heer J. P. de Plevits, was Mathias van Geleen van Maastricht, den 27 Januari 1783, krachtens notarieële volmacht van Joan van Geleen praecept en overste van St. Anthonis Godshuis.

23. »Item Johan van Kortebach helt toe leen van den huyss van Deteren omtrent seven buynre lants toe Veltweset gelegen omtrent Convent und Gellich.

Later gereleveerd door Claes van Kortebach.

24. »Lauweren van den Wyer helt toe leen van den huyss van Deteren omtrent achtehalff buynre lants toe Veltweset gelegen by dye Eyck (*en met latere hand er bij geschreven* :) unde wirt gehalten voer eyn peundich leyn.

Later gereleveerd door Jan van den Wyer, Mewis Harmans, Thonys Claes, Gordt Inghenholt, Biell van gen Holt en Goert van gen Holt.

25. »Item Lemken van Kanne helt toe leen van den huyss

van Deteren seven buynre lants weynich mer off myn gelegen neven Mewus Claess lande tusschen Convelt und Gellich gelegen bij dye Eyck.

Bijgeschreven: Ist eyn bundich lehn und würdt mit XV gg entfangen.

Latere pachters: Andries Haghen, wiens regte erfgenaam Lambrecht Van der Boss, heer te Gortsloff in 1512 leenman benoemd werd door den stadhouder Jan Vunck en de leenmannen Emont van Lou, kanunnik te Susteren, Reyner Koninx und Mewis Herman. Later verheven door Katrhina van Horn, Jan Mopartynghen en Lambert Mopertingen.

26. »Item Wynant Moers helt toe leen van den Huyss van Deteren synen hoeff myt synen toebehoer wyllich hoeff gelegen is teghen der heren van synt Anthonys hoeff oever soe Weltweset gelegen.

Wirdt entfangen mit XV gg.

Latere pachters Gelis Lymbergere, Hynryck van Putthen, Heynrick syn soen, Jacob Mathies.

27. »Item Rutgers hoeff van Weset is leen des huyss van Deteren.

28. »Item Johan Konix helt toe leen van den huyss van Deteren omtrent seven buynre lants omtrent Veltweset gelegen.

Bijgeschreven: ist ein bundich lehn und würdt empfangen mit XV gg.

Latere leenmannen: Reijner Konincks, Aerth Konyncks, jonker Johan Konincks den lesten daich Decembris anno 88.

29. »Item Marten Smeyt helt toe leen van den huyss van Deteren.

Bijgeschreven: würdt verthedigt mit VIII gg.

Latere leenmannen: Heynrich syn soen, Dirrick Leerss, Jan von Korbusch den goltsmidt, Henrich Salden.

30. »Item Johan Wammus van Eyck helt toe leen van den huyss van Deteren omtrent derdehalff buynre lants op Hoelts gelegen derre hait Thys van (1) Guttekoeve vyff frechte und Jan Wamus erfgenaemen ouch vyff frechten.

Bijgeschreven : Wurdt verthedigt mit VIII gg.

Latere leenmannen : Thyss van Guttekoeven 1516, woensdag na S. Petr. ad vinc., Wylhem syn soen, Jan Radermaekers, Thewis Loeffe.

31. »Item Thyss Backus van Baickoeffe helt toe leen van den huys van Deteren luttel mer dan dry frechten achter synen hoeff op dye Geleyn. Item noch sterck enen halff buynre lants achter Tharis Kampe unt is enen cluppelleen, dair men fur betailt ast velt.

Bijgevoegd : Ist ein kloppellehn.

Latere leenmannen : Johan Venck unde Daem Venck, Dirrick Jatten, Johan Jaeten den 4 Aprilis A° 88, Friedr. Laps van Holthum.

32. »Item Johan van den Capelle helt toe leen van den huyss van Deteren (Jan van der Capellen van Eelen werd daags na Pinkster 1510 leenman.)

Bijgeschreven staat : Ist componirt mit drissig alden groiten jedere ad II st bb. jedoch op believen des lehenherren.

Latere leenmannen : Dirick Smeyts, Jeuck Radmacher van Elen entfangen den 5 Aprilis anno 73, Clais Kupers entfangen den 3 Maii anno 75.

33. Item Dreyss Heremans helt toe leen van den huyss van Deteren.

Bijgeschreven : nunc Jacop Heremans.

34. Door eene vreemde hand geschreven is hier ter plaatse ingelast »Item Hub. van Croilboss as mumber Joncker Hermans van Eyneten helt toe leen van den huyss

(1) Thys Salden hier genaamd van Guttecoven maakte zich weigerachtig om zijne rechten te betalen.

van Deteren van den halffen waite aen deser syden (?) geger Hebbener gebeuthen und ist verdraegen up ein cloppell lehn ad VIII ggl. Nunc Jan van Mewen.

Bijgeschreven nunc Johan van Mewen der Jonge den 5 Julij anno 69 entf.

35. »Item Wylhem Molenner op dye Maess helt toe leen van den Huyss van Deteren eyn stuck lants aen dye Vewen teghen den Vysscherwyrt gelegen.

Würdt mitt XXX alden groitten empfangen jeder ad III st bb.

Latere leenmannen Welter syn soen, Jacob syn soen, Wyllem syn soen, Wilhem In gen Born, was voorheen gereleveerd door Heyn Creyt.

36. »Item Heyn Aert helt toe leen van den huyss van Deteren.

Latere leenmannen Jacop Doppens, Gele Sienken, Clemens van den Hargheim, Jacob Janys alias Smeyts, Dederich Voss, Heyman Emondts, Jan Jessen.

37. Item Johan van Kortbach helt toe leen van den huyss van Deteren den hoeff van Eelbaempt myt syner tubehoir in den dorpe van Veltwesel gelegen unde is enen pundich leen.

Bijgeschreven: ist eyn bundig lehen, Nunc joncker Peter van Kortebach, nunc joncker Clais van Blitterswick hait diss lehen empfangen den 21 Januarii A° 73. Nunc Claes van Kortebach. (1)

De bovengemelde leenen werden 29 Mei 1595 namens den leenheer Reinhard Hoen van den Broek, door den leenstadhouder Johan Salden geassisteerd door twee leenmannen en den leenbode nauwkeurig opgenomen, derzelver grootte en opbrengst opgeteekend en de leenmannen onder waarborg van hunnen leenmanseed tot erkenning hunner verpligtingen opgeroepen. Uit deze omschrijving blijkt dat het leenhuis Dieteren bezit:

(1) De volgorde is niet duidelijk aangegeven, op Jan van Cortebach volgt denkelijk Claes, dan Peter v. C.

A. te Susteren zeven leenen te weten:

1. het leen op Kun en Noitgen, leenman Jan van Kurbich oud 60 jaren.

2. het leen......... leenman Clais Mors, is verschuldigd.... goldg.

3. » » op de Helst leenman Thonis Loeffen, oud 45 jaren, schuldig 7½ goldg.

4. » » » » » » Johan Behr schuldig 10 Hoornsche gulden.

5. het leen op de Key, leenman Dirck Voss, oud 66 jaren schuldig 15 tornosen.

6. » » » » » » de eerw Heinrich Backhauss, kanunnik te Susteren, oud 65 jaren schuldig 15 alde groote tornosen.

7. » » op Kun, » Wilhem Halbeck (?), 70 jaren, heeft een koppelleen dat 7½ goltgulden betaalt.

B. te Backhoven twee leenen te weten:

1. het leen van Frey Laps bestaande uit 5 vrechten akkerland a 7½ goldgl.

2. de hof te Virmuln (?) a 15 goltgl., leenman.... Munnichs.

C. te Dieteren drie leenen, te weten:

1. het leen van Arndt Hellebrechers a 7½ golgl.

2. » » » Mewis Backhauss a 15 goldgl.

3. de hof ter Bech, leenman Dirk Lersz in naam en van wegen de Eerw. Kruisheeren van St. Cornelis te Roermond; deze hof is te releveren met 15 goudgulden. (Eene noot zegt dat ontvangen placht te worden: ein halb pont zwartter Tornossen zu alle vier hochzeyten fur jonckher Johan Hoen von dem Brock, sittende in seinen alingen stoel.

4. de molen te Dieteren, leenman Huib. Schlangen wirdt verthedigt mit 25 middelmessiger stockfischen.

5. De hof te Beuningen ten deele onder Dietcren, deels onder Roosteren, wordt met 15 goudgulden ontvangen. Leenman Otto Schenck van Nideggen. Den 30 Dec. 1602 door jonker Hans Frederich van Calcheim, genant Luchtmar.

D. te Roosteren drie leenen, te weten:

1. Het half water der Maas dezer zijds tegenover Heppenart, wordt door Johan von Mewen ontvangen met een kloppelleen.

2. Kesselsleen wordt door Hein Krats ontvangen met 15 goltgulden, waaronder behoort:

a. Kessels-hof met een ½ bunder.
b. Jan Gnessens-hof 1½ vrecht en 6 roeden.
c. Gotgen Huybens-hofstede met het kempke 2 vrechten.
d. Rein Nilkens-hofstede met 25 roeden.
e. Tilman van Thors-hofstede met 1 vrecht.
f. Hein op den Pass-hofsstede 75 roeden.
g. Johan Hausmans-hofstede 1 bunder.
h. Kempen-hofstede met 75 roeden.
i. Erken Schetters-hofsted groot 1 bunder.
j. Dirk Oitgens-hofstede ½ bunder.
k. »Gierken Stilten Wyff kinder mit namen Wilhelm und Erken ein hoffstat auff dem Berg ein halb bonre.
l. Wilhem Cremer- und Claren-hoffstat ein halb frecht.
m. Trin Nelkens-hofstad 15 roeden.
n. ...... Krachts-hoffstat tot ein halb bonre wordt der gantze bergh von Gierkens hoffstat.
o. Lein Timmermans-hoffstat
p. Hoger kinder-Kempen.
q. Erken Stelten mit seynen mitgedelingen ein ½ bonre.
r. Die koulen in Nyskens daall.
s. Gotgen Salmen 1 frecht op Vossel.
t. Johan Hausmans ein bonder op den steinacker genaamd Hassenbonre oder Venckenlandt.

u. ½ frecht achter die Bremenkoul gehort der Broderschaft zu

v. Gelis auff dem Berg ½ frecht.

3. het leen aan de Vieheweidt gegen den Vischerwierdt in leen bij Wilhelm Ingen, opvolger van Peter Frencken a 30 alte grotten.

E. Te Eelen een leen van 8 bunder waarvan Claes Kupers van Eelen leenman is en dat 30 alte grotten. (Van dit leen was gedurende eenigen tijd geen auffhelder gesteld.

F. Te Maastricht (sic)

1. De laathof (1) der heeren van St. Teunis te Veltwesel, den 22 November A° 83 door Jaspar Haex onntfangen.

2. Heinrichs Puttenshoff te Veltwesel, gegen der heeren van St. Theunishof a 15 goldgulden laatstelijk 27 Juny 95 ontvangen door Jacob Mathias von Niessen.

3. Passarts leen te Veltwesel groot 7 bunder, leenman Lambert Mopertingen.

4. het leen van Jhr. Cloes van Blitterswyck genaamd Passart.

5. » » » Jhr. Johan Konigs 7 bunder groot bij Veltwesel.

6. » » » Goort vangen holt 7½ bunder groot te Veltwesel wordt ontvangen met 7½ goldgulden, gereleveerd 30 Jnnij 95.

De bovengenoemde leenen van het huis van Dieteren gingen bij verloop van jaren ten deele verloren, terwijl bij latere opgaven andere, hetzij door splitsing van de hoofdleenen of andersinds bijgevoegd werden. Zoo bestond in het jaar 1760 het leen genaamd den *Edelen-bampt*,

(1) *Laathof:* De oorsprong van dit woord wordt verschillend opgegeven. De eigenaars van uitgestrekte gronddezittingen schonken soms grootere of kleinere perceelen erfelijk ter ontginning en bebouwing tegen zekeren pacht of cijns. Wanneer ook die pachter (anlaat) onder zekere lasten gedeelten van zijnen laathof aan anderen afstond of uitleende, dan bleven die goederen toch altoos aan het stokgoed onderworpen en er van afhankelijk. — De verordening die de verhouding der laten regelden werden *latengewijsen* genoemd. (E. Sl. p. 55.

onder Veltwezent, toebehoorende aan den edelen heer Baron van der Heyden de Blisia, heer van Lye, Beekhoven en Karisbourg uit 88 nummers, volgens een extract uit het register der chinsen van de landerijen gelegen onder gezegden Edelen-bambt, geteekend J. H. Gerardi, rentmeester van den heer baron de Flaveau (Henri Joseph baron de Flaveau, seigneur d'Ermeton, wonende te Luik, echtgenoot van de barones van der Heyden de Blysia, verklaart 3 Augustus 1782 dat hij den Eerw. Heer Lenaerts, kanunnik van Looz, machtigt het leen van den Edelenbampt te Veltweselt, behoorende tot de leenzaal van Dieteren, in zijnen naam te releveeren, dien hij ook 5 Sept. 1782 werkelijk gereleveerd heeft. Zoo ook bestond de laathof te Veltweselt, genaamd Dieteren, toebehoorende aan de Eerw. Heeren van Sint Antoon te Maastricht, gelegen omtrent Couvelt en Geelich, uit 112 nummers, volgens opgave van Joannes G. Maurissen, prædictæ Curiæ Secretarius. De leenmannen onder deze nummers vermeld, betaalden eene rente van 1 oort tot 29 stuivers, behalve eenige kapuinen. Laatstelijk waren de cellebroeders van Maastricht eigenaars van een leen van Dieteren te Veltwezel, waarvan 17 Nov. 1782 Christiaan Neven leenman werd.

De leengoederen op de Hei te Susteren en op de Holst bedroegen 67 vrechten en 25 roeden. Die te Baekhoven 1 vrecht. Virmelerhof met boomgaard en »kempken" 17⅛ bunder. De Dieterder molen 37 vrechten. Kessels of Niethauserleen te Roosteren 41 vrechten, de Vieweide bij Visschersweert 6 vrechten 5 roeden, terwijl het halve water (der Maas) dezerzijds Heppenert, sedert 24 April 1655 gereleveerd was door Rudolph Kievelberg, bijgenaamd Mewen. Protocollen der lehenen welche *zu der Dietterer mancammer* gehorig.

Het gericht van de Dieterder leenzaal bestond uit eenen

leenstadhouder, eenige mannen van leen als assessoren, eenen leengriffier en eenen leenbode.

Het leengericht werd gehouden onder eenen eikenboom op de kruin van den Coppelberg, weshalve ook de leenzaal van Dieteren genoemd werd »het goed ter Coppelen."

De leenzaal van Dieteren was een leen van den hertog van Gelderland, ofschoon Dieteren in het Guliksch gelegen was, en telkens wanneer een hertog van Gelder den troon besteeg, moest de leenheer in diens handen, of in handen zijns gemagtigden, den eed van getrouwheid zweeren. Zoo vernieuwde de chevalier di Plevits den 24 Sept. 1792 den vasallen-eed in handen van den cancelier des hertogdoms te Roermond, toen Keizer Frans II Keizer Leopold II als hertog van Gelderland opvolgde.

De reeks der leenheeren van Dieteren is ons onbekend. Wij vinden vermeld bij E. Slanghen Markgraafschap Hoensbroeck p. 168, dat ridder Johan Hoen, heer ten Broecke, 1 Oct. 1441 door den stadhouder Arndt van Tsevel de heerlijkheid Dieteren ontving. (1) Bij de deeling zijner erfgenamen, in 1467, bekwam zijn zoon Johan, heer van Beverst, Velroux, Plenevaulx en Visschersweert, de heerlijkheid; hij huwde Maria van Buren; onder hem had de bovenvermelde omschrijving plaats van de Dietersche leenen. Zijn zoon Rolman huwde met Elisabeth van Hulsberg, genaamd Schaloun, uit welk huwelijk de tweede zoon Renier

(1) In »Het Markgraafschap Hoensbroeck, door E. Slanghen," pag 168, komt Johan Hoen ridder, derde zoon van Nicolas I ten Broecke en van Catharina Maschereil voor, die 1 Oct. 1441 door Arndt van Tsevel, Rener en Lambr. van den Driessh, stadhouder en leenmannen van Valkenburg. belcend werd met de heerlijkheid van Dieteren (Sombref) en het leenhof van 70 mannen te Bilsen, blijkens bijgevoegd extract: »Johan Hoen van den Broeck, heer zo Velroux ende Planevaulx, ontfinc desselven dages ind jair vurss, overmitz stadheltes vurs. Herr Reyner ende Lamb. van den Dryessche as man die Heerlicheyd van Dyteren." Hij was gehuwd.

Hoen in 1595 als leenheer van Dieteren voorkomt. Deze stierf kinderloos. (Slanghen p. 170.) De tweede zoon, Nicolaas, was de vader van Johan Hoen, die in 1558 met de middelbare en lagere jurisdictie van Visserswecrt beleend werd. (Slanghen p. 172.)

In het jaar 1781, 18 November, kocht de Weledele heer chevalier Jean Paul *Plevits de Petersheim*, krachtens keizerlijk octrooi van 30 Oct. 1781, de leenzaal van Dieteren voor 100 hollandsche ducaten (behalve de regten en onkosten die nog 166 gl. 6 st. beliepen), uit handen van de erfgenamen van den heer de *Boineburg*, met name Maria Catharina de Boineburg, geboren Schilling, de douarière van den heer Charles Henri Goubau, geboren de Villegas, Maria Theresia Goubau, douarière van Emmanuel de Waepenaert, Aldegonda Francisca de Schilling en de heer de Boineburg van Lengsfeld. — Den 10 Januari 1782 zwoer de heer Haex, namens de verkoopers en de heer Jean George Ramaekers namens den WelEdelen Heer Chevalier de Plevits, den eed van getrouwheid, vereischt volgens keizerlijk decreet van 15 Sept. 1753, in handen van den kanselier van Gelderland, Willem Luytgens, stadhouder der leenen aldaar, bijgestaan door de mannen van leen Willem Antoon baron van Merwijk, heer van Kessel, raadcostumier en Michael George Beaumont, raadordinaris. Even zooals de leenheer in handen van den kanselier, zoo moest ook de leenheffer, bij het aanvaarden van zijn leed, den eed van getrouwheid zweeren in handen van den leenheer. De formule van dezen eed was als volgt:

Leenluydtseedt der Dietherder mancammer. »Ich N. gelove en sweere tot Godt mynen heere, Heere (Bernaerdts de Beuninger) syn welgeboren erven ende naecomelinghen, trouw ende staatvastig te syn, syner welgeboren bestens in waer te neeme, het argste afteweere ende naer myn

vermogen te keeren, dat ick oock ende mynen erfgenaemen dat leen soo dickwils noodwendigh sal ontfangen ende bedienen ende oock daermede doen als eenen getrouwen leenman syner heere schuldigh is te doen. Ende waet ik alsoo verseeckert ende gelooft hebbe, sal ick vast ende onverbreeckelijk halden, gelyck een braven man van Eeren behoort ende toestaet, alsoo helpt my Godt." (1)

Niet alleen moest de leenman bij zijne benoeming den eed van getrouwheid afleggen maar tevens moest hij dan ook de jura relivii betalen, waarvan wij hier eene opgave bijvoegen :

JURA RELIVII.

	patc. st.
Voor den leenheer aen heergeweyde ad . . .	22—
Den leenstadhouder pro citatione.	—20
Dem selven stadhouder pro juribus relivii ad. .	1—20
Wegen versiegelinge des leenbriefs	20
Den leensecretario	50
Twee mannen van leen jeder 4 schill fc. . .	1— »
Voor den leenbrieve ende reversael te vervaerdigen ad	40
Voor die repartitie te maeken.	60
Den aengestelden leenman voor het ontvangen der gelder ad	2——
Den leenbode pro citatione	25
Wegen mynsgerechtigheit	25
	29 —20

Jura relivii raekende het vaceerende leen van den Dieterder moelen gehoorende en leenroerig aen de Dieter leenmancaemer.

Voor den leenheer aen heergeweyde vyfentwintig middelmeesiger stockvis.

(1) Zie in fine: eene Hoogduitsche formule van dezen eed, zooals zij voorkomt in de registers , bl. 2 beschreven.

Den leenstadhouder voor citatie	20
Den selven stadhouder pro juribus relivii . . .	1 – 20
Wegens versegelinge des leenbriefs	20
Leensecretaris.	50
Twee mannen van leen yder 4 schill	1
Voor den leenbrief en registratuur	40
Voor de meetbrieve leengriffier	60
Boede voor aenmaeninge en citatie	25
Wegens mijngerechtigtheyt.	25
	5—40

Extraordinaire rolle van den 8 Meert 1773 3 gl.

Voor de request doens geexhibeert	—12
Voor d'apostille	2
Voor dobbel dier.	?
Voor d'insinuatie.	?
Twee schepenen van Roosteren voor d'expresse uytcompste	1— ?
Griffier	12
Stadhouder.	1— 4
Schepen Leurs	12
Boede	6
	8— ?

Uit de procesverbalen der zittingen die onder den Coppeleik gehouden werden hetzij tot aanstelling van leenhouders, of tot beslechting van geschillen, of tot verkoop van leengoederen enz., vermelden wij de volgende:

Overdracht van een leen (zie N° 15.)

»Op synte Margrete avunt, anno 1507, is koeme Johan Haesse van Virmelen vur mych Jan Vunch stadthelder dess vesten und frommen Joncher Johan Houn etc., und Aret van Louwe, wylhem Moelener op dye Maesse, Gort Gherichs,

und Merten Smeyt als leenmannen, und der vursz Jan Haesse heft vur stathelder und mannen vursz synen soon Thomas gelynch gehaten van den hoeff to Virmelen myt synen tubehoer uytgescheiden eyn buynre lants leenguets dair Jan Haesse man van bleven sall syn leven lanck.

Beleening en betaling (Zie N° 19.)

Op sondach ad vincula Petri A° 1506 soe heft Goert Mesbeck ontfangen und opgeholden und is man worden overmits Jan Vunck stathelder und Arnt van Louwe, Gort Helberich Merten Smeyt, Jan Konich und Thyss Backus von IIII buynre lants op Kuwen gelegen dat Wyllem...... op helt myt seven gulden und eynen halven nae uytwysunghe eins besyegels brieffs sy van den leenheer hebben. Wyllich seven gulden und eyn halven Gort mych Jan Vunch stathelder vurgegeven und betailt hebben seven goltgulden und eyn halven goltgulden.

Accoord over een leen (Zie N° 30.)

Anno 1516 op goensdach post ad vincula sancti Petri soe hefft Thyss Salden (1) ontfanghen allsullich leen als dair Johan Wamus van Eyke uytgestorven waess und helt X frechten lants op Hoelst gelegen derre hye zelffs vyff vrechten hait und Jan Wamus erfgenaemen oich vyff vrechten und Thyss vursz en hefft dyss nyet ontfangen vur eynighe.... mede gelg.... und en helt..... neyt meer wyllen gheven dan eyn halff pundich leen. Dyts geschiedt overmits Johan Vunch stathelder, Heyn Steen und Peter Laer als leenmannen.

(1) Tys van Guttecoven staat in een inventaris ad N° 30.

Accoord bij beleening.

Op donresdaich post Martini A° 1503 du hait Jacop Dappartz van Ruremunde dye leenman waess worden nae doet Heynen Creitten van Echt und das ghegeven in Peter Leurs hait gelacht want soe der leenheer dess neyt buren en wilde und hem toe weinich dess geldts beducht syn, soe be.... der vursz Jacop, Jan Wynans gelynch van sullichen goet op Kuwen gelegen, uytgescheiden ein roede dye hie vyrbehoylde dair hy man aeff bleyff. Gescheydt overmits Jan Vunch stadthelder Jan Munnix und Peter Beir als leenmannen.

Overdracht van een leen en terugkomst op het accoord (Zie N° 8.)

Joncker Johan van Brempt hait synen behuden soen Joncker Heynrich Schenck den hoff tot Boningen oever hylich myt synre dochter gegeven und resigneirt behalven eyn buynre lants dair hy man aeff bleyft. Gescheit over Arent Kremers stadthelder und Jan Munnix und Hein Scede als leenmannen.

Item dairnae dat gedaen hait wye vursz so is koemen Johan van den Berghe en heeft den gansen hoeff van Boningen myt un tegen scheidig ontvangen in voeghen ast Jan genoicht off Joncker Heynrich Schenck synen Joncker; soe maich hy synen Joncker den selfen hoeff overdraighen om den wyn gescheit overmyts Joncker Johan Hoen ende synen stathelder Arnt (Cremers) Jan Munnix und Hein Steen als leenmannen op synt Andreysdaich A° 1514.

Splitsing van een leen (Zie N° 21.)

Item Jan op ten Dyck is koemen nae doet Jacop Stix und hait ontfangen *dry buynre lants* luttel min off meir gelegen op Kuwen voer hoem und seyn mede geleghen.

Dyss vursz. lantz hait Johan selfs dat (halset) helft van IIII vrechten neven geleg sie (?) hy und daeneven van Virmelen.... Item Daem van Virmelen hait ouch dat halset van IIII vrechten neven Jan op ten Dyck gelegen. Item noch gel.... streuken VIII frecht neven Jan daeneven gelegen. Item noch Jacop Stix kinderen IIII vrecht neven Daemen Zavelant. Item noch Huypgen Tammermans neven den groenen weich und Daemen Zavelant aen dye ander syde II frecht. Item noch Claesken Naegels und Henken Pulen kender dry vrechten neven L.... gelegen. Item Wyllick vursz. erven sy ophalden myt eynen pont alden Swairt volcoemlich as van den ontlenckenisse off vyften alde groit Turnoessen daer vuer nae inhalt eyns besiegels brieff sy hebben van den leenheer Jhr Wynandt van Deteren und Welter Tsaessen und Cloess des past. soen van Roesteren als leenman dye deren syt gewyst syn..... Arnt Swen stadthelder Johan Munix, Hein St(een) als leenmannen.

Beleening van land te Eelen (Zie N° 32.)

Item Johan Van der Capellen is koemen vur Arnt Kremers stadthelder und Peter Lar und Hein Steen und heft behaten dat hi en buynre lants hait op Eelen gelegen und hi heft Lovike Reyners als mumber synre huisfr. Elisabet Janus, gelynck gehaten in dat derde deyl van denselver buynre und dair nae hait Lemken vort gelynck gehaten Jacob Smeyts van Elen in 't jaer 1514 op Maendaich an Peter ad cathedram.

Item Hielberich Krekels hait Erken van Vucht van II vrechten op Hoelst gelegen gelynck gehaten und eirlich hait vort meyster Johan Schoenart gelynch gehaten vander selver vrechten »wyllick" vrechten gehoert in Tiberichleen dar hy man aiff is gescheit vermits Arnt statdhelder, Heyn Steen und Peter Lar als leenmannen anno XIIII.

Beleening op Zondag (*Zie N°* 12.)

Idem Jan Diriks van Deteren is man worden nae doet van Wylhem Goltsten van Ruremunde als van dess cloesters und heren.... van Synte Cornelys as van den hoeff Ther Beyck myt syne....' behoer overmits Arnt stadth., herr Heynrich Salden und Hein Steen in 't jaer XVC und XV op sondaich post Assumptionem Marien und man helt alleweghen den vursz. hoeff op ten uflysse myt einen goltgulden nae uytwyssonghe hons briefs sy van den leenheer besiegelt hebben.

Item nae denen dat This Salden nae doiden Jan Wamus und der stadthelder heff Thissen geheist IIII alde groit van den op Schreven und This sich des weigerlich gemaich heft. Soe heft den stadthelder daervan genacht overmyts Op den Dick und Jess Schede. Soe is This Salden daerna koemen und heft sich des meid gekant overmyts Helberich Krekels und Jess Schede den stadthelder Jan Vonck anno XVC und XVI.

Item op dynsdaich na sint Marcksdaich anno XVICXVII heft de scholtus Jan Vunck, Aret Buxs und Katherin Frantze die erve geleent. Soe heft Arnt Bux overmyts stadthelder Jan Vunck und herr Emont van Couwe, Peter Laer als leenman aengegheven schede begert dat he hoen geling kennen will van sullige leen erff als he Wilhem Vos vurtytz oprecht had geleigen op Roetem, aldermyp Hyllen van Katzbeick daer Heyn Scheen leenman aff is. Soe is daet dat beleynt und gelenscoff gekant beheltenisse den leenheer und malher sins rechts daer Katherin Frantz gued was vor des houffrecht.

Item op daich und datum vz. soe is Katryn Frantz koemen als vursz naer maig und hefft allsulliche vg erff besceid und Aret is den gecondschaff uyt gegaen und ge-

draegen in he.... sch.... hant in behouft Kathrinen Franz und untfangen unt beleynt als recht beheltenisse ederman sins gueden rechts overmyts stadth. und leenmannen vurs.

Item want Katr. Frantz schuldig was XXII albis in (?) Helberich und Jhors gulden, und VIII albis, soe saell sy aen hr. Emont und aen Peter Leer XVI bb. st... und want den stadthelder Jan Vunck Katherinen dat meegelt heist soe sael sy houn gheven dat hefft den stadtheld vorsz overmyts hr Emont, Helberict.... und komt vanden gemechtigen des op scheinens als het boven geschreven steit op vandaich post visit. Mar. Anno XVC und XVII.

Item op gonsdaich nae ons lieven Vrouwen Cruitwyinghe anno XVC und XVII is Jan Kilaus komen und hefft Jesken Haemele erf gelinck gekant in dri frechten lants op Roeten geleigen, neyven Heynen Bervoets ond overgegeven allsulliche recht und macht he daer aen hefft, dat hefft Hesken vursz verkoeren overmyts stadthelder Jan Vunck, her Heinrich Salden, This Salden und Heyn Scheen.

Item op Sint Andriesdaich anno XVC und sessteyn hefft joncker Jan Voss van Kolthem myt willen syner huysfrouwen jouffer Loup van IJssen vercocht Jan Moninx den alden schepen tot Susteren acht malder roggen und acht malder haver moete de stadt van Zittart als den houtbrieff begript, dat Joncker Jan Voss vz. verbonden hefft die onderpande du hee des mechtich und meigigt waes und w.... recht doen mocht doe.... und leen heer stadthelder noch leen man en wete, neyt dat he eynich kendenis aen dat vrz. onderpant van den rechten leenheer hefft und noch in helt by pant willich schepen guit is und tot Echt houst. Soe kent Jan Monixs vrz overmyts vrz stadthelder und leenman als Jan Venck stadthelder und Peter Leer, Heirich Scheen als leenman dat he hoen guit daervur is off den vrs mannen einich hinder off schade hyraff quemen und to

vreden myt sullighen verreisen und segelen is, soe hefft de scholtis ons dye orde (?) verlent und Jan Vunck stadthelder hefft dyt vursz ver......

Beleening en betaling (*N°* 22.)

Item op St Gelysdaich anno XVIII heft her Augustyn procurator van synt Anthonys honner hoeff tot Veltweset gelegen myt synen tubehoer overmyts her Steen und Herberch Krekels als leenmannen und is cyn pundich leen ende heft mych geloeft overmyts dye vursz mannen bynnen XIIII daghen dat hergewin mynen jonker vursz. toe betaelen und syn briefe daervan te vermaghen. (Zie N° 22.)

Item op Onser Leyffer Frouwe cruytweyonghe daich anno XXI overmyts Johan Vunck stadthelder unde herr Heynrich Salden........ Daem Zavelandt als man van leen gel s...... as hun helder und leen'man Dreiss..... Herman ? Optendyck eyn stuck erff op Kuwen gelegen gel gekent und gehoirt.... gelen...... leen helt ontr....

Item op synt Remeysavent anno XXI overmyts mych Jan Venck stadthelder unde Johan Munnix unde Heyn Steen, Leytten.... as en helder und leenman Peter Merten gelynck hebaten in eyn frecht lants gelegen int Deter velt op Langenacker aen den alden hoeff.... in Leyttensleen vurz.

Item op den selven daich und ouch overmyts stadheld und leenmannen vurz sullich gelyckscap is overdraghen van Peter Menten vurz in Johan Lynen hant myt mannen as vurz dat ouch gescheyt und hoen recht.....

Beleening en conditie (*Cf N°* 1.)

Item op synt Lucasdaich anno XXI overmyts mych Johan Venck stadthel und Thys van Guttecoven, Heinrich Sceen,

Johan Diricks, Helberich Krekels und Geyl Streucken as man leen soe heft Johan Diricks soen myt naemen ouch geheyten Johan, ontfanghe dye moelen tot Deteren tot behoeff den cloester unde convents toe Ruremunde van synt Cornyelys cloesters unde myt hoeren toebehoeren unde myt eynen halven buynre baents gelegen neven synte...... beynden unde hergewin plaich te verdaghen toe syn ende ein alde p(ond) swarten turnoesen wyllich.... gelacht. Is in levende lyff joncker Johan Hoenen van den Broick sittende in synen alynghe stoel nae uytwysonghe der segelen ende brieffen dye hem van den Cruytzbroederen dair van hebben. Dess moeten sy ten *ewighen daghen ten vurtyden dess jaers hoen under honner alders jairgetyden halden* eirlighe unde bequeymliche as hoen tuwebehoert.

Item des XXX daichs Octobris anno XXII hefft Wilhem Salden alsullighe leen ontfanghen als daer syn vaeder This Salden ook genoemd Guttecoven uytgestorven was unde veur Scheen geling geschiet overmyts Johan Venck stadthelder Joncker Roemal (Rolman zie bl. 20) Hoen und Daem Zavelant heyschers als leenman ende vursz joncker und stadhelder. (cfr. N° 30.)

Item op sint Anthonisdaich anno XVC und XXIII is komen Johan Venck als mumber Elizabeth synre wetlich huyssfrouwen overmyts Daem Zaveland als stathelder, Heyn Scheen und Geyll Frencken als leenman und hefft aldaer unde Coppelen begert overmyts stathelder unde leenmannen vurz ontfangen den houff tot Vyrmolen myt synen tuwbehoer nae doet Jan Haessen des tochterss und sacht dat syn huyssfrouwe Elisabeth wer eyn recht erffnaem Jan Haessen zelich. Soe is hoen beleynt Vyrmoelen und syn tuwbehoer beheltenis den leenheer und mallich syns recht und sacht myt dat synre huysfrouwe neyt en wurde van Vyrmoelen dat hoer toebehoert.

Item op maendach synt Kornelis unde dess heyligen cruytzdaich anno XXIII overmyts mych Jan Venck stathelder Joncker Roelman (zie bladz. 20.) Hoen unde Daem Zavelant ende Heyn Sceen als leenmannen soe hefft Helwyck Gort Mesbecks dochter van Selwyck ontfangen vur hem unde syn meedegelynghe alsullich leen ass dair Gort Mesbeck uytgestorven waess unde helt dat halschet van seven buynre lants op Kuwen gelegen, dat me.... heirgeweyt.... seven gulden unde eynen halven nae uytwysonge eins brieff.

Item op saeterdaich post E....... anno XXV omtrent dry uren nae den myddaich soe is koemen Gelys Lymbergere ende heeft in myn hant Jan Vench stathelder joncker Roelman Hoen overmyts Jo... der Claess van Kortebach ende Reyner Koenicks as leenman en joncker Wynant Moersshoff der wyllichen Gelys vz ter zynen handen had ende belylicht myt joncker Wynant Moers dochter ingedraighen uyt allen dess hoeffs tuwbehoer neyt uytgescheyden tot behoef Heynrych van Rutchen zyn jonghe. Soe heb ich Jan Venck vz Heynrichen vz den vz hoeff myt syn tuwbehoer beleyt beheldich den leenheer ende och man syns goet rechts.

Item op sondach post Lamberech anno vz byn ich Jan Venck stathelder durch versoeche Heynrichs vz overmyts Reynart Koeninchs ende Mewus Hymans als leenmannen tot Veltweset gegangen by Gelys Lymbergere huisvrouw ende in hoere kamerer dair sy saet op kossen end nyet wail te pass waess. Dan waess goet van verstand. Soe socht Heynryck haer dat sy wulde beleyven dat wyllick haer huyssheer Gelys des vz saeterdaich gedaen had as uytten hoeff Deters vz. Daer op antworde sy dat sy waill dair myt toe freden were dat hoer weyff Heynryck sulliche vz hoeff myt zyn tuwbehoer hed nae haers huyssheere gelyfse ende nae

haere doet. Dar en had haer huyssheer Gelys Heynrichen sullich hoeff m... over g dr... schen sy moest sullich van stont aen uytgaen ende belyssen. Dar dacht sy et weer hoer lyff wess hoen huyssheer Gelys gelyk gedaen unde dair myt weer sy wail te freden ende beleysde dat ouch Wyllich Heynrych vz myt..... verstander. (cf. N° 28.)

Item op Donresdaich Gregorii pape ano XXVII soe heeft Dyrch Smyts van Eelen ontfanghen alsulke leen als dair Jan Van der Capellen uytgestorven waes soe wylt Jacop Smeyts seggen dat Jan Van der Capellen ten vurdaghen gelynch gehaet had eynen derdel van eynen buynre lants doch soe gesteit hy nu dat syns erff selver sey III frechten off dair omtrent ende dan soe is noch eyn halff buynre lantz int Heylixvelt neven Rutten van der Capellen dair Jan Van der Capellen, Thys Haesse unde Peter Henkes gelynch auff gehaeten han. Soe heeft Jan van den Capellen gesacht as Jacop vz steyt dat sullich hergewey s... de in ..... XXX alde groet ende is ontfanghe vur hoem ende syn medegelynghe gescheyt op daich vz overmyts mych Jan Venck stathelder Heyn Sceen Jacop.... ende...... ende Daem V..... ass leenman. (N° 32.)

Item op dynsdaich des XVIII daich Junius anno XXVII is koemen *in der Coppelen* ouden rycken man myt naeme (niet ingevuld) unde helft.... in syn recht overmyts mych Jan Venck stathelder ende Heyn Sceen Daem V.... Wylhem Salden aen herr Heynrich Salden gelynch gekant toe syn dair zyn huysse...... tuchter van is ende herr Heynrich heeft dat in myn hant as stathelder gedraghen tot behoeff ouden mans voer dye vz man van leen.

Item du is der selve ouden man synre tocht uytgegangen as recht dye Claess (?) ende.... wyllich Jan in dye......... hait overmyts stathelder ende leenmannen vz alles tot behoeff Jans ende.... Item du heeft der vz ouden man

sullich gelychschap in herr Heynrich Salden hant gedraeghen ende herr Heynrich voirt in myn hant ass stathelder tot behoef Jan Inder Coppelen ende Jan is dair myt beleynt alles beheltelich den leenheer ende mallich syns rechs ende alles in tochswyss soe dat Jan as ste erfgenaeme syn hant aen allsulliche.... frecht, erf dat wyllich in herr Heynrichs leen gehoirt.... leen sal moeghen gelych...... ende hoer man doen mochten sonder argelist.

Item overmyts mych Jan Vunch stathelder Heyn Sceen Daem Vincken.... Coppeleen heeft Oeda Try.... bewylt wess haer man gedaen hait ende heeft hair tocht verlooft ende verswoeren soe dat behoert nae l.... der leen wyllich Jan In der Coppelen voir van haeren man ende noe van.......... heeft.

Item op ons lieff vrouwe daich visitationis anno XXV hefft joncker S.... gelaest van syn moder ende zuster genen hynder to doen in sullixs guet H.... cocht hoff Jan ende h kerk, idem deselve gedraege in des stathelder hant, end de stathelder hefft Jan van de Pass geliegbt gehat in eyn stuck erfs benevens hon guet naer de Baechover brugghe, overmits Jan Vunck stathelder Jan Dyricks, Lenert Moens ende Heyn Sch.... s.

Item den VI den in Junio anno XXVI hefft denselven g ll ich gekant Willem Van Meyse in eyn stuck erfs gelent op..... ende hefft daerin geguet Jacop Coppens overmits Jan Vunch stathelder herr Heynrich Salden Ubert (?) Geyl Frencken ende Heyn Sch.....

Item den first sondagh nae Kersdach anno XXVII hefft joncker Peter van Kortebach den hoeff met synen tuwbehoer gelent to Veltwesel gebuchen (?) den Elebaen ontfanghen overmyts stathelder Jan Vunck ende die man van lenen, as Rener Konich, Mewus Himans ende Heyn Sch.... s.

Item op goensdach post Epiphanian anna XXVII hefft Wilhem van Merssen ontfanghen e frecht lants geleghen op den grintacker ende hefft Jan Scoens.... daer in geguet overmyts Jan Venck stathelder Heyn Sch.... s as eyn leenman van den vursz erff. Daerby Daem Zavelant Herr Emont Heyn Momps.

Item op sint Peters aevent Cathedræ anno XXVII hefft Jan Vench syn leen gedraegen in Heynen Sch....s hant as stathelder in behoeff Daemen synen soen ende Heyn Sch....s hefft hoen dat beleent beheltenisse den leenheer ende mallich syns rechts overmyts Jan Dyrichs Lenart Mooren.

Item op dinsdaich post Domin. Judica anno XXV hefft joncker Herman van Eyneten ges... bert Hubben synen halffer van alles ho..... hefft in den hoeff tso Dieteren mit leenhoeff h...... overmyts stathelder Jan Vench ende leenmannen Jan Dyrichs, Jan Van den Berghe, Wilhem St.... ende Heyn Schers Ende du hefft Huib ontfanghen die vyssery tso Hebbenert ende die ander gemeynden tso Roesteren, overmyts vursz mannen ende om zyn recht begert joncker..... tso toltde to vraegen off hoe hoen eynige hinder in syn waeter doen wilt sullixs hoem vurte halden. Is geschiet hoe geantwort hoe en hoender hoerig in syn waeter myt sullixs hebben gehoerig tot Croelbos, overmyts die vursz mannen gecost XL ge ....

Item op sint Norbersdaich anno XXIII hefft Heyn Monnix Fyrmelen myt synen tuwbehoer ontfangen ende syn broder Geyll hefft sych des guets uetgegangen overmyts Jan Vench stathelder Jan Vandenberghe Heyn Schers.

Item op Visitationis Mariædaich hefft Leynart Mons overmyts Jan Vench stathelder Jan Dinckels ende Heyn Schers as mannen van leen Arnt van ende Chathrine syn suster.

Item op satursdaich post Pentecosten anno XXIX overm. Jan Vench stathelder Heyn Scher Johan Dirixks Leynart Monen ende Heyn Moninx als mannen van leen soe hefft Jan Vandenberghe den hoff tot Boninghe myt synen tuwebehoer neyt uytgescheyden inden Coppelen overmyts stathelder ende mannen, in des stathelders hant gedraegen tot behoeff joncker Adriaen van Bylant heer tot Reyde.

Item du daernae vermyts den vursz. stath. ende leenmannen vrs hefft stathelder Jonck Adriaen van Bylant heer tot Reyde uyt sullichs hoeff Boeningh ende syn tuwbehoer beleynt beheltenisse den leenheer ende eyn ieder seyns goit rechts.

Anno XXIX in octava Assumptionis heeft Hub van Croelboss as momber Joncker Herman van Eyneten begert aen Jan Vench stath. Joncker Roelman Hoen ende leenman Jan Dyrichs ende Heyn Schers hon konde te draeghen wy hee Huybken gemombert hefft overmyts vurz mannen ende wy Huib dat halff waeter aen dieszsyden ontfanghen hefft as leen behoerende in den leenhoeff Dieteren, dat zoe geschiet in besent Kornelis van Ravensteyn stath. so Montfort leenman, der rentmeyster Jacop aen den Rugge ende naer le des leenman hefft ons stathelder Huwen bey synen eyde bevoelen dat hen dat leen in ghenen anderen hoeff so droeghen dan hee geloeft ende gesworen hefft.

Item in eynre rollen die gemaicht is in den jaere van XIIIc und LXXXVI steyt diese clausel ynt frans: Item op desen syden dat *halfffscheyt gegeven Arnnoldts waeter van Hebbenert* ende dat heltt men van den huys van Dyeteren, dat ander deyl van der Maese behoert tot den leen to Crouwelbosch.

Item in eyn boeck dat geschreven ys in den jaer van XIIIIc und XXII steyt gescreven dyes clausel: Item op diesz syden dat halffscheyt gegeven Arnolts waeter van

Hebbenerf und dat helt men to leen van den huys te Dieteren dat ander deyll van der Maese gehoert *totten leen te Crouwelbosch*. Unde diese vursz scopft is betoent overmyts Jan Vench stathelder ende leenmans as Jan Dyricks ende Heyn Schers in octava Assumptionis Mariæ anno XV° XXIX ende hebbe ouch gehoert van meyster Jan Zavelant ende Mathys van ..... als laeten van den ander syden des waeters behoerende in den hoeff te Crouwelbosch dat sy die rollen ende rechte van werden halden ende daernae wesen as recht.

Ofschoon de zaken betrekkelijk de mancamer van Dieteren meestal in de bovengemelde vormen verhandeld werd zoo werden ze soms meer omslagtig voor een publieken notaris verhandeld, zooals bv. het geval was met eene overgave aan de Cellebroeders door den kanunnik en cantor van O. L. V. Servatius Vrencken te Maastricht van een leenhof of cienskaart genaamd Dieteren te Veltwesel, gepasseerd voor den notaris publiek Fredericus Kots. Dergelijke tusschenkomst van aan de leenkamer vreemde personen was echter zeer zelden. Gewoonlijk werden de zaken voor den stadhouder, den griffier en twee of meer leenmannen afgehandeld.

Zoo bij voorbeeld :

Den 21 Januarij 1757 bekwam de Eerw. Heer Joannes Schrijvers procurator van St. Corneliskloosler der Eerw. Kruisheeren van Roermond namens zijnen prior en de andere leden van zijn convent, verlof van de Dieterder mancaemer onder de Coppel Eijck vergaderd, om de Dieterder molen met aanhoorigheden te mogen verkoopen or in erfpacht over te geven behoudens de regten der leenkamer.

De 22 Maart 1773 werd de schepen Jan Lodewijk Brouwers, wonende op het kasteel van Opbicht, op den molen als leenman aangesteld. In zijn leven had deze Jan Brou-

wers zijnen zoon Jan Hendrik het leen behoorlijk overgedragen. Deze zoon kwam echter vóór den vader te sterven en de vader bleef in gebreke het leen te verheffen, dat is, eenen nieuwen leenheer aan te stellen. Ziehier hoe de moeielijkheid geslecht werd.

Den 8 Maart 1773 diende de leenstadhouder, destijds J. Driessen op Heyden, van Echt, een suppliek in bij de leenkamer onder de Eck vergaderd, waarbij hij ootmoedelyck versoeckende is de magtiging om gemelden Jan Brouwers te citeren.

In de vergadering van dien dag. verleenen de schepenen der Dieterder leenkamer, te weten Joannes schoolmeester, griffier, L. Leurs en H. Loomans, op de gemelde citatie, verlof aan den stadhouder om op 22 Maart, 's morgens ten 9 ure Jan Brouwers in de Dieterder leenkamer te Dieteren onder de eijk te doen comparen, zullende de benoodigde exploiten geschieden bij absentie van Jan Brouwers, aan Gradus Schreurs, wonende op de molen. De citatie werd door den leenbode Gerard Graus bezorgd, maar Brouwers bleef weigerachtig te compareren.

Vooraan in Register 1 *(zie bl.* 2*) bevindt zich de volgende:*

Lehen-Leuth Äydt.

Ich N. globe und schwere zu Gott Meinen Lehenherren Gerhardt de Heusden von Elzholt *(door een latere hand doorgehaald en er boven geschreven):* Johan Paul Chevalier Plevits von Petersheim) Seiner Woll Ed. G. Erben und Nachkommen treü und hold zu sein, Ihrer Woll Ed. G. Bestes zu werben, ärgstes zu warnen und nach meinen vermögen zu kehren, dass auch Ich und meine erben das

Lehen, so offt als nothwendig, empfangen, bedienen, vermahnen und Sonst darin thum werden, was getreüe Lehen-Leuth ihren Herren zu thun schuldig seind, Und was ich also geswert und globt hab, solle ich stätz und unverbrochen halten, wie einen frommen Mann von Ehren gebühret. Alsz mir Gott hilff.

Epoque néolithique.

SAINTE-GERTRUDE.

Situation.

La station de Sainte-Gertrude est située au S. S. E. de Maestricht, à l'angle de la vallée de la Meuse et d'un vallon venant du hameau de Moerslag, à une demi-lieue environ du fleuve. Elle se prolonge sur près d'un kilomètre d'étendue, spécialement dans les champs les plus rapprochés des bords d'un plateau élevé de 60 à 70 mètres au-dessus du niveau de la Meuse. Sa position rappelle celle de la plupart des campements préhistoriques des provinces de Liége et de Namur. V. Pl. V.

Nous n'avons rencontré aucune trace de fossés ou de remparts, les excavations et mouvements de terrain que l'on observe à divers endroits, ne sont ni assez réguliers ni assez continus pour laisser croire à l'existence d'ouvrages intentionnels de défense. Vers le village de Sainte-Gertrude, là où les restes de fortifications devraient être le plus apparents, les campagnes se prolongent sans présenter dans leurs ondulations rien pouvant rappeler le travail de l'homme.

---

(1) Dans une note succincte insérée dans les »Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme" 3e série. T. II 1885. p. 449, nous avons fait connaître l'existence de cette station.

V. aussi. Soc. d'Anth. de Bruxelles. T. V. 1886 notice sur des stations de l'âge de la pierre polie, aux environs de Liége, Namur etc., par M. M. De Puydt et M. Lohest.

Age. Matériaux employés.

Provenance.

L'industrie de Sainte-Gertrude appartient à la période dite de la pierre polie ou néolithique. Les produits doivent être étudiés séparément selon qu'ils proviennent des ateliers ou des lieux de campement, notamment des champs situés vers Visé. Le silex employé est presqu'exclusivement celui du pays, il varie de tons et de couleurs mais ne possède ni la translucidité ni la finesse de grain du silex de la partie moyenne de la craie blanche si recherché, en Belgique, à l'âge de la pierre polie et même dans certaines grottes habitées aux époques antérieures.

Sur plus de mille objets caractérisés, nos collections ne contiennent qu'une vingtaine de pièces faites d'un silex non originaire des environs de Maestricht et pouvant provenir de la Hesbaye, du Hainaut ou d'autres endroits plus éloignés. (1)

Comme matériaux importés et utilisés, il faut citer le grès révinien, le grès rhénan, le psammite du Condroz, le micaschiste, le basalte (?), une roche verdâtre, probablement de la diorite, dans laquelle une hache ou herminette a été confectionnée, et une autre pierre verte, non encore déterminée, qui a servi à fabriquer une hachette fortement émoussée, longue de 35 millimètres.

Des gisements de grès révinien se rencontrent près de Stavelot et Rocroy. Le grès rhénan peut provenir du S. de la Belgique.

(1) La rareté du silex de provenance étrangère s'observe dans les collections qu'il nous a été permis de visiter appartenant à M.M. Nuel et Frédéricq, professeurs à l'Université de Liége, Destinez, préparateur à la même Université, Ivan Braconier, propriétaire au château de Modave,

Les gisements les plus rapprochés des psammites du Condroz sont situés dans la vallée de la Vesdre. Toutefois des cailloux roulés de ces trois roches abondent dans les graviers de la Meuse aux environs de Maestricht et d'Eysden. Le micaschiste et le basalte ne se trouvent pas en Belgique. L'Eifel fournit les gisements de basalte les moins distants de Sainte-Gertrude. La diorite constitue une variété de roche étrangère au pays de même que la pierre verte restée indéterminée.

Ces renseignements sur la nature des matières employées et leurs gisements, nous ont été donnés par M. l'Ing. Max Lohest, assistant de géologie à l'Université de Liége. (1)

Les champs n'ont fourni ni poterie ni instrument en os ou en corne, des bois de cerf ont été recueillis dans les anciennes carrières.

Ateliers de fabrication.

Le premier atelier signalé présente l'aspect d'un cirque de 54 mètres dans sa plus grande longueur sur 37 mètres de largeur maxima. Les blocs de silex étaient ramenés vers le centre où ils formaient des amas d'un mètre à un mètre cinquante de hauteur. V. Pl. V. (2) L'ouvrier en détachait les meilleurs fragments et abandonnait sur place les éclats de dégagement et la matière première non susceptible de recevoir une forme convenable. Plusieurs centaines de silex ouvrés, haches, pics etc., analogues à ceux de Spiennes, ont été mis au jour; taillés à grands éclats, les uns ont été rebutés comme défectueux, les autres se

(1) Une partie de nos découvertes préhistoriques a été faite avec M. Lohest qui a bien voulu enrichir nos collections de plusieurs spécimens très intéressants. V. PL. III. fig. 1 et 10.

(2) M. Ubaghs de Maestricht, nous a déclaré que ces silex proviennent tous d'exploitations voisines de l'atelier, dans lequel ils auraient été amenés, à l'état brut.

sont brisés pendant la confection. Les ébauches de haches dominent; elles atteignent en moyenne de 180 à 200 millim. de longueur sur 50 à 60 de largeur. Des instruments à trois faces, terminés en pointe soit aux deux extrémités, soit à une seule, devaient être utilisés comme pics, la Pl. 1, fig. 1 reproduit, une de ces intéressantes pièces. Un instrument, Pl. 1, fig. 2, régulièrement taillé vers le tranchant, pourrait avoir servi de casse-tête, sa structure parait exceptionnelle non seulement à Sainte-Gertrude mais dans toutes les stations que nous avons pu explorer. Des outils d'une longueur moyenne de 110 à 130 mill. présentent une surface unie légèrement courbe et le côté opposé au plan de frappe, ressemblerait au dos bombé d'un racloir, s'il n'était pas aussi épais, la Pl. 1, fig. 4, donne le type d'un de ces instruments; adaptés à un manche, ils étaient peut être destinés à travailler la terre.

Les nucléus et les lames sont rares dans l'atelier, ces dernières étaient vraisemblablement apportées près des habitations pour y être converties en objets demandant plus de travail et de soin que des ébauches de haches ou de pics. Une demi-douzaine de grattoirs de grande dimension ont seuls été mis au jour, à notre connaissance; ils ne paraissent pas avoir servi. Des blocs de silex portent des traces de coups répétés, ces percuteurs assez grossiers sont plus volumineux que les marteaux rencontrés en abondance dans les champs cultivés.

L'on pouvait extraire les rognons de silex au moyen de pics en pierre ou en corne, nous ne possédons aucun outil en bois de cerf mais M. le Professeur Nuel en a recueilli plusieurs dans un petit vallon, où le silex brut affleurait, à quelques centaines de mètres de l'atelier qui nous occupe. V. Pl. IV, fig. 2 et 3. Nous remercions ici M. Nuel d'avoir bien voulu laisser reproduire deux de ces

rares spécimens. Le premier est un instrument courbe, usé aux deux extrêmités et en partie brisé. Le second est un pic mesurant 42 centimètres. Des raies tracées en divers sens se remarquent à plusieurs places et spécialement vers la pointe qui est légèrement ébréchée.

Un *deuxième atelier*, paraissant d'une richesse médiocre, se trouve non loin du premier, sur le même versant de la montagne, au milieu d'un bois épais où les recherches sont difficiles. Aucune fouille importante n'y a été pratiquée jusqu'ici.

L'existence d'un *troisième atelier* nous a été signalée par M. le comte de Geloes d'Eysden. Quant au «Henkeput" qui semblerait être l'entrée d'une ancienne exploitation préhistorique par galeries, il fait l'objet de recherches et d'études de la part de M. le comte de Geloes et de M. le Dr Dubois, d'Amsterdam.

Des essais d'extraction ont dû être tentés en maints endroits; le sol montre, en effet, de nombreuses excavations plus ou moins profondes et, par place, l'on découvre des amas de silex presque bruts, trop mauvais pour avoir été apportés de loin dans le but d'être utilisés.

Différence d'aspect entre les silex trouvés dans les ateliers et ceux du plateau, patine, etc.

Les silex provenant des ateliers ou de leur voisinage, se distinguent des objets recueillis dans les champs cultivés, non seulement par l'absence de polissage ou de fines retouches mais aussi par la patine qui les recouvre dans leur grande généralité. Cette altération, appelée cacholong, rend le silex blanc ou blanc-bleuâtre, elle est le résultat des agents atmosphériques qui se font moins sentir sur les pièces recueillies à une certaine profondeur que sur

celles ramassées à la surface du sol. Le pic triangulaire, Pl. 1, fig. 1, avait le côté exposé à l'air, fortement patiné, les deux autres, mieux protégés, ont conservé la couleur du silex fraichement mis au jour.

Ce n'est pas dans les environs immédiats des ateliers que les produits ébauchés étaient parachevés, les bois et les terres entourant les ateliers n'ont guère donné que des échantillons rebutés ou non terminés; plus on s'éloigne de l'endroit où la matière première était extraite, pour se diriger vers l'angle du plateau, plus les instruments deviennent délicats et moins volumineux.

Station proprement dite. (1)

En possession de longs éclats de silex et d'outils ébauchés dans les ateliers, l'artisan transformait les uns et perfectionnait les autres. D'une manière générale, l'industrie de Sainte-Gertrude ressemble à celle de la plupart des stations néolithiques de nos régions, en ce sens qu'elle a un type propre qui permet de la distinguer des industries quaternaires, cependant si les instruments néolithiques n'ont pas reçu de classifications particulières, ils n'en diffèrent pas moins entre eux, d'une façon fort appréciable.

A la société d'Anthropologie de Bruxelles, (2) nous avons fait ressortir les caractères spéciaux des diverses stations situées spécialement sur les rives de la Meuse entre Maestricht et Namur. Il n'est pas possible de confondre, par exemple, les silex de Sainte-Gertrude avec ceux de Marche-les-Dames, Pont-de-Bonne, Huccorgne, Ben-Ahin, Huy, Linciaux, Hastedon, etc. D'un autre côté, les comparaisons que nous avons pu faire entre les objets de Sainte-Gertrude et les riches produits des environs de

(1) V. Pl. V et explication. (2) Notice citée.

Ittervoort, Heythuisen, Thorn, Baexhem, Hunsel, Kinroy, Ophoven, Grathem, Kessenich etc. (1) nous font considérer les instruments trouvés dans ces dernières localités comme plus perfectionnés que ceux que nous décrivons et d'un travail plus artistique, au moins dans leur ensemble.

Les armes et outils de Sainte-Gertrude peuvent se grouper en plusieurs classes qu'il convient d'examiner séparément.

Haches.

Les haches polies, caractéristiques de la période néolithique, se rencontrent dans toutes les stations sous des formes plus ou moins variées. Chose intéressante, la plupart de nos musées belges contiennent une quantité relativement très considérable de haches polies, sans doute, parce que les objets polis frappent l'attention et sont facilement reconnus comme n'étant pas l'oeuvre de la nature, car, en dehors des ateliers de fabrication, les haches sont loin de constituer les produits les plus abondants de l'âge qui nous occupe. Dans certaines localités comme à Huccorgne, Tohogne, Hollogne, etc. les haches et fragments de haches sont exceptionnels; dans d'autres endroits comme à Hastedon, à Marche-les-Dames et au Pont-de-Bonne, les haches polies sont plus nombreuses que les haches taillées. Les outils simplement éclatés ou n'ayant reçu qu'un polissage partiel paraissent, au contraire, en majorité là où la matière première abonde comme à Sainte-Gertrude. Le polissage complet des haches demandait une somme de travail énorme, peu en rapport, semble-t-il, avec l'utilité du polissage, aussi voyons-nous dans notre station, nombre de pièces dont le

(1) Collections de M. Schuermans, premier président à la Cour d'Appel de Liége, catalogue de l'Exp. de l'art ancien au pays de Liége. T. I. p. 9.

tranchant seul a été usé par le frottement, cette particularité s'applique aux haches proprement dites et aux instruments connus sous le nom de herminettes et ciseaux.

De Sainte-Gertrude, à peine possédons-nous vingt exemplaires de haches entièrement polies. Les haches trouvées dans les champs sont moins volumineuses que les ébauches provenant des ateliers, la moyenne varie de 100 à 120 mill. de long. sur 50 à 60 de large. Le tranchant est ordinairement courbe, quelquefois droit et alors l'instrument tend à se confondre avec le ciseau. Ces petites haches, de trop faible dimension pour être tenues à la main ou attachées directement à un manche, devaient être fixées dans une gaîne. L'on se demande si ce mode d'emmanchure n'est pas une des causes pour lesquelles tant de spécimens sont trouvés brisés vers le milieu, dans le sens de la largeur.

Il serait difficile de spécifier les usages multiples des haches, ce que nous pouvons affirmer, c'est que leur dimension restreinte ne permet pas de les considérer comme armes de guerre.

Les polissoirs, compléments des haches aiguisées ou polies, n'ont pas jusqu'ici été mis au jour.

Ciseaux, herminettes, etc.

Les ciseaux sont des outils allongés, ressemblant souvent à une hache. Sainte-Gertrude nous en a fourni une quinzaine de spécimens bien caractérisés dont les plus typiques sont représentés Pl. III. Le premier, fig. 2, mesurant 140 millim. de longueur sur 35 millim. dans sa plus grande largeur, a la face supérieure fortement bombée et le tranchant légèrement retouché sur les deux faces. Il était vraisemblablement destiné à être poli ce qui n'est guère admissible

pour l'échantillon fig. 3. Ce dernier n'est taillé que sur une face, sauf à l'extrémité du tranchant. Cette pièce d'une structure peu commune dans notre pays, mesure 123 millim. de long sur 13 d'épaisseur; la partie supérieure a conservé une croûte rugueuse, l'ébréchure du tranchant peut provenir de l'usage ou d'un coup accidentel.

Les herminettes se distinguent des haches en ce qu'elles présentent un côté à peu près plat. La figure 4. Pl. III, reproduit un de ces outils long 100 millim. seulement dont le tranchant est légèrement creux comme celui d'une gouge.

Houes.

Trois instruments taillés à grands éclats, mesurant en moyenne 160 millim. de longueur, ont pu servir de houes. Leur configuration montre qu'ils étaient emmanchés, la partie coupante placée perpendiculairement au manche. L'instrument, Pl. II, fig. 5, donne une idée exacte de l'inclinaison du tranchant des outils que nous avons appelés houes, cet instrument d'une structure assez lourde, rappelle les forets ou retouchoirs, son usage est incertain comme celui de beaucoup de pièces du même type.

Grattoirs.

L'outil le plus abondant dans les champs de Sainte-Gertrude est le grattoir, la forme discoïde ou en fer à cheval domine, les retouches ne revêtent pas ordinairement tout le pourtour de l'objet, comme dans le spécimen, Pl. III, fig. 8. Tous les états intermédiaires depuis le grattoir rond jusqu'à la lame dont l'extrémité seule est arrondie, Pl. III, fig. 5, se rencontrent, peut-on dire, dans notre station. Les grattoirs mesurent en moyenne 70 à 80 millim.

de long sur 50 à 60 de large, l'épaisseur est variable, en général elle atteint 10 à 12 millim.; dans un petit nombre, cependant, l'épaisseur est telle qu'elle fait ressembler l'instrument à un nucléus, les outils de ce genre s'adaptent moins bien à la main que les grattoirs dits en fer à cheval. Quelques pièces affectent intentionnellement la figure d'un rectangle retouché spécialement du côté opposé au conchoïde de percussion, d'autres présentent des contours variés répondant, sans doute, à des usages différents. Les grattoirs doubles, de même que les grattoirs en creux, sont exceptionnels.

La plupart des grattoirs devaient être tenus à la main droite et sans emmanchure, celle-ci ne pouvant se concilier avec l'épaisseur relative des instruments vers la bulbe de percussion.

Les traces d'usure marquées par l'écrasement des arêtes, se montrent sur beaucoup de pièces. Les objets les plus délicats du genre grattoir paraissent être en silex étranger aux environs immédiats de Maestricht.

Nos collections ne renferment que quatre ou cinq instruments quaternaires provenant des environs de Mons et de Namur, identiques aux grattoirs néolithiques de Sainte-Gertrude, localité dans laquelle les formes paléolithiques et spécialement celles des racloirs dits moustériens, sont inconnues.

Lames et couteaux.

Les lames entières ou en fragments, abondent à Sainte-Gertrude, beaucoup d'entre elles ne sont que les éclats de dégagement des nucléus. Régulières et d'une longueur suffisante, on les employait comme couteaux; couvertes de retouches pratiquées sur les deux bords, les lames servaient

à scier et à racler autant qu'à couper. La Pl. III, fig. 1, représente la pièce de ce genre, la plus remarquable. Elle mesure 142 millim. de longueur et paraît avoir été fixée dans une emmanchure. Deux instruments taillés sur les deux faces, de façon à former un tranchant courbe bien disposé pour couper, mesurent 47 et 52 mill. sur 35 et 33 de largeur moyenne, V. Pl. III, fig. 10. Sir J. Evans, donne à des outils analogues, le nom de couteaux façonnés et arrondis. (1)

Les couteaux polis dont parle le même auteur, ne sont pas, croyons-nous, représentés aux environs de Maestricht. Au surplus, un corps poli paraît assez impropre à couper mais quelle que soit leur destination, nous attirons l'attention sur de simples lames assez minces dont les bords sont polis. Le plus intéressant de ces rares instruments appartient à M. Nuel, il mesure 80 mill. de longueur sur 51 de largeur et 6 ou 7 d'épaisseur moyenne. Celui que nous possédons est brisé à 16 millim. du tranchant lequel est légèrement arqué et mesure 38 millim. Si nous parlons de cette pièce au sujet des couteaux, c'est ensuite des considérations du savant anglais. Nos collections ne renferment qu'un instrument identique trouvé à Flémalle-Haute.

Lorsque les lames sont taillées en pointe, il est difficile de dire si l'artisan a voulu fabriquer un simple outil pointu ou un poignard. Trois pointes, brisées, longues de 81,80 et 54 millim., ont un côté plat, l'autre n'est travaillé que vers l'extrémité. V. Pl. II. fig. 6.

Les lames et couteaux mesurent 90 à 100 millim. de longueur moyenne; ils ont d'ordinaire quatre plans de frappe.

En général, les couteaux de la période moderne sont plus larges et plus réguliers que les lames des âges antérieurs.

(1) L'âge de la pierre. Ch. XIII, fig. 234 et suivantes.

Poinçons et perçoirs.

Les outils destinés à percer ou à élargir et arrondir les ouvertures, attirent peu l'attention parce qu'ils affectent des formes irrégulières et ne portent souvent de trace de travail qu'à une extrémité. Les uns, très massifs, devaient servir à entamer des matières volumineuses, les autres, petits et fluets, pouvaient être utilisés dans les ouvrages délicats.

L'outil forme manche dans ces instruments qui s'adaptent toujours facilement à la main (1); il est même probable que c'était la disposition de la matière première qui engageait à affiler tel ou tel angle de la pièce.

Des perçoirs sont formés d'une lame épaisse appointée, d'autres ressemblent à un bâton effilé plus ou moins courbe. Les perçoirs doubles sont rares, deux échantillons sont formés de fragments de hache polie. Un outil taillé avec une grande précision sur les deux faces, est reproduit Pl. II, fig. 1. Il mesure 82 mill. de longueur sur 33 de largeur moyenne et 8 millim. dans sa plus forte épaisseur. L'instrument, Pl. III, fig. 6, a dû également servir à percer, nous ne connaissons qu'un seul outil de ce genre avec renflement à la partie inférieure.

Pics.

Dans les champs cultivés, nous n'avons recueilli que des débris de pics si abondants dans les ateliers.

Pointes de flèches.

Les pointes de flèches de la plupart des grandes stations néolithiques des provinces de Liége, Namur etc., sont de formes très variées. Les types connus dits en amande ou

(1) Ordinairement à la main droite.

en triangle s'y rencontrent à côté de pointes à ailerons avec ou sans pédoncule, ou à pédoncule sans barbelure. A Sainte-Gertrude, les bouts de flèches à base convexe ou rectiligne sont à peu près les seuls rencontrés, quelquefois ils ne sont retouchés que sur une face. La régularité et l'élégance font ordinairement défaut ; la grossièreté du grain du silex employé a pu contribuer à cette absence de délicatesse, car nous possédons deux pointes d'un travail soigné, en silex étranger aux environs de Maestricht : l'une à base légèrement convexe, l'autre avec pédoncule et un seul aileron (le second, brisé lors de sa confection, a été arrondi et régularisé). V. Pl. III, fig. 7. Nous ne pensons pas que ces objets aient été perdus postérieurement à l'exploitation des ateliers, nos collections renfermant une pièce à un seul aileron et pédoncule, et une ébauche de pointe à pédoncule, faites en silex local. La longueur des pointes de flèches varie de 20 à 60 mill., le spécimen reproduit, Pl. II, fig. 8, a été trouvé par M. Nuel.

Nous n'avons pas parlé des lames ou éclats aigus qui constituent les plus simples des bouts de flèches parce qu'il est impossible de prouver qu'ils étaient destinés à usage déterminé.

Pointes de lances ou de javelots.

Ces armes paraissent moins rares à Sainte-Gertrude que dans les autres stations préhistoriques des provinces de Liége et de Namur, que nous avons explorées. Les plus longues mesurent 115, 90, 85, 80 70 et 60 mill. ; les unes sont retouchées sur une face, les autres sur deux. V. Pl. II, fig. 2. (1)

(1) Ce bel instrument, probablement une pointe de lance, appartient à Mr Werlemann, fils, qui a bien voulu nous permettre de le reproduire.

Le spécimen représenté Pl. II, fig. 3, mesure 80 mill. de long. sur 38 de largeur moyenne et 18 d'épaisseur maxima, le rétrécissement inférieur semble destiné à faciliter l'emmanchure. Une pointe analogue à la précédente s'élargit au contraire vers la base. Une autre, longue de 63 mill. sur 20 de largeur moyenne, n'est retouchée que sur un bord et sur une face, le cran qui orne l'autre bord fait ressembler l'objet aux pointes quaternaires dites à crans. V. De Mortillet, musée préhistorique Pl. XX, N° 133.

Instruments en pointe d'usage indéterminé.

Des lames effilées avec soin paraissent destinées à être tenues à la main comme les pointes du type dit moustérien, d'autres, longues et épaisses, tiennent le milieu entre le poinçon et la pointe de lance. L'une d'elles, mesurant 143 mill., porte des retouches sur tous les bords ; à l'extrémité, ces retouches s'observent sur la partie convexe, vers la base, sur le côté plat ; cette pièce semble destinée à être emmanchée. L'échantillon, Pl. II, fig. 9, mesure 31 mill., retouché sur une face sauf à son extrémité, il peut être classé parmi les pointes de flèches ou les perçoirs.

Les pointes analogues à celles reproduites fig. 10 et 11, même planche II, sont identiques aux pointes quaternaires dites moustériennes.

Scies.

Les retouches appliquées à intervalles réguliers sur des lames de silex, étaient faites dans le but de scier autant que de couper, beaucoup de pièces peuvent donc avoir été utilisées comme scies sans revêtir de formes bien caractéristiques. Les séries d'encoches observées sur des lames

délicates, ont dû servir non à scier mais à polir ou arrondir des ouvrages en os, en corne ou en bois. V. Pl. III, fig. 11.

Nous possédons des instruments quaternaires de Spy (âge du mammouth), identiques à ceux de Sainte-Gertrude que nous croyons avoir été employés au sciage. (1)

Lissoirs.

Nous appelons lissoirs des instruments légèrement courbes, formés d'une partie large et d'une espèce de manche naturel : la partie large reposant sur le corps à polir ou unir, la partie étroite s'adaptant parfaitement à la main. Ces outils sont rares, les deux plus grands que nous possédons, mesurent 113 et 98 mill. de longueur sur 48 et 50 mill. larg. max., l'un n'a pas ou peu servi, l'autre, admirablement poli par l'usage, a dû être employé pendant un laps de temps considérable, les stries se remarquent dans le sens de la longueur, ce qui enlève l'idée que l'instrument était fait pour broyer.

Retouchoirs, outils éclateurs, etc.

Dans son remarquable ouvrage «Le Préhistorique" M. G. de Mortillet appelle retouchoirs ou écrasoirs, des silex allongés soigneusement retouchés mais généralement sur une face, dont les extrémités sont souvent polies par l'usure. On a supposé que ces silex servaient à faire par pression, des retouches sur les silex que l'on voulait tailler avec soin. (2) Sainte-Gertrude a fourni nombre de pièces repondant à cette définition ; il existe entre elles des variétés qui permettent de les ramener à divers types.

(1) Cong. de Namur, 1886, mém. de M.M. De Puydt et Lohest, p. 216.
(2) Le préh. page 517. § 4. chap. IV.

A. Spécimens revêtant quelque peu l'aspect d'une hache aplatie, mesurant de 60 à 100 millim. de longueur sur 20 à 40 de largeur moyenne. Ces outils s'adaptent bien à la main (1) et ont rarement les bords symétriques.

B. Instruments formés d'une lame épaisse à trois ou plusieurs plans et dont la légère courbure facilite le maniement. La Pl. III, fig. 9 représente une de ces pièces, longue de 113 millim. et dont il existe une grande variété, une partie de la croûte primitive du silex est conservée et les retouches offrent cette particularité d'avoir été données sur un silex taillé à une époque assez ancienne pour qu'une patine blanche se soit formée depuis le moment où il a servi une première fois.

C. Outils affectant la forme d'une poire, analogues ou identiques à l'échantillon, Pl. II, fig. 4, lequel mesure 87 millim. de long. sur 50 d'épaisseur moyenne. Ces objets ne nous paraissent pas fabriqués pour être emmanchés, l'usure observée à la pointe, nous empêche de les ranger parmi les perçoirs.

Une quantité d'échantillons de formes bizarres et difficiles à définir, se rapprochant par leur structure, des pics et des poinçons, ont les arêtes arrondies et polies par le frottement de la main.

Marteaux, broyeurs, etc.

Les instruments connus sous le nom de marteaux ou percuteurs mesurent rarement plus de 80 à 100 millim. de diamètre, ils sont souvent aplatis et les traces de coups se montrent sur tout le pourtour. Ces boules de silex servaient à enlever les éclats des nucléus et pouvaient aussi être employées à broyer comme le prouvent certains

(1) Ordinairemant à la main droite.

spécimens marqués de facettes plates indiquant un frottement continu et uniforme.

Les nucléus n'ont pas de caractère particulier, ils sont de plus petite dimension que ceux trouvés dans les ateliers, lesquels pouvaient donner des éclats d'environ 200 millim. Les outils en triangle appelés tranchets, dont l'extrémité inférieure se termine par un biseau uni finissant en tranchant rectiligne (1) n'ont guère été en usage à Sainte-Gertrude, c'est un fait à signaler attendu que dans d'autres stations belges, ces objets sont très communs.

A notre connaissance, aucun outil désigné sous le nom de burin, n'offre un caractère indiscutable d'authenticité (2) et personne ne nous a fait connaître la découverte de pointes de flèches dites à tranchant transversal.

Nous avons essayé de partager en diverses catégories, les produits de la station et des ateliers de Sainte-Gertrude. A côté d'instruments auxquels il est permis de donner une dénomination précise, il s'en trouve d'autres, de dimension et d'aspect variés, auxquels il serait imprudent d'attribuer un usage déterminé. Puis viennent des quantités d'éclats et de fragments de silex irréguliers, portant des retouches intentionnelles ou des traces d'usure.

La pierre et les cornes de cerf n'étaient pas les seules matières utilisées, le bois et l'os devaient entrer pour une large part, dans l'industrie néolithique, ces matières n'ont pu résister aux agents atmosphériques. Des fouilles pratiquées avec soin mettraient probablement au jour des ossements et des débris de poterie dont aucun vestige

(1) G. de Mortillet. Le préh. p. 517. § 5.

(2) Cette absence s'observe dans de nombreuses stations de l'âge de la pierre polie, les burins ont, au contraire, souvent été employés aux périodes antérieures.

incontestable n'a été recueilli à la surface des champs. Mais ce sont là des conjectures et notre intention a été de ne pas sortir, dans cette notice, *du domaine des faits et des constatations en quelque sorte matérielles.*

La peuplade qui a habité Sainte-Gertrude, *y a séjourné un temps considérable.*

Cette assertion se justifie par l'étendue des ateliers, la richesse de la station et par ce fait que des silex ont été taillés à deux reprises et à des intervalles assez éloignés pour qu'une patine blanche ait pu se former sur les éclats enlevés lors de la première taille.

S'il était admissible de voir dans le peu de délicatesse de l'industrie, une preuve suffisante de l'antiquité de la tribu que la pratiquait, *plusieurs arguments tendraient à établir que la position de Sainte-Gertrude n'appartient pas à la dernière période de l'âge de la pierre polie.*

Sainte-Gertrude est, sans contredit, une station de premier ordre autour de laquelle ont dû se grouper d'autres campements moins importants. Les silex taillés ramassés vers Eckelrade, Ryckold, Oost, Eysden etc., sont identiques à ceux dont nous venons de donner une analyse détaillée, dans le seul but d'aider, si possible, à l'étude comparative des produits néolithiques de nos régions et de répondre à la demande bienveillante de M. l'abbé Habets, Président de la Société d'histoire et d'archéologie du duché de Limbourg.

Liége, avril 1887.

Explication des planches.

SAINTE-GERTRUDE.

Explication de la planche I.

Silex recueillis dans les ateliers.

Fig. 1[a]. Pic triangulaire patiné sur une face.
» 1[b]. Coupe du même.
» 2[a]. Espèce de casse-tête (?), vu de face.
» 2[b] et 2[c]. Coupes du même.
» 3[a]. Hache ébauchée.
» 3[b]. Coupe de la même.
» 4[a]. Instrument d'usage indéterminé.
» 4[b]. Coupe du même.

Ces instruments sont reproduits grandeur naturelle.

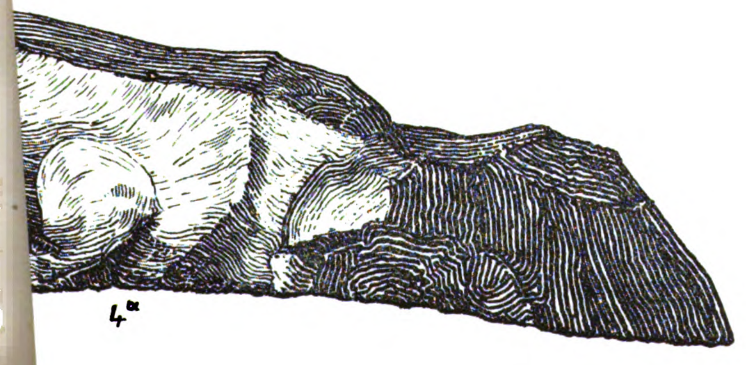

PL. I

E

F

3a

4a

Planche II.

SAINTE-GERTRUDE.

Explication de la planche II.

Silex recueillis sur le plateau.

Fig. 1a. Instrument taillé sur les deux faces, ayant dû servir de poinçon.
» 1b. Coupe du même.
» 2a. Pointe de lance (?) taillée avec soin sur les deux faces. (Coll. Werlemann.)
» 2b. Coupe de la même.
» 3a. Type de pointe de lance ou de javelot taillée sur les deux faces.
» 3b. Coupe de la même.
» 4a. Type d'instrument en forme de poire, d'usage indéterminé, probablement un retouchoir.
» 4b et 4c Coupes du même.
» 5a. Instrument d'usage incertain, taillé sur une face.
» 5b. Coupe du même.
» 6a. Lame retouchée.
» 6b. Coupe de la même.
» 7a. Pointe de flèche épaisse, taillée sur une face sauf à l'extrémité.
» 7b. Coupe de la même.
» 8a. Pointe de flèche de grande dimension, retouchée avec soin sur les deux faces. (Coll. Nuel.)
» 8b. Coupe de la même.
» 9a. Espèce de perçoir (?)
» 9b. Coupe du même.
» 10a et 11a. Types de pointes taillées sur une face et identiques aux pointes quaternaires dites moustériennes.
» 10b et 11c. Coupes des mêmes.

Ces instruments sont reproduits grandeur naturelle.

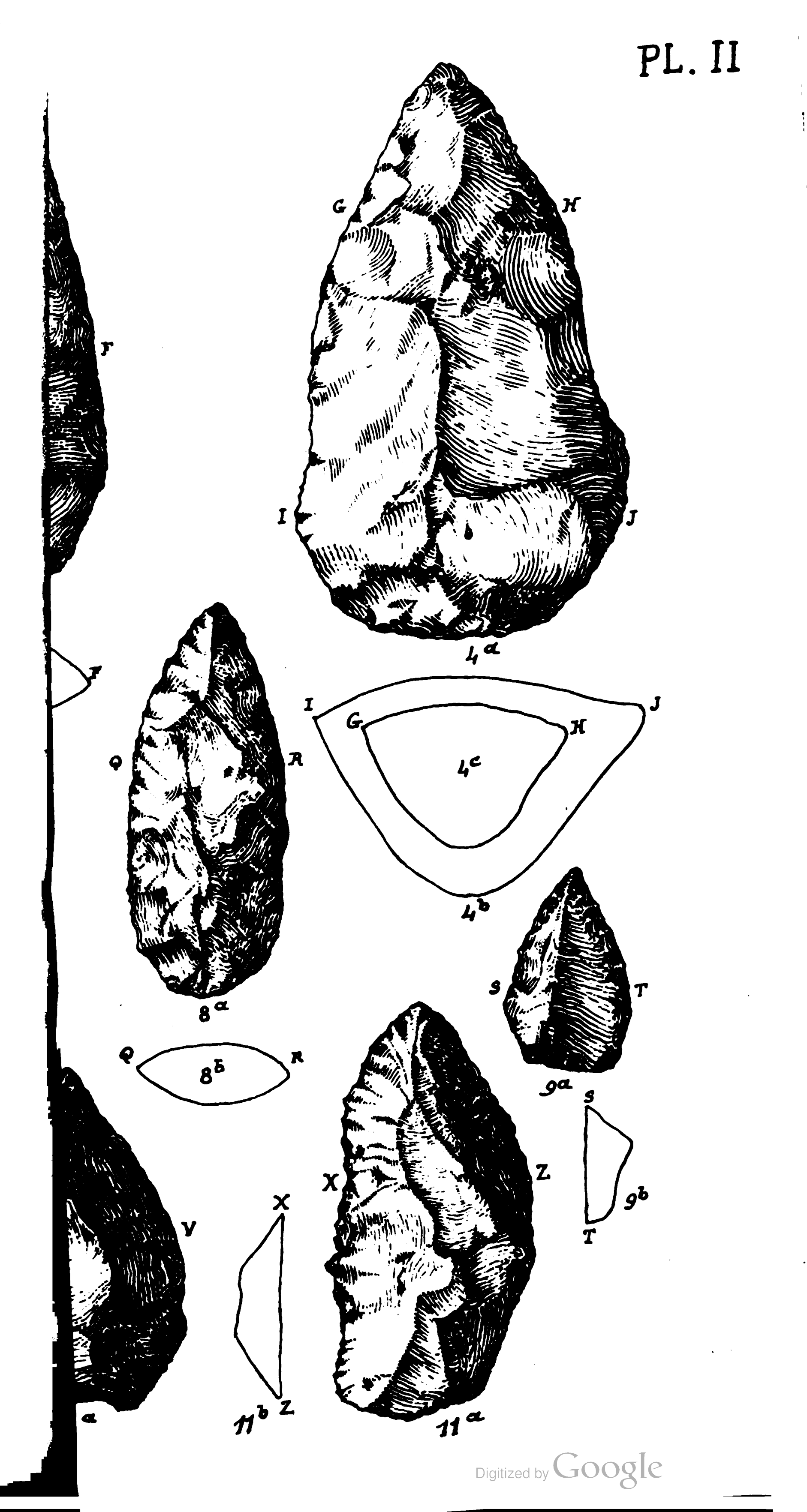

G
H
I
J
4a
F
I
J
G
H
4c
4b
Q
R
8a
Q
8b
R
S
T
9a
S
9b
T
X
Z
V
X
Z
11b
11a

Planche III.

SAINTE-GERTRUDE.

Explication de la planche III.

Silex recueillis sur le plateau.

Fig. 1^a. Couteau retouché sur les deux bords, paraissant destiné à recevoir une emmanchure.
» 1^b. Coupe du même.
» 2^a. Type de ciseau ayant la face inférieure à peu près plate et la face supérieure fortement bombée.
» 2^b. Coupe du même.
» 3^a. Ciseau uni sur une face et retouché vers le tranchant.
» 3_b. Coupe du même.
» 4^a. Espèce d'herminette de petite dimension au tranchant creux.
» 4^b. Coupe de la même.
» 5^a. Lame dont l'extrémité est convertie en grattoir.
» 5^b et 5^c. Double coupe de la même.
» 6^a. Outil destiné à percer, le renflement de la base facilite le maniement de l'objet.
» 6^b et 6^c. Double coupe du même.
» 7. Pointe de flèche.
» 8^a. Grattoir rond, retouché sur tout le pourtour.
» 8^a. Coupe du même.
» 9^a. Type de retouchoir.
» 9^b. Coupe du même.
» 10^a. Instrument destiné à couper, retouché sur les deux faces.
» 10^b. Coupe du même.
» 11. Type de lame couverte d'encoches destinées à arrondir ou polir.

Ces instruments sont reproduits grandeur naturelle.

PL III

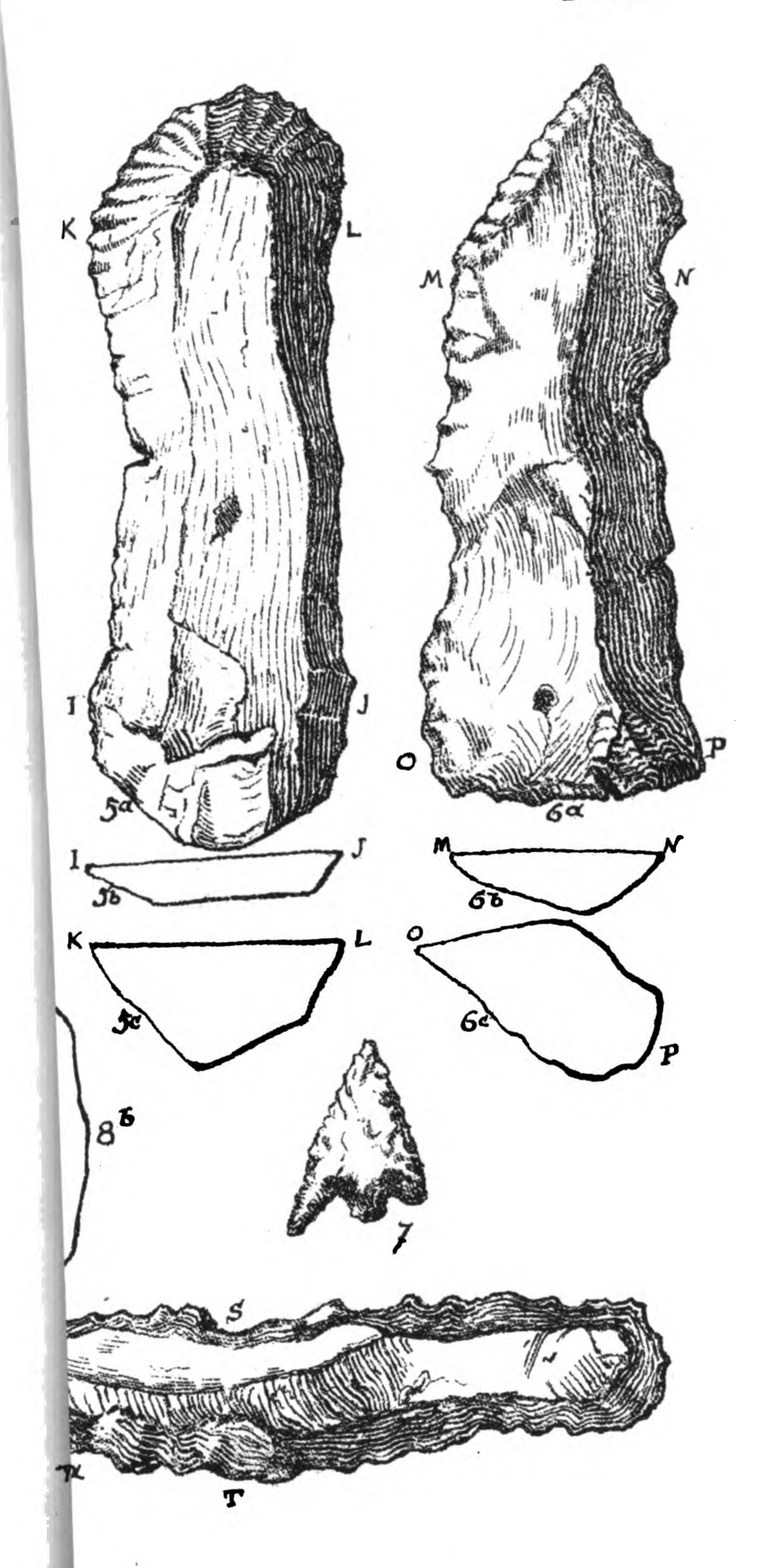

Planche IV.

SAINTE-GERTRUDE.

Explication de la planche IV.

Fig. 1^a. Hache non polie, ayant la face inférieure fortement aplatie vers le tranchant, grandeur naturelle.
» 1_b et 1^c. Coupes de la même.
» 2. Instrument en bois de cerf, dont les deux extrémités semblent avoir été employées comme pic, demi grandeur naturelle.
» 3. Pic en bois de cerf portant des raies et des traces d'un usage prolongé, demi grandeur naturelle.

Les objets en bois de cerf appartiennent à Mr. Nuel.
La hache fait partie de nos collections ainsi que les échantillons figurés sans mention spéciale.

PL. IV

Planche V.

Planche V.

5

SAINTE-GERTRUDE.

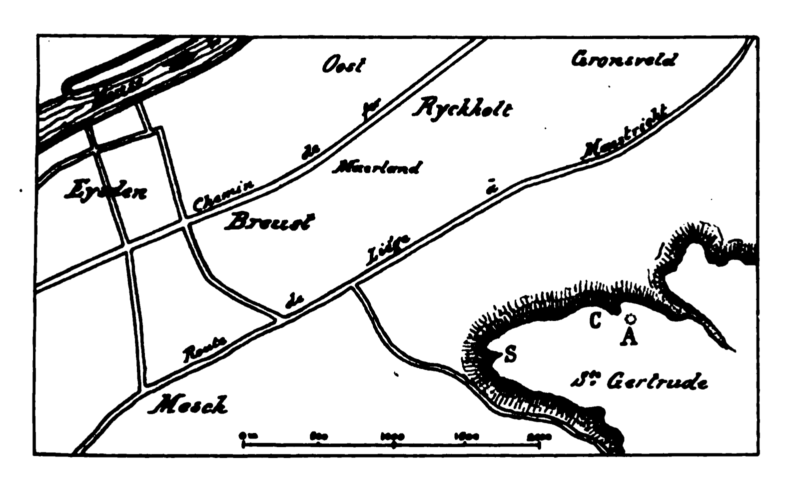
Explication de la planche V.

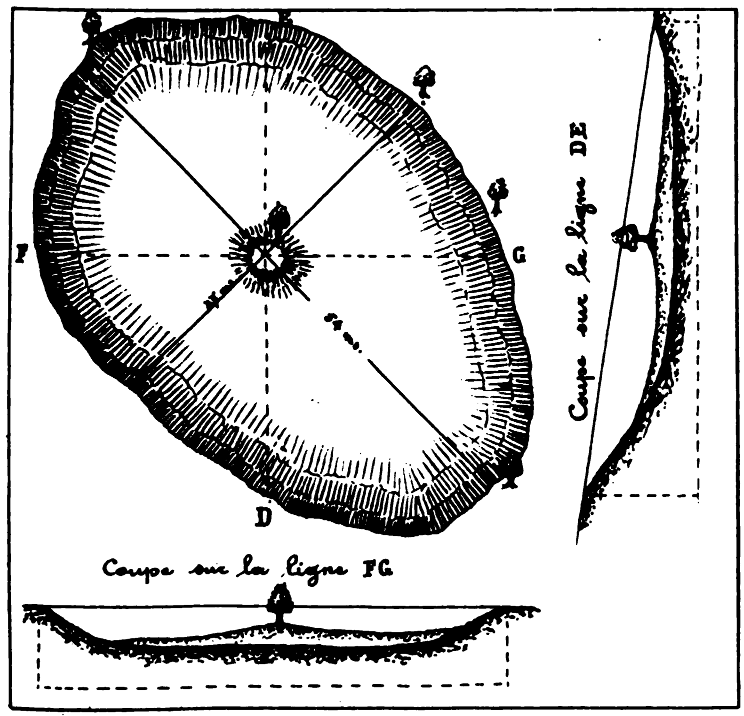
Plans des environs de Sainte-Gertrude et du grand atelier tel qu'il était en 1884.

L'emplacement du grand atelier est figuré par un pointillé au dessus de la lettre **A.**

Un second atelier se trouve vers la lettre **C.**

La station proprement dite se trouve vers la lettre **S** et se prolonge dans la direction de **C.**

Oost
Gronsveld
Ryckholt
Chemin
de
Maerland
Breust
Route
de
Liége
à
Maestricht
Mesch
C
A
S
St Gertrude

E
F
G
D
Coupe sur la ligne DE
Coupe sur la ligne FG

Eenige bladzijden uit de geschiedenis van de rijksheerlijkheden

Obbicht en Leuth,

benevens eene bijdrage tot

HET HOOGER BEROEP NAAR AKEN.

INLEIDING.

Het nieuw wapen van ons hertogdom herinnert ons aan de vier voornaamste staatjes, die voorheen het grondgebied van dit gewest besloegen. Ieder van die staatjes had zijne directe leenen, die in zake van verheffing, van verkoop, van schenking, van verpanding, van deeling, van twist over eigendom, bezit, of grensscheiding, aan de algemeene statuten van het centraal leenhof onderworpen waren. De vier staatjes, die vroeger, zonder uitzondering, tot het Duitsch Rijk behoorden, sloten echter niet aan elkander vast, maar lieten op vele punten tusschenruimten voor verschillende onafhankelijke, immediate rijksheerlijkheden. De bezitters dezer laatste heerlijkheden maakten zich in den loop der eeuwen tot leenman van den een en den anderen naburigen hertog, graaf of ridder. Ten opzichte van die leenheeren werd dan de leenman de mindere, maar tegenover den Keizer bleef hij dezelfde als voorheen. De Keizer duldde dan ook zulk leenverband slechts in zooverre het hem en het Rijk geen nadeel veroorzaakte. De heerlijkheid onderging trouwens door dit leenverband geene verande-

ring: zij bleef rijksheerlijkheid; de verheffing, die er van moest geschieden bij de verschillende leenheeren, drukte slechts op den bezitter. Wat de verhouding betreft, waarin de leenman zich ten opzichte van de verschillende leenheeren bevond, die ontsproot niet uit het *jus feudale*, maar uit de afzonderlijke overeenkomsten, die hij met hen was aangegaan (1). Gewoonlijk bestond zij hierin, dat hij hunne bescherming zou genieten, hun in den oorlog zou bijstaan en dan zijn kasteel, geheel of gedeeltelijk, te hunner beschikking zou stellen. Door verandering van toestanden waren, op het eind der middeleeuwen, deze voorrechten en verplichtingen te loor gegaan, en de leenverheffing alleen bleef nog als een zware last, als eene soort van hooge successie- en overgangsrechten op de rijksheerlijkheden drukken.

Middelerwijl was het ook gebruikelijk geworden, dat de erfgenamen van den heer hunne geschillen over de erfenis voor één dier leenhoven brachten, waaraan de rijksheerlijkheid leenroerig was, dat de schuldeischers van den heer aldaar hunne bewijsstukken van hypotheek lieten registreeren en hem daar in rechten betrokken, in geval van wanbetaling. Ofschoon zulke rijksheerlijkheid oorspronkelijk geen ander verband met dat leenhof had dan de bloote leenroerigheid, en de leenman geene andere verplichtingen had op zich genomen, dan die in de private overeenkomst met den leenheer waren uitgedrukt, ontstond door gemelde toevlucht, die men tot het leenhof nam, de gewoonte, dat men de statuten van het leenhof op zulk buitenleen toepaste. Zoo voltrok het leenhof de *immissio possessoria*, verleende rechtsingang, oordeelde over testamenten en schuldvorderingen, deed de pandbetreding, zond

(1) Men verg. K. F. Eichhorn: *Deutsche Staats- und Rechtsgesch.* II. Th. p. 371.

leenboden ter dagvaardiging, voltrok zijne eigene vonnissen, of die van een ander leenhof, waaronder zulke heerlijkheid soms ook, ten gevolge van leenroerigheid, ressorteerde, zonder dat de schepenbank der rijksheerlijkheid tegen die inmenging in verzet kwam.

De Rijksdag, die in den zomer van 1548 te Augsburg gehouden werd, bracht daarin verandering. Bij besluit van den 26en Juni werd aldaar bepaald, dat de Burgondische Kreits, zooals hij in het Besluit omschreven werd, voortaan niet meer zou behooren tot de jurisdictie van het Duitsch Rijk, behalve in het geval van wanbetaling in de beden. Gelderland en het land van Valkenberg waren onder den Burgondischen Kreits begrepen. De buitenleenen van de respectieve leenhoven dier twee Landen bleven er aan leenroerig, d. w. z. moesten daar verheven worden, ook na 1548; dat was een gevolg van de oorspronkelijke overeenkomst tusschen leenman en leenheer; maar de statuten van die twee leenhoven waren *rechtens* niet meer toepasselijk op de buitenleenen, die rijksheerlijkheden waren, wijl de opzegging van de jurisdictie, tusschen het Rijk en den Burgondischen Kreits, wederkeerig was. Men verviel echter weldra tot onregelmatigheden. De bezitters der rijksheerlijkheden, deels uit onwetendheid, deels uit veroordeelenswaardige kansberekening, droegen nu eens hunne geschillen over leenzaken op aan het K. Kamergerecht, alwaar zij voortaan te huis behoorden, en dan weer aan de leenhoven van Valkenberg en Gelderland, waaraan zij sedert 1548 onttrokken waren. Ook de twee onderwerpelijke leenhoven bleven voortgaan met het registreeren der hypotheken, testamenten enz., die op de buitenleenen betrekking hadden. Alsof het jaar 1548 geene verandering had gebracht, gingen zij voort met kennis te nemen van leenzaken die de buitenleenen betroffen, en spraken zij

vonnissen uit, waarvan men in hooger beroep kon gaan bij den Raad van Brabant in Brussel. Deze deed weer uitspraak; maar indien de veroordeelde partij ten slotte weigerde, zich aan het vonnis te onderwerpen, wat dan? De Raad van Brabant, en de leenhoven, die er onder ressorteerden, konden sedert 1548 geene parate executie meer doen buiten den Burgondischen Kreits. Ten einde uit de verwarring te geraken, vroeg dan de overwinnende partij aan den Raad van Brabant *requisitoriaalbrieven* aan het adres van het K. Kamergerecht. Daar werd dan het proces opnieuw onderzocht, en ingeval dat het K. Kamergerecht met de einduitspraak, te Brussel verkregen, genoegen nam, hechtte het zijne *brieven van attache* aàn de requisitoriaalbrieven. Daarna kon de overwinnende partij het pand aanslaan en, desnoods, de parate executie bij het Kamergerecht aanvragen.

De verwarring, door het besluit van den 26^en^ Juni 1548 ontstaan, werd nog vermeerderd door de kwaadwilligheid der Hoven van Gelderland en Valkenberg. De meeste leden dier Hoven hadden tevens zitting in de respectieve, gewestelijke Staten, die het globaal aandeel in de beden weer omsloegen over de verschillende banken en heerlijkheden van hun Land. Hoe meer dorpen men bijgevolg tot het Land kon rekenen, des te kleiner was de afzonderlijke aanslag in de bijdrage, en uit dien hoofde trachtte men de buitenleenen tot het direct gebied van Gelderland en Valkenberg te trekken. Het spreekt van zelf, dat de buitenleenen daartegen in verzet kwamen. Om dezelfde reden waren zij ook gekant tegen de inlijving bij de nieuw opgerichte bisdommen, wijl bij die gelegenheid de koning van Spanje, wegens de leenroerigheid, abusievelijk optrad als *dominus directus* van Obbicht, van het graafschap Horn, van het Land van Ravestein etc.

Ook de buitenleenen waren medeplichtig aan de verwarring. De belastingen toch behoorden tot die aangelegenheden, welke steeds in de openbare volksvergaderingen besproken en vastgesteld werden. Noch de heeren, noch de onderdanen konden dus op dit stuk onwetendheid voorwenden. Het gebeurde echter niet zelden, dat, wanneer de Westphaalsche Kreits eene bijdrage in de algemeene bede van het Rijk uitschreef, de heeren zoowel als de ingezetenen van meerdere rijksheerlijkheden zich, onder voorwendsel der leenroerigheid, den schijn gaven, alsof zij tot het direct gebied der Spaansche erflanden van den Burgondischen Kreits behoorden, ten einde op die wijze alle belastingen te ontduiken.

Er bestonden evenwel twee onderscheidingsteekenen, waardoor men met volle zekerheid kon weten, of eene heerlijkheid, die aan Valkenberg of Gelderland leenroerig was, al dan niet tot het direct gebied van die Landen behoorde, en bijgevolg of zulke heerlijkheid al dan niet in 1548 bij den Burgondischen Kreits was ingelijfd; die kenteekenen waren: 1° de deelneming aan de gewestelijke landdagen, en 2° het hooger beroep in *civiele* rechtszaken.

De immediate rijksheer kon, naar omstandigheden, zich tot leenman maken van zooveel naburige heeren als hij wilde, daardoor kreeg hij geene zitting in de Staten van een dier leenheeren. De hertog van Gulik heeft nooit, als heer van Ravestein, zitting gehad in de Staten van Brabant; de heeren van Elsloo, Stein, Leuth en Limbricht waren niet medeleden van de Staten des lands van Valkenberg, de heer van Obbicht wordt nooit aangetroffen op de vergadering der Staten van het Overkwartier. Filips van Bentinck verscheen er wel, maar dat was als drost van Montfort; en wanneer wij hem een enkel maal aantreffen bij de Staten van het prinsdom Luik, wegens de leenroe-

righeid zijner heerlijkheid Obbicht aan Loon: die verschijning, welke zonder precedent was, die zich niet herhaald heeft, en waarop zich nimmer beroepen werd, is eene anomalie geweest, eene uitzondering, die den regel bevestigt. Bovendien was aan het recht van rechtstreeks of onrechtstreeks vertegenwoordigd te worden op de Statenvergadering verbonden de verplichting, om in de som, waarvoor zulk land, b.v. dat van Valkenberg, in de bede werd aangeslagen, bij te dragen. Op die wijze was menige rijksheerlijkheid, b.v. Limbricht, tot viermaal toe moeten aangeslagen worden: eerst in de matriculaire bijdrage van het Rijk, en dan in de bijdragen van Gulik, Loon en Valkenberg, als buitenleen! Wanneer, na lang geknoei, zulk buitenleen van het Keizerrijk eindelijk was losgescheurd, noemde de Spaansche regeering het *une terre franche*, die niet in de beden bijdroeg, maar *rationsgelden* betaalde voor het onderhoud van ettelijke soldaten, en die bovendien met hare civiele rechtsgedingen voortaan in hooger beroep moest gaan bij een naburig Spaansch gerechtshof. De Hollanders maakten er nog kortere metten meė; zij lijfden met geweld zulke rijksheerlijkheid in bij het land van het naburig leenhof, alsof zij van ouds tot het *dominium directum* er van behoord had.

Een nog zekerder kenteeken, om te weten of de heerlijkheid, al dan niet, den Keizer tot *dominus directus* had, leverde het hooger beroep in *civiele* rechtszaken op. Oudtijds ging men niet in hooger beroep tegen de winnende partij, maar tegen de rechters, die het vonnis gestreken hadden. Daarvandaan dat in moeielijke gevallen de schepenen onderrichting (beleering) haalden bij de bank, waarheen men van hun vonnis in hooger beroep kon gaan. Zij wachtten er zich dus wel voor, de rechters der tweede instantie voor het hoofd te stooten. Maar de procesvoerders

hielden nog meer vast aan de traditie nopens het ressort van justitie. De overwinnende partij liet zich, in hooger beroep, niet voor een onbevoegden rechter dagen; en werd zij daar gevonnisd, dan had zij bij den bevoegden rechter een dubbel wapen tegen den appellant in handen en bovendien medestanders in de rechters der eerste instantie. Zoo bleef, ondanks alle leenroerigheid, de justitie van het land van Ravestein dan ook ressorteeren onder een Rijksland: het hertogdom Kleef; Elsloo, Stein en Obbicht bleven in hooger beroep gaan naar de Rijksstad Aken. Leuth onderbrak wel een tijd lang zijn hooger beroep naar Aken, maar stelde intusschen zijne appellen in te Susteren, alweer in een Rijksland: het hertogdom Gulik. Die verandering had niet kunnen plaats hebben dan met toestemming der ingezetenen. Indien echter de leenroerigheid aan Valkenberg van eenige beteekenis was geweest voor wat men zou kunnen noemen de engere nationaliteit der heerlijkheid, dan had Leuth toen *moeten* de voorkeur geven aan de Valkenbergsche hoofdbank van Beek, die veel dichter in de buurt lag dan Susteren.

Omstreeks 1580 schonken de meeste bezitters van rijksheerlijkheden in deze streken nog eenmaal klaren wijn aan den Keizer, toen zij poogden aan de straf te ontkomen, die zij beloopen hadden, door te visschen in het troebel water van het Spaansch gebied.

Nu nog een woord over de bronnen, waaruit wij geput hebben. De onuitgegeven bescheiden over *Obbicht* hebben wij afgeschreven op het Rijksarchief te Maastricht. Daar vonden wij ook, in het Wetzlarsch archief, nº 68, de processtukken over het geschil Bongart-Vlodrop, betrekkelijk *Leuth*. Wat onze taak daar zeer vergemakkelijkte, waren de inlichtingen, die de geleerde archivaris, de Eerwaarde Heer *Jos. Habets*, in den loop van dezen arbeid, ons bij

voortduring, verstrekte. Hem zij hiervoor openlijk onze dank betuigd.

Op het Rijksarchief te Maastricht raadpleegden wij nog een werkje, getiteld: *De geheele geschapentheyt vandt 't different ende executie (vant)* Huys te Leuth. *(Ende bygevolge tegens den Graef van Flodrof (Door) Den Hertogh* van *Nieuborgh (ende hoedanigh het met die saecke gelegen is.)* — *Delft*, door *Pieter Verstraeet* in 't Calf Moyses,) *An. Ch.* MDCLXII. — De twaalf bladzijden, die het brochuurtje beslaat, bevatten niets dan het: *Extract uyt het Register der Resolutien van de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden.* — *Mercury den* 13 *September* 1662. Deze resolutie was eene bedekte oorlogsverklaring aan den hertog van Nieuwburg. Ofschoon zij van sophismen wemelt, bevat zij nochtans eenige datums, die ons den *status quaestionis* nader leerden kennen.

Ten slotte geven wij twee lijsten van steden en dorpen, die in nauwe verbinding stonden met den koninklijken stoel van Aken. De twee stukken, die in ons bezit zijn, zijn goed leesbaar; maar het zijn copieën, (vooral het oudste), die door eene onkundige hand zijn genomen van oudere afschriften. Wij geven ze, zonder eenige critiek, zooals zij zijn, als een ruwe bouwstof, die de studiën over dit onderwerp, door den heer Mr *G. D. Franquinet*, (in het IXe Deel dezer *Publications)*, en door *Prof. Dr H. Loersch*, (in: *Gesch. Achens*, von *Friedr. Haagen*, I. B.) kan aanvullen en hier en daar wijzigen.

J. L. MEULLENERS.

Maastricht, December 1886.

SUPPLEMENT

OP DE GESCHIEDENIS VAN

OBBICHT EN PAPENHOVEN.

§ 1. De familie van der Donck.

In 1397 was *Dirk van der Donck* te *Sevenum* overleden. In genoemd jaar werd er eene minnelijke schikking getroffen tusschen diens weduwe *Agnes* en de kinderen: *Claes*, *Johan*, *Dirck*, *Lysbet* en *Griet* (1).

Tusschen de gebroeders *Claes* en *Dirck* ontstond er naderhand twist over de goederen te Sevenum. Zij kozen *Johan van den Bulck* tot scheidsrechter. Dirk deed toen afstand van zijne goederen ten behoeve van Claes, en deze verhief ze, in 1403, voor *Willem*, heer van *Broekhuysen* (2).

Claes van der *Donck* trouwde met *Mechtelde*...... Zij hadden één zoon: *Johan* (die volgt), en twee dochters: *Catharina*, kloosterjufvrouw te Herckenrode, en *Hilla*, kloosterjufvrouw te Nijmegen. *Mechtelde* leefde nog in 1469.

Jan van der *Donck*, heer van *Erp* en van *Sevenum*, trouwde 1° met *Henrica van Hove*, die ook wel eens genoemd wordt: *ten Have*. Uit dit huwelijk sproten twee zoons: *Claes*, (die volgt), en *Gerlach*, en eene dochter *Mechtild*, getrouwd met *Arnold* van *Oy*, heer van *Ubbergen*. Jan trouwde 2^e^ met *Adelarda Pieck*, (dochter van Frans Pieck), met welke hij had twee dochters: *Margareta* en *Cornelia*. In 1469 trad hij in eene schikking met zijne twee zoons (3).

(1) Bijlage I. (2) Bijlage II. (3) Bijlage III.

Gerlach van der Donck werd domheer van Utrecht. Den 1en April 1486 verklaarde Rutgerus van den *Stadeacker*, Jans zoon, uit *Oirle*, voor de Bosscher schepenen: Rutgerus de *Erpe* en Theodericus de *Hynden*, dat hij aan Franco de *Langel*, den gevolmachtigde van Gerlacus van der Donck, verkocht had eene jaarlijksche rente van drie malder rogge, staande op huis, stallingen, tuin, weide en een erf, genaamd *een venneken*, alles naast elkander gelegen *in parochia de Oirscot, in pastoria de Aerle*. Twee jaren na datum kon Gerlacus van der Donck van den koop afzien en honderd gouden *Peters*, tegen achttien stuiver den Peter, terugeischen (1).

Arnt van Oy, heer van *Ubbergen*, had met zijn broeder *Gerit* het ouderlijk erfgoed nog niet gedeeld, toen hij in veertienhonderd in de vijftig het huwelijkscontract sloot met *Mechtild van der Donck*. Uit het fragment, dat van het oorspronkelijk stuk nog over is, zien wij, dat van den kant der bruid, bij het huwelijkscontract, o. a., tegenwoordig waren: haar vader Jan, haar broeder Claes, benevens »*Derick* ende *Arnt* van *Blitterswyck*, gebruederen."

Jan van der Donck schonk aan zijne dochter »achtien hondert enckell overlentzsche kurfurster gulden," binnen twee jaren te betalen. Daartoe verpandde hij de tienden van drie kerspelen (2) en bovendien »syn huysinge, mitten have, mit alle synen toebehoer, gelegen in den kerspel van *Arpe*." Middelerwijl gaf hij aan zijne dochter eene jaarlijksche rente. Verder zou hij »Joncffr. Mechtelt, syn dochter vurs., Arnt van Oy voirs. redeliken uitsetten, ende mit klederen ende vrouwelike kleynoiden alsoe besorgen, als oer temelic ende behoirlic is, buten Arnts schade." Daarenboven werd bepaald, dat Arnold van Oy, binnen het

(1) Origin. op perkament, de zege's der twee schepenen verloren. *Rijksarch. te Maastricht*. (2) De namen zijn verdwenen.

jaar na het overlijden van Jan van der Donck, »noch hebben ende bueren sall, in rechter medegaven, negen hondert overlentsche kurfurster rijnsche gulden," waarvan hij er acht honderd »bynnen den neesten jair weder beleggen sall in den Scependom van Nymegen, off in den Ryck, by raide ende guetduncken aen elker syden twee oerer vriende" (1).

Claes van der Donck, (zoon van Jan en van Henrica van Hove), trouwde met *Oda* van *Petershem*, erfdochter van Obbicht.

Zijn zoon *Hendrik* volgde hem op. Het volgend uittreksel uit een schepenbrief van Sevenum (1517) heeft betrekking op dezen Hendrik van der Donck, heer van Obbicht: »Geryt van Holtmoelen ende Kerstgen van Aerdt, onthaldende mannen van leen, ende Gerken vanden Bergen ende Geryt vanden Bergen, scepenen," getuigen, dat voor hen »koemen syn Johan vander *Hatert*, Henricx soen," als ophouder »van den hoff, *ter Lynden* geheiten, ind gelegen in den kerspel van Sevenhem, *Nesa*, hoir moeder, ind Aert van *Kessell*, hoir zwager, ind *Lysbeth*, syn huysfrouw," die bekenden verkocht te hebben aan »*Henrick* van der *Donck*, soen toe *Bycht*, alle sulcke vyer malder roggen, myt hoiren rechten ende touwbehoeren, als hoyn Henrick vurs. jaerlix geldende is (2) van vier morgens landts, gelegen inden *Weysteryck*, herkoemende uyt den hoft *ter Lynden* vurs."

»Geschiet int jaer ons heren dusent vyffhondert ind seventyen, op Sinte Johans dach evangelist, des heiligen Apostels" (3).

(1) Fragment van het origineel, op perkam., zegels verloren. *R. arch. te Maastricht*. (2) Schuldig is.

(3) Op perkam., zegel van Gerard van Holtmolen verloren, eveneens dat van Herman van Druypt, (in plaats van dat van Christiaan van Aerdt, die geen eigen zegel bezat.) *R. arch. te Maastricht*.

Hendrik van der Donck trouwde met *Johanna de Roover*, dochter van *Jan de Roover*, heer van Breyre, en van Marie de Gudegoven, erfdochter van *Haneffe* (1).

§ 2. De familie de Roover.

Willem van den Bosch (de Busco) (2) had eene gifte onder de levenden gedaan ten voordeele van *Dirk van Horn*, heer van Cranenburg, of aan de eventueele houders van dien schenkingsbrief. Na den dood van Willem van den Bosch was Dirk van Horn (3) de voornaamste schuldenaar des overledenen en bijgevolg van diens erfgenamen, bestaande uit de volgende familiën: *de Roover*, *Koc van Neerijnen*, *Cnode* en *van Heyllu* (4). Er werd eene transactie aange-

(1) Men vergel. S. Bormans: *Les Seign. allod. du pays de Liége*, p. 92, s. s.

(2) In dien tijd bezat een *Guilielmus de Busco, miles*, de tienden en eene hoeve te Hilvarenbeek, alsmede de hooge justitie en een gedeelte van de heerlijkheid Gestel. Kort daarna waren daarvan beurtelings bezitters *Dirk van Horn* en Berta, vrouw van Gerard heer van Boutershem. Later bezat *Arnoldus Rover, miles*, de tienden van Hilvarenbeek, en de heer van Boutershem een gedeelte van de heerlijkheid Gestel. (L. Galesloot: *Les feudataires de Jean III, duc de Brab.* p. 54. (3) Nadere bijzonderheden over de ouders van dezen Dirk van Horn deelt mede L. Galesloot: *Les feudataires de Jean III, duc de Brabant*, p. 274, *note* 5ème. (4) In de eerste halve eeuw, die verliep na den slag van *Woeringen* (1288), vinden wij alzoo eene familie *van Heyllu*, vermaagschapt aan de ridders *Koc* en *van den Bosch*, die met lof in de *Rymkronyk* vermeld worden. Het is echter in het oog vallend dat de *van Heyllu's*, in de eerste helft der veertiende eeuw en ook naderhand, geene leengoederen in Brabant bezaten, terwijl de familiën *Koc*, *de Roover* en *Cnode* herhaaldelijk in het aangehaald werk van Galesloot worden aangetroffen. Ook leest men den naam *van Heyllu* niet meer in de nadere schikking, die de erfgenamen Koc, Roover en Cnode in 1377 over de nalatenschap van Willem van den Bosch troffen. De van *Heyllu's* hadden waarschijnlijk reeds vroeger hun aandeel ontvangen. Het vermoeden zal wel niet ongegrond zijn, dat de van Heyllu's vreemd waren aan Brabant, en zoo kon baron van Spaen nog wel gelijk hebben, die de bakermat van den schrijver der Rijmkronijk over den slag van Woeringen zocht in Gelderland. (Men vergel. *Rijmkronijk* van Jan van Heelu, uitgegeven door J. F. Willems, Introd. p. VI.)

gaan, waarbij zijnerzijds, onder verpanding zijner goederen, Dirk van Horn zich verbond, om te beletten, dat ooit het bedrag van gemelden schenkingsbrief op de nalatenschap van Willem van den Bosch zou verhaald worden. Dit geschiedde voor Bosscher schepenen in 1346.

In het jaar 1377 was de deeling nog niet voltrokken. De erfgenamen benoemden toen, insgelijks voor Bosscher schepenen, gevolmachtigden en bepaalden, dat de drie bescheiden, die op de deeling betrekking hadden, zouden bewaard worden in eene kist met vier sleutels, ten huize van Dirk de Roover, wonende op den Markt te 's Hertogenbosch (1).

Twee andere Bosscher schepenbrieven, die op de familie de Roover betrekking hebben, bevatten het volgende:

Gerlacus die Rover had twee kinderen: *Edmond,* die de tienden te *Goirle* erfde, en *Hilla,* welke in eigendom kreeg de hoeve *ter Kemenaden,* onder de parochie *Zonne,* (Son). Hilla de Roover trouwde met *Hendrik van Eyngelberch. Daniel Roesmont* had echter eene rente van tien malder rogge, maat van Son, op de hoeve Kemenade, welke rente door Hendrik en Hilla werd uitgekocht. Hunne dochter, Johanna van Eyngelberch, trouwde met Arnold *Sher Martens,* zoon van Matthias. Deze twee laatste echtelieden schonken op den 22en September 1454 bovengemelde rente van tien malder rogge aan Jacob van *Eyngelberch,* den natuurlijken zoon van Hendrik van Eyngelberch, en verpandden daartoe de hoeve Kemenade, benevens de tienden welke *Emond die Rover* bezat te *Goirle.* »Testes interfuerunt scabini in buscoducis Henricus *die Hoester* et Goeswinus *de Beeck* (2)."

---

(1) Bijlage IV.

(2) Een en ander orig., op perk., zegels verloren. *Rijksarch. te Maastricht.*

§ 3. De familie van Vlodrop.

De heerlijkheid van Obbicht ging over op *Anna* van der Donck, eene der dochters van *Hendrik van der Donck* en van *Johanna de Roover*. Anna van der Donck trouwde met *Willem van Vlodrop*, heer van Odenkirchen.

Den 17en Februari 1438 verpandde Johan van *Heinsberg*, graaf van Loon, zijne grienden onder Grevenbicht en Obbicht aan *Godart van Vlodrop*, heer van *Leuth*. De schoonvader van Anna van der Donck, die even als haar gemaal *Willem* heette, liet den pandbrief viseeren voor het gerecht van Roermond den 29 September 1524 (1).

Op Willem van Vlodrop en Anna van der Donck slaat de Obbichtsche schepenbrief, dien wij hier verkort mededeelen, evenwel uitvoeriger dan het woord *verkort* zou doen veronderstellen, om reden dat hij eene evaluatie van munten bevat: 1en Januari 1553, »Wyr Willem van Vlodrop, heer tzoe Dalenbroich, Odekirchen, Crutsburch, Opbicht, Papenhoven ende Reckheim, in bywesen, wille, weten ende consent Anna van der Donck, mynder wettiger huysfrouwen, kennen mitz desen openen brieff, voir ons, onsse erven ende nacomelingen, ende overmitz ende in tegenwordicheit Scholtis ende Scepenen ons gerichts ende herlicheiden tzoe Opbicht ende Papenhoven, mit namen: Henrick vanden Broick, scholtis in tyt, Gurt Gruyssen, Lemmen int Panhuys, Jacob van Papenhoven, Goissen van den Attenhoven, Johan op die Berge ende Peter Specken, onse Scepenen, Wye dat wyr vercocht hebben den Eersamen *Andries van Eyck*, mit Annen *Noitstockx*, synder wittiger huysfrouwen, lakenmecker binnen der stadt Maestricht ende borger der selve, sestich brabants gulden, twintich stuver brabants van den gulden, jaerlicker, lyfflicker lois

(1) Bijlage V.

renten, omme rede voir eyn zekere somme van penningen, te weten: duysent brabants gulden, in stucken ende parcelen, hier nae volgende: Inden yersten sevenhondert ende twintich *geldersche Ryders:* tstuck voir drie ende twintich stuver brabants, noch vier ende twintich *Carolus gulden in golde:* tstuck voir eyn ende twintich stuver brabants, noch seven *Andries gulden* ende vyff *Wilhelmus schilde:* ider tstuck voir eyn ende dartich stuver brabants, noch vyff ende twintich *zonnen croenen:* tstuck voir negen ende dartich stuver brabants, noch vyff ende twintich *ytaliaensche croenen:* tstuck voir acht ende dartich stuver brabants, noch daer by in payement stuvers ende vur stuvers, maeckende metten voirs. parcelen: duysent brabants gulden, twintich stuvers voir den gulden.

»Soe hebben wy Wilhem ende Anna, voirgenoempt, tot eynen onderpande gesadt *onsen windt*, gelegen *achter die kircke* van Opbicht, reygenoit nae Stockhem: *die Mase*, in eynre, ende die gemeyn strate: in andere syden."

Verder stellen zij nog tot onderpand hunne heerlijkheden en verdere bezittingen (1).

Op de keerzijde staat er: »Desen brieff cost te scriven eynen philippus gulden, den wellicken Andries van Eyck betaelt heeft," en wat lager: »Befindt sich in dem Inventario aller brieffe und siegell, das diese verschreibung durch den herrn zu Dahlenbroch ist abgelost."

§ 4. De familie van Bronckhorst en Batenburg.

»*Gegeven am siebenden dach April. Anno unsers Hern duijsent vieffhondert Einundseestich.*" Uittreksel uit het huwelijkscontract, op gemelden datum gesloten tusschen »den

(1) Origineel, op perk., de drie zegels: Vlodrop, Donck en die der schepenbank van Obbicht, verloren: *R. arch. te Maastricht.*

Edelen und Welgeboren *Karl von Bronckhorst* und Battenburch, her zu *Berendrecht*, wettigh soen Jonckeren *Herman von Bronckhorst*, freyhern tot *Battenburch* und *Stein*, seliger gedachtenis, und jouffrauwen *Petronelle van Praet*, freier derselbigen landen, ter einre, und die Edele und Welgeboren jonckfrauw *Alvera von Flodrop*, wettiche dochter jonckeren *Willems van Flodrop*, freijhern zu Reckum, hern zu Dalenbroch, Odenkirchen, Bichten, Henneff und Elmpt, und jonckfrauwen *Anna van der Donck*, geboren dochter van Bichte etc., seliger gedechteniss."

»*Petronella van Praet* gefft iren son Karl von Bronckhorst, zu einer heijlichs mitgave, ir levenlanck zu liefferen und wal zu betalen uff dat hochtijt Paaschen, vierhondert brabants gulden, twintich stuveren faluieret vur jeglichen gulden; und nach dotlicher affganck gerurter seiner moder sal die herlicheit *Berendrecht* im zu khomen, mit allen gerechtigheit und thobehoren, dergeleichen sein anpart vander *Battenburgischen pantguederen*, uff valeur, wie geestimiert, ungeverlich uff dreyhondert brabants gulden des jaers; und wes zu der zeit der deilonge an staenden renten zu *Berendrecht* und uff *der Velouwe* nit befunden wurde, sal der freijherr zu Battenburch (1) gehalden sein [zu ersetzen, durch gul]tige assignation und verweysung zu dem, voorts an anderen gueden, erffrenten, tho der somme und jaer renthen van twee duysent gulden, werde vors."

Willem van Vlodrop schenkt er, voor den duur van zijn leven, aan *Alvera* zijn aandeel in Huys, heerlijkheid en inkomsten van *Haneffe*, bedragend eene jaarlijksche rente van 300 brab. gulden. Voor uitrusting geeft hij haar 2000 brab. gulden, te heffen uit de achterstallen van Haneffe, of bij ontstentenis daarvan, uit de inkomsten van *Reckheim*. Na den dood van Willem van Vlodrop zullen de getrouwde

(1) Willem, heer van Stein.

dochters de uitrusting in de deeling inbrengen. De drie dochters zullen de pandschappen, erfrenten en gereede goederen gelijkelijk deelen en gezamelijk de schulden betalen. Uit de heerlijkheden der ouders zal de oudste dochter de eerste en de derde dochter de tweede keuze hebben; de overblijvende heerlijkheid zal zijn voor de tweede dochter (1).

»In orkonde der warheit hebben wij, vrouw Petronella van Praet, als moder, Wilhelm van Bronckhorst, freijher zu Battenburch und Stein, als broder, und Karl van Bronckhorst und Battenburch, herr von Berendrecht, Bruidengom, an eine, und Wilhelm van Flodrop, freijher toe Reckhum, herr zu Dalenbroeck, Odenkirchen und Biecht, als vader der Bruidt, *Floriss van den Boetzler*, freijherr van Langkerack, und *Odilia von Flodrop*, frauw von Langkerack, eheleude, vur sich und von wegen der Bruydt, an die andere seyden, als sachwalden und principalen magen und verwanten, so wyr tsementlich und jeder besonder, so viel uns einigsins aengaen mach, hier in gudtwillich bewillicht und geschlotten, diese gegenwortige heylichs vurwarden mit onsen angeboren Insiegelen bevestiget und daran wissentlich gehangen, und auch gebeden die Edelen und Welgeboren *Wessel van den Boetzlar*, freijherr zu *Asperen* und *Langkerack*, und *Balthasar von Flodrop*, hern zu *Leudt*, *Ryckolt*, *Rulant* und *Eijsden*, unsen lieven oemen und neffen, dat sy neffens und mit uns diese heilichs verschreibung, mit iren eygenen angeboren siegelen versiegelen und bevestigen wollten, welches wir Wessel vanden Boetzelar, freijher toe Asperen, und Balthasar van Flodrop, herr toe Leut, uff

(1) De oudste dochter, *Odilia*, koos *Odenkirchen*; de derde dochter, *Alverta*, nam zich *Obbicht*; toen bleef er voor de tweede dochter, *Anna*, later getrouwd met *Hattard van Palandt*, de heerlijkheid *Dalenbroek* over. Het schijnt dat het pandschap van *Reckheim* met den dood van *Willem van Vlodrop* verviel.

begeren unseren lieven Neven, Nichten und verwanten, alsoe gerne gedaen hebben, om alle puncten und articulen stede und vast to onderhalden, wey vers. steit. Gegeven" etc. (1).

Viglius schrijft, den 23en Mei 1567, aan Hopperus, dat Dirk en Gijsbert van Bronckhorst en Batenburg, die toen pas gevangen genomen waren, de broeders waren van dien Batenburg, die onder den hertog van Savoije gediend had en in Frankrijk was krijgsgevangen geweest (2). Dat is hoogst waarschijnlijk Willem, heer van Stein geweest. Op die wijze verklaart zich ook hoe de Zwijger er toe kwam, om hem het commando over het legercorps van den weggejaagden Lumey op te dragen. De heer van Stein was, in deze veronderstelling, immers geen nieuweling in den krijgsdienst.

Anna van Bronckhorst, eene der twee dochters van Karel van Bronckhorst, was getrouwd met den Italiaan, *Joseph Malagamba* (3). Deze bekleedde den rang van kapitein in het regiment hoogduitschers van Filips van Bentinck en was in 1586 commandant van het kasteel te Well (4).

§ 5. Filips van Bentinck.

Bij open brief van den 6en Juni 1601 verleenen de aartshertogen aan Filips van Bentinck »die hooge heerlicheyt

(1) De plaats, waar het contract geteekend werd, staat er niet vermeld. De acht zegels zijn verloren. Op de zeven staarten die er nog aan hangen, leest men 1° vrow Petronella van Praet, (tweede verdwenen), 3° herr Karl van Bronckhorst, Brudigam, 4° Herr Wilhelm von Flodrop, freyher zu Reckhum, 5° Herr Floris van den Boetzlar, freyher zu Langkeragk, 6° Odilia von Flodrop, vrow zu Langkeragk, 7° Her Wessel, freijher zu Asperen, (achtste onleesbaar.) (Orig., op perk. *R. arch. te Maastricht.)* (2) C. P. Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica:* tom. I, Pars sec. p. 428. De zoogenaamde *kinderen van Batenburg*, Dirk en Gijsbert, waren toen 23 jaren oud.

(3) Simon van Leeuwen: *Batavia Illustrata*, blz. 1009.

(4) *Publ. etc. du duché de Limb.* t. XX, p. 60.

van de alinge kerspelen van *Doornick* en *Ressen*, gelegen in *de Overbetuwe*, vervallen aen C° m[teit] by den dootlycken afganck van jonckheer *Willem van Ardemberch*, sonder manlyck hoir achter te laeten." Uit den brief blijkt, dat F. van Bentinck reeds tijdens het leven van Filips II het verzoek gedaan had om, tot belooning van bewezen diensten, dit leen te ontvangen, te meer wijl hij was »edelman vanden selven quartiere en in de selve heerlicheden redelycker wys geërfft." Bovendien was »die verleeninge van cleijner importancie, als maer consisterende in Hooge Heerlicheyt, gevende meer eer dan proffyt." Het eerste verzoek was indertijd tot advies verzonden geweest aan »meester *Jan Puyn*, richter der Stadt Niemegen, oyck adelicken Raedt van Gelrelandt," doch het stuk was niet teruggezonden, wegens het overlijden van Puyn. Eindelijk werd er aan het herhaald verzoek voldaan, en ontving Bentinck, tot loon zijner »getrouwer diensten," dit »man of sadelleen, ten gelresschen rechten" te verheffen (1).

Uit een verkoopbrief, gedagteekend 28[en] Juni 1608, en bezegeld, namens de schepenbank »der Vagdien Gelrelandtz," door de »mytstoellbroeders Cornelis Broers ind Gerit Paepen," blijkt, dat F. van Bentinck indertijd gekocht had van van »*Johan Paelandt*, heeren tho *Issem*, den alingen *Horsmanshoff*, myt allen synnen beygehoer, fry und franck von pacht, tyntz, gewin und gewerff." Op gemelden datum verkoopt hij uit dezen *laathof*, met toestemming van zijn zoon Kaspar-Karel, en van zijn schoonzoon »*Johan van Wytenhorst*, heer tho der *Horst*," aan den »ersamen Guerdten ter Porten, ter *Alderkercken*, und Entgen Kluede, synner hoisfrouwen, eyn stuck landtz in Horsmanshoff, haldende seste halff ferdell, seven royen, tyen voitt, who (zooals) dat selbige durch Johan Meissertz, schepen und geschworen

(1) Orig. op perkament. *R. arch. te Maastricht.*

landtmeter, dorgh forderonghe Johan Plenck, crafft synner föllmacht, ortenlich gemeten und affgepast, voer eyn somma van penningen, die Guert ter Porten und Anna Kluede eyndeyl op *Kluickenhoff*, als: ses und tachtentich daller, verschaten, und die ander rest, als: ses untwintich daller, twintich stuver, die beloeftde koepspenningen, ganss verricht und betalt hebben.

»Soe gelaven ich, heer van Bicht, voer mich und mynen erven, desses erftkoeps wehr und werschap, who (zooals) affkoeps recht is. Och (ook) soe ist in desen koep myt voerbehalden dat sy, kuepere, my ader mynen erven, jaers, op Horsmans sall plaitz, tho tyntz geven suyllen eyn talbaer hoen, und tho wynnen und tho werffen, als eyn handt verstuerfft: magh die levende handt die verstorven handt wederomme moegen wynnen myt dobbelen tyntz, als: mit twe talbaer hoenner; soe beide hand versterven, soe moegen die naeste erven dye beyde handt, soe verstorven syn, weder ommb gewynnen myt twe dobbel tynssen. als: myt vyer talbar hoenner, und mehr nyt, und dat bynnen eyn jhaer ende sess wecken tho gesynnen ende wynnen, mytt laeten, heyer (hier) in der Vaghdien, op Horsmans sall plaitz, und widers nytt" (1).

§ 6. Familie de Leerodt.

Maria-Anna-Augusta de Leerodt-Schmittburg trouwde in 1770 met Sigismond-Reinhard-Hugo-Joseph, vrijheer van Bongardt, heer van Wynandsrade, Paffendorf etc. (2).

Hendrik Prinssen, drost van Obbicht en Papenhoven, was gehuwd met eene zuster van jonker Wilhelm von *Wicherding*

(1) Orig., op perkam., zegels verloren. *R. arch. te Maastricht.*

(2) Jos. Strange: *Genealogie der Herren etc. von Bongart*, blz. 65.

zu *Berscheit*. Deze jonker stichtte een *beneficium* (kapelanie) in de parochie *Raeren* en stelde daartoe eene hypotheek van 1200 patacons op zijn erfgoed Berscheit. Na diens dood, maakte zich Hendrik Prinssen weigerachtig tot het uitbetalen der jaarlijksche renten. In 1732 besliste de Raad van Brabant te Brussel, dat de erfgenamen van den stichter het kapitaal moesten aflossen (1).

§ 7. Topographische bijzonderheden en leenverheffingen.

Johannes Haspenghouwere kocht van Gerard van der Marck een eiland, gelegen aan deze zijde (ab ista parte) der Maas, bij Rothem, naast Stockhem, groot 12 of 14 bunder. Het was allodiaal goed; maar *Egidius Haspeghouwere*, Janszoon, droeg het op in handen van den hertog van Brabant, en werd er meê beleend te Park, bij Leuven, in het jaar 1329 (2).

Naderhand deed ook *Gerard van der Marck* de verheffing van dit leen bij den hertog van Brabant (3).

»*Ogerus*, filius *Johannis*, dicti *Voeght*, de Trajecto, justiciam de *Byechten*, cum feodalibus, censuariis et pertinentiis suis, etc. *Ogerus de Haren* relevavit hec bona quasi mamburnus ipsius *Ogeri*" (4). Het is nochtans niet zeker of hier onder *Byechten* Obbicht moet verstaan worden.

Topographische kaart van Obbicht en Papenhoven. Zij werd ons medegedeeld door den Eerw. Heer S. Engels, rector te Grevenbicht. Alvorens de legende, die aan den voet der kaart in het Fransch staat, mede te deelen, maken wij een paar aanmerkingen; 1° vóór 1643 liep de hoofdstroom der Maas reeds door de punten, genoteerd H. I.; dat bleek reeds uit het eind der hierboven geleverde

(1) Ch. Quix: *Der Kreis Eupen*, blz. 128, v. (2) Galesloot, *loc. cit.* p. 43. (3) *Ibid.* p. 61. (4) *Ibid.* p. 218.

bijdrage tot de familie Vlodrop; 2° In 1643 heeft de hoofdstroom der rivier zich naar rechts verlegd en toen kerk en dorp weggespoeld.

Légende: A. A. A. A. A. Cinq ruptures de la digue, arrivées anno 1755.

B. B. B. B. Limites entre Berg, pays de Juliers et Obbicht.

C. D. E. Lieux sur lesquels la Meuse passe avec beaucoup de violence, en cas du moindre débordement.

F. F. Plan et projet d'une nouvelle digue à construire.

G. G. Alluvions liégeoises, à la place de l'ancienne situation du village d'Obbicht, lequel y a été emporté ci-devant.

H. Lieu, où les eaux commencent à manquer à la superficie du terrain et faire une vallée.

J. Bras que la rivière y a laissé de son ancien cours.

K. K. K. Vieille Meuse, encore actuellement coulante.

L. L. L. L. Endroits, où les eaux, par H. J. et K. découlantes, doivent retomber et se jeter dans la Meuse.

M. M. Alluvions située au-dessus d'Obbicht, laquelle ne peut que fort peu et lentement accroître, à raison qu'elle est exposée aux cours trop violens des eaux, qui viennent par les endroits marqués C. D. et E.

N. N. N. Bords et Battes d'Obbicht.

O. O. Vieilles battes d'Obbicht, situées à l'autre côté de la Meuse, depuis l'an 1740.

Carte de la terre franche d'Obbicht et Papenhoven, avec le plan d'une nouvelle digue à construire, pour arrêter, rompre et détourner l'impétuosité de l'eau, dressée anno 1755.

Copié par moi G. Coolen, géomètre à Ruremonde.

§ 8. Obbicht eene Rijksheerlijkheid.

Adriaan vrijheer *van Virmond*, heer *van der Neerssen*, keizerlijk krijgscommissaris, schreef den 10en April 1664

Digitized by Google

uit Keulen aan den heer en de ingezetenen van Obbicht en Papenhoven, dat zij zich den 23e daaraanvolgend moesten doen vertegenwoordigen op het klooster der Preêkheeren te Keulen, om er te accordeeren over hunne bijdrage in den oorlog tegen de Turken. De schout Caspar Rademacher verscheen er als gevolmachtigde. Obbicht moest de helft der kosten, benoodigd tot het onderhoud van een voetknecht, opbrengen, en betaalde voor één jaar 40½ rijksdaalder. De W[e] de *Berlo* weigerde daartoe bij te dragen uit de goederen, die zij onder Papenhoven bezat, en zij protesteerde bij den Raad van Brabant te Brussel tegen de beslaglegging, welke de justitie van Obbicht op die goederen gedaan had. De schepenbank kreeg hierover eene strenge berisping uit Brussel den 26[en] December 1667. Maar den 14[en] Februari van het volgend jaar richtte het keizerlijk Kamergerecht van Spiers, over deze inroeping van vreemde rechtsspraak, tot de W[e] de Berlo eene *citatio violatae jurisdictionis Imperii, ut et mandatum de cassando et non evocando* (1).

Gehoor gevend aan een verzoekschrift van de ingezetenen van de heerlijkheid Obbicht, schreef den 20[en] November 1671 keizer Leopold I, uit Weenen, een brief (waarschijnlijk) aan de Directeurs van den Westphaalschen Kreits, dat zij de aanmatiging van het geldersch hof te Roermond en van den Raad van Brabant te Brussel moesten doen ophouden, op grond dat de uitheemsche leenroerigheid, niet noodzakelijkerwijs de erkenning van de opperheerschappij, noch de rechtsbevoegdheid, in zich sluit (2).

---

(1) Arch. van Wetzlar, n° 189, in het *Rijksarch. te Maastricht.*

(2) Bijlage VI.

§ 9. Gemeente.

Aan een request dat schout en schepenen van Obbicht den 25^{en} October 1757 aan de hooge regeering te Brussel inzonden, ontleenen wij het volgende:

»Dat dese heerlyckheyt met 28000 gulden capitael beswaert is en daeraf de jaerlyxe intressen moet betalen, ende daerenboven eene jaerlyxe contributie van 270 gulden brab. aen haere Majesteit, beneffens 25 pattocons tot de hoffhaldinge; dat dese heerlyckheyt in desen oorlogh, door logementen, leverantiën en karvrachten, ontrent dryduysent pattacons schade heeft geleden.

»Dat de batten ende dycken deser heerlyckheyt soodanigh van tydt tot tydt syn worden geruïneert, dat daerdoor bynae een derde deel van haer territoir is afgespoelt.

»Dat hertog Karel van Lorraine, den 15 Nov. 1749, de helft dier contributiën voor 10 jaer, en den 5 july 1751 de andere helft voor 7 jaer heeft quytgescholden, onder conditie dat die penningen aan de dijken werden besteed; dat daerenboven nog 4500 pattacons sedert 1749 tot 1756 aen batten en dycken zijn ten coste gelegt.

»Dat tegen het alde hercommen in de commandant van Ruremonde, sedert den 15 Augustus 1730 tot op vandaeg, de gemeente jaerlycx dwingt carwijen te doen voor de troepen tusschen Roermond en Weert, welcke karvrachten eenige jaeren 160, oft 180 ende meer pattacons jaerlycx aen de gemeente gecost hebben.

»In desen jaare 1757 is tusschen dese heerlyckheyt Obbicht ende de stadt Stockem eene schipbrugge, vanden 22 April tot in Augusto, over de Maese, tot passagie der franse hulptrouppen, geslagen geweest, ende t' sedert afgebroken zijnde, tot den 22 deses (Octob.) aldaer opt landt is blyven liggen; ter occasie van welcke brugge dese ge-

meente door alle karrevrachten, tot transport van broodt, vleisch, haver en allerhande gereedschap, soo voor de pontonneurs als voor de fransche detachementen, 446 gulden onkosten heeft gehadt. Ende alsoo de voors. brugge alsnu wederom ter selver plaetse geslagen is, soo heeft dese gemeente noch tweemael soo veel onkosten te vreesen."

§ 10. Eenige pastoors van Obbicht.

1400. *Everardus de Goldsteyne*, absens. Deservitor: *Joannes Coperat*.

1443. *Henricus Wiricus*, absens. Deservitor: *Joannes Crons*.

1483. *Petrus Gruysen*, studens Coloniae juri canonico. Deservitor: *Joannes Holtermans*.

1554. *Thomas Odendael*, absens. Deservitor presbyter sæcularis idoneus.

Aegidius Miranda, 1627—1673.

Pastoor *Feller* was, vóór zijne benoeming in 1745 tot pastoor te Obbicht, gedurende zes jaren huiskapelaan geweest op het kasteel te Born.

BIJLAGE I.

Scheidsgerechtelijke deeling der nalatenschap van Dirk van der Donck te Sevenum.

— 1397 —

Allen luden dy desen brief suelen sien of ho..........oen, Wy *Wilhem*, here to *Bruechusen*, Ritter, *Heinryck*, here to *Wickeraede*, Ritter, *Johan* van *Kessell*, Ritter, *Mathys* van *Kessel*, Ritter, *Zibrecht*, her [to *Blit*]*terswyck*, *Johan* van *Bruechusen*, des heren soen van Bruechusen, was kont ende kenlyck dat wy, om beden wille ende om ontheits wille, als verkooren segges lude ende scheytslude ende als vriende ende maeghe van beyden partyen, gescheyden hebben ende scheyden joufrouwe *Nesen*, eermaele wetlike wyf was *Dirckx van der Donck*, god genedich sy, *Claes*, *Johan*, *Dirck*, *Lysbetten* ende *Grieten*, wetlicke kinder Dirckx vurs. ende joufrouwe Nesen vurs., van allet alsulken erfenisse als joufrouwe Nesen ende hueren kinderen aengevallen is van doede Dirckx van der Donck vurs., in alsulker voeghen, dat Johan vurs. dy kercke ende dy pastoerschaep te *Zevenheim* hebben ende behalden saell, in voegen als dy brieve begripen ende in halden, dy Johan daerop hevet. Vort sael Dirck bezitten ende hebben aenden *twee muelen* to *Zevenheim*, tot onderpande, wanneer hy tot synen mundigen daegen koompt, vur dusent gelres gulden, als inder tyt der betalingen genge ende geve suelen syn, of hondert gelres gulden daer aef jaerlix te geven, want ter tyt dat dy dusent gelres gulden wael betaelt weren. Vort sael Lysbet, Dirckx dochter vurs., hebben ende behalden den hoef tgenen *Kruchaem*, mit alle synen toebehoer, vur acht hondert gelres gulden, to hilix recht, tot einen onderpande, ende twe hondert gelres gulden, of twintich gelres gulden, daer aef jaerlix te geven, want ter tyt dat dy twee hondert gelres gulden wael betaelt syn: allet alsulke gelres gulden als inder tyt der betalingen genge ende geve suelen syn. Vort sael Griet, die ander zuster, hebben ende bezitten den hoef te *Hersell*,

gelegen inden kirspell van *Heringen* ende twe hondert gelres gulden, payement als vurs. is, of twintich gelres gulden daer aef jaerlix te geven, want der tyt dat dy twe hondert gelres gulden wael betaelt syn. Vorts saell joufrouwe Nese hebben ende behalden vyf ende seventich gelres gulden, des vurs. payements, jaerlix aender teenden to *Zevenheym*, tot huere tocht. Ende vorts sael Claes, huer aldste soen ende syn rechten erven, alle goet behalden, ombekrot ende onbekroent synre bruedere Johans ende Dircks, synre zusteren Lysbeth ende Grieten, of huere rechten erven, of yemants van huen.

(Daarna beloven de vier jongere erfgenamen dat zij nooit tegen deze regeling zullen opkomen.)

»Gegeven int jaer ons heren dusent dryhondert seven ende negentich op sint. . . . .” (Origineel, op perk , zegels verloren. *R. archief te Maastricht.*)

BIJLAGE II.

Dirk van der Donck doet afstand van zijne goederen te Sevenum ten voordeele van zijn broeder Claes en deze verheft ze voor Willem van Broekhuysen.

— 1403 —

Wy her *Willem*, ritter, heer tot *Bruychusen*, doen kont allen luden dye desen bryeff soellen syen off horen lesen, dat voor ons komen is *Derick vander Donck*, *Derichs* witlike soen was *vander Donck*, den got genedich sy, ende heefft opghedragen ende overghegeven ende uitgegaen met hande, met monde ende myt synen vryen wille, inder tyt dat hy des mechtich was ende tot synen mundigen dagen komen was, *Claes vander Donck*, synen broeder ende synen rechten erven, all alsulken erffenis, goet, laeten, renten, jaergulden, hoeff, leenen ende tienden, kercgychten, beende, bosch ende broeck, als hem aen verstorven is van *Derics* wegen *vander Donck* vors. syns vader, ende hoem naemaels aen versterven mach van Joffrouwe *Nesen*, sinne witkliker moeder, dat men al te samen haldende is te leen van ons her Willem voers., wie ghelegen syn inden kerspel van *Zevenhem*,

Claes vander Donck, synen broeder ende rechten erven. Ende Derick vors. is alle deser vors. erffenis, goet, renten, laeten, jaergulden, hoeve, leenen, teenden, kercgychten, beende, bosch ende broeck uytgegaen voer ons her Willem voers., als voer enen rechten leenheer, ende heefft daer op vertegen, ende heefft hoem ende syn erven daer aff onterfft tot ewigen dagen toe, ende heefft Claes ende syn erven daeraen gheërfft. Ende wy her Willem vors., leenheer, hebben Claes voers. all dese vors. erven, gueden, renten, jaergulden, hoeve, leenen ende teenden, kercgychten, beende, bosch ende broeck vors., met all horen toebehoren, beleent, met wyllen Derics vander Donck voers., want hy tot synen [mundigen] dagen komen is. Ende ick Willem vors. heb Claes vors. all dese vors. leen beleent, als een leenheer, van recht, sculdich is te doen, in alre vorwaerden ende recht als Derick vander Donck, hoer vader, dat van ons her Willem voers. te leen plach te halden, beheltenis Ons her Willem ende onsen erven ons rechts ende leens aen allen desen vors. leenen ende gueden, tot ewigen daegen toe. Ende hyer over ende aen syn geweest *Johan van Bruychusen*, geheeten *vander Gonden*, ende *Johan vanden Bulck*, mynman (1). Daer wy her Willem vors. Claes voers. all dese vors. leen beleent hebben tot allen leenrecht ende soellen hoem daer aen halden tot ewigen dagen, want Derick vors. dit gedaen heefft myt synen vryen wille, in alre maniren als vors. steet. All argelist, quade, nye (2) ende alde vonde, all beholp geistlix off wereltlix gerichts, ende allet dat desen vors. Derick ende synen erven tgeghen desen bryeff vorderen mach, uytgescheiden ende aff gedaen in dese vors. saken. In orkunde der waerheit deser vors. saken, ende want wy her Willem vors., leenheer, willen dat sy vast, stede blyven ende wael gehalden werden, tot ewigen dagen toe, so hebben wy vor ons ende voer onss erven ons zegel, myt onsen vryen, vordachten wille ende met onser vordacht wetenheit, aen desen brieff ghehangen. Ende wy *Johan van Bruychusen*, geheiten *vander Gonden* ende *Johan vanden Bulck*, als man ons lyeven heren vors., hyer over ende aen geweest hebben ende ons dese saken kundich syn, so heb wy, om beden wille van alle partien, onss zegel als man vors., by ons leenheren zegel voers. aen desen bryeff ghehangen. Gheg. int jaer ons

(1) Bemiddelaar. (2) Nieuwe.

heren dusent vyerhundert ende drye, des neesten manendages vor sunte margareten dach. (Origineel, op perk., zegels verloren. *R. arch. te Maastricht.)*

BIJLAGE III.

Scheidsgerechtelijke deeling tusschen Jan van der Donck te Sevenum en diens voor- en nakinderen.

— 1469 —

Wy *Jan van Erpe, Gerith* ind *Louff, Jeger,* gebrueder, ind *Derick van Haeren,* doin kondt ind bekennen myt desen apenen brieve, dat wy als mage ind vrunde, omme swaerheit, last ind ongonst tusschen gebruederen ind gesusteren te verhueden, soe voill des in onss is, een mynlich magescheit ind erffdeilinge gemaeckt ind gescheyden hebben, als myt naemen tusschen *Claes vander Donck* ind heren *Geerlaich vander Donck,* gebrueders, echte kynderen *Johans vander Donck,* Ritters, die hy by jouffrouwen *Henric van Hoeve,* wilicke heren Johans voirs. elige huysvrouwe was, selliger gedachten, ain die een, ind vrouwe *Alart,* echte dochter *Ffranck Piecken,* nu ter tyt rechte huysvrouwe oick is heren *Johans vander Donck* voirs., jouffrouwe *Margrieten* ind jouffrouwe *Cornelien vander Donck,* gesusteren, heren Johans ind vrouwe Alarts voirs. elige kynderen, ind oeren rechten momberen, ain die andre side, in maten hier nae bescreven: Te weten dat *Claes* ind here *Geerlaich,* gebruederen voirs., terstont na doede heren *Johans vander Donck,* oirs vaders voirs., hebben, behalden ind ainfangen sullen ind moegen alle sulcke erffleenguede, lyffgewinne, tzynse, molenpechten, laetgueden ind alle andere erffguede ind gheysteliche gyften, soe waer ind woe die inden kerspel van *Zevenheim* gelegen moegen syn, gelyck ind als die selve here Johan voirs., op dach data des brieffs, in noot ind bruyckweeren heet, uytgescheyden alle alsulke makinghe als her Johan voirs. uyter den gueden, die hy voirtyts der jouffrouwe *van Heynsbergh* af gegolden ind daer voirt, in die gaits eeren ind der armer behoeff, dair uyt gemaict heefft, off dair uyt noch makende mach werden, sonder

argelist, sulcke Claes ind here Geerlaich voirs. allet vast, stede ind onverbrekelich halden sullen. Ind soe dan jouffrouwe *Katheryn vander Donck*, cloister juffrouwe tot *Herkenraide*, oick twyntich malderen roggen, bruss. maeten, tot oeren lyfftochten, ind jouffrouwe *Hille vander Donck*, cloister juffrouwe tot *Nymegen*, vyfftien Ryns. gulden, tot oeren lyfftochten, oick uyter den voirgem. gueden tot *Zevenhem* jaerlix geldende hebben, die selve lyfftochten voirs. sullen Claes ind her Geerlaich voirs. oick betaelen, of jouffr. Kathryn ind jouffr. Hille, nae doede heren Johans, dat beliefden; ind na der jouffrouwen voirs. doede, soe sal die voirs. lyfftocht dan wederomme ain Claes ind heren Geerlaich voirs. ind ain oeren erven vervallen, sonder argelist; ind vrouwe Alart ind oere twe dochteren voers. en soelen mytter selver lyfftochten oick niet te scaffen hebben. Oick sullen Claes ind her Geerlaich voirs. den hoff tot *Vinckraide*, als die inden kerspell van *Greveraide* gelegen is, ind all sulcke kerckgiffte ind rechte tot *Cointsheim* (1) hebben, soe her Johan, oirer byder vader voirs., daer op, dach data des brieffs, toe gerechticht mach wesen; ind vrouwe Alart ind oere twee dochteren voirs. sullen den voirgem. Claes ind heren Geerlaich vander Donck, gebrueders voirs., dese voirgem. guede vrien van alre scholt, dair sy alsdan, na doede heren Johans voirs., mede bezweert moegen wesen; dan oick uytgenomen, hedde yemants van geestelichen off weerlichen personen van altz enige jairgulden, tzyns, of pechte dair uyt geldende, die en sulden vrouwe Alart ind oere dochteren voirs. nyet te scaffen hebben, sonder argelist. Dan vrouwe Alart ind oere twee dochteren voirs. sullen nemelich vernuegen ind betalen die jouffrouw *vanden Egenen*, soe wes men oir schuldich were te doin, ind oick *Johan Tengnagel*, genuympt *Kortjan*, na inhalt synre brieven, dair by vyff morgen lants, off dair ombtrent, ain sinen handen voir te pande stainde heet; ind voert *Griet van Sceelberch* ind *Henrick van Nuymhem* te voldoen, na inhalt oeren brieven; ind voirt aen alle witliche ind bewyssliche scholt, die her Johan vander Donck op die voirs. guede sculdich were te vernuegen, ind die aff te stellen, buyten hynder ind schade Claes ind heren Geerlaichs, gebrueders voirs.; ind hyer en thegen sullen Claes ind her Geerlaich voirs. *Arnt van Oye*, Greve tot *Upbergh*, oeren swager,

(1) Naam onduidelijk geschreven: *Corentsheim ?*

vernuegen ind betaelen, na doede heren Johans, oiren vaders voirs., alle alsulcke negenhondert Ryns. gulden, als hem, na inhalt synre hilixvoirwarde, verscreven syn, buyten hynder ind scade vrouwe Alarts ind oerer twee dochteren voirs., sonder argelist. Ind dair toe sullen Claes ind her Geerlaich, gebrueder voirs., oick vrouwe Alart vander Donck ind oeren tween dochteren voirs., nae dode heren Johans voirs., vernuegen ind wail betalen sevenhondert golden Ryns. gulden, off die weerde dair voer ain anderen gueden pagh (1), als nemelich driehondert Ryns. gulden bynnen den neesten sinte peters dage *ad cathedram*, bynnen een jaer, nae dode heren Johans voirs., sonder einige pachte dair van te geven, ind twe hondert Ryns. gulden van den Sinte peters dage *ad cathedram* voirs. aver twee jair, myt vierendetwyntich brus. malderen roggen, tot *Grave* te leveren, ind noch twee hondert Ryns. gulden vander sommen voirs., van den Sinte peters dage *ad cathedram* voirs. aver drie jair, myt twelff malderen roggen, der maeten voirs., oick tot *Grave* te leveren. Ind soe als her Johan vander Donck ind vrouwe Alart voirs. den huysraet tot Erpe, den Claes ind Geerlaich toe behoirden, gebruyct, genoot, versleten ind hem afhendich gemaict hebben, dair voir sullen die selve, Claes ind her Geerlaich voirs., na dode heren Johans, oers vaders voirs., behalden den huysrait, opten huys tot *Zevenhem* wesende, als die huden, op data dis brieffs, dair op is, ind den niet te verargeren. Oick sullen hoin korten viertich golden Ryns. gulden ainden iersten somme vanden driehondert Ryns. gulden voirs., te weten dat die ierste somme dan syn ind bliven sal tweehondert ind tsestich golden Ryns. gulden; voirtaen sullen vrouwe Alart vander Donck ind oere twe dochteren voirs., na dode heren Johans vander Donck, oers huysheeren ind der twe dochteren vader voirs., hebben ind erffelich behalden alle alsulcke gelt, gehalt, profyt, genot ind opkominge als her Johan voirs. op dat *Ampte tot Grave* ind *des lants van Kuyck*, huden op data des brieffs, stainde heeft. Oick sullen vrouwe Alart ind oere twee dochteren voirs. behalden dat huys ind hoff tot *Grave*, als her Johan voers. dat tegen den Eerweerdigen Abt ind Convent des cloisters van *Sinte marien weerde* gekoft heet, dat inder vriheit vanden *Grave* gelegen is. Oick sullen vrouw Alart ind oeren twee

(1) Payement.

dochteren voirs., na dode heren Johans voirs., hebben ind behalden alle erffenisse ind guede inden lande van *Kuyck* gelegen, uytgenomen off her Johan voirs., totter eeren gaitz of tot behoeff der armen, uyter den hoff ind guede, geheyten *die thoeven*, yet makende worde, sulcks sulde van weerden wesen ind bliven, buyten yemants hynder off bekroene. Noch sullen vrouwe Alairt ind oere twee dochteren, na dode heren Johans voirs., hebben ind behalden alle verscheenen pechten, die tot *Zevenhem* ind vanden hove ten *Vinckraide* vervallen ind verschenen weeren, ind oick alle anderen reede guede, te weeten: dat koerne opten hoeve dat af gemeydt weere voer heren Johans voirs. sterffdach, ind oick alle scholt die men heren Johan voirs. sculdich weere, ind oick alle reet guet, huysraet ind have tot *Grave*, off inden lande van *Kuycke*, off soe wair dat gelegen weere op sinen sterffdach, beheltelick dat Claes ind her Geerlaich voirs. alle beesten, als: peerden, koyen, schape ind verken, als opten hove inden *voirborch* tot *Zevenhem* ind opten hove then *Kruycheim* weeren, behalden sullen, welke hoeve voirs. men, sonder argelist, reedelich mit beesten besat laten sal; Oick beheltelich ind uytgesceyden off jouffrouw *Mechtelt vander Donck*, heren Johans vander Donck voirs. moeder, afflivich worde ee (1) heren Johan, oeren soene voirs., alle alsulcke guede alsdan heren Johan voirs., van dode synre moeder voirs., ain quemen, die sal hy bruyken ind genyeten, ind die erftale, nae synre dode, laeten gain, nae rechte ind ervalle der heyliger kerken, nae leenrecht, statrecht ind lantrecht, ther plaetsen dair sy gelegen weeren, hoeffden ind hoirden; uytgenomen soe, na dode jouffrouwen Mechtelt voirs., *Sander vanden Egeren*, of sinen kynderen, vyffhondert Ryns. gulden sculdich is te geven, ind soe jouffrouwe Mechtelt voirs. noch vorder beschuldt is, soe sal ind mach her Johan voirs. soe voill van oeren nagelatenen erffguede dan vercopen, dair men die selve vyffhondert Ryns. gulden, ind soe wat sy meer bewysselich sculdich weere bleven, die dair mede te betalen, ind soe, dat vrouwe Alart ind oere twee dochteren voirs. die scolt niet sunderlings te scaffen hebben en sullen, dan soe voill vrouwe Alart off oere dochteren, nae oeren aindeel des vervals, dair van ainclevende is, sonder argelist. Mede is bededingt, offt sake weere, dat her Johan vander Donck

(1) Vóór.

voirs. tot enige lasten van gefenckenscappe off anderen kenlichen lyffnode queeme, sulcker got verhueden will, dair hy toe syns guets behoifflich weere, dat sall die selve her Johan voirs. neemen gelyck halff vanden gueden die Claes ind her Geerlaich vander Donck voirs. toe gescheiden syn, ind die andere helffte vanden toe gescheiden gueden vrouwen Alarts ind oerer tweer dochteren voirs. Voirt ist mede bededingt, oft sake weere dat jouffrouwe Margarita ind jouffrouwe Cornelie, heren Johans dochteren voirs., afflivich worden, off enich van hen beiden, sonder echte, wittige, blivende geboerte, soe sullen alle oeren guede weder omme gaen ind erven den wech dair sy heer komen weeren, als nemelich: die guede die van heren Johans wegen voirs. gekoemen weeren, die sullen weder omme erven ain heren Johans voirs. rechte erven, dan off sy yemants dair ain getuchticht hedden, behelteliсh den selven syns tochtrechts te behalden, sonder argelist. Mede is bededingt, sulcke scholt, kommer ind bezweernisse, als opten gueden *then Heytraick* ind te *Herzell* steet off gemaict weere, dat des vrouwe Alart vander Donck ind oere twee dochteren voirs. oick niet te schaffen of dair mede te doin hebben en sullen. Ind alle voirs. puncten sonder argelist ind ongeveerlich. Ind want wy *Johan van Erpe*, *Gerith ind Louff* die jegher, gebruederen, ind *Dirick van Haeren*, als mage ind vriende, dit voirs. magescheyt als gecoeren segslude ind gescheidslude voer een mynlich magescheyt ind erffdeylinge deser voirs. partien, uyter der selver partyen begheerten, erffelich gescheyden hebben, deren elcker syn magescheits brieve in maten voirs. heeft, hebben wy, des te orkonde, elcker van ons, gecoeren segslude voirs., onse segele, in getuychenisse der waerheit alre puncten voirs., ain elck deser magescheyts brieven gehangen. Ind want wy *Johan vander Donck*, Ritter voirs., vrouwe *Alart*, syn elige huysvrouwe, *Willem van Marwyck*, als momboir Jouffrouwen *Margrieten* (1), die elige dochter is heren Johans ind vrouwe Alarden voirs. synre huysvrouwen, ain die een, Ind *Claes vander Donck*, heer tot *Obiecht* ind heer *Geerlaich vander Donck*, Doymheer *Eutrecht*, gebruederen, ain die ander side, dit voirg.

---

(1) Bij Bon L. DE HERCKENRODE: *Collection de tombes, épitaphes* etc., p. 620, komt voor: *Arnold de Bocholtz*, seigneur de Tongerlaer, épousa *Jeanne de Merwyck de Kessel*, dont la mère: *Dunck*.

magescheit ind erffdeylinge, gelyck voirs. steet, malckanderen mynlichen halden willen, gelyck onse mage ind vriende voirs. dat op dach data dis brieffs, tot onser beeden ind begeerten wille, gemaict ind gescheyden hebben, die wy dair voer dancken, hebben wij partien voirs., elck van ons, onsse segelen ain desen magescheits brieven, by onsser magen ind vrienden voirs. segelen, oick in getuychenisse ind stedicheit alre puncten voirs., mede gehangen, geloevende onder den selven onsen segelen, op eenre peenen van dusent franckrycsche alden scilden vervallen te wesen, dat een dordendeel tot behoeff des heren vanden lande, dat ander dordendeel tot behoeff der gecoren segslude voirs., ind dat dorde dordendeel tot behoeff der haldenren partien (1) voirs., gelyck wy dat oick voir den Scepenen te Grave verwilkort ind verpeendt hebben, Alle puncten des magescheits ind erffdeilinge voirgeruert, soe voill elcken van ons partien voirs. dat aintreffen mach, malckanderen volkomelich ind mynlich voltrecken ind gelooffllich halden sullen ind te doin halden, dair niet tegen te doen off te doin doin in eniger wyss dan opter peenen voirs., sonder argelist. Gegeven inden jair ons heeren dusent vierhondert negenindtsestich, des Saterdages, na den heyligen Cruys dach *Inventionis*. (Origineel, op perkament. Zegels verloren. *R. arch. te Maastricht.)*

BIJLAGE IV.

Vidimus-brief der schepenen van 's Hertogenbosch (gedagteekend 1[en] *Februari* 1377), *betrekkelijk eene transactie in* 1346 *door Dirk van Horn, heer van Cranenburg, aangegaan met de familiën* DE ROOVER, KOK VAN NEDERIJNEN, VAN HEYLLU *en* CNODE.

Nos Woltherus *de Erpe* et Johannes *de Erpe*, scabini in Buschoducis, notum facimus universis, quod nos literas scabinorum de Buschoducis infrascriptas, non cancellatas, non aboletas, non abrasas, nic in a[liqua] sui parte viciatas, sed veris sigillis eorumdem scabinor[um in ii]sdem literis contentorum sigillatas, vidimus, tenuimus, ac de verbo ad

(1) Der aan het contract getrouw blijvende erfgenamen.

verbum legi audivimus, hunc tenorem continentes: dn̄s Theodoricus *de Huerne*, dn̄s de *Cranenborch*, miles, palam recognovi[t et pro]misit, ut debitor principalis, super se et bona sua, *Johanni* dicto *Rover*, filio quondam dn̄i *Theodorici Roveri*, militis, ad opus dicti Johannis atque fra[tris? fratrum?] ejusdem Johannis, Nec non ad opus dn̄i *Johannis*......... [dic]ti, ecclesiæ de Wansem presbyteri, dn̄i *Johannis* dicti *Koc de Nederynen*, militis, *Johannis de Heyllu*, fratrum quoque et sororum Johannis de Heyllu, liberorum quondam *Emondi Rover*, nec non .... dicti *Cnode*, quorum nomine videlicet dns Theodoricus antedictus, cum literis, scabinorum de Buschoducis sigillis sigillatis, in quibus dudum dns [*Wi*]*llelmus de Buscho*, miles, ipsi dn̄o Theoder[ico] .... am magnam pecunie summam promisit, ut dicebatur: aut eciam aliquis alius qui easdem literas de manu prefati dn̄i Theodorici acquirere poterit in futurum, ... dictos, *Johannem* dictum *Rover*, ejus .... em de tula, dn̄m *Johannem*, dictum *Koc*, *Johannem de Heyllu*, fratres quoque et sorores ejusdem *Johannis de Heyllu*, ac *Geerlacum* dictum *Cnode*, quo ad [omni]a eisdem jam dictis creditoribus .... o in ipsius testamento legata, seu de morte ejusdem dn̄i Willelmi ipsis creditoribus prefatis, jure successionis hereditarie advoluta, sola .... ac tantundem et de null........ .... movere valebit, aut aliquo modo vetare. Testes interfuerunt scabini in Buschoducis Bertholdus *de Hoesden* et Petrus *de Waderle*. Datum feria quarta post diem .... [anno] dn̄i millesimo CCC^{mo} quadragesimo sexto. Quibus literis sic a nobis visis et auditis, ut principaliter constituti coram nobis: dn̄s *Arnoldus Rover*, dn̄s *Ricoldus Koc*, dn̄s *Theodoricus Rover*, milites, *Theodoricus*, filius quondam dn̄i *Johannis Rover*, militis, et *Henricus Cnode*, palam recognoverunt dictas literas fore in quadam cista, consistente in domo habitationis dicti dn̄i *Theoderici Rover*, sita in Buschoducis, ad forum. Quæ quidem cista habebit quatuor claves; de quibus vero quatuor clavibus dn̄s *Arnoldus Rover* unam, dn̄s *Ricoldus Koc*, milites, unam, *Theodoricus* unam et *Henricus Cnode* unam clavem habebunt et obtinebunt. Ita videlicet, quod nullus eorum, alio absente, dictam cistam valeat aperire [nisi] antedicti dn̄i Arnoldus, Ricoldus, Theodoricus,

milites, Theodoricus et Henricus, ut debitores principales, mutuo. Quod si aliquis ad dictas literas presumens, prefatis literis indiguerit, extunc dicti quatuor clavigeri cum dicto dno Theodorico equaliter dictam cistam aperient, et indigenti dictis literis easdem literas porrigent et concedent, et cum is, cui dicte lĩtere porrecte fuerint, opus suum .... perfecerit, extunc ipse easdem literas integras et illesas dictis quatuor clavigeris porriget, et ipsi clavigeri predicti dictas literas, cum dicto dno Theodorico Rover, in dicta cista reponent. Ibidem, et sub eorum custodia, post, antea fuerint, permanserintque. In cujus rei testimonium Nos Woltherus et Johannes, scabini predicti, sigilla nostra presentibus duximus opponenda. Datum autem visionis istius, in prefesto purificationis beate marie virginis, Anno domini millesimo CCC^{mo} septuagesimo septimo. (Origineel, op perkament, zegels verloren. *R. arch. te Maastricht.)*

BIJLAGE V.

Vidimus ùff den brieff, dair innen her Johan van-Loen ind her zo Hensberg Goddartten van Flodorp, herren tot Leuth, die werden zo Bicht vùr 1000 *reinische gùlden pantgeweisz in gebrauch gifft, anno* 1438.

Wir *Dederich vain Kruchtein*, richter, innd *Rabet vain Dorsdaele* innd *Johain Mariell*, Scheffen der stait *Ruremundt*, doen kondt aller mallich, offentlichen betzugende innde bekennende, das der Erentveste innd vrome *Wilhelmen van Floedroff*, hern zu *Dalenbroich* etc., uns fur hait braicht, sein innde hoeren laissen einen pergamentz brieff, mit drij anhangende tzegelen betzegelt innd ungecanselirt an schrifftein innd segelen, ouch sus sonder allen anderen archwanyge vicien innde suspicien, sprechende uff *die werde* zù *Grevenbicht*, inhalt dis schynn briffs, begerende innde gesynnende van uns innd dor uns innd dor over eyn *Vidimus* innd transsumpt schriven zu laissen, innd mit onsen anhangenden zegelen zu besiegelen, umb dem selven *Vidimus* und transsumpt, bynnen innde bùssen gericht, glich dem originalle hoiff

brieff, geloven zu geven. Und volght der selver brieff, vain worde zù worden hir nae geschreven, innd luidt alsus:

Wyr Johan van Loen, hern zù *Hensberch* innde zù *Lewenbercht* etc., doen kùndt innde bekenne vúr ùns innde ùnse erven, mit deisen offenen brieve, dat wir mit goeden.... raide, ind ùmb redenen wille, ùns dor tzo berúrende, *Goedarde van Floedroff*, here zo *Leuth*, alsulcke werde zù *Biecht* (1) gehorende, mit namen ùnsen werdt van *hodries*, item der *kúwert* van *hoidries*, item *smeets wert*, item *vergudelen wert*, item dat *kleyn wertghen*, item der *gans wert* van *Biecht* innd *Stockem*, versait innde verbonden haven, ind mit desen ùnsen brieve versetzen innde verbynden vúr dùsent reinsche gùlden, mit alsùlcher vúrwerden, dat der vúrs. Goddart die vúrs. werde, ind wes dar aff kompt, gebruchen innde in synen ùrber keren sall, aen (2) eynicherleye reiden (3) off .... ùns off ùnsen erven dar aff zù doin, bisz zer tzit dat wir, off unse erfgenamen, Godarde of sinen erfgenamen betzalt innde uysgericht soelen hain dùsent reinsche gùlden, mit ther jair rentten, asz wir, off uns erven, dat loesen werden. Ouch is vúrwarde, dat Goddart vúrs. den ghenen den wir die vúrs. werde verhuert off verpacht haven, yren toust van jaeren halden innde gebrùchen sal laissen, innde desgelix asz die tzit kompt, dat Goddart vùrs. kompt die vúrs. werde zù verhueren off zù verpachten, asz dat gewontlich is, innde wir, off ùnse erven, dan dat loiseden mit dùsent reinsche gulden, mit der jair rentten, asz vúrs. is, so súllen wir, off ùnse erven, denselven lúden, den Goddart die vúrs. werde verhuert off verpacht sall haven, yren toust van jaren halden innde gebrúchen lassen. Ayn (2) arglist. Innd des zù ùrkùndt haven wir ùnsen zigel an diesen brieff doin hanghen; innde zù merer sicherheyt haven wir gebeden ùnsen lieven, gemynden hern ind soin *Johan*, *bisschoiff zù Lútge*, hertzoiche zo *Bùllion* innd greve zù *Loen*, innde ùnsen lieven eldsten soin zù *Hensberch* innd zù *Lewenberch* etc., dat sy dit mit ùns zegelen willen, dat wir *Johan*, búschoff zù *Lutge*, herzoiche zù *Bullion* innd greve zù *Loen*, innd *Johan vain Loen*, eldeste soen zù *Hinsberch* innd *Lewenberch* vúrs., zer beiden innd begertten uns lieven hern innd vaiders, gerne gedain ùnde ùnse zegele hier an gehangben haven, im jare ùns heren dùsent vier

(1) Grevenbicht. (2) Ohne. (3) Reden, rekenschap.

hondert achtinddrissich, des seventhienden daichs in februario. Unnd want wir Dederich van Cruchtem, richter, *Robet vain Dorsdaile* innd *Johan Mariel*, scheffen vúrs. den úpgemelte brieve ...... dit vidimus ..... innd dat ein mit dem anderen glich overdragende befonden, zù (1) haven wir, des zù ùrkùndt der warheyt, ùnse zegell, zer begertten innd gesynnens des vúrs. Wilhelms von Floidroiffs, an diesen brieff gehangen, indem jair ùns heren dùsent vúnffhondert innd vierinndtzwantzich, ùff donnersdaich des neuninndtwintichsten daichs septembris.

»Copiam prescriptam ne verbo quidem discrepare a suo vero et non viciato originali profitetur Bado de Gravia, sacra imperiali auctoritate Notarius et Scriba civitatis Ruremundensis publicus, hoc suo usus chirographo." (Origineel, op perkament, de drie zegels verloren. *R. arch. te Maastricht.)*

BIJLAGE VI.

Missive waarin keizer Leopold I verklaart, dat Obbicht eene rijksheerlijkheid is, en niet ressorteert onder het Geldersch hof van Roermond, noch onder den Raad van Brabant te Brussel.

— 20ˢᵗᵉⁿ Nov. 1671. —

Leopoldus etc.

Ex adjunctis, cum libelli supplicis, nobis nomine imperialis Dominii Obbicht et Papenhoven humillime exhibitum (2), litterarum etiam, a Scabinatu civitatis et sedis nostræ imperialis aquisgranensis eam in rem datarum, copiis pluribus, videbitis quæ ad nos querelæ deferantur; quod, licet memoratum dominium, cum ratione collectarum circulo imperiali Westphalico, tum in contentiosis causis dictæ sedi nostræ imperiali, (testibus tam matriculis et documentis quam actibus contributionum et contentiosæ jurisdictionis adhuc quotidianæ), subjectum,

(1) Zoo. (2) *Lees:* exhibiti.

tamen ab aliquo jam tempore cancellarius et consilium geldrense, sub pretextu, ac si ex semisse (1) geldro-sutphanicum, adeoque extraneum feudum esset, *non attento quod feudum extraneum nullum tribuat jurisdictionem aut superioritatem, in ipsius sedis nostræ imperialis aquisgranensis, ejus denique notoriæ jurisdictionis præjuditium*, jurisdictionales ejus causas ad forum suum evocare atque pertrahere attentent, demisse supplicando ut, authoritate nostra Cæsarea apud vos interposita, incompetentes ejusmodi evocationes atque collectationes sistere, suumque hac in parte patrocinium suscipere clementer dignaremur : Nos itaque ejusmodi precibus, quod æquitate ipsoque jure gentium nitantur, quodque sacri imperii ejusque membrorum ac imprimis dictæ sedis nostræ imperatoriæ in suis juribus conservatio nobis quam maxime curæ sit et esse debeat, haud gravatim locum dantes, vos benevolenter requirimus, ut memoratas evocationes, impositiones, collectationes aliaque id genus gravamina, utpote cum nostro et authoritatis nostræ dictique Dominii præjudicio summo conjuncta, sistatis, nec ejusmodi molestationibus eos in posterum gravari permittatis, sed potius, quo jure suo libere uti sinantur, predictis cancellario et consilio geldrensi serio districteque injungere velitis. Id uti æquitati consonum, sed ad bonam amicitiam atque vicinitatem conservandam opportunum visum est. Nos, quod reliquum est, gratiæ nostræ cæsareæ affectum clementer vobis confirmamus, Viennæ, 20 Novembris 1671. Erat signatum : *Leopoldus* (2).

---

(1) *Semisse = semi—esse.* Obbicht was voor de andere helft Loonsch, wat de leenroerigheid betrof. (2) Deze brief van den keizer was waarschijnlijk gericht aan de directeurs van den Westphaalschen Kreits.

Erratum. Op blz. 96 staat: jouffrouw vanden *Egenen*, *lees:* vanden *Egeren*.

TWEE PROCESSEN

OVER DE

rijksheerlijkheid Leuth.

1°. Proces van Adriaan-Balthasar baanderheer van Vlodrop, heer van Leuth en Well, tegen Werner van Bongart tot Paffendorf, heer van Wijnandsrade, en diens oudsten zoon Willem van Bongart.

Willem van Vlodrop, die in 1562 aan zijn vader *Bathasar* opvolgde als heer van *Leuth*, was getrouwd met *Joanna von der Veltz*, uit Luxemburg. Hij koos de partij van Willem-den-Zwijger; uit dien hoofde werden de goederen, die hij bezat in de spaansche Nederlanden, zelfs de rijksheerlijkheid Leuth, in 1581 (1) aangeslagen door den prins van Parma. Tegen deze laatste beslaglegging kwam hij op bij den Keizer, met het gunstig gevolg, dat hij reeds in 1585 (2), als in het bezit dezer heerlijkheid hersteld, wordt aangetroffen. Zijn kasteel bleef echter nog lang eene Spaansche bezetting behouden. Door zijn rentmeester *Vussen* (Servatius) *Dries* liet hij op het voogdgeding, dat den 15en September 1594 te Leuth gehouden werd, aanvragen, dat

(1) Lieuwe van Aitzema: *Saken van Staet en Oorlogh*, (Tweede uitgave), Ve D. blz. 322. (2) Blijkens schepenregisters van Leuth, *staats-arch. te Maastricht*, trad in dat jaar voor het schepengerecht te Leuth herhaaldelijk op *Severin Rademecher*, secretaris der schepenbank van Obbicht, als pleitbezorger van Willem van Vlodrop. Rademecher bleef steeds de advocaat van dezen heer, en ook later van de vrijvrouw weduwe.

de inwoners van Leuth en Meeswijk in het onderhoud en de soldij dier bezetting zouden voorzien. De verzamelde inwoners erkenden, onder dankbetuiging, dat zij door de bemoeiingen van den heer, in den laatsten tijd van inkwartiering waren verschoond gebleven, en besloten, hem, om die reden, te vereeren met honderd hollandsche rijksdaalders, maar zij verzochten tevens, dat (met uitzondering van de herbergiers), voortaan de particulieren zelven hun bier vrij mochten brouwen, gelijk het in de naburige heerlijkheden het geval was, en dat zij niet meer gedwongen werden, hun bier te halen in het panhuis van den heer. Hij overleed omstreeks 1603 te Leuth. Alhoewel *Adriaan-Balthasar van Vlodrop*, als oudste zoon, de leenverheffing deed te Valkenberg, den 16[en] Juli van laatst gemeld jaar, bleef de moeder nog een jaar of tien, waarschijnlijk tot aan haren sterfdag, de heerlijkheid besturen. De kinderen bleven bij haar te Leuth, althans de ongehuwde.

Den 12[en] November 1613 deed de tweede zoon, *Jan-Willem van Vlodrop* de verheffing van Leuth, voor het leenhof van Valkenberg (1). Over hem, als heer van Leuth, vonden wij in een los stuk het volgende: voor het leenhof van Curingen had hij den 26[en] September 1614 een vonnis verkregen tegen graaf *Maximiliaan van Bronckhorst*, heer van *Stein*. De zaak, waarover het geschil liep, wordt in ons stuk niet vermeld. Den 14[en] October daaraanvolgend appelleerde de heer van Stein aan het Keizerlijk Kamergerecht van Spiers. Hij betwistte aan het leenhof van Curingen de bevoegdheid in de onderwerpelijke quaestie; bijaldien het echter competent geweest was, dan wilde hij zijne stappen beschouwd hebben als een hooger beroep eens *domini immediati a judicio parium an uns* (den Keizer) *und unser Kays. Cammergericht, als judicium immediatum.* Den

(1) Jos. Habets: *Leenhof en Leenen van Valkenburg*, blz. 117.

20[e] derzelfde maand dagvaardde Keizer Mathias *unseren und des Reichs lieben und getreuwen Johan Willem van Flodorff zu Leuth*, om op den 30[en] dag, na ontvangst van het exploot, te Spiers te verschijnen.

Na het kinderloos overlijden van Jan-Willem van Vlodrop, ging de heerlijkheid van Leuth over op den derden zoon, *Otto-Hendrik*. In het jaar 1616 stelde deze bij testament tot zijn universeelen erfgenaam aan zijn neef *Willem van Bongart*, den oudsten zoon zijner zuster *Anna-Catharina van Vlodrop*, sedert 1597 gehuwd met *Werner van Bongart* tot Paffendorf, heer van *Wijnandsrade*. Volgens hetzelfde testament moest de drost van Leuth, *Adam Dries*, levenslang bewindvoerder zijn der erflating, en ontving diens zoon eene landhoeve (1) van groote waarde. Otto-Hendrik van Vlodrop bezat 1° de waardigheid van erfbaanderheer in Luxemburg, 2° hof en meijerij te Zessingen, 3° het Huis Moerstorf, 4° het kasteel Veltz, 5° het achtste gedeelte van het kasteel *Befort* (2). Dit waren de Luxemburgsche goederen. Verder bezat hij 6° de rijksheerlijkheid *Ryckholt* en 7° de rijksheerlijkheid *Leuth*. Deze laatste bestond uit: *a)* slot en plaats van dien naam, *b)* de dorpen *Eijsden* (linker Maasoever), en *Meeswijk*, *c)* grienden, op Guliksch gebied, langs den linker Maasoever gelegen, *d)* de landhoeven te *Veldwezet*, *Lanklaar* en *Vitnich*, *e)* de schepengoederen, gelegen onder *Stockheim* en *Dilsen*.

Op het einde van 1619, of in het begin van 1620 werd *Otto-Hendrik van Vlodrop* in Luxemburg vermoord. De eenig overgebleven broeder was *Adriaan-Balthasar van Vlodrop*,

---

(1) Waarschijnlijk de *Hanenhoff*, onder Geleen, »groot in landerijen, beemden en weiden, honderd en eenige bunders." Den 12[en] November 1620 liet *Adam Dries* dit groot leen te Valkenberg verheffen door *Willem van Gouthoven*. Jos. HABETS: t. a. pl. blz. 307. (2) Men vergel. Jos. STRANGE: *Genealogie der Herren von Bongart*, blz. 54—57.

heer van *Well*. Hij, zoowel als Willem van Bongart, maakte aanspraak op de *geheele* erfenis. Het spreekt van zelf, dat Werner van Bongart de partij opnám voor zijn zoon Willem. Met het oog op het aanstaand proces haastten zij zich alle drie, om de noodige leenverheffingen te doen 1° in Luxemburg, 2° te Gronsveld, wegens Ryckholt, 3° te Thorn, wegens Eysden, 4° te Valkenberg wegens Leuth (1), 5° te Born, wegens de Maasgrienden. In hunne eischen gingen echter beide partijen te ver, evenals de overledene in zijn testament was te ver gegaan. Deze kon wel beschikken over Ryckholt en over de Luxemburgsche goederen, maar de rijksheerlijkheid Leuth, met ap- en dependentiën, was een fideicommis van de familie Vlodrop, en devolveerde, in dit geval, *ratione primogenituræ et fideicommissi*, op Adriaan-Balthasar van Vlodrop, heer van Well. Beide partijen hadden dus ongelijk, doordat elke afzonderlijk aanspraak maakte op de *geheele* erfenis.

Adam Dries haastte zich de heeren van Bongart in het feitelijk bezit te stellen van de kasteelen van Leuth en Ryckholt. In eerstgenoemde heerlijkheid verscheen den 12en November 1620 Werner van Bongart, vergezeld van den Maastrichtschen notaris *Willem Goldthoven* (2), voor de vereenigde schepenbanken van Leuth, Eijsden en Meeswijk, en verzocht dat zij aan hem, den tegenwoordigen bezitter van het Huis Leuth, aan zijne echtgenoote en aan beider zoon den eed van getrouwheid zouden doen. De schepenen vroegen een uitstel van zes weken en verlangden de overhandiging van het testament van wijlen den laatsten heer, benevens andere bescheiden. Het verzoek werd wel niet van de hand gewezen, maar er werd ook niet aan voldaan. Reeds den 19e derzelfde maand werden de drie banken andermaal door Werner van Bongart op het Huis te Leuth

(1) Jos. Habets: t. a. p. blz. 117. (2) *Willem van Gouthoven*.

ontboden. Er werd hun voorlezing gedaan van het testament en de stukken, die er mede in verband stonden. De schepenen van Leuth en Eijsden, in aanmerking nemende, dat niemand tot dusver aan den heer van Bongart het Huis te Leuth betwist had, deden nu den eed van getrouwheid aan Werner van Bongart, diens vrouw en zoon. De twee aanwezige schepenen van Meeswijk behielden zich nader beraad voor. Na de gebruikelijke afkondiging in de kerk, namen de schepenen van Leuth en die van Eijsden, zoowel voor de gewone als voor de buitengewone genachten, bezit van hunne respectieve banken, in naam van gezegde heeren. De schepenen van Meeswijk, daarentegen, besloten eenparig, den gevraagden eed te weigeren.

De heer van Well, Adriaan-Balthasar van Vlodrop, begon zich nu ook voor goed te doen gelden. Vergezeld van den stadhouder van het Thornsch leenhof, voltrok hij, in de laatste dagen van December 1620, te Eijsden en te Meeswijk de formaliteiten der bezitneming en liet zich in beide plaatsen getrouwheid zweren door de inwoners. Bij die gelegenheid had hij eene ontmoeting met Willem van Bongart. Oom en neef zagen toen elkander voor het eerste maal in hun leven. De oom voer hevig tegen den neef uit en daagde hem uit tot het wisselen van een paar kogels. De bezitneming van Eijsden en Meeswijk was evenwel maar eene bijzaak. Om zich daar te handhaven moest men in het bezit zijn van het Huis te Leuth. Dit dorp toch was eene immediate rijksheerlijkheid. Men behoefde daarvan slechts in het werkelijk en rechtmatig bezit te zijn, dan volgden de ap- en dependentiën van zelf. Dan, hoe groot eene onafhankelijkheid en zelfstandigheid Eijsden en Meeswijk ook hadden, wat betrof het inwendig bestuur, met betrekking tot de hoogheidsrechten van het fidei-commis der Vlodrops, waren zij slechts een aanhang van Leuth.

Wat de leenroerigheid van Leuth aan Valkenberg betrof, die had met het onderwerpelijk geschil niets te maken; zij kon wel eenigszins verklaren de aanwezigheid van Spaansche soldaten, die de aartshertog Albert, in zijne hoedanigheid van graaf van Valkenberg, vóór ruim drie jaren op het kasteel te Leuth in garnizoen had gelegd.

De heer van Vlodrop had zijn intrek genomen te Stockheim, in eene herberg. Mr *Frans Kupers*, keizerlijk notaris te Sittard, stond hem als procureur ter zijde. De notaris *Gabriël van der Heyden* te Stockheim stelde de noodige schrifturen op. Alvorens het proces tegen de heeren van Bongart aanhangig te maken, ging de heer van Vlodrop eene laatste poging wagen, om in het bezit van Leuth te geraken. Op Oudejaarsavond van 1620 liet hij op de kerkdeuren van Eijsden en Meeswijk aanplakken zijne *immissio possessoria*, alsmede de proces-verbalen zijner inhuldiging in beide dorpen. Vergezeld van den notaris van der Heyden en van twee getuigen, reed hij 's anderendaags 's morgens uit Stockheim naar Leuth. In de straat tusschen het kasteel en de kerk vond hij de schepenen en inwoners van Leuth vergaderd, die door Werner van Bongart dien morgen opgeroepen waren tot het afleggen van den eed van getrouwheid. De heer van Vlodrop gaf zijn verlangen te kennen, om zijn zwager te spreken. Deze verscheen juist op dat oogenblik buiten de poort van het kasteel; hij werd gevolgd door Adam Dries, door spaansche soldaten en door eigen trawanten uit Wijnandsrade, allen met pistolen en musketten gewapend; hij reed in galop naar den ongenooden ruiter toe. De heer van Vlodrop verklaarde toen voor schout, schepenen en gezamenlijke ingezetenen, dat noch het groot getal soldaten, noch de overweldiging van het Huis Leuth door indringers, hem van zijn goed recht zouden doen afzien en dat hij alleen de wettige heer van

Leuth was. Daarna vroeg hij aan zijn zwager Werner, waarom hij de onderdanen had bijeengeroepen? of het was, om hun eed en hulde af te dwingen? Werner van Bongart beraadde zich een oogenblik daarop met Adam Dries en gaf ten antwoord: »gij hebt u door de schepenen en ingezetenen van Eijsden en Meeswijk laten eed en hulde doen; ik wil hetzelfde te Leuth uitvoeren." De heer van Vlodrop verklaarde toen, dat hij niet wilde handelen dan volgens recht. Hij verzocht diensvolgens zijn zwager, van alle geweld af te zien en hem den toegang tot het kasteel niet te beletten; hij bood hem de verzekering aan, met belofte van reversaal-brief handteekening en zegel, dat, indien de gerechtelijke uitspraak te zijnen nadeel mocht uitvallen, hij zonder verwijl het Huis zou ruimen, en dat de tijdelijke bezitneming ervan den eene, noch den andere tot prejudice zou strekken, *nec in petitorio, nec in possessorio;* hij hoopte, dat zijn zwager aan die uitnoodiging zou voldoen, en alvast een aanvang zou maken met het wegzenden der soldaten, die niet dienden dan tot bederf en ondergang der ingezetenen. Werner van Bongart gaf daarop kortweg ten antwoord: »het is beter, dat ik op het kasteel blijf." Toen smeekte hem de heer van Vlodrop, toch niets te doen ten nadeele der onderdanen, en hen niet tot den eed van getrouwheid te noodzaken. Ten slotte stelde hij voor, de zaak aan onpartijdige rechtsgeleerden te onderwerpen, om te zien of alles in der minne kon beslecht, dan wel een of ander punt ter decisie aan het gerecht moest overgelaten worden; op die wijze toch kon het geschil vereffend worden, zonder verdrukking van de onderdanen. Ook op dit voorstel wilde Werner van Bongart niet ingaan. Nu wendde zich de heer van Vlodrop tot de menigte en herhaalde luide wat hierboven medegedeeld is; hij protesteerde tegen het geweld en verbood hun, aan

iemand anders dan aan hem den eed te doen; indien zij tegen dit verbod handelden, zou hij henzelven en hunne goederen op alle oorden en plaatsen aanhouden, en op hen den schade zooveel mogelijk verhalen. Daarop begaf hij zich naar het panhuis (de banale brouwerij), werwaarts alle de onderzaten hem volgden, die hem, één voor één, de hand gaven.

In den namiddag van den 1[en] Januari 1621 gingen, op bevel van Werner van Bongart, drie soldaten der bezetting van het kasteel van Leuth naar Eijsden, met last, om de stukken, die de heer van Vlodrop op de kerkdeur aldaar had doen aanplakken, er af te scheuren, en om de ingezetenen dier plaats te dwingen tot de waarneming van de wacht op het kasteel te Leuth. De soldaten vonden er de huisdeuren overal gesloten en vervielen weldra tot gewelddenarijen. Zij schoten onder de kippen van de hoeve der abdis van Thorn en poogden er een paard uit den stal te halen, maar de pachtersvrouw hield de deur van binnen versperd. Daarna beproefden zij eene koe te ontstelen aan eene zwangere vrouw, die zij hevig op de armen sloegen, doch zij liet de koe niet los. Op dat rumoer verzamelden er zich eenige inwoners: de soldaten ontvingen tot nieuwjaarsgift een pak ransel en keerden met de kous op het hoofd naar Leuth terug. De heer van Bongart rapporteerde onmiddellijk daarna aan den spaanschen commandant te Maastricht, dat de inwoners der drie dorpen: Leuth, Eijsden en Meeswijk, beurtelings op het kasteel van Leuth moesten wacht doen, dat die taak er thans volbracht werd door soldaten uit Maastricht, dat die manschappen derhalve recht hadden op *a)* hunne maandelijksche soldij, *b)* service- en *c)* wachtgelden, een en ander te voldoen door de inwoners, die door de soldaten vervangen werden. Daarop

zond de commandant nieuwe soldaten ter versterking van de bezetting te Leuth.

Op het Guliksch gebied, dat zich tusschen Meeswijk en de Maas bevond, bezat de heerlijkheid Leuth eenige grienden, langs den oever dezer rivier. De heer van Vlodrop had daar den 2^{en} Januari 1621 eenige werklieden uit Meeswijk aan den arbeid gezet, tot het afkappen van wishout. In den ochtend van dien dag reed hij uit Stockheim met twee bedienden te paard, derwaarts, om toe te zien, dat er den arbeiders geen geweld werd aangedaan. Met dat doel volgden hem te voet de notaris Gabriel van der Heyden en de twee Stockheimsche getuigen: Hendrik Colla en Hendrik Heppenert. Omstreeks tien ure bereikten zij de grienden. Tegelijkertijd kwam *Willem van Bongart*, achter den dijk om, spoorslags op hem toegereden. Hij werd gevolgd door vier ruiters: *Adam Dries* en drie trawanten uit Wijnandsrade: de smid Wolter van Kerpen, N. Rutten en Bastiaan de trompetter. Ieder hunner had twee pistolen in de zadeltasschen. Op hetzelfde oogenblik rukten van den anderen kant van den dijk spaansche voetknechten aan, zoodat zich de heer van Vlodrop eensklaps omsingeld zag. Willem van Bongart vroeg hem: »moet dit werk op zulke wijze verricht worden?" De heer van Vlodrop antwoordde: »ik ben door mijn genadigen heer (den hertog van Gulik), in het bezit gesteld van dit terrein, indien gij mij er uit wilt zetten, doe het dan langs den gerechtelijken weg." Intusschen stieten de spaansche knechten, met hunne vuurroers, de arbeiders heen en weer. Toen de heer van Vlodrop dat wilde beletten, hief Wolter van Kerpen de overgetrokken pistool op, om hem dood te schieten, maar hij liet het vuurwapen weer zinken, op de waarschuwing van den Urmondschen tolgaarder, die hem toeriep: »zie toe wat gij doet, gij bevindt u op Guliksch grondgebied."

De heer van Vlodrop verklaarde luide, dat men volgens recht en niet met geweld moest handelen. In dien zin protesteerde hij ook voor notaris en getuigen. Dat protest zou de aanvallers niet belet hebben, den heer van Vlodrop en zijn gevolg gevangen te nemen, maar in de verte zagen zij reeds vele inwoners uit Meeswijk, met wapenen voorzien, zelfs vrouwen en dienstboden, komen toesnellen, om den heer van Vlodrop te verdedigen. Nu zochten ruiters en knechten ijlings een heenkomen zuidwaarts, op de heerlijkheid Vucht, die tot het kathedraal kapittel van Luik behoorde. De heer van Vlodrop zond toen zijne arbeiders weg. Hij gaf de drie paarden ter bewaring over aan de twee Meeswijkenaren: Willem Bongen en Gerard Pickels, die eigen arbeid aan de Maas te verrichten hadden, en hij liet zich de rivier overzetten naar Urmond. Van daar verzocht hij aan den voogd van Sittard om toezending van eenige schutters, die moesten dienen zoowel tot lijfwacht als tot afwering van verder geweld.

Doch hij bleef aldaar den geheelen dag te vergeefs wachten in het huis van den Tolgaarder. Toen de duisternis begon in te vallen, voer hij weer naar de overzijde, in gezelschap van zijne twee bedienden, van notaris van der Heyden, Colla, Heppenert en Mewis van Nerom. Op de terugreis naar Stockheim sloegen de drie laatstgenoemden een zijpad in, tot bekorting van den weg. Zij kwamen echter weldra, onder hulpgeschreeuw, teruggeloopen, en werden achtervolgd door vier ruiters, die zich evenwel achter den dijk weer terugtrokken, zoodra zij den heer van Vlodrop bemerkten. De reis werd voortgezet, maar nauwelijks traden zij van den Gulikschen op den Meeswijkschen bodem, of de vier ruiters kwamen andermaal in galop op hen toegereden. Het waren: Willem van Bongart, Adam Dries, Wolter van Kerpen en de trompetter Bastiaan.

De heer van Vlodrop, die hen aanstonds herkende, wilde hen toespreken, maar eensklaps kwamen er vele Maastrichtsche musketiers uit schuilhoeken en struiken te voorschijn. Zij hadden de brandende lonten reeds op de musketten geschroefd. In een oogwenk zag hij zich van aanvallers omringd. Eenigen zetten hem den loop van hun geweer op de borst; anderen stieten hem met hun vuurroer heen en weer; een knecht zwenkte zijne musketvork zoo fel, dat zij met één slag terecht kwam op den rechter arm van den heer van Vlodrop en op het hoofd van Willem Bongen, en aan drie stukken vloog. Wederom anderen stieten Hendrik Colla in eene sloot. Te midden van dat gewoel vernam men de stem van den heer van Vlodrop, die om Gods wil smeekte, dat men toch geen geweld zou gebruiken. Terwijl hij zich met zijn paard aan het gedrang ontworstelde, klampten Gerard Pickels en Willem Bongen zich aan zijne beenen vast. Nu regende het slagen van musketvorken op menschen en paarden. Een spaansch soldaat greep zelfs het paard van den heer van Vlodrop bij den toom en riep: »allons, marche!" maar een Meeswijkenaar, Kerst Jegers, greep het gebit aan den anderen kant vast, en rukte zoo hard, dat de spaansche knecht den toom moest loslaten. De heer van Vlodrop protesteerde zoo hard hij kon tegen het geweld, maar Willem van Bongart en Adam Dries schreeuwden tegen: »neemt hen gevangen!" Hendrik Colla was intusschen uit de sloot gekropen. Hij drong druipnat tot Willem van Bongart door en smeekte hem, dat hij toch in vriendschap den weg van het recht zou opgaan. »Ditmaal niet," snauwde Willem hem tegen.

Toen het geschreeuw, dat heinde en ver weerklonk, ook te Meeswijk vernomen werd, kwamen de inwoners dadelijk den heer van Vlodrop te hulp. Maar Adam Dries rukte met spaansche knechten tegen hen op en deed musketten

op hen afvuren, doch wegens de duisternis werd er slechts één Meeswijkenaar gewond. Het gedruisch, door schieten, slaan, schreeuwen en hulpgeroep ontstaan, werd ook gehoord te Urmond en te Stockheim, zelfs door de bezetting van het kasteel, in het laatstgenoemd stadje. De heer van Vlodrop ontkwam eindelijk aan het gedrang en bereikte het Guliksch rechtsgebied, maar Gerard Pickels, Kerst Jegers en Willem Bongen, alsmede de notaris van der Heyden, werden gevankelijk naar het kasteel van Leuth gevoerd.

's Anderendaags begaven zich mr *Coen Siegels* en *Johan Yerna*, deze schepen en secretaris, gene oud-burgemeester van Stockheim, naar Leuth, om de loslating van hunnen medeburger van der Heyden te eischen. Werner van Bongart ontving hen op het kasteel; hij gaf hun ten antwoord, dat de notaris wegens particuliere redenen werd gevangen gehouden, maar dat hij waarschijnlijk nog in den loop van den dag zou worden op vrije voeten gesteld. Daarna begaf zich mr Coen Siegels naar de drie Meeswijksche gevangenen. Hij vond hen in een toren opgesloten, geboeid en met hun drieën aan elkander gebonden. Willem Bongen had op het hoofd eene diepe wond; Coen Siegels verbond ze. Toen Siegels en Yerna, op hunne terugreis naar Stockheim, aan de kerk van Meeswijk voorbijgingen, was mr *Simon Janssen*, burgemeester van Stockheim, er juist bezig met het aanhechten van het volgend bevel, dat dien dag ook op de kerkdeur van Eijsden werd aangeplakt:

Wir Guiliam vanden Bungart, erffbaenderherr des hertogdoms Lutzenburch etc., herr zu Leuth, Eisden und Meszwijck etc., doen condt aen allen onsen ondersaten ende onderdaenen, besonder van Eijsden ende Meszwijck, vund bevelen hun well expresselick dat sy binnen vier vund twintig uhren, nae publicatie deses, hun sullen ergeven

ende wederom keeren in hunne gewoenlicke pachthoven off huijsplaetsen, waer ut sij op gisteren sijn gewecken ende gevlucht, op poene dat wij, den vors. tijt van vier entwentig uren overstreken siende, sullen aenschlaen hun gereedt ende erven, ende procedeeren tot vercoopinge van deselve, mitz geloeffte dij wij bij desen hun doen in aedelicke worden, van vrij geleijde ende remissie absoluut, voer dese reise, van het gene sij tegen ons mogen misbruickt ende misdaen hebben in het stuck van ongehorsamheijt ende ontrouwicheijt aen hunnen wettelicken heerr, ende dat wij, ter causen van dien, geen hinder off letsel en sullen aen doen an hunne persoen offte goeden, behoudelick dat sij wederom hun geven ende stellen in onse subjectie, ende hun dragen als goede ende getrouwe ondersaten. Actum tot Leuth, den dritten Januarij duijsent ses hondert een entwintig.

Wilhelm de Bongardt.

Ten bevele voors. Heerr:......*eijde.*

In die twee verlaten dorpen legde Willem van Bongart nog op dienzelfden dag inkwartiering, zooals hij later voorgaf: ter inning van de wacht- en serviesgelden!

Den 4^{en} en 5^{en} Januari liet de heer van Vlodrop, bijgestaan door den notaris m^{r} Frans Kupers uit Sittard, verscheidene getuigen te Stockheim in verhoor nemen, ten huize van *Arndt Nothemans*, oud-burgemeester, en in tegenwoordigheid van »*Leonardt van Oeteren*, scholtis ende schepen, *Jo: d'Yerna*, schepen ende secretaris, *Reiner Schüttgens*, scheffen (en) *Huybrecht Bouthen*, schepen." De zitting was nauwelijks ten acht ure 's morgens geopend, of m^{r} *Simon Janssen* verscheen ten huize van den gerechtsbode *Wolter de Boes*, met eene in schrift gestelde volmacht.

Daarin verzocht Willem van Bongart copie van de artikelen, waarover de heer van Vlodrop de getuigen wilde verhooren. De bode begaf zich naar de gerechtskamer en deelde de aanvraag mede, terwijl Simon Janssen aan de deur bleef staan. De heer van Vlodrop antwoordde, dat Willem van Bongart niet met het getuigenverhoor te maken had. Daarop ging hij naar buiten en vroeg aan Janssen, of hij daar stond als spion, om toe te zien, welke getuigen er zoo al mochten in- en uitgaan. Janssen verwijderde zich, maar protesteerde 's anderendaags *in forma* tegen die handelwijs. Dien dag duurde het getuigenverhoor tot in den avond. Ten half drie verscheen er een inwoner uit Eijsden, met het plakkaat, dat wij hier boven hebben medegedeeld, en dat hij van de kerkdeur aldaar had afgescheurd, om het den heer van Vlodrop te overhandigen. Deze gaf het ten onderzoek aan schout en schepenen, die er het volgend advies over uitbrachten: »Wir scholtheis und scheffen referiren und attestiren, das die schrifft ermeltes patents uberall Gabrielen von der Heiden eigene schrifft und uns woll kundig, aber die underschrifft: Wilhelm de Bungart, uns unbekandt seie."

In de zitting, die des anderendaags 's morgens te half negen begon, verscheen ook de notaris van der Heyden, oud 34 jaar. Den avond te voren was hij losgelaten. In de gevangenis te Leuth hadden Willem van Bongart en Adam Dries hem willen dwingen tot het opstellen van een relaas van het voorgevallene, en tot opgave van de stukken die hij ten behoeve van den heer van Vlodrop had opgemaakt. Hij had zich niet tot de inwilliging van die twee eischen laten bewegen; hij had zich echter wel genoodzaakt gezien, om, onder dictée van den schout *Booms* van Maastricht, een plakkaat te schrijven aan het adres van de ingezetenen van Eijsden, geheel in strijd met het bevelschrift

dat de abdis van Thorn, door den stadhouder van haar leenhof, onlangs in deze heerlijkheid had doen uitvaardigen. Hij had ook gezien dat m[r] Simon Janssen een dergelijk stuk opstelde, gericht aan de inwoners van Meeswijk.

De geweldenarijen der Bongarts hielden hierdoor niet op. Den waard in het panhuis te Leuth, *Lambert Claessen*, werden vee en verder alle roerend goed ontnomen, omdat hij zijnen eed, als schepen van Leuth, aan de heeren van Bongart gedaan, herroepen had. Den 11[en] Januari 1621 vielen andermaal, op bevel der Bongarts, spaansche ruiters en knechten Eijsden en Meeswijk binnen, mishandelden de inwoners en bleven er op executie liggen.

Den 12[en] Januari 1621 benoemde »*Adrian Balthasar frey Bannerherr von Flodroff*" tot zijnen »procuratorn und Anwaldt" te Spiers »*Dietrich Dülman*, der Rechten licentiaten, Keys. Cammergerichts Advocaten und Procuratorn" en diende aldaar zijne aanklacht in. Reeds den 19[e] daaraanvolgend gaf het Kamergerecht van Spiers een mandatum *de relaxandis captivis, sive de restituendo et non amplius turbando*, tegen Werner en Willem van Bongart. Daarin werden vader en zoon op scherpe wijze aangemaand, de gevangenen los te laten, de heerlijkheden te ontruimen, hun vermeend recht voor de justitie te bewijzen, en zich binnen de dertig dagen na ontvangst van het mandaat, te Spiers over het verbreken van den landvrede te verantwoorden.

Hans Weijenmayr, bode van het K. Kamergerecht, bracht den 5[en] Februari 1621 het mandaat naar Leuth. Hij klopte aan het kasteel aan en vroeg naar jonker Willem van Bongart. De schout *Johan Künhart* verscheen onder de poort en zeide, dat de jonker op de jacht en Adam Dries te Rijckholt was, en dat de bode maar de terugkomst van den heer in eene herberg moest afwachten. De bode antwoordde, dat zoo iets niet paste. In bijzijn van twee getuigen gaf

hij toen aan den schout twee afschriften van het mandaat: het een voor Willem van Bongart en het ander voor Adam Dries. De schout beloofde, dat hij ze aan de twee belanghebbenden zou overhandigen. Den 6en Februari ging de bode naar Rijckholt, en daar liet hij, in afwezigheid van »Peter *Demeis*," een afschrift in handen van diens huisvrouw. Een vierde afschrift moest er aan Werner van Bongart te Wijnandsrade bezorgd worden. Daar echter deze heerlijkheid niet tot het Rijk behoorde, en Sittard de dichst nabijgelegen duitsche stad was, plakte de bode hier op den 7en Februari, in tegenwoordigheid van twee getuigen, een afschrift aan, op den voorgevel van het stadhuis, en zond hij een bode dezer stad, Johan Welters, met een vierde copie en met een begeleidenden brief naar Wijnandsrade. Toen Welters daar aankwam, bevond zich Werner van Bongart juist vóór de poort van het slot. Hij nam brief met mandaat in ontvangst en zeide, dat hij zich te Spiers zou verantwoorden.

Het mandaat van Spiers had de heeren van Bongart tot nadenken gebracht. Reeds den 7en Maart 1621 verscheen Willem van Bongart voor schout en schepenen van Leuth en verklaarde hij, dat hij *ex pura gratia* Corst Jegers, Willem Bongen en Gerard Pickels uit de gevangenis ontsloeg. 's Anderendaags werd de invrijheidstelling gedaan op het kasteel van Leuth, in tegenwoordigheid van »*Johan Harden* (1) scholtys, *Lennert Couwen*, pastoer tzoe Eysden, voer mych ende *Lennert Leppers*, gericxboede tzoe Leuth, als scribens unervaeren, *Johan David Sartorius*, coopman von Luttich, vor miech und mit auf begeren von *Walther van Cerpen*, als scribens onverfaren," welke getuigen den 9e dier maand het stuk teekenden.

(1) *Harden*: op een ovaal schild, twee rechtstaande spijkers; een dwarsspijker van rechts naar links, onder den eersten door en over den tweeden spijker heen.

Middelerwijl gaven den 8[en] Maart 1621 »*Werner* und *Wilhelm*, respectieve Vatter und Sohn *von dem Bongardt*, Herren zu *Herwynandzrode*, zu *Paffendorff*, und Erbcammeren des Furstenthumbs Gulich, wie auch *Adam Dries* (1), Drossart zu Leuth," aan den licentiaat *Herman Cran* te Spiers de volmacht tot het voeren van hun proces. Den 19[e] daaraanvolgend diende Herman Cran de repliek in. De zaak kwam in de drie eerstvolgende maanden zeven maal in behandeling. Reeds den 26[en] Juni van dat jaar onderwierpen zich de heeren van Bongart aan het gemotiveerd bevelschrift van den 19[en] Januari ll. en ontruimden de rijksheerlijkheid Leuth (2). Het kwam tusschen de procesvoerders tot een accoord. Willem van Bongart ontving de Luxemburgsche goederen, en Adr. B. van Vlodrop de rijksheerlijkheid Leuth.

Willem van Bongart begaf zich later in den krijgsdienst. Gedurende het beleg van Maagdenburg voerde hij het bevel over 500 Beiersche kurassiers (3). In de eerste uren der bestorming van de stad, op den 20[en] Mei 1631, kwam hij met zijne kurassiers den bijna omsingelden Pappenheim te hulp (4). Hij sneuvelde den 17[en] September 1631 in den slag van Leipzig, als »Lieutenant Coronel de mille chevaulx en l'armée du conte de Thilly." Hij was zelfs het eerste slachtoffer dat er viel in dien droevigen dag : »Als Generael Tilly de Koninckliјcke Sweetsche, die hoe langs so nader op hem toe advanceerden, vermeynde al onder een canonschoot te zijn, begroete den selven van boven de hooghte af met drie, edoch vergeefsche, scheuten, ende maeckt alsoo den beginsel van het treffen; den welcken de Koningh (5)

(1) *Dries :* ovaal ; drie gekroonde appelen ; boven iedere kroon drie appeltjes.
(2) Men vergel. *Rijksarch. te Maastricht*, afd Arch van Wetzlar, n° 68.
(3) C[te] DE VILLERMONT : *Tilly, ou la guerre de Trente ans*, t. II, p. 148.
(4) *Ibid.* p 116. (5) Gustaaf-Adolf.

met twee halve cartouwen liet beantwoorden. Ende is soo datelijck van den eersten scheut den Oversten *Boomgaert* ghetroffen ende verplettert gheweest: het welcke de Keyserlijcke voor een quaet *omen* ende teycken hebben gehouden, om dat soo terstont eenen Oversten was ghebleeven (1)."

Werner van Bongart overleed den 6en Januari 1645.

2°. Proces van Jan van Virmond, heer van der Neerssen, en van diens zoon, Adriaan-Willem van Virmond, tegen Adriaan-Balthasar van Vlodrop, heer van Leuth.

Adriaan-Balthasar van Vlodrop had nog een anderen zwager, namelijk *Johan van Virmond* (2), zoon van *Ambrosius van Virmond* (+ 28 Juli 1588), heer van der Neerssen, en van *Alveradis Quadt van Wickerath*, (dochter van *Johan Quadt* en van *Anna van Vlodrop.*) Johan van Virmond werd geboren den 7en Juli 1588. Sedert den 12en Juli 1611 was hij gehuwd met Adriaan-Balthar's zuster, namelijk met *Johanna-Maria van Vlodrop*, vrijvrouw van Leuth. Hij nam dienst in het leger van *Tilly*. Onder dien generaal maakte hij den veldtocht mede naar Bohemen, in den winter van 1620, het bevel voerend over 300 kurassiers (3). In den zomer van 1622 werd zijn regiment voor tijd en wijl afgestaan door Tilly aan de Infante Isabella, gouvernante der Spaansche Nederlanden. Onder Gonzalez de Cordova nam Virmond toen, op den 29en Augustus, deel aan het hardnekkig gevecht van Fleury, tegen Ernst van Mansveld. Van daar voerde hij zijn regiment naar Bergen-op-Zoom,

(1) Aitzema: I D. blz. 1184. Cte de Villermont, loc. cit. t. II, p. 177, noemt hem abusievelijk *Baumgarten*. (2) Luitenant von Oidtman gaf eene genealogie der familie *Virmond* in *der Niederrhein*, n° 28, v. v., jaargang 1878. (3) Cte de Villermont, *ibid.* t. I, p. 118 et p. 133.

dat destijds door de Spanjaarden belegerd werd. Den 10en December 1623, in een brief aan de Infante Isabella, resumeerde Tilly volgenderwijs de militaire loopbaan van Johan van Virmond: »Le baron de Virmont, seigneur de Neerssen, coronel de 600 chevaulx en cette armée, a servy, depuis le commencement de ces guerres d'Allemagne, avec beaucoup de valeur et de zèle et en diverses charges, si comme de capitaine, de lieutenant coronel en chef et de coronel absolut, s'estant courageusement comporté en toutes occasions aux quelles il s'est trouvé, en Bohème, Hongrie, Austrice et au Palatinat, aussy en Brabant et au siége de Berghes, et, en cette dernière campagne, aux pays de Paderborn et de Munster, partout avec une réputation, digne d'un cavalier d'honneur, et un ponctuel soing des devoirs de sa charge et de l'entretien de ses trouppes, que jusques à trois fois, en changeant de charge, il a levées, non sans frayer notables sommes du sien" (1). Den 2en Januari 1626 treffen wij hem wederom aan als bevelhebber over een regiment ruiters in het leger van Tilly, dat toen tusschen Leine en Wezer de winterkwartieren had opgeslagen. Te midden van den wapenstilstand werd hij daar op dien dag verraderlijk door den vijand overvallen en verloor hij 300 man van zijn regiment (2).

In den brief, dien Tilly den 10en December 1623, uit zijn hoofdkwartier te Hirschfeld, aan de Infante Isabella schreef, zeide hij verder, dat de goederen der vrouw van Johan van Virmond, gelegen in Gelderland, wegens deelneming van nu wijlen den vader Willem van Vlodrop, aan den opstand tegen Spanje, door den koning waren aangeslagen; dat Johan van Virmond, wegens de drukte van den krijgsdienst, den tijd niet had gehad om ze terug te vragen, en dat hij bovendien groote vorderingen had ten

(1) *Ibid.* t. II, p. 293—294. (2) *Ibid.* t. I, p. 332.

laste van de heerlijkheid Leuth (1). De beroemde veldmaarschalk drukt, ten slotte, de hoop uit, dat de infante de beslaglegging zal opheffen en den eisch van Virmond zal steunen, deels wegens de onschuld der dochter, deels wegens de groote diensten, door den schoonzoon aan het Huis van Oostenrijk bewezen (2). Het eenig gevolg van dien brief was, dat zich de heer van Vlodrop nu den schijn gaf, alsof de verbeurdverklaring der heerlijkheid Leuth andermaal in 1624 was bekrachtigd (3). Indien dat zoo was, waarom wendde hij zich toen niet tot den Keizer, gelijk wijlen zijn vader in 1581 en hij-zelf in 1621 gedaan had? Johan van Virmond, in de meening verkeerend dat zijn zwager de waarheid zeide, riep nogmaals de hulp in van zijn militairen chef, ten einde de teruggave van de verbeurd verklaarde goederen te verwerven. Dat was in het begin van het jaar 1626. Tilly wendde zich toen aan den markies Ambrosius Spinola, opperbevelhebber van het leger der Infante. Dat werkte beter. Het voorwendsel der verbeurdverklaring hielp voorshands niet meer. Reeds kort daarna gaf de heer van Vlodrop aan zijne echtgenoote, *Isabella van Dorth* (4), de noodige volmacht tot het aangaan van een vergelijk met Johan van Virmond. Beide partijen teekenden een accoord den 26en April 1626. De heer van Vlodrop liet bovendien de overeenkomst voor den Raad van Brabant te Brussel bekrachtigen door eene *condemnatio voluntaria*. Waarom wees er de heer van Vlodrop niet op, dat de bekrachtiging, voor zoover de schuldvordering op Leuth betrekking had, niet te Brussel, maar te Spiers moest geschieden? Het accoord en de schuldbekentenis

(1) In de twee aangehaalde brieven leest graaf de Villermont telkens abusievelijk *Lendt* voor *Leudt*. (2) *Ibid.* t. II, p. 293—294. (3) *Aitzema*, Ve D. blz. 322. (4) Dochter van *Dirck van Dorth tot Dorth*, lid van de ridderschap in het graafschap Zutphen.

bleven dan ook eene doode letter. Johan van Virmond, dien de steeds voortdurende oorlog den tijd niet gunde, om persoonlijk te Brussel te verschijnen, wendde zich alweer tot den grijzen veldmaarschalk. Onder dankbetuiging voor de moeite, die de spaansche veldheer zich ten deze reeds gegeven had, schreef hem Tilly opnieuw, den 23en Januari 1627, dat Spinola nogmaals de bekende aangelegenheid zoo zou gelieven te behartigen, alsof het Tilly's eigen zaak gold (1). Ook aan dit verzoek gaf Spinola gehoor. Onder die pressie deed, den 20en November 1627, Isabella van Dorth, namens haren man, aan Johan van Virmond overdracht van *de Hanenhof*, onder Geleen (2). De schuldvordering, ten laste van de heerlijkheid Leuth, werd echter op de lange baan geschoven. Kort daarna verliet Johan van Virmond het leger der *Liga* en begaf zich in dienst van den Keizer. In de lente van 1628 wierf hij, op bevel van Wallenstein, een regiment voetvolk, waarmede hij zich in Augustus van dat jaar voegde bij het leger der Infante (3). De heer van Vlodrop behoefde nu niet meer de tusschenkomst van Tilly te vreezen. Hij haastte zich dan ook de overeenkomst van den 26en April 1626 te doen schorsen. Te dien einde verwierf hij, in 1628, van den Raad van Brabant in Brussel, den 1en Mei »open brieven," den 1en Augustus »brieven van daechsel" en den 8en November schorsing der transactie »ende opgevolghde vrywillige condemnatie" (4).

Johan van Virmond bleef deelnemen aan de onafgebroken reeks van veldtochten, die men den dertigjarigen oorlog noemt. Hij was zoo verknocht aan de katholieke zaak, dat hij, naar het getuigenis van Tilly, niet schroomde uit

(1) Cte DE VILLERMONT, loc. cit. t. II, p. 383—384. (2) Jos. HABETS, t. a. p. blz. 309. (3) Cte DE VILLERMONT, *ibid.* t. I, p. 442. (4) Het different etc. blz. 9.

eigen middelen te voorzien in de soldij van zijne soldaten. Hij klaagde dan ook dat hij in de schulden stak, toen hij, op den 18en December 1630, van jonker Pieter Bock van Haesdal 3200 rijksdaalder leende, en daartoe *de Hanenhof* verpandde (1). Verder weten wij nog over hem, dat hij in 1630 een keizerlijk regiment voetvolk bezat, in het begin van 1631 den post van majoor-generaal bekleedde bij het legerkorps van Pappenheim (2) en dat hij in 1632 op drie- à vier-en-veertigjarigen leeftijd overleed. Zijne vrouw, Johanna-Maria van Vlodrop, was reeds in 1630 ten grave gedaald (3).

Tilly had niet overdreven, toen hij verklaarde, dat de drukke krijgsdienst aan Johan van Virmond den tijd niet gunde, om zijne particuliere zaken te behartigen; anders moest deze laatste geweten hebben, dat de Spaansche beslaglegging, die in 1624 zou herhaald zijn (4), zich hoogstens tot een deurwaardersexploot kon bepaald hebben, en dat de heer van Vlodrop ongestoord voortging de opbrengst der goederen te innen, zoowel te Leuth als in de Spaansche Nederlanden, dat hij die goederen verkocht (5) en met hypotheken belastte, alsof zij zijn onbetwistbaar eigendom waren, en dat de Spaansche bezetting, die zich op het kasteel te Leuth bevond, niet daar lag op executie, ter voltrekking van de beslaglegging, maar alleen uit een strategisch oogpunt, gedurende den oorlog. Bovendien zou hij, na onderzoek, vernomen hebben, dat men hem ten opzichte van den bevoegden rechter op een dwaalspoor bracht.

Ten bewijze diene het volgende. Den 20en October 1627 gaf Adriaan-Balthasar van Vlodrop op zijne echtgenoote, »*Isabella de Flodroff, fille de Dorth*, constitutie" tot het op-

(1) Jos. Habets, ibid. (2) Cte de Villermont, ibid. t. II, p. 42 en p. 48. (3) Lt von Oidtman, ibid. (4) Aitzema, Ve D. blz. 332. (5) Jos. Habets, t. a. p. blz. 288.

nemen van 2000 patacons op de goederen van Leuth. Beiden verpandden daartoe alle hunne goederen, inzonderheid »den hoff van Leuth," gelegen te Veldwezet, en »den Broecxhoff" onder Lanklaer. De gevolmachtigde substitueerde, den 30en November van dit jaar, te Maastricht, den schout-rentmeester van Leuth, *Godart Heyssen*, bij akte van den notaris mr *Nicolaas van der Maer*. De echtelieden *Aert Pruenen* en *Maria Dries*, van Maastricht, leenden op dien dag de 2000 patacons, tegen een jaarlijkschen intrest van 61/4 %. Bij nadere overeenkomst tusschen den notaris Gabriel van der Heyden, gevolmachtigde van Pruenen-Dries, en den schout Heyssen, werden er uitsluitend tot onderpand aangewezen landerijen, die onder de jurisdictie der bank van Leuth lagen, en waarvan men ten allen tijde de pacht kon in beslag nemen, ingeval van wanbetaling der intresten. De stukken werden in de schepenregisters te Leuth ingeschreven den 18en Augustus 1629. Van de betaling der intresten kwam er echter hoegenaamd niets. Maria Dries was intusschen weduwe geworden. Op het voogdgeding, dat den 23en Mei 1647 te Leuth gehouden werd, vroeg zij immissie in de verpande goederen en order aan de pachters, om aan haar voortaan te betalen. Zij had daartoe volmacht gegeven aan *Peter Toelen*, en deze had zijne lastgeving overgedragen op mr *Edmond van der Eycken*. Maar »der scholtis, in name sijns Genedigen Heeren," wees den eisch van de hand, wegens gebrek in den vorm, 1° wijl Peter Toelen niet persoonlijk verschenen was, 2° wijl de substitutie van Emont van der Eycken niet in de volmacht was aangehaald, 3° wijl in het overhandigd stuk latijnsche woorden voorkwamen, die de schepenen niet verstonden, 4° wijl sedert jaren te Leuth het gebruik van latijnsche woorden in officiëele stukken verboden was, en 5° wijl de gerechtsbode

niet vooruit betaald was (1). Indien de beslaglegging, van spaansche zijde, iets meer was geweest dan eene bloote formaliteit, de scherpzinnige schout zou haar wel aan de spits gesteld hebben van de statige reeks zijner consideransen. Van deze beslaglegging werd ook niet gerept door den advocaat van den heer van Vlodrop, wanneer de zaak werd bepleit voor de schepenbank. Ten andere zien wij in de schepenregisters, dat de heer de pacht van kwade betalers invorderde door vonnissen van het schepengerecht. Er bestond alzoo geene *effectieve* beslaglegging van spaansche zijde; maar wie zou nu den onderteekenaars van het Westphaalsch vredestractaat van 1648 wijsmaken, dat de koning van Spanje de heerlijkheid Leuth gekonfiskeerd en in eigen bezit had? Hiervan verdenken wij Adriaan-Balthasar van Vlodrop. De gegrondheid van ons vermoeden zal blijken uit de bijzonderheden, die wij verder zullen mededeelen.

In dezelfde jaren dat hij zijn zwager met de eene exceptie na de andere afscheepte, begon hij meê te tellen onder de invloedrijke personaadjes van de Republiek der Vereenigde Provinciën. Zijne alliantie met de familie van *Dorth* droeg veel daartoe bij. Na den dood van zijn schoonvader, *Dirk van Dorth*, verzocht hij aan den Gelderschen Landdag, die op het einde van Maart 1626 te Arnhem gehouden werd, opname in de ridderschap van het Zutphensch kwartier, maar er werd voorshands afwijzend op de aanvraag beschikt, »ut oorsaken hy in eedt van een utheems Heer en in militairen dienst" was (2). Later werd

(1) *Schepenregisters van Leuth*, op het *Rijksarch. te Maastricht.*

(2) *Jhr.* ALEXANDER *van der* CAPPELLEN: *Gedenkschriften*, I[e] D. blz. 395. Op den Gelderschen Landdag, gehouden te Arnhem in December 1643, verscheen A. B. graaf van *Vlodrop*, als benoemd door het graafschap Zutphen tot vredesgezant naar Munster. In de volle zitting van den 22[en] December kwam het daar, tusschen hem en *Willem van Lintelo*, van smaadwoorden tot handtastelijkheden, (*Ibid.* II[e] D. blz. 51—66.)

er evenwel aan zijn verzoek voldaan. Toen bracht hij het weldra zoover, dat hij niet slechts de gewestelijke staten van het graafschap beheerschte, maar, als gecommitteerde van Gelderland, zelfs eene groote rol speelde in de Staten-Generaal te 's Gravenhage (1).

In hetzelfde jaar dat Jan van Virmond overleed, zijn talrijk gezin in geen benijdenswaardige omstandigheden achterlatend, trad, in de schaduw van de hollandsche vlag, Adriaan-Balthasar van Vlodrop ook als een invloedrijk man in dit gewest op, en pronkte hij bovendien met den titel van graaf. Doch wij zullen hier in de volgorde voortgaan, die ons de bescheiden aanwijzen.

Tijdens, of kort na het beleg van Maastricht in 1632, kreeg het kasteel van Leuth eene staatsche bezetting: den 14en Januari 1633 »hebben hare Ho: Mo: geresolveert, dat de Graef van Vlodrop gehouden sal sijn, buijten coste vant lant, te stellen den predicant op het Huys te Luijt, tot geryf ende stichtinge niet alleen van het guarnisoen, maar oock voor allen anderen, die vant platte landt, oft andere aldaer omliggende plaetsen, tottet gehoor van Goodes heijlige woort sullen willen comen, ende sal ondertusschen geschreven worden aenden Pensionaris der stadt Maestricht, dat (hij) hem pertinentlyck informere ende daer nae hare Ho: Mo: berichte, uyt wat recht, ende bij wien de heerlijckheijt van Luijt is geconfisqueert, ende aen wien de selve contribuabel is" (2). Wie had die praatjes opgedischt over eene verbeurdverklaring, waarvan er geene sporen te vinden waren? Aan welk land moest Leuth belastingen betalen? Leuth was, als rijksheerlijkheid, *contribuabel* aan het Duitsch Rijk; en indien het *contribuabel* was geweest

(1) Men vergelijke het IIe Deel van laatst aangehaald werk *passim*.

(2) *Resolutiën*, concernerende de saecken van Limburch ende Maestricht. Ie Deel. *Rijksarch. te Maastricht.*

aan Valkenberg, dan had men dat in het pas veroverd landje van dien naam best kunnen vernemen. Waarom loste »S. E[cie] Graef van Flodroff" zelf die vragen niet op, hij die kersversch uit de Landen van Overmaas in Den Haag was teruggekeerd, »sijnde neffens haer Ho: Mo: Gecommitteerden in het leger geweest," en den 2[en] Februari 1633 aan de Hoog Mogenden verzocht restitutie van het ambt van erfmaarschalk van Valkenberg, zooals zijne voorzaten te Leuth dat bezeten hadden (1)? Hij wist wel beter; want den 6[en] April 1634 pleitte hij bij de Hoog Mogenden in Den Haag voor de neutraalverklaring van het Huis Leuth. Dat kon niet geschieden dan op grond dat Leuth eene rijksheerlijkheid was. De bewijzen, die hij bijbracht, moeten echter afdoende zijn geweest, daar hem den 28[e] daaraanvolgend de aanvraag werd toegestaan, »mits dat hy gelycke acte vuytbrenge van 's viants syde" (2). Later kreeg het Huis Leuth weer eene Spaansche bezetting. Toen begon Adriaan-Balthasar graaf van Vlodrop weer te goochelen met de zoogenaamde verbeurdverklaring, ten einde zich voor goed te onttrekken aan de schuldvordering van de familie Virmond van der Neerssen. En zoo komen wij tot het vredestractaat van 1648.

In de eerste voorstellen, die wij de Hollandsche gezanten den 17[en] Mei 1646 te Munster zien doen, (voorstellen, die in Den Haag, niet zonder medewerking van den graaf van Vlodrop, waren geformuleerd), wordt er heel leuk geëischt, (art. LXV), dat »Het Casteel van *Leut* sal van besettinghe ontbloot worden, en gerestitueert worden aen den Grave van *Flodorf*, als hem in eigendom toebehoorende" (3). De Spaansche gevolmachtigden antwoordden, dat zij over dit punt inlichtingen zouden vragen te Brussel (4). Die werden

(1) *Ibid.* (2) *Ibid.* (3) AITZEMA: VI[e] D., II[e] St., blz. 239. (4) *Ibid.* blz. 241.

alras verstrekt. Reeds den 27e van die maand werd die eisch ingewilligd, behoudens het recht van bezetting tot aan het sluiten van den vrede (1).

Men hield alzoo zorgvuldig geheim, dat Leuth eene rijksheerlijkheid was; men zeide *toen* ook niet dat zij door den koning van Spanje geconfiskeerd was; dit laatste was al te bar geweest; de Rekenkamer te Brussel zou die onwaarheid aan de kaak gesteld hebben. Wat de bezetting te Leuth betreft, die was dubbel verklaarbaar, eerstens wegens de leenroerigheid van Leuth aan Valkenberg, en tweedens wegens de alliantie tusschen den Keizer en Spanje. Maar nu het vast stond, dat de Spaansche regeering niet speciaal aan Leuth, als strategisch punt, hield, kon men ten slotte van Hollandsche zijde het officieel artikel over deze heerlijkheid kruiden, zooals men wilde (2).

Hoe stond het intusschen geschapen met de schuldvordering der heeren van der Neerssen, ten laste van de rijksheerlijkheid Leuth? Het vergelijk van den 26en April 1626, dat, op verzoek van Tilly, door de tusschenkomst van Spinola, was tot stand gekomen, bleef jarenlang geschorst, ten gevolge van de sententie van den 8en November 1628. Ook de zoon van *Virmond*, *Adriaan-Willem*, werd, sedert zijne meerderjarigheid, door den militairen dienst, gedurende het laatste gedeelte van den dertigjarigen oorlog,

---

(1) AITZEMA: VIe D., IIe St., blz. 245. (2) Zoowel op de landdagen van Gelderland als in de vergadering der Staten-Generaal ijverde de graaf van *Vlodrop* voor het plan, om langs den een of anderen weg het Overkwartier te hereenigen met de drie andere kwartieren van Gelderland. Die van Nijmegen en van Arnhem waren op dit punt tamelijk onverschillig. Men zeide zelfs: »de meeste die dit werk drijven, sijn de grave van Vlodrof ende de Heer van Keppel, beyde geïnterresseerde in het Overkwartier." (A. *van der* CAPELLEN, *Gedenkschr.* IIe D, blz. 172.) Men vergel. verder: AITZEMA, t. a. p., blz. 301—304. De ruiling van het *Overkwartier* tegen een equivalent werd nochtans in beginsel aangenomen in art. LII van het vredestractaat van 1648.

gansch en al bezig gehouden. Hij was sedert den 23[en] October 1639 gehuwd met zijne nicht, Johanna-Catharina van Bongart, dochter van Werner, heer van Wijnandsrade, en van Anna-Catharina van Vlodrop (1). Het proces was sedert 1628 geen stap gevorderd, toen in 1648 de vrede van Westphalen tusschen den koning van Spanje en de Republiek der Vereenigde Provinciën gesloten werd. In artikel 73 werd er bepaald: »Aengezien de pretensie van den graaf van Flodorf, om restitutie aen hem te doen van het Huys Leuth, met goederen, die daervan mochten dependeren, ende alle andere die hem daer omtrent mogen toekomen, *ende ghesaiseert sijn van wegen den voorz. Heere Koninck*, de voorz. restitutie is hem toegestaen, gelijck mede van het Huys, voorbehouden dat, tusschen het besluit van dit tegenwoordige Tractaat en de Ratificatie van dien, over het onderhoudt van guarnisoen van wegen den voorz. Heere Coninck, of over de demolitie van nieuwe fortificatie, gemaeckt sedert de besettinghe van 'tselve Huys, zal worden ghedisponeert" (2).

Met dit artikel wilde men het doen voorkomen, alsof Leuth tot het onverdeeld gebied der Landen van Overmaas behoorde. Wat men van het *saiseeren*, of de verbeurdverklaring, te denken heeft, die volgens den heer van Vlodrop nog eens in 1632 herhaald was (3), leert ons, o. a. de geschiedenis van de geldleening-Pruenen. Krachtens het voorgaand artikel, waarin wij eenige woorden onderschrapten, werd alzoo Leuth aan den heer van Vlodrop toegekend, door twee contracteerende partijen, die de heerlijkheid aan niemand konden ontnemen, aan niemand schenken, en ze feitelijk aan niemand ontnomen hadden. De eenige vraag, die zij zich hadden mogen stellen, was deze: bij wien van

(1) L[t] von Oidtman, t. a. p. (2) Aitzema: IIIe D. blz. 266. (3) *Ibid.* Ve D. blz. 322.

ons tweeën moet voortaan de heerlijkheid verheven worden? De verheffing moest voorloopig geschieden voor het *spaansch* leenhof van Valkenberg; ook behield de koning van Spanje voorloopig de souvereiniteitsrechten over deze heerlijkheid, in de veronderstelling dat zij een integreerend deel van het land van Valkenberg uitmaakte. In artikel 73 immers werd wel aan den heer van Vlodrop het eigendomsrecht toegekend, maar niet de leenroerigheid van Leuth aan de Hoog Mogenden van Den Haag overgedragen. Op deze heerlijkheid bleef alzoo toepasselijk art. 3 van het vredesverdrag, waarin bepaald werd, dat de drie Landen van Overmaas zouden blijven in den staat, waarin zij zich toen bevonden, en dat de geschillen, die daarover mochten ontstaan, zouden onderworpen worden aan de, volgens art. 21, op te richten *Chambre-mi-partie.* In ieder geval was de graaf van Vlodrop te kwader trouw. Kort na het sluiten van den vrede van Westphalen erkende hij weer plechtig, dat Leuth eene rijksheerlijkheid was; namelijk den 19[en] Januari 1649 beval hij, dat men voortaan weer van de schepenbank van Leuth in hooger beroep moest gaan naar Aken, »als gehouden woordende voor ons wettigh overhooft" (1). Maar wat nu te denken van het volgend berichtje, waarvan wij eenige woorden cursiveeren? De Spaansche gezant in Den Haag »vertoonde (in 1655), dat de Fransche hadden desseyn op het Huys Leuth op de Maese, *het welck de spaensche hadden volghens het Tractaet weder ghegeven aen desen Staet;* hij verzocht dat het van desen Staet mocht worden beset" (2). De onderstreepte zinsnede zal wel zijn eene inlassching van Aitzema, want die cessie van Leuth aan de Staten-Generaal staat niet in het verdrag vermeld; en wanneer men bedenkt, hoe fel een strijd er tusschen Spanjaarden en Hollanders destijds in

(1) Bijlage I. (2) Aitzema: III[e] D. blz. 266.

de Landen van Overmaas gevoerd werd over het mijn en dijn, dan kunnen wij zelfs gemeld verzoek, dat evenwel met ons onderwerp niet te maken heeft, zoo onvoorwaardelijk niet aannemen. Integendeel, de Spaansche regeering ging consequent voort in hare dwaling, dat Leuth tot het souvereine gebied van Valkenberg behoorde. Den 5en April 1655 verklaarde de Raad van Brabant te Brussel, dat Adriaan-Balthasar van Vlodrop de schorsing van den 8en November 1628 *sub-* en *obreptive* had verkregen. Zoo herkreeg de transactie, die door den invloed van Tilly en Spinola den 26en April 1626 was tot stand gekomen, hare volle kracht. Op de requisitoriale brieven, diensvolgens te Brussel verkregen, verwierf de heer van Virmond bij den Raad van Brabant in Den Haag brieven van attache, den 4en Mei 1657. Nu meende de heer van Virmond, die in den waan verkeerde, dat Leuth onder de Brabantsche justitie ressorteerde, zeker te zijn van zijne zaak. Of nu, bij de definitieve deeling van de Landen van Overmaas, Leuth werd toegewezen aan Spanje dan wel aan de Republiek, in ieder geval had thans de bevoegde rechter uitspraak gedaan. Zoo oordeelde hij, en liet den verkoop der heerlijkheid Leuth aanplakken. Maar de heer van Vlodrop had er intusschen iets anders op gevonden. Hij was weer de geldigheid van het vergelijk van den 26en April 1626 gaan bestrijden. Daarin was, op korting van de schuldvordering, aan den heer van Virmond gegeven de *Hanenhof*. De hoeve was thans in het bezit van *Jan van der Stock*, drost van Geleen, en consorten. De bezitters waren in 1656 reeds voor het leenhof gedaagd te Valkenberg, door den heer van Vlodrop. Adriaan-Willem van Virmond was hun borg gebleven voor allen schade; hij werd echter door het leenhof in het ongelijk gesteld den 6en Juni 1657. Daar de hoeve zoowel als het stadje Valkenberg, op den

dag dat de vrede van Westphalen gesloten werd, feitelijk in het bezit waren der Hollanders, handelde nu de heer van Virmond gansch en al correct, door in hooger beroep te gaan bij den Raad van Brabant in Den Haag. In beginsel won hij daar het pleit; maar in dezelfde uitspraak van den 3en April 1659 verklaarde tevens de Raad van Brabant in Den Haag, dat de brieven van *attache*, den 4en Mei 1657 aldaar verworven, »sub- ende obreptivelick" waren verkregen; de schorsing van den 8en November 1628 werd alzoo hernieuwd, en de heer van Virmond zag zich weer geplaatst voor het vergelijk van den 26en April 1626, dat de heer van Vlodrop weigerde uit te voeren. De Raad gaf bovendien »ordre aan partyen, 'tgeene sy op den anderen te pretenderen hadden, dat sy het selve aldaer rauwelijck souden institueren ende instrueren op korte termijnen."

Dusdanig was de stand van zaken, toen op den 26en December 1661 het *Partage-tractaat*, betreffende de drie Landen van Overmaas, tusschen Spanje en de Republiek gesloten werd. Het bepaalt, o. a., »dat oock de Leenen, releverende van den Casteele van Valckenburgh, ten behoeve van hoogh gemelte Heeren Staeten-Generael, aen de selve sullen blijven gheattacheert de Buyten-Leenen van Hurt, Mesch, Leut, de Witte Poort van Steyn" (1) etc. Terwijl men even te voren de plaatsen had omschreven, die voortaan tot het immediate gebied van de Staten-Generaal zouden behooren, rangschikten hier de twee contracteerende partijen de heerlijkheid Leuth onder de buitenleenen, die wel aan Valkenberg leenroerig waren, maar niet tot het souvereine gebied van dat Land behoorden.

Ook de heer van Virmond was er achter gekomen dat Leuth onder het Duitsch Rijk ressorteerde. Diensvolgens had hij, op aanvraag, verkregen van de cancellarij te Brussel

(1) Aitzema, IVe D. blz. 797.

requisitoriaalbrieven aan het adres van »het Camergericht tot Spier, ten eynde van attache ende, uyt crachte van deselve, sijne executie, tot voldoeninge vanden voors. vonnisse vanden 5en April 1655, te mogen dirigeren op het Huys ende Heerlijckheit van Leuth, als gelegen op het territoir van 't Rijck." De vordering van A. W. van Virmond, ten laste van Leuth, bedroeg toen 60,000 gulden (1). Het K. Kamergerecht kende hem die vordering toe en verzocht, bij open mandaat van den 27en Februari 1662, den hertog van Nieuwburg, »als hebbende de beschryvinge vanden Nederlandtschen Westphaelschen Kreyts, om soodanige executie op het voors. Huys ende Heerlijckheydt te doen."

Het schijnt dat Adriaan-Balthasar graaf van Vlodrop toen de behartiging zijner zaak in Den Haag overliet aan zijn zoon Adriaan-Gustaaf en aan zijn schoonzoon *Rudolf-Hendrik van Raesvelt*, heer van Twello, en zich naar Leuth spoedde, om daar op het kasteel zijnen intrek te nemen. Eerst den 9en Augustus 1662 werd het bezet door soldaten van den hertog van Nieuwburg. Ofschoon de Keizer en de Westphaalsche Kreits te voren in Den Haag het uitsluitend duitsch karakter der heerlijkheid Leuth en de wettigheid der executie hadden doen aantoonen, door den keizerlijken zaakgelastigde, *Johan Friquet*, en den Nieuwburgschen gezant *Winand baron van Leerodt* (2), gaf men aldaar aanstonds gehoor aan het beroep, dat de heer van Vlodrop deed op de »Ho: Mo: Heeren Staten-Generaal der Vereenichde Nederlanden, als directe (!) Leen-Heeren van 't voors. Huys ende Heerlijckheyt." Deze gaven aan genoemde gezanten den 16e van die maand ten antwoord, dat zij de aanwezigheid der Nieuwburgschen te Leuth niet konden dulden; dat er aan de vestingwerken van het kasteel niet mocht

(1) Joan. Thom. Brosius: *Annales Juliæ* etc., t III, p. 179. (2) J. T. Brosius, t. a. p.

worden gearbeid; dat, in afwachting van de beslissing over de rechtsquaestie, het Huis door soldaten van beide partijen, of door die van een aangrenzenden onzijdigen Staat, moest bezet worden; dat deze voorwaarden binnen den termijn van hoogstens drie weken moesten vervuld zijn, en dat op de verwezenlijking ervan de Rijngraaf (1) het oog zou houden. Die korte termijn, merkte Friquet terecht aan, bewees voldoende, dat het den Staten-Generaal met verdere onderhandelingen niet ernst was. In diezelfde vergadering werd nog besloten, »dat by provisie naer de stadt van Maestricht ten spoedighsten seven à acht compagnien te peerde, uyt de naestgelegene Guarnisoenen, souden werden ghesonden." En werkelijk, de resolutie van den 16[en] Augustus stond gelijk met een *ultimatum*. Intusschen wezen er de twee gezanten met nadruk op, dat er geen sprake was van fortificatiën en blijvende bezetting te Leuth, maar dat men hier slechts te doen had met de voorbijgaande uitvoering van een keizerlijk vonnis, binnen de grenzen van het Duitsche Rijk (2).

Zooals het gebruikelijk is, wanneer de sterke zijn *ultimatum* heeft afgezonden aan den zwakke, gingen ook de Staten-Generaal zich voor goed grootmoedig toonen. Aan baron van Leerodt, »gheassisteert, voor het interest vanden Baron vander Neerssen, met den Agent Aller," stelden nu de gedeputeerden der Hoog Mogenden voor, dat Leuth zou ontruimd worden, en de procesvoerders eene *submissie* zouden onderschrijven, ten einde »partyen, malkanderen soo nae in bloedtverwantschap bestaende, af te helpen van alle de voors. differenten ende daer uyt geresulteerde processen ende moeylyckheden." Leerodt en Aller antwoordden, dat hunne lastgeving zoo ver niet reikte, en dat er

(1) *Frederik-Magnus* van *Salm*, Rijngraaf, gouverneur van Maastricht.
(2) Aitzema, IVe D., blz. 958, v.

minstens drie weken zouden verloopen, alvorens zij de noodige instructiën konden hebben, maar »dat sy wel konden aensien, datter een concept van soodanige arbitragie ende submissie wiert op papier gebracht, op het goetvinden ende approbatie vanden Baron vander Neerssen, ende het selve niet alleen aenstonts wilden overmaecken, maer oock alle devoiren doen, om deselve tot aennemingh van dien te disponeren." De gedeputeerden stelden toen eene submissie op, waarvan afschrift werd medegedeeld aan de twee zaakgelastigden en aan den neef van den heer van der Neerssen, namelijk aan »*Ambrosius van Virmond*, Commandeur van *Gemert*, van de Baillie Aldenbiessen." Volgens dit stuk zouden als gevolmachtigden van Adr. Balth. van Vlodrop optreden diens zoon Adriaan-Gustaaf en schoonzoon Rudolf-Hendrik van Raesvelt, terwijl de commandeur van Gemert voor Adr. W. van Virmond zou verschijnen. Deze gevolmachtigden zouden de geschillen over den Hanenhof en Leuth voor een leenhof, b. v. dat van Valkenberg, bepleiten en aan de decisie ervan zich onderwerpen, of de parate executie tegen de wederspannige partij bij den Raad van Brabant *in Den Haag* aanvragen! Het spreekt wel van zelf, dat zulke ongerijmdheid niet voor eene gedachtenwisseling vatbaar was.

Het stond nu als een paal boven water bij de Staten-Generaal, dat zij de souvereiniteit over Leuth hadden. Den 13en September 1662 rapporteerden in de algemeene vergadering »de Heeren van Heuckelom ende andere haer Ho: Mo: Gedeputeerden tot de sake vanden Landen van Over-Maze, dat *zij* met eenighe Heeren Gecommitteerden vanden Raet van State hebben naghesien ende ghe-examineert de Memorie, bij den Baron van Leradt, op den 8 ende 29 Augusti lest leden, ende 4 deses, ter Vergaderinghe van hare Ho: Mo: ingedient, (etc. etc.) maer dat

nochtans aen hun Heeren Ghedeputeerden niet en was gebleken, ofte by ghemelten Baron van Leradt bewesen (1), dattet Huys ende Heerlijckheydt van Leuth souden leggen, ofte sijn gesitueert op het territoir van 't Rijck. Dat ter contrarie uyt de over-gediende stucken vanden Grave van Flodrof consteerde, dat den Ko: van Spaignen alle het selve eerst inden Jare 1581, ende daer na inden Jaren 1624 ende 1632, onder anderen, hadde geconfisqueert, omdat Heer Willem van Flodrof de partije vanden Prince van Oraignen gevolght hadde; dat oock notoir was, ende niet teghen gesproocken wierdt, dat het voors. Huys, Sloth ende Heerlijckheydt was een buyten Leen van 't Casteel van Valckenburgh, ende van 't selve dependerende, oock verheven by gemelte Grave van Flodrof noch jonghst den 20 Februari 1621" etc. (2).

Dat dezelfde heer van Vlodrop in hetzelfde jaar 1621 tegen de heeren van Bongart de hulp inriep van hetzelfde K. Kamergerecht, tegen de uitspraak waarvan hij zich thans verzette, wordt hier verzwegen. Daarna wordt er zich beroepen op de macht, die het leenhof van Valkenberg vroeger uitoefende op de buitenleenen, die direct tot het Duitsch Rijk behoorden, maar er wordt niet bij gezegd, dat die bevoegdheid sedert 1548 was opgeheven. Wat er van de verschillende verbeurdverklaringen van Leuth te denken valt, hebben wij te gelegener plaats gezegd. Ziedaar de redenen, waarom er op dien dag besloten werd, dat de Staten-Generaal »aen den Grave van Flodrof souden doen presteren het effect van de continuatie van surceantie, in de sententie van den Raedt van Brabant alhier, vanden derden April 1659, begrepen; ende dat ondertusschen noch

(1) Met die *phrase* maakte men zich van de bewijzen af, die baron de Leerodt had overgelegd. (2) *Het different over het Huys van Leuth*, blz. 3 en 4.

op nieuw soude geschreven worden aen de Heer Rhijn-Grave, Gouverneur der Stadt Maestricht, dat hy een waeckendt ooge soude blijven houden, ende wel doen letten, of oock dese haer Ho. Mog. goede meeninge ende intentie tegen het fortificeren der voors. plaetse wiert achtervolght, ende in cas contrarie soude mogen komen te geschieden, dat hy haer Ho. Mog. daer van aenstondts ende ten spoedigsten soude hebben te adverteren, om daer op soodanige reflexie gemaeckt ende reguard ghenomen te worden, als men ten meesten dienste van den Staet soude bevinden te behooren.

»In gevolge van sulcks heeft den Rhijn-Graef gezonden den Drost *Ittersum*, met genoeghsame troupen te voet en te peerde. Een Gerichts-Bode vanden Raedt van Brabandt heeft het Guarnisoen, van weghen het Rijck ofte Hertogh van Nieuburgh in Leuth leggende, gesommeert om uyt te trecken. Den Commandeur hadt geantwoordt last te hebben, om daer in te blijven op lijfstraffe: ende liever zich te willen doodt vechten als op een schavot sterven" (1).

Uit den verderen loop der gebeurtenissen zal men zien, dat er van een onderzoek omtrent den toestand te Leuth en van een briefwisseling tusschen Den Haag en Maastricht niets kwam. Trouwens, die heerlijkheid was niet het eenig doel dat men beoogde, zij bood den Hoog Mogenden tevens de welkome gelegenheid aan, om aanvallenderwijs tegen den zwakken hertog van Nieuwburg te kunnen optreden, ten einde hem tot den afstand van een gedeelte zijner erflanden te dwingen. Maar het bleek alras, dat de druiven niet rijp waren.

Wanneer nu Aitzema op het vorig citaat onmiddellijk laat volgen: »De selve soldaten hadden oock geen last om gheweldt te doen, maer hebben haer gelogeert op seeckere

(1) Aitzema, IVe D., blz. 959.

by Leuth leggende Hoeven (1), den ghemelten Hertogh toecomende," dan geraakt hij in tegenspraak, èn met zich zelven, èn met de bescheiden die hij later mededeelt. De soldaten immers, die aan den drost Ittersum waren afgestaan, in plaats van rechtstreeks uit Maastricht, langs den *linker* Maasoever, naar Leuth te marcheeren, trokken benedenwaarts, langs den *rechter* oever der rivier. Toen zijn zij »gevallen in 't Landt van Gulick, ende hebben zich met gewelt tot Urmondt ghelogeert, ende zich (daar) niet vergenoecht met voeder ende bier, (maar) door haere courses ende Militairsche dreygementen veele omliggende dorpen ende Vlecken gebrandschat, de pillage der kercken, graenen ende bestiaelen doen rançoeneren; door welcke vyandtlijcke invasie de onschuldige onderdanen wederom eenen grooten schaede, op ettelijcke duysent Rijcxdaelders sich bedragende, toegevoecht is" (2). Eenige regels verder bevestigt Aitzema zelf, dat de drost Ittersum zich, tegenover Leuth, op den *rechter* Maasoever genesteld had: »Den Rhijn-Graef schreef aan Ittersum, dat hy *op dese zijde* van de Riviere komen en met sijn volck, tot naeder ordre, op 't velt omtrent het Casteel halte maecken soude."

De uitplundering van de Guliksche dorpen had ook vrij wat meer tijd in beslag genomen, dan het lakonisch verhaal van den anders zoo uitvoerigen Aitzema zou doen vermoeden. De ambtman van Millen, *Wolfgang-Willem van Bentinck-Wolfrath*, meldde den inval der Hollanders aan den hertog van Nieuwburg. Deze gelastte den ambtman, om bij den aanvoerder naar de reden van de overrompeling

(1) Het Guliksch rechtsgebied strekte zich op den *linker* Maasoever uit tot halfweg tusschen de rivier en Meeswijk. Daar lagen twee landhoeven, de *Palmenhoeven* genaamd, die domeinen van den hertog waren. Eene ervan bestaat heden nog en draagt den naam van *Palmenhof*. (2) Klacht van den Nieuwburgschen gezant in Den Haag, bij AITZEMA, VI D. blz. 348. Men vergelijke ook *Bijlage* II.

te vernemen. Bentinck, daaraan gevolg gevend, werd binnen de grenzen van het Guliksch gebied, op last van Ittersum, gevangen genomen en naar Maastricht gevoerd. Hiervan werd kennis gegeven aan de Staten-Generaal in Den Haag. »Haer Ho. Mog., sulcks vernemende, zegt Aitzema, hebben belast hem te ontslaen." In die lastgeving zal de Rijngraaf ook wel tegenbevel ontvangen hebben ten opzichte van den reeds begonnen veroveringstocht in het Guliksch ambt van Born, wijl de Hoog Mogenden begonnen achterdocht te krijgen nopens de gevoelens der vergadering, die op dat oogenblik te Frankfort a/M gehouden werd. Al de hier opgesomde berichten en antwoorden, die op zoo groot een afstand moesten over- en weergebracht worden, vorderden een tijdsverloop van minstens tien dagen. Het was eerst na de loslating van den ambtman Bentinck dat de Rijngraaf den drost Ittersum beval, den rechter oever te verlaten en naar Leuth over te steken. Het schijnt echter dat de drost eene hollandsche bezetting te Urmond achterliet; wij meenen althans de woorden, die wij op het eind der volgende aanhaling onderschrappen, zoo te moeten verstaan: »Ondertusschen (1) is hy selfs (2) met de meeste diligentie als doenlijck was derwaerts aen gemarcheert, mede nemende twee canons ende eenige Ruyterye ende Voetvolck. 's Avonds (3) omtrent ten negen uyren tot Leuth ghekomen zynde, ende de Maen licht genoegh schijnende, deedt (hij) de Canons tegens over het Huys placeren ende eene kleyne Batterye, als oock eenighe *lignen*, tot het logeren van Musquettiers, opmaecken, ende sondt voorts eenigh volck, om sich te saiseren van de buytenste Voorhoven van 't voorschreve Huys, die by de besettingh geabandonneert waren; van welck logement hy sich by alle

(1) Na den brief aan Ittersum. (2) De Rijngraaf. (3) Den 26en September 1662.

evenementen dienen konde. Die van binnen, bemerckende dat de aerde begon te roeren, ontsagen hen niet (1) eerst te schieten ende maekten 't eyndelijck soo grof, dat de Drost Ittersum, (die de conduite van de Batterye ende logement op sich genomen hadde), hem ghenootsaeckt vondt wederom vuyr te laten geven, doch sonder ander voordeel te konnen doen, als alleen haer daer door te diverteren, dat se de werckende soldaten niet en mochten beletten. *Den seven en twintighsten* liet hy 't volck al te samen achter 't Canon in ordre stellen; ende nae het opgaen van de son gingh den deurwaerder van den Raedt van Brabant sijne sommatie doen aen den Commandant op 't Casteel ende ontfingh van den selven weygerigh antwoort. Neffens hem was gesonden Capitein *Coenders*, om, by soo verre den selven Commandant noch niet en wilde defereren aen sulcke justitiele sommatie, hem voor te houden 'tgeene (hij) daer op te verwachten hadde: maer niet tegenstaende alle vermaningen wilde hy nergens too verstaen, verklarende geen ordre te hebben van synen Vorst, en genoeghsaem versien te wesen van kruyt ende loot, om de plaets tegens de de wapens van desen Staet te konnen defenderen; waer van aen den Rhijn-Graaf rapport ghedaen zijnde, liet hy op alle kanten, soo wel door 't lossen van het canon, als met musquetten uyt de voorschreve lignes, ende uyt de voorschreven voorhoven, (alwaer (wij) een mineur by de wercken hadden), soo veel devoiren doen, dat nae de achtste canonschoot het Nieuwburghsche volck stilstandt versochte, ende eenen uyt den haren uyt sondt, met presentatie, dat se bereydt waren af te trecken, mits dat het mocht geschieden met volle wapenen, ammunitie ende vivres; welcke conditien niet sortabel vindende, oordeelde (de Rijngraaf) van 't respect van haer Hoogh Mog. wapens

(1) ***Nota bene!***

te wesen, haer geen van alle drie toe te staen, maer op hun aenbrengen te antwoorden, dat se mochten uytgaen met een stock in de handt, of van den Heer Graef van Flodrof, (die 't meeste met dat werck geledeert was), mosten conditien verbidden. Ende opdat sulcx sonder contrainte toe gaen mochte, wilde de Heer Rhijn-Graef, dat twee officieren, op parole, op 't huys souden gaen, dewelcke souden moeten present zijn; tot dien eynde heeft (hij) den Capiteyn Coenders, met nog een ander officier, hem mede gegeven, gesonden, dewelcke in sijn naem aen den wel-gemelten Heer Graef te gemoet gevoert hebben, hoe weynig sulcke conditien quadreren souden op 'tgeene na krijgs-gebruyck konde geschieden.

»Evenwel heeft de selve, (zijnde tusschen de tachtig ende tnegentigh jaren oudt, ende miserabel te bedde leggende), de goedtheydt gehadt te versoecken, dat men haer wilde laten uyt trecken als eerlijcke soldaten, met hunne volle wapens. Hij considereerde meer, dat men sijnen vyandt moest een goude brugh maecken, ende dat die luydens het Huys vry noch wat hadden konnen mainteneren, als wel sijn particulier ressentiment: klagende, veel incivijl tractement van haer ontfangen te hebben. Alsoo heeft den Rhijn-Graef het guarnisoen, t' sijner intercessie, uyt laten marcheren met haer geweer; doende daer blijven kruyt, loot ende provisie; haer doende geleyden tot op de Maes, ende heeft haer ponten verleendt om over te setten *nae Uirmont, van waer den drost Ittersum soo haest niet vertrocken was, ofte daer syn komen leggen eenige honderden Gulicksche huys-luyden ende soldaten.*

»Voor 't Huys is verlooren een Sergeant, ende twee soldaten licht gequetst; ende heeft de Rhijn-Graef op 't Huys, tot nader ordre van haer Ho. Mog., gelaten den

vendrich *Mortier*, met vijf en twintich mannen, waer mede het Casteel zijnde aen hem selfs in goede defensie, tegens een aenval ghenoeghsaem versien was.

»De Heere Rhijn-Graef is daer nae terstondt wederom na Maestricht getogen" (1).

Tegelijkertijd maakten zich de Hollanders ook meester van het Land van Ravestein, dat, even als het ambt Born met het stadje Urmond, aan den hertog van Nieuwburg behoorde. Wel is waar, door de overeenkomst van den 7[en] September 1543 (2) tusschen Keizer Karel V en Willem hertog van Gulick, was dit land een *buiten-leen* geworden van den hertog van Brabant. Ten opzichte van het inwendig bestuur, van de belastingen en van de rechtspraak, bleef het echter aan Brabant even vreemd als vroeger. Nochtans, na de verovering van 's Hertogenbosch en van de Meijerij, eischten de Hollanders niet slechts dat Ravestein aan hen, als de opvolgers van den hertog van Brabant, leenroerig werd, maar zij wilden het voortaan als een integreerend deel van Staatsch Brabant beschouwd hebben. Zij hielden reeds lang het slot van Ravestein bezet, en zij tornden ook nu en dan eens aan de justitie, maar de belastingen, de vrijheid van godsdienst en het inwendig bestuur hadden zij gelaten, zooals zij die gevonden hadden. Nu meenden zij, dat de tijd daar was, om den grooten slag te slaan.

De hertog *Filips-Willem van Nieuwburg* was niet tegen den vijand opgewassen, te meer wijl de keurvorst van Brandenburg, die de andere helft der zoogenaamde Guliksche nalatenschap bezat, hem, in overleg met de Hollanders, de eene moeielijkheid op de andere berokkende. Al was hij dan ook van natuur geen Bernard van Galen, hij beschikte ook niet over de stoffelijke middelen, als waarmede

(1) Aitzema, IV[e] Deel, blz. 959—960. (2) J. T. Brosius: *Annales* t. III, p. 59—63.

deze bisschop van Munster, twee jaar later, eene dergelijke opdracht van den Westphaalschen Kreits tegen de gewapende inmenging der Hollanders wist te handhaven.

Doch, indien de hertog vijanden had, hij had ook vrienden. De volgende missive, die hem uit Den Haag werd toegezonden en die Aitzema volgenderwijs resumeert, zal hem dus wel niet den schrik om het hart hebben gejaagd:

»Dese tijdinge (1) bij haer Ho. Mog. ontfangen zijnde, hebben goedt-gevonden dat in serieuse termen aen den Hertog van Nieuwburg geexpostuleert soude worden over het ghewelt ende resistentie gedaen aen de Justitie deser Landen; mitsgaders het bloet-vergieten, ghepleeght ende gecommitteert door de troupes van den selven, buyten het territoir van 't Rijck ende op een Leen van desen Staet, daer niemandt re-elijck eenige acten van Justitie vermocht te exerceren, als het Leen-hof van den Lande van Valckenburg, ofte het opper-Leenhof van Brabant; welckers deurwaerder de voornoemde troupes in 't doen van sijn exploict hadden geresisteert, nae dat partyen geinteresseerde comperenten tijdt was verleendt, ende dat den selven tijdt al over lange, jae wel driemael was verstreecken ende geexpireert; met versoeck dat sijne Vorstelijcke Doorluchtigheydt het voors. ghewelt ende resistentie, mitsgaders 't bloet vergieten, aenstondts wilde doen repareren ende daer over behoorlijcke satisfactie aen haer Ho. Mog. geven. Mede is, *mutatis mutandis*, over 'tselve subjet gheschreven aen de Heeren Afgesanten van den Koningh van Vranckrijck ende Keur- ende Vorsten van 't Rijck, tot Franckfurt vergadert" (2).

Toen waren inderdaad de gevolmachtigden van den koning van Frankrijk, van de keurvorsten van Ments, Keulen en Trier, van den hertog van Nieuwburg en van meer andere

(1) De inneming van het kasteel te Leuth. (2) AITZEMA, IVe D. blz. 960.

duitsche vorsten te Frankfort a/M vergaderd, om het defensief verdrag dat zij in 1658, ter handhaving van den vrede van Westphalen, gesloten hadden, te hernieuwen. Het stuk der Hoog Mogenden vond daar geen gunstig onthaal. Den 1en November antwoordden de gevolmachtigden, dat zij de overweldiging van de heerlijkheid van Ravestein en van het Huis Leuth laakten, dat zij de ontruiming van Leuth en de loslating van den ambtman Bentinck eischten, wijl de verbonden vorsten zoo iets niet met onverschilligheid konden aanzien (1).

Nu de zaak zulk eene wending nam, lieten de Hoog Mogenden vooreerst alle verdere annexatie-lust varen; zelfs vorderden zij niet meer, dat de hertog hun verschooning vroeg voor het gebruik dat hij van zijn verdedigingsrecht gemaakt had; zij waren er slechts nu op bedacht, om het ingepalmde te behouden. Te vergeefs zond de hertog, in eigen naam, den 28en December 1662, aan de Hoog Mogenden een protest tegen het geweld, gepleegd te Leuth, te Urmond en omstreken, alsmede in het Land van Ravestein. Niet meer haalde het voorstel uit, dat de Nieuwburgsche gezant in Den Haag, H. baron van *Leerodt*, deed in Maart 1663, namelijk: de afstand van de heerlijkheid Ravestein aan de Republiek, tegen een equivalent voor den hertog in de Landen van Overmaas. De Hoog Mogenden wilden het een zoo wel als het ander behouden, en antwoordden, dat het niet aanging, Maastricht »te ontblooten van eenige der voornoemden, omtrent de stad ghelegen Landen." Toen diende de gezant over de daden van geweld, gepleegd in het Land van Ravestein, »soo wel als over het gepasseerde te Leuth, eene scherpe Memorie in. Maer 't is voorts daer by ghebleven, hoe wel door den Koningh van Vranckrijck, in den voorleden jaere, soo by 't maecken van de Alliantie,

(1) *Ibid.*

als daernae door sijn Ambassadeur alhier, meermaels gerecommandeert" (1).

De Republiek, die onder de leus van gewetensvrijheid in de rij van de europeesche Staten had plaats genomen, haastte zich nu, om hare zegeningen ook over de heerlijkheden van Ravestein (2) en Leuth te verspreiden. Bij plakkaat van den 3[en] Maart 1663 hadden de Hoog Mogenden, »in gevolge van de gedane partagie in 't Landt van Overmase, doen waerschouwen alle Papen, of alle Paepsche Priesters ende Pastooren, van wat name, ordre, ofte conditie die oock waren, geene uytgesondert, onder het jegenwoordigh ressort van desen Staet, in de Landen van Valckenburgh, Daelhem ende 's Hertogen-rade, Over-Mase, gebleven ende noch woonachtigh, dat de selve de voors. haere wooningen, Pastorijen ende aenbehoorende Landerijen ende voorts, de voors. Landen souden moeten ontruymen, voor expiratie van den eersten May naestkomende, op pene dat syluyden, contrarie doende, naer de Placcaten deser Landen souden werden gecorrigeert" (3). Het is bekend, hoe draconisch die *correctie* was. Dat plakkaat had *Johan Peters*, luitenant-voogd en stadhouder van het Leenhof te Valkenberg, ook doen aanplakken in de dorpen Leuth, Eijsden en Meeswijk. De keizerlijke zaakgelastigde in Den Haag, *Johan Friquet*, protesteerde daartegen den 16[en] April daaraanvolgend. Hierop werd hem den 25[e] dier maand geantwoord, »dat hare Ho. Mog. niet gebleecken, noch bekent en was, dat de voors. dorpen souden wesen van 't territoir van 't Duitsche Rijck, ende dat sijn Ed. mitsdien te minder reden hadt, om over de affixie van de voors. waerschouwinge soo ernstigh ende yverich t' expostuleren. Dan, dat hare Ho. Mog., raeckende 't selve Territoir, seer

(1) *Ibid.* blz. 1180, v. (2) J. T. Brosius: *Annales* etc., t. III, p. 179.
(3) Aitzema, IV[e] D. blz. 1094.

geerne nader onderrichtinge souden ontfangen: des is, dien onvermindert, goetgevonden, dat aen de voornoemde Luytenant Voocht *Pesters* geschreven soude werden, dat hy, by provisie ende tot hare Ho. Mog. naerder ordre, met alle verdere executie van 't voors. Placcaat ofte waerschouwinge, voor soo veel de voors. drie dorpen aenginck, soude hebben te supersederen" (1).

Uit het voorgaande blijkt, dat de Hoog Mogenden nu wat beter de vormen in acht namen tegenover den Keizer, maar daarom lieten zij de besprongen prooi nog niet los. In het begin van 1664 was Adriaan-Balthasar van Vlodrop »door den Procureur ende Fiscael-Generael tot Spiers gedachvaert als een verbreker van de publycke vrede, ende om daer over te betalen een boete van twee duysent marck Loot gouts, volgens der Lant-vredens constitutie, omdat hy over ende teghen de feytelijcke executie, door den Hartogh van Nieuburgh op 't slot Leuth gedirigeert, sich hadde geadresseert aen haer Ho. Mog. ende der selver protectie geimploreert." De heer van Vlodrop wendde zich alweer tot de Staten-Generaal, die bij resolutie van den 24en April 1664, door tusschenkomst van den Raad van State aan den Raad van Brabant te 's Gravenhage vroegen »een mandement van attentaten *poeneel*, disponerende tegens den Procureur ende Fiscael Generael van het Kamergerecht te Spiers." Eene commissie, uit leden van de drie genoemde collegiën samengesteld, was echter later van oordeel, dat het voor de eer van de Republiek en voor de veiligheid van den requestrant beter was, indien de zaak langs den diplomatieken weg behandeld werd. Toen vergenoegden zich de Hoog Mogenden met op te zenden aan het K. Kamergerecht het rapport, dat over de quaeste van Leuth, in hunne vergadering van den 13en September 1662, was uitgebracht (2).

(1) AITZEMA, IVe D. p. 1098. (2) *Ibid.* Ve D., blz. 322.

Waren alzoo de pogingen die het Keizerrijk aanwendde, om Leuth te herwinnen vruchteloos, niet minder ijdel waren de stappen die de hertog van Nieuwburg deed. Op het einde van 1667 klaagde nog eens zijn gezant in den Haag, *E. V. Aller*, dat de Hoog Mogenden zoo dikwerf aan *sinistre* klachten over zijn tegenwoordigen meester en vroeger over diens voorzaat een gretig oor hadden verleend. Daarvandaan dat de Hoog Mogenden hadden inbreuk gepleegd op de rechten van zijn vorst en op diens gebied wanorde gesticht »soo wel in 't Geestelijck als in 't Wereldlijck, als sich maer de geringste occasie daartoe hadde gepresenteert," zoodat het »dickwils hadde gescheenen, als of de occasien *ex professo* waren gesocht gheweest, om t'elckens nieuwe *gravamina* op de oude of vorige t'accumuleren. Dit was, o. a., gebleecken (1°) door het gevanckelijk weghalen ende detineren van Catholijcke Geestelycke, Pastoren ende Zielzorgeren, het evoceren ende schimpelijck arresteren van haer Doorluchticheden onderdanen, (2°) door de gepleechde nieuwicheden ende indrachten in haer Landt ende Heerlickheyt van Ravesteyn, in sulcker voegen als noyt Hartogh van Brabant gedaen hadt, (3°) door het protegeeren van syner Doorl. eygene ontwekene dienaers ende onderdanen: den *Kelner* van *Lunich*, eenen anderen Gulijkschen onderdaen, *Kochen* genoemt, den Heer van *Limbricht*, *dien* van *Belderbusch*, ja tot repressalien incluys, daernaer *(4°)* door de feytelijcke ende vyandtlijcke invasie van u *Ho. Mog.* Krijgsvolck in *'t Landt van Gulick*, ter occasie van de Keyserlijcke executie, gedreven tegen 't huys en goederen van *Leut*, en (5°) nu lestelijck door het arresteren van syne Vorstel. Doorl. *schoutet* des Ampts *Monjoie*" (1). Daarna ontwikkelt de gezant in 't breede ieder der vijf punten. Aitzema (2) laat er op volgen: »Dit alsoo by

(1) *Ibid.* VI[e] D., blz. 347. (2) *Ibid.* blz. 349.

audientie expresse geproponeert zijnde, is ghestelt in handen van den Heer van Heuckelum en andere, alwaer 't is gebleven, sonder wydere poursuite."

Ten gevolge van de invasie der Franschen, in 1672, kwam het Land van Ravestein voor goed aan den hertog van Nieuwburg. De oplossing der andere geschillen is ons onbekend. Dit alleen weten wij, dat Leuth bleef in hooger beroep gaan naar Aken, tot aan de opheffing der heerlijkheid door de Fransche Revolutie.

Nu nog iets over de procesvoerders. Adriaan-Willem, vrijheer van *Virmond*, heer van der *Neerssen*, Schönau etc., na den dood zijner eerste vrouw († 19en Juli 1660), hertrouwd met *Maria van der Horst*, zu *Haus* und *Hellenbroich*, wordt beurtelings aangetroffen als Palts-Nieuwburgsch geh. raad, opperhofmeester en opperkamerheer, als Guliksch landmaarschalk, als gouverneur van Augsburg, als gouverneur van Gulik en Dusseldorf, als keizerlijk krijgscommissaris en generaal-majoor; hij verdedigde in den dertigjarigen oorlog Rostock tegen de Zweden, werd in 1644 in den rijksgravenstand verheven, en overleed den 15en Juli 1681, uit zijne twee huwelijken verschillende kinderen nalatend (1).

Omtrent de twee laatste Vlodrops ligt er nog veel in het duister, dat de archieven van Zutphen en Arnhem zouden kunnen ophelderen.

Adriaan-Balthasar, die zich eerst noemde baron, en later graaf van *Vlodrop*, had drie dochters, geheeten: *Anna-Theodora, Adriana* en *Odilia*, die op den 6en November 1656 nog ongehuwd waren (2). In 1662 had hij een schoonzoon, met name: *Rudolf-Hendrik van Raesveld*. Hij had één zoon, met name *Adriaan-Gustaaf*. Toen in Maart 1651 Adr. Balth. van Vlodrop de zitting der Staten-Generaal bijwoonde, werd er eene particuliere conferentie tusschen

(1) Lt von Oidtman, t. a. p. (2) Jos. Habets, t. a. p. blz. 289.

de afgevaardigden van Holland en die van Gelderland gehouden: »De graef van Vlodrof resusciteerde een oude actie, om voor syn soon te hebben eene compie te peerde, of tractement, tot dat hy daer mede sy versien, die 18 jaeren hadde geslapen. Hollant, voor desen dese sake alleen tegen gehouden hebbende, adviseert nu daer voor, uyt politique consideratien, soo als die leden by haer advisen seyden" (1). Adr. Balth. van Vlodrop was, volgens Aitzema (2), in 1662 tusschen de 80 en 90 jaren oud. Zou hij »de oude Graef van *Flodrof*" zijn, dien wij in 1672 als colonel van een regiment cavallerie aantreffen? Diezelfde colonel was lid van den krijgsraad te Bodegraven (3). Het regiment-Vlodrop trok met den prins Willem III van Oranje naar de zuidelijke Nederlanden (4) en nam deel aan den slag van Seneffe (5). Of wij hier met den vader, dan wel met den zoon te doen hebben, kunnen wij niet uitmaken.

Als gedeputeerden van de Hoog Mogenden, gingen den 7en Januari 1660 *Adriaan-Gustaaf* graaf *zü Flodroff* en *J. Schulenborgh*, in den staatsiekoets van de prinses douairière, de twee buitengewone gezanten van den koning van Denemarken verwelkomen. De fransche gezant in Den Haag, *Jacques-Auguste de Thou*, en de keizerlijke minister, *Johan*

(1) Alex. *van der* Capellen, *Gedenkschr.* IIe D., blz. 354, v. Het was bij de afgevaardigden van Holland gewoonte geworden, om, door zulk gekonkel achter de schermen, hunne meening bij de gedeputeerden der andere provinciën ingang te doen vinden. *Alex. v. d. Capellen*, anders een vriend en medestander van den graaf van Vlodrop, brandmerkt »het middel (van Holland), om, door aenbiedinghe van benefitien ende charges, de gemoederen te locken ende te winnen," als *scadelicke corruptie*. Daardoor kwam het, »dat d'advysen van oude ende wel meriteerende Regenten niet wierden geacht, en die van andere leden, meer op haer eygen interesse ende vordeel van de Steden lettende, als wel op 't gemeene beste, altydt mosten prepondereeren." *Tout comme chez nous*, zou de franschman zeggen. (2) Aitzema, IVe D., blz. 960. (3) L. Sylvius: *Historien Onses Tyds*, Ie D., Ie St., blz. 190. (4) *Ibid.* 368. (5) *Ibid.* IIe St., blz. 55 en blz. 96.

Friquet, volgden. Op den terugrid naar het Hof kreeg de fransche gezant met de Denen twist over den voorrang der rijtuigen en beschuldigde den graaf van Vlodrop van partijdigheid. De strijd werd bijgelegd, door wegjaging van een paar lakeien (1). *Quidquid delirant reges* etc.

In April van dat jaar werd Adriaan-Gustaaf van Vlodrop door de Hoog Mogenden afgevaardigd naar de stad Munster, die toen in conflict was met haren bisschop C. B. van Galen (2).

In 1667 was hij majoor bij het regiment ruiterij van den colonel *Joseph Catzeler* (3) en het jaar daarna lag hij als zoodanig in garnizoen te Wezel. Daar verweet hij aan den commandant *Maarten van Juchen*, dat deze onder zijne bezetting had een bloedverwant, die vroeger was ter dood veroordeeld geweest. Dat verwijt had hij gedaan aan »hem Commandeur in sijn huys ende hem daernae met een rottingh geslagen" (4). Daarvoor schorste hem de Raad van State »ter tijdt ende wijle, dat anders sal zijn gedisponeert," den 9en Juni 1668.

Den 11en November 1688 trok zijn regiment cavallerie met Willem III van Oranje naar Engeland en wérd weer in Holland ontscheept den 8en Maart 1689. Het schijnt dat hij zijn regiment op den tocht naar Engeland niet vergezelde, want in het begin van laatstgenoemd jaar vinden wij *Adriaan-Gustaaf* graaf *zù Flodroff* terug als »commanderende te Mastrigt en in de omliggende Plaatsen, by absentie van den Prince van Waldek" (5).

---

(1) Aitzema, IVe D., blz. 531—533. (2) *Ibid.* blz. 659 en 663. (3) *Ibid.* VIe D., blz. 322. (4) *Ibid.* blz. 548. (5) *Georg-Frederik* prins van *Waldek*, heer van *Wittem*, veldmaarschalk in het hollandsch leger, werd in 1679 gouverneur van Maastricht, in 1689 opperbevelhebber van het leger der geallieerden in de Nederlanden, verliet, wegens ziekte, het leger in Augustus 1692 en overleed te *Arolsen* den 19en November van laatstgemeld jaar.

De Luiksche kanonik, baron *Jan-Lodewijk van Elderen*, die den 17[en] Augustus 1688, tegen den wil van Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, te Luik tot prins-bisschop gekozen was, wist weldra, in overleg met de Staten van het prinsdom, er geen ander middel op, om het land van de rooftochten der Franschen te bevrijden, dan door, op harde voorwaarden, van den Franschen koning de neutraliteit te koopen. Dit geschiedde den 9[en] Februari 1689 (1). Toen was reeds zoo goed als geklonken de groote coalitie van het Duitsch Rijk, Engeland, Spanje en de Republiek der Vereenigde Provinciën tegen den overmoed van Lodewijk XIV, coalitie die den 12[en] Mei van dat jaar officieel werd bezegeld. Geen wonder, dat onder zulke omstandigheden de onzijdigheid van Luik niet geëerbiedigd werd.

Terwijl de graaf van Vlodrop, in de maanden Februari en Maart contributiën en leverantiën aan het prinsdom afdwong, en de Hoog Mogenden van Den Haag, »tot dekking van hunne Landen, den Prins van Luyk op hunne zyde trachtten te winnen" (2), vermaten zich de Franschen, in de stad Luik zelve, »3 compagnien dragonders te werven, een groote voorraed van kruyt, loot, lonten, schoenen, lakens etc. op te koopen en in 60 scheepen te laden, om (er) mede *Bonn* te versorgen. De besettinge uyt Mastrigt, hiervan verkundigt, en weetende dat sy op 21 van Maert stonden te vertrekken, sondt een gedeelte van hunne besettinge uyt, om dese munitie te onderscheppen. Maer dit geluckte niet, dewijl de Franschen, soo haest sy kennisse van de aennaerderinge deser volkeren kregen, weder terugge weken na Luyk." Twee dagen daarna, (den 23e) schreef de graaf van Vlodrop aan de twee burgemeesters van Luik, dat zij, door zoo iets toe te laten, de onzijdigheid schonden;

(1) J. Daris: *Hist. de la Princip. de Liège au XVIIème siècle*, t. II, p. 218—220. (2) L. Sylvius, IIIe D. 27e B. blz. 98.

hij vergde van hen, dat zij voortaan die goederen beschouwden, als door hem in beslag gelegd. In hun antwoord van 's anderendaags zochten de twee burgemeesters uitvluchten, zooals de zwakke en machtelooze die bezigt tegenover den sterke. Die nederige verontschuldiging was een bewijs, dat men er te Luik niet aan dacht, om zich in de armen van Frankrijk te werpen. Nu veranderde de graaf van Vlodrop van toon. Op sarcastische wijze weerlegde hij, den dag daarna, de uitvluchten der burgemeesters en hij spaarde hun geen bedreigingen. »Het was geen visschersschuytje, schrijft hij, nog geen karretje, dat weder binnen de stad keerde, maar schepen, niet eenige alleen, maar eene geheele vloot en een groot getal van karren," die ten aanschouwen van de geheele bevolking uit- en weer binnengetrokken zijn, en de twee burgemeesters alleen zouden dat niet geweten hebben! Uwe partijdigheid, zoo gaat hij voort, trad nog meer aan het licht, doordat gij »de voorsteden liet toemaken aan die kant, daar de trouppen van onzen Staat waren, ende ketens liet spannen aan den ingang der straten, en die met karretjes en karren bezetten, om de aankomst te beletten van den Heer *Berloo*, commandant van ons detachement, die, met weynig gevolg, alleen in Luyk wilde wesen, om syn vrienden te besoeken" (!), terwijl »de drie compagnien dragonders, welke geworven, gekleed, gemonteerd ende gewapend zijnde in uwe Stad, in volle toerusting uyt deselve getrokken zijn, op deselve tijt als de munitien uytgevoert wierden, en welke in 't gesicht van onse trouppen weder binnen de Stad gekeert zijn, sonder dat iemand zich daer tegen keerde." De graaf verklaart nogmaals beslag te leggen op die goederen en vordert thans bovendien, dat de burgemeesters hem opgeven »de quantiteyt en qualiteyt der voorz. munitien, den naem der kooplieden, die se weder

aengenomen hebben," de huizen, waar ze thans geborgen worden; hij eischt wijders, en dat onder de felste bedreigingen, dat men de drie compagnieën dragonders als krijgsgevangenen te Luik behandele, of wel dat men hem binnen de stad late, om goederen en krijgsgevangenen in ontvangst te nemen (1).

Na A werd er B gezegd. »De Grave van *Flodorff* is op den 2en April, met ruym 4000 man te voet en te paard, 6 stukken geschut, en 2 vuyrmortieren, in de voorsteden van Luyck gekomen, nam zijn hoofd-quartier in het Carthusers klooster, eyschte de fransche contrabande goederen en de geworvene dragonders, of, by faulte van overleveringe, voor yeder dag 2000 Ryxdaalders." Op last van den prins-bisschop traden den 6en April eenige leden van de Staten met den graaf van Vlodrop in onderhandeling. 's Anderendaags gaven zij in volle vergadering verslag van hunne zending. De drie standen der Staten deelden daarop aan den bisschop als hun gevoelen mede, dat het prinsdom gevolg moest geven aan het keizerlijk bevel van den 20en December 1688. Den 8en April sloot de bisschop met den graaf eene overeenkomst: deze stond hem een regiment cavallerie en een regiment voetknechten af, garnizoenen zouden in de kleine steden van het prinsdom gelegd worden op naam van den Keizer; de in beslag genomen goederen werden onder de Keizerlijken, Hollanders en Luikschen verdeeld. De dragonders hadden zich intusschen uit de voeten gemaakt. 's Anderendaags verklaarde de bisschop zich openlijk voor den Keizer en tegen Frankrijk; en bij proclamatie van den 25en April verbood de graaf van Vlodrop ten strengste aan de ingezetenen van het prinsdom elke private onderhandeling met de Franschen (2). In 1690 had de graaf van Vlodrop het bevel over een legercorps,

(1) *Ibid.* blz. 68—69. (2) *Ibid.* 97. J. Daris, t. a. p. blz. 223.

dat uit Hollanders en vijf à zes duizend Luiksche soldaten bestond. In de maand Juni deed hij aanvankelijk eene afdeeling Franschen, die het op Hoei en Luik gemunt hadden, afdeinzen, maar daarna moest hij op zijne beurt wijken voor de overmacht. Hij trok westwaarts en voegde zich bij het leger der geallieerden, waarin hij de plaats van generaal-majoor bekleedde. Den 29en Juni had de prins van Waldek den graaf van Berlo met 600 ruiters, ter verkenning, uitgezonden. 's Anderendaags, in den vroegen ochtend, trok hem de graaf van Vlodrop met eenige escadrons ter hulp. Zij werden teruggedrongen tot aan het dorp *Fleurus;* toen ontvingen zij versterking en wierpen zij op hunne beurt de Franschen terug. De colonel graaf van Berlo sneuvelde. Den volgenden dag, 1en Juli, werd daar de bloedige slag van Fleurus geleverd, die met de nederlaag der geallieerden eindigde. Als generaal-majoor voerde de graaf van Vlodrop dien dag over geen afzonderlijk corps het bevel, maar »begaf zich daar de occasie sijn presentie vereyschte" (1).

In latere jaren vertoefde de graaf van Vlodrop nog al op het kasteel van Leuth, blijkens kwitantiën, die hij van daar dagteekende. Op zijn ouden dag trouwde hij, (na 1690), met *Margaretha Huyssen*, geb. 23en Mei 1632. Deze was eerst gehuwd geweest met *Hieronymus van Tuyll van Serooskerken*, en daarna met den graaf van *Dohna.* »Zij is kinderloos overleden, doch adopteerde, staande haar *tweede* huwelijk, de kleindochter van haar broeder *Frederik Huyssen*, de dochter van haar neef *Hendrik Huyssen*, heer van *Cattendijck*, uit zijn huwelijk met zijn volle nicht *Maria-Susanna*, (namelijk) *Johanna Margaretha Huyssen*, die op den 10en Julij 1690 gedoopt werd" (2). Bij gelegenheid van het

(1) L. Sylvius, IIIe D. 30e B. blz. 133: rapport van den prins van Waldek.
(2) W. Huyssen van Kattendijke: in de *Maasgouw*, 8ste Jaarg., no 6, blz. 24.

huwelijkscontract, dat »freulin *Jannetta Margaretha Huyssen*, vrouwe van *Dorth*," den 15en Februari 1706, op den Huize Dorth, aanging met *Karel Filips* graaf van *Wartensleben*, schonk haar Adriaan-Gustaaf graaf van Vlodrop »'t Casteel met de vrije Ryxheerlyckheit Leuth, Meeswyck en Eisden, met alle goederen, jurisdictien etc., daaronder gehoorende, voorts meubelen ende huysraadt, die daarop zijn," op voorwaarde dat de jonge Wartensleben het wapen en den naam van Vlodrop aannam, en dat de kinderen, uit dit huwelijk te verwekken, tot aan hunne meerderjarigheid onderwezen werden »in de waare gereformeerde religie" (1).

Den 4en Februari 1710 werd *Leuth* te Valkenberg verheven door *Odiliana van Vlodrop*, douairière van *Eusum* (2). Zij was waarschijnlijk van plan, tegen gemelde schenking in rechten op te komen.

---

(1) A. Flament, *Ibid.* 7de Jaarg. n° 257. (2) Jos. Habets: *Leenhof en Leenen van Valkenb.* blz. 117.

BIJLAGE I.

Bevel van Adriaan-Balthasar graaf van Vlodrop, om het hooger beroep van de schepenbank te Leuth niet meer in te stellen te Susteren, maar te Aken.

— 19 Januarij 1649 —

Op huijden, dato boven staende, voor ons Jan Rutjens, Jan Claessen, Peter Beuten, Jan Jannissen en Peter Truesters, Schepenen deser gerichtts bancken Leuth, is in persoene gecomparierlt deser Heerlicheijtt Scholtis, Godartt Heijssen, van weghen des Hoogh Woll geboren Heeren Adriaen Graeffve zu Flodroff, Vrijheeren alhier, ons voordragende, tott Sijne G^de^ kennisse gekomen te sijn, datt eenighen tijtt geleden hett appell van sekere hier gewesene vonnissen waer gedeferiertt op Susteren, in den Lande van Gulick, aldaer oock vervolgtt tott de judicature, ende alsoe daer mede Sijner G^de^ Jurisdictie geïnfringeertt te sijn, ten opsien Sijne G^de^ van sijne ouders den berichtt bekommen, datt het appell van hier direcktelick moest gaen op Aken, ende daerom hij scholtis, in de voorgaende qualiteyt, hier mede expresselick is protestirende teghen de voors. op Susteren onbevuychde gedeferierde appellatie van Jurisdictie, ende voorts van nulliteijtt van gewijsdom ende andersins, ter voors. plaetse daer vuytt gevolghtt, als sijnde bij abuijs, in tijde van oorloch ende militairen dwanck, onbehoorlick gedirigiertt, ende over sulx hij niett en gestaett, dat voortaen eenighe saecken van appellatie naer Susteren sullen gedragen woorden, maer naer Aken, als gehouden woordende voor hett wettigh overhooft; gedinckende de contreventeurs van desen daer voor aen te sien: heeft versochtt, ditt protest op onsen Dingh Register geannotiert te woorden, hett welck alsoe in hoede van der weth is gekeertt.

(Registers der Schepenbank van Leuth, *Rijks arch. te Maastricht.*)

BIJLAGE II.

Brief van Filips-Willem hertog van Nieuwburg aan keizer Leopold I over de overrompeling van het kasteel te Leuth en van het stadje Urmond door de Hollanders.

— 10 November 1662 —

Allerdurchleuchtigster,

Zùfolg meines jüngsten vom 27 abgewichenen Monats *Octobris* an E. Kay: M[t] abgelassenen schreibens habe meiner schùldigkeit gemesz zù sein erachtet, E. Kay: M[t] ferrners zù berichten, weszgestalt die Staaten der Vereinigten *Provincien*, blosz darùmb dasz ich die von deroselben mir dùrch dero Cammergericht zù Speyr anbefohlene *execution* in dem hausz Leuth schùldigst massen verrichtet, in meiner dem Reich ohnmittebahr ùnderworffener und mir zùstendiger Herrschaft Ravenstein alle meine Renthen, gefallen ùnd einkommen *de facto* in arrest genohmen ùnd sequestriren lassen, auch dieserseits der Maase in meinem Herzogthùmb Jülich eingebrochen, ùnd meine freyheit Urmundt feindtlich überfallen, ihre Volckher alda mit gewalt quartier gemacht, die Kirch ùnd Zollhausz Urmundt eingenohmen, meine Underthanen wein, bier, fütter ùnd mehl herzùgeben, auch so gar das brott, so sie von Mastricht auf Urmundt bringen lassen, zù zahlen gezwùngen, Schildtwachten auf den thùrm gestelt, sich an der freyheit vergriffen ..... da ich *fide publica* ùnd in freundtschaft zù dem commendirenden Officier meinen Ambtman zù Millen, den von Benting, (welcher die ùrsach des einfahls vernehmen solle), abgefertigt habe, denselben in meinem fürstenthùmb Jülich, ùnd also aufm Reichsboden, hinwegk genommen ùnd nacher Mastricht gefüehrt, alda gefenglich etlich tag lang angehalten, nachgehendts, *mutatis consiliis*, zwar obgemelten meinen Ambtman widerùmb losz ùnd der zù ùnrecht angelegten haft erlassen; auch die in meinem fürstenthùmb Jülich gestandenen Volcker ab, ùnd zù der *attaque* gefüehrt, dermassen sie alsbaldt mit acht *Compagnien* zù pferdt ùnd viel zù füsz

das hausz Leuth berennet, *trancheen* aufgeworffen ùnd 4 stück geschütz beygefüehrt, gedachtes hausz Leuth dergestalt beschossen, dasz meine dahrselbst gelegene Mannschaft dùrch continuirliches canonieren gezwùngen worden, davon absùziehen ùnd mehrgemeltes hausz zù verlassen.

Allerdurchleuchtigster herr, solches feindtseliges ùnd im Röm. Reich vorgenohmenes verfahren, zù E. Kay: M^t^ ùnd des ganzen Röm. Reichs verkleinerùng, mir auch zù nit geringem schaden ùnd ùnglimpf gereichen thùet. Ich gleichwol weiters nit, als was E. M^t^ mir dùrch dero Cammergericht zù Speyr allergnedigst befohlen, E. M^t^ zù ùnderthenigsten ehren volzog; andanderer gestalt dabey nicht interessiert bin, als gelangt bey dergestalten sachen; an E. Kay: M^t^ als Oberhaubt mein nochmahlig ùnderthenigstes bitten, dieselbe gerùhe allergnedigst bemelte Staaten der vereinigten *Provincien* zù ergänzùng meines mir zùgefüegten schimpfs ùnd schadens anzùhalten ùnd darzù dùrch dero hohe Kayserliche *autorität* würcklich zù vermögen, derselben underthenigst anheimb stellendt, was Sie zù erhaltùng dero hohen Kayserlichen ùnd des Römischen Reichs *respects* ùnd meiner schadtloszhaltùng füer mittel an hand nemen woll. E. Kay: M^t^ anbey dem starcken schùtz des allerhöchsten etc. Neubùrg den 10 Novembris 1662.

E. Kay: M^ts^ Underthenigster ùnd gehorsamster Vetter...............

Dit *afschrift* was gevoegd bij den volgenden brief van den Magistraat van Sittard:

»Messieurs,

»Alhoewell wy ons genen twyffel en maecken, dat die Heeren, ende derselven *antecessores*, die Heerlicheijt Leuth van onverdencklicken jaeren herwerts t'allen tyden eene heerlicheit, soo den H. Roomschen Ryck geincorporeert ende desselven jurisdictie onderworpen is, gehouden ende erkendt, oock dyenhalven noyt anders gehoort en hebben, als oock dat sy dieselve noch daervoor houden en erkennen, in consideratie dat (eens ende anderen te geswygen), notoir is, dat by dese lestgepasseerde Krygstroebbelen, die voors. Heerlicheyt Leuth, in sulcke qualiteijt, gelyck andere naestgelegene Ryxheerlicheden, vanden Lothringschen ende Condéischen volckeren betrocken is, soo hebben

wij nochtans, vuyt crachte ons van Haer Vorstelicke Doorl[t], onsen genedichsten Vorste ende Heere, opgedragene genedichste Commissie, die Heeren hiermede behoerlicken requireren willen, ons, over het voorschreven is, ende watt sie in het een offte ander dyenthalven voor meerdere naerrichtinge in haer Archiven oft andersints hebben mochten, haere attestatie, *in forma probanti*, voor haere rechten, toe te laeten kommen. Het selve sijn wij in dyergelycken ende andere occasien wederom te vergelden willich,

»Als der Heeren Dienstbereytwilligste

Sittartt den 2 Xbris 1662. (Get.) *Ulner*, Peter. (Get.) P. B. L. *ab Haeckh*, lts."

Adres: »A Messieurs, Messieurs le Mayeur et Echevins à Elsloe."

BIJLAGE III.

LIJST DER STEDEN, RIJKSHEERLIJKHEDEN EN SCHEPENBANKEN, DIE IN HOOGER BEROEP ZIJN GEGAAN, OF ADVIEZEN HEBBEN INGEWONNEN BIJ DEN KONINKLIJKEN SCHEPENSTOEL TE AKEN, SEDERT HET JAAR 1400 TOT 1461 (1).

Das vom jahr 1400 bis 1461 volgende Graffschafften, Freijherligkeiten, Stett und Flecken ahn unseren Koniglichen Scheffenstohel nit allein appelliret, sondern umb consultationes und vorraedt aengestanden, bezeuge mit meiner handt und pittschafft.

Onder stont ende was getekent: *Wilh. Adolf Baron d'Eijs de Beusdael* (2), *Schepen zu Acken*, ende stont sin adelijck pitschaft, in rooden wasch daer op geaposert.

Ammel in der eijffel, 4 mahl. — Aernsbergh, 6. — Acher leenen, 70. — Abt von S[t] *Truijden* und Stadt, 29. — Graeffschafft *Beausfort* beij Namen, 18. — *Boulaer* in welsch Brabant, 5. — *Boedel* in Meijerie vom Busch, 34 mahl. — Freijherligkeit *Bijcht*, 36. — Vom *Blijdt* im Valckenb., 5. — *Bergh* im Valckenb., 5. — Von Bourdt-

(1) Men vergelijke het eind der *Inleiding*. (2) In 1690 was een *Willem-Adolf Eijs*, genannt *Beusdal*, burgemeester te *Aken*. (Men vergel. FRIEDRICH HAAGEN: *Gesch. Achens*, II Th., p. 300). Indien hij dit uittreksel gemaakt heeft, dan zijn er vele oude registers der schepenen uit den brand van 2[en] Mei 1656 gered geworden. Of zou de man reeds vóór 1656 zijn schepen geweest?

scheidt, 66. — von Bocholtz, 3. — von *Borsem* beij Rekem., 12. — *Beemelen* beij Mastricht, 3. — Brawwiller, 12. — Berne, 15. — von *Bechden* unter Graff. Horn, 2. — *Boenwij* in welsch Brabant, 4. — von *Boel* im landt van Horn, 7. — von *Boxel* in der meijerie Bosch, 2. — *Bouchout* beij S[t] truijden, 5. — *Bure* ahm reijn, 7. — *Blanckenbergh* uber rheijns, 5. — Bollant, 8. — Bouchroïje, 3. — Cornelij Munster, 7. — Stadt *Duijsburch*, 8. — Stadt *Duijren*, gulich, 28. — Drij..ne, 3. — Doeagni, 2. — Ouskirchen, 2. — Freijherlig. *Elsloe* auff der maes, 19. — Eijs, 4. — *Eycks* unter Merode, 6. — Freijher. von *Fleron*, 32. — Graffschaf. *Gronsfelt*, 34. — von Gurtzenich, 4. — Grevenbijcht, 12. — Groedloen, 3. — Geijck, 2. — Haeren, 7. — *Holtzum* beij Valck., 2. — Freijherschafft *Herstael*, 19. — Hergemaedt, 4. — *Heer* beij Maestricht, 4. — Keijserswerdt, 4. — Freij. *Kessenich*, uber maes, 23. — Landtschafft von *Beewinckel*, 2. — von Kessel, 2. — Köningsheim, 6. — *Lontzen* im Limborgh., 73. — Landt *termeegen*, 3. — Landt *termaach* in Condroij, 4. — Laessen von *Gimmenich*, 11. — *Lovenich* beij Collen, 8. — von *Leudt*, 3. — Stadt *Malmendie*, 52. — Montenacken, 1. — *Mesch* beij Mastricht, 16. — Freijhers. von *Merode*, 9. — Freij. von *Meer*, landt von Daelheim, 11. — Graeffschafft *Moers*, 3. — Mortier, 14. — Stadt und land von *Monijawen*, 30. — *Mechelen* uber Maes, 2. — Stadt *Nijmwegen*, 10. — Nedechem, 2. — *Nederhaeren* uber maes, 9. — *Obbijcht*, 5. — Ockshijn, 2. — Overbijckt, 2. — Ochin, 1. — Orgenes, 2. — S[t] Pitters Vouren, 12. — Peetersheim, 23. — Reckem, 54. — Land von *Reutgen*, 2. — *Rulandt* im Luxemborgh., 2. — Rijcholtzraedt, 6. — Rutten, 5. — Richoltz, 4. — *Stein*, 42. — Landt *Schleijden*, 24. — Sistich, 30. — Stadt *Sittardt*, 19. — Stadt *Staveloe*, 17. — *Sichen*, Coelslandt, 3. — *Sichen* auf der maes, 8. — *Sichten* beij St Truijden, 2. — Stijfft *Toorn*, 3. — Trembleur, 30. — Stadt *Mastricht*, 18. — *Tomme* ex..., 23. — Tignée, 13. — Tonnij, 4. — Vlittingen, 2. — *Vroenhoff* von Mastricht, 11. — Vouren, 1. — St Vit, 1. — Wijlré, 35. — Wessem, 27. — *Werden* im land von de Marck, 8. — *Werdt* ahn der maesen, 6. — von Praemeren, 2. — von Zepperen, 3.

(N.B. Wij hebben voorgaand afschrift letterlijk weergegeven zooals wij het vonden, de critiek ervan aan anderen overlatend.)

BIJLAGE IV.

Matricule van Aken.

— 1662 —

Her nach folgende Städt, frey ùnd herligkeyten, Scheffen ùnd lehngerichten, die ihre Apellationen ùnd provocationen vor den Scheffen Stuel des Konigh. Stuels ùnd Statt Aach, als ihre Kays. appellation ùnd provocation Richter ùndt Oberhaupt ahnbringen.

Stätt.

1° St Treuden, 2° Keijserswerdt, 3° Monjawen, 4° Bedtbùr, 5° Duisbùrgh, 6° Schleiden, 7° St Veidt, 8° Dühren, 9° Wessem, 10° Nymegen, 11° Wirdt, 12° Orteren, 13° Mastricht, des bistùmbs oder lütiger Banck, 14° von St Servaes ùnd der frohnhoff zù Mastricht die Elf Bänck, 15° Lonische Banck, 16° Sittardt.

Freij ùnd herligkeiten.

1° Rùtten, 2° Brùll, 3° Reckùm, 4° Nederhaeren, 5° Slossingen, 6° Mechelen, 7° Pottheim, 8° Borscheim onder Reckùm, 9° Gruensveldt, 10° Blijdt, 11° Theine, 12° Amel beij St Vijdt, 13° Stevel, 14° Remarles ùnder Staflo, 15° Malmentier, 16° Tephen, 17° Fléron, 18° Mortiers, 19° Hersdal, 20° Ryckholt, 21° Petersheijm, 22° Lanaken, 23° Theheim, 24° Brauweiler, 25° zùr Dijckt, 26° Zistigh, 27° Esch onder Merode beij Dùhren, 28° Kesseningh, 29° Bùtgenbach, 30° Werden inder graefschaft van der Marck, 31° Stein, 32° Frepont, 33° Bern, 34° Grotlohn, 35° Lontsen, 36° Grevenbicht, 37° Bùrdtscheidt, 38° Steffens Werdt, 39° Berlin, 40° Elsloe, 41° St Peters Voeren, 42° Wijlre, 43° Mesch, 44° Bollandt, 45° St Cornelij Mùnster, 46° Obicht, 47° Lovenich beij Collen, 48° Merode beij Dùhren, 49° Gemeh onder Merode, 50° Wildenbùrgh, 51° Limbùrgh onder Sittart, 52° Meer, 53° Leuth, 54° Niederharen, 55° Bemelen.

Lehn Gerichten.

Das Kaijserlich hoffliche, neben anderen Lehnen der Statt Aach.
Die Laessen von der Schleiden.
Die Laessen von Gimminich.
Die Laessen von Hùrgenrath.
Die Laessen von Heer.
Die Laessen von Nimerles.

Pro extractu protocolli privilegiorum alti et praenobilis scabinalis jud. Regal. Sed. Urb. Aquens. cum eodem concordante, Pet. Cupper, Dr Synd. et Secret.

Wir Bùrgemaistre, Scheffen ùnd Rath des Koniglichen Stùels ùnd freyer Reichs Statt Aachen thùn hiemitt offentlich bezeugendt, dat der Edl. ùnd hoghgelehrter Petrus Cùpper, dero Rechten Doctor, so den herinserirten Extractum Protocolli Privilegiorum mit eygener ùns wol bekendter hand ùnterschrieben, des adtlichen Scheffen gerichts hier selbsten veraidter Sindicus seije. Ohne argelist. Urkùndt ùnser Statt hier ùnter gedrùckten gemeinen ampt ziegels, so geben, Aach den 3 Octobris A° 1662. Erat sign. M. Zherll, secris.

(L.S.) »Per copiam collatam concordat cum suo originali, signato et sigillato ut supra.

(Get.) *P. Nyste*, secris" (in Elsloo.)

CHRONIJK VAN HET DORP
OPCANNE bij MAASTRICHT,

DOOR

WINAND MENGELS.

1740—1778.

De Chronijk die wij hier door den druk bekend maken, is het werk van eenen Limburgschen boer, maar van een boer meer ontwikkeld dan de gewone lieden van zijn soort. Mengels verstond latijn, schreef eene duidelijke hand en had het gebracht tot de eerzame betrekking van schepen der beide Heerlijkheden Opcanne en Nedercanne. Zijne hoofdbezigheid bleef evenwel de landbouw; hij hanteerde den dorschvlegel, trok met de ploegpaarden naar het veld, bezaaide den akker en hielp het graan inschuren. Eene bloedspuwing onttrok op het laatst van zijn leven den braven landman aan dit werk. Deze Chronijk heeft dan ook haren oorsprong te danken aan zijne ziekte; zij werd door den sukkelenden huisvader uit tijdverdrijf aangelegd en voltooid; 't is de ondervinding van zijn leven die er in geboekt werd, 't zijn de avonturen die om hem heen en in zijne onmiddelijke omgeving gebeurd zijn. De slag van Rocours, het beleg van Maastricht, de slag van Laefelt, en eene menigte andere wetenswaardige gebeurtenissen werden door hem beleefd. Zijn werk begint met het jaar 1740 en eindigt met 1777.

Wijnand Mengels werd geboren te Canne den 30 Juni 1733 uit het huwelijk van Peter Mengels en Katharina Lina. Zijne doopborgen waren Lambertus, Nicolaas en Maria

Moors. Hij leerde lezen en schrijven in de school zijner parochie, die door den koster werd gehouden en bezocht later de latijnsche scholen der paters van het H. Graf, die zich voor eenige jaren te Nedercanne hadden gevestigd en er een bloeiend Kollegie stichtten. De gebouwen van hun verlaten klooster, nu eene boerenhofstede, bevinden zich tegenover de Kapel van Nedercanne. In 1797 werden de paters door de fransche Republikeinen uit hun klooster verdreven en de gebouwen verkocht. Den 14 November 1759 trad Mengels in het huwelijk met Helena Schepers, eene jonge dochter uit het naburige dorp Montenaken, die hem verscheidene kinderen schonk. De pastoor van Canne, die dit huwelijk inzegende, heette Mattheus Germeau en was geboortig uit Visé. Mengels overleed in het dorp zijner geboorte, ten gevolge eener bloedspuwing, den 25 Februari 1778 (1).

Verdere bijzonderheden over zijn leven maakt ons Mengels zelf, in zijne Voorrede en in den loop van zijn verhaal bekend, zoodat het overbodig is nog verder over hem te spreken. De titel door hem zelven aan zijn arbeid gegeven luidt als volgt: *Memorie ofte Kronyck-boeck waerin beschreven zyn de merkwaerdigste geschiedenissen ende voorvallen in het dorp van Opcanne ende daeromtrent, sedert het jaer 1740 uyt nieuwsgierigheyt zeer naukeurig, zoo veel doenelyck is geweest, opgestelt ende geschreven door my Winand Mengels, inwoonder, vice-schouth en schepen van Opcanne* etc. Wij hebben ons veroorloofd dezen titel te verkorten. Het overige van het handschrift is woordelijk teruggegeven.

VICTOR DE STUERS.

(1) Ziehier zijne sterfakte: 1778 die 25 mensis Februarii obiit Winandus Mengels, scabinus in Canne et Nedercanne, omnibus Ecclesiæ sacramentis pie munitus, ætatis 45 annorum.

CHRONIJCK VAN HET DORP CANNE.

Onderrichtinge voor den lezer.

Nieuwsgierigen Lezer.

Ick soude sonder twyffel van het jaar 1740 niet veel memorie hebben ten waer dat verscheyde aenmerckelycke zaaken die niet veel en geschieden in hetzelve voorgevallen waeren, vermits ick alsdan noch maer ses jaeren en een halff oudt was, zynde geboren anno 1733 op den 30 Juny, te meer is myne memorie daervan versterckt door Reden dat van dat berucht jaer daer naer soo veel gesproken is geworden, jae selfs noch tot op den dagh van heden door menschen die alsdoen geleeft hebben ende noch in het leven zyn.

Maer de principaelste Reden dat ick daervan soo veel onthouden hebbe is, dat ick alsdoen hadt eenen ouderen halven broeder genaemt *Lambertus Mengels* die daernaer gestorven is anno 1763 op den 21 Juny, den welken een boeckxken geschreven hadt van de gantsche ende geheele omstandigheden van de twaelf maenden van voorss. jaer, waer in alles seer naukeurigh geschreven was, doch is dat Boukxken naermaels door onachtsaemheyt verloren gegaen, evenwel kan ick met de waerheyt seggen, dat ick alles wat ik van het jaer 1740 schryven sal, alles selfs gesien, gehoort, ende onthouden hebbe.

Wat aengaet de beschryvingen van de jaeren 1741, 1742 en 1743, dat is alles gestelt volgens exacte tydt rekeninge doch kan het wel geschieden dat eenige geschiedenissen daer naer tot het jaer 1748 sullen verhaelt worden die just niet precies metten tydt sullen aengetekent worden,

doch kan de lezer versekert zyn dat alles soo veel het mogelyck is geweest, op synen behoorlyken tydt gestelt hebbe, en waer ick sulckx niet hebbe conne doen hebbe daerom den lezer op syne behoorlycke plaetse daervan gewaerschouwt.

Want aengaende de kranckheden ende sterftten onder menschen ende Beesten die geweest zyn tussen het jaer 1743 en 1748, dat hebbe ick niet precies met de jaeren connen beschryven, vermits deselve kranckheden ende sterften differente jaeren achter malkanderen geduert hebben en oock door de troubelen van den oorlogh die als doen hier int landt waeren, hebbe hetselve niet precies connen onthouden.

Het sal misschien oock wel connen geschieden dat eenige jaeren zullen zyn waervan niets sal geschreven worden, dit moet den lezer aensien als dater in dezelve niet veel nieuwigheden zyn voorgevallen, en nooyt is myn oock in den sin gekomen (als nu) om eene beschryvinge te maeken van eenige geschiedenissen, anders soude doch altoos het een oft het ander hebben aenmerckt om den lezer beter te konnen voldoen, doch hebbe veele saecken in registers, op losse pampieren hier ende daer met hunne jaeren en dato's geannoteerd gehadt, hetwelk myn nu in dit werck seer dienelyck is.

Ick hebbe oock maer voorgenomen eene beschryving te maeken van hetgeen hier in ons dorp geschiet is en in de omliggende plaetsen, doch hebbe in de beschryvinge van den oorlogh oock andere landen en plaetsen moeten aenroeren, om dies wille, dat dien oorlogh die wy hier in ons land gehad hebben, in vreemde landen synen oorspronck heeft genomen ende altoos maer den eenen en denzelven oorlogh is geweest, en ook om den leser beter verklaeringe te konnen geven om die zaaken te beter te konnen doen verstaen en begrypen.

En oft het somtyds geviel dat gy in desen boek ontmoeten soudt eenige geschiedenissen die wat plomp oft Recht uyt souden geschreven zyn, hebbe dit niet gedaen om de familien die het souden mogen aengaen te ontroeren oft te schagrineren, oft hunne fouten indaghtigh te maaken; dat zy verre van myn; hebbe dit maer allenelyck gedaen, om de saaken beter konnen te verklaeren, en gelyck desen boek met stille stem kan gelesen worden, alsoo kunnen oock sulcke saeken met stille stem geswegen worden; daer om wildt altoos betrachten de eer van uwen evenmensch, en noeyt syne fouten aen den dagh brengen, ten waer het questie waer, en den Noodt sulckx verheyschte.

Misschien sal de leser begerigh zyn om te weten wat myn bewogen heeft .om desen boek te beschryven; d' eene van die reden is dat ick myn altoos geerne geoccupeert hebbe met lesen ende schryven, soo wel in godvruchtige boeken als kronyken en nieuwigheden, ten anderen dat ick nu by de twee jaeren kranck ben geweest door eene verhittinge die ick op den wegh van *Scherpenheuvel* (1) gekregen hebbe anno 1774 op den tweeden Mey, welcke verhittinge gekeert is in eene Longezucht met sterck bloedt spouwen, soodat ick in dien tusschentydt niet het minste hebben derven oft connen doen, daerom hebbe ick dit werck voor het ledigh sitten ter handt genomen, ende hetzelve begonnen in de maand Januarij 1776; en de derde reden die myn hiertoe bewogen heeft, dat is, dat men somtyden komt te discoureren van d'een oft d'ander voorvallen oft geschiedenissen, om hetzelve connen aan te toonen in wat jaer hoe en de waer hetzelve geschiet is, hetwelck men noemt eene curieuse liefhebberye.

Den leser kan oock versekert syn, dat al wat ick in desen boek geschreven hebbe de oprechte waerheyt is, en

(1) Plaats waarheen zich nog heden ten dage talrijke pelgrims begeven.

niets ten minsten contrarie is van dezelve, ben daerom oock versekert dat die menschen die in den tydt van dese geschiedenissen geleeft hebben ende noch int leven zyn, getuygen moeten dat het soo is; hebbe oock voor die menschen die dese geschiedenissen gesien ende gehoort hebben, desen boeck niet geschreven maer alleenlyck voor de nieuwsgierige naerkomelingen, en het principaelste om eene eeuwige memorie aen myne eygen kinderen daervan achter te laeten, is het saaken dat sy desen boeck wel in bewaeringe houden.

Dus myne lieve kinderkens wilt dan desen mynen boek van uwen goedmeynenden vader in dank aennemen en den zelven om uwe curieusheyt te voldoen doorlesen in den tydt als gy geen andere occupatie en hebt, en om voor te koomen het ledigh sitten, want het oudt spreekwoordt seydt dat de ledigheyt is (principael voor de Jonckheydt) een oorkusschen van den duyvel, daerom schouwt dezelve als de pest, en doet het goedt en schouwt het quaet, opdat het u op dese wereld wel gaet en hier naermaels by Godt, mooght hebben een zaligh loth. Dat wensch ik u

Uwen goedmeynenden ende
geaffecktioneerden vader

WINAND MENGELS.

MEMORIE

Of Kronyckboeck, waerin beschreven zyn de merckweerdigste geschiedenissen en voorvallen in ons dorp Opcanne en daeromtrent sedert het jaar 1740.

1740. Beginnende dan mijne *Memorie* of *Kronyckboeck* met het jaar naar de geboorte ons Heeren Jesu Christi 1740, alswanneer wy eenen seer strengen en kouden januarius hebben gehadt, zoodanig dat tusschen den 1sten en den 11den dito de koude zoo ongewoonelyck was, dat deselve twee graden onder 0 vriespunt teekende op de welgestelde termometers. De *Jeker* is alsdan zoodanig toegevrozen geweest, dat ik denzelven daarnaar aldus niet meer gezien hebbe. Voor de Brugge was het ys zoe dik dat hetzelve tot op den grond gevrozen was en dat maar een weinig water meer liep als een klein rioelken naar den kant der kerk.

Vreemde vogelen en ander dieren. Terzelfder tyd waren hier te land veelderhand slag van vreemde dieren gekomen, het meest vogelen, die hun voor de strenge koude, die in hunne gewone verblijfplaatsen was, hiernaartoe en elders moesten komen salveeren, meynende alhier beter winterkwartier te vinden; doch vonden hun zeer bedrogen, want het geheele landt was bedekt met sneeuw, zoo dat de mondkosten zeer raar werden, zoo voor menschen als beesten.

Eenen vreemden vogel geschoten. Omtrent het kasteel van *Nedercanne* had zich eenige daegen opgehouden eenen seer grooten ende vreemden vogel, dien men Adelaar noemt of anders eenen Arent. Denselven vogel werd eyndelyk beloert

door eenen bedienden van voors. kasteel, met name Hubert *de Heer*, denwelken dien vogel eenen lammen vleugel geschoten had. Zoohaast onzen vogel merkte dat hij niet meer vliegen konde, maakte hij een wonder gebaar en stelde hem zeer vreesselyk te postuur tegen de menschen die hem naderen wilden, die allen voor zyne groote en vreemtheyt verbaast waeren; doch hebbende hem met stocken en roeden al zoetekens voor hun gedreven tot op het kasteel, alwaar hy in een kot dat juist voor hem dienelyck was, voor een wonder, nog veele jaren is levende bewaard geworden. Dit kot was met eene traliedeur gesloten soe dat eenieder, die op het kasteel kwam, hem konde zien. Hij was zeer groot en zwaar, had eenen dicken en krommen bek, alsmede wonderbaar sterke klauwen, met dewelcke hy sterke levende honden verscheuren konde. Hy at wel vijf, zes a zeven pond vleesch op eenen dag; daertegen als het somtyden slechten tydt by hem was, conde hy ook wel zes of zeven dagen vasten.

Hongersnood onder de wolven. In denzelven tyd waren hier ook eene menigte van wolven gekomen, die hun winterquartier hielden in den bosch van *Kaastert*, alle avonden hoorde men dezelve op den *Maasbergh* zeer vreesselyk huilen, dat het in de locht schalde, hetgene de menschen zeer bevreest maakte, den honger had hun zoodanig gedreven, dat ze des nachts in ons dorp kwamen met groote macht, braken de schaapstallen met geweld open en haalden daaruit zooveel zij wilden, de honden zelfs en waeren niet vrij op de mesthoven, maar wierden van de wolven gedood en opgevreten; dit is principaal geschied in de winning alhier gelegen in de *Pruijs*, alstoen toebehoorende aan *Reijner Vrijens*. Deze wolven kwamen alle nachten in ons dorp met benden de patrouille doen en waar zij wat vonden dat moest er aan. Den menschen en dierven

bijna des nachts niet slapen, van vreeze dat zij dochten hunne beesten des 's morgens dood of opgevreten te vinden.

Buitengewoon groot water. Naardat het vriezen nu zeer langen tijd geduurd had, is de *Maese*, die zeer dick toegevrozen was opgebroken, waar naar een zeer schrikkelijk groot water gevolgd is, ter oorzake van den menigvuldigen sneeuw die gevallen was. De Mase was zoo groot geworden, dat men deselve nooit meer zoo gezien had, ik zelver hebbe het water aan het venster van *Rubbus* huisken, dat tegen over *Winand Claessen* staat, zien inloopen, vansgelijken was de *Jeker* ook buite gewoonte groot, zoo dat ik denzelven tot het jaar 1776 niet meer zoe gezien hebbe, alhoewel denzelve nog dikwijls daernae over zijne palen is geweest. Daarnaar heeft het nog altoos zeer slecht weder gedaan, met regen, sneeuw, stormwind, vriezen. Tot in den kruisvindingsdag, 3 Mei, heeft het wel twee voeten hoog sneeuw gevallen alsmede had het ook zeer sterk gevrozen, de koude die er was, door den noordenwind, die alsdoen zeer sterk waaide was zoo groot, dat de zwaluwen die over de Jeeker vloegen, hun lieten van de menschen vangen en zelfs heb ik dezelve gezien komen naar ons huis in vliegen om hun voor de koude te solveren.

De noodkist uitgesteld. De koude en kwaad weder continueerde al immer voor in den maand Mei, zoedat de kanonikken of kapittel van de Vrije Rijkskerck van St Servaas te Maastricht geraadzaam vonden de noodkist ten toon te stellen op St Servaas altaar binnen voors. gez. kerk, hetwelk gemeenlijk geschied in zulke slechte en hatelijke tijden, Dezelve wierdt bewaardt door schildwachten van het garnizoen aldaer en had 10 dagen uitgestaan. In diezelfde noodkast, waren en zijn bewaard de gebeenden van den H. Servatius laatsten bisschop van Tongeren en 1e bisschop van Maastricht. Ten tijde, dat de noodkist uitgesteld was,

is den toeloop van volk naar de voors. kerk zoo groot geweest, dat het onzeggelijk was; niet alleen van borgers van Maastricht, maar ook van d'omliggende dorpen 2 à 3 uren in 't Ronde, zoe dat die menschen van zeer verre hunne pelgrimagiën quamen doen en hunne gebeden storten. Ik hebbe die noodkast ook zelf gezien, want mijnen vader had mij daar toe gebroch eensdeels uit devotie, anderdeels uit nieuwschierigheid, maar hebben geen stoffe van de zelve kunnen kennen, nog van goud, nog zilver vermits dezelve alle met dierbare gesteenten bezet was, zij heeft precis volgens mijne memorie het fatzoen van eene serk of doodtkist.

Ter zelver tijd was tot Luik alzulke noodkist ook uitgesteld in de Cathedrale of domkerke van S[t] Lambert in welke ook vele reliquien van Heiligen bewaard worden.

Evenwel bleef het slecht weder immer duren de 2 geheele maanden als Juny en July en deed anders niet dan regenen en waaijen en was altoos zeer koud; de fruitboomen en konden bijna niet bloeijen, de veldvruchten en konden ook niet voort, zoodat men meende dat in dat jaar geenen oost soude gekomen zijn.

In dien tijd waren de brandnetelen en andere slechte groente dat men langs de wegen plukte de lekkerste en de delicaetste moeskruiden.

Vele Zomervruchten niet rijp geworden. In den maand Augustus, was al hetzelve quaet weder, doch hebben de menschen aan het einde van dezen maand begonnen het kooren te maaijen dat zeer slecht was en vele zomervruchten waren dat jaer niet recht rijp geworden. Tot in den maand October was de haver nog in het veld; de wicken en peerdsvoederen waeren zeer laedt in het veld gebleven, zelfs tot onze groote kermis toe waren de menschen nog bezig met hunne vruchten en korenen.

Vele pruimen niet rijp geworden. Ik hebbe alsdoen ook gezien, dat de jonckheid onder de pruimen gedanst hebben, want dezelve hongen alsnog op de boomen, en waren dit jaer velen niet rijp geworden, zodat ik met de waerheid mag schrijven, dat wij dit jaer geen zomer gehad hebben, en ook dat hij niet met allen volgens zijnen tijd en saisoen is te voorschijn gekomen, maar veel later en het meestendeel niet volkomen ; hierme wil ik een einde maken van dit jaar en wil eens zien of ik ook iets in mijne memorie hebbe voor het jaar 1741.

Kort verhaal van het jaar 1741.

1741. Ik sal van dit jaer maar eene korte beschrijvinge konnen maeken, vermits ick niet en weet, dat iets particuliers in het zelven voorgevallen is, als allenelyk dat er eenen Bombardier was van de *Constabels*, die in Maestricht in guarnizoen waeren, die dagelijkx in de Brouwerye tot *Nedercanne* kwam bij Jan Schepers en zeer groote kennisse aldaar had en zelfs aen de oudste dochter wat wilde caresseren; hij was, zoo men ons zeide, een zeer geleerd man, en principael in de konst van Arithmeticq. Dezen had eens op zijne eigene kosten vuurwerck gemaeckt, in den nacht op de bergen van *Neder-Canne*, dat zeer schoon was, hij dede vuurpijlen naar de locht opvliegen zeer wonderlijk hoogh, en als de zelve in hun hoogste punt waeren, dan borsten ze uit malkanderen en gevende eenen harden slag van hun af, als een zeer groot musquet, alsdan vertoonden hen in de locht eene menigte van sterren, die redelijk langh bleven branden, hetwelk zeer schoon en wonderlijk was om te zien. Hij had ook bollen vuur gemaakt, die wonderlijk en aerdig over de bergen liepen en rolden en

zelfs tot op het veldt onder en tusschen de menschen door, doch deden niemand schade en als dezelve hunnen loop geeindigd hadden, dan sprongen zij van een als eene bombe en gaven ook zulken harden slagh, daarnevens had hij ook vuurmolens, raders, haspels gemaeckt, die zeer aerdig draayden en zeer langh duerden en nog veel andere zaken, die mij het meest al vergeten zijn, doch dit alles was zeer aerdig en wonderlijk om te zien. Om dit te zien waeren bijnae alle de inwoonders van *Op-* en *Neercanne* op die plaetse vergadert, waren alsmede eene menigte van vreemde menschen, die hetzelve hebben komen bezien, die het van te voren hadden hooren zeggen.

Ik wil nu met dit kort verhael oock een einde maeken en nu zullen wij eens zien, wat schrick en tegenspoed ons het jaer 1742 heeft mede gebracht.

Beschrijvinge van het jaar 1742.

In den winter of aen 't begin van dit jaer hoorde men zeggen, als dat haer eene sterre met eene sterdt of gelijck men het anders noemt eene Commete in de locht haar vertoonde, dewelcke men nochtans nauwelijks conde zien, vermits dezelve zeer klein was, doch daernae wirdt dezelve hoe langer hoe grooter, totdat zij eindelijk zoo groot wirdt, als eene kooren schoof, of lange busse rogge stroeij, zij was nae mijn goedduncken en opinie wel 7 voeten lanck, ende ontrent anderhalven voet breedt.

Nota Bene. Dit dient hier naer aenmerckt nae menschelijken schijn, vermits de sterren in haar natuur veel grooter zijn, als dezelve voor onze oogen schijnen, want de astrologanten getuigen en houden staande, dat de groote van ieder vastaende ster onder de twaelf teekenen des sodiax, die meerder dan 1200 zijn (afbeeldende den achtsten

hemel) 18 maal grooter is als de geheele aerdt kloodt. Deze sterre of komeete verthoonde haer zoo roodt en helder als vuur, en gaf zelfs licht en klaerheid van haer op aerde ; zij quam op, en vertoonde haer zoo haast als den avond begon aan te komen ; haren opganck was recht in het Westen, en nam alzoo paralel-wijs haeren streek over een gedeelte van het Noorden en daelde of nam haren onderganck recht in het Oosten, ontrent een goed uur voor den zonnen opganck.

Zij is gezien geworden door geheel Europa en heeft haer ten minste drij maenden lanck alle nachten vertoond; de menschen hadden eene zeer groote vreeze voor de selve, en waeren in groote benauwdheid, wel wetende dat het een zeer ongelukkig voorteeken zoude zijn en dat God dit land zoude willen gaan straffen gelijck het oock geschiede, want kort daernae volgde eenen zeer bloedigen oorlogh alsmede dieren tijdt, kranckheden en sterfte onder menschen en beesten.

Onzen pastoor gestorven. Den 3 Juny is overleden onzen eerwaerden heer Pastoor Hubertus *Vrijens*, geboortig van Opcanne ; hij was te vooren Capellaen geweest tot *Hees*, daernaer weerdt hij Capellaen tot Bocholt, kort bij Bree in de Kempen en naer dat hij alhier de pastorye 12 jaeren bediend had sterft hij ; hij was eenen zeer vermaerden biechtvader.

Den 4 dito juist eenen dag naer de doodt van den voornoemde heer pastoor hebben wij alhier ende meer andere dorpen eenen geweldigen hagel gehadt, verseldt met donder en blixem; den donder was zoo geweldigd, dat al wat leefde meende te sterven; de wolcken draeijden in de locht en stieten tegen malkanderen, dat het eenen schrikt was om te zien ; zij hadden zulke afgrijselijke verwe dat men daarvoor schudden en beefden, en thoonden

anders niets als den onderganck van het geheel landt; terstondt verhieft hem zulken stormwindt dat men meende dat alle huizen en bouwen zoude omvergeworpen worden, welken windt zeer groote en zware hagelsteenen mede brogh en vielen zoo geweldigh dat in den tijdt van een ¼ uurs alle de vruchten op het veld verslagen waeren, oock alle geruineerd, vele huizen beschaedigd, veele boomen uit de aerde geworpen en veele takken afgeslaegen, met een woord alles wat buiten stond en wies, was ten eenemaele bedorven.

Daer op volgde zoo geweldigen regen, dat dezelve door de daken kwam, als door een korff; het was maer water, waer men zich keerde en wende, het liep over de straeten als een zee, alle de hoven en weijden waeren vol en zelfs de huizen, die wat leeg stonden, hadden wel 4 of 5 voeten water, ja veele menschen hadden hunne huizen verlaten, hadden zij eene zekere plaats kunnen vinden.

Daar naer hebben hun eenige zomervruchten wederom wat herkregen, die opnieuw wederom wat geschoten waren; maar zoodra dezelve tijdig geworden waeren, zijn er zoo veele muizen gekomen dat zij zelfs alles gelijck de schaepen hebben afgegeten; zij aten de haver op den stok af, zoodat vele niet meer kon afgemaijd worden en die men nog had kunnen afmaeijen nadat dezelve 2 of 3 dagen op den grond gelegen had om te winnen en te droogen, was dezelve al verdorven en vergeten; dit moest zekerlijk eene straffe Gods zijn, want zij aten zoo wel het strooy als het graen vermits men niets kon naer de schuur brengen vermits het in heksel gebeten was.

De muizen zijn allen verdronken en versmoordt door den geweldigen regen.

Naar dat deze muizen nu eenigen tijd door het geheele Luikerland en andere landen wijdt en breid gedomineerd

en alles afgegeten hadden, latende niet een groen blad op het veld heeft God den Heer eenen geweldigen slag regen gezonden denwelke hun op eenen halven dag tijd alle versmoord en verdronken heeft; als men op het veld kwam dan zag men anders niets dan de doode muisen, ende men conde nauwelijkx eenen voet zetten of men trad op dezelve; de een lagh nevens de ander, de een naast de ander zoodat het eene schrikt was om hetzelve aen te zien.

Ick neme met dit verhael wederom een eijnde, nu zullen wij eens gaen zien wat tijdingen wij zullen hooren van den oorlogh die nu staet te beginnen.

Beschrijvinge van het jaer 1743.

1743. Ik hebbe in de beschrijvinge van de vorige jaeren geene mentie willen maeken van den aanstaenden oorlogh om niet te mengen onder de andere geschiedenissen alhoewel dat er van het jaer 40 al groote apparentie is geweest.

Mijn voornemen is geweest de beschrijving van den oorlogh te beginnen met dit jaer en alzoo te blijven continueeren tot het einde derselven, alhoewel ik nochtans de sterften en krankheden van menschen en beesten die in desse tijden geweest zijn daartusschen zal voegen.

Het is dan te noteeren dat deze oorlog waervan ik nu de beschrijving zal ondernemen, is gekomen door het verkiezen van eenen nieuwen Roomschen keizer, waarmede hem den koningh van Franckrijk Lodevicus XV, zeer sterk bemoeijd hadde en dat tegen den zin van de koninginne van Hongariën Maria Theresia met meer andere Moogendheden en Monarken als, waeren den koning van Engeland met zijne troepen en die van zijn keurvorstendom Hannover, de Staten van Holland, de Saxen en meer andere, die alle eenpaarlijk aan den koning van Frankrijk het hoofd wilden

bieden, ende een zeer bloedigen oorlogh gevoerd hebben, die zijn begin in Duitschland genomen heeft en hier in onze Nederlande zijn einde, gelijk de lezer in het vervolgh zal bevinden.

Den 25 Augustus 1740, is door de staten van Holland eene resolutie genomen om hunne troupen met elff 1000 man en ses 100 te augmenteren.

In February 1741 is wederom eene resolutie genomen tot eene 2de augmentatie van 10.000 man onder haere troupen.

In het zelfde jaer in de maend September is het frans leger gecommendeert door den Mareschalck *de Mailebois*, sterck 40.000 mannen, uit Frankrijk door den Elzas afgekomen, en door het Limburgerland gepasseert, gaende naer het Gulikerland.

In den maend Meert 1742 is door Hare Hooge Mogendheden een 3de resolutie genoomen, om de troupen van den Staat te augmenteere met 20.000 man.

1743. Den 21 January is te Maestricht het Cartel wegens de deserteurs gepubliceert tusschen de koningin van Hongarijen, den prins van Luijck en de Staten generael.

Tot hiertoe hebben wij nog maer het zeggen en gemompel gehad van den aanstaanden oorlogh, maer nu beginnen wij ook de proeve daarvan te hebben, want den 23 Februarij en volgende dagen is de Engelsche armé onder de ordres van den generael Stairs door Maestricht getrocken komende uit Brabant en gaende naer het Gulkerland om aldaer het Fransche armée gaen op te zoeken.

Den 4en Mei is hare artillerie, die in Maastricht gebleven was, vertrokken en eenige dagen daernae is de cavalerie gepasseert nemende haere route naer Duijtschland.

Den 16ren dito en volgende dagen zijn de Hessische troupen, gecommandeerd door den Prins Georges van Hesse-Cassel, gepasseert nemende dezelfde route.

De Hollanders hebben hun nu ook sterck beginnen te prepareeren tot den veldtocht, want de officiers tot Maestricht, als den commendant Aylva, den groot-major en anderen hebben hun voorzien van peerden, wagels, domestiquen en meer andere zaeken dienende tot den oorlogh; zij hebben ook zeer sterck geworven en rekruten gemaakt.

Den 18 Meij zijn de Hollandsche troupen op marsch gegaen naer het land van Gelderland om een corps van 20.000 man te formeeren en naer Duitschland te marcheeren.

Den zelven dag de Schotsche Hooglanders benevens nog 3 andere regementen gepasseerd en gelijck de vorigen naer Duijtschland getrocken.

Den 9 November en volgende dagen zijn de Engelsche en Hollandsche troupen uit Duitschland terug gekomen, gaende naer hunne winterkwartieren in de Nederlanden. In dezen maand hebben de Staeten van Holland de resolutie genomen tot de 4de augmentatie onder haere troepen.

Kort verhaal van het jaar 1744.

In dit jaer hebben de Hollanders tot Maestricht zeer sterck beginnen te werven en hunne regimenten zeer met volck versterckt; zij namen aan al wat hun voorkwam, oudt en jonck, klein en groodt, alles wat alsdoen was; zij gaven ook veel handgeld, jongens van 14 à 15 jaren, vans gelijck ook mannen van 50 of 60 jaren werden aengenomen en tot den dienst gebruijckt; zij prepareerden hun op allerhande manieren tot den oorlogh en veldttocht. In dit spaatjaer of in den maendt November quamen de Hollanders, Engelsche en andere troupen uit Duitschland op, en namen alhier in het landt hunne winterkwartieren, wij kregen hier in het dorp eenen doortocht en logeringe

van het regement Hop, Hollandsche ruiters, en bleven alhier 7 dagen rustdag houden; daernae kwamen de ruiters van het regiment Slypenbach en hielden ook 7 dagen rustdag, en eindelijk de dragonders van den generael Matha, die alhier oock 7 dagen verbleven.

Wij waeren gehouden gedurende dezen tijdt dit volck te onderhouden van kost en dranck en vansgelijken hunne peerden oock te voorzien van haever en hoeij; ieder huishouden wird getaxeerd volgens hunne boenders, hoeveel haver en hoei zij geven moesten; op de weijtmolen alhier was de plaetse alwaer het hoeij gewaegd wirdt en de haver gemeten en de ruiters kwaemen alhier hunne rationen afhalen.

Den 5en December is alhier de tijding gekomen dat daags te voren zijne Hoogheid den bisschop en prins van Luik in zijne hoofdstad was overleden, daerop volgende is tot Maestricht op den 21 Januarij 's morgens in O. L. Vrouwekercke de lijckplechtigheid gevierdt door den Eed. Achtb. raad, vergezeld door geheel de burgerij met zwarte mantels, van het stadhuis tot de voornoemde kerk alwaer den dienst werdt gedaen, onder het luiden van alle klocken der stadt.

Kort verhaal van het jaar 1745.

Den 24 Januarij is de tijding alhier aangekomen dat daags te voren tot Luijck den Prins Theodoricus van Beijeren tot bisschop en prins was verkozen geworden.

Als nu de Hollanders met de andere geallieerde troupen hunne winterkwartieren in deze Nederlanden gehouden hadden, gelijck voren vermeld is, zijn zij allen opgetrocken naar Braband en Vlaenderen om aldaer gaen op te zoeken de Fransche armée dewelcke uit Duijtschland weder door

den Elsas opgetrocken was en van intentie was geheel Braband en Vlaanderen in te nemen, gelijck het ook naermaels geschiede.

Deze 2 legers nu in Braband en Vlaanderen zijnde, hebben den geheelen somer omgebrocht sonder iets uit te rechten; dan waeren zij hier, dan daer gecampeerd totdat zij eindelijck aen 't eijnde van den maendt September oft aen het begin van October te samen zijn gekomen omtrent *Fontenay*, alwaer deze 2 legers te zamen slach geleverd hebben tot nadeel van de Hollanders met hunne adheranten, want zij genoodzaakt zijn geweest, met groot verliest zoo aen dooden, als aen levende het slachtveld te verlaten en zijn met haer leger kort hiernaer toegekomen, houdende hun winterkwartieren een gedeelt in Braband en eenige in het Luikerland tot het jaer daernaer.

Beschrijvinge van het jaer 1746.

Den 14 Junij is een burger van Maestricht, genaemd V. Adenhoven beschuldigd van 's lands verraderije en als Franschen spioen overtuygt tot Maestricht opgehangen, tot groote droefheid van de geheele burgerije.

Dit jaer heeft dien bedroefden oorlogh ook hier zijn begin genomen en ons met allen gewelt van droefheden en ellenden overstroomt, want de geallieerde armée ons hoe langer hoe meer op het lijf kwam; de inwooners werden alhier met schrik en schroom bevangen, want men hoorde van alle kanten zeggen, dat het volk tyranniesch en vijandelijk met het lantvolk omging, gelijk wij ook metterdaad bevonden hebben.

Onze genadige prins en bisschop ook bevreest zijnde voor het bederf van zijn land heeft door het geheel bisdom zijne wapenen doen opslaen op dewelke gedrukt stonden :

Neutralité, Paijs de Liège, menend daardoor dat zijn land van de Mogendheden zouw verschoont worden, vermits hij hem neutraal hiel en met niemand vijand was.

Als de inwooners alhier nu zagen, dat de armée dagelijkx naeder bij kwam, hebben ze alle hunne beste zaken, die zij hadden, als zilver, goudt, kleders, lijnwaad en andersints naer Maestricht gebrocht, om aldaer in zekerheid te wezen; vansgelijken hebben zij hunne andere meubels en beesten naer den berg gebracht; het was als of die arme stomme beesten ook vooruit hunne ellende geweten hadden, want zij waren als met eene vreeze bevangen en lieten hun zonder eenige moeite leijden en brengen, waer men ze wilde.

Het was een ellende om te zien, want de menschen stoockten en kookten in den bergh en hielden daer huis gelijk buiten in het dorp; het was dag en nag even duister daer binnen, de menschen en beesten versticklen bijna van den gedurigen roock.

Onze arme buren van Montenaken, Kesselt, Hees, Vleijtingen, Laeffelt en meer anderen waeren hier ook allen komen vluchten met hunne beesten en meubels, om hun alhier in de gebergtens konnen in zekerheid te stellen. Daer wierden nu ook schipbruggen gemaeckt om de Hollandsche armée daerover te trecken, dewelcke hun leger plaseren aen den anderen kant van de Maes. Eene brugge wierde gemaeckt, boven aen Viset, eene aen de Bleekerij bij Maestricht en een aen de Boschpoort. Aen de Wijkerpoort waeren zeer groote magazijnen gemaeckt van haver en hoeij, daer waeren met honderde, die daeraen arbeiden. Eindelijk kwamen de Fransche de geallieerde zoo kort op de hielen, dat zij genoodzaakt waren hunnen doortogh of retraite hier door te nemen en alzoo de Maeze over te passeeren, alwaer zij den meesten tijd van den zomer bleven

liggen en de Franschen bleven aan dezen kant met hunne armée den post houden.

Wij waeren in dezen doortogh van de geallieerde armée zeer geplaagd, want het zeer onbeleefde en kwaede troepen waeren; de menschen wierden van hun geslagen en gestoten en zeer mishandeld, doch zoo haest deze voorbij waren en de Fransche armée alhier geplaatst was, waeren wij in rust.

De Fransche armée sondt van Luijkt tot hiertoe nog een leger aff, het waren zeer beleefde menschen, met dewelke wel om te komen was, principael die met hun spreken konden. Onze inwooners, mannen en vrouwen gingen dagelijkx in hunne armée ter merkt met allerhande soorten van potagereijen, groenigheden, eijeren, kieken, hoenders, duiven etc., die zij aldaer zeer duer verkochten en kregen hunne prompte betaelinge en waeren in de armée zeer wellekom, zoodat hun ten minste niemand zoude hebben durven hinderen.

Als nu de Franschen den meesten tijdt van den zomer hier omgebracht hadden, zijn zij met hunne armée verder gemarcheerd naer den landt van Luijck, en hebben aldaer in de omliggende plaatsen hun leger opgeslagen. De Hollanders, die nog aan de overzijde van de Maes waren dit siende zijn met hun leger ook terstond opgetrocken om de Maese weder over te komen.

Zij begonnen dan op te breken den 13e September en de eerste die overkwamen waren een regiment Pandoeren, van de troupen van de koninginne van Hongariën; dit was een aerdig slag van volck, dikke welgezette en stercke menschen, zij waeren zeer aerdig en vreemd gekleed, hadden over hun lichaem in plaats van een kamisool een kort dinck, dat vooren zeer breed toegeregen was en quam niet laeger als den broeckenband; de broeck was zoo

lang, dat ze over de schoenen kwam bijnaer over de voeten; over dit hadden zij eenen rooden groven mantel, die oock bijnae tot aen haere voeten hinck; in het middel van hun lichaem waeren zij met eenen gordel omgort, boven aen den mantel was eene groote cap gemaekt die zij konden over hun hoofd trekken, gelijk de Capucijnen, ende en hadden anders geen hoofddeksel, doch hier en daer was eene die zoo wat op zijn hoofd had, als eene muts, gemaeckt met geijten- of schaepenvel, met de wol nog daeraen.

Zij hadden aen hunne voeten geene schoenen als alleenelijk dunne en slechte onderzolen die met hunne lederen riemen zeer wonderlijk over de voeten geregen waeren, onder hunnen mantel hadden zij eenen sabel, pistole offt schiedtgeweer steken, en aen hunnen gordel hing een kort strijdtgeweer als eenen poignart.

Niemand alhier conde die menschen verstaen of met hun spreken, want zij spraeken allen Hongarische spraek, maer de Latijnsche konden genoeg met hun te recht komen, vermits zij allen latijn konden spreken, doch zij waeren in de latijnsche talen niet gestudeert, maar zij zeijden, dat die spraeck bij hun zeer gemeen was, en dat de kinderen op straat hetzelve in het gemeen leerden, gelijk wij onze tale van onze ouders leeren. Het waeren goede Catholijke menschen, die tot den kerckelijken dienst redelijck gingen, nochtans lieten zij geene occasie van stelen voorbijgaen, want zij stalen als de raeven; het was een ongeregeld volck en tot geenen dienst geexcerceert, maer gingen naer de armée als vrijbuiters om te rooven en te stelen, en den armen boer te plagen.

Den dag dat de Pandoeren alhier gearriveert waeren, quam de geheele geallieerde armée de Maese over en passeerden die 3 bruggen die te voren gemeld zijn; doen

waeren wij wederom in de ellende, want zoodra de eene voorbij waeren, kwamen de anderen wederom in de plaats en hanteerden hier met ons, alsof wij hunne bloedvijanden geweest hadden.

Als deze armée nu alle de Maese overgetrokken was, trockt zij naer Luik aen, om te zien of de Franschen die aldaer gecampeerd stonden hun nu wel zouden durven afwachten; doch de Franschen deden anders niets als eene bequaeme plaets te laeten breken, om hun leger in slachtorde te stellen, waertoe de Franschen al gereedt waeren, om den toekomenden dagh met de geallieerde het morgenbrood te eten.

Den dagh voor de bataille wezende den 10 October begon het canon van beide arméen op malkander te schieten, hetwelk den geheelen nacht aanhielt en duurde al immer voort tot 's morgens toe, totdat eindelijk de legers den 11ten dito bij Raucour om 10 uur 's morgens handtgemeen wierden en begonnen met hunne musquetterije en canonnen zeer hardnekkig tegen malkanderen te vuren, men hoorde het canon tot hiertoe zeer klaer donderen.

Terwijlen dat deze 2 armeën zeer hardnekkig tegen malkander vochten, trocken de proviandwagels van de geallieerde armée van de overzijde van de Maese naar Maestricht, St Peterberg op en alle op Luik aan; het waren met duizende wagens en karren; den Luiker weg was bezet van Maestricht tot Luik toe en nog waren zij in lange niet de Maese over, zij meenden dat hun volk de battalje tegen de Fransen gewonnen hadden en dat zij dan ter goeder tijd bij hunne armée zouden zijn, doch zijn zeer in hunne meiningen bedrogen geworden, want ontrent 4 uren 's naemiddags hebben de Franschen hunne armée met zulk een furie aengetast, dat zij ter nauwernood de Franschen hebben kunnen ontvluchten, verlaetende alzoo het

slaghveld, alle bedekt met doode Hollanders, Engelsche en anderen. De Franschen vervolgden de geallieerden met groote dapperheid, en daer wierden velen in het retireren nedergesabeld, zij waeren allen in désordre geraakt en wisten niet waer vluchten, zij wierden gedwongen de stad Luik tot hunne behoudenis te kiezen en door dezelve de Maese over te vluchten, anderen sackden leger aff en passeerden de Maese bij Viset; een ander gedeelte was tot hier toe afgekomen en deden invallen in de dorpen gelegen op de Jeker.

Des nachts nae de bataille, was alhier in het dorp eene groote alarm van wagens, karren, peerden en muijlezels, dat het eene schrikt was ; deze waren allen geladen met bagagie voor de geallieerde armée en gehoord hebbende dat de zelve de slacht verloren hadden, vluchten alle naer Maestricht; doch dit geschiede met zulk eene onorde, dat bij de helft van de beesten en wagens geene menschen meer waeren; die er nog bij waeren, waeren zoo geabuseerd, dat zij niet wisten off zij bij den vijand of den vriend waeren ; want de donckerheid van de nacht en de vrees voor den vijand had hun gansch en geheel vervoert.

Kort daernae kwamen alle de pandoeren en huzaren met alle verwoedheid hier in Canne invallen ; zij braken de huizen open, logeerden daerbinnen ; de beesten die nog hier en daer in de stallen waeren, wirden al levende in stukken gehakt en zonder het vel af te doen gepartageerd en van degeene die in de huizen niet konden binnenkomen achter heggen en grachten, gekoockt, gebraden en opgegeten.

Dit volck en deed anders niets als steelen en rooven: ketels, potten en pannen, broodt, kaes, vleesch, met een woordt al wat zij vonden, was voor hun prijs en buit; de bedden wierden opengesneden, de pluimen daeruit geschut en de tijk gevuld met vruchten, kleders en andere zaken

ende alzoo weggedragen ; de menschen die nog in hunne huizen waeren wierden nog zeer deerlijck geslagen en gestooten en moesten opschaffen en bij de handt halen, het waes moeijelijck of niet, soe dat de arme inwooners alhier hunne huizen moesten verlaeten en met droefheid gedwongen waeren naer den bergh te vluchten. Doch alwaer deze roovers geene menschen in de huizen vonden, wierden dezelfde abgebroken en het hout daervan weggedraegen en verbrandt, voor hun te warmen en te kooken.

Alhier op de Bovenstraet wierden 19 huizen neergereten en verwoest, doch alwaer de menschen in hunne huizen bleven die hebben ter nauwernoodt daervoor veel slaegen en stooten moeten onderstaen ; men hoorde anders niets dan krijten en weenen, huilen en roepen van de arme inwooners want de furie en de woestheid was bij dat volck zoo groot dat het niet te beschrijven is.

Deze destructie en verwoestinge duurde alsoo tot ontrent 10 uren voormiddag, als wanneer ons huis daer ook voor het sterckste overvallen wiert; zij meenden met gewelt de deuren open te breken, dewelcke door mijn vaeder en mijn moeder die daer immer waeren zeer sterkt toegemaeckt was; twee waeren er die eenen swaeren boom op hunne schouderen hadden en liepen alsoo met geweld tegen de deure, om dezelve alzoo te doen openspringen, doch ter goeder ure zagen ick en mijnen halven broeder een officier van de husaren, die overste lieutenant was en over dit corps woedende troupen stond, door het volck gaen, denwelcken wij met traenen in onze oogen gingen onzen noodt klagen, denwelcken terstond met ons quam en het woedende volck deed retireeren.

Hij deed de deure open doen en stuurde eenen onderofficier om te zien offer geen haver of hooi binnen was. Dus verstaan hebbende dat er niets in was stelde hij

eenen schildtwacht aan de deure om ons huis te bewaeren en zeijde verder tot ons, dat hij hetzelfde tot zijn kwartier wilde houden en tot dien einde schreef hij zijnen naem op de deur, zoodat wij door dezen officier ontzet werden en van de roovers verlost. En zoodra hij dat volck gerangeert en geplasseert hadde, kwam hij bij ons met zijne Madame en ander gevolg zijn kwartier houden. Zoo haast dezen officier gearriveerd was, stelde hij order onder het volck en plasseerde dezelve in de weijden en hoven door het geheele dorp. Daer was een geslagh van volck bij dat wirdt geheten de *Bethelemiters*. Deze waren gelegerd in den Waterhof ontrent den Verkensdries; de pandoeren waeren oock hier en daer in het dorp geplasseerd zelfs tot in den hof van onzen heer pastoor, de housaeren sloegen hun leger en tenten boven de groote en kleine Pruise en boven den Wijngaerd.

Als dit volck nu door het geheele dorp, op de bergen en in het veld gecampeerd was, hebben ze het houdt van de nedergeslaegen huizen voortweg gehaald en naar hetzelve verbrand te hebben, hebben zij begonnen de boomen in het dorp af te kappen, zij en ontzagen oock zelfs de fruitboomen niet; doch zijn der nog velen gebleven, maer de andere boomen, die wierden voor den voet afgehouwen en verbrandt; tot de heggen en oude stronkelen toe en werden niet verschond.

Ons dorp was in dien tijd toe seer wel beplandt met allerhand schunckboomen, zelfs tot op den platten berg stonden 2 rijen groote populieren boomen. Deze waeren in den tijd van twee dagen al verconsumeerd; als men hier op den berg stondt, dan kon men geene huize zien in het dorp door de boomen die er in waeren; op weinige dagen was nu het dorp zoo kaal als eene henne; het was

eene droefheid alsdan van verre aen te zien, de ruinen van de afgebroken huizen die in het dorp waren.

De housaeren soo lange als ze hier gelegert waeren, gingen oock naer andere dorpen plunderen en maroede maecken wel 4 of 5 uren verder, op een dagh tot boven Tongeren en terzijden en brochten al wat men erdenken konde; buiten de voorrage voor hunne peerden brochten zij vleesch, brood, speck, schincken en allerhande soorten van huismeubelen, om in hunne tenten en hunne hutten (zich) daermede te bedienen; zij naemen oock zelfs wat zij niet van node hadden, dat verkochten zij aen de boeren off wierpen het wegh.

De pandoeren offt hoezaeren gingen oock dagelijkx naer Sussen en Sichem om te plunderen, doch gelijk de inwooners van Sussen niet te goed en waeren, hebben zij veel van dat volck dood geslagen en doodt geschoten en dit was bijnae alle dagen te doen, totdat hunne officieren dat eindelijk vernamen, dewelcke eenige housaeren daernaer toe stuurden, om het dorp in brand te steken, doch de Sussenaeren, dit vernomen hebbende, hebben hun tegen het volck in geweer gesteld, zoodat de houssaren niets hebben durven en konnen verrichten en zijn er zelfs nog eenige van hun dood gebleven.

NOTA. Hier staat te noteeren, dat het dorp van Sussen gans en geheel hol is onder de aarde door de mergelblocken, die van tijdt tot tijdt gedurig uitgearbeidt zijn geworden, zoodat ieder huishouden hunne kasmatten onder hunne huijzen hebben, met eenen inganck in den kelder, waer zij met trappen naer beneden daer ingaen, hetwelck zij *graden* noemen.

In deze bedriegelijke en onderaardsche plaatsen woonden en salveerden hun de inwooners voor het volck, zoodat

de housaren meenden, dat geene menschen in het dorp hadden geweest, doch op een oogenblik tijdt waeren de inwooners allen gewapend boven in de huizen en op de straeten en konden hunne vijanden alsoo van achter en van voren beloeren.

Doch hebben de housaeren eindelijk de 2 voornaamste mannen van Sussen gearresteerd en gevangen gekregen, te weten *Lenderd Pans*, die men ook noemde den gouverneur, en *Thijs Thiesen*, dewelke zij hebben de handen op den rugh gebonden en voorder aen de staerten van 2 paerden vast gemaeckt en alsoo jammerlijk met slaen en stooten alhier door Canne gebracht en hier boven in Kastert gevangen gezet; zij zouden oock zoo terstond hebben opgehangen geworden, doch is deze executie door de rede wat teruggesteld geworden en naerdat zij ontrent 14 dagen gevangen hadden geweest, zijn zij alle beijde losgelaten eensdeels door de goede voorspraek van een grooten heer van het landt en anderdeels door eene groote somme geldt die voor hun ransoen is gesteld geworden.

Naerdat dit volck nu zoo 20 dagen met stelen, rooven en plunderen alhier had omgebracht, is eindelijk de orde gekomen, dat zij moesten vertrekken. Zoo haest als deze tijdinge gekomen was, hebben zij zoo gelijk hunne tenten opgebroken en hunne meubels die zij overal gestoolen hadden en hun daermede bediend, hebben zij eenige aan de huislieden verkocht en anderen verbrand; vansgelijken het misd, dat hunne peerden gemaeck hadden hebben zij in brand gesteken, omdat de boer daarvan niet en zoude profiteeren en zijn alsoo den laatsten October, den dag voor Allerheiligen, van hier getrocken tot groote vreugde van al de inwoonders.

Als de Fransen nu de bataille bij Roucour gewonnen hadden, zijn zij met hunne armée wederom naar Braband

en Vlaanderen getrocken, alwaer zij hebben beginnen de steden aldaer te belegeren; gelijck ik mij voorgenomen hebbe te beschrijven, hetgene hier, en hierontrent geschiet en voorgevallen is, soo sal ik deselve aldaer laeten geworden en willen eens zien, wat het jaer 1747 voor den dagh zal gaen brengen.

Beschrijvinge over het jaar 1747.

Naerdat de housaeren nu vertrokken waeren, gelijck ik gezeid heb, hebben de inwooners hunne huizen, die zij nog hadden, wederom in den winter konnen bewonen, zoodat wij nu eenigen tijd zonder winterquartier of logering geweest waeren, doch in het begin van dit jaer is een gedeelte van de geallieerde armée wederom bij ons gekomen, want den vorst van Waldeck, heeft hier tot Nedercanne op het kasteel van den baron *De Dopff* komen zijn hootdkwartier houden. Dezen vorst wird gevolgd door allerhande natie en slag van volck; ook was daer van alles te bekomen in de tent: café, thé, wijn, bier, allerhande soorten van liqueren, het was aldaer op en onder het kasteel gelijk in eene stad ende was aldaer van alles te bekomen.

Op den moeshoff van Lenderd Cox, bode van Nedercanne stondt eene bedekte tent, dewelke bewoond was door zeer schoone Jufvrouwen; recht daer tegenover, was den hof van den baron van Nedercanne alle bezet met tenten alwaer alles voor geld te bekomen was; daer waeren oock differente vleeschslaghters en merketenters.

Verder was het geheele dorp Op- en Nedercanne met het geheele veld wederom vol volck; in de weijkens, omtrent de brugghe alhier, waeren batterijen en retranchementen opgeworpen; in de *Bouws* tot Nedercanne off wel in den bampt van den heer baron, was eene brugge over de

Jeker geslagen, om alzoo naer de hoeff over te gaen; item in St Servaesbroeck waer tegenwoordigd den Dollard gebouwd is, was nog eene brugge over de Jeker gemaeckt.

Den 9 January hebben 2 Oostenrijksche officieren van het regiment van Wolffenbütel op haere kamer eenen Jood vermoord en naer het lichaem in stukken verdeeld te hebben en in eene kast geleyd, hebben zij hem naer de Maes gedraghen, doch werdt 's anderendaags gemist; zij werden beijde geappraehendeert en naer het feit bekent te hebben, zijn zij vervolgens op de 4^e February buijten de Boschpoort aan de Maes levendigh geradbraakt.

Den 4 April is een regiment Litawers alhier door gepasseert en den 2de dito een tweede; dit was een volk. dat wij nog nooit diergelijken gehadt hebben, want men magh zeggen, dat het alle Godtvergetene menschen waeren en ervaeren in alle ondeugd, zoodat het buiten den regel zoude zijn, als men hunnen handel zoude beschrijven. Men konde hun in het minste niet verstaen; zij hadden hoofddeksels op de manier gemaeckt gelijck onse vrouwen alhier hunne hoofdwessen hebben, als zij met platte korven ter markt gaen (1); zij gebruiken geene pijpen om de toebak te rooken, maer stroeijden denzelfden op een stuk papier en rolden dat als over malkanderen, staeken het alsdann aen en eindelijck in brandt en aldus rookten zij als met eene pijpe.

In dezen maend hebben Maestrichter borgers te St Pieter voor het fort Hessen aen de Maes eenen dijck moeten maeken; ick woonde ter zelver tijd tot Maestricht, al darnast het arsenaal; zoodat allen de borgers aldaer moesten komen hun gereidschap halen: als korven, bickelen, schuppen en

(1) Hoofdwes of liever hoofdwisch, is de eigenlijke naam van dit rond, bont kussentje. V. d. S.

andersins; zij waeren onder het order, yder van hunne wijkmeesters, die er 14 in getal zijn; te weten:

1. Van St Mathijs.	8. Van St Jacob.
2. » St Jan.	9. » St Marten.
3. » de Wittevrouwen.	10. » St Hilarius.
4. » Maria ad littus.	11. » St Joris.
5. » St Nicolas.	12. » St Anthonis.
6. » St Gillis.	13. » St Vincent.
7. » St Everard.	14. » St Amour.

De borgers nu alle aen het arsenael zijnde vergaderd, begonnen bijna allen te rebelleeren en tegen hunne opperhoofden, Maegistraet en gouverneur op te staen, doch zij wierden eindelijk gedwongen, de hand aen het werk te slaen, en hetzelven te voltrekken; en de voornaamste der rebellen wierden naer boven ontboden en aldaer in hechtenis gezet, onder dewelke was eene zekere *Peter van Geleen* de voornaamste.

Den 2en Mei en de volgende dagen heeft men begonnen de huizen buiten St Pieters- en Tongersche poort af te breeken.

Deze tijding ontvongen de inwooners met zeer arme schrikt en droefheid, gingen dagelijkx naar den Gouverneur om dezelve te verbidden, doch gelijck het door de opperingenieurs vastgesteld was, was er niets aan te doen; velen begonnen hunne huizen af te breken om het hout en steenen nog te konnen sparen en tot profijt te brengen, anderen lieten dezelve nog staen, denkende dat zij ze nog zouden behouden, doch eindelijck wierden de soldaten der stad gecommandeert om buijten te gaen, dewelke dezelve in korten tijd hebben neergetrokken en bedorven; de oliemolens buiten de Tongersche poort wierden in brand gestoken en alzoo verbrandt.

De kercke van St Pieter en wiert oock niet gespaard

maer wirdt oock afgebroken; zij stondt alsdoen op eene andere plaats als de tegenwoordige, waervan ick in het vervolgh op eene andere wijze zal beschrijven. Onder aen den voet van S[t] Pietersfort stont een allerschoonst plaisant huis, toebehoorende aen de heer Collette, hoogschout van Maestricht, hetwelk door de soldaten oock met geweld afgebroken wirdt; in dit huis was eenen trap of opganck, die 100 gouden pistolen gekost had; alles was naer advenandt daerbinnen even schoon met zalen, kamers en kelders evenwel voorzien; in dit huis wirdt op eenen voor-den-middag alles geruineert en bedorven; tegenswoordig heeft den Canonick Godding, neeve van voorschreven heer Collette, later Deken der Rijkskerke van St Servaes, dit goed anders doen opbouwen, doch heeft het tiende part geen schoonheid of weerde meer tegen het eerste (1).

Wederkomst der Fransche armée uyt Braband en Vlaanderen en wat dezelve alhier hebben uitgericht.

Als nu de Franschen den geheelen winter in Brabandt en Vlaenderen doorgebracht hadden gelijk hierboven gezeijt is en eenige steden aldaer in en naer de winter ingenomen hadden, zijn dezelve weder naer ons land toegekomen en waeren op eenen zeer korten tijdt eer men daeraen docht met een zeer machtig leger alhier in veldt.

De geallieerden die alsdoen hier waren dit ziende, hebben hun hastelijk geretireert over den Jeeker naer den kant

(1) Godfried Augustijn Collette J. U. L. heer van Harff en Rindelborn was een der voornaamste en wel zeker de vruchtbaarste Chronijkschrijver van Maastricht. Wel een twintigtal deelen zijner handschriftelijke nalatenschap bevindt zich in het Rijksarchief te Maastricht. Hij beschrijft in zijne *Collectanea* Deel V, p. 723—738 het afbreken van zijn heerlijk buitengoed te S[t] Pieter uitvoerig. V. d. S.

van de Maese, doch eer zij van hier vertrocken, hebben zij eerst de brugge, die over de Jeker was getimmerd afgebroken tot groote spijt van de inwooners alhier, die eerst met goede woorden, daernae met tegenstand dat wilden beletten, doch niet en heeft konnen helpen.

De Fransche armée en was zoo haast niet hier geplasseert of men hoorde zeggen als dat zij eene generale fourageeringe zouden doen, hetwelck oock kort daernae geschiede; den lezer moet weten dat de veldvruchten alsdan zoo schoon geworpen waeren en geluckt, dat menschen van 70 en 80 jaren dezelve niet zoo meer gezien hadden en niemand heeft hier nae dusdanig meer gezien. Godt hadt het veldgewas dit jaer in zulken overvloed laeten wassen, dat zoo wij dezelve zouden hebben mogen profiteeren voor 3 jaeren zouden genoeg zijn geweest, om ons te spijzen en alhoewel dat de geallieerde armée alhier zeer laet gestanden had het jaer te vooren en dat vele menschen hunne landerijen eerst hadden connen besayen naer Allerheijligen, evenwel was alles even goed geluckt en dit was zoo wijt en breit wel 20 uren in de ronde ; nergens zag men het, dat zoude afgedragen worden, want al hadden de menschen datmael op steenen gesaeijt, het zoude nog gewassen hebben.

Doch alle deze schoone vruchten had ons God maer laten zien, zonder dat wij er iets van geprofiteerd of genoten hadden ; 't is waer hier en daer waeren eenige menschen geweest die wat kooren afgemaaidt en gedroogh hadden, maer gelijck het nog niet volkomen in de aeyeren was, gedroogt zijnde, was het niet dicker als gras en was nog nauwer goed voor de beesten te eten.

Deze generael fouraygeering geschiede ontrent het einde van den maend Junij ; des avonts wirdt het order uitgegeven door de geheele Fransche armée, die zeer wijt ende

breidt gecampeerdt stondt, om den toekomende dag alles voor de voet af te maeijen en wegh te halen; zij begonnen door de geheele armée, te zamen op eenmael, ontrent 9 en 10 uren 's morgens, en naer des middags om 2 of 3 uur en was er geen ayer meer in het geheele veldt te vinden en dat nog meer als 20 uren verre in de ronde, zoodat men zoude zeggen waer het mogelijk geweest zoude hebben, sulke overvloedige vruchten op zoo korten tijdt te konnen wegh halen.

Benevens de Fourageering der veldtvruchten kwaemen zij oock in de hoven en naemen oock alles wegh, zoodanigh dat er geen groen blad meer daer en bleeft; in het veldt hebben wij oock met kracht en geweld beginnen te fourageeren, hetwelck de Franschen wel leijden mochten, want zij zeiden dat de boeren zoe wel moesten leven als het volck; mijn halven broeder had oock het koren afgemaijd van 11 roeden op den Emaelen wegh, die Jan Hofmans ter zelver tijdt van ons ten halfscheijt had, hetwelck wij tegen den bergh aen hadden laeten groeijen en winnen en als wij hetzelve in den winter gedorschen hadden, hebben wij op haast 19 vaeten koren daervan gehad; maer en was niet half volkomen ende en konde oock van de menschen niet gebruijk worden; daeraen kan den lezer considereeren de vruchtbaerheid der graenen, hoe dezelve gewassen waeren.

Soo haest nu deze fourageeringe voorbij was, saegen wij wederom apharentie van eenen anderen storm te moeten onderstaen, wandt de geallieerde en Fransche armée kwamen zoo dicht bij elkander, dat men merckelijk zien konden, datter metten eersten eene bataille zouden voorvallen. De Fransche armée werdt gecommandeert door den veldmarschalk grave van Saxen; dezen generael had aen den koning verzocht om zelfs dezen oorlogh in Nederland te komen

bij te woonen, hetwelk den koning oock gedaen heeft, want den dag dat de bataille geschiede, het was juist op eenen Zondagh, zoodat de Koning tot Riempst niet verre van hier misse geboort had, dewelke eenen zekeren heer expres voor den koning lezen moest, waervoor hij ook een goed recompence van den koning gekregen had en nog eenige jaeren daernae getrocken.

De 2 armeën zijn dan den 2e Junij zoo dicht bij malkander gekomen ontrent 10 uren voormiddagh, dat een gevecht ontstond tusschen den rechtervleugel van de Fransche armée en den Linker van de geallieerden; onze inwooners waeren juist allen in de kerck om misse te hooren, als zij begonnen. Het vuer der canonnen en der musquetterijen begon zoo hevig te donderen, dat allen de inwooners begonnen te weenen en te huijlen hardt op in de kercke, zoodat den pastoor de misse moest avanceeren zoo gauw hij konde, en veele liepen al naer het veldt, aleer de misse geeindigd was.

Dit gevecht was zoo geweldigh, dat men anders niet en hoorde als eenen geduurigen donder, men zoude gemeend hebben, dat niet een mensch zijn leven zoude hebben connen houden, door het continueel vuur dat zonder ophouden duurde. Onze inwooners liepen allen zamenderhand naer het veldt, alwaer men hierboven van aen den grooten boom, alles zeer nauwkeurig konde zien (1). Het dorp van Laeffelt, was juist tusschen de twee vechtende armeën tot zijn ongeluk, want zoo haest de Franschen aen hetzelve hebben konnen komen, hebben zij hetzelve in brand gestoken, alsmede een gedeelte van Vleijtingen; dat was zeer droevig om te aanschouwen zulke groote pachthoeven en schueren gelijck zich in die dorpen bevonden in vuur en vlam te zien.

(1) Het hier bedoelde veld is de hoogte van den Louwberg, tusschen Canne, Montenaken en Wilre. V. d. S.

Den roock van dezen brandt deed aen de geallieerden veel hinder, en gelijck het alsdan regenachtig weer was, konden zij den vijand niet zien. De Engelschen en Schotten, hetwelk hardnekkig volk is en zeer vast tegen den vijand staat, waeren juist geposteert in holle en diepe straeten van die dorpen, zoodat de Franschen hen daer niet konden uitkrijgen, en verloeren tegen dezelve veel volck; eindelijk vonden de Franschen geraedsaam, eenige stucken canon aen het einde van die straeten te stellen en alzoo de Engelsche in de flancke te overvallen, zoodat dezelve genoodzaakt waeren de vlucht te nemen tot op de vlakten van het veldt.

Dit gevecht bleef al even hardneckig tegen malkander duren tot naer den middagh toe, zonder te konnen weten naer wat hand de victorie keeren zouden; somtijden avanceerden de Franschen, somtijden de geallieerden, het was eene vreugde aen te hooren het feestgeklanckt van alle de muzikale instrumenten der Franzozen, als wanneer zij avanceerden onder het gedurig geroëp: *Vive le Roi;* daartegens was het oock eene groete droefheid en schrick te zien zoo menige duizende menschen op het slagveldt dood liggen.

Den koning van Frankrijk ziende dat het gevecht al even geweldig aanhielt en zonder te zien wie zal winnen offt verliezen zoude, beval aan den Veldmaarschalk, grave van Saxen het retraite te doen slaen, zeggende: ik zie dat al mijne goede troepen verslagen worden en dat zonder voordeel. Waerop de grave van Saxen antwoorde aan den koning: Sire, ik verwachte noch nieuwe troupen die frisch en uitgerust zijn en met ten eerste zullen hier wezen; zoo haast deze zullen gekomen zijn, verspreek ick u de victorie.

Als de troupen die de Grave van Saxen verwachte, aangekomen waren, dewelcke waeren van het koningshuis, genaemd de »gens d'armes," begonnen dezelve met eenen

nieuwen moedt zoodanig onder de geallieerden te vuijren met hun canon en musketten, dat de aerde daardoor daverde en beefde, zoodat de geallieerden genoodzaekt wierden, omtrent 4 uren naer middagh of wat later te retireeren tot onder het canon van Maestricht en verder over de bruggen die over de Maeze geslagen waeren tot aen de overzijde derzelve.

Soo haast de geallieerde nu geretireert waren en de Franschen de bataille gewonnen hadden, en was geenen gewapenden krijgsman meer op het slaghveld te vinden als hier en daer nog eenighe buitmakende housaren om de dooden te plunderen. De boeren begaven hun alsdan ook naer het slaghveld meijnende aldaer grooten buit te kunnen maken, maer vonden niets anders dan duizende doode menschen, die allen moeder naeckt uitgetrocken waren, hetwelk zeer bedroef en schrikt was om te zien.

Ick en mijnen halven broeder waeren oock op die droevige tragedieplaetsen gaen zien uit nieuwsgierigheid, soodat ik mag zeggen wel 10,000 dooden doorwandeld te hebben, nochtans en hebben geene gevonden die iets aen had; zij waeren allen zoo naek zonder hemd of iets aen te hebben, als alleenlijk vonden wij achter Montenaken in eenen kamp eenen dragonder liggen noch geheel gemonteerd gelijck hij van zijn peerd was afgevallen; wij beiden meenden dat hij dood was en gingen naar hem toe, doch soo haest wij bij hem kwamen, roerde hij zich, zoodat wij door vreeze van hem afgingen, maer kort daernaer, werdt hij door eenige boeren, die ick wel kende, oock naeckt uitgetrokken.

Het was voorwaer bedroeft, zoovele doode lichaemen daer zien te liggen en nog veel bedroefder was het zoo vele levende aldaer zien te vinden, die geblesseert waeren en niet meer gaen konden en zouden allen zoo gaerne geholpen zijn geweest. Die eenen riep: Broeder helpt mij!

den anderen riep: Assistez-moi! Eenen 3[den] om te biechten; eenen 4[den] riep: confessez. Anderen riepen Bon Chrétien! Doch helaas niemand was er, die hun eenige hulp of solaes konde doen, en moesten soo jammerlijck sterven, en nog half levende begraven worden.

De huizen, schueren, kelders en zolders waren vol geblesseerden gekropen in de dorpen, alwaer de bataille geleverd was; den eenen lagh op den anderen en riepen allen zeer jammerlijk om bijstand en hulp; zij riepen met huijlen en weenen op vaeder ende moeder, op broeder en zuster, maer helaes, die en hoorden het niet, en niemand was er om aen die arme menschen eene teug water te geven, alhoewel zij zeer bitterlijk daernae riepen. »Komt »nu eens hier gij opstinate en ongehoorzaeme kinderen die »het minste woord van uwe ouders niet en willet ver- »dragen, die de goede vermaningen van vader en moeder »niet en willet aenhooren, die om de weinigste oorzaek »en somwijlen om geene alsoo onbezonnen naer den dienst »loopt, verkopende alzoo u lichaem en leven voor eenen »kleinen prijs en somwijlen, wat nog het ergste is uwe »ziele, komt nu hier en aanhoort eens deze klagende en »stervende menschen, eens klaegen hunne opstinaetheid »en ongehoorzaamheid tegens hunne ouders, vraeght hun »en zij zullen u in dit stuck raad geven wat u te doen »staet; oft al wilt gij hun niet hooren, dan spiegelt u ten »minsten in hunne ellenden."

Volgens nauwkeurige opgaaf zouden ontrent 30.000 mannen van de beide zijde op het slaghveld gebleven zijn.

Soo haast de bataille voorbij was hebben de Franschen hun leger ontrent Maestricht en alhier nedergeslaegen; wij waeren seer wel te vreiden, dat de Franschen dit voordeel hadden om hier te conne logeeren, terwijl wij beter met de Franschen konden omkomen als met de geallieerden.

Oock zeer kort naer de bataille hebben de geallieerden op St Pietersberg tot bij Lichtenberg een retranchement opgeworpen om Maestricht van dien kant te dekken, met een corps van 10,000 mannen, om die te defendeeren onder het commando van Prins van Hesse-Cassel. Men kan nog tot op den dagh van heden de memoriën zien van de voorschreven retranchementen. Aen dit werck waeren met duizende soldaten, die daeraen arbeiden en op zeer korten tijdt was het veerdigh; ick hebbe er zelve bij wandelen geweest, toen ze daeraen arbeijden.

Den 19 Julij is den Prins van Waldeck met 10 Bataillons en 16 escadrons van de armée gedetacheert tot secours van Bergen op Soom, welke stadt gedreygdt wirdt door de Franschen belegerd te worden.

Den 14 Augustus is de Fransche armée die hier en ontrent Maestricht gecampeerdt stond, opgebroken en naer den kant van Tongeren gemarcheert.

Den 21 dito is een 2de corps troupen van de geallieerde armée gedetacheert tot secours van Berg op Soom wegens derzelver belegering, want de koningen van Franckrijk hebben dikwijls getracht deze door belegeringe te bemachtigen, doch hebben dezelve nooit konnen bekomen. Evenwel heeft dezen tegenwoordigen koning de beleegeringe nog eens doen ondernemen, welke belegeringe voor de Franschen en oock voor de Hollanders zeer veel volck gekost heeft, want ter oorzake van de zee en de moerassen die om Bergen op Soom liggen, hout men deze stad bijna voor onwinbaar.

De Franschen hebben de stad Berg op Zoom zeer dapper en kloekelijck gecannonneert, dat zij den eenen steen op den anderen niet gelaten hebben, want geen huis is in de stadt gansch gebleven, maer zijn allen tot den grond toe nedergeslaegen geworden zoodanig dat de belegerde die

binnen de stadt waeren van de ruinen der gebouwen hebben borstweringen gemaeckt en batterijen om hun daer achter te retireeren en te behouden. De borgers waeren allen uit de stadt gevlugd, tot naer Engelandt toe en het garnizoen kreeg dagelijks nieuwe amunitiën uit Engeland met schepen gevoerd, doch naedat de belegering 6 weken zeer hardnekkig geduurd had, hebben de Franschen die stadt op eenen morgen vroeg stormenderhandt ingenomen, doodende en masacreerende alles wat hun voorkwam, uitgenomen die hun vrijwilligh overgaeven bleven behouden, en den generaal Cronstrom die alsdan gouverneur van Bergen op Soom was en heeft men met moeijte konnen achterhaelen waer hij gebleven is. Veele menschen willen hebben, dat hij door verraderije de stadt zoude overgegeven hebben, want terwijlen dat het volck van het garnizoen nog al even besigh was met vueren op de fransche trancheen, meenende dat dezelve nog daerbinnen waeren, waeren ze al onverwacht in de stad aen het dooden en moorden. De kronijken en antiquiteiten, wilden dat de stad Bergen op Zoom elf mael zonder voordeel offt te vergeefs van de Franschen is belegerd geworden en nu voor de 12^{e}, anno 1747, door Lodovicus den XV is verovert geworden.

Bergen op Soom is nu wederom eene gansche nieuwe stadt, want nadat de Staten van Holland, dezelve volgens vredestractaat weder gekregen hebben, hebben de inwooners en het landt dezelve opnieuw moeten opbouwen.

Kort naer de bataille van Laeffelt hebben de Franschen eene cordon gemaeckt, van Luijck af tot aen den ouden Biessen, waerin de geheele fransche armée in het geweer stondt en 10 stukken canon stonden voor deze cordon geplaatst; deze canonnen werden dan op eenen naermiddag gelost, het eene naer het ander en zoo haast dezelve gelost waeren begonnen de musquetten te vuren; dit was als een

loopende vuur sonder ophouden, ende als eene geduurigen donder; dit nam zijn begin tot Luijck en hiel alzoo aen tot aen den ouden Biessen, en duurde ten minsten een uur, eer dit geeindigd was; en dit geschiede alsoo tot 3 mael toe, eerst de canonnen en daer naer het klein gevuur. Terwijlen deze victorie geschoten werdt, was den koning zelve daerbij; vele van onze inwooners waeren om dit te gaen zien, naer het veldt gegaen, ende gehoord hebbende dat den koning omtrent Sussen was, hebben hem aldaer gaen zien, alwaer hij was met een groot gevolgh van zijne generaels en staffofficieren van de armée, want deze cordon ging recht in het veldt door Sussen ende alsoo verder tusschen alle de dorpen door tot aen den ouden Biessen, alwaer het koninglijck hofquartier gehouden wirdt.

Het heeft mij daernae zoozeer gespeten, dat ick oock niet naar het veldt gegaen was, om eens te gaen zien dien welberoemden koning van Frankrijk, die meermaals zooveel goed aan ons land van Luijck bewezen heeft met te voldoen en te vergoeden, den schade, dien wij door zijn volck geleden hadden, hetwelck ik verder op eene andere plaatse in het lang beschrijven zal.

De koning hielt dan zijn hoff in de landtcommanderije van den ouden Biessen omtrent 2 uurkens van hier; dit ging dan alles zoo rijcklijk toe, dat hetzelve onbeschrijfelijck is, want mijn verstand staet stil en is onbequaam om te beschrijven de eer, prachtmagnificentie van dit hof, zoodat men zoude zeggen, dat Versaille de residentie des konings niet meer in Frankrijk was, maer wel in ons Nederland was vervoert geworden; daerom wil ik mijn verstand in dit stuck gevangen geven en contenteeren den lezer met wat te schrijven van den koning zijn gevolgh en andersints.

Den koning zijn gevolgh bestond dan principaal in de Gens d'armes, dat men gemenelijk noemt het koningshuis,

deze zijn altijd bij den koning. Zij bestaan alleen uit edellieden, als prinsen, graven en anderen hoogen adel; zij waeren sterck 12 à 15 honderd man, hunne kleeding was zoo kostbaar met goud en zilver gegaloneert, dat men zoude gezeijd hebben ieder in 't particulier eenen koning te zijn; zelfs was de kleiding van den koning niet zoo uitstekent als die van de gens d'armes. Ieder van hun had ten minsten 5 à 6 bedienden en wel 8 offt tien peerden en muilezels om hunne bagagie te transporteeren, zij waeren allen gelegert bij het hoofdkwartier; hunne tenten waeren bijzonder schoon en van allerhande couleuren dewelcke alle met hunne bijzondere verve en couleuren, zoo aerdigh ende schoon gerangeert stonden, dat het voor een wonder was dezelve aen te zien.

Beneffens allen deze schoonheden, waeren daer nog met duizende andere tenten, dewelk door hunne wel geschikte ordonnantie eene schoone welgestelde stad verbeelden met haere straeten en wegen, merckten en paradeplaetzen, bijzonder schoon om te zien; deze tenten waeren anders niets dan winkels allen voorzien van allerhande kostelijckheden, als van lakens, sitsen en catoenen; met een woord, al wat men erdenken konde, verders allerhande auberges voorzien van allerhande musikale instrumenten, alwaer allerhande soorten van lustigheden en divertissementen gepleegd wierden; daer beneffens waeren nog een onnoemelijk getal van spijshuizen en herbergen. Allen de straeten van deze stad hadden hunnen bijzonderen naem, alsmede waeren de tenten alle behangen met hunne schilden.

Men konde aldaer oock daegelijkx ter merckt gaen, waertoe zeer schoone en bekwame plaetsen geordonneert waeren; aldaer werdt gekocht en verkocht, en al wat men erdenken konde, gelijck als in eene stadt. En in deese

stadt waren tweemael zooveel menschen als er inwoners zijn in de stadt Maestricht, alsmede oock veel meer trafijck en negotie. Terwille dat het hoofdquartier van den koning daer was ende het talrijk leger des konings in ons veld en in onze naebuerschappen gecampeerdt stondt, moest onze rivier de Jeecker die gansche armée met water onderhouden; dit was van 's morgens tot 's avonds en des nachts zonder ophouden, dat de stadt niet ledig en was, van peerden en menschen; men konde nauwelijkx op die straete gaen die van onze twee casseijen op den Jeker aengaet; yeder ruiter en dragonder had nog een tonneke met water gevuldt achter op zijn peerdt gebonden; eenige haelden hunne marmitten en ketels vol, anderen quaemen met karren geladen met tonnen en vaaten en brachten dezelve soo vol water in de armée om dezelve te verkoopen, hetwelck zij wel duur verkochten, daerbij was nog een ander soort van handelaars, die hadden hunne tonnekens met riemen op hunnen rug hangen, die dezelve gevuld zijnde met water, deden nog eens zoetigheid daer binnen; aen de tonnekens was een bleeke pumpken gemaeckt met een kraenje daeraen, dat tot voor hunnen buik kwam, alzoo dat zij gemackelijk zonder moeijten konden tappen; deze gingen zoo dagelijkx voor de armée om hunnen dranck te verkoopen roepende met luijder stemme: »Hé, la petite cabaré! Hé, la petite cabaré!" en aldus erneerden hun deze menschen met deze handelschap. Door dit gestadig op en afrijden, van soo veel duisend peer den die hier aen den Jeker moesten komen waeteren, was den weg, die naer den Jeker leidt, wel 3 voeten geleegd en op vele plaetsen met kuijlen en dellen uitgereden, dat hij bijnaer onbruikbaar geworden was. Het veld was zoodanig gedefigureerd van het gedurig rijden, dat de menschen daernaer

14

noch paalen, nog steenen, nog wegen van hunne landerijen meer konden vinden.

Naerdat den koning zijn hoofdkwartier op den Ouden Biesen gehouden had, is hij van zijne armée wederom naer Franckrijk getrocken, en zijne armée is wat hooger naer Tongeren opgemarcheert, zoodat wij dien winter aengaende de troupen wat ruste hebben gehad, maer aengaende de krankheid der beesten zijn wij alsdoen nog genoeg geplaagd geweest en de krankheid en sterfte onder de menschen, heeft alsdoen ook nog sterck beginnen te regeeren, waervan wij aen 't einde van het jaer 1748 breder schrijven zullen.

Beschrijvinge van de krankheid en sterffte onder de Hoornbeesten.

Niettegenstaande dat deze kranckheid en sterfte meer als een jaer geduurd heeft, hebbe nochtans gedoch dezelve in dit jaer ten geheele te beschrijven, vermits het maer een en dezelve zaak aengaet.

Deze ziekte heeft het eerst haer begin genomen in Holland, kort naer het verschijnen van die sterre offt comete, die wij anno 1742 van geschreven hebben, alwaer dan in Holland met duizende koeijbeesten gestorven zijn, daernae heeft haer die ziekte oock verspreidt tot in Duijtschland alwaer dezelve alle rundvee voor de voet medegeslep heeft, zoodat geene beesten van die ziekte vrij waeren, maer wierden allen voor den voet krank en al wat kranck wirdt dat stierft oock, zoodat nauwelijkx van 30 eene was, die weder gezond wordt.

Deze ziekte quam oock hoe langer hoe meer naerder, zoodat onze inwooners met den heer pastoor goedvonden hun tot het gebedt te begeven en deden tot dien einde

differente boete en novenen in de kercke om den almachtigen Godt te bidden, dat het hem gelieve zoude die straffen van ons af te keeren, doch wirden niet verhoord, want de sterfte en kranckheden kwamen oock bij ons, alhoewel onzen heer pastoor met den kuster rond ging, ende in alle stallen gebeden en oratiën las, evenwel kwam deze plaag bij eenieder een, zonder dat zij eenen stal oversloeg en weinig zijn er van opgekomen, als hier offt daer al eene off 2, maer die eens daervan genezen waeren, wierden niet meer kranck.

Naardat nu alle de koeibeesten gestorven waren, uitgenomen dat er hier offt daer eene was die wederom genas, hebben de menschen wederom nieuwe gekocht, dewelcke zeer raer en dier waeren, doch kort daernaer stierven dezelve aldaar wederom, zoodat op den tijd van anderhalf, 2 jaaren de stallen 2 à 3 maal uitgestorven waren.

Boven de schaede ende verlies dier beesten deden de menschen nog groote onkosten aen dezelve; men deed al wat geraden en gedoch kon worden; zij deden de beesten zweiten en leiden hen dekens over het lieff, men gaf hun medicinaele drancken en men rookte de stallen met wijroock en geneverbesiën en niets holp daeraen, want daer ten minste geenen raadt voor was.

Het was zeer bedroeft om aen te zien; den eenen gebuur kwam bij den anderen niet; daer lagen soms 5, 6 of 7 beesten op eenemaal doodt in eenen stal; die peerden hadden, sleepten hunne dooden zelver uit, die geene hadden konden raedt zoeken, om dezelve kwijt te worden, met een woord het was eene geheele verlaetenheid onder de menschen.

Beschrijvinge van het jaer 1748, waerin verhaelt wordt bijzonderlijck de belegeringe van Maestricht en meer andere merckwaerdige zaken. (1)

Den 11 Meert heeft men te Maestricht de geboorte van den jongen prins van Oranje bekend gemaeckt met 3 salvo's van het canon der wallen en het luiden van alle de klokken der stad.

Den 26e dito is door Maestricht gepasseert den Grave van St Severin d'Aragon, ambassadeur van Frankrijk, gaende naer het congres van Aken.

Den 5 April en volgende dagen, zijn verschillende Oostenrijksche regimenten op het aennaederen der Fransche troupen naer Maestricht getrokken en hebben zich geretireerd tot achter de Geul en de andere trouppen, die in het retranchement op St Pietersberg waeren zijn nog gebleven.

De Franschen hebben dan hun leger, dat omtrent Tongeren gecampeerd en overwinterd hadt, op eenmael opgebroken en zijn met alle haast met een zeer machtig leger wederom hiernaertoe gekomen en hebben het geheel land alhier wederom in bezit genomen, zoodat onze arme inwooners alwederom moesten naer den bergh gaen vluchten en inwoonen.

Deze troupen waeren dan zoo haest niet hier, ofte hebben aenstellingen gemaeckt, om de stad Maestricht te belegeren, om in te nemen, want den 10 April is de stad belegert geworden, en den 10 dito wird de tranchée geopend; deze tranchée naem haer begin van de Tongersche poort en ging alzoo voorbij de Brusselsche en Boschpoort, tot aen

(1) Dit en de volgende hoofdstukken zijn uit het oorspronkelijk handschrift overgeschreven, terwijl de overigen afschriften zijn van copiën. Van daar het onderscheid in de spelling. V. d. S.

de Maese; aen de tranchée waeren met duizende mannen aent arbeiden en alhoewel het zeer slecht weder was en lieten niet na, dach en nacht daeraen te werken, waertegens, die in de stad belegerd waeren en manqueerden oock niet hun devoir te doen, met op die aerbeidende Franschen te vuijren met hunne canonen en musquetten, wierpende eene bombe al beter als de andere, die aen de Franschen veel schade deden.

Terwijl het garnizoen in de wapens was, en zoo lange de beleegering duurde, moesten de borgers der stad oock hunnen dienst doen en moesten dagelijkx op de wacht trekken en allen de posten inwendigh de stadt bezetten.

Deze trancheën kosten aen de Franschen veel moeijten en arbeid en vermits het alsdan zeer slecht en kwaed weder was, van gedurigen regen, sneeuw en windt, moesten die menschen veel ellende onderstaen; zij wierdden alle 3 dagen van den arbeidt afgelost, als wanneer dan wederom de frische en uitgeruste gecommendeerd wierden; degenen die hunne 3 dagen gearbeid hadden, waeren soo moede en afgemarteld, dat sij niet meer gaen of staen konden; die alhier in ons dorp moesten komen om naer hunne legerplaetsen te gaen, en konden van moeite niet verder meer, maer kropen met hopen in de schueren en stallen om kunnen uit te rusten; zij waeren van gelijcken oock half uitgeteerd van honger en dorst, vermits zij die 3 daegen niet veel eten of drincken konden, ter oorzake van den arbeidt alsmede van vreze voor de canon-kogels en bomben, die zonder ophouden dagh en nacht uit de stadt naar hun toekwamen.

Eindelijck hebben de Franschen oock op de stadt beginnen te bombardeeren, want den 21 April, tusschen 8 en 9 uren 's morgens, hebben zij, met 6 batterijen en 3 keitels beginnen te schieten.

Ick woonde terzelver tijdt te Maestricht, maer mijne moeder had mij eenige dagen voor de belegeringe komen uijthaelen, meynende dat ick soude hebben ingesloten worden ende dat ick in de stad soude hebben moeten sterven; soodat ick niet gesien hebbe hetgene mij geloofbaere borgers daervan verteld hebben, dat den eersten scheut, die de Franschen op de stadt gedaen hebben, eene bombe is geweest, die se rechd voor de hoofdwacht op de Vrydthoff geworpen hebben voor eenen goeden dagh te wenschen aen den Gouverneur Aylva; verder is mij geseid, dat de Magistraet van Maestricht een present heeft gedaen aen den grave van Saxe van 80 duizend gulden op eene silvere schotel, dat hij de stadt sparen soude en niet verderven soude, het welck hij dan gedaen heeft, waent seer weinigh schade is aen de stadt geschied, als alleenlyck aen den wal, alwaer de Biesse in geschoten wirdt.

De Franschen hebben dan de stadt met alle dapperheid aangegrepen, soodat men anders niet en hoorden als eenen gedurigen donder, door het gestadigh schieten van de canonnen en kleen geweer, hetwelk sonder ophouden dagh ende nacht duerde; sy gebruykten soodanige groote stukken groff geschut, dat als dezelve gelost wierden de aerde tot hiertoe deden daaveren en beven; de vensters van de huysen alhier, hoorde men zeer klaer gerucht maeken, en rammelen; onse inwoonders meenden, dat door dit geweldigh vuyren dat de Franschen sonder ophouden op de stadt deden, den eenen steen op den anderen niet zoude gebleven hebben, doch als men op het veldt kwam, sagh men de stadt altoos ongehindert.

Alle avonden soolangh dit duurde, ginck ick met myne cameraeten boven den bosch van Nederkan, alwaer met honderde menschen vergadert waeren om dese belegeringe aan te sien, want men van daer seer klaer sien konde,

de gloeyende Bomben door de locht vliegen, die door de Franschen naar de werken ingeworpen wierden, en wederom die door de Belegerden naer de Franschen toequaemen.

Somwijlen sagh men ook door de belegeraars vúúrkransen uijtwerpen; dit was gemaekt van kemp, stroeij, swegels, en ander licht brandende materie, verveerdight met Pek en Solffer, om licht te branden; dit wiert dan verveerdight en aengesteken zijnde, naar de Franschen toegeworpen, opdat de belegerden souden kunnen sien alwaer den vyandt met de tranchée op de stadt aennaderden en hun aldus met hun schieten hunnen aerbeyd te kunnen verhinderen; dit scheen zoo klaer, dat men konde sien al oft het dagh geweest hadt.

Dit schieten had dan aldus geduert sonder ophouden van den 21 Meert (1) gelyck noch geseyd is, tot den derden Mey, alswanneer stilstand van wapenen was, en zijn ontrent vier uren 's naermiddaghs binnen de stadt gekomen Milord Saxville (2), beneffens den Franschen Brigardier den Grave de Frise, die de tijding aldaer brogten, als dat op den 30 te voren tot Aken de Preliminairen van den vrede door de oorlogende mogentheden waeren geteekent geworden.

Soo haest de menschen dese Nouvellen van den Vrede gehoort hadden, was het oft den hemel open gegaen was; allen de inwoonders weenden van vreughden, over dese tydinge, siende nu de apparentie van verlost te worden van dien bedroefden oorlogh, die nu acht jaren geduurt hadt, en wy vyff volle jaeren daermede waeren geplaeght geweest; dit woordeken vrede alleen, verkwikde soodanigh de menschen al oftse van de doodt waeren opgestaen.

Soo haast het nu stilstandt van wapenen was, hebben de Franschen hunne witte Lelievendels op de trancheen

(1) Dit moet 21 April zijn. (2) Milord Sackville generaal-adjudant van den hertog van Cumberland.

geplandt, en hebben dezelve laeten waeyen in het gesicht van de Belegerden; als wy dit alhier verstaen hadden, ben ik met mijnen broeder, en noch eenen anderen vriendt daer naer toegegaen, om uyt nieuwschierigheid gaan te sien hoe het aldaer by Maestricht uytsagh, soo dat wy alles sonder hinder hebben connen bezigtigen, want ons niemandt iet seyde; wij gingen dan in en op de trancheen, en hebben aldaer gesien die wonderlijke aenstellingen van die beleegeringe; daer vonden wy op eenen post 21 wonderbare groete stukken canon geposteert staen, en waeren alle gericht op het Fort genaemt Hoogh-Vrankrijk, hetwelk tot den grondt toe neergeschoten was.

Dit Fort was eertijds door de Franschen gemaakt geweest ten tyde dat se Maesstricht nochmaals in besit gehadt hadden; het was seer voordeeligh voor de Belegerden, tegens de aanstoten van den vyandt, want in en op hetzelve, conde zich veel volk houden en verbergen.

De Fransche canonen waeren allen soo voorzightig in de tranchéen geplaets, dat ze ten minsten geenen schade konden lyden, ten waer dan door de Bomben die somtyden de afluyten door hun springen souden hebben connen beschadigen, maar anders met canonskogels waeren ze qualyk te treffen.

Niet verre van de Boschpoort was eene groote bresse in den wal geschoten die tot den gronde toe nederlagh, soo dat het tydt was voor de Belegerden, dat stilstandt van wapenen gekomen was, anders soude het hun misschien sleght afgelopen hebben.

Als nu den wapenstilstand vier dagen geweest was, is op den sevenden mey de capitulatie en overgaeff der stadt in het klooster Hocht geteekent, en den 10de dito is het guarnisoen met alle eerteekens uytgetrokken, slaende

Trommen, vliegende Vendels, vier stukken Canon, en twee mortieren.

Dese stukken canon en mortieren waeren aan den gouverneur Aylva tot een present gegeven, door den grave van Saxen, om de goede defensie die hy gedaen hadt ten opsigte van de stadt; daarnaar als de Hollanders de stadt wederom in besit gekregen hadden, hebben dese stukken aen twee kanten van den inganck van het gouvernement gestaen ter eere van voorn. gouverneur, en hebben aldaer blyven staen, soo lange hy geleeft heeft (1).

Voor om de trompen van voorn. canonen en mortieren waeren gegraveert dese woorden: Praemium Fidelitatis Aylvae 1748.

Denzelven dagh dat het guarnisoen uijtgetrokken was heeft den grave van Saxen omtrent twaeleff uren smiddags synen intrede gedaen, onder het lossen van het canon en het luyden van allen de klocken; omtrent dry uren is hij wederom vertrokken, en is den Marschalk van Lowendahl gebleven als gouverneur der stadt Maestricht.

Als nu de Franschen Maestricht in besit genomen hadden, is de Armée noch eenigen tydt hier gebleven, in welken tydt sy verscheyde Redouten gemaekt hebben, beginnende aan de Maes bij Hocht, langhs Petersheijm, Lanaken tot voorby Eygenbilsen.

Den 11 Juny is het lyck van den borger, die over twee jaeren was opgehangen, waervan wij Fol. 16 noch geschreven hebben, van de galg afgenomen en begraven; den leser moet verstaen, als dat desen borger betigt was geworden, dat hy, gelyck noch geseydt, is eenen Franschen spion was, en dat hy voornemens was eene verraderye te plegen tegen de stadt Maestricht, dus van dese zaake over-

(1) Dit geschut werd aldaar geplaatst in December 1749. Zie *Chroniek van Maastricht; Maasgouw* N° 69, 22 April 1880. V. d. S.

tuygt zynde ('t zy dan met regt ofte onrecht) is hy opgehangen worden, doch zoo haest de Franschen Maestricht in bezit hadden, heeft zyne huysvrouw met haare twee dochters en schoonsone den gouverneur Lowendahl gaan vinden, om te ondersoeken of de saake in haer selven soo was, ende oft hy met de Franschen eenige correspondentie soude gehadt hebben of niet; doch naer genoegzame ende nauwkeurige onderzoekinge van den gouverneur, ende meer andere generaels der Fransche armée, hebben dese saake onwaer bevonden, ende is alzoo dien man voor onnozel verklaert geworden, ende wiert verder geordonneert het lighaam van de galge af te nemen ende hetzelve bij de Paters Begaerden te begraeven, hetwelk ook terstond geschiede, want de schoonzone van desen man heeft hem van de galge afgenomen, oft om beter te seggen zijn gebeenten, en in eenen serk geleidt, ende alsoo gedragen tot op de Maes Brugge, alwaer de Paters Begaerden waren met hun kruis, en de Cellebroeders hebben hem doen gedragen tot in de kerk der voorn. Paters, alwaer eenen treffelijken dienst voor syne ziele gedaen wiert, ende is aldaar in den Pandt begraven worden. Terwijlen dat dit geschiede, was de geheele Borgerye op de been, om dit wonder te sien, want men nooyt meer in Maestricht zulkx hadde zien geschieden; men sagh anders niet als menschen, van buyten de Wyker-Poort aan het gerecht tot aen de Begaerden, groot en klein, jonk en oud, vrouwen en mannen, waeren nieuwsgierigh, Aldenhoven sien te begraven, en wederom eerlijk te maken.

Soo haast dit nu voorby was, wierd een scherp en streng bevel gegeven, door den gouverneur, aen allen de inwoonders van Maestricht, van nooyt eenige verwytingen te geven aen de Familie van desen man, niet alleenlyk voor den tydt dat de Franschen in Maestricht souden wezen,

maer ook selfs daernaer, hetgene de magistraet bysonderlyk gelast wiert van daerop te vigeleren (1).

Den 18. Octob. (2) is tot Aken, in het logement van de Hollandsche ambassadeurs den vrede geteekent.

Soo haest nu den vrede geteekent was, heeft ons de Fransche Armee ook beginnen te verlaeten, soodat wy op korten tijdt van dezelve zyn ontledigt geworden, waernaer wy soo langen tydt verlanght hadden, om nog eens verlost te worden van dien bedroefden oorlogh, waermede wy soo deerlyk waren geplaegt geweest, soo dat wy ten minsten niets te seggen en hadden. De meeste paart van de menschen woonden in den bergh; die in hunne huysen woonden, en hadden tenminsten geene meesterschap daer binnen; somtyden moesten wy op den solder eten, somwylen in den hoff, oft in den kelder; al wat men op de velden en in de hoven zaeyden en planten, profiteerden wy somwylen noch niet de helft daervan ; men moest aen het volck geven al wat men hadt en wat men niet en hadt wilden ze ons afdwingen met slaegen en stooten; men moest hun allen beleeftheid toonen, waervoor men met vloeken en grimmassen beloond wierdt; men wist bynaer ook niet meer van kerck oft van kluyse, want onsen kerkendienst moest somwylen steelwyzen geschiede; tusschen den Saterdagh en den Sondagh, en was bynaer geen onderscheyt meer; by veele wiert het vleesch soowel gegeten op den Vrydagh, als op den Donderdagh, jae veele inwoonders waren sooverre van den rechten wegh afgedwaelt, dat ze soo goed steelen konden als de soldaten, en alles wat onrechtelyk geschiede, dat wierdt alles op de soldaten geleydt, soodat by vele geen onderscheydt van goedt oft kwaedt meer gemaekt wierdt en dat ik bynaer

(1) Zie over *Simon Aldenhoven* de *Maasgouw* N° 4. N° 65, 25 Maart 1880 en N° 68, 15 April 1880. V. d. S. (2) Lees 18 September. V. d. S.

wel soude derven schryven, dat als den oorlogh noch wat geduert hadt, het verderff soude hebben geweest van veele, voor ziel en lichaem.

Den 25 October (1) is den marschalk *von Lowendahl* uyt Maestricht naer Frankryk gekeert, en den 13e November is den Lt generaal grave *von Courtin* als gouverneur in deszelfs plaets aangekomen.

Den 6 December is den Luijtenandt du Roy, den Chevalier *de Hallot*, uyt Maestricht naer Vrankryck gekeerd, en is den heer *de Bonavanture* in desselfs plaetse gekomen.

Den 11 dito hebben de Oostenryksche troepen het hertoghdom van Limbourg wederom in possessie genomen.

Den 19 dito is den generael-major *During*, groot-Majoor van Maestricht, aldaer aangekomen.

Alhoewel dat de Fransche Armee nu geheel en gansch van ons vertrokken was, wierden wy dogh dagelykx besocht van degene die in Maestricht in guarnisoen waaren, want sy alle dagen naer ons toequamen om de pruymen, appelen, peeren, nooten en ander Fruyt komen af te plukken, te eeten en wegh te dragen, meynende dat het hun gelyck van te vooren noch geoorloft was te stroopen met sulk geweldt gelyck als doen de armee hier was; evenwel en had men daertegen niet veel te seggen, en om vrede met hun te hebben, moest men hun alsoo stillekens laten geworden; ick kan seggen dat ick nooit menschen gesien hebbe, soo genegen tot het Fruyt gelyck de Fransoysen, want zy lieten hetselve niet ryp of tydigh worden, maer wiert alles groen en onryp gegeten, waardoor zy ook het meeste part kranck wierden, hetgene ons ook zeer suer opgekomen is, want sy ons eene bedroefde siekte onder de menschen gebrocht hebben, die veele van onze inwoon-

(1) Volgens de chroniek van Maastricht vertrok hij den 25 September. *Maasgouw* N° 68, 15 April 1880. V. d. S.

ders het leven gekost heeft, waarvan wy nu metten eersten schryven sullen.

BIJVOEGSEL.

Ten tyde dat de Franschen in garnisoen waren, hebben sy St Servaasdagh, en St Sacraments-dagh seer solemnelyk geviert, en de oude en jaerlykxe processie, die op die dagen geschiet, met alle eer bygewoont, ende gecelebreert; het geheele garnisoen was op die dagen ten tyde van de processie op de been en in de wapens, de canonen op de stadtswallen stonden ook veerdigh, en verwaghtden maer den eersten wink om gelost te worden; het Regiment van Normandie hetwelk 18 hondert man sterk was, stondt in twee linien in en tot buiten de kerk gerengeert, alwaer de processie tusschen beyde doorginck; het Regiment van den gouverneur Lowendahl was gerengeert op het Vrythoff, en soo haest de processie begon uit de kerck te komen, wierdt dezelve door dry salvoos van voorn. regiment gesalueert, als wanneer de canonen dan op de stadtsvesten ook begonnen gelost te worden, en continueerde alsoo immer voort soe lange de processie duerde; den Marschalck van Lowendahl als gouverneur ginck achter het Hoogweerdigh, dragende eene brandende Flambouw in syne handt, waernaer volghden meer andere hooge officiers van het garnisoen, en verder geschiede alles in schoone en goede ordre.

Verders mochten onse Roomsche priesters, het alderheyligste sacrament ook in het pubelyk naer de kranken dragen, en alwaer die priesters langs eenigen wachten gingen, daer moest de geheele wacht in het geweer komen, en wierden eenigen van die wacht met hun geweer mede gestuert, tot in het huys van de kranken, en naer dat den siekken geadministreert was, broghten se den priester we-

derom naer de kerk, en dit geschiede aan allen de wachten, die de priesters voorbygingen.

Maar nu dat de stadt wederom moet bucken onder de magt van de heeren staaten, en magh sulkx niet meer geschieden, want de priesters die de kranken gaen hunne laeste heylige sacramenten dragen, moeten het H. Sacrament wel bedeckteleyck in hunne tasschen draegen, dat het niemandt kan merken aan de priesters die het H. Sacrament by hun hebben, want sy groeten alsdan niemant op de straet, doen ook voor niemant hunnen hoedt aft, maer gaen alsoo immer voort, sonder eenige de minste mentie van iemand te maken.

Beschrijvinge der kranckheyd en sterfte onder de Menschen in dese tyden.

Godt almachtigh die in der Eeuwigheid moet geeert, gelooft, ende gebenedydt worden, en strafte ons menschen niet alleen met dien bedroefden ende langdurigen oorlogh, en die besmettelyke krankheyd en sterfte onder de beesten, maer bovendien wierden wy noch gekasteyd met een alderwreedste plaege onder de menschen, die bynaer eene Peste mogt genoemd worden, want dese plage broght ons soodanige ellenden toe, dat het eene schrick is daeraan te denken.

Het geschiede dan, als die vremde volkeren in ons landt quamen, dat ze ook eene kranckheyd mede broghten, want noeyt en waren zy sonder siekken, die sy op karren en wagens medevoeren, ende hadden oock bynaer in alle dorpen hunne hospitalen; dese krankheyd begon dan ook onder onse inwoonders te komen, soodat het meeste part derzelve kranck wierden; dit was dan eene besmetteleyke heete koortse die by ons seer vremdt was, soodat de

Doctors hun op dezelve niet en konden verstaen; dese koortse en was dan noch niet alleen, maer daer waren ook veel menschen geplaeght met eenen bynaer ongeneesbaren buykloop, die seer veele menschen naer het graf sleypten; dit was dan soo gestelt, alwaer die siektens in een huys quamen, dat niemant schappeerden, ende wierden bynaer alle seffens kranck, soo dat den eenen den anderen niet konde oppassen, jae selver niet eenen dronck water konden geven, hoewel nochtans dat die aerme krancken, seer van den dorst geplaegt wierden. Dit was dan eene ellende om aen te sien, gansche huyshoudens kranck te sien liggen, in hunne huysen en dat sonder eenig het minste order; hunne meeste saeken waeren in den Bergh gevlucht, om daer bewaert te syn voor het volk, soodat ze niets hadden om hun konnen te bedienen; den eenen krancken lagh hier in eenen hoek, op wat stroey, den anderen daer; den eenen lagh aan het hoofd, den anderen aan de voeten, den man en wist niet van syne vrouw, noch de vrouw en wist niet van den man, de kinderen wisten niet van hunne ouders, noch de ouders van de kinderen; daer waerender somwylen al twee oft dry doodt en begraven, dat het de andere noch niet en wisten, sy waeren soo dúl en soodanigh buyten verstandt, dat den eenen den anderen niet en kenden.

Considereert nu eens die dit leest ofte hoort lezen, wat eene bittere droefheyd dit niet moest wesen voor den man, als hy wederom wat by syn selven quaem, te moeten hooren dat zyne vrouw al doodt en begraven was, en wederom wat droefheydt voor de vrouwe te moeten hooren dat se haeren man haer leven niet meer sien soude, ende wat droefheid voor die arme kinderen, hunnen vader oft moeder en somwylen wel alle beyden soo onwetende verloren te hebben; dit veroorzaekde soodanige droefheydt

onder melkanderen, dat men anders niet en hoorden als gehuyl, geween en gekerm, soo dat het eenen jamer was sulke huysen moeten voorby te gaen, en dit alles also te moeten aanhoren.

In desen bedroefden toestandt en quam den eenen vriendt by den anderen niet, en noch veel weyniger de gebueren; die kranck was, die was kranck, en daer wierd van niemand naer hun omgesien; die onder hun het sterkste was, moest de andere sooveel hy konde oppassen; sy moesten hunne dooden soo veel zij konden selver reynigen, suyveren ende in de serk liggen, sonder van ymand eenige de minste hulp oft bystandt te hebben, oft te verwaghten; ter nauwernoodt wierden se metter haest uyt de huysen gehaeldt, ende alsoo naer het kerckhof gebrocht ende begraven, sonder in de kerck te mogen komen.

De menschen stierven soo geweldigh, datter alle dagen dooden te begraven wierden, jae somwylen, twee, dry, vier op eenen dagh; het waeren somtyden ook twee, dry lyken op eenmael in een huys; by onsen eersten gebuer, teweten by Rener Hermans waeren van negen persoonen maer twee overgebleven; den man met syne vrouw, ende den schoonsone met noch vier kinderen stierven op korten tydt; vansgelyken by Daem Gelen die alsdoen kuster was, stierf ook de man, de vrouw, de schoonzoone, noch eene dochter en dry kinderen van den schoonsone; desen liet noch syne vrouw in het leven, met noch twee kleine ongetrokken kinderkens, soo datter just van thien dry overbleven.

Wy waeren voorwaer in dien tydt in eene der aldergrootste ellenden, die men soude hebben konnen onderstaen, want aen den eenen kant waeren wy geplaeght van het volk, aen den anderen kandt van de krancken, en ten derden met de dooden te begraven; wy hadden doch in den tydt van ontrent anderhalf jaer in de 80 hooftlycken

gehadt, sonder de groote en kleine kinderen, die soo ick meyne noch meerder in getal waeren; de verdrukkingen waeren alsdan soo groodt, dat de menschen bynaer niet meer wisten wat ze deden ; daer waeren somtyden twee oft dry menschen achter de lyken en somwylen noch geene als die mede gingen om dezelve te begraven; sy en moghten door reeden van den stanck niet in de kercke komen; maer wierden alsoo metterhaest op den kerckhoff begraven, sonder singen, bidden oft luyden, bynaer oft de menschen beesten hadden geweest; als ymandt achter de lyken weende, die wiert van de soldaten voor geck gehouden en uytgelacht en aldus waeren die straffen die wy voor onse sonden verdient hadden ; onsen heer pastoor en hadt in dien tydt bynaer anders niet te doen als de krancken te bieghten en te administreeren en altoos was hy maer alleen met den kuster; de menschen waren soo bange om by de siecken te komen, alsoft dese kranckheydt eene peste hadt geweest; de gesonde gebueren en souden voor de krancken niet eenen emmer water gehaelt hebben oft wel ter nauwernoodt, van vreese dat se oock souden kranck geworden hebben; ick ben selfs in dien tydt by differente krancken geweest ; nochtans dat het niemand en wist, want ik bekeven soude hebben worden van myne moeder, die bysonderlyk bange was, soodat ik hebbe gesien, dat het seer sleght met die arme menschen gesteld was ; sy wierden niet als het behoorde opgepast, en sy en hadden ook niet wat hun in sulke gelegenheid soude gedient hebben, en aldus moesten die arme menschen bynaer van ellenden en verdriet sterven.

Ick hebbe onsen heer Pastoor, met den kerckmeester Rener Vryens, die alsdoen als kuster diende, vermits den rechten kuster doen kranck oft doodt was, eens sien naer

eenen krancken gaen om hem den H. Olie te gaen dragen, en geven, soodat ick ook in het heymelyk medeginck, en dat wy maer met dryen waeren; desen kranken dan was eenen seer deughdsamen ende redelyk welhebbenden man, wiens naem ick door sekere reden niet wil noemen; desen man hebben wy dan seer aermlyk en ellendigh in den bergh vinden liggen, synde maer alleen, en liggende seer doodelyk kranck op een weinig strooy, sonder eenige de minste hulp, bystandt oft solaes van eenige menschen te hebben of te verwachten, hoewel hy nochtans eene vrouw hadt, en wel acht of negen kinderen, doch de meeste waeren oock kranck in hun huys en naerdat hem nu den pastoor syn laetste H. Sacrament gegeven hadt, en hem eenige troostlyke woorden hadt toegesproken, hebben wy hem in dien ellendigen staet moeten laeten liggen, doch kor'en tydt daernaer is hy alsoo in den Heere gestorven, soodat ick hope dat hy hier voor syne sonden sal voldaen hebben, en dat hy nu magh genieten de eeuwigdurende hemelsche glorie.

De menschen die van dese kranckheyd niet en storven waeren seer langen tydt eerse wederom gesondt wierden, want naer die kranckheid, kregen sy sulken honger, dat se niet konden verzaedt worden, soodat sy hun altoos door te veel eten bedorven, ende wederom kranck wierden, en dan was de kranckheyd noch arger als te voren; ick heb er sommigen gesien, die tot drymael toe wederom ingevallen waeren, ende dat altoos door te veel te eten; ick seyde hun, dat sy eenen sekeren regel en dieet moesten houden in het eten, maer sy antwoorden my, dat het onmogelyck was, want sy meenden dat geene spyse, hoeveel het ook was, genoegsaem soude zyn, om hun te versaden, want hoe sy meerder aten, hoe den honger grooter wierdt, soodat dit de oorsake was, dat se tot geene beternisse konden komen.

Sluydtreden over het jaer 1748.

Oorlogh, Peste, Hongersnood oft Dierentydt, zyn gemeynelyk de straffen, waermede Godt den mensch kasteydt, over syne sonden; dese dry plagen hebben wy, gelyck den lezer geboort ende gelezen heeft, genoegh onderstaen, doch niet meer als het Godt belieft heeft, want dien bedroefden oorlogh heeft ons soodanigh gequelt ende ten onderen gebracht, dat wy noch veele jaeren daernaer gevoel hebben daervan gehadt, want tot noch toe en hebbe ick de inwoonders alhier in hunnen vorigen standt niet meer gesien, de straffe dan van den oorlogh, is eene soo groote ellende, dat het onmogelyk is hetselve iemant te konnen doen geloven, tenzy hy het selve ondervonden heeft, want met synen sterdt sleept hy naer alle ellenden, rampen en tegenspoedt, dat den mensch soude konnen bedencken, oft begreypen en alhoewel ick van denzelven, tot nu toe veel geschreven hebbe, is myn nochtans onmogelyk geweest, den leser die verdrukkingen konnen voor te stellen, die men door de troepen moet onderstaen, want men op honderderley manieren van dezelve geplaeght wordt.

Wat aengaat de tweede straffe waermede Godt den mensch kasteydt, te weten de peste, dat hebbe ik den leser ook sooveel het mogelyck is geweest, beschreven, soodat wy ook daerdoor veel hebben geleden en onderstaen, soo aen de beesten als aen de menschen en wat noch het bedroefdste was, dat ons dit just overkwam ten tyde van den al verdervenden oorlogh, want men konde noch menschen, noch beesten gadeslaen, soodat ick seggen magh, dat het meeste paert der menschen van ellenden en gebreck gestorven waeren, omdat men dezelve niet en konde oppassen gelyck het behoorden, en ook niet en hadt om hun te geven wat hun noodsakelyk soude geweest hebben; ten anderen moet

men oock considereren al'en hadt geene kranckheydt alhier geregeert, dat de menschen evenwel souden hebben moeten siek worden, door de geduerige onruste die ze hadden alsmede den angst ende vreeze die dezelve moesten onderstaen, en noch het principaelste, dat de menschen den meesten tydt, in den bergh moesten woonen, in den geur en stanck der beesten, in den rook en rottigheyd en andersins, soodat men oock geene gesonde spyse konde genieten, want het brood, vleesch, boter, kaas, dat alles stonck naer den bergh en den roock, en was het meestendeel verdorven, soodat wy van dese plaege ons deel oock gehadt hebben.

Aengaende nu de derde straffe, te weten den dieren tydt oft hongersnoodt, daer hebben wy ons gevoel oock ryckelyk van gehadt, want als den leser eens wilde terugkeeren naar de onvruchtbaerheyd van het jaer 1740, naer het verderf der vruchten, door den hagelslagh anno 1742 ende den schade geleden door de muysen, naer de Forageringe, ende den geduerigen oorlogh, dan soude hy lichtelyck konnen considereeren, dat dit niet kan toegaen sonder dieren tydt te hebben; al hebbe ik nochtans van denzelven in het particulier niet geschreven, soo magh den leser doch denken, dat al wat van de koeybeesten moest afkomen, als boter, kaes en ander suyvel, seer dier moest wesen, vermits deselve bynaer alle gestorven waren; men koest ook geen rindvee slachten, vermits de menschen wederom nieuwe moesten aentrekken; de boter wiert verkocht eenen gulden het pondt, de eyers wierden betaeld sooveel stuyvers als eyeren in een vierdel getelt worden, het kooren heeft kort by acht schellingen het vadt gekost, de terwe naer advenant dierder, de haver wiert verkocht ad 26 stuivers het vadt, en alle andere saeken naer proportie, soodat men wel kan dencken, waer alles buyten

prys dier is, dat daer oock niet veel te bekomen is, en waer niet veel te bekomen is, dat daer oock hongernoodt moet wesen; wy hadden in ons huyshouden noeyt geen gebreck gehadt van eten oft drincken, doch hebbe ik in die tydt leeren eten, wat myn te vooren niet en lustde.

Doch heeft den almachtigen en barmhertigen Godt eyndelyck in dit jaer syne straffende handt beginnen in te trekken, en heeft ons van dien verderffelyken oorlogh wederom verlost, met aen ons eenen gewensten vrede te verleenen; verders heeft hy oock die straffen onder de menschen wederom doen ophouden, ende heeft ons wederom in ruste gestelt, soodat wy hem hierover behooren te bedancken, soowel over die straffen die hy ons toegesonden heeft, als wel over die weldaden die hy ons dagelykx doedt; dus laet ons Godt in toekomende beter dienen, opdat wy hem hiernaermaels mogen dancken, loven ende gebenedyden, ende syn Goddelyck aenschyn genieten in der eeuwigheyd. Amen.

Korte beschryvinge van het jaer 1749.

Den 24 January is de Heer *van der Lingen*, Controlleur van de Hollandsche Artillerie, beneffens eenige Bombardiers en Canoniers te Maestricht aengekomen, om het Arsenael en de Magazynen van de Franschen over te nemen.

Den 3 February, just op S[t] Blasiusdagh, zijn de Franschen uyt Maestricht vertrocken en is het Hollands garnisoen weder binnen gekomen, onder de orders van den L[t] Generael *van Lintman* als commendant der stadt; savonds wierden de huysen geillumineert, en picktonnen op de Merckt afgebrandt, met vyf stukken canon die afgelost wierden, op yder gesondheyd, die op het stadhuys wierdt

gedroncken, alwaer eene maeltyd door de Magistraet aen de officieren van het garnisoen wierd gegeven.

Terwillen dat de Franschen uyttrokken, was de Burgerye allen in de wapens; eenige hadden de hoofdwacht op het Vrydhoff beset, en de andere stonden allen in de wapens op den Marckt voor het stadhuys; de Hollanders stonden allen buiten de Brusselsche Poort, verwachtende den uyttogt der Franschen, en soo haest deselve buyten voorn. Poort waeren, hebben hun de Officiers van beyde zyden gesalueert; dus zyn de Franschen vertrokken, en de Hollanders syn binnen gekomen.

Soo haest de Hollanders de stadt intraden, wierden de Oranjevaendels uitgesteken, op St Jansthooren, op het nieuw en oudt stadhuys en meer andere plaetsen; de Hollanders quamen dan regt naer den Merckt, alwaer zy de Borgers int geweer vonden, en seer minnelyck van dezelve verwellekomt wierden, en naerdat de Magistraet hunne complimenten aen den Commendant gemaekt hadden, wierden de Borgers aldaer door het Hollands volck afgelost, betwelk op gelycke wyse geschiede aan de Hoofdwacht en aldus wierdt de geheele stadt door het Hollands garnisoen wederom in besit genomen.

Den 8 Meert is den prins van Oranjen als Erfstadhouder van Maestricht, den Vroenhove en de landen van Overmaase, met veele plegtigheden geproclameert, onder het luyden van allen de klokken, het lossen van het canon rohtom de stadt, en het geheele garnisoen in de wapens; savonds wierd op het stadhuys een Maaltyd en Bal gegeven, en op den Merkt een vuurwerk afgestoken, terwylen dat allen de huysen geillumineert waren.

Den 26 dito, is den generaal *Baron van Aylva* als gouverneur van Maestricht binnengekomen.

Den 13 Mey, savonds, zyn tot Maestricht verscheyde vreugdeteekenen bedreven, over de publicatie van den vrede.

Den 20 July, is een ongeluck geschiet, by den kruydtoren, door het ontladen van eenige granaden, die gesprongen zyn, waerdoor twee officiers en eenige canoniers, gebrandt en gequest zyn geworden, zynde van de laetste eenige naderhand gestorven.

Korte beschryvinge van het jaer 1750.

Den 3 February is tot Maestricht gevierd den verjaerdagh der evacuatie door de Franschen.

Den 12 April is *prins Karel van Lotheringen* voorby Maestricht gepasseert.

Den 7 Mei (1), is eenen man par compagnie van het garnisoen van Maestricht, alsmede van de overige infanterie van den stadt, naer Suriname vertrokken.

Den 30 dito, zyn de oude Plaquetten op vier stuyvers afgezet, en den 13 July daaropvolgende op 3 stuyvers, doch hebben in den koophandel altydt cours gehad ad veerthien oordt.

Den 23 July, is het kasteel van Grandza, gelegen tusschen Luijck en Maestricht door den blixem afgebrand.

Den 13 Augustus heeft een gedeelte van het dorp Rutten hetzelve ongeluck gehadt.

Zoo haest den vrede tusschen de oorloghvoerende mogentheden gesloten was ende geteekent, heeft den Koninck van Vranckryck *Ludovicus XV* aen onsen Prins-Bisschop ende Cardinael *Johannes Theodorus van Beyeren* bevolen, dat hy soude ordeneeren ende beveelen aan syne onderdaenen van syn geheel prinsdom, dat een yder een int particulier

(1) **De Chroniek van Maastricht zegt: 27 Mei, *Maasgouw* N°. 70, 29 April 1880.**

soude opstellen hunne schaede, denwelcken sy door des koninkx troupen en armee soo door de fourageeringe als andersins geleden hadden.

Onsen genadigen Prins dit bevel ontfangen hebbende, heeft immediaat, mandaaten ende placaaten door syn geheel prinsdom doen uytgaen, om den schaede, gelyck voorseyd is, exactelyck op te stellen, te weten eenyder syne schade int particulier, niet alleenlyk dien door de Franschen armee geschiet, maer ook den schaede veroorzaakt door de Hongarijssche troupen, alhoewel nochtans onsen prins van de laetsgenoemde geen bevel ontvangen hadt. Doch gelyck de inwoonders door het geheele landt geene gedachten hadden, dat sy hunne geleden schaede (geschiedt door de Franschen) souden vergoedt krygen, hebben in dit werck seer langhsaem te werk gegaen, soodat onsen prins genoodsaeckt is geweest de menschen met geweldt en dreygementen daertoe te dwingen.

Om nu aan dit stiptelijk bevel te voldoen, hebben onsen inwoonders hunnen staet van schade opgestelt ende dezelve staeten overgebracht in handen van onse Justitie, dewelke alles in Forma gerengeert hebbende, hebben hetzelve aen de Prinselycke kamer tot Luyck ingedient, gelyck ook allen de inwoonders van het geheel landt gedaen hebben.

Eenigen tijdt naer de indieninge van den voorss. staet van schaade hebben wy wederom aensegging gekregen om het geldt tot voldoening van onsen geleden schaede komen af te halen, beneffens eene lyst waerin exactelyck en uytdrucktelyck, gespecificeert stondt een yder met naem en toenaem ende het geldt dat hem moest toekomen; tot dien eynde heeft men geconstitueert onsen seer Eerw. Heer Pastoor Mathaeus Germeau, beneffens Peter Moors, schepen onser Justitie, om hetgene voorschreven is te gaen afhaelen, gelyck oock de gemeente van Nedercanne, voor

hun paart gedaen heeft. Als nu het geldt beneffens de lijst van Luyck afgehaelt was, wierdt aen onsen voornoemden heer pastoor door de overheydt van Luyck geordoneert om de lyst dry sondagen achter malkanderen in ofte naer de hoogmisse af te lesen, waerin eenyder hooren konde wat hem naer gedaene publicatie soude toekomen en naerdat nu allen dese Formaliteyten geschiet waeren, heeft onse Justitie beneffens de heeren geconstitueerden eenen dagh gestelt om het voorschreven geldt te distribueeren, teweten op de 15 January 1750, ende hebbe ditzelve tot eene eeuwige memorie van dien welgeliefden ende denckweerdigen koninck van Vranckeryck in dit boeckxken willen inschryven.

N.B. Dat hier geschreven wordt is het vervolg van de Eerste distributie, dat moet verstaen worden dat Anno 1755 den 25 July noch een tweede geschiet is.

Lijste van het eerste Fransche geld, hetwelck de gemeyntenaren van Op-Canne getrokken hebben voor de fourageringe van het jaar 1747.

Hendrik Hennuys	262 fl. 8 st.
Pieter Moors	375 fl. 9 st.
Hubert Borguet	3 fl. 8 st. (1)

Alles te samen getrocken maeken alle de sommen die de inwoners in het particulier getrokken hebben eene

(1) Hier volgen in het Handschrift de namen van ongeveer 80 inwoners van Canne, die op de lijst der schadevergoeding voorkomen. Wij hebben deze lijst niet laten overdrukken, wijl zij van weinig belang is, maar kunnen niet nalaten te wijzen op de huisgezinnen, die de grootste sommen trokken. Wij noemen: Hendrik Hennuijs 262 fl. 8 st. Pieter Moors 375 fl. 9 st. Reiner Nicolaes 339 fl. 19 st. Kerst Theunissen 314 fl. 15 st. Daem Daemen 432 fl. 3 st. Gerard Franken 212 fl. 2 st. Jan Mosmans 285 fl. 8 st. Willem Heinen 185 fl. 3 st. De Heer Colette 412 fl. 17 st. Jan Vrijens 110 fl. 4 st. Jacobus Hennuys 186 fl. 17 st. Jan Fias 164 fl. 4 st. De overige trokken kleine sommen beneden de honderd gulden, wel een bewijs dat zij minder sterk dan de bovengemelden waren benadeeld geworden.

somme van vijf duizent twee hondert en veertigh gulden, elff stuyvers en twee oorden voor vorage, vruchten, houdt, boomen enz.

Dit jaer hebben de inwoonders alhier goedgevonden hunne thooren doen af te brecken, die seer oud en bouwvallig was, ende eenen nieuwen te doen maken ; tot dien eynde hebben dezelve inwoonders doen uytgaen ende verkondigen aen de liefhebbers, timmerlieden en schrynwerkers om datselve werck ten minstbiedende uyt te geven, ende aen te besteden, waertoe eenen dagh gestelt wierdt, op welcke dagh het afbreken van den ouden thoren, ende het opmaken van eenen nieuwen onder behoorlyke conditien is uytgegeven worden aan Franciscus Mulking, meister-schrynwercker tot Maestricht, ende heeft datzelve werk aengenomen, voor vyffhondert en thien guldens, en is ook in dit jaer volmaekt geworden, nochtans met schade van den aannemer.

Den ouden thooren was ten minsten eenmael hoger als desen tegenwoordigen; men soude hem noch langer hebben laeten staen, maer hy dreygde alle dagen om te vallen, en om de ongelukken en schade voor te koomen, heeft men met voorsightigheyd moeten te werk gaen, want de Timmerlieden, die hem afgebroken hebben, waren alle oogenblikken in perykel om hun leven te verliesen.

Kort verhael van het jaer 1751.

Den 17 Meert is de Maes, door de quantiteit van sneeuw die gevallen was, buytengewoon hoog geweest.

Dit jaer hebben onse inwoonders, de steene Brugge over de Jeeker wederom nieuw doen opbouwen, dewelke sedert het jaer 1747 altoos afgelegen hadt, en ons hadden moeten bedienen met eene Brugge die wy uyt noodt met dicke

boomen gemaeckt hadden, waerover lange fachinen oft schanssen geleydt waeren, en daerover steenen en aerde gedaen; dese Brugge was wel goedt om de menschen over te passeren, doch was seer perykeleus voor de beesten, want de menschen bynaer alle dagen ongelukken hadden.

Dees Brugge had ons veel moeyten en aerbeyd gekost, principael met het waeter te moeten dykken en aff te batten; den boge naer den kandt van den weytmolen wiert dan het eerste gemaeckt, daernaer wierdt dien naer den kandt van de kerck oock voltrokken.

Den 20 July, 's nachts is den donder op den ouden Biessen ingeslagen.

Den 4 September is de Prins van Oranjen door Maestricht gepasseert, gaende naer Aken, en is syne Hoogheyd den 4 October weder terug gekomen, onder het lossen van het canon, en het garnisoen in de wapens, en naerdat hy alles besigtigt had, is hy op den 8 dito over Luyk naar Holland vertrokken.

Den 22 dito, is hooggemelde zyne Hoogheyd den Prins van Oranjen in den Haag overleden.

Den 4 November, zyn door zyne Eminentie den Bisschop en Prins van Luyk 22 Feestdagen in syn Bisdom geabrogeert en zyn dese naervolgende:

25	February	St Mathias.
19	Meert	St Joseph.
	Tweeden Paesdag.	
	Derden Paesdag.	
1	Mey	St Philippus en Jacobus.
3	dito	H. Kruysvinding.
	Tweede Pinxdag.	
	Derden Pinxdag.	
24	Juny	St Jan Baptist.
25	July	St Jacob.

26	dito	St Anna.
10	Augustus	St Laurens.
24	dito	St Bartholomeus.
21	September	St Matthaeus.
29	dito	St Machiel.
28	October	St Simon en Judas.
30	November	St Andries.
21	December	St Thomas.
26	dito	St Steven.
27	dito	St Jan Evangelist.
28	dito	Onnosele kinderen.
31	dito	St Silvester.

Op dese voorn. geabrogeerde Feestdagen zyn de Pastoors buyten op het Landt volgens ordinantie gehouden in den winter 's morgens ten 6 uren, en in den somer ten 5 ure Misse te lesen, en de vigilien oft vastendagen, die eertyds voor dezelve gehouden wierden, worden nu gehouden op alle de Saterdagen in den Advent.

Korte Memorie van het jaer 1752.

Den derden November heeft het vermaert Broederschap van den H. Hubertus onsen glorieusen patroon alhier binnen onse kercke eerstmael zyn begin genomen, welk Broederschap begunstigt is met veele aflaeten en geestelycke privilegien, vergunt door syne Heyligheyt Benedictus den XIV op den 18 Septembris 1752. Ende zyn voor de eerste reyse door toestemminge van voorschreven Broederschap tot Meesters aangesteldt geworden Joannes Vrijens, griffier tot Neder-Canne ende Leonard Fias van Op-Canne.

Ick Winand Mengels, Rener Vrijens van Neder-Canne, Benedictus Vrijens, ende Matthys Theunissen, ons vier Jonkmans, zyn d' eerste geweest die in dit Broederschap

Flambouwen gedragen hebben ende vermits nog niemant van de Flambouwdragers flambouwen en hadden, soo hebben wy ons vieren voorss. yder eene gaen hueren op Slavanten aan de meesters van het broederschap van de H. Moeder Gods Maria, gevende yder voor huer een gulden, ende twee voorss. meesters droegen yder eene Flambouw aen de kercke toebehoorende.

Hier voor tyden hebbe ick noch een ander Broederschap van den H. Hubertus alhier gesien, oft om beter te zeggen eene schutterye, die jaerelykx alhier des Sondags voor onse kleen kermisse op den Weytmolen (alwaer eenen Schutten-Boom stond) den Vogel schoten, waerdoor veele vreughden en recreatien onder onse inwoonders bedreven wierden.

Ick denck niet dat dit buyten myne Materie zyn sal, oft dat ick den Leser sal moeyelyck vallen met deese saake van het vogelschieten wat verder te beschrijven. Daerom wilt verstaen, dat dit aldus toeginck : het was dan aen een yder lyber ende geoorlooft die in dit Broederschap oft schutterye ingeschreven, was den vogel af te schieten, ende die denzelven afschoot was koning; soo haest dan den vogel afgeschoten was, wiert aen den koning eenen Silveren Vogel in synen hals gehangen met eenen silvere kettel, aen welken vogel en ketten hingen differente silvere plaaten, die aen denzelven vereert waeren door de Koningen die te vooren den vogel afgeschoten hadden; want dit het gebruyck soo was, dat allen die den vogel afschoten eene silvere plaete aen denzelven moesten present doen, met synen naem, dagh en jaer dat hy den vogel afgeschoten had daerin gegraveert.

Item die den vogel afgeschoten had, en mocht niet weyniger als eene tonne bier aen de schutterye ten besten geven, maer die meer in vermogen had conde geven soo

veel hy wilde, en boven dit wiert noch eenigh geldt van de schutterye bygeleyt, dat noch eenige tonnen bier uytmaeckte. Soo haest dan den vogel afgeschoten was, en den koning met den silveren vogel behangen was, wiert hij naer eene herberge gebracht, alwaer hem beliefde zyn bier ten besten te geven; dit geschiede dan met alle vreughde· en eereteekens, slaende trommen, vliegende vendels, schieten van scharges onder het duysent mael geroep »vivat den koning, lang leve den koning !"

In de herberg gekomen zynde, wiert het bier met tonnen, eemers, keetels en kruyken, uyt de kelders gehaeld; een yder konde drinken die maer wilde; vrouwen en kinderen vergaderden hun aldaer; die maer een been hadden, namen hunne stelten en sprongen er al op aan en droncken al soo goed de kruyk leeg als den besten. Dese Feeste duurde bynaer de geheele weeck tot kleen kermis sondagh toe; des daghs en snachts te vooren maekte hem een yder gereet om zyn geweer fix en veerdig te hebben, om den koning op het beste te vergenoegen en om des morgens denzelven uyt syne woonige met de geheele schutterye af te halen en naer de kerck te brengen.

De schutterye ginck ook den geheelen tour met de Processie int geweer, met hunne vendels, trommelen, trompetten en veel meer andere musicale instrumenten voor den Hemel of het hoogweerdigh met den koning tusschen hun; daer wierden alsdan aen den koninck oock vele vereeringen gedaen van syne vrienden en voornaemste inwoonders, soo dat zyn geheel ligchaem behangen wiert met alderhande saeken, als neteldoecken en zijde neusdoeken en halsdoeken, sitsen, damasten, bomezyn, voor ondercamisoolkens, kooperen tanghen, kretsers, en meer andere saeken, soo dat het niet mogelijk en was de verwe

oft colleur van zyn kleedt te connen kennen, want hij van boven tot beneden als een masqueraet behangen was.

Op Castert bleef de Processie wat stil houden en daer wiert seer schoon op de musicaele instrumenten gespeelt; de schutterije deed aldaer ook dry scharges met hun geweer, en wierden aldaer met bier beschonken soo veel zy drinken wilden, doch alles ordentelyck; daer waaren in dien tydt in die Processie ende in ons dorp meer vreemdelingen als inwoonders om dese Feeste bij te woonen ende te sien; den dagh daer naer zynde kleen kermis maendagh, wierd alhier in onse kercke eene hoogh Misse gezongen tot welvaart van dit Broederschap of schutterije, in welke misse sy wederom alle moesten tegenwoordigh zyn, waernaer al wederom gaudeamus gehouden wierdt tot savonts oft wel tot sdyndaghs toe.

Eindelijk heeft sig dit Broederschap van lancksamerhandt alle jaaren al wat meer versleeten, dogh de principaelste oorsaake waerom dit een eynde genomen heeft, sal den Leser op een bequamer plaets beschreven vinden.

Korte Beschrijvinge over het jaer 1753.

Het gene ick hier beschryve en moet den leser niet aennemen als of het just in dit jaer geschiet was, vermits ick het zelve by vergeet niet aangeteekent en hebbe; nochtans dunckt myn dat het omtrent desen tydt moet geschiet zyn, doch soo het dit zelve jaer niet en is, kan het ook wel wat eerder voorgevallen zyn; ick hebbe dit expres bewaert voor dit jaer, door reden dat ick niets anders in myne memorie en had oft geannoteert hebbe, dat just in dit jaer geschiet is en aldus soude dit bladt hebben moeten in blanco blijven, doch so ick hiernaer precies kan weten

in wat jaer dit geschiet is, sal hetzelve alsdan in margine aanteekenen (1).

Den leser moet dan weten als tot Maestricht op de Haefstraet eenen seer deughsamen man woonde, die ick seer goedt gekend hebbe, met name *Maco*, denwelken eene vrouw hadt en twee a dry kinderen, van welke vrouw ick ook nooyt geen quaet had hooren spreeken, maar als den leser int vervolgh hooren sal; desen man werckde dagelykx in de verwerye by mynheer Gadiot in de Taeffelstraet, alwaer hy alle daegen eenen goeden loon verdiende; eens op eenen dagh thuyşkomende en aen de taeffel gezeten zynde om het middagmael te eten, wiert hy van syne eygen vrouw seer wreedelijck met een mes van achter doorsteken, waerdoor hij doodt ter aerden viel; soo haast desen armen ongelukkigen man doodt was, heeft de vrouw het doodt lichaam seer schoon en net afgewassen, van het bloedt gesuyvert ende geaccomodeert gelyck men gewoonlyck met gestorvene lichaemen plagh te doen; daer naer heeft sy de plaetse oft keuken alwaer desen moort geschied was, seer nettekens gekuyst ende gesuyvert, soodat men het minste niet en konde gewaer worden; dit alles gerengeert zynde, is die boose moorderesse, al weenende naer haere gebueren toegeloopen, hun seggende als dat haren lieven man op een moment van eenen haestigen doodt gestorven was; de gebueren quaemen terstond geloopen en hebben bevonden, als dat het vers bloedt noch warm uyt de wonde liep; dit wiert terstond aan de heeren van de magistraet geadverteert, die de vrouw terstond hebben doen packen en gevangenzetten en volgens haer eygen bekentenisse, hebben haer tot de doodt gevonnist;

(1) De moord, waarvan het verhaal hier volgt, had op 17 Mei 1755 plaats, de terechtstelling der moordenares op 4 Juni daaraanvolgend; een en ander blijkt uit de *Chroniek van Maastricht*, *Maasgouw* N° 73. 20 Mei 1880.

sy wiert dan op den Merkt voor het stadhuys op een schavot door den scherprechter het hooft afgeslagen, verder wiert haer lichaem met het hooft in eenen leeren sak genaeyt op een sleede geleyd ende gesleept, tot op de Maasbrugge, alwaer se met eenen swaeren steen aan den sack van boven de brugge is afgeworpen geworden.

Korte Beschryvinge van het jaer 1754.

Dit jaer heeft het Broederschap van den H. Hubertus met hun offer-geldt eenen nieuwen autaer laaten maaken binnen Luyk, ter eeren onsen glorieusen patroon ende denzelven doen stellen binnen onsen kercke, doch vermits het broederschap soo veel geldt in de offerkist niet en had, hebben de meesters van voorz. broederschap, te weten Joannes Schepers, ende Paulus Straetmans, eene collecte gedaen door Canne ende Neder-Canne om voorts soo veel te bekomen als nodig zoude wesen.

Desen autaer was begunstigt int begin met een zeven jaerige privilegie door syne heyligheyt *Benedictus den XIV*, opdat, als wanneer op alle vrydagen door het heel jaer eene oft meer missen gedaen wierden, yder Reyse eene ziele uyt het vagevier verlost wiert van de overledene Broeders oft Susters van voorz. Broederschap gestorven zynde in de liefde Gods; maer dese privilegie moest alle seven jaeren door den Paus vernieuwt worden doch, daer naer is aen voorz. autaer eene privilegie perpetueel vergunt geworden, om nu op alle maendagen door het heel jaer te connen missen celebreeren voor de overledene oft zielen van de overledene Broeders en Susters van voorz. Broederschap, gelyck klaerder in de gedruckde boexkens daervan gemelt wordt.

Desen autaer heeft gekost volgens mijne memorie ontrent de vier en dertigh Patacons.

Beschryvinge van het jaer 1755.

Dit jaer heeft het Broederschap van den H. Hubertus een nieuw beeldt doen maeken van onsen glorieusen Patroon binnen Luyck. welck beeldt gekost heeft iet over de dertigh Ryxdaelders, of wat over de hondert en twintigh guldens; soo haest hetselve Beeldt veerdigh was, hebben de meesters van het Broederschap, te weten Jan Scheepers, ende Paulus Straetmans, hetzelve van Luyck met het merckschip gaen afhaelen ende in eene houte kiste ingeleyd zynde, gebrocht tot aen het huys van Winand Klaessen, alwaer het van eenige van ons Broederschap met onsen Eerw. heer Pastoor is afgehaelt geworden ende gebrocht tot op het kerckhoff alhier, alwaer hetzelve uit de houte kiste genomen wiert ende gestelt op eene taeffel, en onsen Eerw. heer Pastoor in zyn gewaet zynde, en kruys en vaane voorgaande, ende het Broederschap met hunne brandende Flambouwen, is hetselve Beeld also binnen onse kercke ingebrocht geworden, ende gestelt op den nieuwen autaer, die het jaer te vooren gemaeckt was.

Den 26 December, zynde den tweede Kersdagh, ontrent vier uren naermiddagh, is alhier in ons dorp en door geheel het Landt eene stille aerdbevinge gevoeldt geworden; ick was in dien tyd just in de kerck en vespers, alwaer ick die aerdbevinge seer duydelyck voor de eerste mael van myn leven gevoeld hebbe.

Maer de volgende nacht ontrent twaelff uren heeft de aerde wederom seer sterck beginnen te beven en te schudden, soodanigh dat haer die bevinge in dry reysen soo schrikkelyck hervat heeft, dat allen de inwoonders niet anders en meenden als te sterven; verscheyde nachten te vooren had men alhier in de locht gesien eenige schrikkelyke vertooningen van vuur; dit noch in de memorie

zynde met het voelen der aerdbevinge en meenden de menschen anders niet oft de wereld soude vergaen hebben. Daerenboven deed ons noch seer verschricken en benouwen dien bedroefden onderganck der schoone ende vermaerde stadt Lisbon, hooftstadt van Portugal, die korts te vooren op den eersten November geheel door de aerdbevinge vergaen was, zynde een gedeelte derzelve door het schudden ende beven in de aerde gesoncken, de reste door het vuur verbrand, ende geheel door de zeewaters overstroomt, soodat den koninck met allen de inwoonders die stadt hebben moeten verlaeten, ende hunne wooningen nemen onder tenten op het veldt.

Hier volght nu de tweede ende laatste distributie van het Frans geldt, hetwelck de inwoonders van Op-Canne getrocken hebben den 28 July deses jaers 1755 voor de Forageringe van het jaer 1747.

Soo voor voragie, vruchten, boomen en houdt als andersints; hier staet te noteeren, dat de inwoonders van het landt die schaede geleden hadden, in d'eerste en tweede distributie maer sesthien stuyvers van den gulden ontfangen hebben; als by exempel die voor eenen gulden schade had, wiert met 16 stuyvers betaelt; item die voor twee gulden had, wiert met 32 stuivers betaelt, doch waer de overige vier stuyvers van den gulden gebleven zyn, hebbe ick noeyt connen achterhaelen (1).

Dit jaer heeft onsen Eerw. heer Pastoor van Op- en

(1) In het oorspronkelijk handschrift volgen hier de namen der inwoners van Canne, die in de tweede bedeeling zijn begrepen geweest. Zij zijn 46 in getal en kregen gezamenlijk 4128 gulden 5 st. en 3 oord. Rijkelijk bedeeld werden: Hendrik Hennuys 265 guld. 18 st., Peter Moors 312 guld. 18 st., Jan Mosmans 278 guld. 9 st., Jan Fias 136 guld. 2 st., Reinder Nicolaes 307 guld 1 st., Geurt Vrancken 182 guld. 19 st., de weert Reinder Vrijens 211 guld. 5 st, Willem Heynen 136 guld. 14 st, Jacques Hennuys 176 guld., Martinus Daenen 82 guld. 4 st., Jan Vryens 98 guld 12 st. Paulus Vryens 105 guld. 6 st., de Heer Colette 365 guld. 15 st, de Heer Terborghorst 500 guld., de gemeente 158 guld. 6 st., de erfgenamen Daenen 411 guld. 15 st. De overige inwoners ontvingen kleinere sommen.

Neder-Canne synen voorhoff aen het pastorael huys met eenen nieuwen muur vergroodt, omringt ende afgeslooten, denwelken van te voren veel kleinder en sleghter was, hebbende maer een klein deurken aen den inganck, maer is nu versiert met eenen schoonen namuurschen steenen boge waerin eene nieuwe poorte gehangen is, en omdat voorz. heer Pastoor veel dienst bewesen had aen onse gemeente met het afhaelen en distribueren van het Frans geldt, gelyck wy in de beschryvinge van het jaer 1750 gemeldt hebben en te sien is, soo hebben onse gemeentenaren hem de steenen ende kalck aan voorz. bouw nodigh zynde goedwillig vereert, ende dezelve oock aldaer getransporteert, tot dancksegging ende vergeldingh van voorz. dienst aen de gemeente bewesen, doch heeft den heer Pastoor de daghhuuren der metselaaren selfs betaelt, ende den Eerw. heer L. A. Lepas, Canonick van S[t] Merten tot Luyck ende Ryproost van Op-Canne, heeft den eersten steen aen den voorn. bouw geleydt, gevende aan de metselaeren voor drinckgeldt twee Fransche kroonstukken.

Dit aldus geschiet zynde, moet den leser verstaen dat de gemeentens van Op- en Neder-Canne kort hiernaer in een proces geraakt zyn tegens het Capittel van S[t] Merten onse grondtheeren, welck proces ginck voor den archidiaken tot Luyck, aengaende de nodige reparatie van het pastorael huys alhier (waervan hiernaer verder melding sal geschieden); soo hadden voorn. heeren in hunne schriften en proceduurstukken ingedient, als dat de twee gemeentens dit alles gedaen hadden als daertoe gehouden zijnde, ende dat volgens continuatie van oudt gebruyck en gewoonte, hetwelck de gemeentens voorz. heel anders betoont hebben met de differente debatten, waervan ick enckelyck eene hiertegens strijdende ad Perpetuam Rei Memoniam hier hebbe willen instellen ende luyd als volght.

SALUS LEGENTI.

Le sousignez déclare que l'an 1755 les communeautés de Canne et Neder-Canne m'on faits présent de toutes les pierres de sable et chaux et chariez pour faire la Muraille par laquelle jai renfermez la cour de la maison pastorale, et payez moi-même la main d'oeuvre au masson només Cox, en foi de quoi jai donnez la presente ce 29 Mars 1769 et muni de mon cachet.

M. Germeau,
L. S. *curé à Canne et Neder-Canne.*
Per Extractum.

Korte beschryvinge van het jaer 1756.

Den 18 February, omtrent acht uren smorgens, hebben wij alhier ende door het geheel landt eene seer sterke aardbevinge gevoeld, dewelcke nochtans maer een weynigh tyds geduert heeft; nochtans was de schuddinge ende bevinge soo sterck ende geweldigh, dat het meeste paert der menschen de doodtverwe daerdoor op hunne wangen hadden.

Veele menschen verlieten terstont hunne huysen, meenende hunne vryheyd op de straeten te vinden, alwaer se nochtans niet seeker en waeren, vermits het afvallen van differente schoorsteenen ende andere zaken, doch de meeste paert der menschen waren soodanigh van schrik bevangen datse ten minsten geen verstandt meer en hadden om hun te salveeren, maer bleven als onberoerlyke houten staen, sonder hun te cunnen bewegen, totdat die bevinge voorby was, en wat tot hun zelven gekomen waren.

Ten tyde van dese aerdbevinge was een sterck gedruys onder de aerde, hetwelk men meende dat van den eenen

kant aanquam ende aan den anderen kant doorgink, en boven ons, of op de zolders, was een gedruys als van eenen sterck blaasende windt, of gelyck het gedruys als van een meenigte vliegende vogelen, hoewel nochtans in dien tydt de locht seer stil was, met eenen mot- oft stofregen.

Dese aerdbevinge was soo sterck dat veele gebouwen daerdoor vaneen scheurden ende borsten, gelyck ook de Capelle van Neder-Canne daerdoor eene scheure gekregen hadt op den choor tegensover het H. Graff, alsmede heeft het kloxken van voorz. Capelle door die schuddingen van alleen geluyt ende gerucht gemaekt.

Het was just tot Maestricht den geusen-biddagh of den generalen bededagh der gereformeerden op eenen Woensdagh; daer waeren binnen Maestricht ende Luyk differente menschen van schrick gestorven; ick had mijn ook soodanigh daerdoor ontstelt, dat ick in meer dan veertien dagen tydt bynaer niet had connen eten, drincken, noch slaepen, meynende niet anders of zoude oock kranck geworden hebben, gelyck noch meer andere menschen alhier.

Den 20 dito ontrent vier uren naermiddagh hebben wy alhier wederom eene stercke aerdbevinge gevoeld, doch niet soo sterck als de vorige; veele menschen gelyck ick ook selfs, waeren van opinie en gevoelen als dat de aerdbevinge van den 18 voorz. tot nu toe niet opgehouden had, noch stil en was geweest, doch ick houde, dat deese inbeeldinge quam uit den schrick, die de menschen daerdoor gekregen hadden.

Den derden Juny ontrent een uer naermiddagh is wederom alhier eene stercke aerdbevinge gevoeld geworden.

Den vierden December heeft hem *Joannes Dolhen*, gerechtsbode van Op-Canne absent gemaekt, ende hem eenige daegen noch int heymelyck opgehouden by Rener Theunissen, inwoonder alhier; daernaer heeft hy hem van hier

vlughtigh gemaeckt ende heeft hem noch eenige weeken opgehouden op den anderen kant van de Maese, doch hem aldaer niet langer meer dervende oft connende ophouden, is hy onder eenen anderen naam en met een vremde paspoort naer Middelborgh gereyst ende heeft hem aldaer op een schip verhuurt genaemt Sinte Elisabeth, om naer Oostindie te varen, doch is op de reyse zynde ontrent halverwegh op de caap de Bone Spei gestorven.

Desen *Joannes Dolhen* had eenen silveren vogel met de daeraen toebehoorende silvere plaeten en kettel gestolen uyt de archive oft scheepenencomp der Justitie alhier, die alsdoen bewaert wierdt in de kercke van Op-Canne, ende denzelven vogel verkocht tot Maestricht, waervan hy overtuyght zynde, meenden hem den schouteth met de justitie te vangen, tot wiens oft welkers eynde sy vergadert waeren, doch van eenige cameraeten gewaerschout zynde, heeft hem van het Rechthuys den vierden December des avonds geabsenteert en versteeken.

Desen silveren vogel hoorde toe aen de gemeente van Op-Canne, zynde eene schutterye oft Broederschap van de H. Hubertus die jaerlykx den vogel schooten, waarvan ik Fol. 73 noch verhael gedaen hebbe, en is den vogel sedert desen tydt dat hy gestoolen is geweest, niet meer geschooten worden.

Kort verhael van het jaer 1759.

Den 20 January is tot Maestricht op den Merkt opgehangen *Jan Raey*, zynde eenen Biendief, die door den Luykxen Raedt aldaer tot de galge veroordeelt was; de galge stondt recht voor het stadthuys, en den misdadigen wiert door dry Roomsche priesters tot aan het gericht gebracht. Den eenen was eenen Capucyn, den tweeden

was eenen Capellaen van S[t] Nicolaes, en den derden was den Capellaen van S[t] Cathrinen Paroochie; desen laetsten heeft den misdadigen bygestaen tot boven op de leer, ende naer dat die Executie gedaen was, heeft den Pater Capucyn een pubelyck sermoon gedaen op den vollen Merckt, hetwelk in menschen gedenken niet meer tot Maestricht gesien is.

Beschryvinge van het jaer 1760.

Den 30 Augustus is de nieuwe en tegenwoordige kerck van S[t] Peter by Maestricht (die niet langh te voren nieuw gemaekt was) door den suffragant van Luyck met groote plechtigheyd geweydt; hy heeft alsdoen oock de jonge kinderen aldaer het H. Sacrament des vormsels gegeven; hy had beginnen te vormen op het kerckhof van voorz. kercke, doch alzoo die plaetse wat kleen was, heeft hy hem begeven op eene grootere plaetse onder langhs de Maese, genaemt op de grindt, maer de meenigte van menschen en kinderen die van Maestricht en de omliggende dorpen gekomen waeren om gevormt te worden, was soo groodt. datse hem aldaer ook overdrongen, soodat den suffragant gedwongen was hem naer het klooster van Slavanten te retireeren, en naerdat hem de Paters Minderbroeders met hun kruys en vaane ingehaelt hadden, heeft hy wederom beginnen te vormen, houdende de twee poorten van voorz. klooster gesloten; laetende niet meer als 40 à 50 kinderen met hunne peeters ende meeters binnen op eenmael, en naerdat die gevormt waeren, liet men se aan het achterste deurken uytgaen, en lieten alsdan wederom eenen nieuwen troep aen de voorste poorte binnenkomen, totdat se alle gevormt waeren; op dien dagh zyn aldaer met duysende kinderen gevormt geworden.

De oude kercke van S[t] Peter heeft gestaen wat korter

oft dichter aen de stadt Maestricht aen, wat boven de Bleekerye; op dezelve plaetse is tegenwoordigh een kleen Capelleken getimmert recht boven het graf van den H. Lambertus, laetsten Bisschop van Maestricht, wiens H. Ligchaem aldaer derthien jaeren is begraven geweest, gelyck oock die van syne ouders.

Den gouverneur van Maestricht met de ingenieurs hebben de oude kercke doen afbreken anno 1747 met noch veele schoone huysen en gebouwen buyten de S[t] Peters en Tongersche poorten ter oorsaake van de aenstaende belegeringe der stadt Maestricht.

Naerdat de kercke van S[t] Peter afgebroken was, wiert hunnen godsdienst gedaen in een huys oft groote kamer in de Lamotterye geheeten, totdat sy dese tegenwoordige kercke getimmert hebben, voor dewelke de gemeentenaren van S[t] Peter noch langen tydt geprocedeert hebben tegens hunnen pastoor, alsmede oock tegen het capittel van Onse Lieve Vrouwe tot Maestricht, dat seer veel geldt voor de gemeente gekost heeft; doch hebben de gemeentenaren het proces verspeelt, en de kercke op hunne kosten moeten doen opbouwen met de pastorye.

Beschryvinge van het jaer 1761.

Dit sal wel wesen eene van de wonderlyckste saaken, die ick tot noch toe beschreven hebbe ende misschien oock wel beschryven sal; daerom sal dezelve den nieuwschierigen leser op het naukuerigste voorstellen.

Het is dan geschiet den 7 Meert, dat eenen man uyt de walsche quartieren van Maestricht quam met een peerdt, waerop dat lagh eenen sack met klaaverzaad; desen man dan komende met syn peerdt, hetzelve lydende sonder de minste achterdenken tot tusschen de Graef en het huys

geheeten op de Chaer, hier boven Op-Canne en just by ongeluck viel eene kuyle in recht onder de man, en sloeckde aldus den man met peerdt en sack te samen in, soodanigh dat den man op eenmael wegh en verslonden was.

De vrouwe van voorz. huys was just buyten aen de poort, die den man had sien aenkomen ende eens naer eenen anderen kant gesien hebbende, ende haer aensicht wederom naer voorz. man keerende en sagh denzelven niet meer; dus seer verwondert synde, wist sy niet wat dencken, vermits sy den man kort by haer gesien had; daerom ginck de vrouwe sien naer die plaetse daer sy den man gesien had, en vondt met grooten schrick dat er eene kuyle ingevallen was, en dat den grondt den man met het peert verslonden hadt; de vrouwe aldus met groote schrick bevangen zynde ginck hetzelve haestelyck aen haere lieden int huys bekent maken, dewelcke met allen spoed gingen sien watter geschiet was, en hebben bevonden dat aldaer eene kuyle ingevallen was.

Alsdan gingen sy haestelyck naer beneden om te sien hoe het in den bergh gestelt was en hebben aldaer met groote verwonderinge gevonden, den man met syn peerdt noch levende, doch het peerdt dat stierff soo gelyck, vermits hetzelve door den val seer sterk tegen eenen piller aengeslagen was, maer den man hebben sy sonder het minste letsel met syn sack uytgebracht.

Eenige dagen daernaer is dien zelven man alhier in Canne en andere dorpen omgekomen om te bedelen (want hy arm was) om geldt te bekomen om een nieuw peerdt te koopen.

N.B. Veele menschen zyn soo lichtveerdigh om te seggen: »ick wil versincken", maer ick geloove dat desen man al syn leven lanck aen het versincken dencken sal.

Den 21 December des nachts is tot Maestricht gesprongen

het soogenaemt *kruythooren* oft *polvermagazyn*, gelegen kort aen de *Tongersche poort*, ter slinker handt, waerdoor veele bedroefde ongelucken geschiet zyn.

Dit *krúythooren* was gemaekt als eenen grooten kelder oft grotte onder den wal, hebbende naer den kant van de wercken oft naer buyten maer eenen seer kleenen uytganck, en naer binnen in de stadt was eenen grooteren inganck, soodat het polver met kerren en draeghboomen in tonnekens gevult zynde daerin gebrocht wierdt; aldernaest dese grotte oft kelder was eene waght getimmert, oock onder voorz. wal, altoos beset met twaelff man beneffens eenen onderofficier oft sergeant, soodat altoos eenen schildtwaght daervoor stondt alsmede eenen daer boven op den wal; dese twee schildtwaghten beneffens die elf andere die in de waght oft korte garde waeren, zyn alle door de maght van het polver in de lucht gesprongen, ende in stukken geslagen, soodanig dat men smorgens doen het dagh geworden was, de hoofden, armen, beenen, rompen, halve en gantsche lichaemen van die arme en ongelukkige menschen op de straaten heeft vinden liggen, eenige seer verre en andere dicht by die plaetse daer dit ongeluck geschiet was.

Niet verre van die ongeluckige plaetse stont een alderschoonste huys als een paleys, toebehorende aan die adelyke Familie *de Selys*, ende was terzelver tydt bewoont door eene jonge Barronesse van die zelve Familie, beneffens allen hare bedienden; dit huys is oock t'eenemael verdorven, want de aerde van de wal en de boomen die er op stonden, hebben hun met sulck geweldt opgeheven en op voorz. huys, neergestort dat hetzelve geheel ende gantsch daer onder verplettert is geworden.

Men deedt terstont met honderde menschen aen den grondt en boomen, dat op hetzelve huys lagh, aerbeyden

om te redden die arme menschen die daeronder lagen, maer eylaes het was te vergeefs, want naer veel moeyten en arbeydt hebben zy eyndelyck die jonge dame in haer bedde doodt en verplettert gevonden, gelyck oock alle de anderen bedienden, die se tot noch toe gevonden hadden.

Alsdan hebben die aerbeyders eene stemme gehoort als van eenen levenden mensch ende soeckende naer diezelve, naer den kandt van de stallingen, hebben naer langh aerbeyden den koetsheer noch levende gevonden tot groote verwonderinge van ydereen, denwelken seyde noeyt geene hoop meer gehadt te hebben om eenigen levenden mensch te sien, maer verwaghde allen oogenblicken het laeste oordeel, menende dat de wereld alreedts vergaen was; dat desen bedienden soo by geluck zyn leven behouden hadt, was d'oorsaecke, dat de solderinge van de kamer daer hy in sliep, maer aen eenen kandt afgevallen was, soodat denzelven boven zyn bedde tegen den muur was blyven aen leunen, in der voegen al of hy onder een schop oft soudvat geweest hadt, en is also by geluck ongehindert daeruyt gekomen; tegensover voorz. huys was noch gelogeert de *princesse van Hessen Philipsdal*, dewelcke ook jaemerlyck onder de ruinen van haer huys doodt gebleven is, doch heeft dit noodlodt maer alleen onderstaen, sonder ymand meer van haer gevolgh.

Het klooster van Calvarienbergh heeft oock seer veel onderstaen en schaede geleden, want de daaken, mueren, vensters en deuren zyn in stukken geslagen, soodat die arme religieusen in hunnen Refter hebben moeten slaepen en dienst doen; het convent der minderbroeders zyn de vensters van de kerck naer eenen kant allen in stukken geslagen; rondom den pandt, het capittelhuys, Refter, sieckhuys, cellen, stoof, gastkamers is alles beschadight geweest, met een woordt allen de gebouwen en huysen daer omtrent

tot op St. Petersstraet toe hebben daerdoor moeten lyden, soodat de schaede daerdoor geschiet considerabel groot is geweest.

Den zelven nacht dat dit ongeluck geschiet was, hebbe ick ende de meeste inwoonders alhier den daever ende schuddinge der aerde soodanigh gevoeldt, aloft het een stercke aerdbevinge geweest was, jae veele houden staende ende verseekeren, dat dien daeverende schuddinge tot *Aken* toe soude gevoelt zyn geweest, hetwelck ik nochthans voor geene waerheyd schryven wil; evenwel can ik verseckeren dat veele inwoonders alhier soo verschrickt zyn geweest, dat dezelve uyt hunne bedden waeren opgestaen en uyt de huysen vluchtden, meenende dat het aerdbevinge was door het gedruys dat er in de locht was, gelyck de aerdbevingen gemeenelyck medebrengen; tot Emael ende Eben heeft men dien daever also sterck gevoeld als hier binnen Canne.

Den leser oft de naerkomelingen sullen sonder twyfel nieuwschierigh zyn om te verstaen de oorsaeck, waerdoor soo bedroeft ongeluck gekomen was; sal daerom Ul. daerin soecken te voldoen soo veel het doenlyck sal wesen.

Daer was in de stadt Maestricht eenen conducteur oft constabel met name Abraham, denwelcken door slimme list oft practyck sekere naergeconterfeyte sleutels had van differente zulcke polverplaetsen ende gelyck hy altoos mede genomen wierdt met de Bombardiers en andere van syne officiers om sulcke plaetsen gaen te visiteeren ende daer binnen te arbeyden, soo wist hy allen die gelegentheyt van deselve, soodat hy so verre gekomen was, dat hy met nog eenige van syne aenhangers ondernaem om des nachts polver gaen te steelen ende onder de handt heymelyck daermede negotieerde, ende koophandel dreef, soo op Luyck als andere steden, totdat het eyndelyck geschiede, dat hy op voorz. plaetse met syne adherenten ende eene

kerre gekomen was om aldaer gaen polver te haelen, en soo men seght hadt hy eenige correspondentie met die schildtwagten die aldaer de wagt hielden om het kruythoren te bewaeren, soodat hy sonder sorge daerbinne konde gaen ende uythaelen so veel hy wilde; maer hy dacht weynig aen het ongeluk dat hem stondt te geschieden, want hy sonder achterdenken syn hooft aldaer gelaten heeft met syne medemackers en meer andere onnosele.

Want ongetwyfelt is eenigh vuur van hun light oft lanternen aen het polver gekomen, hetwelck al heeft aengesteken watter in was, te weten seven hondert tonnen polver, hetwelck uytmaeckt vier en sestig duysent en eenige hondert ponden, soodat op een oogenblick tydt alles in de locht gesprongen was; men heeft Abraham gevonden op dezelve plaetse geheel in stucken geslagen, het hooft van den romp, armen en beenen van het lichaem, soodat hy gelyck als geanatomiseert was; men heeft de gebriseerde litmaeten van zyn lichaem te samen vergadert ende dezelve door den Scherpregter in eene kuype doen insouten, om dezelve te bewaeren ende naerderhandt op eene wonderbare wyze tot schande te brengen; doch omdat hy gereformeert was ende de gereformeerden in Maestricht de overhand hebben, is sulx niet geschiet, maer hebben die lidtmaeten daernaer ergens in de aerde gesteeken, ende zyne vrouw en kinderen zyn naer *Hollaud* gestuert geworden.

Daernaer heeft men die openinge die door het springen van voorz. kruythooren in den wal gekomen was toegemaeckt ende een ander polvermagazyn gemaekt, niet verre van voorz. eerste, in eenige van de Borgers hoven; denzelven een jaer gestaen hebbende, heeft men de houte bogen waer het welfsel over getimmert was uytgenomen; maer nog niet genoegh gedrooght ende in malkander gebacken zynde, is denzelven sonder het minste dreygen

oft kraeken t'eenemaele met eenen bots ingestort, waeronder noch vier a vijf menschen, die daerbinnen arbeyden, hun leven bedroeft hebben moeten laten.

Kort daernaer heeft men wederom eenen derden gemaekt die met duysende guldens gekost heeft, denwelcken tot op den dagh van heden noch staet.

Beschryvinge van het jaer 1762.

Aent eynde van den maend Juny heeft de Mevrouwe van Neder-Canne *Maria Agnes de Cler* (Nata *de Coenen*) met haeren gemal *Johannes Fredericus Guilielmus de Cler*, Heer van Neuville, Revot en Révogne, haeren pubelycken intreed door Op-Canne op het kasteel van Neder-Canne gedaen onder het luyden der klocke van Op- en Neder-Canne, ende het branden van eere vier en picktonnen.

Den .... July is gestorven *Rener Vryens*, Jonckman van Neder-Canne, van een seer quaet en ongehoort accident, want de passagie van den natuerlycken afganck soodanigh gestopt was, dat de vuyligheyt onder ter zyde van den buyck ontrent de schaemelheyt uytgebroken was, waerdoor hy met een gesondt hert heeft moeten sterven. Den tweeden dagh daernaer, als hy soude begraven worden, omtrent negen uren voormiddagh, is het huys van synen broeder *Joannes Vryens*, greffier van Neder-Canne, gelegen in den ouden wegh, afgebrandt, en is in den tydt van weyniger dan een ure door de woedende vlammen geheel in asschen geleydt, doch door de hulp ende geweldt der menschen zyn noch eenige stallingen naer den kant van het Casteel geredt geworden; dit geschiede dat men het dak boven de poort afgebroken hadt, soodat de vlammen alsdan niet verder konden avanceeren, en oock door het blussen met water; ten tyde van het felste branden heeft den heer

pastoor het Hoogweerdigh gehaelt, vergeselschapt van eenige van ons broederschap, met hunne flambouwen, waermede hy differente reysen de benedictie over het vuur gegeven had.

Beschryvinge van het jaer 1763.

Den 20 April is *Carolus Alexander van d'Oultremont* tot prins en Bisschop van Luyck verkosen, en syne electie is geconfirmeert door syn heyligheyt *Clemens XIII* int zelve jaer.

Het Domcapittel was in dese verkiesing seer oneens geweest, want veele meenden *Josephus Clemens*, sone van den coninck van Polen, tot prins te maaken, waarvoor sy een proces tegens malkander voor den paus gevoert hebben, doch is de electie van den eerstgenoemden goedtgekeurt geworden.

Den 11 July is de thiende alhier in de pastorye van Op-Canne uytgegeven geworden in vier perceelen door den Rentmeester en eenige geconstitueerdens van het capittel van St Merten.

Primo den thienden ganck van Neder-Canne is uytgegeven worden voor	f	500
Den langen thienden ganck voor . .	-	550
Den ganck boven den thienden bergh voor	-	700
	f	1750

Deze dry gangen zyn aengenomen door *Peter Moors*, *Jaque Hennuys*, *Martinus Daemen*, *Leonard Fias*, *Winand Mengels* met syne moeder, *Paulus Daemen*, *Jan Schepers* den ouden en jongen en *Henry l Roy*.

Item den thienden ganck tusschen den *Jeeker* en *Maese* is aengenomen worden door de Wed. *Bettonville*, pachtersche op *Castert* ende d'Heer *Tihon van de Chaer* voor . . . . *f* 740

Beloopt te samen de somma van . . *f* 2490 guldens.

Noch hebben wy bovengenoemde noch aengenomen eenen thienden ganck van den Landcommendeur van den ouden Biessen, gelegen in het Montenakerveld genaempt den kleenen thienden ganck, voor 56 paer, te weten yder paer ses vat kooren en ses vat haaver, maeckt van yder 336 vaten ende te saamen 672 vat; daernaer heeft het capittel van S[t] Merten hunne thienden alhier selfs gehouden en niet meer uytgegeven tot het jaer 1774 incluys.

Wij hebben dit jaer op de thiende veel verspeelt ter oorsake dat de vruchten seer goede coop waren, maer soo lange de heeren dezelve ingehouden hebben, zyn de vruchten altoos seer dier geweest, gelyck ook het strooy, sodat sy tegen ons te rekenen daeraen veel geprofiteert hebben.

Beschryvinge van het jaer 1764.

Aen het eynde van den maend Juny is tot Loon tegenover het steedje Viset eenen man levende gerabraakt die over een a twee en twintig jaren zyn eygen huysvrouwe vermoort hadt, ende dit was aldus toegegaan.

Dezen man had beneffens zyne huysvrouwe noch eene concubyne, dewelke hem altoos voorhiel zyne vrouw om het leven te brengen om alsoo geruster te samen te connen leven; tot dien einde heeft dese concubyne van Viset vergift oft rattekruyt mede gebrocht om die vrouw datzelve doen in te geven, ende alsoo te doen bersten. Dese arme

vrouwe just in het kraembedde zynde, heeft dien boosen man haer eene biersuype bereydt gemaekt, waerin hy het voorz. berstpoeder gedaen heeft, doch die vrouwe jet gemerkt hebbende, heeft die suype niet gegeten, maer heeft dezelve op eene heymelycke wyse aen hare kalveren gegeven, dewelcke dit genomen ende gedroncken hebbende zyn terstond daervan geborsten.

Desen valschen aenslagh aldus misluckt zynde, heeft die valsche hoere evenwel niet nagelaten den man altoos voor te houden zyne vrouw van kant te helpen, denwelcken op eenen avond te huys gekomen zynde, heeft die arme onnosele vrouwe met de haeyren van het bedde getrocken ende naer dezelve seer lange tydt gesleept, ende met voeten getrappelt te hebben, heeft hy haer met de haeyrvlechten aen eenen rinck van het vuuryser vastgemaekt ende alsoo sonder genaden oft bermhertigheyt arger als eenen beul zyne eygen onnozele huysvrouwe geworgt ende vermoort.

Dit boos feyt ende zyns vrouwe mishandelinge aldus geschiet zynde, heeft hy haer wederom op het bedde geleyt ende het onnosel kleen kindeken, waervan zy in de kraem was, heeft hy aen zyne dode moeders borsten geleydt ende is alsoo heymelyck met syne hoere vertrokken.

Als hy nu eenigen tydt met dese hoere in de vremden gereyst ende gewandelt had, heeft hy dezelve eyndelyck oock verlaten, ende heeft hem getrouwt met eene seer brave vrouw, omtrent de stadt Hoey oft Huy, alwaer hy ordentelyck leefde, houdende aldaer dry à vier peerden, en wiert van een ydereen voor eenen braven ende deughdsamen man gehouden en heeft met die vrouw noch gewonnen dry kinderen.

Dese hoere oft concubyne haer aldus van desen man verlaeten siende, heeft noch een langen tydt hier ende daer in de vremden omgeswerft, totdat zy eyndelyck in den

zin kreegh haer (incognito oft onbekent) aen de justitie van *Loon* in de *Valeye* te addresseren, verklaerende aen dezelve, als dat dien man die zyne huysvrouwe over een a twee en twintig jaeren vermoort hadt, ontrent de stadt Hoey woonde ende aldaer getrouwt was, hem noemende met synen naem ende toenaem.

De heeren der justitie aldus daervan geinformeert zynde, hebben verder ondersoek daerover gedaen ende bevonden hebbende dat het also was, hebben desen man afgehaelt ende tot Luyck in de gevangenisse geset, alwaer hy allen zynen boosen handel bekendt heeft; alsdan wiert hem de sententie des doodts om levende gerabraeckt te worden voorgelesen en de executie geschiede als volgt.

Daer wiert alsdan voor hem bereyt gemaekt eene sleede van wisschen oft willige waterlooten, op dewelcke hy op een stoelken geset wierd en neffens hem stond een comfoor met gloeyende maeskoolen, voor welke sleede een peerdt gespannen was en wierd aldus voortgesleept ende onderwegen wierden hem van tydt tot tydt met een gloeyende tange stukken vleesch uyt zyn lichaem geneepen; eerst wierden zyne twee borsten uytgenepen, ende daernaer stucken uyt armen en beenen, totdat hy eyndelyck aen zyn huys gebrocht wierd tot voor de deure, alwaer hij leevende gerabraakt wierd, en naerdat hem de armen en beenen door den scherprechter in stukken geslaegen waren, vraeghde hy te drinken, en naerdat hy eenen goeden teugh wyn gedronken had, seyde hy tot den scherprechter: »Mynheer haest u met u werck, want ick hebbe groote pyne;" alsdan gaf hem den scherprechter eenen slagh op syne borst, die zyn ziele van de wereld afhielp.

Daernaer heeft men zyn huys tot den grondt toe afgebrooken, soodat er weinig memorie meer daervan is.

De heeren der justitie hebben daernaer noch veele moeyten

en devoiren gedaen om syne concubyne ende verradersse te achterhaelen, doch tot noch toe is dezelve noch niet pubelyck.

Omtrent de helft van den maand July oft wat eerder is tot Kesselt, Veldweset, Laeffelt, Vleytingen en meer andere dorpen daeromtrent en verder eenen geweldigen hagel gevallen, waerdoor de veldtvruchten het meestendeel verslagen zyn geweest.

Dit jaer hebben de inwoonders van beyde de gemeentens van Op- en Neder-Canne eene generale constitutie ende volmaght gegeven aen *Leonard Fias* voor de gemeente van Op-Canne ende aen *Joannes Vryens*, greffier van Neder-Canne voor dezelve gemeente van Neder-Canne, om te mogen en connen procederen tegens het capittel van St Merten tot Luyck voor ende in naeme van de twee voorz. gemeentens, dewelcke door voorz. capittel geciteert zyn geworden voor den archidiaken van Luyck, om hun te dwingen reparatie te doen aen het pastorael huys alhier, dat seer bouwvalligh was, hetwelck de inwoonders alhier rondtuyt geweygert hebben te doen. De twee geconstitucerden dan hebben hun aent eersten eenigen tydt verantwoord met suplyquen en requesten voor den archidiaken tegens het capittel, doch is de zaeck int zelve jaer tot een formeel proces gekomen, hetwelck naermaels soo aen d'een als d'ander parthye veel geldt gekost heeft, gelyck den leser van tydt tot tydt verder bevinden sal.

Korte beschryvinge van het jaer 1765.

Den 11 Juny heeft den suffragant van Luyck alhier tot Castert boven Op-Canne gelogeert, en den dagh daernaer heeft hy voor en naer de middagh eene groote meenigte kinderen aldaer gevormt soo van Op Canne als andere omliggende dorpen die hetzelve geweten hebben ; hy gaff

zelfs het heilig vormsel aen de kleyne kinderen die noch in de windelen waren, en is daernaer naer de Luykxse Kempen vertrokken.

Dit jaer heeft men beginnen steenen te vaaren ende fondamenten uyt te graven, en selfs eenige muragien aen te leggen, aen de nieuwe winninge genaemt Nerenbergh, gelegen aen de heyde van St Peter, ontrent de Tombe; dese winninge is gemaekt geworden, of heeft doen timmeren *Maria Agnes Eysschen*, weduwe van wylen *Waltherus du Chateau*, die op Lichtènbergh als pachter van den graeve *van Schaesbergh* eenige jaeren te voren gestorven is, ten tyde van den hier gewesenen oorlogh; men heeft differente jaeren aen dese winnige getimmert, eer dezelve volmaeckt is geweest.

Korte beschryvinge van het jaer 1766.

Den 20 November hebbe ick *Winand Mengels* myne commissie van het schepensampt van Neder-Canne ontfangen gratis uyt handen van de Ed. Mevrouwe *de Cler*, vrouwe van Neder-Canne, alsdan resideerende op haer casteel aldaer en den 27 December is myn receptie geschiet voor de justitie van Neder-Canne.

Dit jaer heeft den Eerw. Heer *Christiaen Doum*, canonick regulier van het H, Graff tot Neder-Canne den autaer in de capelle aldaer seer schoon en proper doen marberiseren.

Korte beschryvinge van het jaer 1767.

Van den 7 January tot den 20 dito hebben wy alhier eene felle kouw en vorst onderstaen, soodat dezelve bynaer onverdragelyck was.

Den 13 dito is myne receptie geschiet van het schepens-

ampt alhier voor de justitie van Op-Canne; dese schepensplaetse hebbe ick gekregen van mynen aengetrouwden groodtvader *Peter Moors*, die myn selfs daertoe versoght hadt om myn dezelve te resigneren en om den goeden man te voldoen, hebbe hetzelve eyndelyck toegestaen met consent van het capittel van *St Merten* tot *Luyck*, onse grondtheeren.

Den 20 December is *Arnold Heynen*, jonckman van Op-Canne, tot Neder-Canne aan de Capelle in eene ruysinge geslaegen geworden, sodanigh dat hy tweemael getrepaneerd is geworden, ende hebben bevonden dat het cranium boven de lincker oor in differente reetsen geborsten was, en naerdat hy noch een en dertigh dagen geleefd hadt, is hy daervan gestorven, en is alsdan in presentie van ons heele justitie door eenen geswooren schirurgyn gevisiteert geworden.

Ick hebbe zelver als schepen hem syne declaratie afgevraeght ende in geschrift opgestelt, den dagh naerdat hy dat gekregen had.

Dit jaer heeft den Eerw. Heer *Matthaeus Germeau* als pastoor alhier syne vyfentwintigh jarige jubilee gedaen.

Korte beschryvinge van het jaer 1768.

Den 3 January en volgende dagen is de koude ende vorst alhier wederom seer groodt geweest, en volgens het teekenen der termometers soude dezelve noch anderhalven graedt felder zijn geweest als den 7 January int vorigh jaer.

Den 13 April heeft de wed. *du Chateau*, pachtersche op *Lichtenbergh*, eenen pubelycken uytroep gehouden van peerden, koeyen, verckens ende allen het getuygh dienende tot den ackerbouw.

Den 27 December heeft *Hubertus Vryens*, jonckman van

Op-Canne, ingetreden het clooster van *Slavanten* om aldaer gaen aen te nemen het geestelyk Minderbroedershabyt, hetwelck hy oock het volgend jaer heeft aengetrocken, en is aldaer voor brouwer van voorz. convent aengenomen worden, naerdat hy te vooren de heeren Staaten van *Holland* ontrent of een weynigh weyniger dan vyf jaeren gedient hadt onder het regiment ruiters van.... (1)

Dit jaer is de gemeente van Op- en Neder-Canne door een decreet, gegeven door den archidiaken van Luyck, absoluyt gelast geworden, om te repareeren de nodige bouwvallige plaetsen van het pastorael huys alhier, en is oock hetzelve door de twee gemeentens hetzelve jaer volbragt geworden, hebbende moeten leggen nieuw houtewerck als: veerssen, wermen, keeperen en latten, en een nieuw dack boven de keuken, die met blauw steenen geplaveyt is; item eenen nieuwen hoven ende backhuys, hetwelck aen de gemeente gekost heeft de somme van dry hondert een en dertigh guldens, seventien stvs., dry oord; doch is de gemeente in haer volle regt gebleven om door verder te procederen hun recht te kunnen soecken.

Beschryvinge van het jaer 1769.

Den 10 Febr. des morgens omtrent 6 uren is een corps troepen, zynde ontrent twee duysent man van den keurvorst van den *Paltz*, voor de rijksstadt *Aken* gekomen, en nae een weynigh tegenstand mits de stadspoorten willende in stukken kappen, zyn die troepen daer in getrokken in goede ordre, dogh hebben naer haer welgevallen de quartieren gemaeckt en logys genomen in de eerste en beste huysen van de stadt.

Den 29 Augustus en volgende nachten, heeft haer een

(1) De naam van het Regiment is in het handschrift niet ingevuld.

commeetster alhier boven ons *Nederland* verthoont, welckers stardt seer lanck was en schrikkelyck om aensien, haer verthoonende in de figuur van eene roede met eene bleeck blauwe doodverwe; sy verthoonde haer in het Z. Z. O. in het 26ste graed van het sodiaxteeken Taurus, bynae loodreght onder het zeven gestarnte; men heeft deselve gesien tot aent eynde van den maend September (1).

Aent begin van den maend December is tot *Vizet*, twee uren van hier, eenen schromelycken moord geschiet in de persoon van juffrouw *Magdalena Warnemond*, jonge dochter en nochtans bevrucht was; nochtans niemant wetende van wie; dese is dan seer deerlyck met haere vrucht vermoord geworden op eenen avond buyten de poort van *Vizet*, ter plaetse genaemd *la Soveray*, alwaer veele weyden zyn in welke van eene derzelve desen moort geschiet is.

Dese arme creature is seer deerlyck mishandelt geworden, zynde haer hooft bynae van het lichaem afgesneden, haer lincke borst was geheel doorsneden en doorkerft, en door haer rechte borst ginck eenen dodelycken steek; van haere slincke handt waeren dry vingeren af en van de rechter handt vier vingeren afgehouwen.

Terwylen dat desen moordt geschiede, passeerde eene andere vrouwpersoone daer kort voorby, die dese arme juffrouw seer deerlyck hoorde roepen tot Godt ende de heylige Moeder Godts van Loretten, om hulp ende bystand; sy hoorde haer oock seer bedroeft om genaden bidden aen degenen die haer vermoorden, doch niets en heeft haer connen helpen, maer hebben haer sonder genaeden het leven benomen, en naer die boosheyt volbracht te hebben, hebben haer doodt lichaem in de *Maes* gesleept die daer dight by was, meynende haer alzoo van kandt te helpen, doch is haer lichaem tusschen de wissen blyven vast han-

(1) Naer deze sterre is eene groote sterfte onder de menschen alhier geweest.

gen, soodat men se des anderen daghs gevonden heeft, en naerdat men haer lichaem gevisiteert hadt, is dezelve eerlyck begraven worden.

De heeren der justitie hebben seer groote moeyten gedaen om dien moort te connen ontdekken, doch hebben tot noch toe gene rechte preuve daervan connen krygen; edoch zynder dry aprehensibel verwesen worden; twee daervan heeft men naer *Luyck* gebrocht, dewelcke naemaels in de gevanckenisse gestorven zijn, en den derden is de Heer *Stas Sartorius*, jonckman en koopmans soon van *Vizet*, die tot nochtoe noch absent is (1).

Korte beschryvinge van het jaer 1770.

Den 9 Juny, een weynigh voor elf uren, voelde men alhier eene stercke aerdbevinge.

Dit jaer heeft de kranckheyt ende sterfte onder het hoornvee wederom in onse naebuerschappen sterck beginnen te regeeren.

Tot *Hees* zynder seer veel gestorven en weynigh overgebleven, gelyck oock tot *Wilder*, alwaer er seer weynigh geschapeert zyn; tot *Maestricht* is dezelve kranckheyt oock geweest, nochtans maer in eenen stal, by eenen koeymelcker, denwelcken niet eene behouden heeft.

(1) Deze moord en het daaropvolgend proces gaven aanleiding tot het openbaar maken van een paar brochuren, waarvan eene tegen de familie Sartorius en meer bepaald tegen Ferdinand Sartorius, diaken en kanonik der kerk te Visé en diens broeder Henri Sartorius, advokaat te Luik; de tweede is een verweerschrift. De Belgische geschiedschrijver Theod. Juste heeft zich over eenige jaren verwaardigd deze *cause célèbre* nogmaals op te warmen in eene brochure getiteld: *La justice des princes-évêques de Liége et le procès du chanoine Sartorius*. Zijn partijdige arbeid werd in 1883 beantwoord en weêrlegd door J. Demarteau in een geschrift getiteld: *La justice de M. Juste et le procès qu'on n'a pas fait au chanoine Sartorius* Den verderen loop dezer zaak zal ons Mengels zelf verhalen, zoo als hij, die in de buurt van Vizé woonde, dien vernomen heeft.

Dit jaer heeft men St *Servaeskerck* tot *Maestricht* met eenen nieuwen ende schoonen thooren voorsien, alsmede een nieuw klockespel daer binnen, alzoo den ouden thooren seer bouwvallig was.

Dit jaer is ook de bouwvallige kerck van St *Servaes Gasthuys* afgebroken, op protext wederom eene nieuwe te maaken, doch is hetzelve belet geworden.

Beschryvinge van het jaer 1771.

In den maend Meert hebben wy alhier in onse kercke differente neuvennen oft negendaeghsche boeten gedaen, ter eeren het alderheyligste Sacrament, ter eeren der heylige Moeder Godts, ende ter eeren den H. Hubertus om van Godt af te smeeken die grousaeme straffe der sterfte onder de hoornbeesten, die seer sterck in onze nabuerschappen ende omliggende dorpen domineerde.

Hierboven tot *Castert* in de winninge van den Abt van St *Jacob* zyn allen de koeyen en runderen gestorven, uytgenomen den stier ende eene jonge veerse.

Een weynigh tydt daernaer is myn oock eene koey van die zelve kranckheyd gestorven, en twee by mynen zwager *Matthi Bettonville*, vast neven myn huys, doch heeft den Heere Godt de rest van onze gemeente gespaert.

Dit is soo eene pestilentiaele kranckheyd, dat daer dezelve in eenen stal komt, geen eene beest en schapeert oft moet kranck worden, ende het is wel een groodt geluck als eene daervan betert; nochtans als eene eens gebetert is en wordt daernaer niet meer kranck, en worden sulcke beesten die van die kranckheyd eens gebetert zyn, (van degene die dezelve te missen hebben) seer dier verkocht.

Men wildt hebben, dat die kranckheyd soo besmettelyck is, dat de menschen dezelve in hunne kleederen vatten

ende mededraegen van den eenen stal naer den anderen, jae zelfs van het een dorp naer het ander; tot dien eynde ende om sulkx voor te komen heeft onsen tegenwoordigen prins en bisschop door de geheele uytgestrecktheid van zyn prinsdom doen uytgaen mandementen en placaten en in dezelve bevolen dat die menschen, die by sulcke krancke beesten komen om dezelve op te passen, met linne klederen moeten gekleed worden en met geen wollen, opdat die kranckheyd haer daerin niet houden en soude, ende dat die mensen, die de krancke beesten voederen oft oppassen, by de gezonde beesten niet en mogen komen, en selfs geen gemeenschap mogen houden met andere lieden oft nabueren.

Verders verbiedt den voors. prince den in- oft uytvoer van alle soorten van beesten in syn prinsdom, als schapen, verkens, koeyen en ander rundvee, alsmede verbiet hy het incomen in syn prinsdom der vremde lieden van die landen oft plaetsen alwaer die kranckheyd is regerende.

Verbied noch verder den coophandel met voorz. landen als van lakens, deekens, wolle, oude kleeren, oude lompen oft vodden, selfs vreemde passagiers met hunne knapsacken sonder goede en gesonde attestatien.

Op het territoir ende onder het gebied van haere keyserlycke en koninglycke majesteyten ende op het Spaens daer gaet het noch veel arger; want alwaer die kranckheyt in eenen stal komt, daer worden de krancke beesten te samen met de gesonden doodtgeschoten, en worden aen die menschen aen wien die beesten toebehoorden, thien patacons gegeven voor ieder stuck, welck geld komt van schattingen en lasten die op het land gestelt worden, ende is daerby noch seer scherp geboden ende gelast, dat soohaest die voorz. kranckheyd haer laet gewaer worden in eenige stal onder de beesten, de menschen aen wien dezelve toebehooren, gehouden zyn hetzelve inwendigh dry

dagen tydt te adverteeren en bekent te maeken aen hunne schoudt, drossard oft voeght van die plaetse, oft by fout van versuym oft advertentie, worden die menschen geslaegen in eene boete oft amende van dry hondert guldens brabants; Godt wil ons alle behoeden.

Den 22 October is *Carolus Alexander d'Oultremont*, prins en Bisschop van *Luyck*, oud zynde 55 jaeren, subytelyck overleden, op syn kasteel van *Serré* (1).

Den 17 dito is *Winand Mengels*, jonckman, sone van mynen halven broeder, onder de ruinen van eenen piller in den *Maesbergh* doodtgebleven.

Kort relaes van het jaer 1772.

Den 16 January wierd Monseign. *Franciscus Carolus* graef *de Velbruck*, canonick van de doorlughtigste Cathedrale kerke van *Luyck* en archidiaken van *Haspegau*, &ª &ª met alle stemmen tot Bisschop en prins van *Luyck* verkoren.

Beschryvinge van het jaer 1773.

Den 13 April, zynde den derden paesdagh, naerdat den jongen heer *Sartorius*, coopmans soon tot *Vizet*, synen paesschen aldaer gehouden had, heeft hy hem in eene schaise geset ende also naer *Luyck* gereden, gevende hem aldaer vrywillig gevangen, om hem aldaer vry te procederen, oft syne descharge te doen, vermits hy door de Heeren schepenen van *Luyck* en de justitie van *Vizet* aprehensibel verwezen was, aengaende den moordt die anno 1769 tot *Vizet* geschiet is, in de persoon van juffrouwe *Magdaleen Warnemont*, waervan wy Fol. 105 melding gedaen hebben, stellende daerenboven noch voor cautie eene somme van seven duysent guldens.

(1) D'Oultremont overleed op het kasteel Warfuzée.

Eenyder is nieuwsgierig om te sien, hoe dese saeck sal uytvallen; hy doet anders niet in syne kamer als lustigheyt plegen, spelende op allerhande musicale instrumenten.

Den 27 April is het grootste gedeelte van het steedje *Valkenburgh* by *Maestricht* afgebrandt; in een groot quartier uur tyds zyn vyf en dertigh huysen, met al wat daerin was, in de assche gelegd; daer zyn twee menschen omgekomen, en verscheyde ellendigh door de vlammen beschadight en geschroeyt; de droevige toestand was onbeschryvelyck; soo haest die tijding in Maestricht quam, wiert er een detachement cavallerie en een van d'infantery, beneffens eėn brandspuyt nae toegesonden.

De oorzaeke van desen schrickelycken brandt wordt toegeschreven datter eenige crimineele aldaer tot *Valckenburgh* gevangen saeten, die overtuygdt waeren van dieverye, ende dat eenige van hunne medepligtige dien brandt souden gesticht hebben, om door hunne gevangen complicien niet verraden te worden, en dat alsoo hunnen vervloeckten handel niet zoude ontdeckt oft aen den dagh komen.

Dit is voorwaer aenmerkens- en schryvenswaerdigh, ja dient op het papier gestelt te worden, voor de nakomelingen te doen weten, wat tot nochtoe uyt desen handel gesproten is; sy zyn, soo men seght, eenige hondert mannen sterck, ende hebben een contract men den duyvel aengegaen, maer niemand kan weten tot wat eynde; men wildt ook hebben dat sy op eenen grooten geytenbock ryden, ende alsoo op eenen nacht eenige hondert uren verre ryden om in vreemde landen gaen te steelen, ende zyn alsdan die zelve nacht met hunne bock ende buyt wederom thuys; sy worden hierom in het gemeen de *Bockeryders* genoemt, doch tot nochtoe en heeft men geene vaste waerheyt daervan.

Wat aengaet den eedt dien sy sweeren, als sy onder dit complot aengenomen worden, denzelve hebbe ick gelesen,

soude denzelven hier binnen oock geïnsereert hebben, doch door seekere redenen hebbe het niet goedt gedocht te doen.

Volgt nu de lyst der dieven, dewelcke door de wereldlycke Regters reeds veroordeelt zyn, en hun straf ontfangen hebben, uyt de hoofdbank *Heerle*, *Houtem*, *Beeck*, *Geul*, *Elslo* en *Mechelen*, in de dry landen van *Overmaese*, partage van Haer Hoog Mogende int dit jaer 1773.

Den 20 April te *Heerle* dry opgehangen en een gegeesselt en gebannen.

Den 18 Mey te *Heerle* 6 opgehangen.

Den 25 dito te *Heerle* een gerabraekt.

Den 15 Juny te *Heerle* 7 opgehangen.

Den 20 July te *Heerle* 7 opgehangen.

Den 17 Augustus te *Heerle* 5 opgehangen.

Den 14 Sept. te *Houthem* een dooden aen den hals opgehangen.

Den 24 dito te *Beeck* 6 opgehangen en een gerabraekt.

Den 8 Octob. te *Geul* 5 opgehangen.

Den 2 Novemb. heeft zig eenen op het oudt stadhuys te *Maestricht* verhangen, den 3 dito naer *Elslo* gebracht en den 4[en] aldaer aen een been opgehangen.

Den 8 dito te *Elslo* 6 opgehangen.

Den 10 dito te *Heerle* 5 opgehangen en een gerabraekt en twee vrouwspersoonen gebannen.

Den 26 dito te *Beeck* vier opgehangen.

Den 3 Decemb. te *Climmen* 6 opgehangen.

Den 6 dito te *Elslo* 6 opgehangen.

Den 11 dito te *Maestricht* eenen opgehangen van de bende van *'s Hertogenrade*, zynde eenen hexelsnyer genaemt *Leendert*, die ick en meer andere hier int dorp seer wel gekent hebben; hy was groodt van postuur en eenen van de sterkste mannen van hier omtrent.

Den 21 July is de pauselycke bulle ter vernietingh van

de order der Jesuiten pubelyck gemaeckt door Clemens den XIV, Paus van Romen.

Opdat de naerkomelingen die dit order noeyt gesien oft gekent hebben, mochten weten hoe het met hetzelve geweest is, hebbe gedocht wat breeder daervan te schryven.

De Jesuiten zyn int jaer 1542 eerst te *Maestricht* aengekomen en in het jaer 1575 wiert haer collegie tot onderwys van de jeugt door den Cardinael *de Groesbeeck*, bisschop ende prince van *Luyck* gesticht; doch het volgende jaer wierden sy uyt de stadt verdreven; in het jaer 1580 quamen sy wederom binnen, nadat de stadt stormender hand door de Spagnjaerden, die vele wreedheden gepleegdt hadden, was ingenomen, wierdt haer door *Alexander Farnese*, prins van *Parma*, eene erve in de *breede straet* gegeven, alwaer zy een grooter wooning met een capelle timmerden, zynde dezelve thans noch te sien, bij *den kleenen hoff;* op versoek van den koning van Spanje wierden twee prebenden in 't capittel van *S*[t] *Servaes* gemortificeert, en de inkomsten haer gegeven, en hebben van die tydt beginnen de schoolen te houden.

In het jaer 1610 kochten sy noch een grooter erve uytkomende in de *Wolfstraet*, en in het jaer 1612 bouwden sy de thans in wesen zynde kerck, zynde een der schoonste van de stadt, werdende geweydt ter eere der Heylige apostelen *Petrus* en *Paulus*.

In het jaer 1638 onddeckte men het bekend verraed, waerdoor sy allen uyt de stadt gejaegd, en alle hunne goederen verbeurd en verkocht wierden; de gereformeerde walsche gemeente kreegen haer kerck, en de schoolen wierden gehouden in *S*[t] *Servaes* omganck door wereldlyke priesters.

In het jaer 1673, wanneer de stadt moest bucken onder de macht van den koninck van *Vranckryk*, quamen sy

wederom in de stad en wierden in alles herstelt; op den 5 July 1674 wierd haere kerck door den cardinael van *Bouillon* op nieuws herwydt en in het jaer 1688 is het collegie vernieuwt en vergroodt.

Eyndelyck in dit jaer, gelyck wy vooren geseyt hebben, heeft den Paus van *Roomen* voorn. door eene bulle dese societyt door het geheel Christendom vernietigt hebbende, Hunne Hooghmogende de heeren Stacten-Generael der Vereenigde Nederlanden, in navolging van andere souvereynen, goedgevonden, hun in het volgende jaer den dienst te ontseggen en moesten sy den 22 September uyt haer clooster vertrekken en alle hunne effecten wierden verkocht, doch wat van hunne ledige kerckklooster en collegie worden sal, is nog onbekent; hoog gemelde Hoogmogende hebben insgelyks goedgevonden aen de paters en broers tot dit clooster behoorende, jaerlycks een pensioen toe te leggen tot hun onderhoud; het waren allen seer wel gestudeerde mannen, en staaken uyt in geleerdheid boven alle andere geestelycken; sy deden geene dienst als misse lesen. sermoonen en bicht hooren, hielden geenen choor, noch songen noeyt in haeren dienst; sy wierden oock niet geprofest (gelyck andere kloostermoneken); om seeckere redenen konden sy oock door hun overheyd uyt het klooster geschikt worden, al hadden sy oock 20, 30, jae viertig jaeren daer binnen geweest; sommige en oock het meeste paert moesten wel 15 à 16 jaer in het klooster zyn geweest, eer sy misse laasen.

Sy waeren doorgaens in alle hunne cloosters seer ryck in geldt ende wel voorsien van goederen en rycke fondatien, besaaten groote pachthoven, moolens en landeryen; hunne kerckciraet was uytmuntende in silver en goudt boven anderen.

Sy leerden bynaer in alle hunne cloosters de latynsche taele aen de jeugd, waertoe sy seer bequaem waeren.

Den koninck van *Portugal* is den eerste geweest, die aen differente voorige Pausen versocht heeft om de vernieting van hun order, gelyck oock daernaer gedaen hebben de koningen van *Spagnien* en *Vranckryck*, totdat eyndelyck desen tegenswoordigen Paus hetselve uytgevoerdt heeft met toestemmingh van *Josephus*, den tweeden Rooms keyser (1).

Eenen geleerden van desen tydt heeft op hunne vernietigingh dese rymen uitgegeven:

Dit 's *Ricci*, 't agtbaar hooft van soo veel duysent braven,
Die tydt, vernuft en sweet, jae bloedt ten besten gaven
Voor Jesu naem en leer, en die het kruysbanier
Manmoedig bragten voor Chinees en Japonier.
Verdient dien arbeyd loon? Een vonnis uitgedondert
Tot hun verderf, hun eer bemorst, hun goed geplondert,
Is de vergelding voor *Loyolaes* roembre schaer.
Soo loopt de nydt de deughd, als schaduw agter naer.

Dit jaer is de kercke van S[t] *Servaes gasthuys* gelegen aen het *Vrythof* tot *Maestricht* wederom geheel nieuw opgetimmert; de oude en bouwvallige kercke wierd anno 1770 afgebroken, met voornemen om terstondt wederom eene nieuwe te maeken, doch is hetzelve aen die *Begynen* belet geworden door de Heeren van de stadt, en de Staeten van *Holland*, meynende oock haer clooster af te doen werpen om het *Vrythof* aen dien kandt soo veel grooter te maecken, en de Religieusen of *Begynen* yverans anders eene andere kerck en klooster te besorgen; maer vermits

(1) Onze Chronijkschrijver »om den lezer noch verder te voldoen" heeft »uit kurieusheid" de namen der generaals der orde, van Ignatius de Loyola af tot en met Laurentius Ricci, die geregeerd heeft van den 21 Mei 1758 tot de vernietiging der Societeit, hier laten volgen. Daar deze lijst van algemeene bekendheid is, hebben wij gemeend ze te mogen weglaten.

dit gasthuys eene fondatie is van *Ludovicus*, *den XI* van dien naem, koninck van *Vranckeryck*, soo hebben se dat niet derven ondernemen te doen, maer hebben de *Begynen* in hun voorrigh recht en voornemen moeten laeten.

Dit jaer heeft onsen prins en bisschop door zyn geheel prinsdom verboden den uytvoer der graenen uyt ons landt van *Luyck*, hetzy oock van wat natuur of specie dezelve moghte wesen; vansgelycken oock erwten, boonen, eerdappelen en andere zaaken, dat zoude connen dienen om broodt te maeken; vansgelycken heeft oock verboden het brandewyn branden, soodanigh dat de branders op het platte-landt de helmen van hunne brandtketels moesten in de comtoiren brengen, en in de steden op het stadhuys, en dit alles op eene hooge amende, soo voor het branden als voor het uytleveren van graen.

Dit geschiede dat den prins wilde voorsien, ende een weynigh remediëren de dierte der graenen, die door den coophandel al te hoogh van prys waeren, en dat alle andere landen geslooten waeren ende alle onsen vruchten uyt het landt gingen, soodat het gemeen bynaer geen kooren oft broodt meer conden bekomen, vermits oock de vruchten nu eenige jaeren alhier seer sleght geluckt waeren, en daerom seer dier en raer waaren; want men het kooren langen tydt tot 70 stuivers het vat heeft moeten betaelen, soodat by veele menschen gebreck en hongersnood was.

Beschryvinge van het jaer 1774.

Volght nu wederom eene lyst der geexecuteerde dieven, oft zoogenaemde *Bockeryders* in de ondergeschreven plaetsen.

Den 8 February te *Beek* 6 opgehangen.

Den 9 dito te *Elslo* 7 opgehangen.

Den 23 Meert te *Geul* twee opgehangen.

Den 26 dito by *Bergh* een opgehangen.

Den 16 Mei te *Elslo* 3 opgehangen.

Den 26 dito te *Beeck* 5 opgehangen.

Den 7 July by *Valckenburgh* 6 opgehangen.

Den 28 dito by *Valckenburgh* 5 opgehangen.

Den 22 August te *Mechelen* 2 opgehangen, zynde vader en soon.

Den 5 October te *Heerle* twee opgehangen.

Den 14 November te *Geul* een opgehangen.

Den 24 dito by *Valckenburgh* 8 opgeh., een gerabraakt.

Den 28 December te *Valckenburgh* een in het gevangehuys gestorven en den 31 dito opgehangen.

Executie geschiet tot Wellen int Luyckerland.

N.B. Deze en syn niet van het complot der *Bokkeryders*.

Den 16 Juny zyn te *Wellen*, zynde een dorp onder het hoog Adelyck stift *Munster-bilsen*, drie misdadigers geexecuteerd; de twee eersten werden na eerst gewurgt te zyn, verbrand, en de derde onthoofd, de kop op een staack en het lichaem op een radt gesteldt.

Den 1 Augsti zyn te *Wellen* 8 crimineele geexecuteert; eerstelyck wierd eenen de rechter hand afgekapt, en vervolgens geworgt en verbrandt, waerop de ses andere naer geworgd te zyn oock verbrand wierden; de laetste is gerabraekt, zyn lichaem op een radt gelegt, en zyn hoofd op een pin gestelt.

Den 7 September zyn te *Wellen* elf kerckeschenders en moordenaers geexecuteerd geworden, ses van dezelve geworgt en verbrand, en vyf levendigh verbrand.

Den 16 Febr. is tot *Montenaken* gestorven *Helena Marees*, in den ouderdom van 95 jaeren, grootmoeder van myne huysvrouwe; sy was doen sy stierf moeder van 13 kinderen, grootmoeder van 44 kindskinderen, en overgrootmoeder

van 23 kinds-kindskinderen, maeckt te saemen 80 nakomelingen van éene vrouw in haer leven.

Den 10 Mey snamiddags ten 3 uren, is syne alderchristelyckste majesteyt *Ludovicus de XV* te *Versailles* overleden in den ouderdom van 64 jaeren, dry maenden min 5 dagen.

Den 22 September heeft Zyne Heyligheyd *Clemens, den XIV* van dien naem, Paus van *Roomen*, smorgens tusschen 2 en 3 uren, aen een vuerige borstquael het tydelyck met het eeuwigh verwisselt, in den ouderdom van 63 jaeren en 11 maenden min eenige dagen; daer wierdt aent eerste geseydt en de gasetten hebben hetzelve oock eenpaerlyck differente reysen geschreven, alsdat hy soude vergeven syn geworden door eenige Jesuiten, wiens order hy *int* voorigh jaer vernietigt had, doch daernaer is dit gerucht verdweenen; evenwel heeft men nooyt de oprechte waerheyd daervan connen weeten.

Den 20 November omtrent 4 uren namiddagh is tot *Wilder* het grootste gedeelte van de winninge van den *ouden Biessen* afgebrandt, zynde door dit ongeluck verbrandt veerthien peerden, en de meeste vruchten die sich op de solders bevonden; dese winninge wierd alsdoen bewoond door *Maria Jorissen* wed. *Paulus Ceulen*, en voormaels wed. *Joris Marees*.

Dit jaer heeft sigh met eene groote schaersheyt en dierte geeyndight, want wy eenen seer slechten oogst ingedaen hebben, door oorsaake van het gestadigh quaet weder, dat in de lente en de voorsoomer geweest was, soodat de menschen seer weynigh vruchten in de schueren gedaen hebben.

Beschryvinge van het jaer 1775.

Gelyck het jaer 1774 met groote dierte zyn eynde genomen heeft, also heeft oock dit jaer zyn begin genomen,

want de commercie met ons en de stadt *Maestricht* geheel af en verboden was, want tenminsten geenderley vruchten uyt *Maestricht* te bekomen waeren, noch aerdappelen oft andersints, als wel meel hetwelck seer dier was; de aerdappelen wierden hier boven op *Lichtenbergh* en elders verkoght tot 20 à 25 stuivers den asskorf, soodat ick seggen mag, dat differente huyshoudens hier en elders dickwils sonder broodt zyn geweest.

Het quaet en onvruchtbaer weder heeft dit jaer oock wederom seer laet geduert, soodat men meende wederom eenen sleghten oogst te hebben, gelyck het voorigh jaer geweest was, doch soohaast het Aprilslicht begonnen hadt in den maend Mey, hebben wy soo groeysaem weder gekregen als men ooyt hadt connen wenschen, en heeft alsoo blyven continueeren den ganschen soomer door, soodat wy dit jaer eenen seer goeden en overvloedigen oogst gehad hebben, want ick sulcken sedert het jaer 1747 niet meer gesien hebbe; alles wat diende tot onderhoud van mensch en beest was soo overvloedigh, dat niet te seggen en is, soodat veele menschen in de stadt en op het landt die nu eenige jaeren seer pauver geleeft hadden, hun dit jaer wederom hebben connen verquicken; de appelen waren soo wel geluckt, dat men een sak bellefleurappelen, dat ses korven maecken, op den merckt tot *Maestricht* conde koopen voor twaelf stuyvers, en de aerdappelen zyn alhier int dorp verkocht worden voor veerthien oort en vier stuyvers den asskorff.

Den 27 Feb. is de receptie geschiet van onsen nieuwen officier en schouteth van *Op-Canne*, den Heer *Lambertus Lombaer*, oock schouth tot *Stree* en prelocuteur tot *Luyck*, gevende dien zelven dagh een middagmael aen ons justicieren van *Op-Canne* by synen heer swaeger, onsen Eerw. Heer Pastoor, ende ick hebbe voor hem en het capittel van

S[t] *Merten* het vice-schouth ampt blyven continueren, gelyck ten tyde van d'Heer *Bartholomeus Weijers*, die hem het jaer te vooren van hetzelve ampt bedanckt hadt.

Den 7 July heeft *N. Leroy* van *Leenmael*, een dorp gelegen op den steenwegh tusschen *Luyck* en *Tongeren*, de thiende alhier tot *Luyck* aengenomen voor 2750 guldens, doch heeft veel aen dezelve verspeelt; dit is het eerste jaer sedert 1764, dat het capittel de thiende wederom uytgegeven heeft.

Den 8 September heeft onsen Eerw. Heer Pastoor *Matheus Germeau* verkregen door den Eerw. Heer *C. F. Bouget*, canonick van het capittel van S[t] *Merten* binnen *Luyck* en gesubstitueerde Ryproost alhier, om synen hoff alhier gelegen aen den kerckhoff, te mogen vergrooten, te weten den hoeck uytstotende aen de *Backerstraet* ende de *Daelstraet*, naer den kandt van *Coopmanshoff*, alwaer eenen grooten desolaaten ende ledigen hoeck lagh, die ick niet weet of aen de gemeente of aen de *Heerenstraet* toequam; dat is gevraeght geworden aen de gemeentenaeren door voorn. heer canonick, op het kerckhoff alhier, naer de vespers, op den dagh van O. L. Vrouwe geboorte, waerop de gemeente ofte wel ick, naemens de gemeente geantwoordt hebbe, dat desen hoeck eene plaets was inbegrepen de *Heerenstraet* en dat de gemeente daeraen niets te seggen hadt, maar wat het capittel van S[t] *Merten* daerin wilde doen, dat wy daermede ten volle tevreden zouden zyn; dus is het aen voorn. heer pastoor door gemelde heer canonick geconsenteerd geworden. Eenige dagen daernaer hebbe ick myn terzelve plaetse laeten vinden, door voorn. heer pastoor daertoe versoght zynde in qualiteyt als schepen en vice-schouth met noch twee schepenen onser justitie, te weten *Jacobus Hennuys* ende *Benedictus Vryens*, om die gegeven en toegestanden plaetse sien by te meeten, hetwelck

in onse presentie geschiet is door *Benedictus Vryens* voorz., soodat den hoeck van voorn. hoff twaelef voeten vergroodt is, te weten langs de straet die van den hoeck van het kerckhoff naer *Maestricht* afgaet, ende is nu desen hoff, (die te voren maer met eenen aerden gracht en eenige vlier en doorne stronckelen toegemaeckt was) met eenen nieuwen muer omtrocken.

Desen muer heeft gemaekt *Damiaen Castermans*, die soohaest als den Heer pastoor de permissie daervan hadt, daeraen heeft beginnen te arbeyden, en is oock door den heer Pastoor betaelt geworden; doch hebben onze pachters de steenen daeraen gevaeren voor niet, als wezende eene karrewey voor den heer Pastoor, die hun hetzelve versocht hadt. Omtrent 50 voeten van den hoek van den muer naer de *Backerstraet* en vast langs de muer staet eenen gemeenen put, die nu gevult is met aerde.

Eenige dagen hiernaer hebben onze inwoonders eene kuyle met aerde gevult door het versoeck van onse grondtheeren het capittel van *St Merten* tot *Luyck*, die ingevallen was in een boender land, toebehorende den abt van *St Jacob*, gelegen ter slincker handt niet verre boven de groote *Pruisse*.

Den leser sal mischien geern weten, waerom dat onse inwoonders dit hebben moeten doen en waerom dat onse grondtheeren dit aen dezelve versocht hebben, hun aldus bemoeyende met het landt van den abt van *St Jacob*.

Soo is te verstaen, dat onse grondtheeren eenige jaeren achter malkanderen hebben doen mergel maeken en vaeren in de *Maesbergh* onder hunne gronden en landen, ende gelyck het waerschynlyck was, dat die aerbeyders onder voors. abten landt gearbeydt hadden, hebben sy door het verswacken oft afkappen der pylers eene kuyle doen invallen; dus den abt niet tevreden zynde, heeft de heeren

bynae gedwongen om die kuyle wederom doen vol te maeken ende te slighten.

Den 29 September is alhier getrouwt *Aert Thyssen* met syne derde vrouw; syne eerste vrouw is geweest *Mechtildis*, de tweede *Maria Bettonville*, ende de derde en tegenwoordige is *Catharina Lombaer*, wed. van wylen *Joannes Dolhen* van *Op-Canne*, denwelke gestorven is anno 1760 op de *Caep de Bone Spei*, oft gelyck men het oock noemt de *Caep van goede Hoop*, oft *Bon Espéranse*, gelegen ontrent halven wegh om naer *Oost-Indie* te vaeren; hy was afgevaeren met het schip *St Elisabeth*, en had als crimineel en aprehensibel alhier verwesen zynde, dit landt moeten verlaeten, ende is onder een anderen naem van hier vertrokken.

Beschryvinge van het jaer 1776.

Den 8 Jan. heeft het beginnen te vriesen ende heeft alsoo blyven aenhouden tot den 26 dito, als wanneer het de dry achtereenvolgende dagen, te weten den 26, 27 en 28, soo koudt is geweest, dat ick sedert het jaer 1740 sulcke koude niet meer gevoeld hebbe; noch is de *Maese* sedert dien tydt oock soo seer niet meer toegevrosen geweest; den 9^den dito is oock de *Jeeker* toegevroosen, ende is toegebleven tot den 1sten February; de koude was de voorz. dry dagen soo groodt, dat de menschen begonsten verdrietigh te worden, connende dezelve bynaer niet meer onderstaen.

Den 2 Febr. op Onze Lieve Vrouwe Lichtmisdagh ben ik met mynen sone *Gerardus* over het ys de *Maese* gepasseert, en hebben uyt curieusheyt een glas bier gaen drincken tot *Heugem* by *Arnold*, een herberge genaemt het roodt Leeuwken, ende syn alsoo wederom op het ys, dat seer dick en sterck was, de *Maese* gerepasseert; die zelve dagen

is tot *Vizet* eene gelaede kerre beneffens eene chaize de *Maese* over het ys gepasseert.

Den 5 Febr. ontrent half thien uren is de *Maese*, die van den 26 Jan. toegevrosen was, niet verre van *Luyck* opgebroken, soodat het ys soodanigh door het geweld van het water gedwongen wierd te avanceeren, dat dien selven avond kwart na seven uren de voorn. rivier ontrent de stadt *Maestricht* oock begonst los te bersten, hetwelck met sulck geweld de Maesbrug passeerde, dat dezelve daervan beefde; naerdat het ys ontrent een half ure dryvende was geweest, heeft het sig wederom vastgeset, en losraekende is tot drymael toe wederom vast en losgeraekt, totdat dezelve wederom tot den sevenden toegebleven is.

Dese nacht heeft men tot *Maestricht* twee swaere schuddingen van aerdbeving ontrent half 12 uren gevoeld.

Den 7 dito is de *Maese* by *Maestricht* des avonds wederom opgebroken met soodanigh geweld, dat dezelve veel schade gedaen heeft; daer zyn door het hoogh water, hetwelck by menschen geheugen soo schielyck niet gewassen was, buyten *Onze Lieve Vrouwepoort* 17 boomen van de wandelplaets weghgespoeld; op het badt op de kaey zyn verscheyde groote steenen door het geweld van het water en het dryvende ys van haere vaste plaetsen weghgerukt; item is door den sterken ysganck de Maesbrugge aen den sesden boogh merkelyk beschadigt; den schade die daerdoor buyten de *Bospoort* veroorzaekt is, is onnoemlyck, hebbende den sneldryvenden stroom, en het hooge water het gansche *Bosserveld* vol ys gespoeld, zynde door de ordre van de Heeren van *Maestricht* savonds den 7 dezer, eenen aek tot buyten de *Bospoort* op eene kerre getransporteert geweest, om de behoeftige aldaer tot hulp te komen en hunne goederen te redden, hetwelck terstond oock geschiede; het water, hetwelck den 7 om 2 uren smiddags begonst te

wassen, was savonds om 7 uren soo hoogh gestegen, dat het in tydt van vyf uren 8 voeten gewassen was, en soo haest hetzelve soo hoogh gegroeyt was, is het in veel weiniger tydt wederom gevallen; het ys lagh int *Bosserveld* bergen hoogh en de twee nieuwe huysen, die kort aen de brikkebackershovens lagen, hebben veel geleden.

Den 10 dito smiddags vyf minuten naer 12 uren hebben wy alhier eenen swaaren donderslagh gehadt, verzeld zynde met eenen stercken stormwind uyt het Zuyden en een regenbuye.

Den 11 Febr. is alhier getrouwt *Ludovicus Aerpoth* van *Op-Canne* met *Maria Eycken* van *Sichen*, zynde dit haeren derden man; sy is eerstmael getrouwt geweest met *Hubertus Stevens* van *Neder-Canne*, ende haeren tweeden man is geweest *Henricus Nuykerken* ook van *Neder-Canne*, ende haeren derde man is nu *Lowy Aerpoth*, gelyck geseyd is; hy was niet jonckman, ende oock niet weduywenaer; hy heeft te vooren buyten houwelyck gewonnen een dochterken genaemt *Gertrudis*, met zyne gewesen broeders huysvrouwe genaemt *Anna Cillen*, gebortig van *Munsterbilsen;* doch om dese saake wat beter te doen verstaen, sal dezelve op deze volgende wyse uytleggen.

Dese *Anna Cillen* woonde tot *Maestricht* op de *Haefstraet* by haeren halven swaeger, denwelcken met hare halve suster getrouwt was, zynde eenen koeymelcker met naeme *Jaspers*, denwelken met dese *Anna Cillen* (nochtans syne vrouwe hebbende) in overspel leefde, totdat se eyndelyck bevrucht wierd, ende haer nu bevrucht bevindende trouwt sy met *Peter Aerpoth* van *Op-Canne* die van haere bevruchtheyd niet en wist; nu eenigen tydt getrouwt zynde bevondt hy alsdat *Anna Cillen*, die zyn huysvrouw was, van eenen anderen bevrucht was, waerdoor hy haer aenstonds verlaten wilde, en hem adresseerende by onsen heer Pastoor

(naer die zaaken aen hem verklaert te hebben) wilde absoluyt onttrouwt wesen; doch den Heer Pastoor en wilde hem daerin geen gehoor geven; dus hem nu aldus buyten raed vindende heeft haer naer *Munsterbilsen* gebroght, van waer sy thuys was.

Door dese reden is een groot tumult ende opspraek in ons dorp gekomen, ende selfs tot in *Maestricht;* nu dien *Jaspers*, oft om beter te verstaen, haeren halven swager van wien sy bevrucht was, dit hoorende ende bevreest zynde voor confusie ende schandael, contracteerde met haer ende haeren man *Peter Aerpoth* eene somme van vierthien hondert guldens te geven, opdat alsdan alles zoude stil wesen; nu dit geldt de oogen uytstekende aen haeren man, reclameerde hy de eerst ontkende ende geweygerde vrucht van hem te wesen, en seyde, soo ymand van die voorz. saaken .soude spreeken, dat hy dezelve soude met de tonge vatten, en pas dry maenden getrouwt wesende, baerde zy die questieuse vrucht, hetwelck een soontjen was, doch ten leefde niet lange.

Daernaer kreegh sy noch een dochterken met haeren echten man, dat oock niet langh geleeft hadt, zynde wat meer als twee jaeren oudt, doen het stierf.

Eyndelyck stierf oock haren man *Peter Aerpoth* van de heete koortse anno 1763, naerdat sy ontrent dry jaeren met hem getrouwt was geweest.

Soo haest nu haeren man doodt was, quam by haer wonen haeren mans broeder *Lowy Aerpoth*, die alsdoen dragoender was, ende was met verlof by haer, maer leefden niet lange in eerbaerheydt saemen, maer begingen die grouwelycke sonde van bloedschande te samen, soodat sy te samen wonnen buyten houwlyck een dochterken, genaemt *Gertruydis*.

Nu dit soo geschiet zynde, wierden sy door den heer

Pastoor ende den Schouth van *Neder-Canne* gedwongen om van malkanderen te gaen woonen; doch soo haest sy van malkanderen woonden, begon hy aen te houden aen onsen pastoor, om met haer te mogen trouwen, doch is hem dit niet connen toegelaeten worden, alhoewel hy groote moeyte daertoe aengewend had.

Dogh hiermede niet tevreden zynde, is hij anno 1772 naer *Romen* gereyst, om selfs in persoon aen Syne Heyligheyt den Paus te supliëren ende aen te houden om met haer te mogen trouwen, hetwelck hem van den Paus selfs is geweygert geworden, denwelcken hem niet en heeft willen dispenseren, maer is door den Paus van haer ontslagen worden; doch wierd hem wel scherpelyck gelast, dat hy soo lang hy leven soude voor zyn kindt met haer gewonnen souden moeten sorge dragen, en aldus is hy met onverrigter saeke van *Roomen* wederom naer *Canne* gekomen; doch alhoewel hy appaart woonde, heeft sy hem doch altoos syne spyse bereyd ende hem gebroght, soo lange tot hy met *Maria Eycken* is ingeschreven worden, ende eyndelyck met haer getrouwt is.

Wat nu de wonderlyckste ende seldsaemste saake is, dat is, dat dit kindt in onecht gewonnen, eene moeder heeft, ende te samen eene stiefmoeder, ende dat synen vleesschelyken oom oock synen vleesschelyken vader is.

Den 15 Febr. des nachts ontrent 12 uren is overleden mynen schoonvaders broeder *Petrus Schepers*, van *Montenaken*, achterlatende syne huysvrouwe *Ida Schols*, en ses kinders; hy is gestorven van eene heete coortse, oudt zynde ontrent 42 jaeren.

Den 6 Meert is tot *Maestricht* een soldaat van het regiment van *Deuts* opgehangen, zynde van het complot oft complicie van die van *Valkenburgh* (1); synen capiteyn had

(1) Desen heeft van den 28 Juny 1773 gevangen geseten, tot den 6 Meert 1776.

wel twee jaeren voor hem geprocedeert, meynende hem onpligtig te doen verklaren, doch is gestorven eer het proces geeyndigt was; maer synen nieuwen capiteyn hem sulx niet willende bemoeyen heeft hy hem aen het landt overgegeven, soodat hy naer genoegsaeme preuven tot de galge is veroordeeld geworden, naerdat hy 27 jaeren getrouw onder voorz. regiment gedient hadt.

Den 23 Meert is tot *Vleytingen*, hoofdbanke der elf banken van *St Servaes*, overleden in den ouderdom van byna hondert jaeren, sekere *Cornelia Kersten*, weduwe, welkers eygen man, *Mathias Hoho*, gestorven is den 8 November 1774, oud zynde hondert twee jaeren.

Den 28 April is de algemeyne jubilee van het jaer 1775 alhier in onze parochiekercke gepubliceert geworden, en de 5 Mey met de twee volgende daegen, als Zondag, Maendag en Deynsdag, hebben wy met de processie de vier daertoe gestelde statien besoght; de eerste statie was onse parochiekercke, alwaer naer de Hooghmisse gesongen ende gebeden wierden de vier eerste Boedtpsalmen; de tweede statie was het Capelleken van *Caiphas* in den ouden wegh tot *Neder-Canne*, alwaer gebeden wierden negen Pater noster en Ave Maria, en verder gesongen den 5^en Boedpsalm; de derde statie was het Capelleken van de geeselinge ons Heeren, alwaer gebeden wierden negen Pater noster en Ave Maria, en gesongen den 6 Boedtpsalm; en de vierde statie was de groote Capelle tot *Neder-Canne*, alwaer wederom gebeden wierden negen Pater noster en Ave Maria, en gesongen den 7 Boedpsalm, en in het uytgaen van voorz. Capelle begon den heer Pastoor al singende de Litanie van alle Heiligen en keerden wederom door de beemden naer de parochiekercke; van d'eene statie tot d'ander gaende wierdt altoos gesongen den Miserere Mei.

In dese processie waeren meest allen de inwoonders van

onse parochie met nog veele menschen van andere dorpen, maer meest van den *Vroonhove*, dewelcke ter oorsaeke van de gereformeerden die aldaer de voorhand hebben, de jubilee by hun niet conden verdienen, soodat er een meenigte van menschen in dese processie waeren.

In diezelve dagen snaermiddags ginck de processie van *St Peter* oock uyt en hadden ,voor hunne statien dese vier naervolgende, te weten hunne parochiekerck, het capelleken van den Heiligen *Lambertus* ontrent de *Bleeckerye;* item een nieuw kapelleken daertoe gebouwt als men afgaet naer de *Maese*, genaemt op het *Berghsken*, en de kercke van de paters minderbroeders van *Slavanten.*

De paters van *Slavanten* hebben in die zelve weeck oock hunne processie gedaen, te weten 's Donderdags, Vrydaghs en Saterdags smorgens ten half negen uren en hebben deselve statien gelyck de parochie besoght.

Den Pastoor van *St Peter* heeft noch andermael eene tweede processie gedaen, te weten op Sondag 12 Mey op ons Heeren Hemelvaertdagh, den 16 dito en den Sondagh daeropvolgende, dit heeft hy gedaen tot gemaeck en gerief van syne parochianen, die den eersten mael niet hadden connen medegaen; in dese tweede, derdedagsche processie zyn eene soo groote meenigte van menschen geweest, het meestendeel borgers van *Maestricht*, dat het onseggelyck is geweest, want al had de kercke van *St Peter* oft van *Slavanten* twaelfmael grooter geweest, soo souden se allen die menschen niet hebben connen bevatten.

Anno 1300 onder de regering van *Bonifacius den VIII* van dien naem en 195ste Paus van *Romen* is de eerste Jubilee gecelebreert geworden.

Den 9 Mey zyn er wederom dry van de goddeloose bende door de justitie van *Valkenburg* gecondemneert en op hun gerichtsplaets opgehangen.

Den 10 Mey syn er wederom twee van voorn. bende den eenen gegeesselt en den anderen gebannen geworden.

Den 29 Mey zyn tot *Maestricht* twee dragoenders van het regiment van den prins van *Hessen Cassel* veroordeelt geworden om geerquebuseert te worden, en den 30 dito zyn dezelve naer de executieplaets gebroght, te weten buyten St *Peterspoort*, en als nu alles veerdigh was, om soo de executie te volbrengen, wierd hun, hun pardoen gegeven met groote verwonderinge van een yder, onder het geroep van »vivat den prince van *Oranjen*", en den laesten dito hebben se een briefken van ontslagh gekregen.

Den 7 Juny tusschen 6 en 7 uren zyn Haere Koninklyke Hoogheden den Prins en Princesse van *Oranjen* en *Nassau* binnen de stadt *Maestricht* aengekomen, onder het gedonderd van 't canon rondom de stadsvesten, het geluyd van allen de klocken, en met alle eer van het garnisoen, en zyn vervolgens aen het *gouvernement* afgestaen.

Den 10 Juny heeft de Magistraet van beyde de rechten der stadt *Maestricht* aldaer op het stadhuys een prachtigh souppé gegeven aen den prins en princesse van Oranjen, aen den gouverneur-commandant, en andere hooge officiers van het guarnisoen, alsmede aen de voornaemste heeren en dames van de stadt.

Den 15 dito is den Prins van *Oranjen* met syne gemalinne weder uyt *Maestricht* vertrokken, nemende syne reyse door *Luyck* ende arriveerde savonds op het casteel van *Serréh* (1), blyvende daer dry dagen by onsen doorluchtigen Bisschop ende prince, ende naer alle rariteyten en schoonigheden binnen *Luyck*, en selfs de koolengroeven ontrent *Luyck* in oogenschyn genomen te hebben, is weder van daer vertrokken, nemende verder syne reyse naer *Spaa*.

(1) Serréh; de schrijver bedoelt Serrain, het buitenverblijf der Luiksche vorst-bisschoppen.

Tusschen den 14 en 15 dito snachts hebben eenige dieven by onsen Eerw. Heer Pastoor ingebroken, in de kamer naer den kandt van den Bloemhof gelegen, en hebben eenige kleederen van zyn neefken *Lambert Jeunen*, dat aldaer woonde om te studeren weghgenomen, met noch eenige servietten, laetende aldaer noch meer andere weghdraegende effecten liggen (1); men presùmeert, datse niets meerder hebben derven weghnemen, ter oorzaake van het gerugt, dat die gansche nacht van het jonckvolk op de straet was geweest.

Den 16 July ontrent vyf uren namiddagh hebben wy alhier een schrikkelyck orkaen gehad, komende met eenen stercken wind uyt het Westen; daer zyn sulck een menigte van hagelsteenen gevallen, dat de straeten en velden daermede overdekt waeren; men heeft noeyt mer alsulcke hagelsteenen hier gesien; sy waeren allen soo klaer doorschynende als diamant ende daertoe seer hardt, want alhoewel dat kort naerdat dezelve gevallen waeren, de sonne seer heet scheen en de locht seer warm was, heeft men nochtans tot den dagh daernaer van dezelve noch vinden op de straeten liggen; sy waeren int gemeen seer dick, wy hebben eenen van dezelven gemeten, die niet van de dickste, en oock niet van de kleenste was; denzelven was eenen duim breedt, weyniger een linie ende seven en een halve linie dick, dog op het veld ende op andere plaetsen zyn se volgens seggen veel dicker en grooter geweest; sy waeren allen plat rondt, hebbende het fatsoen van knoopen, gelyck de mannen op hunne kleeders dragen; desen hagelsteenen hebben hier en elders veel schade gedaen, want de boekweyt geheel door dezelve verslagen en verdorven is geweest; van de andere vruchten die wat

(1) De schrijver bedoelt door wegdragende effecten, zaken die kunnen weggevoerd worden.

korter van strooy en natuer zyn, is ten minsten de helft beschadigt geweest, want het strooy is het meestendeel in stucken geslagen en gekroockt geweest, en gelyck het koren alsdoen noch niet volkomen ryp was, is het beste ende rypste uyt de aeyren geslagen, ende het ander is in dezelve verkrompen. Dese hagelbuye is aengekomen met eenen seer stercken windt, medebrengende eenen donckeren ende seer stinckenden roock, soodat men meende, dat er yverans vuur oft brandt geweest hadt; dit weder heeft van hier synen streek genomen op *Erkelens* en *Hinsbergh* ende also verder tot aen den Rijn toe, doende overal seer groote schade.

Den 11 Augustus des avonds tusschen 9 en 10 uren is *Petrus Luystermans*, sone van oock *Peter Luystermans*, woonende in de *Warande* tot *Neder-Canne*, van dry vreemdelingen, te weten twee van *Heukelum*, en eenen van *Sussen* geslagen geworden in den ouden wegh tot *Neder-Canne*, hebbende daerdoor eene blessure aen syn hooft gekregen boven de lincker oogh, waerdoor hy den 18 dito daeropvolgende naermiddaghs omtrent seven uren gestorven is, ende den dagh daernaer is hy in het bywese der justitie van *Neder-Canne* door den Heer *Joannes Lucy* stads-chirurgijn van Maestricht en geadmiteert op het Luyckx, gevisiteert geworden.

Den 24 dito is op het *casteel* van *Neder-Canne* gestorven *Petrus van den Bergh*, wesende doof ende stom, soodat hy niet hooren oft spreken en conde; hy heeft veele jaeren op voorz. casteel gewoont, doende het ampt van tweede hovenier; hy was seer wel ervaren in de boomen te snyden, en meer andere saaken.

Den 22 September is *Jan Schepers*, brouwer van *Neder-Canne*, gestorven, zynde geboren anno 1684 den 4 Meert; was oudt doen hy stierf, 92 jaeren, 6 maenden en 18 daegen.

Den 30 dito hebben wy in onse kerck wederom eene neuvenne oft negendaeghse boete begonnen, ter eere Onse L. Vrouwe, voor de sterfte onder de hoornbeesten. Dese bedroefde kranckheyd en sterfte heeft wederom seer sterck in ons land begonnen te regeeren, principael naer den kandt van *Meerssen*, alwaer er seer wynigh overgebleven zyn, gelyck oock tot *Maestricht* seer weynigh geschapeert zyn, en tot *Hees* zyn de meeste paert oock gestorven.

Tot *Maestricht* heeft men alle weeken in d'eene kerck voor, en d'ander naer missen gesongen en geleesen, alwaer een groote meenighte van borgers en huyslieden hun lieten vinden.

Den 18 December heeft men tot *St Peter* by *Maestricht* oock eene solemneele Hooghmisse gesongen ter eeren den *H. Lambertus*, ende aldaer gaen besoeken met de processie het graf van denzelve Heiligen, om door voorspraek van voorn. Heiligen by Godt te mogen verhoort te worden, tot ophouding van die bedroefde plaege; men houdt dat in dese processie wel twee duysent menschen zyn tegenwoordigh geweest.

Den 18 dito zyn wederom dry van de goddeloose bende tot *Gulpen* met de koorde gestraft, dat er de doodt naer gevolgt is.

Den 23 dito hebben de paters minderbroeders van *Slavanten* in hunne kerck eene sermoon gedaen tot lof van den *H. Antonius a Padua*, ende ter eere dienzelve Heiligen eene solemneele Hooghmisse gesongen en de processie gedaen met het Alderheyligste Sacrament om van Godt te mogen verkreygen de ophouding der sterfte onder de hoornbeesten; men houdt dat in desen goddelycken dienst ook wel twee duysent menschen zyn tegenwoordigh geweest, alle inwoonders van dese naburige dorpen.

Dit jaer is tot *Maestricht* de papieremoolen gemaekt door

toedoen van den brabandschen vice-hooghschout *W. F. de Jacobi*, alwaer eertyds een polvermolen gestaen heeft, welkers oude bouwagie ende ruinen tot desen jaere toe noch hebben connen gesien worden (1).

Beschryvinge van het jaer 1777.

Gelyck het jaer 1776 met vorst en sneeuw zyn eynde genomen heeft, alsoo heeft oock dit jaer zyn begin genomen.

Den 2 Januari hebben de Eerw. Paters minderbroeders van *Maestricht* een sermoon en een solemneele Hoogmisse met processie daernaer gedaen, ter eere den *H. Antonius a Padua*, om van Godt almagtigh te verbidden, de kranckheyd onder het hoornvee, want dese kranckheyd tot *Hees* en *Vleytingen* in dese dagen seer sterck regeerde.

Den 3 dito heeft het soo sterck gesneeuwd, als men by menschen gedencken gesien heeft, soodanigh dat onse commercie en trafyck, door de onbruykbaarheyt der wegen met de stadt *Maestricht* en naburige dorpen geheel gestuidt was.

Den 5 dito heeft men alhier eenen wolf gesien.

Den 9 dito heeft het wederom seer sterck gesneeuwt zynde alsdan seer koudt en quaedt weder.

Denzelven dito, nachts tusschen elf en twaelf uren, is alhier gestorven *Niest Borguet*, zynde 51 jaeren in houwelyck

---

(1) De papierfabriek van Willem Frederik Jacobi, heer van Cadier, lag bij de St Pieterspoort. In de verzameling watermerken op papier, zich bevindende in het Rijksarchief te Maastricht treft men meerdere exemplaren aan van papier dezer fabriek. Een exemplaar uit 1779 is voorzien van het volgend merk: Een rond wapen gedekt met eene vorstenkroon, waarin men ziet den bataafschen leeuw met den pijlbundel, de lans en den vrijheidshoed. Deze leeuw rust op een voetstuk waarop zich het woord *vryheyt* bevindt. Randschrift: *pro patria eiusque libertate*. Het merk is slecht geteekend en het papier zwaar en groenachtig getint.

geweest met syn alnoch in leven zynde huysvrouwe *Maria Heumble* en was ontrent de seventigh jaeren oudt doen hy stierf.

Den 18 dito is er by ongeluck vuur ontstaen in een berghschuure van *Paulus Vryens*, gelegen in den *Veldmolenbergh* oft den zoogenaemde *Groodtbergh* op den *Kattenkeer* geheten, alwaer ontrent 200 busselen stroey en eenige mudden caffe door de vlammen zyn verteert geworden.

Anno 1725 in den oogsttydt is het vuur nogmaels in eene berghschuure geweest van *Lambert Nickkaels*, waerdoor het meeste paert der vruchten, die in den geheelen bergh waeren, van d'andere inwoonders door den roock verdorven waeren.

Den 19 dito kregen wy de tyding alhier, dat de kranckheyd der koeybeesten al tot *Nieckhem* was en selts al een gestorven en dat de meeste paert kranck waren, en dat die kranckheyd tot *Wilder* oock al in vier stallen was.

Den 20 dito hebben wy in onse kercke wederom eene Neuvenne begonnen ter eere de H. Moeder Gods, om van Godt te verbidden de sterfte onder de hoornbeesten, en hebben alsoo blyven continueeren met Neuvennen en speciael missen te doen, d'een naer d'ander, tot den 15 Febr. incluys.

Daer zyn int geheel tot *Nieckhem* gestorven elf melckgevende koeyen en twee kalfdragende runders, en zyn twee calveren overgebleven.

Den 25 Jan. kregen wy de tyding alhier, alsdat het vonnis van het proces van den heer *Sartorius* van *Vizet*, door de heeren scheepenen van Luyck was gegeven geworden, waerin syne gemeende te doene descharge is afgekeurt geworden, en is dien voorn. heer sedert in grooter aparentie (1) gehouden worden, als te voren, soodat

(1) Aparentie, misschien moet men lezen apprehensie of strenger gevangenis.

nu niemant meer magh by hem coomen; den voors. dag zyn meer als vyf duysent copien van voors. proces int licht gekomen; daer zyn om dese decharge te doen 120 getuigen verhoort geworden; soo haest dese tyding tot *Viset* gekomen was, heeft hem eenen seekeren *Louis Rasking*, inwoonder aldaer, absent gemaekt, denwelken soo geseydt wordt, valsche getuigenisse soude gegeven hebben, tot faveur van voors. *Sartorius*; men verwagt met groote patientie den uytval van dese saek (1).

Van aant eynde van het jaer 1776 tot den 2 Febr. zyn tot *Hees* 120 koeybeesten gestorven.

Den 3 Febr. heeft *Martinus Heynen*, Jonckman alhier, zyn hooft ingeslagen gekregen aen de slincke zyde, door *Reynier Pieters*, gebortig van *Heugem*, zynde knecht by *Leonard Fias*, denwelcken hem desen slagh heeft toegebraght met eenen dersvleugel, in den bergh gelegen aen den *Verckensdries*, ende den 4 dito is hy getrepaneert geworden door *Nicolaus Willems*, ende zyne sone, geswooren schirurgyn tot *Heerderen*, in presentie van den Heer Doctor *N. Massot* van *Maestricht*, dewelcke de fractuire seer dangereus bevonden hebben, en zyn genoodsaakt geweest, hem dry trepannen te doen achter malkanderen.

Den 4 dito is wederom veel en overvloedigen sneeuw gevallen.

Den 7 dito is *Martinus Heynen* nochmaels getrepanneert geworden en hebben alsdan de voorz. schirurgyns hem een gedeelte van het cranium afgenomen, ontrent de groote van een Frans kroonstuck; item den dagh daernaer heeft den heer Doctor *Massot*, den geswooren stadsschirurgyn van *Maestricht* met hem uytgebroght genaemt *J. J. Lucy*, om te samen te consulteeren met de voorz. schirurgyns

(1) Hendrik Eustachius Sartorius, koopman te Visé, werd den 3 Maart 1779, als plichtig aan den moord van jufvrouw de Warrimont, ter dood gebracht.

van *Heerderen*, en hebben bevonden dat de mortificatie alreeds in den duramater was, soodat van hun eenpaerlyck geoordeelt wierdt, onmogelyck te wesen, daervan te connen genesen, doch is eyndelyck door de hulpe Godts, en de goede zorge van zynen schirurgyn *Marcelius Willems*, wederom gebeetert ende genesen geworden.

In dese daegen was het seer fel koudt.

Den 9 dito laegen tot *Vleytingen* op eenmael 20 koeyen doodt in differente stallen van die bedroefde kranckheydt.

Den 15 en 16 dito is wederom veel sneeuw gevallen ende is tot den 20 dito helder weer geweest, met felle kouw en vorst, doch den 21 heeft het beginnen te regenen, en is allen desen overvloedigen sneeuw op seer korten tydt wegh geweest, sonder het weynighste groodt water te hebben, waervoor wy seer bevreest waeren.

Den 26 dito des avonds heeft haer eene ongewoone witte stryp in de loght vertoont, loopende van het Oosten naer het Westen, trekkende haer lancksaem naer *Luyck* op; doch om half thien uren is tot *Maestricht* overleden in het klooster der Penitenten Recolectinen, de Eerw. Moeder *Maria Ludgardis*, geboren in het jaer 1677 den 4 October; haeren naem van geborte was *Isabella Linssen;* sy heeft vyf jubileën gedaen, 3 van religie en twee als moeder; int jaer 1694 den 4 October heeft sy de Religieuse standt aenveerd; de nieuw verkosene Eerw. Moeder is *Maria Agnes Bussi.*

Den 21 Meert heeft eenen man tot *Genoulselderen* zyne eygen huysvrouw doodtgeslagen; hy is in de gevangenisse geset, en is voor geck oft onnosel verklaert geworden.

Den 19 Mey zynde Pinx-Maendagh, is voor de eersten mael geviert geworden tot *Neder-Canne*, den geduerigen aflaet van alle Godts lieve Heyligen, vergunt aan de Capelle

aldaer, door Syn Heyligheyd *Pius*, den *VI* van dien naem, Paus van *Romen*.

Den 20 en 21 Mey hebben wy alhier eenen stercken stormwindt gehadt, denwelken aent jonge kooren veel schaede gedaen heeft.

Den 29 Juny, zynde den dagh der H.H. Apostelen *Petrus* en *Paulus*, zyn voor d'eerste reyse uytgestelt ende geëert geworden op onsen hooghen autaer eenige Reliquien ende gebeenten van den *H. Sebastianus*, martelaer, ende van de *H. Euphemia*, maget ende martelaresse, door onsen Eerw. Heer Pastoor verkregen uyt *Romen*, met hunne bullen, ende geaprobeert door onsen tegenwoordigen Bisschop van *Luyck*.

Dese Reliquien wierden eerst gesteld ten half ses uren smorgens op eene schoone gespreyde tafel int portael onser kercke tusschen twee brandende keerssen ; alsdan wierd door onsen Eerw. Heer Pastoor eene korte aenspraeck gedaen voor de Communiebanck tot het volck en naer dit geeyndigt te zyn, is den Eerw. Heer Pastoor geassisteerd door den Eerw. Heer *Doum*, canonick-regulier van 't H. Graf tot *Neder-Canne*, ende den Eerw. pater *Guilielmus Schepers*, minderbroeder van *Slavanten*, afgekomen naer het voors. portael, het kruys voorgaende, hebbende de twee laestgenoemde ieder eene brandende flambouw in hunne handen, alwaer gesongen wierdt den Hymnus *Deus tuorum militum*. Desen hymnus geeyndigd zynde, wierden de Reliquien bewyroockt ende met wywater besproeyt, zynde dezelve gestelt in twee schoone parade pedestallen ende alsdan opgenomen van de twee voorgen. geestelyken ende gestelt op den hoogen autaer, waernaer door onsen Eerw. Heer Pastoor gesongen wierden de gebeden van den *H. Sebastianus* ende de *H. Euphemia*, en naer dit geeyndigt te zyn, wiert de benedictie gegeven met het Alderheyligste

Sacrament, hetwelck dien geheelen dagh uytgestelt bleef, ter oorsaeke dat wy jaerlykx op dien dagh vieren volgens ons beurt, de aenbiddinge van het geduerig broederschap van het Alderheyligste Sacrament des autaers.

Den 30 Juny zyn tot *Maestricht* door den Ed. achtb. Raed verboden, vernietigt, ende afgeschaft allen de particuliere kermissen, die door het jaer in differente straeten aldaer geviert wierden, ende ten zelven daege gestelt ende geordonneert eene generaele kermisse, jaerlyckx te vieren door de geheele stadt, dewelke beginnen sal den tweeden Sondagh van September en sal mogen dueren veerthien daegen, blyvende nochtans in haer geheel alle de tot nu toe gewoone kerkelyke plegtigheden, welke van ouds en tot nu toe plaets hebben gehadt en sal tegelyck den tweede Maendagh der generaele kermis, noch een paerdemerckt gehouden worden.

Aent begin van den maend July is het voorste gedeelte ende de alderschoonste apartementen van het *Gouvernement* tot Maestricht tot in den grondt toe af en uytgebroken, en sal hetzelve veel grooter ende heerlyker gemaekt worden, hetgene volgens calculatie aen de stadt wel kosten sal by de negentigh duysent guldens.

Tenzelven tyde zyn alle de huysen tot *Maestricht* genommereert geworden, ende geteekent met letters volgens den Nederduytschen alphabeth ; dit is eygentlyck geschiet, om te weten de inwoonders die hun in de stadt bevinden, soo borgers, als vremdelingen.

Den 30 Juny is op de puye van het stadhuys tot *Maestricht* afgelesen en gepubliceert geworden, en verder op alle gewoonelyke plaetsen opgepleckt en geaffigeert, dat geene landtmeeters onder het districkt van *Maestricht*, en derzelver stadtsjurisdictien, geene andere landtmaete sullen oft mogen gebruyken, als die, dewelke in Onze Lieve-Vrouwekerke

aldaer bewaert wordt, op eene amende van 15 rykx-daelders.

Den 25 July zyn tot *Liexe* hierboven, tegenover *Nevagne* op het veldt, tusschen 3 en 4 uren namiddagh, twee vrouwpersoonen van den blixem verbrandt en gedoodt; eene derde oock by hun zynde is het voorste deel van haer lichaem oock verbrandt en geroost, te weten haere borsten, buyck ende knien; dese is tot noch toe noch int leven, maer geheel buyten zinnen; item een jonck meydeken ook by hun zynde van ontrent 15 jaeren oudt; dit bevreest zynde voor den dreygenden donder en blixem, begon te bidden, terwylen de ander dry laghden en gabberden, en vuylen praet spraeken; dese is onbeschadigt en ongehindert daervan gekomen, hoewel nochtans sy alle vier seer dight en kort by malkanderen geseten waeren.

EINDE.

AMBTELIJKE BRIEVEN

en andere bescheiden over de

BOKKENRIJDERS

in het Staatsch Land van Overmaas.

1775--1782.

De brieven en bescheiden, die wij hier voor 't eerst uitgeven, hebben uitsluitend betrekking op de bende der Bokkenrijders voor zoover aangaat het land van Staatsch Valkenburg; over de woelingen der dieven op Oostenrijksch gebied of in andere streken wordt niets vermeld. Deze stukken bevinden zich in een Register in fol. gebonden in perkament, hetwelk in 1885 door den Heer Mr. Pélerin, substituut-officier bij de rechtbank te Tiel aan het Rijksarchief alhier werd ten geschenke gegeven. Dit Register is geheel geschreven door de hand van Louis Adriaan Pélerin, grootvader van den schenker, en schrijver van het werk: *Essais historiques et critiques du Département de la Meuse-Inférieure* (1). Deze man was een voornaam lid der Valkenburgsche magistratuur. Zoo als men weet vervulden de Hollandsche ambtenaren van hoogen rang, die in Limburg aangesteld werden, maar zelden hunne betrekking; zij konden dit niet anders doen, omdat de Protestanten, die alleen en bij uitsluiting der Katholieken, de openbare

---

(1) Zie zijne biographie door Mr Franquinet uitgegeven in de Annales de la Soc. historique de Maestricht I p. 3–6.

ambten in onze provincie bedienden, niet talrijk genoeg waren, om in alle betrekkingen te voorzien; zij moesten dus cumuleeren. Het gevolg daarvan was, dat vele hooggeplaatste personen alhier ambten aanvaardden, die zij voor een bedongen jaargeld door anderen lieten waarnemen.

Zoo was destijds voogd of civiele rechter in het Staatsch land van Valkenburg de graaf Johan Waleram van Welderen, ambtman van de Neder-Betuwe, lid der generale Staten voor de Ridderschap van Nijmegen en ambassadeur van den Staat in Engeland enz. enz. Deze niet resideerende voogd nu stelde den Heer Pélerin, bij diploom van den 5 Sept. 1775, tot zijnen luitenant-voogd aan, die deze betrekking tot de komst der Franschen in 1794 bleef waarnemen (1). Geen wonder dat de brieven en stukken, die hier volgen, meest alle zijn gewisseld tusschen Pélerin en zijn patroon den graaf van Welderen.

Adriaan Louis Pélerin was een man die gedurende verscheidene jaren het stelen en verheelen, het strijden en lijden der leden dezer befaamde bende nachtdieven en knevelaars heeft nagegaan bij de rechtbanken, waar hij als luitenant-voogd tegenwoordig was (2). Men zal daaruit zien, hoe deze menschlievende rechtsgeleerde en ambtenaar denkt over de misdaden en de plichtigheid van vele arme stumpers, die onbewust door anderen tot de misdaad werden medegesleept en veelal aan de galg zijn geknoopt voor diefstallen, die in onzen tijd met een paar dagen opsluiting zouden gestraft worden. »C'est une bande — zegt hij met volle overtuiging — qui a fait beaucoup de bruit

---

(1) De luitenant-voogd Pélerin overleed den 5 Mei 1804 op Holswijk, bij Valkenburg, een landgoed dat hij had laten bouwen op een gedeelte van het domaniale Ravensbosch, door hem omstreeks 1770 aangekocht.

(2) Over zijne bezigheden als Ondervoogd des lands van Valkenburg, zie hierna Brief 24, waarin hij die aan den graaf van Welderen opsomt.

et peu de mal." Met deze woorden bedoelt hij de leden der tweede bende, die hij het best gekend heeft en die ons hier alleen bezig houdt.

Zoo als men weet moet de geschiedenis der Bokkenrijders, eene rooverbende, die gedurende de geheele tweede helft der vorige eeuw in ons land eene treurige rol speelde, in drie tijdperken worden verdeeld. Het eerste tijdperk loopt van den oorsprong der bende in 1734, tot in 1756; deze had toen tot hare voornaamste zetelplaats en operatieterrein de voormalige landen van 's Hertogenrade en Valkenburg, Oostenrijksche partagie. Door de justitie eerst streng vervolgd begon de bende na eene tusschenpoozing van enkele jaren weêr te herleven en wies zij in 1762 en het volgend jaar tot eenige honderden leden aan, die ook nu weder met onverbiddelijke gestrengheid achtervolgd werden, zoodat op het einde van 1776 het kwaad grootendeels scheen geweken te zijn. Wel vijf of zeshonderd ongelukkigen werden met den strop of op het rad door de justitie ter dood gebracht; de overigen verlieten het land en zetten hun handwerk in België, Holland en Duitschland voort, zoodat ook toen de bende niet uitgeroeid maar verspreid werd.

In 1790 kwam men inderdaad tot de ontdekking, dat zich de schelmen wederom te Meerssen bij Maastricht hadden nedergezet. De bende bestond ditmaal grootendeels uit Joden, die hunne diefstallen bij voorkeur aan den Rijn en in België pleegden en in onze streken den hoofdzetel van hun genootschap hadden opgeslagen. Hunne aanvoerders waren Bosbeck en Picard, twee der gevaarlijkste gauwdieven van dien tijd. Na den zwaren diefstal in April 1798, te Eupen, ten nadeele van den bankier Ackens gepleegd, vonden zij zich evenwel te Meerssen niet meer veilig; zij verlegden hun centraalpunt naar Neuwied aan den Rijn,

zoodat ons land nu eindelijk van die kwaal voor goed verlost werd (1).

De Bokkenrijders der eerste en der tweede periode bestonden meestal uit boeren en landlieden, die op financieel en economisch gebied waren achteruit of te niet gegaan; hun optreden moet aan armoede worden toegeschreven. Die armoede was ontstaan: uit de oorlogen en de gedurige inkwartieringen van soldaten, die onophoudelijk onze streken te gronde richtten; uit het herhaaldelijk mislukken van den oogst; uit de veepest, die de stallen der boeren, met enkele tusschenpoozen, bijna jaarlijks bezocht; uit den kleinen omvang en de versnippering onzer landen en landjes, waarin de inwoners geparkeerd waren tusschen allerhande grenzen en waar de tollen den handel en de industrie onmogelijk maakten en eindelijk uit de zware lasten, die de inwoners, in weerwil der slechte tijden, aan de regeering moesten opbrengen. Deze achteruitgang werd natuurlijkerwijze vergezeld en gevolgd door eene verwildering van het volk op godsdienstig en moreel gebied; de geruïneerde landman kreeg afkeer van den arbeid, werd moedeloos en lui, gaf zich over aan misbruik van sterken drank en aan zingenot; zoodat hij het eindelijk gemakkelijker en voordeeliger vond, zelfs op het gevaar af van zijne vrijheid of zijn leven te verliezen, te teeren en te leven van het geld van den bestolen rijke, dan van hetgeen door eigen vlijt en arbeid verdiend wordt.

Over de Bokkenrijders der twee eerste tijdperken heeft in 1882 onze al te vroeg ontslapen vriend, pastoor Michel, te Kohlscheidt een uitvoerig opstel uitgegeven in de publicatiën van het *Aachener Geschichtsverein* (2), waarin hij al de tot hiertoe verschenen bronnen over dit onderwerp

(1) Zie J. W. Spits, die Niederländische Räuberbände und die Meerssener Bände. (2) Band IV p. 20—90.

bespreekt en beoordeelt. Als oudste dezer bronnen noemt hij een Hoogduitsch liedje, in 44 strofen, dat te Aaken en te Keulen in 1744 gedrukt werd. Voor een paar jaren ontdekten ook wij een Nederlandsch liedje over dit onderwerp dat nog ouder is en den opsteller van het Hoogduitsch verhaal tot bron heeft gediend. Dit liedje is gedicht en geschreven in 1743 door een der gevangen leden der bende, genaamd Coning, een man uit Schaesberg, die de meeste diefstallen der eerste periode had medegemaakt en ze in zijne kreupele rijmen met zorg opsomt. Coning was een getrouwd man en huisvader, want aan het slot van zijn gedicht roept hij treurend uit:

„Adieu gij vrienden, al bereid
Van hier moet ik vertrekken
Van wijf en kinders met groote droefheid.
Ach! mijn hert dunkt mij te breken
Dat ik moet sterven die snoode dood."

Dit liedje hebben wij in het Rijksarchief alhier tusschen de talrijke dossiers dezer bende teruggevonden en in de »Maasgouw" van 26 Juni 1886 gepubliceerd.

Jos. HABETS.

N° 1. Le comte de Welderen à M. Adr. Louis Pélerin.

UTRECHT, le 22 d'Août 1775.

J'ai bien reçu votre lettre du 17 du courant et l'ai fait voir à Messieurs les Ministres à la Haye qui l'ont très approuvé. Je crois Monsieur que les moyens que l'on pourrait mettre en oeuvre dès à présent seraient que Monsieur le Drossard ne fit pas d'appréhension sans avoir préalablement obtenu de M. M. de Fauquemont un décrèt d'appréhension (1). Qu'un décrèt de torture ne soit accordé que sur les preuves les plus claires et qu'alors même on observe l'humanité, et que l'on n'en fasse pas une partie de plaisir, et que quand un criminel a supporté la torture, qu'on ne l'y applique pas derechef sans de nouveaux indices, et sans avoir demandé et obtenu un nouveau décrèt. Vous pouvez alléguer que ce sont mes instructions. J'ai trouvé tout le monde, surtout le prince d'Orange indigné de la barbarie avec laquelle on procède contre ces malheureux.

S'il y a des gens qui comme vous me le marquez, ont été de la bande et se sont rétirés, il faudra tâcher d'éviter de les faire arrêter, à moins qu'ils n'ayent commis d'autres crimes. Je passerai à Maestricht au commencement de Septembre, je m'y arrêterai encore quelques jours et je serai charmé de voir les points que vous avez proposé à Monsieur le fiscal (2) et d'arranger quelque chose avant mon départ pour l'Angleterre.

Je vous prie Monsieur d'effectuer que cette fille ne soit pas exécutée avant qu'on en ait tiré tous les éclaircissements,

---

(1) De Hoofdofficier voor het crimineel in de banken der landen van Valkenburg en 's Hertogenraad was Mr Willem Daniël Vignon.

(2) Advokaat van het officie was C. L. de Limpens.

et que l'on ne commette pas la même faute qu'on a commise en exécutant des criminels dont on aurait pu tirer des lumières. En Angleterre on a une loi qui fait grâce à un complice d'une bande, qui veut découvrir et devenir témoin contre ses complices. Je crains que nos lois ne permettent pas cela.

Je vous prie de communiquer celle-ci à Monsieur Brull en lui faisant mes compliments et de le prier de vouloir me faire avoir un paquet de fil d'Aix-la-Chapelle que je puisse prendre avec moi quand je passerai par Maestricht.

Je suis avec beaucoup de considération Monsieur votre très humble et obéissant serviteur

J. W. van Welderen.

N° 2. Adrien Louis Pélerin à Monsieur le comte de Welderen.

La Haye, le 10 Oct. 1775.

J'espère que votre Excellence aura fait son voyage heureusement et sera arrivée en bonne santé. Je suis depuis cinq jours à La Haye et prêterai le serment comme Lieutenant de votre Excellence demain (1). J'ai remis à Monsieur de Larrey la lettre de votre Excellence. J'ai eu l'honneur de faire ma révérence à son Altesse Sérénissime mais sans que jusqu'à présent j'aye eu occasion de l'entretenir sur la situation des affaires du pays de Fauquemont.

J'ai eu ce matin sur ce sujet une conversation avec Monsieur le trésorier général, qui est fort d'avis comme les ministres d'Etat le sont en général, qu'on doit sérieusement songer à faire finir ces exécutions horribles, qui dans le vrai sont un mal réel, plutot qu'un remède. Je proposai à Monsieur le trésorier un moyen, lequel (étant)

(1) Lieutenant-voué et stadhouder des fiefs de Fauquemont.

beaucoup plus doux, pourroit en même temps servir de frein aux désordres et tiendroit un milieu entre l'impunité et une trop grande sévérité. C'est l'établissement d'une maison de correction, et qui pourroit aussi servir de maison de charité pour les enfants des exécutés, qui sans cela abandonnés à eux mêmes, sans éducation, sans principes de religion et de vertu, et participant, selon le préjugé, à l'approbre du châtiment de leurs pères, doivent naturellement perpétuer la race des scélerats. Je priai en même temps Monsieur le Trésorier de vouloir effectuer que l'Etat abandonne aux Pays d'Outremeuse les bâtiments des Jésuites à Maestricht, qu'on pourroit convenablement approprier à cet effet à frais communs. Il goûte ce projet et je me propose de lui en parler encore avant mon départ ainsi qu'aux autres ministres l'Etat. Je ne doute pas que votre Excellence ne l'approuve également, puisque cela pourra servir à maintenir le bon ordre, sans avoir recours à des remèdes aussi violents que ceux qu'on a employé, qui révoltent l'humanité et qui à juste titre ont été hautement condamnés par votre Excellence.

Je prie donc votre Excellence de vouloir me faire connoître ses intentions afin que je puisse me règler en conséquence pour concerter conjointement avec les Lieutenants des Hauts Officiers des deux autres quartiers (Rolduc et Dalhem) une adresse à faire à L.L. H.H. P.P. laquelle serait efficacement appuyé si votre Excellence daignoit en écrire à M. le grand Pensionnaire ou autre personne de crédit dans l'Etat.

Il ne sera pas difficile de trouver l'entretien de tout ce qui est nécessaire à cet établissement sans charger extraordinairement le pays; on emploie d'ailleurs ceux qu'on y confine à des travaux, dont le produit sert en partie à leur entretien.

On est fort d'avis aussi que la grande quantité des kermesses est la source de beaucoup de désordres et qu'il sera utile de les abolir, en n'authorisant qu'une seule, qui soit générale par tout le Pays et au même jour, conformément à ce que j'ai eu l'honneur de proposer à votre Excellence.

D'abord que je serai de retour à Maestricht, je règlerai avec Mr Vignon, sous l'approbation de votre Excellence l'article de la chasse; mais avant j'aurai l'honneur de lui envoyer un plan de convention par écrit.

J'aurai soin aussi selon l'intention de votre Excellence que les procédures en général et surtout les criminelles soient conduites conformément aux règlemens et selon le droit; et que dans les tribunaux l'on observe de la décence et de l'ordre, sans permettre qu'on y traite les affaires aussi légèrement qu'on l'a fait dans plusieurs occasions. Et je veillerai également à ce que la Police soit exactement entretenue, conformément à cette maxime fondamentale d'une bonne administration, qu'il vaut mieux de prévenir les crimes que de les punir. Et j'aurai également soin qu'on n'altère pas les droits qui compètent au voué, en faisant passer pour criminelles des actions qui sont purement civiles. Je souhaite que l'effet puisse répondre à mon zèle.

J'ai l'honneur de me recommander dans la continuation de la bienveillance de votre Excellence que je tâcherai de mériter en ne restant pas un serviteur inutile, et en lui témoignant dans toutes les occasions l'attachement respectueux avec lequel j'ai l'honneur d'être

de Votre Excellence
Le très humble et très obéissant serviteur,
(Signé) A. L. Pélerin.

N° 3. Le comte de Welderen à Mr. Adr. Louis Pélerin.

LONDRES, le 17 d'Octobre 1775.

J'ai reçu ce matin la lettre que vous m'avez écrite de la Haye en date du 10 du courant; en réponse je m'empresse à vous dire que j'approuve beaucoup les propositions que vous avez faites à Mr le trésorier quand vous aurez concerté avec les Lieutenants des Hauts officiers des deux autres pays une adresse; je vous prie de m'en donner connaissance à tems pour que je puisse écrire à Mr le Pensionaire et que mes lettres, pour recommander l'adresse, puissent être à la Haye avant l'adresse même.

Pour ce qui regarde les autres articles de votre lettre concernant la chasse et la police du Pays pour le bien des habitants je ne puis qu'approuver tout ce que vous proposez et vous réitérer que je suis persuadé que vous emploirez tous vos soins et vos talens pour remédier et corriger les abus qui se sont glissés. De votre côté, Monsieur, vous pourrez être persuadé que je seconderai votre zèle autant qu'il dépendra de moi et vous témoignerai la considération avec laquelle je suis, Monsieur, votre

très humble et obéissant serviteur,

J. W. VAN WELDEREN.

N° 4. Pélerin à Mr. le comte de Welderen.

MAESTRICHT, le 1er Nov. 1775.

La lettre en date du 17 8bre dont votre Excellence m'a honoré, m'est parvenue après mon retour ici. Je suis charmé que ce que j'ai proposé ait obtenu son approbation; et la façon gracieuse dont votre Excellence veut bien me le témoigner est pour moi un puissant motif à redoubler de zèle et d'activité.

J'ai trouvé, comme votre Excellence m'a fait l'honneur de me dire, tout le monde à la Haye fort outré contre la façon peu humaine dont on traitoit ceux qu'on accusoit d'être d'un complot ou d'une bande qui n'a réellement d'effrayant que le grand nombre de complices dénoncés, mais dont on ignore jusqu'à présent le but qui me paroit n'avoir été connu que des chefs et de quelques des principaux. Mais L.L. H.H. P.P. avaient ordonné, par deux résolutions successives et prises en 1773 et 1774, de procéder en toute rigueur contre les complices de cette bande, afin de l'exterminer entièrement. Il n'est pas douteux qu'elles furent prises sur des informations peu exactes. Mais elles existaient; et votre Excellence sait mieux que moi, que L.L. H.H. P.P. ne changent pas facilement une résolution prise et émanée.

Il s'agissoit donc de trouver un milieu, lequel, laissant en entier les résolutions prises pourroit cependant diminuer le nombre des exécutions et adoucir la peine de ceux, qui quoique de la bande, n'avoient pas commis d'autres crimes capitaux, et qui depuis un certain tems s'étoient comportés en bons et paisibles citoyens. Les moyens que j'ai proposé à cet effet, en même tems que ceux qui pourroient tendre à rétablir et maintenir l'ordre et la Police, sont détaillés dans le mémoire cy-joint pour être présenté à leurs Hautes Puissances (1).

Messieurs Gilles, Branzen et Fagel et autres approuvèrent mon plan, et entre autres articles celui de l'établissement d'une maison de correction, et ils me dirent que les Etats des trois Pays d'Outre-Meuse pouvoient s'adresser à L.L. H.H. P.P. et demander à cet effet les bâtimens des Jésuites à Maestricht, et qu'on y auroit égard favorablement. Mon-

(1) Dit Rapport volgt hierna N° 6.

sieur le greffier, que j'eus l'honneur de parler encore le jour de mon départ, me le répéta.

Mais quelle ne fut ma surprise (j'ose sans scrupule la confier à votre Excellence) quand à mon retour à Maestricht, j'appris que le receveur des Domaines avoit reçu ordre du conseil d'Etat de louer les bâtimens des Jésuites, et que même l'annonce en avoit déjà publiquement été faite. Je ne pourrai donc, ni proposer aux Etats du Pays, ni les engager à faire une adresse pour demander une chose dont ou avoit déjà disposé. J'ai donc été obligé de tourner cet article d'une façon, qui ne puisse faire soupçonner à L.L. H.H. P.P. le moindre manquement au respect et à la soumission que je leur dois, et qui en même tems cependant rapelle le souvenir d'un plan qui fut goûté par quelques membres. Il est d'usage que les arrangemens qui regardent le Pays en général se proposent de concert par les deux Hauts officiers, ou leurs Lieutenants. C'est la raison pourquoi l'adresse, dont j'ai l'honneur de joindre une copie, est conçue de cette façon.

Mr Vignon est encore à la campagne (1), d'abord qu'il sera fixé en ville, je lui proposerai de convenir d'un plan d'arrangement fixe au sujet de la chasse, qui mette à couvert les droits du voué sans altérer ceux du Drossart, et j'aurai soin que provisionellement la chasse ne se ferme que d'un consentement commun, comme cela s'était toujours pratiqué ci-devant.

Je tâcherai toujours de mériter la bienveillance de V. E. par le dévouement très respectueux avec lequel je ne cesserai d'être

de Votre Excellence le très humble
obéissant et dévoué serviteur,
A. L. PÉLERIN.

(1) Vignon bewoonde het landgoed Meysenbroeck bij Heerlen.

N° 5. Le comte de Welderen à Mr. Adr. L. Pélerin.

LONDRES, le 7 Nov. 1775.

Je vous renvois cy-joint la minute d'une lettre à Leurs Hautes Puissances. Sur le tout, je l'approuve; j'ai quelques petites remarques simplement à y faire. La première qu'il me semble, que l'on y exagère les crimes de ces gens. Quand j'ai été à Maestricht tous les rapports que l'on m'a fait, comme vous savez, étoient qu'il n'y en avoient presque aucun crime commis sur le territoire de l'Etat, ni que les veuves et enfans fussent à charge aux habitans. L'autre article regarde une espèce de maréchaussée à établir. Par cette proposition il semblerait que les chemins ne sont pas surs. Le contraire m'a été assuré. Comme on veut intéresser la clémence du Souverain envers les habitans, il me semble que l'on ne doit pas les représenter comme coupables de crimes atroces. J'approuve beaucoup l'abolition des kermesses, règlemens de police, maison de travail, en un mot tout ce qui peut contribuer à prévenir les crimes.

Votre surprise en parlant au receveur des domaines est très naturelle, je suis mortifié d'être obligé de dire que cela ne me surprend en aucune façon. Vous avez très bien tourné cet article. Je suis avec beaucoup de considération

Monsieur votre très affectionné serviteur,

J. W. VAN WELDEREN.

N° 6. Memorie van de Heeren Vignon en Pélerin aan de Staten-Generaal.

Hoog Moogende Heeren.

Mijne Heeren.

De droevige toestand, waerin het land van Valkenburg sig bevind, veroorzaakt door de ondekte Bende kwaad-

doenders aldaar, en door de meenigvuldige en rigoureuse executiën, welke men genoodsaakt is geweest tegens de complicen van dezelve aan te wenden, verpligt ons deselve onder het oog van Uw Hoog Moogende te brengen, en Hoogst derselver gunstige aandagt en voorsieninge aff te smeeken. Het is niet moogelijk Uw Hoog Moogende met eenige seekerheyd tot nu toe te kunnen onderrigten, welke het weesentlijk insigt en het eijgentlijk voorneemen deeser befaamde bende, niet alleen binnen de Landen van Overmaase, maar ook in de nabuurige Landen ontdekt, geweest sijn. De Hoofden dezer crimineele associatie die in handen der justitie geraakt zijn, hebben de straffe des doods ondergaan, sonder selfs door middel der scherpste ondervragingen iets daaromtrent te hebben willen openbaaren.

Alleen kan men ten opsigte van deese Bende in 't algemeen aanmerken: Dat de ceremoniën, tegelijk bijgeloovig en godloos, welke bij de receptiën der complicen met veel toestel plaatse hadden, ingerigt en geschikt waaren om op de geesten van het domme gemeen eene groote indruk te doen, en de ongelukkigen, die daartoe verleid waaren geworden, te verblinden. Dat er maar sommigen jae seer weynigen geweest sijn, die van het oogmerk deeser crimineele associatie onderrigt waaren. Dat de meesten in dronkenschap daartoe zijn gebragt geworden, anderen onder voorgeevinge dat sulks eene Broederschap off zoogenaamd gilden was. Dat veelen een opregt berouw over hunne losse toegeeving hebben gehad, sonder eenige verdere gemeenschap met deese Bende te hebben, en sig in hunnen handel en wandel sedert als deugdsaame ingesetenen gedraagen hebben. Dat er wel verscheyde diefstallen binnen den tijd van eenige jaaren sijn begaan; echter niet meenigvuldig; en nog wel voornamentlijk buijten het territoir van den Staat.

Dog, hoe zeer wij Uw Hoog Moogende durven voordragen dat er veelen zijn, die ongelukkig in dit complot geraakt en daartoe in dronkenschap off door andere middelen sijn verleyd geworden en dus wel eygentlijk schuldig, maar ook te gelijk te beklaagen sijn, soo kunnen wij egter tegelijk ook niet ontveijnsen dat bij die Bende gevonden worden soodaanige kwaaddoenders en booswigten, welke sig aan grove misdaden hebben schuldig gemaakt en allesints op het rigoureust behooren gestraft te worden tot afschrik van anderen en tot stuytinge van het kwaad.

Het is wel eenigsints te vermoeden, dat dit complot van seer gevaarlijke gevolgen soude geweest zijn, indien de insigten der Hoofden hadden kunnen werkstellig gemaakt worden; maar thans ontdekt en gedeeltelijk verstrooijd sijnde, is sulks soo seer niet meer te dugten; vooral sedert de strenge straffoeffeningen, waar bij de voornaamste en grootste misdaadigers tot de dood gebragt en die nog overig sijn afgeschrikt sijn geworden.

Uw Hoog Moogende hebben geconsidereert hoe groot het kwaad was, dus ook hoe noodsaakelijk hetselve in sijne voortgang te stuyten en daarom bij Hoogstderselver Resolutiën van den 2 November 1773 en 16e December 1774 hebben geordonneert, dat tegens de complicen deeser Bende de begonne crimineele proceduuren op 't rigoureust souden voortgeset worden. Resolutiën, welker insigten, allesints heilsaam waaren vooral in het begin, daar strenge voorbeelden noodsakelijk waaren, en door welker middel het kwaad, soo al niet geheel uijtgeroeijd konde worden, ten minsten de voortgang van hetselve behoorde gestuijt te worden.

Wij weeten seer wel Hoog Moogende Heeren, dat de Hooge overigheijd met geen onverschillig oog het kwaad kan aansien, nog het swaart van de geregtigheid afwenden

van het hoofd der kwaaddoenders, vooral van sulke, welke zig met opset en voorbedagtelijk aan groove misdaaden hebben schuldig gemaakt; ook is het verre van ons, en onser eijge veijligheid en die der Landzaaten brengt zeekerlijk niet mede, dat wij de clementie van Uw Hoog Moogende voor soodanige Booswigten souden afsmeeken.

Doch, soo van eene kant het kwaad niet ongestraft kan blijven en de veijligheijd der ingeseetenen selve vereijscht dat door eene rigoureuse straffoefening, hetselve, ware het mogelijk, geheel vernietigt werde; zoo kunnen wij van een andere kant niet afsijn Uw Hoog Moogende seer eerbiedigst in aanmerking te geven, dat het niet mogelijk schijnd, door middel der begonne rigoureuse executiën deese Bende geheel uijt te roeijen, aangemerkt het groot getal der complicen hetwelk thans sig alreeds tot eenige honderden uijtstrekt en bij verdere voortgang, waarschijnlijk nog grooter sal voorkoomen.

Dat diergelijke strenge middelen in de omliggende en geënclaveerde Landen niet gebruijkt wordende dus het kwaed niet weggenomen word.

Dat door een soort van wreede ongevoeligheijd, welke door het gesigt van soo strenge en herhaalde excecutiën den landaard als eijgen schijnd te worden, de indruk, en de kragt van het voorbeeld eene der voornaame oogmerken der straffen, zoo niet geheel vernietigt word, ten minsten voor geen groot uijtwerksel meer is.

Dat door deese onophoudende crimineele proceduuren en excecutiën het geheele land in de grootste verwarring geraakt, soo door de verbaastheijd der ingesetenen in 't algemeene en de vreesen van ieder in 't bijsonder dat deese of geene zijner naastbestaanden complice van soo een talrijk complot zij, als door de continueele besigheden van Uw Hoog Moogende Amptenaaren en geregten die steeds

beset met de moeijelijke instructiën deeser soo meenigvuldige proceduuren, andere gewigtige saaken met alle nauwkeurigheijd niet kunnen waarnemen als is voornamentlijk de handhaving van eene goede Politie, door middel van dewelke men veele ongeregeldheeden kan voorkoomen, en het kwaad in zijnen aanvang stuijten. En eijndelijk komt nog in aanmerking, de ongelukkige toestand der vrouwen, en kinderen van de geëxcecuteerden; welke laatsten door een bijnae algemeen vooroordeel in veragting geraakt, ontbloot van hulpe en bijstand, sonder opvoeding, sonder denkbeeld van Godsdienst en dus ook sonder dat van deugd en eerlijkheijd, sig met de tijd aan allerleij misdaeden sullen schuldig maaken en het ras der kwaaddoenders niet slegts perpetueeren maar selfs vermeerderen.

Dog, gelijk met het voortvaaren der rigoureuse en meenigvuldige crimineele excecutiën het kwaad niet wel geheel kan uijtgewortelt worden en het middel selve seer naedeelige gevolgen nae sig sleept, soo schijnd het egter ook niet raadsaam, om door eene geheele ophouding van strafoeffening aanleijding te geeven dat deese bende thans wel afgeschrikt en verstrooijd, bij vervolg van tijd sig weederom te saamen voege; noch ook, opdat de misdaeden niet ongestraft blijven. Zoo neemen wij de ootmoedige vrijheijd Uw Hoog Moogende met de eerbiedigste onderwerping in consideratie te geven off Hoogst derselver resolutiën van den 29^{ber} 1773 en 16 x^{ber} 1774 (1) in hun geheel en stand blijvende grijpen ten opsigte van nachtdieven, knevelaers, doodslagers, straatschenders, moordenaars, brandstigters en hoofden der befaamde bende, welke anderen tot deselve hebben verleijd en aangebragt, Uw Hoog Moogende tegelijk aan de Regters binnen het Land van Valkenburg souden willen permitteeren, anderen, welke effectievelijk sijn ver-

(1) Zie Bijlage 1 en 2.

leijd geworden, sig aan geene groove misdaden hebben schuldig gemaakt en zedert eene te bepaalen tijd van een deugdsaam gedrag sijn geweest met eene extraordinaire peene te straffen, sonder omtrent soodanigen in 't werk te stellen die scherpe ondervraegingen door middel van torture welke de wetten van vroegere tijden en thans nog in observatie sijnde, statueeren.

Het soude sekerlijk eene seer nuttige saak in 't algemeen voor de Landen van Overmase sijn indien er een Tugt- of Rasphuijs was, binnen hetwelk die pligtig sijnde, doch niet met de dood gestraft wordende, voor eene seekere reeks van jaeren souden geconfineert worden, en hetwelk tegelijk soude kunnen dienen tot een soort van armenhuijs voor de vrouwen en kinderen der geexcecuteerden, welke thans in groote getale te platte lande vageeren en de huijsluijden tot groote overlast zijn; dewelke men alsdan soude kunnen doen werken en door dat middel voorkoomen veele ongeregeldheden, welke met de tijd nog meer te dugten sijn.

Wij souden op dit point met de Hoofd Officieren der twee andere landen hebben geconfereert, en aan de stenden voorgestelt Uw Hoog Moogende van wege de drie Landen van Overmase te smeeken tot soodanig een etablissement gratieuselijk te willen vergunnen het klooster, kerk en verdere gebouwen der geweesene Jesuiten te Maestricht; dog thans onderrigt sijnde dat deselve staan verhuurt te worden vreesen wij, dat dit ons versoek met de desweegen gemaakte schikking niet soude overeen koomen.

Men soude dus onder Uw Hoog Moogende goedvinden, soodanigen, welke sig niet aan groove misdaden directelijk hebben schuldig gemaakt, en sedert eene genoegsaame geruijme tijd van een deugdsaam levensgedrag geweest sijn, met bannissement, versendinge nae de eene off andere

colonie, off andere extraordinaire peene kunnen straffen, blijvende Uw Hoog Moogende Resolutiën soo als voorss. is in hun geheel omtrent de Hoofden der Bende of die Belhamels, welke anderen hebben verleid en die sig aan grove misdaeden schuldig hebben gemaakt. Wij durven Uw Hoog Moogende sulks voorstellen als genoegsaam dienende, soo niet om deese Bende geheel en eensklaps uijt te roeijen, (hetwelk niet wel doenlijk) maar om met de tijd de voornaamsten van deselve van kant te helpen en de overigen af te schrikken.

Vooral, indien daerbij gevoegd word de oeffening van eene exacte en strenge Politie, waerbij de minste ongereegeldheden gestraft en de voortgang van het kwaad, welk altoos trapsgewijse toeneemd, voorgekoomen en gestuijt worde, en waerbij werkstellig gemaakt worde die grondregel van eene goede bestiering: dat het beter is het kwaad voor te koomen dan hetselve te moeten straffen. Daartoe zullen wij alle onse vermogens aanwenden, noch iets van hetgeen daartoe dienen kan, verwaarloosen. En bij deese geleegendheijd kunnen wij niet naalaaten Uw Hoog Moogende seer eerbiedigst voor te draagen: hoe nadeelig niet alleen voor de ingeseetenen in 't generaal zijn de meenigvuldige kermissen welke binnen de Landen van Overmaase geduurende een groot gedeelte van het jaar gevierd worden, maar ook hoeseer deselve aanleiding geeven tot de grootste ongereegeltheeden en wij souden niet ongegrond zijn om te mogen vaststellen dat een groot gedeelte der tegenwoordige verregaande desorders sijnen allereerste oorspronk bij gelegenheijd van die kermissen genoomen heeft.

De arme en behoeftige huijsluiden verteeren immers bij deselven het grootste gedeelte van de vrugten hunner arbeyd en worden daardoor dikwijls aangeset onbehoorlijke middelen te soeken om verder te kunnen bestaan. De

landbouw staat geduurende die tijd geheel stil. De schadelijke weelde vervangd de plaats der nuttige werksaamheijd en geeft aanleijding tot vegten en doodslaagen. En bij gelegenheid der kermissen daar overdaad en debauches altoos heersschen, sijn waarschijnlijk de meeste van die complotten gemaakt, waarvan men thans de droevige gevolgen ondervind. En hetgeen de kermissen des te nadeeliger maakt, is derselver menigvuldigheijd.

In ieder dorp sijn jaarlijks meest altoos twee kermissen en ieder dorp heeft de zijnen op verscheijde tijden; zoodat de eene niet geeijndigt is in een plaats, off daar begind er wederom eene nieuwe in een ander plaats, zoodat de ingeseetenen geduurende een groot gedeelte van het jaar geleegentheijd hebben om van eene kermis nae de andere te loopen.

Wij souden diensvolgens Uw Hoog Moogende als eene allernuttigste saak durven voorstellen, dat Uw Hoog Moogende binnen de Landen van Overmase, partage van den staat, geliefden af te schaffen alle de kermissen en andere diergelijke festiviteyten onder welke benaaming deselve ook mogten voorkomen, als zijn: groote, kleynen, voor- of na-kermissen alsmede het vieren van den fakkel Zondag (1), planten van meijen (2), schieten van den vogel etc. (3), en in plaatse van deselven eene kermis generaal voor het geheele Land te permitteeren op eene en deselfde dag in ieder plaats, dorp off gehugt en waartoe de eerste Zondag in November wel de geschikste schijnd te zijn, op soodanige swaare penaliteijt en amende, als Uw Hoog Moogende tegens de overtreeders souden goedvinden te statu-

(1) De eerste Zondag in de vaste wanneer de jeugd zich amuseerde om 's avonds door velden en weiden met brandende stroofakkels te loopen.

(2) De Mei werd geplant op den vooravond van den eersten dag van Mei

(3) De schuttenvogel werd in den regel geschoten op het patroonfeest van elke parochie.

eeren; het welke op dien voet tot voorkoominge van diergelijke inconvenienten in de Landen van Gulik en van Berg bij sijne keurvorstelijke Doorlugtigh[t] van den Paltz is gereguleert geworden. Dog hoe zeer ook eene goede en strikte Politie ingevoerd mogte worden en hoe seer wij ook souden moogen tragten volgens het bestel der respectieve ampten ons toevertrouwt deselve exactelijk te doen agtervolgen, soo kunnen wij niet naelaeten Uw Hoog Moogende eerbiedigst in consideratie te geeven: Dat de officieren geene genoegsaame en behoorlijke assistentie hebben tot het doen excecuteeren der noodige beveelen tot maintiën der goede order en stuijtinge van ontstaande desorders; vermits daartoe bij voorvallende geleegentheeden moetende gebruijkt worden de ingeseetenen die selve off traag sijn in de uijtvoering van eene last welke in de daad soodanig is, off wel somtijds selve schuldig zijn, en dus daerop niet veel te vertrouwen is; zoodat men tot dekkinge der justitie en voorkooming van oproer, en desorders welke bij de excecutiën der crimineele vonnissen te dugten waaren, genoodsaakt is geweest tot nu toe, de sterke hand van het guarnisoen van Maestrigt te gebruijken, vermits men sig van de gewaapende 's Lands ingesetenen of soogenaamde schutten in dese tijdsomstandigheden niet sonder grond mistrouwt.

Allernuttigst waere het derhalven en wij durven vrij Uw Hoog Moogende sulks als soodanig voorstellen dat door het gemeene Land van Valkenburg onderhouden mogte worden een seeker getal van vertrouwde manschappen, die tot veijligheijd der publique wegen het Land dagelijks souden doorscruijschen, de vreemde en suspecte persoonen opligten, alle voorkoomende desorders en kwaede complotten stuijten en in cas de sterke hand noodig is, daartoe gebruikt worden; en generalijk tot het doen naarkomen van

alle ordonnantiën van Policie strekkende tot handhaving der goede order en van de publique rust, op den voet als de maréchaussée in Vrankrijk en elders zijn. Wij neemen derhalven de Vrijheijd eerbiedigst te versoeken dat Uw Hoog Moogende sulks insgelijks nuttig en noodsaakelijk oordeelende, ons gelieven te lasten, daarvan een nader en gedetailleert projet, alsmeede der bekostiging en daartoe dienende fonds, aan Uw Hoog Moogende te doen toekoomen om hetselve bij Hoogst deselven geëxamineert en geapprobeerd sijnde, werkstellig gemaakt te worden.

Eindelijk kunnen wij bij deese geleegentheijd niet naalaaten Uw Hoog Moogende met alle eerbied voor te draagen, hoe noodsaakelijk het waare dat voor het Land Valkenburg in 't generaal een gedetailleerd Reglement van Politie op 's Lands algemeene wetten en particuliere ordonnantiën en resolutiën gegrond, ontworpen wierde, waarbij seffens omtrent de publique rust, de veijligheijd der ingesetenen en derselver besittingen en tegens alle desorders en ongeregeltheeden alle mogelijke voorsieninge genoomen werde. Tot het ontwerpen van welk Reglement, indien Uw Hoog Moogende hetselve nuttig mogen oordeelen, Hoogst deselven (onder de eerbiedigste verbeetering) souden kunnen authoriseeren de L[t] Hoofd Officieren en 's Lands advocaten van Valkenburg, met last om hetselve gesaamentlijk te projecteeren en binnen seekere bepaalde tijd aan Uw Hoog Moogende ter examinatie en approbatie te doen toekomen. Waarmede wij verhoopen, dat de saaken op eene vaste en gereguleerde voet gebrogt sijnde, de merklijkste swaarigheeden sullen kunnen weggeruijmd en Uw Hoog Moogende niet meer lastig gevallen worden met soo meenigvuldige addressen, waardoor Hoogst derselver gewigtere deliberatiën meermaalen sijn gestoort geworden.

Nae de belangens van het Land in Uw Hoog Moogende

gunstige voorsiening en krachtdadige bescherming te hebben aanbevoolen en de dierbaarste zeegeningen des allerhoogsten over Uw Hoog Moogende illustre Persoonen en Regeering affgesmeekt,

Verblijven wij met het diepst ontzag verschuldigste eerbied en onderwerping

Hoog Moogende Heeren.
Mijne Heeren enz.

N° 7. Adr. Louis Pélerin à Monsieur le comte de Welderen.

MAESTRICHT, le 17 9bre 1775.

Je prends encore la liberté de remontrer très humblement à Votre Excellence, que je ne puis disconvenir que les remarques que V. E. a faites sur deux articles de l'adresse à Leurs Hautes Puissances, que j'ai eu l'honneur de lui communiquer, sont très fondées, puisqu'il est de fait que la plupart de cette bande ont été séduits et n'ont commis que deux ou trois vols constatés sur le territoire de l'Etat, dans l'espace de pres de vingt ans. Les informations qu'on a données à V. E. à cet égard sont justes, et elles sont répétées dans le mémoire à Leurs Hautes Puissances dans ces termes: »dat er wel verscheidene diefstallen binnen den tijd van eenige jaeren zijn begaen, echter niet menigvuldig en wel voornamentlijk buijten het territoir van den Staat."

Mais l'association existe, L. H. P. l'avoient déclaré à deux différentes reprises; et d'ailleurs elle a existée; les différentes dépositions de ceux qui ont déclaré librement, et qui sont toutes consonantes, constatent la vérité d'un complot qui jusqu'à présent n'est point dangereux, mais qui peut être auroit pu le devenir dans la suite, s'il eut resté caché.

J'avoue en même tems qu'on a étendu le châtiment trop généralement. On a confondu les chefs et ceux qui avoient rassemblé la bande et des pauvres innocents qui avoient été entrainés, sans presque scavoir ce qu'ils avoient fait, et ceux dont le crime principal étoit d'être de la bande, et ceux qui avoient effectivement commis des crimes.

Cette sévérité, cette grande rigueur qu'on a exercé jusqu'à présent et avec laquelle on a puni dans le pays de Fauquemont à peu près 180 complices de cette bande depuis trois ans, a excité la pitié générale pour des malheureux, presqu'autant à plaindre que coupables. Et l'impression presque effacée d'un attentat éloigné a plutôt fait compatir au sort de ceux qu'on exécutoit que de rendre le crime odieux; et a fait paroitre la punition plutôt une vengeance du passé qu'un exemple pour l'avenir. Mais L. H. P. avoient, par deux résolutions inhésives de 1773 et 1774, ordonné de procéder en toute rigueur contre les complices de cette bande et de l'exterminer entièrement, s'il était possible, sans que ces résolutions fassent une distinction entre les chefs séducteurs et ceux qui avoient été séduits, ni entre ceux qui étoient simplement complices de cette bande et ceux qui avoient commis des crimes contre lesquels les loix sévissent avec raison. Le Souverain les jugea tous généralement coupables, parce qu'on les avoit tous representé comme tels, et les juges devaient obéir.

Votre Excellence a bien daigné compatir au sort de tant de malheureux, sur le rapport que moi avec d'autres lui ont fait que la plupart n'avaient commis aucun crime atroce directement et n'étoient proprement coupables que d'avoir été d'une association ou d'un complot, dont presque tous, hormis les chefs, ignorent les desseins et le vrai but.

Mais en représentant à L. H. P. sur ce pied la plupart

de ceux qui ont été exécutés et ceux qui sont encore dénoncés, nous ne pouvions comprendre sous la mitigation proposée ceux qui sont véritablement coupables, scavoir les chefs, ou bien ceux qui ont commis de ces crimes dont les loix déterminoient déjà la punition. Il s'en est trouvé quelques uns parmi ceux qui ont été exécutés, qui ne méritent aucune grâce.

Moi-même en qualité d'avocat consulté j'ai dicté ci-devant la sentence de mort contre quelques malfaiteurs, qui étoient non simplement de la bande, mais qui en outre avoient commis des vols avec violence et étoient coupables d'assasinat comme j'eus l'honneur de le marquer à son Excel. pendant son séjour au Loo. Il est vray que le nombre en est petit, et ce sera beaucoup gagner si le souverain se relâche de la sévérité des résolutions de 1773 et 1774 contre ceux qui ont eu le malheur de se laisser entraîner dans cette bande, en laissant sévir uniquement les loix contre les chefs et ceux qui auront commis des crimes atroces qu'on découvriroit dans la suite.

Il est vrai que pendant quelque tems les juges ont exercé la justice criminelle plutôt avec cruauté qu'avec sévérité, et qu'il y a eu des informalités commises. Pendant longtems on appréhendoit de la part de l'office criminel ceux qui étoient dénoncés, sans avoir préalablement un décret du juge, qui avant de priver un citoien de la liberté, devait juger de la force des preuves et de la qualité des dénonciations et du délit; on ne cherchait pas la verité de l'accusation par les moiens plus doux de l'attention et de la patience, mais d'abord un boureau venoit se mêler aux fonctions de la magistrature et suppléoit par la violence à l'impatience des juges. Ou si la force du tempérament pouvait sauver l'accusé de l'aveu à la première fois on le forçoit à s'avouer coupable, par des tourmens répétés; contre la

disposition même de ce même code criminel, qui en ordonnant la torture, défendoit de la répéter sans indices nouveaux. Souvent négligoient-ils de prêter attention à ce qui pouvoit disculper l'accusé, quelque-fois même le corps de délit n'étoit pas suffisamment prouvé.

Tels et autres abus ont été portés à la connoissance de V. E. qui en a témoigné à juste titre son indignation, et m'a ordonné expressément en sa qualité de chef de la justice de les empêcher. En conséquence j'ai enjoint qu'il ne se tienne aucune assemblée sans la convocation du voué (comme cela se doit mais ce qui ne s'observoit pas) et je n'en accorde aucune sans y assister et veiller à ce que tout se passe en règle et ponctuellement selon les loix.

Ce ne sont pas ces abus passés, qu'on ne peut plus redresser, mais que je préviendrai en vertu de l'emploi dont V. E. m'a confié l'administration, que nous pouvions remontrer au souverain, mais on peut tacher de le porter à mitiger les résolutions de 1773 et 1774, qui ordonnoient la poursuite la plus rigoureuse et les peines les plus sévères contre les complices de cette bande en général, en les appliquant simplement à l'égard des chefs qu'on pourroit découvrir, et de malfaiteurs coupables de crimes atroces qui se trouveroient dans la suite.

Le second article, au sujet duquel V. E. fait une remarque, scavoir l'établissement d'une maréchaussée, est une proposition fondée sur ce qu'on l'avoit déjà souhaité depuis longtems, et qui en effet est une chose désirable vu l'enclavement des territoires étrangers d'ou partent la plupart des désordres; et elle servira en même tems à soulager les habitans dans les gardes et les patrouilles ordinaires et pour veiller au maintien d'une bonne police.

Car comme le remarque V. E. les chemins ne sont pas mal surs ni exposés au brigandage, aussi n'est ce pas pour

cet objet principalement que cette espèce de maréchaussée est proposée, mais entre autre pour *maintenir* la sureté des chemins, et surtout »omdat de officieren geene genoegzaame noch behoorlyke assistentie hebben in het doen executeeren der nodige bevelen tot maintien der goede Politie en tot stuytinge van ontstaande desorders enz." Dans le pays de Dalhem il y a de ces gardes qui sont payés par le Pays.

Je souhaite que V. E. approuvant sur le tout l'adresse à L.L. H.H. P.P., comme elle daigne le marquer, voudra bien l'appuier par son crédit.

Depuis quelque temps ou cesse de la part de l'office criminel des appréhensions en aussi grand nombre qu'auparavant; j'ai prié Mr le Lt Drossart de la part de la justice de Fauquemont, qui m'avait fait des remontrances à cet égard, de n'entamer plus de procédures criminelles à la fois qu'autant que les juges pourroient les suivre et les instruire avec toute cette scrupuleuse attention et exactitude qu'exige une matière aussi délicate; sans que cependant on veuille mettre aucun obstacle aux fonctions de sa charge, ni en aucune façon prescrire des bornes à ce qu'il croira être du devoir de son emploi. Depuis l'exercice de ma charge on a deux nouveaux prisonniers, un qui a déjà avoué, et un autre qui n'a encore rien confessé, malgré qu'il soit accusé par sept, et confronté contre trois de ses complices, qui, moi présent, lui ont soutenu en face leurs chefs d'accusation en lui repétant toutes les circonstances. La justice sera probablement dispensée de se servir de moiens violens ultérieurs pour lui faire avouer les points dont il est accusé. Il est attaqué d'une maladie honteuse et refuse opiniâtrement de prendre aucune nourriture; de sorte que sa prison pourroit bien devenir son tombeau.

Je suis revenu aujourd'hui de Fauquemont ou j'ai assisté à une assemblée extraordinaire que l'office criminel avoit

demandé, et dans laquelle M[r] le Lt Drossart demanda un décret de prise de corps, mais comme la demande était vague on ne l'a pas accordée, mais on a chargée l'office criminel de détailler avant tout suffisamment la dénonciation. Cela a paru étrange par ce que cela étoit nouveau dans le tribunal de Fauquemont, mais c'est en conformité des ordonnances et du droit.

Je désirerai ardemment que notre forme de procédure criminelle fût plus douce et que le Souverain en voulut retrancher cette forme révoltante de constater la verité par la torture, avec laquelle, j'avoue franchement je ne puis me familiariser, malgré tout le respect que je dois aux Loix. Je continue de supplier V. E. de me soutenir par sa protection et de vouloir me croire avec l'attachement le plus respectueux de Votre Excellence

le très humble et très obéissant serviteur,
(sig.) A. L. Pélerin.

N° 8. Pélerin aan den Heer Brantsen.

Maestricht, le 17 Nov. 1775.

Wel Edele Geboren Heer.

Het is alleen gegrond op de gracieuse wijse, waerbij UWelEd.Geb. mij wel heeft willen hooren en mij de permissie heeft gegeeven om mij aan UW.Ed.G. te mogen addresseeren, dat ik de vrijheid neeme UW.Ed.G. toe te zenden copie van eene request-missive aan haar Hoo: Moo: omtrent den toestand der zaaken binnen het Land van Valkenburg omtrent dewelke ik de eer hebbe gehad UW.Ed.Geb. te onderhouden.

Ik hebbe den agent van Kervel commissie gegeeven om van UWelEd.Geb. eerst te verneemen of hij die missive zelve (hem alreeds toegezonden) aan haar Hoo: Moo: zal

overgeeven, en hij zal ten dien einde UW.Ed.Geb. goedvinden komen verneemen.

Het is niet zonder beschrooming dat ik eenige voorstellen desaengaende aan haar Hoo: Moo: durve doen, vreezende dat het eene of ander daervan aan Hoogst dezelven mogte mishaegen, het welke, zo UW.Ed.Geb. wel kan begrijpen, verre van mijne intentie, en niettemin voor mij in 't begin der bediening van een ampt in deeze tijdsomstandigheden aen zo veele zwaarigheden alreets onderworpen, zeer ongelukkig zoude zijn.

De zaaken zijn echter zodaanig gestelt, dat zij zonder de voorziening van haar Hoo: Moo: niet dan in de uijterste verwarring hoe langer zoo meer zullen komen, en derhalven wij niet hebben kunnen afzijn een zeër ootmoedig addres aan haar Hoo: Moo: deswegens te doen.

Ik verzoeke ootmoedigst, dat UW.Ed.Geb. geoordeelt hebbende, dat het addres op den voet van het project kan geschieden, tegelijk hetzelve met Hoogstdesselfs protectie gelieve te ondersteunen; en ik durve mij eenigsints daermede vleijen, aangemerkt UW.E.Geb. gunstige dispositie en om dat vermeene, dat 'tgeene wij voorstellen volgens UW.E.Geb. intentie is.

Ik beveele mij insgelijk in 't bijzonder in UW.Ed.Geb. gunst en bescherming, en hebbe de eer mij met de verschuldigde en opregste eerbied te noemen, WelEdelGeb. Heer

UWelEd.Geb. onder. en gehoorzaame Dienaar,

A. L. Pélerin.

N° 9. Le comte de Welderen à Mr. Adr. Louis Pélerin.

Londres, le 5 Décembre 1775.

Monsieur.

J'ai bien reçu votre lettre en date du 16 de Nov. Si je comprens bien la question on trouve que les résolutions

de L.L. H.H. P.P. de 1773 en 1774 sont trop rigoureuses et que la façon dont elles ont été mises en exécution est cruelle, et qu'on souhaite que cela soit traité avec plus de douceur, je reste encore du même avis que je trouve que c'est un mauvais argument pour y engager le Souverain que de faire paroitre les gens plus coupables qu'ils ne sont. Comme il y a beaucoup d'infortunés qui sont réellement de cette bande et qui n'ont commis aucun crime, on souhaiteroit que le Souverain se relàchat en leur faveur de l'article qui ordonne de procéder en toute rigueur contre tous les gens qui sont de cette bande; ainsi il me semble qu'il faut les représenter comme des infortunés, séduits et repentants et point de coupables de quelque crime, excepté celui d'être de la bande.

Pour ce qui regarde l'espèce de maréchaussée, au cas qu'il n'y ait point de suppots de justice communément appelés *Dienders*, je suis très fort d'avis, qu'il y en ait et on devroit avoir la permission de L.L. H.H. P.P. de porter leur paie à la charge du pays, et en ce cas qu'ils fussent aussi bien aux ordres du Voué que du Drossard.

Pour ce qui regarde les gens, qui ont commis des vols ou d'autres crimes, il est fort naturel qu'ils soient punis, et quand même il n'y auroit jamais existé de bande, ils devroient l'etre.

Je suis avec beaucoup de considération Monsieur

Votre tres affectionné serviteur,
(sig.) J. W. van Welderen.

N° 10. Pélerin aan den fiscaal van Steeland.

Maestricht, 23 Dec. 1775.

Wel Edel Gestrenge Heer.

Met zo veel deelneeming als ik vernomen had de gevaarlijke toestand waerin U.W.G. zig bevond, heb ik ook

met blijdschap vernomen UWelEd.G. gelukkige herstelling, welke wensche dat van dag tot dag mag toenemen en volmaakt worden.

Deeze UWelEd.G. ziekte is de oorzaak geweest, dat niet eerder UW.G. kennis gegeeven is van de request-missive door d' H^r^ L^n^ Drossard Vignon en mij gepresenteert. Doch d' H^r^ Vignon zulks sedert verrigt hebbende, zo twijfele niet of die Heer zal tegelijk UW.G. verzorgd hebben deszelfs gunstig advies daerop te willen geeven, wanneer onze vertoogen door Haar Hoo: Moo: in handen van UWelEd.G. of van den Ed. Hoog. Raade van Braband mogten gestelt worden. Ik durve denken, dat onze gedaane voorstellen niet geheel van UWelEd.G. gedagten verschillen, en dat de middelen van redres door ons voorgestelt door UW.Ges. niet zullen afgekeurd worden. Het is moeijlijk, bekenne ik gaarne, te vinden dat middel, hetwelk volstrekt zoude stuiten het kwaad, en tegelijk niet met eenige strengheid gepaart zijn; dan of de meenigvuldige rigoureuse executiën, tot nu toe gebruikt, tegens de ondekte bende, een middel is, hetwelk bij vervolg dienstig zoude zijn, kan ik (openhartig en volgens gewisse oordeelende) niet toestemmen. Want uijt hoofde van het groot getal complicen alreets ondekt en bij voortgang noch grooter zullende worden, schijnd de totaale uijtroeijing van deeze bende niet mogelijk te zijn, en dus wanneer men vroeg of laet zoude genoodzaakt worden te moeten ophouden, zoude men juist in 't zelfde geval zijn als thans, dat er zommigen ongestraft zouden overblijven. En dat de meenigvuldige crimineele executiën niet dezelfde indruk doen, wanneer zo frequent en gereïtereerd zijn, is eene waarheid gegrond op de kennisse van 's menschen hart, hetwelk zijne beweeglijkheid en aandoenlijkheid verliest door de aanschouwing van 'tgeen bijnae daaglijks voorvalt, en dus het

exempel, een der voornaamste oogmerken der straffen, niet veel meer zal uijtwerken. En eindelijk uijt de gevolgen en uitwerkzels van die executiën zelven, waardoor de vrouwen en kinderen der geexecuteerden het kwaad vermeerderen, en het middel zelve tot een nieuwe kwaal bekeeren.

Wij hebben nochtans onze zeer ootmoedige consideratiën, zo wij vermeenen, met die onderwerping, aan haar Hoo: Moo: voorgedraegen, welke wij allezints verschuld zijn omtrent onze Hooge Overigheid, en met die eerbiedige vrijheid met welke Amptenaren gehouden zijn den Souverain voor te stellen hetgeene, waartoe sij amptshalven vermeenen verpligt te zijn. En wij vertrouwen dat uit dit ons gedaane addres aan Haar Hoo: Moo: niet anders kan opgemaakt worden dan de betragting van die verpligtingen, waeraen noch de Heer L[t] Drossard noch ik ooijd willens of weetens zullen in faute blijven.

UWelEd.Gestr. invloed, uit hoofde van desselfs ampt, is al te groot, dan om niet te vermogen deeze zaak tot een gewenschd einde te derigeeren; en het is UWelEd.G. al te zeer bekend, hoe noodzaaklijk het is een middel van redres te bewerkstelligen, waardoor de rust hersteld, de veiligheid der goede ingezeetenen bevestigt, het kwaad gestuijt en alle verderflijke voorneemens verijdelt worden; ook durve ik vrij vaststellen dat UWelEd.G. de zagste middelen daartoe de besten zal oordeelen. Wat mij betreft ik bekenne gaarne, dat mijne aankleeving aan de wetten en mijne verpligting tot handhaaving van dezelven mij alleen kunnen verharden en in mij doen zwijgen het gevoel van medogendheid over het lot van soo een groot getal van ingezeetenen, waarvan veelen daartoe misleid en ongelukkig gekomen zijn.

Ondertusschen hebben wij omtrent eene stricte politie de nodige maetregelen genomen; en onder anderen de

nachtwaaken, welke men gewoon is, in ieder dorp te houden, zoodanig ingerigt, dat zij aan het oogmerk kunnen voldoen, en waardoor alle aanklagen en zamenrottingen voorgekomen worden.

Ik blijve intusschen enz.

A. L. PÉLERIN.

N° 11. Pélerin au comte de Welderen

MAESTRICHT, le 23 Décembre 1775.

J'ai l'honneur de lui faire rapport qu'ayant envoié à l'agent van Kervel l'adresse à faire à L.L. H.H. P.P., avec commission de ne le présenter sans un ordre ultérieur; j'étais aussi convenu avec Mr Brantsen, que je lui enverrais en même tems copie, afin qu'auparavant il puisse l'examiner; ce qu'ayant fait, Monsieur Brantsen, se trouvant alors dans la Province a écrit à Mr van Kervel la lettre, dont j'ai l'honneur de joindre ici la copie.

J'éspère ne pas avoir manqué aux intentions de Votre Excell. en communiquant avec Mr Brantsen que j'aie l'honneur de connoître depuis du tems, et au sujet du quel je me rappelai d'avoir entendu parler Votre Excell. avantageusement et avec distinction. Il est d'ailleurs du sentiment comme Votre Excellence qu'il est plus convenable d'emploier les moyens d'une tres exacte police pour prévenir le libertinage et reprimer la licence, qui sont la source de plus grands excès, et qui ont principalement donné occasion à cette bande ou association, contre laquelle on a un devoir de sévir avec tant de rigueur.

Les appréhensions sont beaucoup moindres en nombre depuis quelques mois, il y en a eu cinq d'arrêtés qui sont encore détenus. Un entre autres, contre lequel il y avait dix dépositions consonantes, et qui nioit constamment être

de la bande ou d'avoir assisté à quelques unes de leurs expéditions, fut selon la loi appliqué à la question, qu'il a soutenu pendant le tems limité, sans rien avouer. Comme j'ai declaré que je ne permettrai pas qu'on l'y mette de nouveau, sans de nouvelles preuves et que même la foiblesse de sa constitution ne la permet pas, la justice sera obligée de s'addresser au souverain pour donner connaissance du cas, comme cela s'est pratiqué il y a plusieurs années, au cas qu'on procède ultérieurement de la part de l'office criminel et qu'entre tems il n'avoue pas volontairement. Cet exemple ne fortifie pas les raisons qu'on allègue pour l'usage de la torture, puisqu'il paroît par là que la preuve qui en résulte n'est pas toujours sure.

J'ai projeté quelques articles à règler avec Mr le Lt Drossart au sujet de la chasse; j'ai l'honneur de les présenter cy-joint à V. E. Il me paroît que sur ce pied, qui n'est que provisionel et jusqu'a ce que L.L. H.H. P.P. auront disposé sur le mémoire précédemment présenté au sujet de la chasse par M.M. Brull en Vignon, les droits de l'office de Voué sont entretems maintenus. Je prie V. E. de m'honnorer de ses ordres, en vertu desquels je les proposerai comme Lt Voué au Lt Drossard. Son Alt. Sérén. vient d'accorder aux Hauts officiers des Pays d'Outremeuse le droit de contenir en ordre et de faire arrêter en cas de besoin les militaires qui se trouvent dans leur ressort. C'est un des points que j'avais eu l'honneur de communiquer à V. E. comme nécessaire au maintien de la bonne police.

Je supplie V. E. de vouloir m'excuser si je l'importune si souvent mais je crois être de mon devoir de l'informer de tems à autre de ce qui se passe au sujet de l'emploi, dont V. E. m'a confié l'administration.

Que V. E. me permette en meme tems, qu'à l'occasion du renouvellement de l'année, je lui présente l'assurance

des voeux que je forme pour sa conservation et son bonheur, en me recommandant dans la continuation de sa bienveillance et haute protection.

C'est avec le plus respectueux dévouement que j'ai l'honneur d'etre de Votre Excell.

le plus soumis et obéissant serviteur,
A. L. Pélerin.

N° 12. Pélerin aan den griffier Fagel.

Den 10 Februari 1776.

Hoog Edele Gestrenge Heer.

Waare het moogelijk Uw Hoog Eed^e^ Gestr. te kunnen beschrijven de droevige toestand daar in het Land van Valkenburg sig thans bevind, zoude Uw Hoog Ed. Gestr. zeekerlijk niet sonder aandoening deselve kunnen beschouwen.

De voortgang der crimineele proceduuren en aanhoudende meenigvuldige excecutiën brengt dit Land in de grootste verwarring. De vrouwen en kinderen der geëxcecuteerden of voortvlugtigen (welker getal alreeds seer groot is) zijn meerendeels tot de uijtterste armoede gebragt door de schandelijke dood van hunne mans en vaaders, waarvan zij zelve den smaed moeten onderstaen.

Het groot getal der gedenuntieerden waarvan er daagelijks gevat worden, doet de vrouwen dugten voor het lot van haare mans, de kinderen voor dat van hunne vaaders en de ouders voor dat van hunne kinderen, verbreekt die banden van genegentheijd en vertrouwen welke zoo noodig zijn tot onderhoud der bijzondere zaamenleevingen en die verbrooken zijnde de grootste invloed hebben op de zeeden en door een noodsakelijk gevolg op de gemeene zamenleeving en de publique rust.

Het staat mij geensints toe, bekenne ik gaarne, in het ondersoek te treeden, of de Souverain in dit geval soude kunnen versagten de strengheid der straftoeffeningen en te doen onderscheijd maaken tusschen de Hoofden die anderen hebben verleijd en diegeenen welke verleijd zijn geworden, en tusschen die welke in het kwaad hebben volhard en die sig seedert als goede ingeseetenen hebben gedraagen; nog ook 't oordeelen off de straffen zelve dusdaanig vermeenigvuldigt, geen nieuw en grooter kwaal zijn als hetgeen men tragt uijt te roeijen. Aangesteld om de wetten te handhaaven zoo is mijne verpligting daaraan te voldoen, doch ik kan in mij niet doen zwijgen die schreeuw der menschelijkheijd en medoogentheijd welke zig opdoet bij het beschouwen van zoo groote rampen, en ik durve deselve tot Uw Hoog Eed. Gestr. in 't bijzonder doen toekoomen.

Het is waar, dat hier te lande een strafbare associatie, welke al over lange jaaren een aanvang genoomen had, ontdekt is geworden; en men vind ook onder de complicen, misdadigers die zeekerlijk straff verdienen maar tegelijk is het waar, dat er ook gevonden worden, die waarlijk verleijd sijn geworden, die wel diefstallen hebben helpen pleegen, dog meerendeels omdat zij vermeenden die expeditiën te moeten bijwoonen uijthoofde van hunne verbintenis, of door dreygementen en uijt vreese daartoe gebragt zijn. En veele zijn er die zedert eene geruijme tijd sig als deugdsaeme ingeseetenen gedraagen hebben, naedat deese besmetting soo men dit ontdekt kwaad dus noemen kan zijn de voornaamste gisting gedaan had.

Ik hebbe beneffens den L[t] Drossard desweegens zeer ootmoedige vertoogen aan Haar Hoo: Moo: gedaen en Hoogstdeselve zeer eerbiedigst in consideratie gegeeven eenige pointen zoo tot versagting der rigoureuse straffoeffening tegens de complicen deser Bende in 't generaal als

tot stuijting van het kwaad in 't vervolg. Dog hangende Haar Hoo: Moo: deliberatiën, wordt voortgegaan met de aantasting der gedenuntieerden, welker getal tot eenige honderden sig uitstrekt en waarvan de lijst bij voortgang der crimineele proceduuren zeekerlijk nog grooter sal worden.

Het soude mij niet passen 't ondersoeken off de forme der crimineele proceduuren in 't algemeen hier te Lande van ouds aff in usantie zijnde niet zoude kunnen verbetert worden, en off de straffen niet deselfde indruk zouden doen indien zij tegelijk nuttig gemaakt wierden. Dit behoord tot de opperste wetgeeving en soo lange onse crimineele wetten sullen stand grijpen, zal ik deselve als onderdaan eerbieden en als amptenaar doen ter uijtvoering brengen. Maar deese crimineele proceduuren worden thans in ons geval seer gevaarlijk. Ik reekene immers eene allergevaarlijkste en haggelijkste zaak dat de Regters in veele gevallen met geene vaste seekerheijd van de schuldpligtigheijd der gedenuntieerden kunnen oordeelen. De denuntiatiën der complicen leveren geen bewijs uijt, maar kunnen de gedenuntieerden doen vatten en geapprehendeert sijnde, dog niet bekennende, ter pijnbank doen brengen om door de bekentenisse eene volle preuve te bekoomen. Dit is immers hetgeene men hier te Lande zeedert den aanvang der crimineele proceduuren gevolgt heeft. Dog wie kan verseekeren dat die denuntiatiën der complicen exact volgens de waarheijd zijn? De verscheijde gedaane herroepingen van gedetineerden die zelve en uijt eijge beweging de Regters versogt hebben van de lijst te willen affdoen deese en geene welke sij ten onregte hadden beschuldigt, toonen klaar met hoe weijnige zeekerheijd daarop kan te werk gegaan worden. En de affgeperste bekentenissen van die dieffstallen off Expeditiën waarvan de beklaagden beschuldigt sijn geworden, kunnen tot geene vaste verseekering

van hunne schuldpligtigheijd verstrekken, vermits het moogelijk is, dat door de pijnen gedwongen om te bekennen de begaane dieffstallen, zij zoodanige noemen welke het geheele Land weet door de Bende begaan te zijn en waarvan de voornaamste omstandigheeden zelve niet onbekent zijn.

En al veronderstelde men ze allen egaalijk schuldig, zoude de noodsaakelijkheid dan vereijschen de straffoeffening over soo een groot getal uijt te breijden? In den beginne waaren strenge voorbeelden noodig; dog de bekende Hoofden hier te Lande zijn ontdekt en omtrent twee hondert der complicen zijn alreeds geexceeuteert. De Bende is verstrooijt en affgeschrikt geworden; en zoo iets in staat is om deselve weederom te vereenigen is het alleen de wanhoop en de gestaadige vreese van gevangen te worden.

Uw Hoog Eed. Gest. zal wel willen toestemmen, dat er geen Land is in 'twelk niet van tijd tot tijd misdaaden gepleegt worden en ongereegeltheeden plaats hebben. Het kleijn getal welke hier te Lande zelfs binnen den tijd van verscheijde jaaren plaats heeft gehad, schijnt te bewijsen dat deese crimineele associatie voornaamentlijk steunde op de ongereegeltheijd en op het bederff der zeeden en de losbandigheijd, niet genoegsaem beteugelt in der tijd door een nauwkeurig opzigt en exacte Politie.

En zoo 't voornaamste oogmerk der straffoeffening is een voorbeeld voor het toekoomende, veeleer als de wraak van het voorleedene, is men verseekert, off weet men dat het verschrikkend en ijsselijk voorbeeld van soo meenigvuldige executiën nog van geen genoegsaam uijtwerksel is geweest? Off zoude men zelfs kunnen denken, dat een boosdoender nae soo veele voorbeelden zig aan nieuwe boose onderneemingen zal durven overgeeven, hij die rondom zig ziet de geëxceeuteerde complicen welke hem beschuldigt hebben, die weet dat de oogen der Regters

op hem gevestigt zijn, en die genoodzaakt is zig te beteren door de hoop te verliesen, van ongestraft boos te blijven.

Maar zoo eene nauwkeurige Politie in alle tijden, voornaamentlijk dienen moet tot handhaaving der gemeene rust en tot voorkooming van ongereegeltheden en zoo nae maete de waakzaamheijd slaapt de misdaad ontwaakt, zal het vooral in deese omstandigheeden meer dan ooijd noodsaakelijk zijn, dat de officieren en Regenten hunne aandagt vestigen op al hetgeene gebeurd, dat het minste kwaad in zijnen oorsprong gestuijt worde met ter regter tijd in het eerste begin soodanige voorbeelden te stellen welke duijsend anderen voorkoomen, niet toelaetende de leedigheijd welke haast in misdaad verandert en voorall met alle zorg voor te koomen de losbandigheid der zeeden en ongereegeltheeden welke voorall hier te Lande de oorzaake van alle kwaad sijn. Hoe zeer ik vermeene dat een amptenaar niet alleen bevoegd maer selfs verpligt is onder het oog van de Souverain te brengen hetgeen hij vermeend tot sijne kennisse te moeten koomen, zoo moet ik nogtans Uw Hoog Eed. Gestr. bekennen dat niet zonder eenige schroom mijne zeer eerbiedige vertoogen aan Haar Hoo: Moo: hebbe gedaan gesaamentlijk met den L[t] Drossard. Want, hoe seer ik in gewisse overtuijgd ben dat de voortgang der rigoureuse crimineele proceduuren op den voet, sooals tot nu toe sijn geschied van de naedeeligste gevolgen sijn en dat zoodaanige strenge middelen niet noodig sijn tot herstelling der rust, demping van het kwaad en gemeene veijligheijd (waaraan in 't particulier en voor mijne persoon geen kleen belang neeme) zoo ben bedugt dat anderen die zeekerlijk het Land, de inwoonders en de gesteldheijd der zaaken zoo innig niet kennen, Haar Hoo: Moo: tegendeelig zouden kunnen berigten.

Dan sal mij altoos overblijven de vergenoeging, dat aan

mijne verplichting voldaan hebbe, als amptenaar, als ingeseeten en als mensch. Ik hebbe de vrijheijd genomen Uw Hoog Ed. Gestr. deese geringe consideratiën in 't bijsonder te doen toekoomen, met ootmoedige beede, dat Uw Hoog Eed. Gestr. goedgunstelijk gelieve te bewerken, dat wij Haar Hoo: Moo: gratieuse schikking moogen bekoomen aan welker Hooge intentie mij altoos met alle Eerbied sal onderwerpen. Ik blijve intusschen

Uw Hoog Edel Gestr. ootmoedige dienaar,
A. L. Pélerin.

Nº 13. Pélerin aan Brantsen.

3 Mars 1776.

Eedele Mogende Heer.

Neeme de vrijheijd Uw Eedele Mogende mijne Eerbiedige verpligting te betuijgen voor de bekoomen Resolutie van Haar Hoo: Moo: ten opsigte der crimineele saaken binnen het Land van Valkenburg genoomen, het uijtwerksel van de geneegendheijd en directie van Uw Eedele Moogende in 't bijsonder, en waerbij de grootste abuijsen sullen kunnen voorgekoomen worden. Wij sullen zoo ras moogelijk aan Haar Hoo. Moo. orders tragten te voldoen; zoo ten opsigte der kermissen als omtrent het aanstellen van Beedelvoogden in ieder dorp van 't Land van Valkenburg in 't particulier, vermits de oprigting van een corps Trawanten off Landdienders gesamentlijk voor de drie Landen van Overmase niet wel gevoeglijk zoude kunnen geschieden, aangemerkt deese Landen met elkanderen geene communicatie hebben, vooral uijt hoofde der affgelegentheijd van dat van Dalheim. Soo wat betreft de oprigting van een Tugthuijs zullen wij daarvan ingevolge Haar Hoo: Moo:

intentie, eerstdaags aan de Hoofdofficieren der andere Landen opening geeven en met deselve op dit subject in conferentie treeden, om vervolgens de gemaakte arrangementen met 's lands standen aan Haar Hoog Moogende voor te draagen.

Ik verhoope en bidde dat UW.Eed. Moog: sijn begonne werk tot een volmaakt eijnde wil brengen en niet aflaate mij desselfs protectie te vergunnen.

Hebbe d'eer met de Eerbiedigste Hoogagting te zijn

Eedele Moogende Heer

van UEed. Moo: de seer ootmoedige en seer gehoorsaeme dienaar,

(Signé) A. L. Pélerin.

N° 14. Pélerin au comte de Welderen.

Le 4 Mars 1776.

J'ai reçu dernièrement une Résolution que L.L. H.H. P.P. ont prise au sujet des points proposés dans le Mémoire dont V: E: a eu communication. Il n'y a rien finalement de décidé, excepté l'interprétation des Résolutions de 1773 et 1774. Et quant aux autres articles L.L. H.H. P.P. demandent des élucidations ultérieures, que j'aurai soin de leur faire parvenir. J'aurais désiré que le souverain eût trouvé à propos de se déclarer plus positivement au sujet de l'administration de la justice criminelle dans les circonstances actuelles. La liberté qui est donnée aux juges de mitiger la peine selon les circonstances, pourrait produire un très bon effet, si L.L. H.H. P.P. avoient daigné en même tems déterminer et restreindre les inquisitions de l'office criminel à des certains cas. Nos loix criminelles sont déjà si douteuses, et la faculté que la Résolution donne de les appliquer avec plus ou moins de rigueur selon les

cas occurents augmentera la vacillation dans le juge et l'incertitude dans les jugemens. Un homme n'est dénoncé que par des complices. Selon la disposition du droit: cette accusation ne forme point de preuve; mais on peut le décréter de prise de corps et le mettre à la torture. Ce qui fait une contradiction manifeste avec l'art. 42 du *Stile de procéder en matière criminelle*, qui porte expressément qu'on ne peut appliquer la torture. »*Als wanneer het stuk soo klaar ende die preuve soo apparent is, dat er niets schijnt te resteeren dan de confessie van den gevangene.*"

Il n'y a eu jusqu'à présent aucune autre accusation que celle faite par des complices. Et j'avois déjà marqué à Monsieur le greffier Fagel les grands inconvénients qui avoient lieu dans l'application de la torture sur des dénonciations des complices. Je crois avoir eu l'honneur d'envoier à V. E. copie de cette lettre. Il serait à souhaiter que L.L. H.H. P.P. à l'exemple de plusieurs souverains prissent la Résolution de faire réformer notre ancien code de loix pénales et de procédure criminelle que beaucoup de grands Législateurs de notre siècle peut-être plus éclairés, mais sûrement plus humains, trouvent sujet à beaucoup d'inconvenus.

Il y a encore dix prisonniers à Fauquemont dont les sentences seront portées au premier jour. Les Echevins paraîssent être embarassés, et ils m'ont demandé conseil. Je leur ai répondu, qu'ils devoient juger en consience et selon les loix, que c'était là leur devoir et celui de la charge que je remplis de les y exhorter, je crois cependant qu'ils seront plus modérés et j'y veillerai.

L'article de la Résolution, qui porte: »zonder de verdere interpretatie die sij (L' Hooft-Officieren) vraagen en die niet sonder aan veelerhande difficulteijten bloott gestelt te kunnen sijn, souden kunnen gegeeven worden," prouve que L.L. H.H. P.P. ne veulent point entrer dans les abus

des procédures criminelles; et ce qui le confirme est une Résolution datée du 6 courant, que j'ai reçue hier, sur une lettre du Lieutenant-Voué et Echevins de Fauquemont exposants le cas d'un nommé Dirk Spée qui avait été torturé sans avoir rien avoué de ce dont il était accusé par des complices et que sur la demande du Lt Drossard pour le mettre derechef à la torture, nous ne l'avions pas accordée comme contraire à l'art. 41 de l'ordonnance criminelle, malgré que cela avait été pratiqué précédemment. Priants L.L. H.H. P.P. d'approuver ce que nous avions fait et d'authoriser la justice de faire droit hors des actes sans la confession de l'accusé; à quoi L.L. H.H. P.P. répondent: »Dat sij Lt Voogd en Schepenen als Regters weeten moeten, hoe in goede justitie conforme de wetten en orders van Lande te procedeeren tegens den voors. gevangene, sonder dat Haar Hoo: Moo: eenige verdere off andere orders daar omtrent aan hen geven kunnen enz." Il faudra donc qu'il soit absous car ayant été torturé sans avoir confessé, il a purgé le crime dont il était accusé; d'autant plus qu'il n'a été dénoncé que par des complices dont l'accusation ne fait pas preuve (1).

Je suis fâché de devoir toujours entretenir V. E. de ces procédures criminelles que je voudrais voir finies d'autant plus qu'elles sont révoltantes par elles mêmes, et disgraceuses par les circonstances qui les accompagnent.

Je ne cesserai de me nommer avec le plus profond respect

de V. E. etc.
A. L. Pèlerin.

---

(1) Over Dirk Spee uit Retersbeek, zie hierachter in de analyses der Resolutiën, onder de bijlagen.

N° 15. Memorie gezonden aan de Staten-Generaal door de heeren Vignon en Pélerin over de kermissen, het misbruik van sterken drank en het aanstellen van bedelvoogden.

Den 10 April 1777.

Hoog Moogende Heeren.

Mijne Heeren.

Tot gehoorsaame voldoening aan Uw Hoog Moogende Resolutie in dato den 23 Februarij 1776, waarbij gelast sijn Uw Hoog Moogende nader te berigten zoo omtrent de form van het introduceeren van de affschaffing der meenigvuldige kermissen, als omtrent het bepaalen der peenaliteijten tegens de overtreeders van soodaanige nieuwe orders als wij de vrijheid genoomen hebben van Uw Hoog Moogende bij onse ootmoedige vertoogen, in dato den 9e xber 1775 aff te smeeken, hebben wij de eer Uw Hoog Moogende met alle eerbiedige onderwerping voor te draagen: Dat de festiviteyten of soogenaemde kermissen hunne oorspronk hebbende in de dedicatiën, ofte toewijingen der kerspel-kerken en capellen aan deeze off geene Patroon, sulks eene Godsdienstige plegtigheijd bij de Roomsgezinden is. Waarom dan ook tot de afschaffinge der bijsondere kermissen en het instellen van eene generale kermis in de Keur-Paltsische Landen van Gulick het Geestelijk gesag heeft geïntervenieert bij verordening van den Aards Bisschop van Keulen in dato den 5 Maart 1770, en bij Mandement van den Bisschop van Luijk in dato den 21 Augusti 1770 eerbiedigst hier bij geannexeert. Dog hetwelke in de Landen onder de Souverainiteijt van Uw Hoog Moogende op dien voet niet kunnende geintroduceert worden, neemen wij de eerbiedige vrijheijd Uw Hoog Moogende voor te

draagen, dat niettegenstaande bij Uw Hoog Moogende tegens het in de herberg komen, drinken, teeren ofte smeeren, voornamentlijk op Sondagen, is voorsien geworden, onder anderen bij Placaeten van den 24 Julij 1682; 25 Meij 1685 en 6 Januarij 1707, het nogtans is dat deese Placaaten soo niet in 't geheel in desobservantie geraakt sijn, immers sedert eenige jaaren niet naer behooren sijn geëxcecuteert geworden. Wij souden dus Uw Hoog Moogende durven voorslaan om bij ampliatie van voors. Placaaten op nieuws te statueeren en te ordonneeren :

Dat alle herbergiers, tappers en die te drinken geeven, gehouden sullen sijn hunne naamen op te geeven aan den officier en Geregt der Plaatse; en dat die in 't vervolg sullen willen herberg houden, tappen en schenken daartoe sullen moeten bekoomen de permissie van den officier der plaats, met last om het getal der herbergiers en tappers soo seer te verminderen, als mogelijk is, en naermaete de uijtgestrektheijd en groote van de plaats of dorp.

Dat geene herbergen sullen mogen gehouden worden op sijdweegen of affgelegene plaatsen van ieder dorp of op de Heerebaanen off andere groote straaten.

Dat op Sondagen en andere feestdagen niet sal moogen getapt of gelaagen gehouden worden voor, of geduurende den Godsdienst; tensij aan vreemden en Reijsigers die in 't passeeren te drinken vraegen. Maar sullen de Herbergiers alleen durven te drinken geeven, naedat de godsdienst geeijndigt is, en niet voor vier uuren 's naemiddags.

Wij neemen de vrijheid Uw Hoog Moogende (onder de eerbiedigste verbetering) deze mitigatie voor te stellen dat Sondags, naedat de godsdienst verrigt is, ten minsten eene uijtspanning van eenige uuren aan de huijsluijden toegelaten mag worden; hetwelk wij vermeenen dat Uw Hoog Moo: wel zullen willen toestaan, mits in alle ordentlijkheijd en

zeedigheijd sig toedraagende, waertoe de volgende precautiën souden kunnen dienen.

Dat aan geene herbergiers, tappers of anderen gepermitteert sal sijn ten haere huijse de viool te laaten speelen ofte dansspeelen aan te regten op Sondagen, Heylige off andere daagen onder wat pretext off schijn het soude moogen weesen, op soodanige amende off peenaliteijt door Uw Hoog Moogende te statueeren.

Dat ten allen tijde de Herbergen, nae de klokke agt uuren 's avonds, sullen geslooten sijn en geene gelaagen geset worden, nog te drinken gegeven worden, dan alleen buijten huijs en aan vreemde passeerende en rijsende persoonen op peene van suspentie van herberg houden voor den tijd van een jaar, voor de eerste rijse en voor de tweede rijse van voor altoos ontsegt te worden van herberg houden en tappen.

Dat de herbergiers en tappers sullen gehouden sijn aan den officier der plaatse instantelijk kennis te geven van alle desorders ten haeren huijse voorvallende met opgeeving der naamen van de persoonen die present sijn geweest, op seekere amende bij Uw Hoog Moogende te bepaalen.

Dat geene herbergier off tapper aan ijmand welke hij soude bemerken alreets beschonken te sijn off in dronkenschap te sullen geraaken, meer sal te drinken geeven, maar sal gehouden sijn hem sulks te weygeren, op eene peenaliteijt te statueren tegens den herbergier off tapper in wiens huys eenige desorders door den onmatige drank, bij hem gebruikt, ontstaan souden sijn oft ook buijten huijs naderhand souden voorvallen.

Dat de herbergiers en tappers sullen verpligt sijn aanstonds bekent te maaken soodanige complotten off quaede voorneemens welke sij souden hooren, en directelijk of indirectelijk verneemen onder die bij haar in huijs sijn.

Wij kunnen niet naelaeten Uw Hoog Moog: deese voors: pointen voor te stellen als dienstig tot beteugeling van veele en verregaande desorders, welke meerendeels hunnen oorsprong neemen in de ongelukkige genegentheijd der meeste ingesetenen deeser Landen tot den drank en vooral tot het dagelijks drinken, teeren of smeeren in de herbergen.

Dog hoeseer Uw Hoog Moogende hieromtrent de noodige orders souden kunnen stellen en de officieren ook met alle vleijd souden invigileeren, dat deselve exactelijk naargekomen worden, zullen deselve altoos eenigsints illusoir gemaakt worden door de meenigvuldige kermissen, wel binnen deese Landen plaats hebben, en geduurende een groot gedeelte van het jaar geweest worden.

Om waarinne te voorsien en tegelijk tot voorkominge en stuijtinge van alle die ongeregeltheeden en buijtenspoorigheeden, waartoe de meenigvuldige kermissen, welke binnen de Landen van Overmase plaats hebben, grootelijks aanleijding geeven, wij Uw Hoog Moog: smeeken om in naevolging van 'tgeen hieromtrent binnen de naebuerige Keur-Paltziche Landen geintroduceert is, te willen affschaffen alle bijsondere kermissen onder welke benaaminge of voornoemdsel deselve tot nu toe souden meugen plaats gehad hebben; als sijn groote, kleijne, voor- en nae-kermissen, het vieren van Meijen, schieten van den vogel enz. en in plaats van deselven een generale kermis voor de Landen van Uw Hoog Moogende partage te permitteeren op eene en deselfde dag in alle de plaatsen, dorpen en gehugten; daartoe despicieerende den eerste Sondag nae den 11 November, of den 11° wanneer de Sondag daarop valt.

Welke generale kermis maar uijterlijk en ten langsten drie daagen sal moogen duuren, en buijten welke het verbooden sal sijn eenige andere der afgeschafte kermissen of festiviteijten op eenigerleij manier of onder wat schijn

of voorwendsel het soude moogen sijn te vieren op soodanige swaere peenaliteijt als Uw Hoog Moog: sullen goedvinden te statueeren.

Welke peenaliteiten in 't generaal Uw Hoog Moog: bij Hoogstgem. derselver Resolutie van den 23 Februarij laastleeden begrijpen meer in personeele correctiën dan in geldboetens te moeten bestaan, waaromtrent wij de vrijheid neemen Uw Hoog Moog: eerbiedigst te remonstreeren, dat bij ons en in de nabuerige Landen de ordinaire civile mesuren in dewelke geene eijgentlijke criminaliteijt opgeslooten is, altoos met pecuniaire amendens sijn gestraft geworden, dewelke bepaald sijnde en bij decreet van het Geregt toegeweesen wordende aan geene vexatiën kunnen plaats geeven, en van welke civile amendens een gedeelte gelaaten wordende aan de aanbrengers en de bedienders van de officieren deselve tegelijk strekken en tot ontdekking en tot straffinge van het kwaad.

Wij neemen verder de vrijheijd omtrent de voorgestelde aanstelling van bedelvoogden of landdienders tot weeringe van alle desorders en verjaaging van alle suspecte persoonen Uw Hoog Moo: onderdanigst voor te draagen: Dat ingevolge Uw Hoog Moogende intentie bij Hoogstderselver Resol. vervat in ieder dorp of district een of meer Landdienders naer maete der uijtgestrektheijd van hetselve souden kunnen aangestelt worden, tot nut der gemeentens in 't bijsonder, en tot de veijligheijd van het land in 't gemeen, soo wel in de Banken, Dorpen en Heerlijkheden als in het steedje Valkenburg, alwaar ten minsten twee Landdienders seer dienstig souden sijn soo tot beveijliging der ingeseetenen en handhaaving van Politie, als tot bewaering van het Landshuijs, en der gedetineerdens, waertoe thans een detachement uijt het guarnisoen van Maastrigt gebruijkt word.

Dat deese landdienders op voorstel der officieren aangestelt sijnde ieder derselven in sijn district sal vigileeren tegens alle desorders, afweeren alle vreemde en suspecte persoonen en landloopers en in 't generaal stuijten en tegengaan al 't geene soude moogen ondernoomen worden tegens de goede politie, rust en veijligheijd der ingesetenen.

Dat wanneer de noodsakelijkheijd sulkx mogte vereijschen, hetsij tot dekking der justitie of om geweldaadige onderneemingen tegen te gaan en andersints de Hoofd Officieren gesamentlijk sullen geauthoriseert sijn, om ten dienste van 't Land, en der gemeene ingeseetenen soo veele van deese Landdienders te samen te voegen, als nodig sal sijn; sullende insgelijks aan de bijsondere officieren des Heerlijkheeden, op hun versoek in cas van noodsakelijkheijd assistentie met Landdienders uijt de banken gedaan worden.

Buijten welk geval geene Landdiender uijt sijn district sal mogen gaen.

Dat tot deese Landdienders aangestelt sullen worden persoonen van den Protestantschen Godsdienst bij preferentie aan Roomschgesinden, alles egaal sijnde, ongetrouwd, geene neeringdoende, of handwerk oeffenende, nog eenig ander officie bekleedende. Dat sij op eene kenbaere manier gekleed en behoorlijk gewapend sullen sijn.

En wat betreft hunne besolding, zouden wij (onder eerbiedige verbeetering) vermeenen dat aan ieder soude behooren toegelegt te worden vijftig Rijksdaelders of hondert vijff en twintig gulden 's jaars en alle twee jaaren eene nieuwe kleeding.

Welke kosten op twee manieren souden kunnen gevonden worden, bij forme van taxt op ieder Hoeve en huijs nae proportie van derselver groote en van de daerbij geannexeerde Landerijen of bij eene extraordinaire omlage op de Landerijen.

Dog vermits Uw Hoog Moog: ingevolge de constitutie van deese Landen gewoon sijn omtrent saaken van belastinge, in te neemen, de consideratiën van 's Lands stenden hebben wij d'eer Uw Hoo: Moo: voor te stellen de aanstellinge van Landdienders als voors: is, approbeerende tegelijk niet souden goedvinden, van de stende van den Lande van Valkenburg te requireeren aan Uw Hoo: Moo: te doen toekomen hunne consideratiën omtrent de forme van belasting, waarop de kosten nodig tot besoldiging en onderhoud van voors: Landdienders, soo ten nutte des resp[e] gemeentens als van het Land in 't generaal, het gevoeglijkst en minstbeswaerende soude kunnen gevonden worden.

Wij verhoopen en bidden dat Uw Hoog Moog: niet willen ophouden hunne gunstige voorsiening omtrent den staat deeses Lands genadigst te verleenen; en nae de dierbaerste zeegeningen des Allerhoogsten over Uw Hoog Moo: illustre persoonen en Regeering afgesmeekt te hebben verblijven wij met het diepst ontzag en verschuldigde eerbied en onderwerping Hoog Moogende Heeren

Mijne Heeren

van Uw Hoog Moo: de seer gehoorsaame,
getrouwe en onderdanige dienaaren.

N° 16. Nadere memorie gezonden aan de Staten-Generaal door de Heeren Vignon en Pélerin over het afschaffen der menigvuldige kermissen in de landen van Overmaas.

Den 11 Mei 1776.

Hoog Moogende Heeren.

Mijne Heeren.

Tot gehoorsaeme voldoening aan Uw Hoog Moogende Resol[e] in dato den 23 Februarij laastleeden waerbij gelast

sijn Uw Hoog Moogende nader te berigten soo omtrent de form van het introduceeren van eene afschaffinge der meenigvuldige kermissen, als omtrent het bepaalen van de peenalitijten tegens de overtreeders van soodanige nieuwe orders als wij de vrijheijd genomen hebben, bij onse ootmoedige vertoogen in dato den 9 x^ber 1775 van Uw Hoog Moogende af te smeeken, hebben wij d'eer Uw Hoo. Moo. voor te draagen.

Dat de festiviteijten of soogenaemde kermissen hunne oorsprong hebbende in de dedicatiën ofte toewijingen der kerspel-kerken en Capellen aan deese of geene Patroon, sulks ijgentlijk eene Godsdienstige plegtigheijd bij de Roomsgesinden is. Dog welke aan veele ongeregeltheeden en aanstootelijke buijtenspoorigheeden geleegentheijd ge-
vende, sijn deselve binnen de Landen van Gulik en v
Berg afgeschaft geworden met bepaaling van eene gene
kermis op den eerste Sondag nae Sint Marten, sijnde
11e November bij verordening van den Aartsbissch
Keulen in dato den 5 Maart 1770 en mandement
Bisschop van Luijk in dato den 21 Augusti 177
digst alhier geannexeert, beijden door bevel
keurvorstelijke Doorlugtigheijd van de Paltz
voorss: Landen gepubliceert en ter uijtvoeri

De Reedenen welke bewoogen hebben
kermissen binnen voors: Landen af te
sijnde welke ten opsigte van het I
plaets hebben, heeft sulx ons aen
Uw Hoog Moogende Eerbiedigst v
schikking aan de
e kermissen te
heijd Uw H
oedigste
n goe

kenburg off voor de [illegible] ng en tot
den Staat in 't generaal [illegible]
den, waarbij verklaaren [illegible] Uw Hoog
Moo: considereerende [illegible] niet soude
orders welke plaats [illegible] van dertig
der kermissen en [illegible] Hoog Moo:
verleiding der jeugd [illegible] den arme,
righeeden en baldadigheeden [illegible] erige derde
tot gevegten en [illegible] doen sal en
Dat bij [illegible] vallende, sij
behoeftige ingezeetenen [illegible] gestraft.
hunner [illegible] aan de verdere
worden [illegible] iver Resol. van
verder te [illegible] doen; dog ver-
missen strekken [illegible] last sijn omtrent
brengen dan [illegible] lutie vervat, met
van werkzaamheid [illegible] wij d'eer hebben
ingezeetenen in [illegible] gelijk te voldoen.
sidereert, dat in [illegible] nadere oodmoedigste
en andere festiviteiten [illegible] der kermissen niet
geviert worden, [illegible] van onse pligt te sijn
plaets off daer [illegible] oog van Uw Hoog Moo-
plaats, hetwelk [illegible] vermits de kermissen binnen
om gedurende [illegible] te maaken en wij bevreesd
kermis [illegible] thans wat meer in den band
kwaede [illegible] stilligheijd gedragende bij occasie
en de [illegible] kermissen tot nieuwe baldadigheeden
door [illegible] ingen souden kunnen overgaan.
Om [illegible] bidden, dat Uw Hoog Moogende niet
[illegible] Hoogst derselver gunstige voorsiening
[illegible] deeser landen genadigst te verleenen.
[illegible] erbaerste zeegeningen des allerhoogsten
[illegible] Moo: illustre persoonen en Regeering afge-

setenen sooveel mogelijk tot beetere seeden te brengen, Uw Hoog Moogende souden afschaffen de publique viering en het houden van alle soodanige particuliere kermissen en andere festiviteijten onder welke benaeming off voorwendsel deselve tot nu toe souden meugen plaats gehad hebben als sijn groote, kleijne, voor- en naekermissen, het vieren van den fakkelsondag, het planten van meijen, het schieten van den vogel etc.

En in plaetse van deselven, jaarlijks eene generaale kermis voor de Landen van Uw Hoog Moogende partage te permitteeren op eene en deselfde dag in alle de plaatsen, dorpen en gehugten binnen de banken en heerlijkheden onder de souverainiteijt van Uw Hoog Moogende, daartoe despicieerende den eersten Sondag nae den 11 November. Welke generale kermis maar uijtterlijk en ten langste drie daegen sal moogen duuren en buijten welke Uw Hoog Moogende verbieden, en interdiceeren eenige andere der afgeschafte kermissen, off festiviteijten op eenigerleij manier oft onder wat schijn off voorwendsel het soude mogen zijn te houden, off te vieren op soodanige swaere peenaliteijt, als Uw Hoog Moo: sullen goedvinden te statueeren Welke peenaliteijten in 't generaal Uw Hoog Moog: bij Hoogste derselver Resolutie van den 23 Februarij laastleeden, begrijpen meer in personeele correctiën dan in geldboeten te moeten bestaan, waeromtrent wij de vrijheijd neemen Uw Hoog Moo: eerbiedigst te remonstreeren; dat in deese en nabuurige Landen de ordinaire, civiele mesuren, in dewelke geene eijgentlijke criminaliteijt is, altoos met pecuniaire amendens sijn gestraft geworden; dewelke bepaelt sijnde en bij decreet van het Gerecht des Plaetz toegeweesen wordende, aen geene vexatiën kunnen plaets geeven; en van welke civile amendes een gedeelte gelaaten wordende aan de aanbrengers en de bedienders der offi-

cieren, deselve tegelijk strekken en tot ontdekking en tot straffing van het quaad.

Dierhalven neemen wij de eerbiedige vrijheijd Uw Hoog Moo: in consideratie te geeven, off Hoogdeselve niet soude kunnen goeddunken voor de eerste reijse, van dertig goudgls. tegens de contraventeurs van dese Uw Hoog Moo: Resol. te statueeren waervan een derde voor den arme, een derde voor den aenbrenger, en het overige derde soude sijn voor den officier die de calange doen sal en dat vervolgens andermaal in deselve faut vervallende, sij met eene personeele correctie sullen worden gestraft.

Wij souden niet naegelaten hebben tegelijk aan de verdere orders van Uw Hoo: Moo: bij Hoogst derselver Resol. van den 23 Februarij laastleeden vervat te voldoen; dog vermits de Landdag aanstaande is en wij gelast sijn omtrent de overige pointen bij Hoogstgem. Resolutie vervat, met 's Lands stenden te concerteeren sullen wij d'eer hebben aan Uw Hoog Moog: orders soo ras mogelijk te voldoen.

Wij hebben egter gedagt met onse nadere oodmoedigste consideratien omtrent het afschaffen der kermissen niet langer te kunnen wagten en het van onse pligt te sijn deselve sonder uijtstel onder het oog van Uw Hoog Moogende te moeten brengen, vermits de kermissen binnen deese Landen staan een begin te maaken en wij bevreesd sijn, dat de ingeseetenen, thans wat meer in den band gehouden en sig nu in stilligheijd gedragende bij occasie der op handen sijnde kermissen tot nieuwe baldadigheeden en kwaede complotteeringen souden kunnen overgaan.

Wij verhoopen en bidden, dat Uw Hoog Moogende niet willen ophouden Hoogst derselver gunstige voorsiening omtrent den staat deeser landen genadigst te verleenen.

En nae de dierbaerste zeegeningen des allerhoogsten over Uw Hoog Moo: illustre persoonen en Regeering afge-

smeekt te hebben, verblijven wij met het diepste ontzag, de verschuldigste eerbied en onderwerping,

Hoog Moogende Heeren,

Van Uw Hoo: Moo: de seer getrouwe, gehoorsame en onderdanige dienaren,

De Lt Voogd en Lt Drossard van het Land Valkenburg partage van Uw Hoog Moogende.

N° 17. De Heeren Pélerin en Vignon aan den fiscaal van Steelant.

26 Augustus 1776.

Hoog Edel Gestr. Heer.

Wij hebben met de uiterste verwondering geleesen in de Hollandsche couranten en voornamentlijk in de *Rotterdamsche* van Donderdag 15 Augt N° 98 dat van Maestrigt soude geschreeven sijn, dat die fameuse Bende tegens welke sedert eenige jaeren seer strenge en rigourieuse straffoefeningen plaats hebben gehad, nieuwelingen nog soude hebben aangeworven, sig verder geopenbaard door publique wanbedrijven en emissarissen zouden gesonden hebben buijten 's Lands en voornamentlijk naar de vereenigde Provinciën.

Wij kunnen Uw Hoog Eed. Gestr. verseekeren, dat die berigten valsch sijn, vooral ten opsigte van het Land van Valkenburg, alwaar sedert eenige tijd men niet kan bespeuren dat die bende nog soude existeeren, veel min dat deselve eenige excessen of desorders soude aanrigten; daer integendeel alles in behoorlijke order is, sonder dat nu soo als ook niet bevoorens hier te lande moorden, groove dieverijen, brandstigtingen of 't pleegen van geweldenarijen op publique weegen nog ietwes, hetwelke thans nae Bende off zamenrotting sweemd, plaats hebben.

En hetselve kan de tweede onderget. ten opzigte van het Land van 's Hertogenrade binnen hetwelkc hij het drostampt waerneemt, insgelijks met seekerheijd verklaaren. Wij hebben van onse pligt geagt Uw Hoog Eed. Gestr. sulx te moeten voordraagen en neemen tegelijk de vrijheijd Uw Hoog Eed. Gestr. te versoeken dat door last der Hooge Overigheijd mag worden ontdekt de schrijver van die valsche berigten, welke hier te lande veel opspraak veroorsaaken en allesints strekken tot stooringe der publique rust, Uw Hoog Eed. Gestr. in seer eerbiedige consideratie gevende of sulx niet best door den schrijver der courant soude kunnen ontdekt worden.

Wij hebben de eer met alle eerbied te sijn,

Hoog Eed. Gestr. Heer,

Van Uw Hoog Eed. Gestr. de seer ootmoedige en gehoorsaeme dienaren.

N° 18. Lettre de Mr. le comte de Welderen à Mr. Pélerin.

A LA HAYE, le 11 Octobre 1776.

Je vous suis obligé Monsieur de la commission que vous avez faite pour le fil que j'ai très-bien reçu. Depuis que je suis ici j'ai parlé avec messieurs Gilis et van Hees touchant l'abolition des Kermesses. Mr van Hees est occupé à y travailler et je compte que cela s'arrangera comme nous le souhaitons. J'ai parlé aussi au dernier relativement à la chasse et il m'a promis aussi, qu'il l'expédieroit; je lui ai communiqué pareillement ce que vous m'écrivez de l'intention du Drossart d'arrêter de tems en tems quelques personnes, je ne vois pas comment nous pouvons empêcher cela. S'il a des raisons fondées de demander prise de corps

on ne peut le refuser. Au cas qu'il y eut quelque moyen ou de ne pas lui accorder sa demande, ou d'absoudre les accusés, cela feroit je crois effet sur le Drossart. Ne pourriez vous pas lui faire comprendre qu'il a tort, et que le Souverain ne demande pas des actes de cruauté; à moins qu'il n'y ait quelque accord, qui nous oblige à recevoir les prisonniers des autres Pays, je suis d'avis de les refuser. J'ai demandé à Mr van Hees s'il voulait vous permettre de lui écrire particulièrement quand il y aurait quelque affaire, il m'a répondu tres obligeamment qu'oui, et je crois même que cela lui fera plaisir; c'est lui qui couche toutes les résolutions pour notre pays. Je suis avec beaucoup de considération Monsieur

Votre très humble et très obéissant serviteur,
J. W. v. Welderen.

N° 19. Lettre de Mr. le comte de Welderen à Mr. Pélerin.

La Haye, le 15 d'Octobre 1776.

Je viens de recevoir Monsieur votre lettre du 11 du courant, je donne toujours de grand coeur les mains à tout ce qui est pour le bien du pays. Je n'ai qu'une remarque, savoir, comme c'est une nouveauté, s'il ne faudrait pas l'approbation de L. H. P. Quelque salutaire que soit une chose, il faut avoir soin que nous ne donnions point d'occasion au Fiscal de se plaindre. Je vous donne ces considérations qui peut-être ne sont pas fondées. Je laisse le tout à votre décision et suis avec beaucoup de considération Monsieur

Votre très humble et obéissant serviteur,
J. W. v. Welderen.

N° 20. Lettre de Pélerin à Mme la baronne de Hayme de Houffalise, dame de Galoppe.

30 Oct. 1776.

Madame !

Je suis extrêmement mortifié de ne pas m'être trouvé en ville pour avoir l'honneur de vous assurer, Madame, combien je désirerais de pouvoir vous être utile. Monsieur Roux m'a communiqué les désagrémens auquels vous vous trouvéz exposée (1). Je les sens Madame et je souhaiterais pouvoir les prévenir. Le refus que j'ai fait à votre Majeur de Galoppe de consentir à ce qu'il ne remplisse les prisons de Fauquemont de ses prisonniers, est de l'aveu de Monsieur le comte de Welderen, voué du Pays de Fauquemont dont j'administre l'emploi comme lieutenant. Il n'y a pas la moindre obligation de prendre .les prisonniers d'un autre quartier, c'étoit une simple condescendance, qu'il devoit obtenir en la demandant. D'ailleurs, Madame, nous n'aimons pas voir renouveller sans nécessité les scènes terribles dont le souvenir même est effrayant et dont je souhaiterais que les moindres traces puissent s'effacer. Je vous plains, Madame, et je sens tout ce que vous devez souffrir. L'Humanité s'intéresse au sort d'un si grand nombre de malheureux, dont les forfaits sont éloignés, peu considérables, qui furent séduits et qui en grande partie sont revenus de leurs égarements.

J'ignore, Madame, les raisons particulières qui peuvent obliger votre officier à des recherches si rigoureuses contre des complices d'une bande qui a fait tant de bruit et si peu de mal. Mais ce que je puis assurer ce que les juges doivent dans les circonstances actuelles être d'une prudence

(1) Philippe Roux een voornaam boekdrukker te Maastricht.

extrême, et je crois la justice de Galoppe trop éclairée pour ne pas prendre toutes les précautions possibles.

J'ai l'honneur etc.

N° 21. Mme de Hayme de Houffalise à Mr Pélerin.

NEUBOURG, le 4 9bre 1776.

Monsieur.

J'ai eu un vrai regret de n'avoir pu avoir l'honneur de vous voir à Maestricht de même que mon mari. Je suis très sensible à la lettre obligeante que vous avez eu la bonté de m'écrire; oui, monsieur, je suis très sensiblement touchée des circonstances dans lesquelles nous nous trouvons, et mes inquiétudes sur cet objet ne sont pas de peu de conséquence. Ces Messieurs prétendent se conduire à leur guise. Lorsque j'ai chargé nos officiers de Galoppe et de Margraten de vous approcher au sujet des prisons de Fauquemont, nous n'avons jamais imaginé qu'il n'y mettrait toute la politesse requise à cette demande; et cela n'a jamais été de notre su, l'on nous a assuré que cela était nécessaire dans le commencement pour la confrontation de les mener à Fauquemont et pour la sécureté, n'ayant point des prisons suffisantes au château. Cela nous faisoit d'autant plus de plaisir que cela nous mettoit à l'abri d'être à portée de voir les pauvres malheureux essuyer ce qui est ordonné par la justice. C'est une consolation pour nous de trouver dans ce moment des personnes pénétrées des mêmes sentimens que nous sur cet objet. Que ne peuvent ces sentimens devenir plus généraux et mettre fin à des scènes aussi tragiques. Je suis bien reconnaissante à Mr Roux de vous avoir rendu tout ce dont je l'avois prié. Mon mari me charge de vous assurer de mille compliments, je vous prie de faire agréer les miens à Madame votre

épouse de même que le respect de mon mari, et j'ai l'honneur d'être avec les sentimens de la plus parfaite considération Monsieur

Votre très humble et très obéissante servante,
La Baronne de Hayme de Houffalise.

N° 22. Mr. Pélerin à Mr. le comte de Welderen.

Maestricht, le 9 x^{bre} 1776.

Tout est tranquille dans le Pays, on n'a pas pendu depuis le 17 Janvier dernier, et il y a toute apparence que l'envie en passera peu à peu. Je l'espère; car me proposant de faire travailler à perfectionner les chemins au printems prochain, j'aurai besoin de tout mon monde. Il y a eu quelque désordre à Fauquemont mercredy passé à l'occasion de la fête de Ste Barbe; j'y ai été aujourd'hui pour prendre des informations et comme les coups donnés ne sont pas assez importants pour rendre l'affaire criminelle, je ferai agir jeudy prochain contre les tapageurs au nom du Voué, c'est encore un effet des fêtes à l'abolition dequels L.L. H.H. P.P. ne peuvent pas se résoudre.

J'ai l'honneur etc.

N° 23. Mr. Pélerin aan den Heer van Hees, secretaris van den Raad van State. (1)

Den 13 Febr. 1777.

Hoog Edele Gestrenge Heer.

Wanneer d'Heer Grave van Welderen in 't voorleede najaer in 's Hage was, zo had ik zijne Excell. verzogt de goedheid te willen hebben eene favorable dispositie te solliciteeren omtrent de afschaffinge der meenigvuldige

(1) Zie Brief 18.

kermissen hier te Lande, door den Lt Drossard en mij, bij request-missive in den maand Mey laestleeden, aan Haar Hoo: Moo: verzogd; alsmede ten opzigte der aenstelling van een jagtgerigt, waertoe de Voogd van het Land van Valkenburg alreets bij resol. van Haar Hoo: Moo: van het jaar 1721 is geauthoriseert geworden; zo heeft gen. Heer mij gezegd, dat Uw Hoog Edele Gestrenge mij niet kwalijk zoude neemen, indien de vrijheid gebruijkte eenige nadere consideratiën Uw Hoog Edele Gestrenge omtrent deez' gedaane verzoeken te laaten toekomen.

Het is alleen steunende op deeze Uw Hoog Edele Gestr. gracieuse toegevendheid, dat ik de vrijheid durve neemen omtrent deese twee voors. pointen eenige nadere consideratiën voor te dragen. Dat bij gelegenheid der menigvuldige kermissen vele en verscheide van die complotteeringen en strafbare associatiën, welke men hier te Lande ontdekt heeft, voor een groot gedeelte gesmeed zijn, bewijzen verscheide dispositiën. Dus zoude een der voornaamste occasien tot nieuwe zamenrottingen voorgekomen worden door de voorgestelde afschaffinge der kermissen, bij welker gelegenheid niet alleen de ingezetenen van ons Land, maer ook de buijtenlanders zig te zamen voegen.

Buijtendien zijn de ingezeetenen zeer aan het onmaatig drinken en zwelgen van sterke dranken in 't generaal overgegeeven; en deeze dispositie, welke veel tot de woesdheid der zeeden hier te Lande toebrengt word gaande gehouden door de menigvuldige kermissen; zo als wij bij onze vertoogen aan Haar Hoo: Moo: hebben aangemerkt, dat deeze kermissen geduurende een groot gedeelte van het jaer plaats hebben.

Uw Hoog Edele Gestrenge, aan wien den aard der kermissen binnen deeze Landen onbekend is, zoude zig mogelijk kunnen verbeelden, dat dezelve, zoals in Holland en

andere Provintiën, een zoort van jaarmarkten zijn; doch kan Uw Hoog Ed. Gestr. verzeekeren, dat er geene de minste handel of neering bij dezelve gedaan word, jae zelve niets, hoegenaamd te koop gebragt word; en dus zoude de afschaffing der kermissen geen het minste nadeel toebrengen, maar integendeel tot voordeel der ingezeetenen zijn. Vermits veelen haar geld op de kermissen verkwisten, anderen haare dagloonen verzuijmen, waerdoor de collecteurs de grootste moeijte hebben om de betaalinge der jaarlijksche schattingen te kunnen bekomen, jae men zoude mogen verzeekeren dat de onkosten der kermissen bijnae op het impost van een Beede beloopen, zodat derzelver afschaffing meer zoude profiteeren als de afstellinge der halve Beede, welke de ingezeetenen zo zeer bezwaerlijk voorkwam.

De afschaffing der bijzondere kermissen, op den voet als wij Haar Hoo: Moo: hebben voorgedraagèn is de algemeene wensch der goede ingezeetenen. En zelfs zullen de Pastoors, wegens de grove abuijsen en ongeregeldheeden, welke daardoor afgebroken worden, zulks zeer gaarne zien, niettegenstaende de kermissen in hunnen oorsprong eene godsdienstige plegtigheijd zijn. Zoals Uw Hoog Ed. Gestr. bewust is, dat ten dien einde zelfs de kerkelijke plegtigheden der kermissen door den Aards-Bisschop van Keulen en Bisschop van Luijk in de Landen van Gulik en Berg zijn geabrogeert geworden.

Omtrent welk ritueele, wel begrijpe, dat onze souverain zig niet zal inlaeten, en zulks, als niets tot de Politie doende, onaengemerkt zoude voorbijgaen; doch het is tegelijk niet onwaarschijnlijk, dat wanneer Haar Hoo: Moo: de afschaffing van alle particuliere kermissen, met bepaalinge van eene generaale, op den voet als wij d'eer hebben gehad voor te dragen, zouden statueeren eene zodaanige schikking ten opzigte van het kerkelijke wel haast zal volgen.

De kermissen en andere testiviteijten van dat zoort zullen nu haast aanvang neemen, en ik kan niet nalaaten Uw Hoog Edele Gestr. te bidden, deeze zaak in consideratie te willen neemen en eene favorabele dispositie te doen bekomen, tot beteugeling van alle ongeregeltheden, tot verbeetering der zeeden, welke zo merkelijken invloed hebben op de publique rust, en tot genoegen van alle goede ingezeetenen.

Met voorkennis van d'Heer Grave van Welderen hebbe mij beneffens den L[t] Drossard bij request-missive geaddresseert aan Haar Hoo: Moo: klagtig voordraagende, dat C. L. van Brienen in het gesloten jagtsaisoen hebbende doen jaagen en deswegens voor het Geregt der Hoofdbanke Meerssen geactioneert zijnde, deeze actie had illusoir gemaakt door een bekomen mandement van maintenue bij den Raede van Braband, direct strijdig tegens de klaar uijtgedrukte en positive intentie van Haar Hoo: Moo: bij resol. van den 9 Junij 1721 vervat. Wij vermeenen, onder ootmoedige correctie, in onze vertoogen aan Haar Hoo: Moo: niet ten onregten de nulliteit van voors. mandement te hebben beweerd. Doch indien Haar Hoo: Moo: niet mogten inclineeren om voors. mandement van den Raede van Braband buijten effect te stellen, zo neeme de vrijheid Uw Hoog Ed. Geb. in consideratie te geeven, of niet zoude kunnen goedvinden, in zulk geval, de zaak zodaanig te schikken, dat niettemin het tweede verzoek omtrent de aanstelling van het jagtgerigt mag worden toegestaen, waertoe de Voogd, bij Haar Hoo: Moo: gem. resol. van den 9 Junij 1721 alreets is geauthoriseert geworden, doch bij verzuim niet is uijtgevoerd; waardoor aan veele en meenigvuldige inconvenienten omtrent de jagt zal worden geremedieert.

Hebbe d'eer etc.

N° 24. Pélerin au comte de Welderen.

Le 5 Mey 1777.

Je me crois obligé de porter à la connoissance de Votre Excellence une affaire qui regarde et qui intéresse l'emploi de Votre Excell. dont j'ai l'administration. V. E. est trop bien informée des poursuites rigoureuses qu'on a fait dans le Pays de Fauquemont contre cette fameuse bande, qui a fait tant de bruit et si peu de mal. Il s'agissoit de payer hors des confiscations faites, les frais et les droits de la Justice. Les différents états furent portés sous les yeux du souverain; et finalement la disposition de L. H. P. est venue ce matin; elle est contenue dans une Résolution en date du 28 Avril dernier. Je joins ici les clauses hors de la Résolution qui regardent le Voué.

1°. Dat Haar Hoo: Moo: in 't bijzonder met betrekking tot voors. staeten, met veel bevreemding onderrigt zijn, dat onder dezelven voor den Lt Voogd 's Lands van Valkenburg, als een emolument van hetzelve Ampt is bereekend eene somme van *f* 5340,14, ofschoon aan denzelve niets kan worden geleeden.

2°. Dat Haar Hoo: Moo: hem Rentmeester verders authoriseeren om aen schepenen, secretaris en bode van Valkenburg voor elk der delinquanten welke op den 22 Junij 1775, en daernae mitsgaders noch in 't vervolg uijt kragte van vonnissen van gem. schepenen, als complicen der meergem. bende zijn gestraft, of noch gestraft zouden mogen worden, ter voldoening van de Geregtskosten, in dit extraord. geval, te betaelen voor degeenen die met de dood gestraft zijn, in eens zonder meer, de somme van *f* 175 ligt te verdeelen op de volgende wijze, voor schepenen *f* 100, voor den secretaris *f* 48, den bode *f* 9 en

voor het inventariseeren der meubelen en het formeeren van de staaten der goederen *f* 18 ligt.

3°. Met verdere last op hem Lt Drossard om niettemin in persoon bij te woonen de respective crimineele verhooren, en zulks zo wel, die zonder, als door middel van scherper examen geschieden, mitsgaeders de executiën der vonnissen, en om nae behoren agt te geeven, dat daerinne het recht der Hooge overigheid werde bewaerd, en de goede order en alle omzigtigheid werde gebruijkt.

Je suis né et élevé dans un pays sujet à la Republique, où le premier devoir est celui de l'obéissance et de la soumission. Je respecte ce qui émane de mes Souverains, mais je ne puis me dispenser de faire remarquer à Votre Excell. ce qui concerne Son Emploi, dont j'ai l'administration.

Sur le 1er art. Que ce qui revient au Voué dans les droits de la Justice est non seulement un *émolument*, mais aussi un *salaire*. Il assemble la justice, y préside, expose le cas qui fait l'objet de l'assemblée et du jugement, détaille les faits, résume les raisons pour et contre, receuille les voix, pour former le jugement et fait observer l'ordre judiciaire et les loix. Voilà le devoir et l'office du Voué comme chef de la justice; si l'on à fait envisager à L.L. H.H. P.P. comme *simple émolument*, ce qui revient au Voué dans les droits de la justice, on a manifestement surpris leur religion. Sa fonction et l'acquit de son devoir méritent sûrement le salaire, qui de tout tems lui a compété.

J'avoue que mon prédécesseur, dans les derniers années de son administration, négligea cette partie essentielle de l'emploi. Dans les circonstances épineuses de cette poursuite criminelle et rigoureuse il eut été nécessaire sans doute que le chef de la justice eut été présent. Mais il administrait seulement l'Emploi; et les droits du Voué restoient toujours les mêmes. C'est le Voué qu'on en prive,

en ne les accordant pas à son Lieutenant, qui en doit compte à son principal.

Mais si L.L. H.H. P.P. ont pu juger que le manque de mon prédécesseur devoit ne pas faire suivre, au Voué, ce qui de tous tems lui revient dans les droits de la justice, je ne puis m'empêcher de me récrier contre ceux, qui ont pu suggérer à L.L. H.H. P.P. et au conseil d'Etat de disposer de même pour ce qui s'est fait depuis, et ce qui est statué pour la suite. Je supplie V. E. d'éloigner toute idée de présomption et de vantise de ma part, quand je l'assure que j'ai suivi ces procédures avec exactitude; et ce qui est un fait, que je puis prouver par des témoignages authentiques, c'est qu'il n'y a pas eu d'assemblée ni acte de justice que je n'y aye assisté.

Les droits du Voué se doivent donc du moins, d'abord puisque j'ai scrupuleusement rempli pour lui les devoirs de sa charge; et les peines (sans compter les frais) ne doivent équitablement pas rester sans salaire pour le chef de la justice pendant qu'on l'accorde aux Echevins.

Par la troisième clause on enjoint au Lt Drossart de se trouver à toutes les opérations de la justice, »*om agt te geven dat de goede order en alle omzigtigheijd worde geobserveert.*"

Ce n'est pas naturellement à celui qui est acteur et partie qu'on laisse le soin du jugement, ni de l'ordre judiciaire. C'est au juge de bien connaître le crime dont on accuse; c'est à lui de considérer exactement toutes les circonstances, le lieu, le tems, les personnes, tous les détails qui accompagnent le délit. Sera-ce le Drossart qui veillera qu'on prête attention sur ce qui peut servir à la décharge de l'accusé comme à ce qui peut prouver son crime. Lui qui est accusateur. C'est le chef de la justice qui doit veiller qu'elle s'administre, dans toutes ses opérations, selon les

loix, le Droit et l'Equité. Cette recommandation faite au Lt Drossart, pendant qu'on passe sous silence le Voué dont c'est l'office, doit faire soupçonner que l'emploi de V. E. n'est pas desservi avec exactitude.

Je dois encore faire remarquer que les droits qui compétoient à l'office de Voué étoient beaucoup plus considérables, que c'est après taxation et modération faite, qu'ils ont été portés à *f* 5341. Que les droit ordinaires dans les ventes, liquidations sont *proprement un émolument* attaché à son emploi, que tout officier civil tire, mais que sa part dans tous les autres droits de justice sont à la fois et un *émolument* et un *salaire* dont on ne peut le priver.

Lorsque V. E. m'a confié l'administration de son Emploi de Voué les procédures criminelles avoient lieu avec toute la rigueur possible; elle fut instruite des inconvéniens qui en résultoient et des abus qu'elles entrainoient. Votre Excellence fit passer en moi les sentiments d'humanité qui l'animoient. Il est vrai que depuis on a fait très peu d'exécutions; qu'on a examiné plus exactement les accusations, et surtout mis plus de circonspection dans les décrets de torture.

Peut-être n'a t'on pas approuvé tant de circonspection. En peut-on avoir trop quand il s'agit de la vie et de la liberté? Je crois bien que plus de scrupule dans le criminel de la part des juges à rendu les poursuites plus rares. Mais cela se devoit et l'événement a prouvé qu'elles n'étoient pas nécessaires au maintien de la tranquillité et de l'ordre.

Je prie V. E. de m'honnorer de ses ordres sur ce qu'il y a a faire; si elle veut s'addresser aux Etats généraux, ou si elle veut que je le fasse; en ce dernier cas je prie V. E. de vouloir disposer favorablement L.L. H.H. P.P.

C'est avec le plus profond respect que j'ai l'honneur d'être de Votre Excellence

le très humble et très obéissant serviteur,
A. L. Pélerin.

N° 25. Pélerin à Mr. le comte de Welderen.

Le 7 May 1777.

Depuis celle que j'ai eu l'honneur d'ecrire à V. E. en date du 5 courant, j'ai appris, qu'on parlait beaucoup au sujet de cette Résolution du 28 Avril, qu'on trouve, que L.L. H.H. P.P. n'ont pas été exactement instruits à ce sujet et en général, que le voué devoit tirer sa part dans les droits de la justice, je me réfère à cet égard à ce que j'ai eu l'honneur de marquer à V. E. et j'ajouterai encore quelques remarques.

Que tout officier civil, chef de la justice tire partout sa part limité d'ancienneté, que cette part lui compète, et fait partie du revenu de son emploi, soit qu'il est absent ou présent.

Qu'il est bien vrai qu'un officier qui se voit constamment absent seroit repréhensible. Mais Votre E. qui a la concession du souverain, de faire remplir sa charge par un Lieutenant, ne peut être privé des droits, qui ont été de tout tems attachés à l'Emploi, et que si son représentant (approuvé par le souverain) manque à son devoir, il est directement repréhensible. Comme il y a plus d'un exemple que les Lieutenants des Hauts Officiers ont été directement repréhendés et même actionnés par l'office Fiscal.

J'ai eu l'honneur d'exposer à V. E. quel est l'office du Voué dans les Justices.

Nommera-t-on *émolument* les droits qu'il tire pour l'acquit des devoirs nécessaires qu'il remplit dans l'administration de la justice et qui demandent beaucoup plus de soins et de travail que les simples vacations d'un échevin.

J'ai demandé une déclaration au Lt Drossart même pour moi, j'ai l'honneur de la remettre à Votre E., j'en demanderai une à la justice afin de prouver s'il seroit nécessaire, que je n'ai negligé aucun de mes devoirs.

Je prie très instamment V. E. de maintenir les droits de son emploi, et de protéger son Lieutenant. Il est assez clair pour la Résolution de L.L. H.H. P.P. que celui qui a avisé le Souverain n'est point l'ami du Voué. Je n'oserai pas nommer celui que je soupçonne avec assez de raisons. Il eut des demêlés avec mon prédécesseur, il n'approuva pas les sentimens de V. E. au sujet des procédures criminelles; et je me suis apperçu dans différentes occasions que depuis que j'administre l'Emploi, je ne suis plus aussi bien avec lui comme au paravant, et que j'ai beaucoup de raisons à user de toute précaution et d'être fort prudent.

Il n'y a que la protection que V. E. accordera dans cette affaire, qui poura sauver l'honneur et le crédit de l'Emploi que j'ai maintenu de tout mon pouvoir, pour autant que je le pouvais en remplissant avec toute exactitude les devoirs aux quels il oblige et en conservant l'excercice des droits qui y sont attachés et j'ose croire que je le remettrai pas moindre que l'ai reçu. Je ne cesserai jamais d'être avec l'attachement le plus respectueux de V. E.

le plus obéissant et devoué serviteur.

N° 26. Aan de Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.

Geeven met alle respect en submissie te kennen Mr L. W. van den Heuvel, A. G. Pillera en F. van der Wood, respective schouten en crimineele officieren der ses Heerlijkheden Geulle, Bunde, Ulestraten, Borgharen, Itteren en Eijsden, Landen van Valkenburg, Partage van Haar Hoog Mogende.

Hoe dat het U Ho: Mo: behaagt heeft, bij Resolutie van den 2e November 1773 om redenen in hoogstdeselve breeder geallegeert, vast te stellen en te verclaren, dat de kosten, ter sake van de crimineele procedures, ten opsigte van de fameuse bende gauwdieven, door den Drossaard des Lands van Valkenborg noodsakelijk gemaakt, ofte nog te maken, voor zo verre deselve uijt de goederen van de Delinquenten niet kunnen worden goedgedaan, sullen moeten werden omgeslagen over de drie landen van Overmazen, partagie van U Ho: Mo: sodanig als deselve gewoon zijn in de beeden te contribueeren.

Dat in gemelde Heerlijkheden, mede verscheijdene delinquenten tot voors. fameuse bende gauwdieven gehorende, zig zijn bevindende, sooals onder anderen in de Heerlijkheid Geulle, sommige derselve niet alleen zijn worden ontdekt ende geapprehendeert, maar reeds seeven derzelve zijn worden geexecuteert, en met de koorden gestraft en aangesien gemelde Heerlijkheden, ingevolge U Ho: Mo: orders mede moeten contribueeren in de kosten, aangewend voor de delinquenten, niet tot de gemelde Heerlijkheden gehorende, maar tot die, dewelke zijn ressorteerende onder de crimineele jurisdictie van den Drossaard des Lands van Valkenborg, over sulks het de reedelijkheid zelf is, dat de voors. Lande mede zouden behoren te dragen in de noodsakelijke kosten, gemaakt ten opzigte van de delinquenten, tot voors. bende gehorende, en van gemelde Heerlijkheden weesende, voor zoverre die kosten uit de goederen van gemelde delinquenten niet kunnen goed gedaan worden.

En vermits de supplianten in hunne qualiteiten respective gehouden zijn, niet alleen tegens gemelde delinquenten en andere schuldpligtigen ad vindictam publicam te ageeren, maar zelfsdeboursementen genoodsaakt zijn te doen, sonder

dat zij desweegens voor hunne moeijtens en onkosten eenigsints gesalarieert, ofte eenig tractement zijn hebbende, als niets van de lande ofte van de Heerlijkheden zijn trekkende dan eenige weinige emolumenten, dewelke aan hun als civile officieren van weegens de Heerlijkheden gegeven worden voor hunne moeijtens en vacatiën tot het jaarlijks opnemen der rekeningen, het houden der repartitiën en maeltijdgelderen, daerentegens de voogd en Drossaard des lants van Valkenborg, als civile en crimineele officieren, ieder jaarlijks een tractement genietende van *f* 1600,— daarenboven nog den schout van Heerlen, voor desselfs tractement is trekkende de somme van *f* 200,— al welke tractementen betaald wordende uit de gemeene landscassa, in dewelcke gemelde Heerlijkheden hunne quote mede zijn furnerende, als in alle lasten des gemelde Lands dragende even als de Banken, gevolgelijk ook in de voors. tractementen zijn contribuerende, daar nogtans de Heerlijkheden, hunne particuliere officieren hebbende, gemelde voogd en drossaard met voorsz. Heerlijkheden niets te doen, ofte te demeleeren zijn hebbende. Dat over sulks gemelde voogd en drossaard voor hunne functiën, dewelcke zij in de vier Hoofdbanken, als Meerssen, Climmen, Beek en Heerle zijn exerceerende, so als ook den schout van Heerle voor desselfs functie in gemelde Bank, als civiele officier eene gagie van 's lands wegen boven hunne emolumenten zijn trekkende, het billijk zoude weezen dat de supplianten voor hunne functiën mede gesalarieert wierden, als in hunne respectieve qualiteiten niet minder kunnende wesen dan gemelde officianten. . . . . . . (1)

't Welk doende etc.

(was get.) B. Nederburgh.

---

(1) Dit stuk is ongedagteekend, maar daarop werd den 20 Mei 1774 door de Staten-Generaal geadviseerd.

No 27. Extract uit de Resolutiën van de Ed. Mogende Heeren Raden van Staten over een tucht- en verbeteringshuis te Maastricht.

Maandag 22 October 1781.

Is gehoort het rapport van den Heer Thesaurier-Generaal Gilles en secretaris van Hees, de Heeren van der Does, van Noortwijk en van Dam; derzelve mede commissarissen, de eerstgemelde absent zijnde, hebben geexamineert 1° ingevolge Haar Ed. Mog. Resolutie van 13 Sept. 1780 het berigt van den Rentmeester van Panhuijs op een missive van den indivisen Magistraat der stad Maastricht, waarbij verzoeken dat haar Ed. Mog. gelieven te concurreeren in zoodanig verzoek als dezelve Magistraat op die tijd aan H. Hoog Mog. gedaan had ter bekoming van het terrein van het clooster, kerk en verdere gebouwen aan het collegie van de gewese jesuiten van Maastricht behoort hebbende en zulx tot opregting van een Tugt- of Beeterhuijs aldaar.

Waarop gedelibereert zijnde is goedgevonden en verstaan, alvorens aan haar Hoog Mog. te adviseeren ontrent het verzoek van den indivisen magistraat der stad Maastricht, ten einde aan haar het terrein met het clooster en de kerk en verdere gebouwen aan het Collegie van de geweezene Jesuiten van Maastricht behoort hebbende, mogten worden geaccordeert, om tot een Tugt- en Beeterhuijs ingericht en gebruijckt te worden, dat aan dezelve indivise Magistraat zal worden gerescribeert, dat haar Ed. Mog. wel niet ongenegen zijn, om zodanig nuttig en noodzakelijk etablissement in favorable consideratie te nemen, en te concurreeren om daartoe het voors. terrein en gebouwen, hetzij voor het geheel of voor een gedeelte te laten emploijeeren, dog dat Haar Ed. Mog. intentie egter zoude wezen, dat

in zodanige gracieuse vergunning de drie landen van Overmaze absoluut mede zouden moeten participeeren, dat haar Ed. Mog. diensvolgens haar authoriseeren, om met de Hooff-Officieren en Commissarissen van de drie landen van Overmaze te concipieeren en aan haar Ed: Mog: over te zenden een gedetailleert plan, wegens de inrigting, opbouw en directie van zoodanig Tugt- en Beterhuijs en ontrent de wijze op welke de costen daartoe vereijscht zullende worden, zouden kunnen gevonden worden ten einde het een en ander gezien zijnde dienaangaande nader ontrent het verzoek zelve te worden gedisponeert, zooals bevonden zal worden te behooren, terwijl haar Ed: Mog: haar recommandeeren daerinne alle spoet te maken, alzo de huur van voors. gebouwen en tuijn met April 1782 aanstaande expireert en haar Ed: Mogende anderziuts over het een en ander op eene andere zijde zullen disponeeren. (Was geparapheert) Trip. (onder stond) Accordeert met 't Register (was geteekent) J. J. van Hees.

Per Copiam,
(get.) M. C. Lenarts.

N° 28. Brief van Vignon en Pélerin aan Gilles, thesaurier-generaal.

Maastricht, den 10 Febr. 1782.

Hoog Welgeboren Heer.

De Magistraat van de stad Maestricht haar aan Haar Hoog Moogende hebbende geadresseert ter bekoming van het terrein, klooster, kerk en verdere gebouwen van het collegie van de geweezene Jesuiten van voors. stad, en zulks tot oprigting van een Tucht- en Beterhuijs aldaar, zo hebben de Edele Mogende Heeren Raaden van State, bij resolutie van den 22 October laastleden verklaart, dat Haar Edele Moogende wel niet ongenegen zijn, om zoo-

danig nuttig Etablissement in favorable consideratie te nemen en te concurreren, om daartoe het voorz. terrein en gebouwen, hetzij voor het geheel of voor een gedeelte te laten emploijeeren, doch dat Haar Edele Moogende intentie echter zoude weezen, dat in zoodanige gracieuse vergunning de drie landen van Overmaze absoluit mede zouden moeten participeren. Dat diensvolgens gemelde magistraat met de hoofdofficieren en commissarissen van de drie landen van Overmaze zou concipieeren en aan Haar Ed: Moogende overzenden een plan wegens de inrigting, opbouw en directie van zoodanig Tucht- en Beterhuijs, en omtrent de wijze, op welke de kosten daertoe vereijscht, gevonden zouden kunnen worden.

Tot volbrenging van welk gerequireert plan, wij, ingevolge authorisatie van Heeren Commissarissen deezes lands gezamentlijk met die der twee andere landen in dato den 22 November laestleden, met Heeren Gedeputeerdens uijt de indivise magistraat der stad Maestricht hebben geconfereert. En het is dit ontworpen plan, welk wij ter examinatie en approbatie van eene generaale vergadering der landen van Overmaze zullen voordragen. Waaromme wij d'eer hebben Uw Hoog Welgeboore bij deeze kennis te geven, dat daertoe gefixeert hebben den dag van Maandag zijnde den 25 des loopende maands Februarii, in het Hotel van Tilly, (1) verzoekende dat Uw Hoog Welgeboren daarbij zullen gelieven te assisteren.

Waarop ons verlatende verblijven wij met alle agting

Hoog Welgeboren Heer Uw Hoog Welgeboren
ootmoedige en gehoorzame Dienaren.

---

(1) Het hof van den veldmaarschalk, graaf Claudius Tilly, te Maastricht, is nu eene kweekschool voor onderwijzers, en is gelegen op de Brusselsche straat, bij de Groote-Gracht. Zie Jos. Russel, *Notice sur le Feld-maréchal Claude comte de Tilly*. Maastricht 1867 p. 16.

N° 29. Extraordinaire Vergaederinge der Heeren Staaten van de drie Landen van Overmaze, partage van Haer Hoog Mogende, gehouden binnen Maastricht den 25 Februarii 1782.

Present: Uijt den lande van Valkenburg, de Heer Lieutenant-Voogd Pélerin en Lieutenant-Drossard Vignon. Wegens de ridderschap: de Hoog Welgeb. Heeren Grave van Geloes, Heere van Eijsden en de Grave van Hoen-Neuchateau. Wegens de banken: van Meerssen de Heeren Scheepenen Ros en Simons; van Climmen de Heeren Scheepenen Van Gent en Fermin; van Beeck de Heeren Scheepenen Boijmans en Simons; van Heerlen de Heer vice-schout, scheepenen Cotshuijsen en Wintgens.

Uijt den lande van Daelhem, present: de Heer Lieutenant-Drossard van Panhuijs. Wegens de Ridderschap: den Hoogwelgeb. Heer Grave van Geloes, Heere van Oost. Wegens de Banken: van Trembleur, de Heer Schout van den Heuvel en de scheepen Schrijvers; van Olne, de Heer erfschout Nizet en scheepen Caron; van Bombaij, de Heer schout Francq en de scheepen Labeije; van Cadier, de Heer scheepen Booijmans; van Oost, de Heer schout Nolens en de scheepen Fred. W. Nolens; van Feneur, de Heer schout en de scheepen Le Roy.

Uijt den lande van 's Hertogenrade, present: de Heer Lieutenant-Drossard Vignon. Wegens de ridderschap: de Hoog Ed. Heeren Baron de Hayme de Hoffalize, Heere van Nieuburg, Baron von Fürth wegens Limiers en van Clermont wegens Vaalsbroeck. Wegens Gulpen: de Heeren scheepenen Craan en Van Auw. Wegens Margraten: de Heer schout en schepenen Bressard en Nijsten. Wegens Holseth, Vaals en Vijlen: de Heer schout Farjon, en de scheepenen Fellingen en Trostorff.

Is uijt naam der gesamentlijcke Heeren L[t] Hooftofficieren van voors. landen, door de H[r] L[t] Voogt van den Lande van Valkenburg voorgedragen geworden; dat alreets in den jaere 1776 door Heeren L[t] Hooftofficieren van den Lande van Valckenburg, de voorstel tot opregtinge van een Tugt- en Beterhuijs aan Haar Hoog Mogende was gedaan, dog dat de omstandigheden toenmaals geen gelegentheijd hadden gegeven om sulx met ernst te konnen voortsetten.

Dat zij het onnodig agten aan de vergaederinge te moeten betoogen, de nuttigheidt, ja de noodsaakelijckheijdt van eene inrigting die de lediggang, de wortel van alle kwaad voorkomt; die de losbandigheidt en de ongeregeltheeden brijdelt, waartegens de wetten selve niet bepaeldelijck hebben kunnen voorsien, die de straffen selfs voordeelig maakt, en die een altoosduurent voorbeelt van straffoefeninge uijtleverende, meer op de denckbeelden vermag, dan de oogenblickelijcke vertooninge van eene lijffstraffe.

Dat zij nooit hadden kunnen hoopen, dat eene gelegendheijdt zo gunstig zig hadde kunnen opdoen als deese, waarbij door den souverain selfs den lande word aangeboden het terrein en de gebouwen om so eene nuttige saecke werckstellig te maacken.

Dat de leeden deser vergaederinge uijt de beschrijffbrieven hebben kunnen zien, op welcken voet de Edel Mogende Heeren Raaden van Staate niet ongenegen zijn het terrein en gebouwen der geweese Jesuiten binnen deese stadt af te staan; en dat sij Heeren L[t] Hooftofficieren oock niet hadden stil gestaan, maar met allen iever hadden getragt aan de intentie van haar Edel Mogende te voldoen, met het opmaken van een plan van inrigtinge, opbouw, directie en administratie van soodaenig een nuttig etablissement.

Dat zij Heeren L[t] Hooftofficieren seer wel weten dat het eene altoos zeekere grondtregel van administratie is, geene

nieuwe lasten buijten noodsackelijckheijdt in te voeren, en dat tegelijck de toestant deeser landen hun te wel bekent was om niet overtuijgt te sijn, dat nieuwe lasten voor de ondersaeten beswaerende soude sijn, en dat zij oock het gemeen belang ten deesen opsigte behartigden.

Dat het plan hetwelck zij onder het oog van deese vergaderinge bragten op die voet was ingerigt dat daeruijt het grootste nut voor de landen soude resulteren en dat de schickingen daaromtrent gemaakt, zoodanig zijn, dat de onkosten op het hoogste en de inkomsten op het laagste bereekent, de jaarlijxe contributiën zo gering zullen zijn, dat zij in geen aanmerking zullen konnen komen.

Dat zij immers niet vermeenden, dat so eene modique somme, als voor ieder landt sal uijtmaecken, de minste bedenckelijkheidt soude kunnen uijtleveren om niet tot de volbrenging van so eene nuttige saak over te gaan.

Dat zij integendeel hun verseekert hielden, dat deze vergadering het gehandelde goedkeurende, de gracieuse aanbiedinge en de genegentheijdt van haar Ed: Mog: met danckbaarheijdt sullen aennemen en gevoelen.

Dat verders het gemeen belang van de landen onwederspreekelijck medebrengt een unie en correspondentie, welcke van de oudste tijden aff plaats hadt, en die oock als een voornaam grondsteunsel van derselver constitutionneel weesen behoorde aengemerckt te worden; en dat er oock wesentlijck onderscheijde zaaken waaren welcke de landen gesamentlijck betrofftden en op die voet moesten verhandelt worden.

Dat faute van eene gevolgde correspondentie de gemeene belangen meermalen waaren verwaarloost geworden, de papieren vermist, en in het generaal de saaken op eene irreguliere voet bijzonder in verwarde tijdsomstendigheden tot groot agterdeel der landen waren behandelt geworden,

Dat tot voorkominge van deese so schaedelijcke gevolgen sig thans ook bij deselve gelegentheijdt eene favorable omstandighijdt opdeede welcke zij Lt Hooftofficieren hadden vermeent niet te moeten laeten voorbijgaen.

Dat in het project van de missive aan haar Edel Mogende aan de Stenden souden verthoonen een particulier adres door de landen te doen, ten opzigte van het gedeelte van de kercke, welck soude overschieten na dat het ander gedeelte tot eene capelle soude sijn geapproprieert.

Te weeten om dit overschietende gedeelte privatief voor de landen in het gemeen te behouden tot vergaderplaetsen so gesamentlijck als afzonderlijck, tot bewaringe der charters en papieren, en tot berginge der archieven in oorlogstijden hetwelck geensints voor dese landen beswaerende soude sijn, vermits in het generaal project koemende, daerinne door de stad Maastricht soude worden geconcurreerd. En te gelijck geleezen zijnde het geprojecteerde berigt aan den Edel Mogende Raden van Staat is na deliberatie goedtgevonden en verstaan de Heeren Lt Hooftofficieren en Commissarissen van de landen mitsgaeders de Heeren Gedeputeerdens tot de besoignen wegens derselver aangewende moeijte en ijver ter bevorderinge van sodanig nuttig als noodsaekelijck etablissement aangewent, te bedancken en derselver gehandelde in deese, beneffens de geprojecteerde missive aan den Edel Mogende Raade van State pro ut jacet te approbeeren, met verder versoeck en authorisatie op deselve Heeren Gedeputeerdens bij resolutie van den 22 Nov. 1781 benoemdt, om de verdere versoecken en adressen tot dit etablissement betreckelijck en noodsaeckelijck aan Haar Hoog Mogende te doen, en om gesamentlijck met Heeren Gedeputeerdens uijt den indivisen Magistraat der stad Maastricht te concipieeren en onder approbatie van deese vergaaderinge te arresteeren de bij-

sondere en gedetailleerde instructiën, voor de Commissarissen tot de directie, — de conditie waarop de Binnevaeder soude worden aangenomen, — de bijsondere poincten waerna de boeckhouders en andere mindere bediendens hen sullen moeten reguleeren, — de wijse waerop de cost, dranck, legging en kleedinge voor de onderscheijden geconfineerdens souden moeten worden geschickt en verders hetgeene daertoe soude connen werden vereijst, so als meede om op den voet als bij project-missive vermelt, de penningen tot inrigtinge en opbouw van voors. huijs nodig, op het fonds selve onder guarantie van de stadt ende lande van Overmaze te negotieeren, terwijl deese vergaederinge onnodig agt aen gemelde Heeren Gedeputeerde Commissarissen te recommandeeren de meeste economies en menage in de schickingen dewelcke in deese sullen moeten worden gemaackt en om daaromtrent met de magistraat der stad Maastricht de voordeeligste conditiën voor de landen te maacken; als waer omtrent de vergaderinge vertrouwt dat gemelte Heeren het meest intrest van den lande sullen behartigen, edog ten opsigte van het particulier adres aan Haar Hoog Mogende om het gedeelte van de kercke op den voet als bij propositie vermelt, voor de landen te approprieeren, hebben de Heeren van de landen van 's Hertogenraede daerinne niet verder geconsenteerd 's Heeren gedeputeerdens ten eijnde voornoemde geauthoriseert, als voor soverre sulx van geen nadelige consequentie voor de particuliere vergaederinge van voors. lande van 's Hertogenrade soude verstrecken als welcke (soals van oudts) binnen voors. lande sullen moeten worden gehouden en sulx oock niet al te beswarelijck voor de landen soude vallen. Aldus geresolveert ter extraordinaire landsvergaederinge van de drie landen binnen Maastricht op dag en dato als boven.

Geteekend :

Adr. Lod. Pélerin, Lt Voogd van den Lande van Valkenburg.	D. W. Vignon, Lt Dros. van Valkenburg en 's Hertogenrade.	Hub. Emil van Panhuijs, Lt Drossart van Dalhem.

Le comte de Geloes.
Le comte de Hoen Neufchateau.
Le Baron de Haijme d'Hautfalize.
J. A. v. Clermont van Vaelsbroeck.
Baron von Fürth tot Limiers.
A. J. Ross.
J. J. Simons.
G. T. van Gendt.
Ph. Fermin.
J. A. Boijmans.
H. D. Simons.
J. W. Heldevier.
J. B. v. Cotzhuijsen.
H. Wintgens.
L. W. van den Heuvel.
J. Schrivers.
H. Nizet.
J. T. Caron.
D. Franck.
François la Beije.
Ph. Fermin.
J. G. Le Roy.
Hendr. Nolens.
J. B. Boijmans.
F. W. Nolens.
F. Theod. Craen.
J. H. van Auw.
L. W. van den Heuvel.
J. A. Brassard.
J. Nijsten.
P. C. Farjon.
J. H. Fellingen.
Johan Adam Trostorff.

BIJLAGEN.

N° 1. *Resolutie der Staten-Generaal betrekkelijk de inscherping der straffen tegen de Bokkenrijders en betrekkelijk de justitiekosten, die komen ten laste der inwoners, indien de geconfiskeerde goederen der geëxecuteerden niet toereikend zijn.*

— 2 November 1773. —

Is gehoord het rapport van de Heeren *de Cocq van Haeften* en andere haar Hoog Mogende Gedeputeerden tot de saaken van de Landen van Overmaaze, hebbende, ingevolge en tot voldoeninge van haar Hoog Mog. Resolutie commissoriaal van den 30 Augustij laastleeden, met en neevens eenige Heeren Gecommitteerden uit den Raad van Staate, geëxamineert een Missive van Scheepenen der Stad en Vryheid *Valkenburg* en der Vryheid en Hoofdbanke *Heerle*, Lande van Valkenburg, Overmaze, Partage van haar Hoog Mogende, geschreeven te Valkenburg den 25 daar te vooren, houdende, dat tot hun overgroot leedweesen hadden moeten ondervinden, dat het gemelde Land van Valkenburg opgevuld was met een meenigte godloose gauwdieven en booswigten, alle gehoorende onder eene talryke bende, aan elkander verknogt en verbonden door middel van eenen gruwelyken eed en abjuratie van de Goddelyke Majesteit; met welkers strafoeffening sy naamens haar Hoog Mog. thans beesig waaren en welk broeisel godloose gesellen op het Oostenryksch Territoir, aen haar Hoog Mog. Grondgebied grensende, was uitgebroeid geworden.

Dat die crimineele procedures in de maand December 1772 haaren eersten aanvang genoomen hadden, en tot nog toe *(absit jactantia)* met allen vlyt en yver voortgeset en gepousseert wierden, in dier voegen, dat geduurende dien tyd reeds negen en twintig delinquanten met de dood waaren gestraft geworden, en eenen gegeesselt en gebannen en dat de gevangenissen met seeven en twintig diergelijke boosdoenders nog opgevuld waaren.

Dat uit de respectieve stukken en acten quam te blyken dat er boovendien nog ruim tagtig metgezellen en complicen, pligtig aan huysbraaken, diefstallen en knevelaryen, geaccuseert en gedenuncieert waaren.

Dat tot hiertoe tot poursuit en uytroeyinge van dat godloos vloekgespan exorbitante kosten vereischt en geimpendeert waren, waarvan nogtans de beide collegiën van scheepenen, beneevens den advocaat van het hoog officie en andere daartoe noodige persoonen, niet dan de enkele mondkosten genooten en geprofiteert hadden.

Dat hun egter door den lieutenant hoog-drossard Farjon was aangekondigt geworden, dat het denselve onmogelyk was om verdere mondkosten of eenige vacatiën soo voor scheepenen als den advocaat te fourneeren en te betaalen, en derhalve geene geaccuseerde persoonen meer dagte te apprehendeeren, sooals sy scheepenen by hun selve overtuigt waaren, dat de gerequireerde kosten hoog loopende, niet wel meer door denselven lieutenant hoog-Drossard soude konnen gefourneert worden, indien die door hem privativelyk moesten betaald worden; versoekende gemelde scheepenen, om reedenen in de voorsz. Missive geallegueert, dat haar Hoog Mog. daarin dusdanig gelieven te voorsien als oordeelen sullen te behooren.

Mitsgaders ter voldoening aen haar Hoog Mog. Resolutie van den 30 September laatstleeden, geëxamineert hebbende een Missive van den Raad van Braband, geschreeven alhier in den Hage den 27 daar te vooren, houdende, ingevolge en tot voldoeninge van haar Hoog Mog. Resolutie van den 4 Juny deeses jaars, derselver advis op de Requeste van Mr J. G. Farjon, lieutenant-Drossard der steede en Lande van Valkenburg voorsz.; versoekende, om reedenen in het breede bij de voorsz. Requeste geallegeert, dat haar Hoog Mog. ge lieven te verstaan, dat in het extraordinaris geval daarby gemeld alle de kosten, ter saake van de extraordinaris crimineele procedures tegens de daarby gementioneerde delinquanten tot dusverre gevoert en nog te voeren, voor sooverre die kosten uit de goederen van deselve delinquanten niet souden goedgemaakt kunnen worden, door den suppliant ten lasten van het gemeene Land van Valkenburg gebragt mogen worden of wel dat haar Hoog Mog. soodanige andere voorsieninge gelieven te doen, ten einde den suppliant ter saake

voorsz. schaadeloos te stellen, sooals deselve ten meesten dienste van de Justitie sullen oordeelen te behooren.

Waarop gedelibereert zynde, is goedgevonden en verstaan, dat aan den voornoemden Lieutenant-Drossard der steede en Lande van Valkenburg, mitsgaders scheepenen der Stad en Vryheid *Valkenburg*, en die der Vryheid en Hoofdbanke *Heerle* sal worden aangeschreeven, dat haar Hoog Mog. (de saak op haar selven en in het generaal beschouwt zynde) wel gefundeerde reedenen souden hebben om te difficulteeren in het gedaane versoek om gesubleveert te worden in de kosten van de crimineele procedures by de voorsz. Missive en Requeste breeder gemeld, en sulks in consideratie niet alleen, dat ingevolge van haar Hoog Mog. Resolutie van den 12 February 1665, alle boetens, amendes en dergelyke voordeelen aan de Hoofdofficieren der drie Landen van Overmaaze afgestaan zyn onder deese mits, dat deselve daarenteegen met de onkosten der crimineele procedures souden belast blyven, en dat over sulks de onkosten der crimineele procedures waarover sy lieden sig in cas subject aan haar Hoog Mog. hebben geaddresseert, tot lasten van het Hoog Officie des Lands van Valkenburg na den vastgestelden voet en gerecipieerde ordre eigentlyk souden behooren te koomen, maar bysonder ook uit aanmerking dat ten deesen allesints evident is, (het gunt ook aan den Raade van Braband niet is geëchappeert) dan aan het diep verval waarin seedert eenige jaaren de administratie der crimineele Justitie in de drie Landen van Overmaaze is geweest, en aan den geringen yver en applicatie van diegeenen, die sulks aangaat, om na behooren teegens de delinquenten te informeeren, en het regt der Hooge Overigheid ontrent deselve waar te neemen, alleenlijk is te attribueeren, dat de delinquenten tot soo een excessif aantal in deselve Landen zyn geaccresseert geweest, dat noodwendig een soo considerabel getal derselver in hegtenisse heeft moeten geraaken, wanneer eens na behooren ter ontdekking en vervolging van deselve de noodige devoiren met meerder yver wierden aangewend, en waardoor gevolglyk ook op eenmaal veelvuldige kosten hebben moeten veroorsaakt worden, die andersints of geprevenieert of over veele jaaren als ongevoelig souden gesupporteert zyn geworden.

Dat haar Hoog Mog. niettemin in deesen considereerende het

gantsch buitengewoon geval, dat tot derselver addres aanleiding gegeeven heeft, als concerneerende eene formidabele bende van booswigten door eenen ongehoorden eed aan elkanderen verbonden, van welke een gedeelte reeds in handen der Justitie gevallen is, en omtrent welke geheele bende het algemeen belang van de ingezeetenen der drie Landen van Overmaaze in het generaal, en de veiligheid van derselver persoonen en besittingen volstrekkelyk vordert, dat deselve sooveel mogelyk geheel worde uitgeroeyt, dan ook uit dien hoofde niet ongeneegen zyn op derselver versoeken favorabele reflectie te slaan. Dat haar Hoog Mog. derhalven in dit singuliere geval, en sonder eenige consequentie voor het toekomende, ter vermindering van de onkosten in deesen te vallen, afsien van het regt van confiscatie aan haar andersints onwedersprekelyk competeerende op de goederen van geëxecuteerdens, welke by vonnisse geconfisqueert verklaart worden.

Zynde verders haar Hoog Mog. goedvinden omtrent de voorsz. geconfisqueert verklaard wordende goederen, dat voor sooverre de annotitiën en verkoopingen van deselve niet reeds geschied zyn, en die goederen onder de Banken *Climmen*, *Beek*, *Meersen* en *Houtem*, Lande van *Valkenburg* voornoemt, souden mogen geleegen zyn, de gemelde annotitiën, inventarisatiën, schiftingen en verkoopingen, ook in dit geval voortaan sullen moeten geschieden door en ten overstaan van het geregt van *Valkenburg* alleen, met last niettemin, soo aan hetselve geregt, als aan dat van *Heerle* voornoemt, aan haar Hoog Mog. (alvoorens het provenue van deselve goederen aan den Lieutenant-Drossard te extradeeren) over te senden een exacten staat van het generaale provenue van alle de geconfisqueerde goederen, beneffens een staat van de onkosten op de voorsz. annotitiën en verkoopingen als andersints geloopen hebbende.

Dat haar Hoog Mog. wyders considereerende het nadeel hetwelk noowendig voor den loop der Justitie in het poursuiveeren der crimineele proceduures in cas voorhanden tegens de meergemelde bende booswigten resulteeren moet uit de usantie in den lande van Valkenburg plaats hebbende en medebrengende, dat ofschoon de cognitie en judicature over alle crimineele persoonen én saaken ook binnen de voorsz. Banken van *Climmen*, *Beek*, *Meerssen* en *Houtem*,

Lande van Valkenburg incumbeert, egter niet by deselve maar by de scheepenen der gemelde Banken respective versogt en verleend word de decreeten van apprehensie tot lasten der schuldpligtigen, welke vervolgens geapprehendeert zynde, versonden worden aan scheepenen der stad Valkenburg voornoemt, by deesen authoriseeren, om meede in dit geval decreeten van apprehensie te verleenen tot lasten van soodanige persoonen als opgegeeven sullen worden als meedepligtigen, en tot de meergemelde bende behoorende, en in de voorsz. Banken gedomicilieert zynde.

Dat haar Hoog Mog. voorts in vertrouwen dat door den Lieutenant-Drossard 's Lands van Valkenburg voornoemt, met alle vigilantie sal worden voort geprocedeert teegens alle verdere meedepligtigen tot de voorschr. bende behoorende, en tot hun specteerende, en alle mogelyke devoiren sullen worden aangewend om deselve, indien mogelyk, geheel uit te roeyen, (als hetwelke haar Hoog Mog. hun by deesen wel ernstelyk recommandeeren en gelasten, op pene van andersints het effect deeses te sullen verliesen) en speciaal considereerende dat de in deesen geimpendeerde en nog te impendeeren kosten van de meergemelde crimineele procedures ten algemeene nutte van de drie Landen van Overmaaze gesamentlyk, en ter beveiliging van een ieders leeven en besittingen zyn en worden besteed, oversulks ook reedelyk en billyk oordeelen, dat deselve kosten door de gemelde drie Landen gesaamentlyk worden gedraagen, en mitsdien by deesen vaststellen en verklaaren, dat de kosten ter saake van de crimineele procedures by de voorsch. Requeste gemeld, noodsakelyk gemaakt, of nog te maaken, voor sooverre die kosten uit de goederen van de delinquenten niet sullen kunnen worden goedgedaan, sullen moeten worden omgeslaagen over de drie Landen van Overmaaze, Partage van deesen Staat, soodanig als deselve gewoon zyn in de beeden te contribueeren, voor sooverre haar Hoog Mog., na alvoorens gesien te hebben de opgaave van de voorsz. kosten, sullen vinden te behooren, en dat deselve voorts door de respective ontfangers van deselve Landen aan den Lieutenant-Drossard 's Lands van Valkenburg voornoemt, te syner tyd sullen moeten worden gerestitueert, met last aan de stenden van deselve Landen, om provisioneelyk sorge te draagen, dat aan voornoemde Lieutenant-Drossard op den voorsz. voet worde gefourneert

eene somme van drie duisend guldens ter goeder reekening, en sulks alleen om te voldoen die onvermydelyke kosten, welker betaalinge niet lange kan stilstaan.

Dat haar Hoog Mog. ondertusschen van hem Lieutenant-Drossard 's Lands van Valkenburg voornoemd requireeren, en hem gelasten aan haar Hoog Mog. over te senden een exacten staat van het montant van deselve kosten, voor sooverre die tot hiertoe reeds gevallen zyn, en noodsaakelyk hebben moeten gemaakt worden, ten einde de voorschr. staat gesien zynde, soodanig verder soo weegens de kosten, die effective sullen moeten worden goedgedaan, als tot het montant van dien, by haar Hoog Mog. te worden geresolveert als bevonden sal worden te behooren.

En sal extract van deese haar Hoog Mogende Resolutie gesonden worden aan yeder der Horfdofficieren van de drie Landen van Overmaaze, Partage van deesen Staat, aan de Stenden van deselve Landen, alsmeede aan scheepenen der stad en vryheid *Valkenburg*, mitsgaders die van de vryheid en Hoofdbanken *Heerle*, om te strekken tot derselver narigting respectivelyk, gelyk ook (voor sooverre het hiervooren geresolveerde omtrent de bovengemelde Banken van den Lande van Valkenburg betreft) aan scheepenen van de banken *Climmen*, *Beek*, *Meerssen* en *Houtem*, Lande van Valkenburg voornoemd, insgelyks tot derselver narigting, en om sig daarna te reguleeren respectivelyk, gelyk ook nog eindelyk aan den Rentmeester der Domeinen in de drie Landen van Overmaaze, van Panhuys (voor sooverre het geresolveerde omtrent de geconfisqueerde goederen betreft) meede tot narigting.

N° 2. *Nadere Resolutie der Staten-Generaal over de confiscatie der goederen van de geëxecuteerde Bokkenrijders.*

— 16 December 1774. —

De Staaten-Generaal der vereenigde Nederlanden; allen dengeenen die deesen sullen sien of hooren leesen; salut: Doen te weten: Dat seedert eenigen tyd een goed aantal van crimineele vonnissen door de respective geregten binnen den Lande van Valkenburg, Partage van deesen Staat, zyn geweesen, waarby de goederen der gecon-

demneerdens zyn verklaard geconfisqueert, en waaromtrent Wy by Onse Resolutie van den 2 November 1773 afstand hebben gedaan van het regt, Ons uit hoofde derselver confiscatie op die goederen competeerende, ten einde uit het provenu van dien soude worden voldaan de noodsakelyke kosten derselve crimineele procedures, voor sooverre het voorsz. provenu daartoe soude kunnen strekken, en dat de verdere noodsakelyke kosten door de drie Landen van Overmaaze, Partage van deesen Staat, gesamentlyk sullen worden gedraagen, nadien de voorsz. procedures ten algemeene nutte van deselve drie Landen, en ter beveiliging van eenieders leeven en besittingen zyn en werden besteed; dat ondertusschen den Rentmeester onser Domeynen over de voorsz. Landen. W. H. van Panhuis, buiten staat werd gehouden om te konnen ontdekken de voorsz. geconfisqueerde goederen, en omtrent de verkoopinge van dien te executeeren Onse aan hem gegeevene ordres, doordien die goederen niet behoorlyk worden op- en aangegeeven, maar ter contrarie verduistert of in fraude van het regt der Hooge Overigheid syn vervreemd geworden; alsmeede dat niet dadelyk, nadat eenige decreeten van apprehensie ten lasten van voorsz. gecondemneerdens werkstellig zyn gemaakt, derselver goederen provisioneel zyn aangeslaagen, geinventariseert, onder behoorlyke sequestratie en administratie zyn gesteld.

En eindelyk, dat ook op sommige plaatsen in de voorsz. Landen van Valkenburg in het geheel niet werden gevonden leggerboeken der vaste of immeubile goederen, sooals Wy reeds by Onse Resolutie van den 5 December 1731 hebben geordonneert en gelast, in alle plaatsen der drie Landen van Overmaaze, Partage van deesen Staat, deselve in de behoorlyke ordre te maaken, en dat daar deselve al in het voorsz. Land van Valkenburg gemaakt zyn, by vervolg van tyd niet behoorlyk zyn onderhouden, by faute van af- en aanschryvinge, door welk een en ander de saaken in groote verwarring geraaken, en de kosten dier crimineele Procedures onvoldaan blyven, tot groote veragteringe der Justitie, alsmeede tot nadeel van de ingezeetenen der voorsz. drie Landen van Overmaaze.

Soo is 't, dat Wy daarin willende voorsien en daarop ingenoomen hebbende het advis van Onsen Raade van Braband en Lande van Overmaaze, hebben goedgevonden te ordonneeren en te gelasten,

gelyk Wy ordonneeren en gelasten by deesen aan alle vrouwen, vrienden en naastbestaanden van diegeene welkers goederen by vonnissen van de respective Geregten binnen den voorsz. landen zyn verklaard geconfisqueert te zyn, om uitterlyk binnen veertien daagen na de publicatie deeses in handen van Onsen voornoemden Rentmeester der Domeynen van Panhuys aan te brengen alle die goederen die de geëxecuteerdens, fugtiven en die by evictie syn ingedaagd, staande huwelyk en binnen een jaar voor dat deselve geapprehendeerd of voortvlugtig geworden zyn, beseeten hebben, sonder onderscheid of deselve van de vrouwen of de kant der mannen gekoomen, of wel staande huwelyk geacquireert zyn.

Dat ook alle Pagters, Huurders en Debiteuren der voorsz. persoonen gehouden sullen zyn daarvan aanbreng mede te doen, gelyk ook de overleevende vader of moeder en andere togtenaars, in aansien der goederen voor de naakte proprieteit op de geëxecuteerdens en fugitive versterven en op deselve gedevolveert, op poene dat de Vrouwen en Naabestaanden het een of ander versweegen of agtergehouden hebbende, al hetselve sal worden gehouden meede geconfisqueert te zyn, en den overleedene Vader, Moeder of Togtenaar sal vervallen van de togte van alle de goederen des afgestorvene Echtgenoot; en sullen de Pagters, Huurders en Debiteuren, soo reëele als personeele, vervallen in eene amende van de dubbele waarde van het gunt sy verborgen en niet aangegeeven hebben.

En ten einde den Drossard des voorsz. Lands des te beeter in staat werde gesteld, van desaangaande de noodige ondersoeking te kunnen doen, en de nalaatige de hiervooren gestatueerde straffen te doen ondergaan, gelasten en beveelen Wy alle Proost, Schouten, Secretarissen en anderen, het regt van realisatie hebbende, mitsgaders Notarissen, Landmeeters en respective Collecteurs, hunne Prothocollen, Registers en Leggerboeken exactelyk na te sien en te examineeren wat verkoopingen, permutatiën, transporten, scheidingen of deylingen, belastingen of andere actens betreffende de Geëxecuteerdens, Gevonnisden of Fugitiven voor haar zyn verleeden, gepasseert of geregistreert, en daarvan aan gemelde Rentmeester van Panhuys een exacte en specifique opgaave te doen, meede uitterlyk binnen een

maand na de publicatie deeses en onder den eed in den aanvang van haare bediening gedaan.

Ten welken einde aan de respectieve Proost, Schouten en Secretarissen door onsen voorsz. Rentmeester sal worden ter hand gesteld een lyst der Geëxecuteerdens, Gecondemneerdens en Fugitiven, omme te strekken tot derselver narigtinge, en tot informatie van de respective Notarissen, Landmeeters en Collecteurs, die sig aldaar konnen addresseeren.

En sullen de Proost, Schouten en Secretarissen, hier aan gebrekkig blyvende, vervallen in een amende van honderd ducatons, de collecteurs altoos voor inhabil verklaart tot de collecte, en de Notarissen en Landmeeters voor den tyd van tien jaaren zyn en blyven gesuspendeert van hun ampt en functie.

Dat insgelyks alle soo reëele als personeele Crediteuren, eenig regt of actie pretendeerende op de goederen der Geëxecuteerdens, Fugitive of by edicte ingedaagde persoonen, gehouden sullen zyn om uitterlyk binnen vier weeken na de publicatie deeses, haar regt of pretensie aan den voornoemde Rentmeester in geschrifte aan te geeven en behoorlyk te verifieeren, op poene van een eeuwig stilswygen en silentium.

Dat om in het vervolg diergelyke inconvenienten te vermyden, de respectieve Officieren en Geregten aan, en door wien men eenig decreet van apprehensie sal zyn verleend, gehouden sullen weesen behoorlyke sorge te draagen, dat soodra het voorsz. decreet te werk gelegd word, in gevalle de saake gedisponeert is tot confiscatie van goederen, hetzy volgens de placaaten of andersints, volgens de gemeene regten, de goederen by provisie sullen worden aangeslaagen, behoorlyk geinventariseert, gesequestreert en geadministreert, op poene dat ingevalle de respective Officieren, Geregten of Secretarissen daarinne nalatig worden bevonden, sullen verpligt zyn te vergoeden de schaaden welke daardoor veroorsaakt sal worden, aan diegeene ten wiens behoeven de goederen in cas van confiscatie by decisie der saaken sullen worden verbeurd verklaart.

Dat de respective Geregten onder welke de goederen dergeene tegens welke die Decreeten zyn verleend geleegen zyn, alsmeede de Collecteurs of Schatheffers (des gerequireert wordende) respectivelyk

gehouden sullen zyn alle onderrigtinge en elucidatiën te geeven, ten einde de voorsz. inventarisatiën sonder uitstel na behooren kan worden gedaan en voltrokken, en dat diegeene welke by het doen der inventarisatie eenige goederen ter quader trouwe verswygt of verborgen heeft, sonder die aan te brengen of op te geeven, verbeuren sal de dubbelde van de waarde van dien.

Gelastende en beveelende wyders aan alle Officieren en Regenten in de voorsz. landen van Valkenburg, om ter plaatse alwaar alsnog niet zyn gemaakt behoorlyke Leggerboeken, conform onse Resolutie van den 5 December 1731, of daar deselve wel zyn gemaakt, maar in geen behoorlyke ordre onderhouden, door af- en aanschryvinge wanneer de goederen van Eygenaaren zyn veranderd, sorge te draagen dat uitterlyk binnen den tyd van ses maanden na de publicatie deeses, deselve boeken behoorlyk geformeert, en daar deselve wel zyn geformeert, dog defectueus bevonden, van de daarin voorkomende defecten gesuivert worden.

Wyders voortaan in een volkoomen ordre te onderhouden, op poene dat de Secretarissen voor elk defect dat na expiratie van gemelde ses maanden daarin sal worden gevonden, sal verbeuren een boete van vyftig guldens, booven de vergoedinge der schaade, welke diegeene, die daarin geinteresseerdens sullen zyn, daardoor koomen te lyden, en ten einde dat aan het gunt voorsz. is behoorlyk soude kunnen worden voldaan, sullen alle de geërfdens op seekere daartoe door de Officieren en Geregten te praefigeerende zitdaagen gehouden zyn op te geeven het boendergetal welk yeder besit, met de belendingen en reigenooten van dien, en tegelyk betaalen voor het formeeren of dresseeren der voorsz. Leggerboeken aan den Secretaris twaalf stuivers voor elk perceel dat op syn naam nog niet is gebragt, en daarop moet worden gesteld, en bovendien verbeuren vyf en twintig guldens voor elke na dato van deese onse Publicatie versweegen of niet aangegeeven Boender.

Dat ook, wanneer by vervolg van tyd de voorsz. Landen van Eygenaaren sullen veranderen, diegeene welke daaraan den eygendom sal verkrygen binnen ses maanden, nadat hy het bezit van dien sal hebben verkreegen, daarvan aan den Secretaris waar die goederen geleegen zyn behoorlyke aangeevinge sal doen, met opgave uit welken

hoofde en wanneer hy dien eygendom verkreegen heeft, ten einde van het een en ander de af- en aanschryvinge behoorlyk geschieden kan, met betaalinge aan den Secretaris twaalf stuivers voor de gemelde af- en aanschryvinge, meede op verbeurte van vyf en twintig guldens voor elke boender waarvan gemelde aangeevinge langer dan ses maanden sal zyn versuimt.

Dat alle de hiervooren gemelde poenaliteiten, indien deselve binnen den tyd van twintig jaaren ontdekt of agterhaald worden, stand sullen grypen, en tegens de Contraventeurs tot betaalinge van dien, door den Fiscaal van Braband, den Rentmeester der Domeinen en andere Officieren des Lands van Valkenburg, yeder by preventie sal konnen worden geprocedeert, sullende een derde der boetens worden geprofiteert door den aanbrenger, een derde door den Fiscaal of Officier die de calange sal doen, en het overige derde door de Bank of Plaats waaronder de calangie geschied.

En opdat niemand van hetgeene voorsz. staat eenige ignorantie hebbe te pretendeeren, lasten en beveelen Wy, dat deese alomme in den Lande van Valkenburg, Partage van deesen Staat, sal worden gepubliceert en geaffigeert daar sulks behoord en te geschieden gebruikelyk is.

Gedaan in den Hage den etc.

Nº 3. *Resolutie der Staten-Generaal over de proceskosten der geëxecuteerden te Gulpen en te Margraten.*

— 28 April 1777. —

Is gehoort het rapport van de Heeren van Randwyck en andere haar Hoog Mog. Gedeputeerden tot de zaaken van den lande van Overmaze, hebbende ingevolge en ter voldoeninge van derzelver resolutie commissoriael van den 25 Nov. des voorleeden jaars met ende neevens eenige heeren gecommitteerden uit den raad van State geëxamineert een missive van C. Bentinck, Drossard van den lande van Daelhem en van 's Hertogenrade, Overmaze partage van haar Hoog Mog. geschreeven alhier in den Haag op voorn. 25 Nov. des voorleden jaars, houdende ingevolge en tot voldoeninge van Haar Hoog

Mog. resolutie van den 19 daer te voren, desselfs berigt op de requesten van Leonard Bernhard de *Haÿme* de *Hoffalise*, Heer der Hoofdbanke *Gulpen* en *Margraten*, versoekende om redenen in de voorsz. requesten geallegueerd, dat de kosten bereids gevallen op de procedures in de voorsz. requeste, vermeld soo te *Gulpen* als te *Margraten*, of die by vervolg nog staen te vallen, voor soo verre dezelve niet gevonden kunnen werden uit de goederen der delinquanten mogen werden omgeslagen over en goed gedaen door de drie landen van Overmaze alles op den voet van haar Hoog Mogende resolutie van den 2 Nov. 1773. En wyders dat haar Hoog Mog. den rentmeester der Domeijnen W. H. van Panhuys gelieven te gelasten om de te kort schietende penningen van tyd tot tyd aen beide des supplts. officieren van Gulpen en Margraten op behoorlijke quitantie te voldoen.

Waarop gedelibereerd zynde is goedgevonden en verstaen, sonder eenigsints te advoueeren dat aen den suppliant zoude competeeren het recht van confiscatie van goederen van delinquanten in eene zijner voorsz. Heerlijkheden bij vonnis der rechters aldaar verbeurt verklaart werdende, waervan den suppleant by de voorsz. requeste verklaard heeft af te sien, in dit geval, als blyvende het recht van haar Hoog Mog. als representeerende den Hertog van Braband, dienaengaende in zyn geheel en onverkort, dat de kosten bereids gevallen op de crimineele Procedures zo te *Gulpen* als te *Margeraten* gevoert teegens complicen van de beruchte bende Booswigten by de voorsz. Requeste vermeld, of die by vervolg nog staen te vallen voor sooverre deselve niet gevonden kunnen werden uit de goederen der delinquanten sullen mogen werden omgeslagen over en goedgedaan door de drie Landen van Overmaze, mits dat zoo ontrent die goederen als het bereekenen dier kosten zal moeten werden gehandelt op den voet en in conformeteyt van haar Hoog Mog. Resolutie van 2 Nov. 1773 en 16 Dec. 1774 en dat speciaal die kosten niet hooger off anders zullen mogen werden bereekent als haar Hoog Mogende by Resolutie op heeden genoomen dezelve by vervolg hebben bepaald voor de respectieve gerechten in den Lande van Valkenburg partage van haar Hoog Mogende.

En zal extract van deeze haar Hoog Mogende Resolutie gesonden werden aan den Rentmeester der Domeynen en de voorsz. Landen van Overmaze, van Panhuys om te strekken tot narigtinge en met

last en authorisatie om met opsigte tot de geconfisqueerde goederen en de voorsz. kosten dier crimineele Procedures zo te Gulpen, als te Margraten reeds gevallen of nog te vallen, te handelen op denselfden voet als hy Rentmeester by de voorsz. Resolutiën van haar Hoog Mog. is geauthoriseerd en gequalificeerd omtrent die in de Landen van Valkenburg gevallen zyn of nog mogten komen te vallen gelyk wyders nog extract van deze haar Hoog Mog. Resolutie gesonden zal werden aan de stenden van denzelfden Landen van Overmaze alsmeede aen Officieren en scheepenen der Heerlijkheden *Gulpen* en *Margraten*, om te strekken tot derzelver narigtinge en zig daernae te reguleeren respectivelyck.

N° 4. *Resolutie der Staten-Generaal over het uitbetalen der gevangeniskosten, tortuurgelden en executiepenningen aan de verscheidene gerechtelijke ambtenaren.*

— 28 April 1777. —

Is gehoort het Rapport van de Heeren van Randwyck en andere gedeputeerden tot de zaaken van de Landen van Overmaze enz.

Waarop gedelibereerd zynde is goedgevonden en verstaen dat aen den voorn. rentmeester van Panhuys zal werden gerescribeert, dat haar Hoog Mog. approbeeren het gunt door hem rentmeester ter voldoeninge van haar Hoog Mog. Resolutiën van den 10 Juny en 16 December des jaars 1774 is verrigt so met betrekking tot de geconfisqueerde goederen en de verdeelinge van dezelve met de weduwen en kinderen der geëxecuteerde delinquanten tot de fameuse bende booswigten in den lande van Valckenburg behoord hebbende als ten aanzien van het vereffenen der dificulteyten en differenten daarover ontstaen en by desselfs voorsz. missives van d° 12 Nov. 1775 en 7 Dec. 1776 in het breet gedetailleerd, dat haar Hoog Mog. hem gelasten om op gelyke wyze te handelen, omtrent de goederen welke naar het schryven van zyne laastgem. missive by vonnissen van de rechters in den voorsz. lande nog geconfisqueerd en onverdeelt souden mogen zyn of by vervolg nog souden mogen geconfisqueerd werden, gedurende de crimineele procedures teegens de complicen dierzelve

bende, en om zorg te dragen dat voortaan de gem. boedels met alle spoed en menagement van kosten tot liquiditeit gebragt en dat de penningen van de geconfisqueerde goederen by hem rentmeester so ras doenelyk werden ontfangen om daar uit soverre dezelve strekken kunnen te voldoen de reeds gevallen en nog te vallen onkosten dier crimineele procedures.

Dat Haar Hoog Mog. in dit singuliere geval en sonder eenige consequentien voor het vervolg insgelyks te approbeeren de ontfangen uitgaven door hem rentmeester ter sake van de voorseide beheeringe gehad en gedaan, en by syne overgesondene twee reekeninge respectivelyk gespecificeerd; blyvende, niettemin hy rentmeester gehouden, nae het aflopen deezer commissie by zyne reekeningen der dominiale goederen in een separaat capittel te verantwoorden, de laaste ontfang en uitgaave welke hy ter zake voorsz. zal hebben gehad en gedaan met byvoeging zyner reekeningen, alsmede van de justificatoire bescheyden daertoe behoorende ten eynde dezelve door de Generaliteytsreekenkamer nader zullen kunnen werden geëxamineert off de posten, door hem rentmeester èn zyne reekeningen gebragt behoorlyk en conform deeze haar Hoog Mogende Resolutie zyn gebragt en voldaan.

Dat haar Hoog Mog. voorts meede in dit singulier geval en sonder dat hetzelve in eenige consequentie voor het vervolg zal mogen getrokken werden hem rentmeester authoriseeren uit de penningen by hem reeds ontfangen off die by hem nog souden mogen en behooren ontfangen te werden van de voorsz. geconfisqueerde goederen te betaalen:

1° Aen de weduwe van den Lt Drossard Farjon eene som van *f* 1101,09 Brab. Maestrichter cours aen haer volgens door hem rentmeester met gem. weduwe gemaakte afreekening diestyds nog p. rest competeerende weegens de door haar gem. man en na syn overlyden door dezelve weduwe gedaane verschotten voor soo verre door hem rentmeester gem. somme van *f* 1101,09 aan voorn. wed^e^ nog niet is voldaen.

Ten 2° om aan den Lt Drossard Vignon ter voldoeninge van syne overgegevene specificatie geformeert 30 Nov. 1776 en by de laestgem. missive van hem rentmeester sub N° 4 gevoegd weegens betaalde detensiekosten, scherprechters commando's, bedragende na aftrek van *f* 2000,— Holl^s^ off *f* 3200 ligt aen hem by haar Hoog Mog. Resolutie

van 16 Dec. 1774 toegelegt, eene somme van *f* 11971,04, ligt de voorsz. somme te voldoen, onder korting van eene somme van *f* 9400,— daarop by gem. L[t] Drossard volgens gem. specificatie, bereids ter goeder reekening ontfangen. mitsgrs. nog aen denzelven L[t] Drossard Vignon bovendien te restitueeren sodanige verdere noodsakelyke verschotten, als voorn. L[t] Drossard zal kunnen aantoonen, ter sake van gem. Crimineele Procedures naar dato van 't formeeren van voorsz. zyne laatste specificatie te hebben gedaan en welke hy rentmeester bevinden zal van absoluute noodsakelykheid te zyn geweest, onder korting van het gunt hy rentmeester op het een en ander bereids aan gem. L[t] Drossard Vignon ter goeder reekening souden mogen verstrekt hebben, met ernstige last en recommendatie aen hem rentmeester, om in het examen der bescheiden welke aan hem door voorn. L[t] Drossard sullen werden overgegeeven attent nae te gaan, of in het doen dier verschotten, de noodige menage is gebruykt ten eynde geene noodelooze kosten opgegeven nog ten laste van de drie landen van Overmaze, off de Cassa der geconfisqueerde goederen voldaen werden.

Ten derden om te betaalen aen den scherprechter wegens executiën door denzelven gedaan en nog onvoldaen gelaaten volgens de laest overgeleverde specificatie sub N° 3 by syne voorsz. missive gevoegt eene somme van *f* 715, alsmeede om aan den scherprechter te voldoen zyne specificatiën, wegens de executiën na gem. tyd gedaan, mits die specificatiën voor elk der geëxecuteerde niet hooger ingericht zyn als op den voet van de eerstgem. specificatiën, en daarop niet zyn gebragt voor executiën van andere crimineele delinquanten tot de voorsz. bende niet behoord hebbende.

Ten vierden betreffende de staten van de gerechtskosten door scheepenen van Valckenburg geformeert en tot 91 in getal aen hem rentmeester overgegeeven en by zyne eerstgemelde missive gevoegt, dat haar Hoog Mog. in consideratie van de meenigvuldige moeyte en vacatiën dier schepenen en den secretaris van Valckenburg door het groot aantal der crimineele gevangenen by hen lieden berecht gehad hebben, wel willen permitteeren, dat dezelve in dit singulier geval eenigsints werden gesalarieerd, dog dat het aen Haer Hoog Moogende gebleken is dat de voorsz. Staaten op een allesints exor-

bitante wyze syn ingesteld en sodanig dat Haar Hoog Mog. geensints kunnen toelaten dat deselve offschoon by hem rentmeester van *f* 31970,09. 2 op *f* 15955 licht gemodeert met de laestgem. somme selfs voldaan werden, dat Haar Hoog Mogende in 't bysonder met betrekking tot de voorsz. Staten met veel bevreemding syn onderricht dat onder deselve voor den L[t] voogd des Lands van Valckenburg, als een emolument van 'tzelve ampt is bereekent een somme van *f* 5341,14 ofschoon aan denzelven deswegens nietwes kan werden geleeden. Dat Haar Hoog Mog. insgelyks niet alleen als een corruptueelen aenmerken maar selfs by het 55 art. van het *Reglement styl en manier van procedeeren in de drie landen van Overmaze van dato 15 October 1663* verbooden vinden, dat een secretaris tegelyk schepen zouden wezen van een en dezelve bank en dat overzulks ten eenemaal ongepermitteerd is, dat de secretaris vau Valkenburg in de verdeeling der rechten, die voor scheepenen bereekent werden, zyn aendeel zoude genieten, even alsof dezelve in qualiteyt van scheepen by de besognes en vacatiën over soodanige saken altyd teegenwoordig waren geweest, daar voornamentlyk zyn presentie heeft gedient als secretaris en hy in die qualiteyt sig niet vermag te absenteeren, en daarvoor ook niet nagelaten heeft te declareeren, en wel op eene wyze die veel te hoog is: dat haar Hoog Mog. dienvolgende hem rentmeester niet verder kunnen authoriseeren dan om ter voldoeninge van de voorsz. 91 overgeleverde Staaten der Gerichtskosten te betaalen aan scheepenen van Valckenburg, daaronder niet begreepen den secretaris in qualiteyt van meede scheepen eene somme van *f* 6850. licht te verdeelen onder de resp. scheepenen na mate van de calculatie door hem rentmeester by zyne memorie van consideratiën gemaakt, voorts aen den secretaris van Valckenburg in die qualiteyt ter sake voorsz. eene somme van *f* 4200,—, voor de rechten van adviseurs *f* 135,— en voor de boode *f* 750,—. Item nog aan het voorsz. gerecht van Valckenburg voor de kosten van proclamatiën der vaste goederen van 15 crimineele geëxecuteerdens en fugitiven, mitsgrs. het maken van liquidatiën door hetzelve gerecht van Valckenburg overgegeeven volgens het extract sub N° 6 by de laestgem. missive van hem rentmeester gevoegd eene somme van *f* 1568,05 en dus te samen *f* 13503, 18 Brabands Maestrichter cours, daerinne

begrepen alle verdere devoiren, weegens inventarissen, opmaken van staten van goederen, scheydingen en deelingen van boedels voor sooverre deselve tot lasten van de drie landen van Overmaze of de cassa der geconfisqueerde goederen souden kunnen gebragt worden of andere vacatiën de voorsz. geëxecuteerdens en fugitiven regardeerende.

Ten vyfden betreffende de Staat van kosten door den gerechte van *Heerlen* overgegeven in de maand Juny 1774 dog naderhand weegen eenige abuyzen geredresseert en overgebragt in de Maand Juny 1775 mitsgaders door hem rentmeester by zyne eerstgem. missive overgesonden, dat haar Hoog Mog. dezelve meede zeer hoog ingestelt vinden, en daar op diezelfde reflexiën moeten maken, ten opsigte van het gunt daaronder is begrepen, voor den substituut-schout en substituut-secretaris, voor sooverre de laatstgem. meede als scheepen, aldaar fungeerd, als op die van het gerechte van Valkenburg en dienvolgende hem rentmeester alleen authoriseeren om ter voldoeninge van gem. staat te betalen aan scheepenen van Heerlen daaronder niet begrepen den substitut-Secretaris in qualiteyt van meede scheepen eene somme van *f* 2133,— te verdeelen onder de resp. overige scheepenen na mate van de calculatie door hem rentmeester by syne memorie van consideratiën opgegeven aan den secretaris van Heerlen de somme van *f* 1400,- , voor de regten van den bode *f* 300,—, van den landmeter *f* 80,— en dus te samen eene somme van *f* 3913,—. Licht daerinne begreepen de verdere vacatiën soo weegens twee crimineele proceduren en contimacieele vonnissen als de nadere gedaane inventarissen van het voorsz. gereebt uytgezondert egter de nadere staat van vacatiën van gedeputeerde scheepenen en secretaris van Heerle aan hem rentmeester byzonderlyk overgegeven en uytgetrokken tot eene somme van *f* 189,15, welke hy rentmeester mitsdien, geauthoriseerd werd te voldoen met eene somme van *f* 100 licht.

Ten 6 dat haar Hoog Mog. hem Rentmeester nog authoriseeren om den staat van kosten voor den gerechte van *Beek* overgedragen, bedragende de somme van *f* 410,10 te voldoen met *f* 200 licht.

Ten 7 om de overgegevene staat van kosten van den gerechte van *Klimmen* bedragende *f* 81,10 te voldoen met de somme van *f* 50 licht.

Ten 8° om de drie staten van kosten van den advocaat Limpens

en Procureur Guinoseau het officie en hare resp. qualiteyt bediend hebbende, soo ten tyde van den Lt Drossard Farjon, als daernae, wanneer den Lt Drossard Vignon heeft gefungeerd, in aenmerking dat dezelve Practicyns geduurende deze procedures altoos syn gedefroyeert ten kosten der drië landen van Overmaze of van voorsz. cassa der geconfisqueerde goederen te samen te voldoen met *f* 3350. licht, te verdeelen, twee derde parten voor gem. advocaat en een derde part voor voorn. procureur.

Ten 9[e] om de overgeleverde declaratiën van den procureur d'officie Hendrik Pelt te voldoen met eene somme van *f* 80 licht.

Ten 10° aen den Burgemeester van Beek Lambremont *f* 100, aan de beide burgemeesters van Schimmert *f* 80, den burgemeester Ubags *f* 32,10; aan de burgemeesters van Heerlen eene somme van *f* 80 licht; aan den stadschirurgin Lucy weegens devoiren en vacatiën door hem aangewend in 't assisteeren by tortuur verbinden en cureeren van crimineelen, tydens den Lt Drossard Farjon heeft gefungeerd eene somme van *f* 400 en aan den geswooren chirurgin Forriauw *f* 350, alles ter voldoening van hunne overgeleverde declaratiën breeder by de consideratiën en de laestgem. missive van hem rentmeester vermeld.

Ten 11° dat haar Hoog Mog. hem rentmeester wyders authoriseeren sodra de boedels der reeds geëxecuteerden en fugitiven behoorlyk syn gered en de documenten daertoe relatif ten comptoire van hem rentmeester zullen zyn overgebragt, om aan schepen, secretaris ende bode van Valkenburg voor elk der delinquanten welke op den 22 Juny 1775 en daernae mitsgrs. nog in het vervolg uit kragte van vonnissen van gem. scheepenen van Valkenburg en Heerlen reeds den complice der meergenoemde bende zyn gestraft of nog gestraft zouden mogen werden, in de plaats en ter voldoeninge der gerechtskosten in dit extra ord[s] geval te betaalen voor degeenen die met de dood gestraft zyn, in eens zonder meer de somme van *f* 175 licht te verdeelen op de volgende wyze voor schepenen egter daaronder niet begrepen den secretaris off desselfs substitut als medescheepen *f* 100, voor den secretaris *f* 48, den bode *f* 9 en voor het inventariseeren der meubelen en het formeeren van de staten, van goederen voor gedeputeerde scheepenen en secretaris *f* 18 licht, voor de

rechten wegens een gelijk crimineele met geeseling of bannissement gestraft de somme van ƒ 87,10 licht, en voor de rechten weegens een fugitiven en in contimacium gebannen ƒ 60 licht, naar rato te verdeelen na aftrek van de rechten van den bode daaruit volgens taxaat van den rechter te voldoen, en welke somme aan de respectieve gerechten voor ieder crimineele tot gem. bende behoort hebbende in het vervolg door hem rentmeester zullen moeten werden betaalt nae het overbrengen van de penningen der verkogte meubelen en exacte staten der goederen van sodanige geëxecuteerdens mitsgrs. scheydingen en deylingen van dien.

Ten 12e om aan den Lt Drossard gedurende de voorszeide procedures voor het vervolg te betaalen voor desselfs advocaat en procureur wegens ieder geëxecuteerde met de dood gestraft en zijnde geweest een complice der voorsz. bende eene somme van ƒ 60 licht en voor ieder fugitif en in contumaciam gebannen of andere crimineelen met geeseling of bonnissement gestraft de somme van ƒ 40, licht mits geene verdere kosten hoegenaemt in reekening te valideeren.

Eyndelyk dat haar Hoog Mog. hem rentmeester authoriseeren ingevalle de perm. van de geconfisqueerde goederen geprovenieerd ende by hem reeds ontfangen, en die welke by hem nog moeten werden ontfangen ter somme van ƒ 3772,12. 1 by zyne laestgem. missive en overgeleverde reekening breeder gespecificeerd, te samen niet toerykende souden mogen syn, om daaruit de nog onbetaalde kosten, sooals deselve invoege gemelt zyn, gemodereert te voldoen om het gunt daeraan souden mogen ontbreeken, op te geeven aen de stenden en ontfangers der drie landen van Overmaze en teegens behoorlyke quitantie van dezelve ter betalinge van de voorsz. kosten te ontfangen met verdere last aen hem rentmeester om de specifique reekeningen welke alle drie maanden door hem Lt Drossaard 's lands van Valckenburg aen hem sullen werden overgegeven van de door hem betaalde en verschoote kosten, welke een prompte voldoening vereyscht hebben, met syne consideratiën hoe en op welke wyze de door hem daarin gebragte posten souden behooren gevalideerd te werden aen haer Hoog Mog. over te zenden, met byvoeging van een korte staat van zyn ontvangst der penningen van de geconfisqueerde goederen geprovenieerd, alsmeede van de penningen welke door de

stenden en ontfangers der drie landen van Overmaze die hem tot subsidie ter dier sake souden mogen verstrekt zyn, ten eynde daerop by haar Hoog Mogende sodanig te werden geresolveerd als bevonden zal werden te behooren. En is nog goedgevonden en verstaen dat den Luit[t] Drossard des lands van Valkenburg Vignon zal werden aengeschreven, dat haer Hoog Mogende goedgevonden hebbende aen hem geduurende de procedures teegens de complicen van de beruchte bende booswigten voor het vervolg voor desselfs advocaat en procureur toe te leggen weegens ieder geëxecuteerde met de dood gestraft eene somme van *f* 60, licht en voor ieder fugitive en in contumaciam gebannen of andere crimineele met geeseling of bannissement gestraft de somme van *f* 40 licht door den rentmeester van Panhuys aan hem te betaalen, haar Hoog Mog. intentie is dat geene verdere kosten van verteeringen, voitures of paardenhuur desweegens in reekening zullen mogen gebragt werden als zulks interdiceerende by deezen, met verdere last aen hem Lt Drossard om niettemin in persoon by te woonen de respective crimineelen verhooren, en zulks zoo wel die sonder als door middel van scherprechter examen geschieden, mitsgaders de executiën der vonnissen, en om na behooren agt te geven, dat daarinne het recht der hoge overigheid werde bewaerd, en de goede ordre en alle omsigtigheid werde geobserveerd sonder dat hy Luit[t] Drossard sig daarvan sal mogen ontrekken, of zulks overlaten aan den advocaat of procureur, welke hy zal willen gebruiken, maar ter contrarie zorge te dragen, dat in de voorsz. zake, nogte in eenige andere zyn officie betreffende door zyne practisins niets werde gedaan of verrigt, als op zyn naam of die van zyn principaal en met zyn kennis verdagt zynde dat hy L[t] Drossaard voor hunne verrichtingen, soo daarinne eenige onbehoorlyke zaaken souden mogen plaats hebben ook zal zyn en blyven verantwoordelyk evenals of door hem selfs waren verrigt; dat haar Hoog Mog. hem Lt Drossard verders gelasten sorge te dragen dat in het vervolg by het executeeren van crimineele vonnissen geene maaltyden voor hem officier en gerechten mitsgrs. andere persoonen ten koste van den lande van Overmaze of der geëxecuteerdens werden aengerecht, en dat in het generael alle nodelooze kosten werden gemenageerd, blyvende hy Lt Drossard of wel desselfs principaal voor het overige gehouden te

verschieten de kosten van dentensie der gevangenen en de noodige commandoos ter bewaring van dezelve gebruykt werdende, mitsgaders alle de verdere te vallen kosten, welke een prompte voldoeninge vorderen en geen uytstel konde leyden, mitsgaders waarop geene consideratiën of reflexiën kunnen vallen, en om voorts daarvan alsmeede van het gunt weegens vuur en licht voor de commandoos het defroyement van de escortes by het doen der executiën, de huur van voitures en paarden, voor den 's lands doctoor en chirurgin en scherprechter, mitsgrs. van dezelve devoiren en verteeringen zouden mogen betaald zyn, alle drie maanden een specifique reekening aen den rentmeester van Panhuys over te geven, omme dezelve aan haar Hoog Mog. over te zenden.

En sal extract van deeze haar Hoog Mog. resolutie werden gesonden, zo aan den rentmeester van Panhuys voornt als aan den Lt Drossard 's lands van Valckenburg Vignon mitsgaders aan den Lieutenant voogd van denzelven lande, om te strekken tot derzelver narigtinge en zig daernae te reguleeren respective en met last aan den eerstgem. om van den inhoud van deeze haar Hoog Mogende resolutie de gerechten en secretarissen van Valkenburg en Heerlen voornt alsmeede alle verdere persoonen daarin geconcerneerd voor sooveel elk van haar aenbelangt de verdere communicatie te geeven, gelyk meede eyndelyk extract van deeze haar Hoog Mog. resolutie gesonden sal werden aen de stenden der drie landen van Overmaze, voor sooverre betreft het subsidie door haar te furneeren, met last om aen den rentmeester van haer Hoog Mog. domeinen van Panhuys onder deszelfs quitantie ter hand te stellen soo veele penningen als dezelve rentmeester tot het doen der betalingen van de onkosten der crimineele procedures teegens de beruchte bende booswigten nog sonden mogen te kort komen, en aen hen lieden sal komen op te geeven ten eynde de gemelde kosten sonder verder uitstel konnen werden voldaan en betaalt. En eyndelyk in agting genomen zynde dat uit de voorsz. missive van gem. rentmeester en daerby gevoegde stukken nader aan haer Hoog Mog. is gebleken, dat wanneer by vonnisse der rechteren in Braband en andere generaliteytslanden boven en behalven de condemnatie der delinquante in de kosten der crimineele procedures en der misen van Justitie, de goederen der

delinquanten werden geconfisqueerd verklaard door de verschillen, welke daarover tusschen de officieren ter eenre en de weduwen of kinderen van de gecondemneerde ter andere zyde ontstaan de executiën dier vonnissen en dat opsigt veel moeyelykheeden en kosten van nieuwe procedures niet alleen zyn onderheevig maer dat bovendien de onschuldige weduwen en kinderen van sodanige geëxecuteerde delinquanten veeltyds van het middel van bestaan werden ontzet en tot totale armoede werden gebragt dat om sodanige en andere redenen reeds overlange in verscheide ryken en staaten en speciaal in eenige provinciën deezer vereenigde Nederlanden het voorsz. recht van confiscatie ten eenemael is gederogeerd en afgeschaft. Is nog by deeze geleegendheid goedgevonden en verstaen, dat aen den rade van Braband en Landen van Overmaze mitsgrs. aan den raad van Vlaanderen, alsmeede aan het Hof geordonneert in het overquartier van Gelderland te Venlo resideerende respectivelyck zal werden aengeschreven om aen haer Hoog Mogende toe te zenden dezelver nadere consideratie en advysen, voor sooverre reeds zouden mogen op deeze materie geadviseert hebben, of na hun lieden opiniën in de Generaliteyts-Landen onder de souverainiteyt van Haar Hoog Mog. en hun lieden jurisdictiën ressorteerende het voorsz. recht van confiscatie daer hetzelve tot hiertoe souden mogen plaats hebben gehad niet in het generaal zouden kunnen en behooren te werden afgeschaft en gederogeert, ten dien effecte dat geene confiscatie van goederen in het geheel of ten deele zouden mogen werden gedecerneerd, hetzy by de Hoven van Justitie of by eenige andere rechtbank der voorzeide landen om welke oorzaak of deliet het ook zouden mogen weezen, groot of klein, geen altoos uitgesondert en zelfs niet het crimen perduellionis of laesæ majestatis; dan of er particuliere reedenen alsnog exteerden waarom in de voorsz. landen onder hun lieden respectieve jurisdictiën behoorende by aanhoudendheid van het voorsz. recht gebruik zouden behooren gemaakt te werden, omme de voorsz. consideratiën en advyzen ingekomen zynde daarop by haar Hoog Mog. alsdan verder te werden geresolveerd, zooals ten meesten nutte van de landen en de ingeseetenen van dien zal werden geoordeelt te behooren.

N° 5. ***Plakaat over de afschaffing der kermissen in het land van Overmaas en over het dragen van verboden wapenen.***

— 7 Mei 1777. —

De Staaten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. Allen dengeenen die dezen zullen zien ofte hooren lezen. Salut. Doen te weeten, dat wy in ervarenisse zyn gekomen, dat nietteegenstaende onze Placaaten van den 6 September 1661, 25 Nov. 1665, 4 Juny 1683 en andere de doodslagen, vechteryen, het dragen van onbehoorlijk geweer en verdere ongeregeldheeden niet alleen niet en komen op te houden maar zelfs vooral in onze landen van Overmaze meer en meer toeneemen, zeer veroorsaakt werden door het dragen en gebruyken van zeer zwaare stokken voorsien met knodsen, pin beslagen met yzer, koper en ander metaal. Dat ook verscheide abuyzen en faulten gecommitteerd werden by eenige van onze en onze vasallen officieren in onze landen van Overmaze aengaende de crimineele zaaken ofte vervolging van misdaaden, 't zy in het conniveeren, dissimuleeren, composeeren, transigeeren ofte wel in 't pleegen en useeren van andere onbehoorlykheden ende indirecte middelen ten reguarde van de facten ofte delicten, straffe ende correctie vereyssende, nietteegenstaende onze vorige placaten, reglementen en ordonnantiën daertegens gemaakt, soo is 't dat wy daarteegens nog nader willende voorsien alvorens gehad hebbende het advis van onzen rade van Braband in de handen van Overmaze by vernieuwing van onze vorige placaten, reglementen en ordonnantiën, welke wy willen, dat in allen opsigte sullen geobserveert en naagekomen zullen moeten werden voor zooverre dezelve niet speciaal by deezen zullen zyn gealtereerd; voorts hebbende goedgevonden te ordonneeren, gebieden en statueeren, gelyk wy ordonneeren, gebieden en statueeren by deezen dat voortaan niemand zig zal hebben te verorderen, uitgenomen onze officieren en met derzelver kennisse hunne dienaren van Justitie met eenige zakpistolen en schietgeweer, alsmeede met lange messen met spitse punten, stokken met deegens, priemen ofte die van onderen met knotsen, pinnen ende met yzer, koper ofte ander metaal voorsien ofte beslagen zyn, zullende oversulks aan niemand gepermitteerd weezen eenige andere stokken te dragen dan de sulken, die van onderen en boven

niet exedeeren de dikte van een ordinairen rietstok ofte met eenig ander onbehoorlyk geweer hoegenaemd sig bedektelyk of openbaarlyk te waapenen ofte met zig te dragen op poene dat hy zoverre ymand met er daad daarop bevonden werd ofte met geloofwaardige getuygenis beweezen kan werden zulks gedaan te hebben, voor de eerste reyze zal verbeuren vyf en twintig guldens, voor de tweede reyze vyftig en voor de derde reyze hondert guldens boven bannissement voor eenige jaaren ter discretie van den Rechter.

Ende by zooverre ymand met eenige schietgeweer op of na een ander schiet, ofte met een mes, stok als voorschreven is ofte ander onbehoorlyk geweer op of teegens ymand trekt ofte opligt, hetzy hy denzelve daermeede quetze of niet zal verbeuren eene boete van *f* 50 en zo hy daermeede iemand zwaarder wonde infligeert dan een keurwonde *f* 75 en bovendien nog aen den lyve zal gestraft werden na exigentie van zaaken, ordonneerende en statueerende meede, dat ingevalle eenig delinquant de voorschreven boetens niet zoude kunnen betalen dezelve in plaats van dien met publique geeseling en bannissement zal werden gestraft, voorts ordonneeren en statueeren wy meede, dat soo wanneer ymand op of teegens een ander trekt een gemeen mes, 't zy daer meede ymand grieft of niet zal verbeuren *f* 25 gelyk ook verbeuren zal die ymand dreygt met een zwaarder hand, hetzy stok, kan of andersins te slaen, schoon hy dezelve daermeede niet en raakt of kwetze.

En naardien wy verder in ervaringe gekomen zyn, dat verscheide slageryen en vechteryen geschieden met voorbedagte weeten, koelen moede en met opzet by dage en by nachte in publique huyzen, herbergen als op publique Heere straaten en weegen, by aenrandingen zamenrottingen als andersintz en dat veele officieren over sodanige delicten met de delinquanten composeeren en zig met geldboete contenteeren zelfs buyten kennis en decreet van de Rechten, zo hebben wy goedgevonden tot voorkoming van al hetzelve te ordonneeren en te statueeren, gelyk wy ordonneeren en statueeren by deezen dat voortaan onze officieren teegens zodanige delinquanten als publique straatschenders en perturbateurs van de gemeene ruste extraordinairie zullen procedeeren, hetzy by apprehensie of indaging in persoon,

sullende de rechters gehouden weezen dezelve boven de geincurreerde amende en de vergoeding van de kosten, schaden en interessen de gequetzen toegebragt, hetwelk wy willen en begeeren dat door den Rechter, welke zal zyn competent om te oordeeelen over het voorschreeve delict te gelyk by desselfs vonniss tot een seekere somme naer billykheid ende qualiteyt van den gequetzen zal moeten werden getaxeerd, te straffen met incarceratie, bannissement en zelfs met lyfstraffe naar exigentie van zaakon. En ten eynde des te beeter ontdekt werdende daaders van soodanige faiten, gelasten en beveelen wy aen alle herbergiers dat zodra ten hunnen huyzen eenige slagerey zal zyn voorgevallen, of dat dezelve by of omtrent hunne huyzen werden geperpetreerd, nadat eenige rusie of oneenigheeden ten hunnen huyse is geweest, daervan aenstonds zullen moeten kennis geeven aen den Officier hunner voors. plaatsen of by desselfs absentie aen diegeene, welke de zaaken van denzelven officier waerneer en ingevalle bevonden mogt werden dat zoodanige herbergier daaromtrent in gebreeken zoude komen te blyven of onwillig waare van hetgeen ten zynen huyze en in zyn byweezen voorgevallen is, een behoorlyke verklaring onder eede of presentatie van dien te passeeren, zoodanig herbergier verbeuren zal de eerste reyze een boete van drie gulden voor elke dag, dat hy daerinne nalatig of onwillig is geweest, en de tweede maal boven gelyke tyd, den tyd van ses weeken en de derde maal voor altoos zal worden geinterdiceerd eenige herberg te houden, binnen onze Landen, en dat in cas eenig herbergier aen den officier of rechter van zyn woonplaats bevonden werd teegens de waerheid voorgegeeven te hebben den dader of daders niet te weeten of niet gekent te hebben, dezelve voor altoos zal werden gebannen uit onze Landen van Braband en Overmaze, sonder ooit of ooit daerinne wederom te mogen komen op poene van zwaarder straffe.

En naardien de meenigvuldige kermissen ende feestdagen dewelke van tyd tot tyd op verscheide tyden en plaatsen door de ingeseetenen van onze Landen van Overmaze gehouden en geviert werden, veel de oorsaaken zyn en aanleyding geeven tot vechteryen, slageryen en andere ongereegeldheeden, zo hebben wy goedgevonden alle dezelve kermissen te verbieden mitsgaders voor altoos af te schaffen, in onze voorsz. Landen, in zoodanige kermisweek als men tot nog toe gewoon

is geweest dezelve te vieren, zoals wy dezelve verbieden en afschaffen by deezen, zullende geen derzelver kermissen voortaan op een ander tyd meer gehouden mogen werden als op den eersten Zondag na den elfden November jaarlyks, en welke generale kermis uiterlyk en ten langsten niet meer als drie dagen zal mogen duuren, sonder dat op die dagen in de Roomsche kerken, eenige buytengewoone dienst zal mogen werden verrigt als die tot nog toe op de gemd. drie dagen gewoonlijk is verrigt geworden. En alzoo wy verder in ervaaring zyn gekomen dat sommige Schouten, Scheepen, Secretarissen en Bodens de officieren door ons aengestelt of derzelver Substituuten met zeer zware kosten bezwaaren, zoo in het neemen van informatiën, visitatiën en gerechtskosten, in zaaken waerin alleen pro justitia werd geageerd, sonder dat de officieren daeruit voor sig zelven eenig voordeel genieten en dan ter contrarie van sommige officieren door onze vasallen aengesteld niets desweegens werd gevordert, waerdoor de officieren door ons aengestelt werden afgeschrikt, na behooren te informeeren en te ageeren, in zaaken waervan geen premiën, amenden of boetens kunnen werden getrokken, zoo is het dat wy tot voorkoming van hetzelve by deezen verklaren, onze wille en intentie te zyn dat de respective schouten, scheepenen, secretarissen en boodens niets ten lasten van onze en onzen vasallen officieren mogen vorderen, maar ter contrarie gratis derzelver officie respectivelyk gehouden zyn te presteeren in zaaken, waarin dezelve officieren alleen pro justitia informeeren en ageeren, buyten eygen profyt zoo wanneer van de delinquanten niets te haalen is, of dat teegens dezelve als voortvlugtig by contumacie werd geprocedeert, dat daerenteegen in die gevallen, waerin de officieren ontfangen eenige amendes, te gelyk zullen zorge dragen dat voldaen werde 't geent schout, scheepenen, secretaris en bode respectivelyk is competeerende, zoo weegens het hooren van getuygen als andersints of dat by nalatigheid van dien zodanig officier voor de voldoeninge der jura zal zyn aenspreekelyk en verbonden, zullende ook alle officieren ingevalle de zaaken tot compositie over de poene en mulcte gedisponeerd is, gehouden weezen over het gecompenseerde fait in een gebonden register daertoe afsonderlyk te houden, acte te laten opstellen onder de signature van den secretaris en eene scheepen van het ressort van den misdadiger waarinne de

amende of mulcte mitsgaders de onkosten dog separatelyk en distinctelyk van den anderen zullen werden gespecificeerd en uitgedrukt de soorte van het feyt misdaad of crimen en waarover deze compositie geschied; in welk register ook zullen werden geschreeven alle propositiën van den officier omme decreet van apprehensie of dagvaerdinge in persoon met de dispositie daerop gevallen, alsmeede alle crimineele vonnissen, zo interlocutoir als difinitief, waer af de secretarissen gehouden zullen zyn voor het eynde van de maend February van jaar tot jaar een dubbeld cohier of extract authenticq te zenden aen onzen Rade van Braband onder haar signature, om door het offiicie fiscal gevisiteerd en geexamineert te werden op verbeurte van *f* 50 in cas van nalatigheid of voor elk defect, dat daerinne bevonden zal worden door den secretaris gecommitteerd te zyn en byaldien bevonden werd dat de officieren voortaan mogten hebben gecomposeerd over eenig feyt, zonder dat daervan is gemaakt een acte in voege voorschreeve, zal zoodanig officier verbeuren telken reyzen drie dubbeld van het geent dezelve officier weegens zoodanige compositie heeft ontfangen, onvermindert de correctie of straffe plaats hebbende teegens onbehoorlyke compositiën, byaldien dezelve zoude zyn geschied over feyten en delicten waerover naar recht of onze vorige placaten geene compositiën zyn toegelaten. En alle welke · boetens by de officieren of secretarissen verbeurt werdende, sullen werden geprofiteert voor een derde door de hooge overigheid, een derde door den fiscaal van Braband en het overige derde door den aanbrenger.

En ingevalle de officieren voortaan nalatig mogte weezen om naar behooren te bewyzen of informatiën in te winnen, zodra tot hunne kennisse zal zyn gekomen dat eenig delict is geperpetreert waerover aen hen de kennisneeminge competeerd, zoo authoriseeren en ordeneeren wy by deezen onzen Procureur-Generaal ten kosten van zoodanige nalatige officier de bewyzen en informatiën in te winnen en teegens denzelve officier alsmeede teegens den misdadiger voor onzen Raade en leenhove van Braband alhier in den Hage, sonder eenige conniventie of dissimulatie te procedeeren gelyk hy bevinden zal te behooren. En opdat niemand van hetgeene voorschreven staat eenige ignorantie hebbe te pretendeeren, so ordonneeren wy dat dit ons placaet mede alomme werde gepubliceerd en geaffigeerd ten plaatse daer men

gewoon is binnen onze Landen van Overmaze zodanige publicatie en affixien te doen.

Aldus enz.

N° 6. *Lijst van eenige andere Resolutiën der Staten-Generaal over deze bende.*

(1773—1778.)

N° 1. 1773, 4 Juny. Requeste van den Lieutenant-Drossard van Valkenburg, versoekende ontheft te werden van crimineele kosten, welke hy heeft moeten supporteeren, weegens het apprehendeeren en teregtstellen van een meenigte Landloopers en Gaauwdieven, met versoek, dat deselve door de Gemeente mogte werden gedragen: aan den Raad van Braband om advis. Advis der Commissarissen op 30 Sept. 1773.

N° 2. 1773, 30 Augustus. Requeste van scheepenen van Valkenburg, versoekende voorsieninge omtrent het draagen der kosten weegens het apprehendeeren en teregtstellen van die bende: Commissarissen. Rapport en Resolutie desweegens 2 Nov. 1773.

N° 3. 1773, 1 December. Missive van de Staaten der drie Landen van Overmaaze, houdende haar beswaar over die Resolutie.

N° 4. 1773, 24 December. Missive van den Lieutenant-Drossard met een lyst van de gedaane onkosten.

N° 5. 1773, 15 November. Missive van den Lieut.-Drossard 's Lands van Valkenburg, representeerende de inconvenienten waaraan onderheevig was in het ter executie brengen van de crimineele vonnissen binnen eenige Banken, versoekende dat moge werden verklaard, dat alle crimineele vonnissen voor den gemeene Lands-Huise binnen Valkenburg moeten werden ter executie gebragt, en op het Galgeveld aldaar worden verplaatst.

N° 6. 1774, 1 Maart. Requeste van de Weduwe van den geweese L[t] Drossard Farjon, versoekende voldoening der verschotten door haar man gedaan, weegens de executiekosten van eenige gaauwdieven, en om eenige penningen op reekening te moogen hebben.

Nadere Requeste van deselve desweegens. Commissarissen 25 Mey 1774.

1774, 10 Juny. Rapport en Resolutie.

1774, 5 September. Missive van den Rentmeester Panhuys, houdende antwoord op gemelde Resolutie, en sendende daarnevens over de staaten van de verkogte goederen. Commissarissen.

1774, 28 September. Request van Scheepenen en Secretaris versoekende alteratie in boovengemelde Resolutie: Commissarissen.

1774, 7 October. Rapport: Aan den Raad van Braband om advis.

1774, 11 Nov. Advis der Commissarissen op bovengemeld stuk.

1774, 16 Dec. Resolutie desweegens.

N° 7. 1774, 18 April. Geapprobeert de aanstelling van Vignon tot L[t] Drossard van de Lande van Valkenburg.

N° 8. 1774, 10 Mey. Missive van den Lieutenant-Drossard voorstaande om tot vermyding van kosten, de executie van de gevangene gauwdieven tot Valkenburg te mogen doen.

10 Juny. Rapport en resolutie.

N° 9. 1774, 20 Mey. Requeste van de Schouten en crimineele Officieren van de Heerlykheeden in den Lande van Valkenburg, ten einde de kosten van de delinquanten van de fameuse bende gaauwdieven door de Landen moogen werden gedraagen, dat aan haar een tractement mogen werden toegelegt; alsmeede om te assisteeren by het omleggen der Beeden by de Landdaagen.

N° 10- 1774, 13 Juny. Requeste van Lambrechts, Weduwe van den Cipier te Valkenburg, versoekende haar Hoog Mogende voorsiening om te obtineeren betaaling van de Weduwe Farjon, weegens het onderhoud van gevangenen aldaar.

N° 11. 1774, 8 July. Missive van den Lt Voogd en Lt Drossard van de Lande van Valkenburg, kennis geevende van het pleegen van excessen in het stuk van de jagt, door de ingezeetenen aldaar, met haare consideratiën tot weeringe van hetselve.

N° 12. 1774, 6 September. Missive van den Lt Drossard, houdende een berigt van de procedures door hem gehouden en nog te houden, teegens de bende gaauwdieven, met eenige consideratiën van denselve; soo over de onkosten desweegens vallende, als op de manier van procedeeren.

N° 13. 1774, 13 December. Missive van Scheepenen der stad Valkenburg kennis geevende, dat verscheide van de benden gaauwdieven sig hadde geretireert op het Oostenryks territoir, en van de

demarches welke sy hadde gedaan om deselve aldaar te doen arresteeren en overleeveren, alsmeede van het antwoord daarop ontfangen, en versoekende favorable reflexie op haar versoek om gededommageert te worden voor de extraordinaris diensten, welke sy nu soo lange hadde moeten doen.

N° 14. 1775, 11 January. Missive van den Lieutenant-Drossard van Valkenburg, kennis geevende dat hy op de *Biese* (1) seeker persoon hadde doen apprehendeeren en in de gevangenis stellen, en dat geinformeert was dat die van Geleen en Amstenraad daartegens resistentie souden gebruiken, versoekende te mogen weeten hoe hy sig daaromtrent sal gedraagen.

1775, 16 dito. Missive van den Lieutenant-Voogt en scheepenen van Valkenburg, kennis geevende dat die resistentie was geschied.

N° 15. 1775, 9 Maart. Missive van den Drossard van Daalhem en 's Hertogenraaden, versoekende dat de stenden van die landen mogen werden bevryd van het draagen der justitiekosten, aan die van Valkenburg geaccordeert.

1775, 9 Maart. Missive van den Drossard van Valkenburg versoekende, dat gemelde stenden alsnog mogen werden gelast hun contingent daartoe op te brengen, of anders haar Hoog Mog. nader voorsiening.

1775, 16 Juny. Rapport en resolutie van hetzelve.

N° 16. 1775, 9 Oct. Geapprobeert de aanstelling van Pelerin tot L[t] Stadhouder van de leenen, en L[t] Voogt van den lande van Valkenburg.

N° 17. 1775, 11 Dec. Missive van den L[t] Voogt en L[t] Drossaard van den lande van Valkenburg, voordragende den bedroefde staat, waarin de gemelde landen zich bevinden door de ontdekking en executie van de bende boosdoenders en houdende eenige consideratie tot herstel van gemelde land.

N° 18. 1776, 19 Febr. Missive van den Lieutenant-Voogd en scheepenen der stad en Heerlykheid Valkenburg, te kennen geevende, dat door haar was geapprehendeert eenen D. Spee, een van de complices der bende gaauwdieven, welke de tortuur hadde uitgestaan,

(1) Biese, gehucht onder Schimmert, ten deele aan Oostenrijk en ten deele aan de Staten behoorende.

dog tot geen confessie was te brengen, versoekende om op de bewysen tegens hem te mogen voort procedeeren, en het vonnis op te maaken.

6 Maart. Rapport en resolutie.

N° 19. 1776, 23 Febr. Rapport en resolutie op een missive van den Lieut.-Voogd en Lt Drossard van Valkenburg in het breede voordragende de droevige toestand waarin gemelde Land sig bevind, veroorsaakt door de bende gauwdieven aldaar ontdekt, en voorts verscheide middelen voordraagende, soo omtrent de Politie als crimineele procedures aldaar.

N° 20. 1776, 23 Mey. Missive van denselve, houdende eenige informatiën tot introductie van de middelen van Politie.

N° 21. 1776, 23 July. Requeste van Schoemakers, Weduwe Spee, sig beklaagende over een important grief aan haar door scheepenen van Valkenburg toegebragt, door seeker crimineel vonnis teegens haar man, versoekende dat hetselve mooge werden ingetrokken, en aan haar gepermitteert sy om het lyk van haar man te mogen ontgraven, en op een ordentelyke manier ter aarde te bestellen. Aan den drost en scheepenen van Valkenburg om berigt binnen veertien dagen, met alle de documenten tot die saak behoorende over te senden.

14 Augustus. Berigt van den Drossard deswegens: Ter griffie gedeponeert.

20 Augustus. Berigt van scheepenen deswegens, aan den Raad van Braband om advies.

N° 22. 1776, 9 December. Missive van den Rentmeester van Panhuys, kennis geevende van syn verrigtinge ten opsigte van de geconfisqueerde goederen der geëxecuteerden en Fugitiven in den Lande van Valkenburg.

N° 23. 1777, 24 Febr. Requeste van de Wed. van wijlen den Lieutenant-Drossard Farjon, om gededomageert te worden van de extraordinaris vacatiën en gedaane verschotten by haar man gedaan.

N° 24. 1778, 27 Maart. Requeste van van den Heuvel, om als secretaris van de stad en vryheid van Valkenburg gededommageert te werden van de kosten door hem gedaan, in de saaken van de berugte bende gaauwdieven.

Le château de Vrymersum

à

St-ODILIËNBERG.

Plusieurs familles nobles ont eu autrefois leur résidence en cette paroisse. Les archives mentionnent entre autres les familles *de Haeften*, *de Baerle*, *de Wimar*, *de Harff*, *de Quadt*, *Schenck de Nydeggen*, *de Bors*, *de Theux*, qui habitèrent la maison noble d'Overen; les *de Zoutelande*, *de Velraedt*, *de Barbyr*, *de Cortenbach*, habitant la maison de Grand-Paerlo aujourd'hui presque totalement démolie; puis les *de Hanxler*, *de Horst*, *de Baexen*, *de Cameller*, *de Lom*, *de Feller*, *de Pollart*, *Simon de Vlodrop*, établis à Petit-Paerlo; d'autres enfin choisirent ici leur dernière demeure, tels que des membres des familles *de Hoen*, *de Wevelinchoven*, *de Schorsin* etc.

En attendant l'occasion de consacrer à ces familles une notice plus détaillée, nous allons rappeler ici spécialement celles qui, au moins depuis le 14me siècle, ont possédé la maison noble de Vrymersum.

Cet antique château, situé à l'est de la paroisse sur la rive gauche de la Roer, donnait, ainsi que la maison d'Overen, à son possesseur, pourvu qu'il eût les autres qualités requises, le droit de siéger parmi la noblesse aux Etats du Haut-Quartier de la Gueldre.

Primitivement ces Etats étaient composés de deux membres: la Noblesse, et les députés des Villes. Celui qui désirait être admis au premier membre, devait 1° prouver

son origine noble par l'exhibition de huit quartiers, quatre du côté paternel et quatre du côté maternel, dont l'authenticité devait être affirmée sous serment par deux membres de l'Ordre équestre; 2° être majeur et Catholique Romain; enfin 3° posséder une propriété noble, reconnue comme telle et située dans le Haut-Quartier (1).

Le 3 Novembre 1687 le roi d'Espagne, Charles II, décréta que l'assemblée des Etats serait dans la suite composée de trois membres: le Clergé, la Noblesse et les Villes; et que le Clergé serait représenté par l'Evêque temporaire de Ruremonde, le Doyen du Chapitre cathédral, et un Chanoine à nommer par le Gouverneur des Pays-Bas. Comme ce fut apparemment à ce décret que les Evêques de Ruremonde, jusqu'au commencement de ce siècle, empruntèrent leur titre de *Primat de la Gueldre*, nous le donnerons à la suite de cette Notice.

De l'ancien château de Vrymersum il ne reste plus qu'une tour ronde, et une partie des fossés qui l'environnaient; les autres bâtiments sont remplacés par des constructions servant de grange ou d'écurie.

Dans les plus anciens documents il est appelé *Vrimerssem*, *Vryemersheym*, avec quelques petites variantes dans l'épellation; plus tard il s'appelle *Frymerschem*, *Vrymerssum*, enfin *Frymersom* et *Frymerson*, corruption qui lui a fait donner, sur une carte géographique, le nom ridicule de *Vrijmetselaarshuis* (maison de francs-maçons).

Le nom paraît formé des trois anciens mots flamands: *vrij* (libre), *meersch* (marais) et *heim* (maison), et désigne par conséquent une *maison libre* située dans un terrain *marécageux*. Cette signification se vérifie encore aujourd'hui: à la moindre crue des eaux de la Roer les terrains environnants se trouvent submergés.

(1) Notice de M. J. B. Sivré dans le *Maasgouw* du 4 Août 1881, p. 534.

L'antique liberté ou franchise de notre château fut constatée officiellement, devant les bancs des échevins de Vlodorp et de Linne, le 22 Septembre 1609, à la demande de Jhr. Guillaume de Vrymersum; cette attestation portait que la grande ferme, située près de la maison et appartenant au dit Guillaume, fut dès le temps ancien *libre* de tout service avec cheval et bêche, et que celui, qui avait commis un meurtre, y restait *libre* pendant six semaines (1).

Il y a encore sur le Rhin, près d'Uerdingen, une seigneurie très-ancienne, du nom de Friemersheim, avec les mêmes variantes d'épellation que celles indiquées ci-dessus. La possession de cette seigneurie fut confirmée le 11 Mai 898 à l'abbaye de Werden, dans la province Rhénane, par le roi de Lorraine, Zwentibold; elle passa plus tard à l'abbaye de Campen. Le premier qui la reçut en fief de l'abbé de Werden, fut Guillaume de *Friemersheim;* en 1297 elle fut donnée en fief au Comte de Berg, puis au comte Everard de la Marck, enfin au comte Adolphe de Clèves, qui l'unit à sa principauté de Meurs (2). Dans son Histoire généalogique des pays de Cologne, de Juliers et de Berg M. Fahne cite plusieurs membres de la famille de Friemersheim (3), dont quelques uns se retrouvent dès 1230 dans les Annales de la Société historique du Bas-Rhin (4), comme ayant des relations avec l'abbaye de Camp, et dont d'autres étaient incontestablement possesseurs du château de Vrymersum à St-Odiliënberg, puisque nous les rencontrons comme tels sur la liste des Nobles du Haut-Quartier

(1) Sivré, *Inventaris van het oud archief der gemeente Roermond* t. II. p. 9.

(2) Teschenmacher, *Annales Cliviæ, Juliæ, Montium* etc. 1721 p. 252 et *Codex diplomatum* p. 52 n. LX. — Fahne, *Geschichte der Kölnischen, Jülichschen und Bergischen Geschlechter* t. I p. 105.

(3) Fahne, Op. cit. t. I p. 105, t. II p. 44, 112 et 182.

(4) *Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein*, t. XX p. 292, 305, t. XXI p. 232, t. XXIX p. 9.

de la Gueldre. Il est donc à présumer que ces deux familles ont eu une souche commune.

Comme premier possesseur connu de notre château nous croyons pouvoir regarder le chevalier Bove *de Vrimerssem*, qui scella, le 25 Janvier 1359, avec Henri de Vrimerssem, écuyer, le traité conclu entre les seigneurs, chevaliers, écuyers et villes des pays de Gueldre et de Clèves, et ayant pour but d'assurer la paix du pays, troublée depuis neuf ans par les guerres entre Renaud III, duc de Gueldre, et son frère Edouard. M. Fahne cite également un Bovo, seigneur *de Vremersheim*, qui, avec son fils Guillaume, donna en 1364 la liberté à quelques serfs, et engagea en 1366 sa seigneurie, à cause de dettes, au chevalier Jean, frère du comte Thierry de Meurs (1).

A cette époque la maison de l'Ordre teutonique à Vieux-Joncs, près de Bilsen, avait pour Grand-Commandeur Rutger *de Vrimersen* alias *Vliemerschem*, fils du chevalier Guillaume, et cousin d'un autre Guillaume de Vlimershem, alors Maître de l'Ordre en Livonie. Rutger était en même temps, pendant une année, Grand-Commandeur du bailliage d'Utrecht, et devint en 1358 Grand-Commandeur du bailliage de Coblence, qu'il gouverna longtemps avec honneur. Un acte du 11 Janvier 1358 (vieux style), par lequel la maison des Vieux-Joncs érigea une chapelle à Maestricht, porte le nom de son successeur Regnier Hoen de Hoensbroeck, qui lui succéda également à Utrecht (2).

---

(1) Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, t. II n. 89, p. 109; Witkamp, *Geschiedenis der Zeventien Nederlanden*, t. II p. 440; Fahne, Op. cit. t. II p. 44.

(2) Wolters, *Notice historique sur l'ancienne grande commanderie des chevaliers de l'Ordre teutonique dite des Vieux-Joncs*, p. 30 et p. 48 n. 8; *Jaarboek voor het hertogdom Limburg* 1850 p. 291, où il est appelé *de Weimersheim*; Fahne, *Die Dynasten, Freiherren und Grafen von Bocholtz*, t. II. p. 212. Une ancienne chronique éditée par Matthaeus, *Veteris aevi analecta*

Les liens de parenté qui unissaient ces personnages à Jean, qui va suivre, ne nous sont pas connus.

Dès le commencement du 15me siècle nous trouvons Jean *de Vrymerschem*, peut-être le petit-fils de Bovo, dont nous pouvons suivre la descendance pendant plus de deux siècles. Jean scella en 1418, comme membre de l'Ordre équestre dans le Haut-Quartier, l'acte d'alliance conclu entre les nobles et les villes du pays de Gueldre et du comté de Zutphen (1). Cet acte eut une grande portée; en voici l'occasion :

Le mariage du duc de Gueldre, Renaud IV de Juliers, conclu en 1405 avec la princesse française Marie d'Harcourt, fille de Jean d'Aumale, étant resté sans enfants, on appréhendait des guerres intestines après la mort du duc, d'autant plus que le souvenir de celles, qui avaient désolé le pays et amoindri beaucoup les droits des sujets après la mort de Renaud II, était loin d'être effacé (2). Afin de parer à un danger pareil, les nobles et les villes de la Gueldre se concertèrent pour rester unis entre eux, et pour n'admettre comme nouveau seigneur que celui qui serait reconnu par la majorité des nobles, par les grandes villes: Nimègue, Ruremonde, Zutphen et Arnhem à l'unanimité, et par la majorité des petites villes. Ils résolurent en outre de ne pas tolérer que le pays fût partagé, et de s'assembler immédiatement, dès que les droits féodaux et les coutumes

Ed. 2da t. V p. 869, dit de lui: »Heer Rutger van Vlimershem was die elfste Lantcommandeur van der Balye van Utrecht een jaer lanck, ende was mede Lantcommandeur van Biessen. Hy was Heer Willams zoon van Vlimershem Ridder. Ende Heer Willam van Vlimershem, die Meyster van Lyflant doen ter tyt was, die was syn ooms soon. Hy wert van Utrecht geset, ende wert Commandeur van der Balye Covelens gemaeckt, daer hy langen tyt eerbaerlyck regeerden."

(1) Nijhoff, Op. cit. t. III n. 374 p. 347; Witkamp, l. c. p. 454.

(2) Ces guerres avaient eu pour résultat la translation du Chapitre de St-Odiliënberg à Ruremonde, en 1361.

de la noblesse, ou les libertés et les priviléges de la bourgeoisie seraient lésés, pour en réclamer le maintien. De leur côté ils s'obligèrent à accomplir fidèlement leurs devoirs envers le Prince, et à l'assister de tout leur pouvoir, si ses droits seigneuriaux venaient à être attaqués. Cet acte fut scellé, pour le Quartier de Ruremonde, le 3 Mai de l'année susdite, par 47 nobles et par les magistrats de Ruremonde, Gueldre, Goch, Venlo, Erkelens et Nieuwstad. Parmi les nobles signataires figure notre Jean *de Vrymerschem*.

Quoique fort exaspéré d'abord par cet acte hardi, le Duc, mû par les sages conseils de son épouse, finit par y consentir le 20 Octobre 1419. Il fut surpris par la mort le 25 Juin 1423, et eut pour successeur dans le duché de Gueldre le jeune Arnould d'Egmond.

C'est à Arnould que les Nobles et les Villes, conformément à l'acte d'alliance conclu en 1418, s'adressèrent le 17 Avril 1436 pour obtenir le redressement de plusieurs griefs. Jean *de Vryemersheym* scella encore cet acte, auquel cependant le Duc ne donna son consentement que le 31 Mai 1441 (1).

Le Nécrologe du Munster à Ruremonde, écrit vers 1546 et successivement augmenté, mentionne sous le 23 Novembre l'anniversaire des époux Jean *de Vriemershem* et Fritzwindis *ab Horst*, grand-père et grand-mère de la religieuse Fritzwindis, que nous retrouverons tantôt et qui est le point de départ de toutes les relations de famille, mentionnées dans le Nécrologe (2). Il paraît que le rédacteur du Nécrologe s'est trompé, et que *Jean* est plutôt le bisaïeul de la religieuse, car il conste par un acte de 1474, que Vryest-

(1) Nijhoff, Op. cit. t. IV n. 158 p. 150, et Witkamp, l. c. p. 460.

(2) Sivré, *Het Necrologium der adellijke abdij van O. L. V. Munster te Roermond*, dans les *Publications de la Société historique et archéologique dans le Duché de Limbourg*, t. XIII, p. 270. V. la table généalogique ci-jointe.

winde *van der Horst*, avait eu pour mari feu *Guillaume de Vrymerssem*, fils peut-être de Jean, et avait épousé en secondes noces Godard (Goort) *de Kessel*, dit *Roffert*.

Par l'acte cité Vredtswynde et son fils Guillaume *de Vrymerssem* promettent en mariage leur fille et soeur Jeanne à Pierre *de Boickholt*, et il est stipulé entre autres que Jeanne apportera en dot la ferme de *Wanden*, libre de dîmes, et qu'un autre fils de Vredeswinde, Hilger *de Vrymershem*, religieux à Gladbach, renoncera »à tous biens." Les parents, témoins de cet acte, sont Guillaume *de Bockholt*, Prévôt, Arnould *de Bockholt*, Alard *de Goer*, Arnould *de Wachtendonck*, Conrad *van der Horst*, Mathias *de Kessel* et Guillaume seigneur à *Elmpt*. En 1514 les enfants de Pierre de Bocholtz et de Jeanne de Vrymersheim partagèrent leur héritage (1).

Guillaume *de Friemersshem*, fils de Jean d'après le Nécrologe, ou plutôt de Guillaume, et de Fritzwinde *van der Horst*, hérita de ses ancêtres, avec la fidélité à son Souverain, l'amour de l'indépendance du pays.

Dès l'année 1491 Charles d'Egmond, petit-fils d'Arnould, racheté à grand prix par ses fidèles Gueldrois de la captivité qu'il subissait en France, avait été inauguré comme Duc de Gueldre par les Nobles et les Villes. Cependant Maximilien d'Autriche, qui avait eu pour épouse Marie de Bourgogne, fille unique de Charles le Téméraire, se fondant sur l'acte par lequel Arnould de Gueldre, indigné de l'ingratitude de son fils Adolphe, avait en 1472 engagé les pays de Gueldre et de Zutphen à Charles le Téméraire, contesta à Charles d'Egmond la possession du Duché (2).

---

(1) Fahne, l. c. p. 75 et 215. Dans l'acte même le nom de Fritzwindis est écrit de différentes manières.

(2) Knippenbergh, *Historia ecclesiastica ducatus Geldriæ* p. 139 et Wittkamp, l. c. p. 473.

Guillaume resta fidèle au duc Charles et en obtint toute la confiance.

En 1493 ou 1494 des troupes autrichiennes ou bourguignonnes tombèrent dans le Haut-Quartier, et s'emparèrent de la petite ville de Nieuwstad près de Sittard, laquelle leur fut cependant bientôt reprise par les troupes du duc Charles. Pendant l'été même de 1494 un corps bourguignon attaqua Ruremonde, mais dut se retirer. Afin de parer à toute eventualité le Duc chargea, par lettres du 22 Décembre 1494, Guillaume *de Vrymerschem* de veiller activement à ses intérêts dans le Haut-Quartier et spécialement dans l'ammanie de Montfort, tant pour la conservation des bourgs situés dans ce Quartier et pour la protection de ses sujets, que par rapport à la résolution prise récemment par l'Ordre équestre et par les villes du Quartier, soit de démolir Nieuwstad ou d'en faire fortifier et garder les portes, soit d'abattre les maisons situées hors du bourg d'Echt, ou de faire ce qui serait jugé nécessaire dans les circonstances. En même temps le Duc ordonna à Dame Cécile de Hammelen, baillive, à ses officiers, écoutêtes, échevins, conseillers, sujets, ainsi qu'aux chevaliers et domestiques, aux grandes et aux petites villes, de prêter assistance au dit Guillaume de Vrymerschem, puisque cela devait contribuer au bien-être du Quartier, ajoutant que si, par suite de ces ordres, des réfractaires ou des rebelles seraient tués, estropiés ou blessés, pourvu que cela eût lieu uniquement à cause de leur rebellion, et non pour un autre motif ou avec préméditation, Guillaume de Vrymerschem, et ceux qui l'auraient aidé, ne seraient pas réputés avoir agi contre leur seigneur (1).

Il paraît que Guillaume répondit pleinement à l'attente

(1) Sivré, *Inventaris* etc. t. I p. 271.

du Duc, car celui-ci le nomma, le 6 Mars 1502, bailli à Venlo, Erkelens et au pays de Kriekenbeek (1).

Cependant deux nouveaux adversaires s'étaient tournés contre Charles: c'étaient les ducs Jean de Clèves et Guillaume de Juliers. Celui-ci convoitait la possession d'Erkelens et de Montfort, qui lui fut même promise à Dusseldorf le 30 Avril 1498, par Philippe le Beau, fils de l'empereur Maximilien. Le bourg d'Echt entre autres fut pris à Charles, mais bientôt repris par lui. Enfin le 20 Juin 1499 une trêve fut conclue à Herckenbosch, par laquelle les partis s'en remirent à l'arbitrage du roi de France Louis XII. Celui-ci réussit à rétablir la paix entre Charles et le duc de Juliers, mais la guerre avec celui de Clèves fut continuée, sans vigueur toutefois, puisque le nerf de la guerre, l'argent, faisait défaut. Pendant le siége de Huissen, où Charles fut battu le 7 Juin 1502, il ne dut son salut qu'à la fidélité d'un Maure, qui l'aida à passer le Rhin dans une nacelle. Une partie du pays était donc ouverte à l'ennemi (2). Dans cette conjoncture périlleuse les nobles du Haut-Quartier, parmi lesquels figure Guillaume *de Frymerschem*, réunis le 5 Février 1503, décidèrent de rester fidèles au duc Charles (3). Celui-ci méritait cette fidélité: jusqu'à la fin de sa vie il resta fidèle lui-même à Dieu et à son Eglise; aussi s'opposa-t-il de tout son pouvoir à l'hérésie, mère des révoltes, qui tâchait de se glisser dans ses états; et lorsqu'il conclut le 27 Janvier 1538, peu de temps avant sa mort, avec les Etats de Gueldre et de Zutphen l'accord, qui assurait sa succession au jeune duc Guillaume de Clèves, il fut stipulé expressément qu'on

(1) Nijhoff, Op. cit. t. VI n. 368, p. 271, et *Maasgouw* du 29 Septembre 1881, p. 567.

(2) Witkamp, l. c. p. 478.

(3) Nijhoff, l. c. n. 386, p. 283.

n'admettrait dans le pays ni hérétiques ni prédicateurs d'hérésie (1).

Nous ignorons si Guillaume vit la fin de ces guerres, qui troublèrent tout le règne de Charles, sans lui ôter l'affection des Gueldrois. En 1516 Guillaume transporta aux époux Jean *de Lom* et Marguerite *de Vernich* une rente héréditaire de huit florins d'or Rhénans, qu'il avait acquise le 10 Avril 1508 sur une maison située à Ruremonde dans la rue du Lombard (2). A sa mort, survenue le 8 Avril d'une année inconnue, l'église du Munster à Ruremonde reçut une chasuble de soie pourpre avec les accessoires, 15 quarts de vin pour la pitance des religieuses, et un cierge tourné (*cereus tortus).* Son épouse, Elisabeth *van den Horug*, qui décéda le 26 Septembre 1528, laissa au Munster une célèbre pitance, un habit noir de byssus, dont fut fait un vêtement choral, à chaque religieuse un quart de vin, à l'église deux cierges tournés, à la sacristie et à la confrérie de Notre-Dame chacune deux cierges (3).

Guillaume eut. de son mariage onze enfants, nommés à leur jour de décès dans le Nécrologe du Munster (4).

(1) Knippenbergh, l. c. p. 143, Slichtenhorst, *Geldersse Geschiedenissen*, p. 431 et 472, Nijhoff, l. c. 3me partie p. XL. Le Ms. *Anniversaria Cartusiæ Ruremundensis*, conservé chez les RR. PP. Rédemptoristes à Ruremonde, porte sous le 29 Juin: Illustrissimus Princeps DD. Carolus, Dux Geldriæ, magnus benefactor hujus domus, qui petivit in hac domo festa SS. Hieronimi et Thomæ celebrari cum candelis, et legavit nobis multa bona prope Echt." Cf. *Publications* etc. t. XIII p. 229. Le *Jaarboekje voor Limburg* 1872 p. 179 qualifie Charles d'infâme, qualification dont nous n'avons nulle part trouvé la preuve. Les protestants Slichtenhorst (p. 434) et Nyhoff l. c. portent sur Charles, nonobstant son zèle pour l'Eglise, un jugement favorable et plus équitable.

(2) Sivré, *Inventaris* t. IV p. 95.

(3) Sivré, *Necrologium* l. c. p. 205 et 252. Dans l'acte du 10 Avril 1508 Elisabeth est appelée *van Hoerugge*. C'est probablement la famille *de Horich* ou *de Horrick*. Cf. *Publications* etc. t. II p. 423, t. VI p. 450 et 510, t. XIII p. 192, 222 et 276, t. XXII p. 96, 98, 196, 204 et 205.

(4) V. dans le t. XIII des *Publications* les jours de décès ici indiqués.

Regnier *de Vr.* curé à Doveren. † 6 Février 1560.	Wilhelma *de Fr.* × Aegidius *de Leodio.* † 17 Avril.	Zegerus *de Fr.* dominus conventus in Sybrecht. † 29 Mai.	Jo[illegible] in [illegible]

Wilhelmus | Barbara

Généalogi

N. *von*

N. *von*

N

N. *v*

fille de N. et de

Une

dont la mère

2de moit

Nous donnons ces enfants, qui, à l'exception de deux, paraissent être décédés avant l'année 1546, date de la confection du Nécrologe, dans la table généalogique ci-jointe, selon l'ordre des mois où il sont morts, (en y ajoutant les années, auxquelles ils se rencontrent dans les archives) puisque l'ordre de leur naissance nous est inconnu.

Six de ces enfants embrassèrent l'état ecclésiastique: un fils, Regnier *de Vrymershem*, fut curé à Doveren près d'Erkelens; il transporta le 12 Novembre 1558 aux époux Godard *de Vucht* et Elisabeth sa maison située à Ruremonde dans la rue du Lombard (1), et trépassa le 6 Février 1560 (2); Zéger ou Siger fut religieux, d'après le Nécrologe, à Sybrecht, un couvent dont nous n'avons pu constater l'existence; selon Fahne (3), qui s'appuie sur des documents officiels, il était prêtre et moine à l'abbaye de Gladbach sous l'abbé Guillaume Rover *de Wevelinchoven*, et mourut sous l'administration de Gilles *de Bocholtz*, qui fut élu abbé le 9 Janvier 1505; Gilles devint chanoine et Chantre à l'abbaye de Cornélimunster; deux autres fils, Jean et Zietz, étaient membres de l'Ordre teutonique en Livonie, à l'époque où le Protestantisme fut introduit en Prusse.

On sait que l'Ordre religieux et militaire des Chevaliers teutoniques, fondé en Palestine au 12me siècle dans le but de défendre la Terre-sainte et l'Eglise, après avoir porté la civilisation chrétienne en Prusse, s'y établit et étendit bientôt sa puissance sur la Livonie, où l'Ordre des Porte-glaives se fondit en lui en 1237. Malheureusement la richesse y introduisit le relâchement de la discipline religieuse. Le

(1) *Overdrachts-protocollen* t. I p. 121 aux archives de Ruremonde.

(2) Lorsqu'en 1534 Jean de Leyde avait envoyé en ces contrées le maréchal ferrant Jacques d'Ossenbrug, pour gagner des adeptes à l'anabaptisme, le sacristain de Doveren s'était joint à la troupe, comptant 40 personnes, qui partit pour Munster. *Publications* etc. t. XV p. 213.

(3) Op. cit. t. II p. 46 et 51.

grand-maître, Albert de Brandenbourg, après un jeu d'hypocrisie soutenu pendant quatre ans, s'appropria la Prusse orientale, et conclut en 1527, malgré ses voeux religieux, un soi-disant mariage avec Dorothée, fille du roi de Danemarc. De ce larcin sacrilége, consommé par une union illégitime, naquit la principauté séculière, qui devint en 1701 le royaume de Prusse (1). A l'approche de la mort, qui arriva pour lui en 1568, l'apostat Albert, selon des découvertes historiques récentes, se serait reconcilié avec l'Eglise, mais le mal qu'il avait causé était devenu irréparable (2). La contagion s'était aussi répandue en Livonie, où plusieurs chevaliers prirent des femmes. Parmi ceux qui restèrent fidèles à leurs engagements sacrés, nous comptons nos deux chevaliers *de Frimershem*, comme le prouvent leurs Anniversaires fondés à l'église du Munster. Peut-être étaient-ils déjà morts en 1525, lorsque le Maître provincial de Livonie, Gauthier de Plettenberg, afin de préserver ses Chevaliers contre le libertinage triomphant en Prusse, y reconstitua l'Ordre des Porte-glaives (3).

Une des filles de Guillaume, Fritzwindis, se fit religieuse à l'abbaye noble du Munster, où elle occupa aussi l'office d'infirmière. A sa mort, survenue le 4 Juillet 1557, elle légua à la statue de la Très-sainte Vierge un anneau d'or avec diamant, et on lui fit des funérailles solennelles.

(1) Darras-Fèvre, *Histoire de l'Eglise* t. XXXIII p. 421—426.

(2) Cf. l'article du R. P. Allard, *Albert van Brandenburg*, dans *De Wachter* 1871 t. I p. 421. L'Ordre teutonique, qui avait continué d'exister en Allemagne, en Hongrie et en Italie, fut supprimé par Napoléon I le 24 Avril 1809. En Hollande, où l'Ordre n'existait plus que comme une institution bâtarde et sans but, depuis que les Calvinistes s'étaient emparés de ses biens au 17me siècle, Guillaume I rétablit en 1815 le bailliage d'Utrecht avec ses dix Commanderies et lui rendit ses propriétés usurpées, faisant ainsi servir des fondations Catholiques à engraisser quelques protestants nobles.

(3) *Dictionnaire universel et classique d'histoire et de géographie*, au mot Porte-glaives.

L'autre fille, Wilhelmine, eut de son mari Gilles *de Liége* (de Leodio), deux enfants, Guillaume et Barbe, mentionnés sous l'anniversaire de leurs parents, le 17 Avril. Ces époux léguèrent au Munster une *portio bona* et 13 quarts de vin.

Un fils, également nommé Guillaume, mort le 5 Septembre, légua au couvent une couronne *(coronatum)*, au sacristain deux cierges, à la Confrérie de la S. Vierge 1 florin de Hornes, et à chaque religieuse une pinte de vin.

Arnould *de Vriemershem* paraît avoir été l'aîné des fils survivants de Guillaume et d'Elisabeth de Horug, puisque nous le trouvons, de 1539 à 1545, siégeant aux assemblées des Etats du Haut-Quartier comme membre de l'Ordre équestre dans l'ammanie de Montfort (1). Il décéda le 25 Août, année inconnue, eut au Munster un service funèbre solennel et laissa à chaque religieuse un quart de vin, et à l'église un cierge tourné. Probablement Helwige *de Holtmuelen, dicta in Frimershem*, décédée le 8 Juillet 1550, fut son épouse, et Guillaume, qui suit, leur fils.

La famille *de Holtmuelen*, qui empruntait son nom à la propriété noble de *Holtmuelen*, située à Tegelen (2), fut encore parentée d'autre part à celle de Vrymersum: nous trouvons en effet dans le Nécrologe au 31 Janvier, une religieuse du couvent noble de Keyserbosch, Christine *de Holtmuelen*, qui est appelée nièce *(neptis)* de la religieuse Fritzwindis precitée (3).

Le Registre des Nobles ayant droit de siéger aux Etats porte dès l'année 1555, où il fut commencé, le nom de Guillaume *de Vrymersum*, lequel assista en cette même année,

(1) Biesen, *Chronicon ducatus Geldriæ* p. 321, Ms. aux archives de Ruremonde.

(2) Peeters, *Chronologische beschrijving van Tegelen* dans les *Publications* t. XIII p. 61. Cf. t. XVI.

(3) Sont encore mentionnées comme parentes *(cognatae)* Catherine *Bormans* † 15 Janvier) et Goelant *de Brée* († 20 Mai 1543).

avec d'autres nobles du Haut-Quartier, à l'assemblée de Nimègue (1).

Guillaume *de Vrimersum* avait épousé Anne *d'Efferen*, dite *Hall*, laquelle famille se trouve également inscrite plus tard au Registre des nobles, pour la maison de Kaldenbroek dans la baronnie de Lottum (2). Le 26 Décembre 1559 les deux époux vendirent à leur beau-frère, Christophe *de Coquiel*, époux d'Elisabeth *de Vrimersum*, la moitié de différents cens fixés sur des propriétés situées à Echt. Il paraît que le chevalier Christophe craignit d'être inquiété dans la jouissance de ces rentes, car, son épouse étant décédée dans l'entre-temps, il obtint, le 20 Décembre 1560, une déclaration du banc échevinal d'Echt, constatant que déjà en 1523 Jhr. Jean *d'Elmpt* avait cédé tous ses biens, situés sous la juridiction du banc d'Echt, à Guillaume *de Vrimersum*, probablement le grand-père de Christophe (3).

En 1566, le 3 Août, Jhr. Jean *de Wyttenhorst*, seigneur à *ter Horst* et Drossard des pays de Montfort et de Kessel, avait donné ordre, dans toutes les paroisses, de dresser des Registres contenant les rentes dûes aux églises, aux confréries et aux pauvres. En vertu de cet ordre un Registre fut dressé pour la paroisse de St-Odilienberg, le 15 Novembre de la même année, sur lequel Jhr. Guillaume *de Frymersum*, figure comme débiteur 1° envers l'église d'une rente héréditaire de quatre vaisseaux de seigle, 2° envers (la confrérie de) Notre-Dame d'un muid de seigle, bail emphytéotique ; ces deux rentes annuelles étaient dûes sur le champ dit *Jan Lysen-kamp* près du marais (4).

---

(1) *Maasgouw* l. c. p. 555 et Biesen l. c. p. 327.

(2) Sivré, *Inventaris* t. IV p. 115. Cf. *Publications* t. VI p. 499, t. XVI p. 293, t. XXII p. 203—205, 214.

(3) Sivré l. c. p. 115.

(4) Archives de l'église de Mont-Ste-Odile.

Dans un acte concernant la contribution annuelle du pays de Montfort à payer au Roi, en date du 12 Février 1571, Guillaume *de Frymersum*, Emond *de Barle* en Jean *de Holthausen* représentent l'Ordre équestre du pays de Montfort (1). Ce fut aussi à la demande de Guillaume que les bancs échevinaux de Vlodorp et de Linne donnèrent, le 22 Septembre 1609, l'attestation de *franchise*, relatée au début de cette notice. Cependant Guillaume paraît avoir cédé dès l'année 1592 son château de Vrymersum à son fils Arnould, qui fut inscrit en cette année, pour cette possession, sur la liste des nobles (2).

Selon Fahne (3) Arnould aussi avait pour épouse une dame *de Holtmuelen*.

Arnould décéda probablement avant son père et ne paraît pas avoir eu de fils pour lui succéder dans la possession de Vrymersum. Aux années 1607 et 1612 la *Ritter-Cedel* (4) mentionne de nouveau Guillaume *de Vrymersum* comme propriétaire de la seigneurie; c'est apparemment le père d'Arnould, qui cependant en Janvier 1617 céda la propriété à l'époux d'une fille d'Arnould: en effet le Dimanche 22 Janvier 1617, l'assemblée des nobles décide, sur la requête de Walrave-Guillaume *de Wittenhorst*, époux de la fille d'Arnould *de Vrimersum*, de lui accorder le droit de séance à cause de sa propriété noble à St-Odiliënberg, puisqu'il a prouvé les quartiers de noblesse requis, et que son grand-père. Guillaume *de Vrymersum*, a appuyé cette demande par lettre datée de Millen le 17 Janvier 1617 (5). Guillaume mourut dans la même année (6).

(1) *Publications* etc. t. XVI p. 153. Le texte porte par erreur l'année 1551.
(2) *Maasgouw* l. c. p. 555.
(3) *Geschichte* etc. t. II p. 44.
(4) Aux archives de Ruremonde.
(5) *Kwartiersrecessen* t. V fol. 162 aux archives de Ruremonde.
(6) *Maasgouw* l. c. p. 555 et la *Ritter-Cedel* citée.

Vers ce temps vivait à Ruremonde, dans la rue de Swalmen *(tegen die hoech heckstraet)* un Jean *de Frimersum*, qui vendit le 9 et le 13 Avril 1622 des pièces de terre et des rentes, du consentement de son épouse Elisabeth *de Ruisenberch* (1). Nous ignorons ses liens de parenté avec la famille établie ici.

En 1617 le nom *de Vrymersum* s'éteignit à St-Odilienberg: on ne le retrouve plus ni dans les Registres paroissiaux de baptême, de mariage ou de décès, commençant respectivement par les années 1627, 1628 et 1660, ni sur la liste des bienfaiteurs qui, depuis le 17 Août 1679, contribuèrent par leurs aumônes à la restauration de notre antique église.

Le nouveau seigneur de Vrymersum, Walrave-Guillaume *de Wittenhorst*, petit-fils du drossard cité plus haut, et fils de Walrave, avait antérieurement servi sept ans, soldat en la compagnie de chevaux du comte Henri de Berghes, depuis 1603, lieutenant de la compagnie de Gasté (2). Dès le commencement de l'année 1617 il partit pour l'Italie, comme capitaine d'une des dix compagnies de cuirassiers wallons, envoyés en ce pays par Philippe III, roi d'Espagne, pour résister aux envahissements de Charles-Emmanuel I, duc de Savoie et de Piémont.

Ce prince, qui règna de 1580 à 1630, était le type du Victor-Emmanuel de nos jours. Dominé par une ambition dépourvue de tout scrupule, ne se souciant point de la moralité du but qu'il poursuivait, ni de celle des moyens dont il voulait se servir pour y parvenir, méprisant pro-

(1) *Overdrachts-protocollen* t. IV fol. 21^v—23^v aux archives de Ruremonde.

(2) *Histoire générale des guerres de Savoie, de Bohême, du Palatinat et des Pays-bas* (1616—1627) par le seigneur du Cornet, gentilhomme belgeois, avec Introduction et Notes par A. L. P. de Robaulx de Soumoy (Collection de mémoires relatifs à l'histoire de Belgique) t. I p. 66.

fondément les règles les plus vulgaires de la bonne foi, il rêvait comme son copiste moderne et, comme lui, à son propre profit l'unité de l'Italie; et, comme si la ressemblance entre les deux princes devait être parfaite, Wallenstein, qui connaissait le Savoyard à fond, l'appelle dans une lettre du 31 Mai 1629 *Galantuomo*, tandisque le prince Christian d'Anhalt, un de ses instruments, le nomme le père d'une foule de ses sujets (1).

Charles-Emmanuel possédait une espèce de Cavour dans le sénateur de Monthon, pour l'astuce, et trouva son Garibaldi dans l'aventurier Ernest de Mansfeldt, pour le brigandage (2); mais chercha en vain parmi les princes de l'Union protestante un Napoléon III qui lui sacrifiât le sang de ses soldats. La mort de Francois IV, duc de Mantoue et marquis de Montferrat, arrivée en 1612, lui fournit un prétexte pour entrer en scène. François n'ayant laissé qu'une fille, Marie, âgée de trois ans, Charles-Emmanuel en réclama la tutelle, mais, ses desseins ambitieux ayant été pénétrés, l'empereur confia la tutelle au Cardinal Ferdinand de Gonzague, frère du duc décédé. Alors Charles, n'ayant pas réussi par l'intrigue, prit le parti de recourir aux armes, et, comme Victor-Emmanuel le fit pour les Etats de l'Eglise, il envahit le Montferrat sans déclaration de guerre. Ce fut à cette occasion que Walrave-Guillaume partit pour l'Italie. Il prit part au siége et à la prise de Verceil, se distingua spécialement dans une rencontre de la cavalerie wallonne avec l'ennemi aux environs d'Alexandrie, et se signala en toute occasion comme un chevalier plein d'honneur et de

(1) De Villermont, *Ernest de Mansfeldt* t. I p. 72 et 136 et suiv. Les traits de comparaison sont si frappants que l'auteur (p. 77) met par oubli à la place de Charles-Emmanuel le nom de Victor-Emmanuel.

(2) V. son portrait décrit par M. de Villermont l. c. p. 2 et suiv.

bravoure (1). Quoique la paix fut signée à Madrid le 26 Septembre 1617, de Wittenhorst resta en Italie, et engagea même son épouse, la damoiselle *de Vrymersum*, à le suivre en ce pays (2).

L'année suivante commença cette longue série de sanglantes convulsions, qu'on appelle la guerre de trente ans, et qui finit par assurer aux protestants allemands la liberté de conscience, c'est à dire, la liberté de retenir les biens volés à l'Eglise, et de persécuter ses ministres. Voici à quel prix :

»L'Empire, dit un apologiste de la réforme (3), fut changé par cette guerre en un vaste cimetière, où deux générations furent englouties, où les villes n'étaient que des ruines fumantes, des monceaux de ruines, les écoles désertes et sans maîtres, l'agriculture détruite, les manufactures incendiées." En Bohême et en Moravie on ignorait même plus tard les lieux, où plusieurs villes et villages avaient été situés (4). Pour donner une idée des horribles sacriléges commis par les soldats de l'Union, il suffit de citer l'un de ses héros, Ernest de Mansfeldt, qui dit de ses propres soldats: »Ils ne respectent rien. Les églises, les autels, les tombeaux, les cadavres ne sont pas à l'abri de leurs outrages" (5).

Cette lutte, entreprise par les princes réformés d'Allemagne contre les princes de la Ligue catholique et spéci-

---

(1) V. l'Appendice n. 2. »Monsieur de Witenos, dit Du Cornet (l. c. p. 47) fit lors (1617) très-valeureusement, il y receut deux coups de pistolet en sa cuirasse et trois autres sur son pennache."

(2) Appendices n. 3 et 4.

(3) Villiers, *Essai sur l'esprit et l'influence de la réformation de Luther*, cité par Mgr. Fèvre, *Histoire de l'Eglise* t. XXXVI, p. 566.

(4) Welther en van den Berg, *Handboek der algemeene geschiedenis* t. III p. 321.

(5) De Villermont, Op. cit. t. I p. 253.

alement contre la Maison d'Autriche, le boulevard du Catholicisme, continuée par des souverains étrangers et soutenue par l'argent de la Hollande, même de la France, se divise en quatre périodes distinctes: la première, ou période *palatine* (1619—1623), comprend la lutte de l'électeur palatin Fréderic V contre l'empereur Ferdinand II, dont il était le compétiteur. La deuxième, ou période *danoise* (1625—1629), est marquée par l'intervention de Christian IV, roi de Danemarc, dans les affaires d'Allemagne; la troisième, ou période *suédoise* (1630—1635), est signalée par les conquêtes rapides du roi de Suède, Gustave-Adolphe; dans la quatrième, ou période *française* (1635—1648), la politique infâme du Cardinal de Richelieu, préparant les désastres de la France, mit les troupes de ce pays catholique au service des princes protestants. »Politique humaine, dit un philosophe (1), vous saisissez très-bien les rapports du moment; mais ce qui est au-delà, vous échappe. Tandis que vous triomphez du court succès de vos spéculations, déjà le redoutable avenir tient en main la réfutation de vos systèmes et la punition de vos artifices." La France a fait hélas ! la douloureuse expérience de ce que c'est que de soutenir les ennemis de l'Eglise.

Notre *de Wittenhorst*, digne héritier des anciens seigneurs de Vrymersum, figure parmi les défenseurs de la cause Catholique, et se distingua pendant les trois premières périodes de la guerre. Des différents lieux où il combattit, il adressa à son frère aîné Jean *de Wittenhorst*, seigneur de Horst et drossard du pays de Kessel, plusieurs lettres, dont une grande partie se perdit malheureusement; quelques unes, également vouées à la destruction, furent retrouvées dans un poulailler par M. Léopold Henrichs, vicaire à Nieukerk, qui a eu l'obligeance de nous les confier, pour

(3) Cité par de Feller, *Dictionnaire historique*, au mot Plessis-Richelieu·

être déposées ensuite aux Archives de Ruremonde. Nous les publions en appendice; elles sont remplies de détails intéressants (1).

De Wittenhorst s'y montre en vrai soldat chrétien: valeureux dans les combats, fidèle à son Souverain, mais pas moins fidèle à son Dieu et à son Eglise, plein de confiance dans la Providence, hautement apprécié de ses chefs, en même temps époux aimant, frère dévoué, soucieux de maintenir l'honneur de sa famille, qui avait beaucoup souffert dans sa fortune par les sacrifices que son père Walrave avait faits à la cause royale (2). Quatre de ses frères moururent de la mort des héros. Lui-même, combattant toujours au premier rang, fut blessé à la bataille qui se livra le 10 Juin 1619 aux environs de Notelitz en Bohême, entre les troupes royales et celles d'Ernest de Mansfeldt. Commencé à 9 heures le combat ne se termina que vers 4 heures par une victoire, qui causa la plus vive émotion dans toute l'Europe, porta la consternation parmi les Bohêmes et leurs adhérents, et releva par un coup d'éclat la Maison d'Autriche, au moment où on la croyait prête à succomber enfin sous l'effort des passions conjurées contre elle. Mansfeldt lui-même, préludant à la fuite honteuse de Garibaldi à Mentana, s'était échappé avec quinze cavaliers seulement, sous prétexte d'aller changer de cheval et de revêtir sa cuirasse. »Les soldats, *mais non pas lui*, n'eurent plus qu'à se faire tuer, dit une relation protestante contemporaine (3), et il s'échappa sans qu'on sache comment."

---

(1) Elles sont résumées dans l'ouvrage de M. Ad. Steffens, *Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst* (p. 77 et suiv.), mais parfois très-incorrectement et avec omission de différents détails intéressants. M. Henrichs en a traduit sept dans le *Niederrheinischer Geschichtsfreund* 1881 p. 141 et suivantes. (2) V. les lettres dans l'Appendice.

(3) Citée par M. de Villermont Op. cit. t. I p. 148 et suiv. où cette bataille est décrite en détail. Cf. Rahlenbeck, *Les Belges en Bohême*, p. 58.

Dans l'automne de la même année les troupes impériales, cédant devant le nombre énorme des rebelles, durent se replier sur Vienne, après un combat durant trois jours et trois nuits. Elles souffrirent les plus grandes privations: Wittenhorst en donne des détails, mais espère la revanche. Cette revanche vint le 12 Février 1620, lorsque les troupes de Bucquoy, dans lesquelles notre chevalier combattit à côté du célèbre converti Jean comte *de Nassau-Siegen*, battirent les Bohêmes près de Krems. Les soldats impériaux célébrèrent cette victoire par une chanson, où l'éloge des troupes wallonnes, que commandait *de Wittenhorst*, s'unit à celui du comte de Nassau:

Escoutés, je vous prye,
Capitaine et soldat,
Avecq quelle furye
Chascun se combattoit
La dousiesme journée
Du nébuleux febvrier...

A parler il me tarde
De messieurs les piétons,
Et de leur advanguarde,
Nos généreux Wallons;
Puis le conte Nassau
Les suivoit sans destaux....

Monsieur le conte Erneste,
Maintenant il vous fault
Lamenter de tristesse
Aulcuns de vos drappeaux,
Car gaigné les avons,
Aussy votre canon.

Conte de Mansfelle,
Hastez-vous ceste fois
D'envoyer la nouvelle
Au pays hollandois,
De l'exploit qu'avez faict
De gens de leur quartier... (1)

En 1629 Walrave-Guillaume, comme il en avait tant de fois exprimé le désir, eut le bonheur de revoir la patrie. Son épouse *de Vrymeisum*, qui l'avait suivi en Italie, était morte en la terre étrangère le 8 Septembre 1619. Probablement à son retour il se remaria à la comtesse Agnès-Wilhelmine *de Mérode d'Asten*, en faveur de laquelle il fit son testament à Cologne le 4 Avril 1630, confirmé à Maestricht le 27 Octobre 1631, et soussigné par lui comme colonel des cuirassiers (2). L'intervention de Gustave-Adolphe dans les affaires de l'Allemagne le ramena sur le champ de bataille. L'archevêque-électeur de Mayence, Anselme-Casimir, de la famille *Wambold de Umstat* (3), qui s'était retiré à Cologne à l'approche des troupes suédoises, confia à *Wittenhorst* le 26 Novembre 1631 le commandement général de ses troupes et le chargea le 18 Décembre suivant de la défense de sa ville épiscopale. Déjà le 20 Décembre Gustave somma la ville de se rendre. Sur le refus du commandant il commença l'attaque, mais *Wittenhorst* la défendit bravement, fit le même jour deux sorties et tira jour et nuit sur les Suédois. Ceux-ci alors ouvrirent des tranchées et s'approchèrent de plus en plus des murs, perdant toutefois beaucoup des leurs. Comme ils allaient faire l'assaut, Wittenhorst, après une résistance énergique et deux nouvelles

---

(1) Du Cornet, *Histoire générale* citée t. I p. 292.

(2) Sivré, *Inventaris* t. III p. 128.

(3) V. Kolb, *Series episcoporum, archiepiscoporum et electorum*. Rottwilæ 1725 p. 68.

sorties, fit hisser, selon les ordres donnés par l'électeur, le drapeau blanc et rendit la ville le 22 Décembre 1631 par une capitulation honorable, qui lui permit de se retirer vers le Luxembourg, avec ses hommes armés, leurs bagages et deux canons.

Walrave-Guillaume était déjà décédé, lorsque son frère aîné Jean, le seul survivant, donna le 22 Août 1636 la seigneurie de Horst à son arrière-neveu Jean-Godard-François *Huyn de Geleen* (1).

La propriété de Vrymersum, qui était restée dans sa possession après la mort de sa première épouse, mais qui n'était pas comprise parmi les biens, dont son testament laissa l'usufruit à Agnès-Wilhelmine de Mérode, passa probablement après la mort de Walrave-Guillaume à Jean-Guillaume *Schall de Bell*, qui figure pour Vrymersum sur la liste des nobles de 1640 à 1656 (2), et qui se retrouve chez Fahne comme marié à une autre fille d'Arnould *de Vrymersum* (3). C'est apparemment lui qui est inscrit, sous le nom de *Jonker Schall*, comme parrain dans notre Registre des baptêmes au 26 Mai 1633. Son épouse était peut-être la soeur Josine, dont *Wittenhorst* parle dans ses lettres.

La famille noble *Schall de Bell* était originaire de Cologne. Un membre de cette famille, le Jésuite Adam *Schall de Bell*, célèbre missionnaire en Chine, né en 1591, mort le 15 Août 1666, était donc contemporain de notre Chevalier (4).

Les armes de la famille de Vrymersum décrites, selon Fahne, dans la généalogie des Schall de Bell étaient : coupé

---

(1) Steffens, Op. cit. p. 73 et 84.

(2) *Maasgouw* l. c. p. 535.

(3) V. la 1re table généalogique ci-jointe.

(4) Harzheim, *Bibliotheca Coloniensis* p. 156—158 ; de Feller, *Dictionn. historique ;* Kircher, *China illustrata*, p. 112, où se trouve le portrait du Père Schall.

d'or et d'azur; au 1 un chien de gueules courant à dextre, au 2 trois roses d'argent (2—1); sur le casque deux cornes de buffle, l'une d'azur, l'autre de gueules.

Avant de quitter notre famille *de Vrymersum*, notons que le même auteur (1) donne sous la seigneurie de Frimersheim près d'Uerdingen, une partie de notre généalogie, toutefois sans les prénoms et sans les années. Après avoir mentionné sous l'année 1428 le chevalier Guillaume *de Frimersheim* avec son épouse Elisabeth *de Horrick*, auxquels le comte Guillaume de Berg assigne une rente viagère de 80 muids de seigle, et que nous avons déjà rencontrés mentionnés un siècle plus tard, il donne la généalogie que nous avons reproduite plus haut.

Il paraît que la propriété de Vrymersum ne resta pas à Schall de Bell jusqu'en 1656, car elle était en 1653 en possession du comte Herman-Fréderic *van den Bergh*, et passa l'année suivante à la Maison d'Orange.

Déjà le 8 Janvier 1647 le roi d'Espagne, Philippe IV, avait conclu un accord avec le Prince Fréderic-Henri, pour indemniser la Maison d'Orange des biens qui avaient été antérieurement confisqués sur elle. Le Prince étant mort le 14 Mars suivant, un nouvel arrangement se fit le 27 Décembre de la même année, par lequel le Roi céda le pays et la seigneurie de Montfort, comprenant les bourgs de Nieuwstad et d'Echt, et les villages de Montfort, Vlodorp, St-Odiliënberg, Linne, Maasbracht, Roosteren, Posterholt, Beesel et Belfelt, en ne s'y réservant que la haute souveraineté et le droit de vasselage, et sous la condition que la religion Catholique y jouirait, comme sous la domination espagnole, de sa pleine liberté; il promit en outre d'y ajouter un supplément de biens, qui élèverait le revenu annuel du tout à la somme de fl. 32,000. La seigneurie de St-Ste-

(1) Op. cit. t. II p. 44 et 182.

vensweerd avec Ohe et Laak, appartenant au dit comte van den Bergh, et évaluée à un revenu de 4150 fl. 10½ sous, fut destinée à être ce supplément, et son propriétaire aurait en compensation une somme d'argent. Cependant des difficultés ayant surgi à ce sujet, Herman-Fréderic proposa un autre arrangement, agréé de part et d'autre le 28 Avril 1651; il céda donc le 17 Août 1653 à la Maison d'Orange les propriétés suivantes: la maison noble de *Vrymersum*, avec les fermes *Houserhof* (1), *Saps* (2), *Bereykencamp* et *Petit Tesselray* (Dasselray) ainsi que la ferme de *Steenhuis* à Lerop avec toutes leurs dépendances. Le transport définitif eut lieu le 11 Août 1654 (3). Le Prince Guillaume II, fils de Fréderic-Henri, étant mort dans l'entre-temps (1650), son fils Guillaume-Henri, connu sous le nom de Guillaume III, à peine âgé de trois ans, devint seigneur de Vrymersum. En 1672 il obtint la dignité de Stadhouder de la Hollande, qui était vacante depuis la mort de son père Guillaume II, et en 1689 il supplanta son beau-père, le Roi catholique Jacques II, sur le trône d'Angleterre.

Ce fut vers ce temps que l'antique église de St-Odiliënberg fut restaurée. Un parent de Guillaume III, arrière-petit-fils du frère aîné du Taciturne, Jean-François-Désiré, Prince de Nassau-Siegen et Gouverneur de la Gueldre, dont le père avait eu le bonheur de rentrer au sein de l'Eglise

---

(1) Aujourd'hui *Gen hous*.

(2) Cette ferme, qui n'existe plus, était située près de la première.

(3) Busching-Bachiene, *Beschrijving der vereenigde Nederlanden* t. V p. 1132; de Corswarem, *Mémoire historique sur les anciennes limites et circonscriptions de la province de Limbourg* p. 119; Habets, *De voormalige heerlijkheid en vesting Stevensweert* dans les *Publications* t. XIII p. 289; *Maasgouw* 2me année p. 321 et 325.

catholique (1), figure sous le 3 Septembre 1680 sur la liste des bienfaiteurs de la restauration (2).

Lorsqu'en 1690 le curé de St-Odiliënberg, Guillaume Basel, s'était adressé aux propriétaires *(geërfden)* de la paroisse, en se plaignant des énormes frais personnels, que la restauration de l'église (1679—1686) lui avait causés, il lui fut accordé, le 10 Novembre, exemption des contributions sa vie durant. Cette exemption est signée, pour la propriété de Vrymersum, par Arnould van Langenacker »pour autant qu'il peut consentir, au nom de Sa Majesté Royale d'Angleterre" (3).

Le château paraît avoir appartenu à cette époque à Gérard-Assuère baron *de Horion* à Heel, car celui-ci présenta le 12 Juin 1692 une requête pour être admis dans l'Ordre équestre, à cause de sa propriété noble de Vrymersum sous St-Odiliënberg, grande de 30 bonniers. Le 5 Octobre 1692 il lui est répondu »que le Suppliant doit déclarer d'abord quelles terres dépendent de la propriété noble à lui appartenant, et ce qu'elles contribuent dans la matricule du pays; qu'il ne peut être admis, à cause de la propriété susdite, avant qu'il soit constaté qu'elle lui appartient dans l'état et avec les appendices et dépendances, qui en ont fait partie antérieurement; qu'ensuite on décidera comme de droit" (4).

Apparemment par suite de cette réponse, Guillaume III,

---

(1) Allard S. J. *Johan de Jongere* p. 77, (D. Huijsmans). *Kort begryp des levens ende deughden van de weerdighe Joanna van Randenraedt*, p. 114 et 342. Plusieurs autres membres de la famille de Nassau retournèrent à l'Eglise catholique, tels que Jean-Louis de Nassau-Hadamar, neveu, Charlotte-Flandrine, fille, et Louise-Hollandine, arrière-petite-fille du Taciturne.

(2) Archives de l'église.

(3) Archives de l'église.

(4) Habets. *Het vrijdorp Neeritter* dans les *Publications* t. IV p. 329, et *Kwartiersrecessen* t. XXIV fol. 248—249 aux archives de Ruremonde.

par acte signé le 20 Mai 1693, »donne au baron de Horion, à ses enfants et héritiers, la pleine et libre possession de la ferme, nommée la cour et l'avant-cour de Frymersum, grande d'environ 90 arpents Gueldrois, située à Bergh, avec toutes ses annexes et dépendances.... et cela par considération des services que le Suppliant et ses amis ont rendus à Sa Majesté et à ses ancêtres, et dans l'attente de services ultérieurs . . . sous la condition que le Suppliant ne pourra, sous quelque prétexte que ce soit, par don, vente ou autrement, transporter ou hypothéquer ces biens à d'autres seigneurs ou personnes, mais que la dite ferme restera et passera à ses enfants et héritiers du sang. Fait à Breda (signé) William R." Enfin le 28 Janvier 1695 le baron Gérard-Assuère fut inscrit, pour Vrymersum, sur la liste des nobles du Haut-Quartier (1).

Guillaume III décéda, sans descendance directe, le 19 Mars 1702, ayant institué son héritier Jean-Guillaume-Frison, Prince de Nassau-Dietz. Cependant le roi de Prusse émit des prétentions sur la succession, spécialement sur l'ammanie de Montfort, et obtint en 1707 de la chancellerie de Ruremonde un jugement de recréance ou de jouissance provisionnelle du bien en litige; et lorsque en 1732 l'héritage du Stadhouder fut partagé entre Guillaume IV et le roi de Prusse, celui-ci s'était mis depuis longtemps en possession de l'ammanie. Enfin en 1769 le Stadhouder, Guillaume V, la racheta du roi Fréderic II, telle qu'elle avait été possédée par le Stadhouder Guillaume III, ainsi que les grandes et les petites dîmes de Venray. Lorsque, le 8 Juin, la tradition solennelle eut lieu au château de Montfort, les habitants de toutes les localités, heureux de retourner à la Maison d'Orange, firent des réjouissances

(1) *Maasgouw*, l. c p. 543.

publiques, et toutes les cloches furent sonnées au signal donné par le canon du château (1).

Gérard-Assuère était fils de Guillaume *de Horion* et d'Anne-Catherine Dobbelsteyn de Doenraedt, et avait épousé le 15 Janvier 1682 en secondes noces Justine-Hélène de Bentinck à Wolfrath, dont il eut neuf enfants. Deux de ses fils méritent ici une mention détaillée: Gérard-Assuère-Louis-Ernest, comte de Horion, qui suit, et Maximilien-Henri-Jean-François-Hyacinthe, comte de Horion et du St Empire, né à Heel le 14 Avril 1694, qui devint chanoine de la Cathédrale de Liège, abbé commendataire de Notre-Dame à Mouzon, archidiacre de la Campine, Prévôt des Chapitres de Maeseyck et d'Hilvarenbeek, Conseiller de l'Empereur Charles VII, Grand-maître de la cour et premier Ministre du Prince-Evêque de Liège, enfin Grand-Prévôt du Chapitre cathédral, etc. Le Prince-Evêque le députa en 1740 à Paris, et en 1748 à Berlin, où il sut inspirer du respect même à l'impie Fréderic II. Celui-ci, à l'occasion d'un différend sur la seigneurie de Herstal, avait envoyé dans la principauté une armée, qui accablait les habitants de charges énormes. Afin de mettre un terme à ces exactions le chanoine de Horion fut envoyé à Berlin. Le monarque prussien s'était promis avec quelques philosophes français, ses intimes, de s'égayer aux dépens de *l'ambassadeur de l'Evêque de Liége*, comme il l'appelait ironiquement, mais il fut détourné de ce dessein à la vue du comte de Horion, dont le noble maintien et le langage à la fois énergique et éloquent annonçaient un homme de grand mérite. Le comte lui représenta avec une fermeté respectueuse l'injustice de l'envahissement du territoire liégeois par les troupes

(1) Busching-Bachiene, l. cit. p. 1133—1135; Janiçon, *De Republiek der Vereenigde Nederlanden* t. IV p 182; de Corswarem l. c. et archives de la commune.

prussiennes. Mais Frédéric, qui ne laissait jamais échapper l'occasion de satisfaire son avarice, persistait à exiger une somme de deux millions, pour se désister de ses prétentions sur la baronnie de Herstal. »Sire, dit alors le comte de Horion avec le plus grand calme et la plus noble dignité, si telle est votre dernière résolution, je n'ai plus qu'à me retirer, mais je sais ce qu'il nous reste à faire"... »Et que ferez-vous?" répliqua le monarque irrité. — »Des processions, Sire, pour que le ciel veuille ramener votre Majesté à des prétentions moins désastreuses pour notre malheureux pays." Fréderic, agréablement surpris de cette réponse, lui accorda non-seulement la remise de la moitié de la somme, mais il l'invita même à faire partie de ses soupers, où, comme on sait, Fréderic n'admettait guère que des gens de lettres, des philosophes, et d'autres personnes d'élite (1).

Gérard-Assuère, baron de Horion, seigneur à Colonster, Angleur, Poll et Panheel, Heel, Heythuisen, *Vrymersum*, Odekerken, Dalenbroeck etc., Grand-écoûtète et Officier souverain de la ville de Liége, Grand-drossard et Lieutenant des fiefs dans le comté de Hornes, Conseiller d'état et Camérier du Prince-Electeur Maximilien-Henri de Bavière etc., mourut à Heel le 27 Décembre 1731 et y fut enterré dans l'église paroissiale.

Son fils susnommé, Gérard-Assuère-Louis-Ernest, comte de Horion etc., marié à Anne-Marie-Louise de Velbruck, soeur du Prince-Evêque de Liège, et décédé à Heel le 14 Février 1759, compte parmi ses titres aussi celui de seigneur de *Vrimersum*, mais ne se trouve pas sur la liste des nobles

(1) La famille de Horion, d'origine liégeoise, possédait depuis le milieu du 16me siècle le château de Heel; la dernière descendante de cette famille le vendit en 1804 à Mr H. F. Hermans de Maestricht; il est aujourd'hui converti en couvent. Cf. sur la famille de Horion la Notice de M. Habets citée: *Het vrijdorp Neeritter* etc. et VAN DEN STEEN DE JEHAY, *Essai historique sur l'ancienne cathédrale de St Lambert à Liége* p. 102.

du Haut-Quartier, ni leur fils unique, Charles-François-Joseph, avec lequel s'éteignit le 1 Décembre 1783 la descendance mâle des Horion.

Il est à présumer que, dès le commencement du 18me siècle, le roi de Prusse s'était mis en possession de la seigneurie de Vrymersum en même temps que de l'ammanie de Montfort, et que la seigneurie fut comprise dans le rachat de 1769 mentionné plus haut, car selon les Actes de visitation de la paroisse, les petites dîmes ou les novales, qui sous le curé Henri *van Thoor* en 1668, et sous le Curé-Doyen Pierre *Cnops* (1720—1736) sont déclarées appartenir en partie au seigneur de Vrymersum, sont mentionnées sous le curé Léonard *Bouten* (1737—1757) comme appartenant au roi de Prusse (1); toutefois le *Boenderboeck* de la commune, approuvé par la Cour de Venlo le 31 Janvier 1718, ne mentionne fol. 113 que quatre petites propriétés, dont trois confinant à la maison de Vrymersum, et dont le roi de Prusse devait payer dans la contribution 6 fl. 13 sous et 8 deniers (2).

En 1795 la propriété de Vrymersum fut confisquée, avec toutes les autres possessions de la Maison d'Orange, par le gouvernement de la République batave. Le domaine la vendit, le 20 Août 1820, libre de toute charge à Jhr. Jean-Guillaume-Brunon de Zantis, Conseiller aulique de l'Electeur palatin de Bavière. (V. sa généalogie, table n. II).

Jhr. de Zantis avait été élevé à la noblesse du St Empire Romain par l'Empereur Joseph II, le 20 Novembre 1786. Les armes de la famille sont: d'argent à la fasce d'azur, chargée de trois étoiles à six rais d'or; *Casque* couronné;

(1) Archives de l'église.
(2) Archives de la commune.

Cimier: une étoile d'or entre un vol d'azur; *Lambrequins:* à dextre d'or et d'azur, à senestre d'argent et d'azur (1).

Par suite de l'acquisition susdite un Arrêté royal du 25 Septembre 1822 n. 56 incorpora Jhr. de Zantis dans la noblesse du royaume des Pays-Bas, l'autorisant à ajouter à son nom de famille celui de Frymerson. Tous ses descendants portent le même prédicat (2). Voici sa descendance, puisée soit aux sources ici indiquées, soit aux registres communaux ou paroissiaux:

I. Jean-Guillaume-Brunon *de Zantis de Frymerson*, fils de Jacques Zantis et de Marie-Joséphine Tewis, né à Juliers le 23 Janvier 1757, décédé à Ruremonde le 16 Avril 1839, avait épousé Marie-Barbe-*Philippine* de Thenen, baptisée à Aix-la-Chapelle le 2 Août 1765, décédée à Dusseldorf en 1817.

De ce mariage naquirent les sept enfants suivants :

1°. Marie-Charles-*Théodore*-Joseph-Hubert, qui suit.

2°. Julie, née à Dusseldorf le 28 Mai 1797, décédée à Aix-la-Chapelle le 8 Janvier 1850, mariée à Joseph Kannengiesser, Licencié en droit, né à Duren le 8 Octobre 1788, mort à Aix-la-Chapelle le 8 Septembre 1836. (V. la table généalogique n. III).

3°. Joseph, né à Dusseldorf le 21 Février 1799, de 1837 à 1839 Procureur du Roi à Ruremonde, décédé à Liége le 23 Avril 1876, célibataire.

4°. Marie-Catherine-*Antoinette*, née à Dusseldorf en 1800, décédée sans alliance à Borcette le 25 Novembre 1886.

---

(1) *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins*, t. VII p. 298; Goethals, *Dictionnaire généalogique et héraldique*, et Rietstap, *Armorial général* au mot *de Zantis de Frymerson*. V. le diplome à la fin de cette Notice.

(2) *De nederlandsche Adel* p. 232; van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek*, au mot Frymersheim; d'Ablaing van Giessenburg, *Nederlands Adelsboek* p. 71.

5°. Marie-Madeleine-Hubertine-*Amélie*, née à Dusseldorf en 1804, décédée sans alliance à Ruremonde le 12 Janvier 1831.

6°. Marie-*Joséphine*-Clémentine-Hubertine, née à Dusseldorf en 1806, décédée sans alliance à Ruremonde le 26 Octobre 1830.

7°. Marie-*Caroline*-Françoise-Hubertine, née à Dusseldorf en 1808, décédée sans alliance à Ruremonde le 20 Février 1829.

II. Marie-Charles-*Théodore*-Joseph-Hubert *de Zantis de Frymerson*, né à Dusseldorf le 22 Août 1792, mort à Ixelles-lez-Bruxelles, pendant qu'il assistait à la Ste Messe, le Dimanche 2 Janvier 1859. Ancien élève de l'école militaire de Saint-Cyr, ayant pris le parti des armes au service de France le 14 Septembre 1810, sous-lieutenant d'infanterie en 1812, il entra le 20 Avril 1814, après avoir été prisonnier de guerre, dans l'armée des Pays-Bas, où il était capitaine lors de la révolution de 1830. Ayant adopté la Belgique pour patrie, il fut nommé major au 2me bataillon de tirailleurs le 25 Novembre 1830, naturalisé Belge par la loi du 21 Juin 1831, et devint successivement lieutenant-colonel, colonel, directeur du personnel au ministère de la guerre, général-major chargé du commandement de la province de Liége par brevet du 21 Juillet 1842, chevalier puis officier de l'Ordre de Léopold, et fut admis à la pension de retraite le 19 Mars 1850 (1). Il avait épousé à Liége le 15 Décembre 1825 Lambertine-*Joséphine Leclercq*, née en cette ville le 10 Septembre 1803, décédée à Bruxelles le 26 Janvier 1888, fille de m[re] Olivier *Leclercq*, né à Herve en 1761, Conseiller d'Etat et membre des Etats-généraux sous le gouvernement des Pays-Bas, chevalier de

(1) Goethals l. c. et *Dictionnaire universel et classique d'histoire et de géographie*. Supplément p. 267.

l'Ordre du Lion Belge, mort en 1842 Procureur général près la cour supérieure de justice de Liége, laissant la réputation d'un magistrat intègre et éclairé (1), et de Martine-Françoise-Joséphine *de Liége*.

Le Général hérita la propriété de Vrymersum, et eut de son mariage un fils, *Auguste*-Guillaume-Théodore, qui suit, et deux filles nées à Liége: Julie-*Adèle*, et Anne-Joséphine-*Emilie*, mariée à Mathieu-Albert-*Edmond Chefnay*, décédé au château de Ramet le 15 Novembre 1886, fils de François Chefnay et de Marie-Barbe-Caroline *Demet*, décédée à Ramet le 12 Septembre 1886. (V. la table généalogique n. III).

III. *Auguste*-Guillaume-Théodore *de Zantis de Frymerson*, né à Louvain le 15 Février 1827, décédé à Liége le 15 Juin 1881, chevalier de l'Ordre de Léopold et colonel au régiment des Guides. Il épousa le 14 Novembre 1865, en l'église paroissiale de Herten près Ruremonde, Clémence-Françoise-Hubertine *Michiels de Kessenich*, née à Ruremonde, fille de m[re] François-Bernard-Hubert Michiels de Kessenich, membre de la première Chambre des Etats-généraux des Pays-Bas, chevalier de l'Ordre du Lion néerlandais, commandeur de l'Ordre de la Couronne de chêne, chevalier de l'Ordre de l'Aigle rouge de Prusse, décédé au château de Hattem le 1 Juin 1881, et de Jeanne-Françoise-Pauline *Michiels de Verduynen*, décédée à Hattem le 28 Novembre 1876 (2).

De ce mariage sont nés :

1°. Ferdinand-*Joseph*-Théodore-Auguste, baptisé à Herten le 14 Juillet 1867.

---

(1) On a de lui un bon livre de jurisprudence: *Le Droit romain dans ses rapports avec le Droit Français, et les principes des deux législations*, 8 vol. in 8vo Liége 1808—1810. *Dictionnaire* cité t. II p. 1175.

(2) Le hameau de Roer, comprenant le château de Hattem, ressort civilement de Ruremonde, mais sous le rapport paroissial, de Herten.

2°. Marie-*Antoinette*, à St Josse-ten-noode le 13 Mars 1870.

3°. *Louis*-Joseph à St Josse-ten-noode le 20 Novembre 1871.

Depuis la mort du Général, la Douairière de Zantis aimait à passer chaque année la belle saison à sa campagne de St Odiliënberg, où elle fit restaurer l'antique tour du château et construire près de la ferme *Gen-hoes*, (*het huis*, la maison) un nouveau châtelet. Désirant enfin attacher sa famille à St Odiliënberg par un lien bien intime et cher, elle fit après la mort de son fils avec l'administration de l'église un accord, qui l'autorisa à bâtir sous l'antique chapelle de la T. S. Vierge, située sur la pente nord-est de la montagne, un caveau, dont la destination est indiquée par l'inscription suivante, gravée au-dessus de la porte d'entrée :

SVB HOC SACELLO
QVIESCVNT
QVI E PRÆNOBILI FAMILIA
DE ZANTIS DE FRYMERSON
IN DOMINO OBIERE.
ORATE PRO EIS.

»Sous cette chapelle reposent les membres de la famille noble de Zantis de Frymerson, morts dans le Seigneur. Priez pour eux."

Le corps de son fils Auguste, après avoir provisoirement reposé dans le caveau de la famille de son épouse à Herten, y fut déposé le 18 Janvier 1882. Un anniversaire pour le repos de son âme est fondé en l'église de St Odiliënberg.

C'est dans la dite chapelle qui furent enterrés, au 8me siècle, les apôtres de ce pays : S. Wiron et S. Pléchelme, Evêques, et S. Otger leur Diacre, d'où ils furent transférés plus tard, probablement lors de leur canonisation, sous

l'autel dédié à Dieu en leur honneur dans l'église autrefois collégiale, aujourd'hui paroissiale de St Odiliënberg.

La digne Dame s'éteignit presque subitement à Bruxelles le 26 Janvier 1888. Un service funèbre solennel ayant été célébré le 30 Janvier à la paroisse royale de St Jacques-sur-Caudenberg, le corps fut transporté à St Odiliënberg, où eut lieu le lendemain sous un grand concours de fidèles, paroissiens et étrangers, un nouveau service, pendant lequel Sa Grandeur Mgr. François Boermans, Evêque de Ruremonde, voulant donner à la noble famille une marque publique d'estime et de reconnaissance pour sa générosité envers l'église de St Odiliënberg, qui est l'église-mère du diocèse, vint célébrer la sainte Messe et prier près du cercueil. Après la triste cérémonie le corps fut déposé au caveau à côté de celui de son fils, attendant la résurrection glorieuse selon la parole du Seigneur: »Bienheureux sont les morts, qui meurent dans le Seigneur, car leurs oeuvres les suivent." Apoc. XIV. 13. Puissent les autres loges rester encore longtemps vides !

Les armes de la famille Leclercq sont: d'argent au lion de gueules couronné et à double queue; le canton senestre du chef d'or au compas d'argent *(Recte et fortiter)*.

Afin de donner une expression durable à leur amour filial, les héritiers vont faire restaurer l'antique chapelle au-dessus du caveau.

Par la bonté de son coeur, par sa charité envers les pauvres et les nécessiteux, par son aimable hospitalité, la Douairière de Zantis de Frymerson avait su gagner l'affection générale, mais ce qui à St Odiliënberg rendra sa mémoire impérissable, c'est sa générosité vraiment noble pour la restauration de notre vénérable église, restauration, qui l'intéressait vivement et dont elle voulait même partager les sollicitudes. Ces nobles exemples ne furent pas perdus

pour ses enfants. Antérieurement déjà sa fille, Mlle Adèle, dont les bienfaits envers notre église ne pourront jamais être oubliés, avait fait cadeau de trois vitraux peints, qui furent malheureusement brisés lorsque les murs du choeur dûrent être restaurés; elle prit de plus à ses frais, sans compter d'autres dons et spécialement le retable de l'autel de la T. S. Vierge, le nouveau maitre-autel avec tous ses accessoires, comme le rappelle l'inscription peinte sur la face orientale de l'autel :

SANCTISSIMO JESU CORDI,
SANCTISQUE PETRO AP., JOANNI BAPT., HUNGERO C. P. ET ODILIAE V. M.
ALTARE HOC
PRAENOBILIS DOMICELLA ADILIA DE ZANTIS DE FRYMERSUM
PIA LIBERALITATE EREXIT
ET ILL^mus AC REV^mus D. FRANCISCUS ANT. HUB. EPISC. RURAEM.
DIE XXVI MENSIS JULII MDCCCLXXXVII
SS. PONTIANI, FIDENTII, MODESTI, PLACIDAE ET ALIORUM MARTYRUM
INCLUSIS RELIQUIIS CONSECRAVIT.

»Cet autel, érigé en l'honneur du Très-Saint Coeur de Jésus, et des Saints Pierre Apôtre, Jean-Baptiste, Hungère Evêque Confesseur, et Odile Vierge Martyre, par la pieuse libéralité de la noble damoiselle Adèle de Zantis de Frymersum, a été consacré par l'Ill^me et Rév^me seigneur François-Antoine-Hubert, Evêque de Ruremonde, le 26 Juillet 1887, avec inclusion des Reliques des SS. Pontien, Fidence, Modeste, Placide et autres Martyrs."

Le souvenir de la générosité de Madame la Douairière est conservé par l'inscription suivante dans la verrière peinte de la chapelle de S. Joseph, son Patron, qu'elle aimait à appeler »sa chapelle":

S^to JOSEPH SACELLUM ET ALTARE HOC PRAENOBILIS MATRONA JOS. LECLERCQ VIDUA ILL. D^ni THEOD. DE ZANTIS DE FRYMERSUM EORUMQUE FILIA ADILIA CONSTRUXERUNT ET ORNARUNT. MDCCCLXXXV.

»Cette chapelle avec autel a été construite et ornée, en l'honneur de S. Joseph, par noble Dame Joséphine Leclercq, Douairière du Général Théodore de Zantis de Frymersum, et par leur fille Adèle. 1885."

Quand maintenant, à la fin de cette Notice, nous jetons un regard sur les différentes familles qui, depuis six siècles, ont possédé Vrymersum, une pensée se présente, exprimée par l'Esprit de Dieu dans les Saintes Ecritures :

»*Une race passe, et une race lui succède*, pour passer à son tour, *mais celui, qui fait la volonté de Dieu, demeure éternellement.*" Eccl. I, 4—I Jo. II, 17.

APPENDICES.

N° 1. *Le Roy.*

Sa Maiesté considerant combien il convient a son Roijal service, a soulagement de ses fidels suiets habitans dans sa province et haut quartier de son Duche de Gueldres, et a la bonne administration de justice, que la iointe des Etats d'iceluij paijs soit composee de trois membres: Ecclesiastique, Nobles et Villes, a par meure deliberation resolu et declaré (comme elle resould et declare par cette) estre Sa Roijale volunte, que l'Evesque de Ruremonde present et tous autres à venir, avec le Doijen et un chanoine de son Eglise, que son Lieutenant Gouverneur et Capitain de ses Paijs-bas denommera en Son roijal nom, aijent provisionnellement entrée, sceance et voix es assemblées et jointes des Estats de la dite province et haut quartier de son Duché des Gueldres, comme membre Ecclesiastique, en la mesme conformité que celuij de Nobles et Villes y entrent, ordonnant sa Maiesté a son dit Lieutenant Gouverneur et Capitaine general de ses Paijs bas, a ceux des dites Etats de Gueldres et a tous autres qu'il appartiendra, de se regler et conformer selon ce ; fait a Madrid le 3 iour du mois de Novembre 1687 (1).

Archives de Ruremonde.

(1) Il est douteux si ce décrèt a jamais été mis à exécution; les Etats s'y opposèrent.

N° 2. *Maéstro di Campo, Bernabó Barbó, del Consiglio secreto di S. Maestà e suo Comissario generale delli esserciti nel stato di Milano. Lombardia e Piemonte.*

Certifico e faccio fede, come venendo nel principio dell' anno 1617 à questo Stato dieci Compagnie di Cavalleria Vallona, venne per Capitano di una di esse il signore Walerand de Utenhorst, quale hà continuato sempre à servire con essa in questo essercito sin'à quest' hora, che detta Cavalleria è stata licentiata, essendosi trovato nell' assedio e presa di Vercelli, e tutte le altre occasioni, che dopò si sono appresentate del servitio di S. Maestà, e particolarmente nell' incontro che detta Cavalleria Vallona hebbe con l'inimico nelli confini dell' Alessandrino, dove per tutto, come sono informato, si è portato e segnalato come Cavaliere honorato, e di molto valore; che per essere la verità, à sua rechiesta hò fatto fare la presente firmata di mia mano, e sigillata con il mio solito sigillo. In Milano il di 6 Ottobre 1618.

Bernabo Barbo.

L. S. D'ordine del Comissario generale mio signore

Filippo Baersdorpio.

N° 3. *Monsieur mon frere.*

J'ay receu la vostre, laquelle m'avez mandé par le valet du Nyvenem, lequel luy at envoyé sans m'avoir adverty. J'ay entretenu le messager jusques asteur *(à cette heure)*, pour adviser à mon frère et ma femme ce qu'on debvoit faire de nous aultres à l'arrivé du nouveau Gouverneur, Ducq de Feria, lequel est arrivé le 6me du présent orprimes (?). J'ay cependant du mois en mois escript par la poste à Bruesselles, en quel estat les affairres estoyent par deça, et les ay miz dans le pacquet de Monsieur van Oncle, estant fort marri qu'on ne les at addressé. Il m'a escript passé quatre mois qu'il avoit receu d'argent pour moy, lequel j'avoy faict par eschange, et depuis allors n'ay eu aulcune responce. J'espère que aurez receu des lettres que j'ay envoyé par ung Gentilhomme de ma compagnie, lequel est retourné en Hollande. Quant aux russes et phantasies, ilz seront cessez, car sans faulte moy ou mon secrétaire serons au mois de Septembre là, et peut estre plustost, car le nouveau Gouverneur dedans 15 jours

resoudra ce qui doibt estre de nous. Si nous demeurons, peuvant avoir congé, viendra moy mesme, sinon sera forcé d'envoyer le Secrétaire; la lettre de eschange est desia faict pour Francfoort, pour le recepvoir à ceste Messe, car elle ne peult venir plus asseurement que sur Francfoort et Ysebroeck et par les Grisons, car pour le plus court chemin il fault que ma femme va 4 ou 5 jours à cheval pour le moins, ce qui pour prolongant les chemins six ou 7 journez peut estre excusé. On nous a encommencé traicter d'une sorte injuste, qui vouldroit mieulx pour les bonnes services qu'avons faict par deça avoir rompu bras et jambes et estre demeuré au pays. Il fault avoir pacience trestous ensemble pour prendre le temps comme il vient. Trestant vous recommande mes affaires et ma bien aymée. J'espère que je sera le messagier bientost, car j'ay desia remiz ma compagnie entre les mains du Général pour une injustice qu'on m'a faict, à tous les aultres aussy, ne nous voullant traicter conforme la teneur de nos patentes, données par l'Archiducq nostre Prince. Nous attendons la resolution ceste sepmaine et conforme icelle nous nous reglerons trestous. Atant me recommandant à l'honneur de vos bonnes graces et icelles de Madame ma soeur, et ma soeur Josine et freres, priera le Créateur les empartir de ses sainctes graces (1).

Monsieur mon frere

Faict à Milano ce 7°
d'Aoust 1618.

Votre plus humble
W. W. DE WYTTENHORST.

Le capitaine Nyvenem et son alfère, mon frere, baisent bien humblement les mains à Madame ma soeur.

N° 4. *Monsieur mon frere.*

Ayant trouvé ceste commodité, n'ay volu fallir à vous escrire; j'ay aussi escrit par la poste de Coloinie *(Cologne);* j'espère que celles seront myeus adressées que icelles de Bruxel, car depuis que le messagir est venu ici, ay escrit 4 fois. On nous at entretenu jusques asteur de jour à aultre retourner, et comme le duc de Feria est arrivé le 6 du courrant ici, de si *(d'ici)* en 8 ou 10 jours tout sera conclu. On parle que de 10 companies nostres seront renformés jusque à 6; toutefois il nia *(n'y a)* encores rien de certein. J'ay baisé les meins hier au fils de marquis Spinola, lesquel me dit, que nostre

(1) Cette lettre était la 64me du recueil.

nouveau gouverneur, le duc de Feria, estoit fort bien informé de moi, et que on me avoit fort recommandé; ce qui arrivera, vous aviserai avec le messagir, lesquel, aussi tost que du tout sera resolu, le dépêcherai. Si je peulx avoir conghé, viendrai faire un tour au pays pour quérir ma femme, si non envoyerai le secrétaire, ce que n'ai sceu faire jusque asteur, à cause qu'il n'at esté rien resolu di demeurer ou retourner. J'ai escrit à ma femme di voloir avoir patience, car de faire grandes dépences inutiles, seroit une grande folie, car chasque doit (*doigt)* nous serat une mein. Si nous devons payer les cherghes que on nous fait injustes, il vauldrat que je passe comme les aultres; ils ne nous veulent pas traicter ni faire bon la teneur de nos patentes dont, estant en campagne, avons receu trois payes seulement, et depuis avons esté logés sur le pays. Nostre memoryael n'est pas sorti, Dieu veuille que il soit bien apostillé; les gaghes i sont à cheus du pays et espanioles font retrenchés; si nous serons traicté du mesme, i voulderoit myeus avoir le traictement de reforme au pays que de demeurer ici en peinc, car tout est entrêmement cher. Je vous recommande nos petites affaires et ma femme. Avec ceci vous baisant bien humblement les meins, et à Madame ma soeur, et ma soeur Josine et freres, le premier à Monsieur mon pere et Madame, prierai le Créateur les tenir en sa saincte garde.

Monsieur mon frere

De Milan en haste — Vostre plus humble
ce 8 Aust 1618. — W. W. DE WYTTENHORST.

N° 5. *Monsieur mon frere* (1).

Je vous ay advisé ce que nous estoit arrivé jusques à Passau, là qu'estant arrivé le 16e du mois de May, ay trouvé le lieutenant Coronel Lamotta (2), qui le 17e dudist mois est party pour passer le nouviau pas au bois de Boheme, là qu'arrivant le 18e, veille de Pentecouste, at passé heureusement ledit pas; ensuicte de quoy et selon l'ordre qu'il m'avoit laissé, je le suis suivy le landemain et le propre jour de Pentecouste me suis miz avecque mes trouppes pour passer ledit passagie, et après avoir chemené quelque 4 heures en

(1) Cette lettre, excepté le Post-scriptum et la signature, est écrite d'une autre main.

(2) Pierre de la Motte.

icelluy jusques environ le mitan *(milieu)* du bois aux confins du pays de Bavière et Bohême, ont mes avant-courreurs de bonne fortune surprins une sentinelle de l'ennemy, lequel m'at juré qu'ung heure après le jour fally, et deux heures après que la dite Lamotta estoyt passé, ils estoyent venu là avecq 4 cents musquetiers et six centz paysans du Regiment du Conte du Mansfelt, lesquels ce mesme nuict (ont) abbateus plus de deus mil arbres, avec lesquelz avoyent partout serré ledit pas, oultre ce avoyent ils encores faict une redoubte; et ne prenant regard à ce que disoit ladite sintenelle, ay faict recognoistre par deux fois, s'il n'y avoit moyen d'y pouvoir passer, ay trouvé estre impossible, de manière que j'ay esté contraincte de me retirer avec mes trouppes en desoubz Passau, où que je suis arrivé sans perte de personne ou bagage aulcune, au grand contentement de mon Seigneur le Conte de Buquoy (1), et nostre lieutenant collonel m'at envoyé ordre de marcher, et quelle *(que le)* conte Colalte avoyt regaigné le dit pas, avecq quelque perte de ceux de l'ennemy, de sorte que le 28 du dit mois, je suis avec toute bonne fortune passé le dit, pour estre ung cheming sy vilaing et creux cheming, que ne seroit bonnement possible à escreire, et avons mis plus de dix heures d'orloge, avant pouvoir sceu passer icelluy pas, et enfin sommes arrivés au fort du dit Colalta, et de là arrivés jusques à trois lieu près de Bodwys *(Budweis)*, où qu'ayant rafraisschè dix ou onze jours, il est advenu que par ordre de mon Seigneur le Conte de Busquoy nous nous avons joinctz le 9e du mois de Juing avec quelque 3000 Hongrois ou Croates à la charge du Conte de Tampier *(Dampierre)*, avec lequel avons marché vers ung certain bourg nommé Notelitz, estant bien fortiffié par les Bohémois, lesquels n'ont osé attendre nostre venu, mays ont quicté le dit bourg et mis le feu dedans, et nous en passant oultre poursuyvant nostre fortune, avons trouvé aultre forteresse aussy bien fortiffié, plus au dedans le pays, nommé Netelitz, là où qu'avons trouvé le Conte de Mansfeldt, avecq le Ringrave, et celuy de Stirom, avec mil six cents musquetiers, et six

(1) M. Charles Rahlenbeck, dans *Les Belges en Bohême*, a consacré une Notice à ce héros. En citant cet auteur nous ne pouvons cependant retenir l'observation, que ses écrits ou pamphlets pullulent d'insultes à l'Eglise et de calomnies envers ses ministres, spécialement les Jésuites; la haine l'aveugle à tel point que, lorsqu'une seule fois il se voit forcé de louer un prêtre, il cache sa qualité de Jésuite.

compaignies de chevaulz, qui se venoyent présenter au devant de nous. Mais comme ils ont apperceu la marche de nos esquardrons, se sont tout aussy tost retiré dessoubz leur dite forteresse, à la faveur de leur canon; là avons trouvé toute la cavallerye en bataille, avecq toute leur bagage nous attendant, et s'ayant rengé en quatre trouppes. Ce qu'appercevant le Conte de Busquoy, nous a commandé de les charger, ce qu'avons faict, et ont esté incontinent rompeuz et miz en route, et l'infantarie, qu'estoit au dit bourg, at esté constraincte, à cause du feu, quicter le dit bourg et se mettere en campaigne, là où que la plus part a esté déconficte, de sorte qu'avecq fort peu de perte des nostres avons faict grand service à sa Majesté, puisque la fleur de leur armé y est demeuré mort et prins. On tient les morts à cincq ou six cents, et les prisoniers sont en nombre d'environ mil hommes, entre lesquelz est comprins le lieutenant du conte de Stirom, appellé Capitaine Daniel Liégeoiz; en oultre ont perdu quatre cornettes et entre aultres celle du conte de Mansfeldt, avecq encores 4 ou 5 drappeaulx d'infanterie. Le lieutenant colonel Lamotte est blessé en bas la cuisse, mays le coup n'est pas mortel, et monsieur de Raes at un coup de musquette au bras; des nostres sont demeurez bien peu, et beaucoup d'iceulz ont esté tuéz par les Hongrois à cause du butin, quy quasy ont eu toute le bagage, quy consistoit en 180 chariotz; avecq cecy ont ils prins les plus beaux chevaulx du conte de Mansfeldt, quy estoyent de grande valeur; son alfère est presonnier chez moy et m'a dict que le dit conte at perdu en celle journé la valeur de quatre vingtz mil florins d'Almaigne. Enfin généralement s'est faict ung grand butin, et l'ennemy a receu ung remercable dommaige. Les troupes du Pays bas sont arrivez; j'espère que quand ils seront reposez, que le conte de Busquoy nous employerat en plus grande occasion avecq succes aussy bon ou mellieur que la précédente. Quant à mes affairres de par delà, je vous les recommande et vous requerrant de vendre absolutement quelque de mes biens à Derne *(Deurne)* au aillieurs, pour contenter le conseillier Berck, car il m'at esté impossible jusquez à ores d'amasser quelque argent, pour avoir encores desboursé journellement de miens et estre trompé en l'opinion que j'avois de noz gaiges, qui ne sont que 100 Phl. par mois; le Baron de Creange m'avoyt promis de satisfaire au fest de St. Jean instant, mais par mancquement d'occasion, ne le scaurois faire demander. Mais ayant bon espoir de butins quy se feront, dont

j'espère d'avoir ma part, ne mancquera de l'envoyer incontinent par eschange pour aussy par vous estere tenu à la main les biens quy seront vendu de la part du Butkens. Je suis bien ayse de la convalescence et respiration de mon frère de Dörne *(Deurne)*. Ce que se passera doren enavant, ne faillera à la première occasion vous en participer. Atant me recommandant à vostre bonne grace et à icelle de Madamme ma soere vostre compaigne, et tous bons amys en générael, je demeure

Monsieur mon frere

Vostre affectionné serviteur,
W. W. de Wyttenhorst.

J'ay eu ung coup de musquette à la gambe droicte, aussy l'hongre de Monsieur de Kessenich, mais pour estre les balles laissés, n'ay eu que la douleur; je suis esté blessé au grand doibt à la main droicte, dont me sont sortiz deux osquilles, et pensoy mourir de douleur, ne schachant encores si je suy estrouppié ou point. A monsieur mon pere, mere, freres et soeurs et tous les amys mes humbles services, quy m'excusent pour l'haste de ne les poinct escrire, faisant ma femme du mesme.

De Roume ce 12e de Juing 1619.

N° 6. *Monsieur mon frere.*

Je vous é adverti avec mais précédentes la mort de feu ma trèschère compaine, laquelle a esté trépassé le 8 du Septembre, que Dieu tienne en sa saincte gloire; et comme elle me avoit donné, allant en Italie, tous ses biens, comme le griffir de Ruremonde a prins pour note ou escrit, par résiproque, je vous avois pryé per mais précédentes de me mander si cela estoit valide ou poinct, et me mander la responce, dont je n'en ay receu aulcune, le ayant toutefois bien expressément recommandé au gouverneur de Dusseldorf, les ayant mis dedans son pacquet, ne sachant ici comment me gouverner, car la guerre est ici bien fort allumée, et tout le monde veult à l'Empereur; nous ne faisons que de nous retirer, car ils sont 4 pour un. J'espère que Dieu avec le secours, qui pour le printemps nous doict arriver, nous faira tenir la revenghe. Les Hongrois sont

rebelles, la haulte et la plus part de la basse, la Moravie, la Silésie, la Autrice haulte et la plus part de la basse Autrice. Ils nous ont schassé jusque dedans Vienne, ayant esté en bataille trois jours et trois nuict. Si un brouliart à la retrete ne nous eusse favori, pas un homme de honneur se eusse sauvé. Jé perdu de nostres tout mon bagage; l'argent est si court ici que, si nous ne vivons d'inventyons, mourrons tourtous de fein avec les chevaus (1). Mon frère Herman est luitenant du Baron de Luvendal hors du nostre regement; mon luitenant generael (?) est trepassé 2 jours, faict, si je peus, mettere mon frere Henri en sa place (2). Je vous recommande tous mais affaires, car si Dieu faisoit sa volonté avec moi, tout vous demeureit, comme je vous é escrit par les précédentes, si la donnatyon estoit bonne; l'Archiduc Leopoldo m'a dict d'en escrire à nostre Prince, affin que je ne quitte le service, ayant tant d'affaire des ghens de bien; il me l'a dict passé 2 jours, lui convoyant aprés l'Impereur. Je suis reselou de demander une chanonesye à l'Impereur, toutefois ne fairé rien sans vostre bonne volonté et resolutyon, à laquelle je me remet du tout. Je vous prye que les rentes tant de Adryaen van Impel que Berck et aultres soyent payés. Si je pouvoi avoir congé de faire un tour au pays, le Baron de Crehange me payeroit alors j'en livreroi quelqu'un. La pluspart des soldats sont mort; les deus moinnes Schal et Hal sont trépassés (3); Dieu soit loué, Bilant se porte asteur bien, mais suivera plustot l'opinyon de sa mère que du père, ce qui lui a desia cher cousté; il les fault laisser courir. Je prye d'avoir la responce du tout et selon cela me gouverneré, car je n'ai attendu aultre chose depuis la mort de feu ma très-chère, mais (je) baise mains à Madame ma soeur . . . . , mon pére, mère, soeurs et frères et tous les amis. Je espère les revoir s'il plaist à Dieu, sinon à l'autre monde. Que mon frère plaise tenir la maison de Berg en possessyon et en jouyr comme de son propre. Je envoye ici

---

(1) V. sur cette retraite M. DE VILLERMONT Op. cit. p. 231. Ajoutons que dans cet important ouvrage l'aventurier Ernest de Mansfeldt, traitre à Dieu et à son Prince, est jugé d'après des documents authentiques.

(2) Une note marginale dit: il est desia en possessyon; il vous plairat de le dire à M. mon père, sera fort aise.

(3) Aumôniers de l'armée, et probablement de sa famille. V. la première table généalogique et le n. 9.

joincte une à Jan mon receveur. Attant me recommandant à vos graces, me diré

Monsieur mon frere

De Nieukerck ce 20 Novembre 1619.

Vostre bien humble
W. W. de Wyttenhorst.

N° 7. *Wohl Edler Gestrenger Herr Bruder* (1).

Nechst meine unterthenige Dienst zuvor an den Hern Bruders, Herr Vatter, Frau Mutter und Schwester etc. Dieweil mein Oberster Wachtmeister sich nach Niederland Erlaubnisz hat gehabt zue ziehen, habe nicht konnen unterlassen mein Stallmeister mit zue senden, ihme *(um)* einmal gewisse Zeytung zue haben. Der Herr Bruder wirdt seinen Vatter wol gekandt haben, sein gewesen Schultess von Maszlandt, welche ich alles guets zue verthrau, und ihn express derohalben send als ein solches mündtlich Bericht zue thun an dem Herrn Bruder, wie esz mir als darbey gewesen sindt ein Jahr oder zwey gegangen ist und noch gehet. Der Herr Bruder kan ihme alles verthrauen, und welche mit ihm schreyben, in was Gestalt meine und seine Sachen stehen. Er wirdt auch berichten den Herrn Bruder was Armuten ihn ihr Kön. Maj. Armada belagerte von dem Bethlem Gabor von Ungern, Türken und Tattern in groszer Meng etliche viel Tausende, wie man sagt von 80,000 oder Trent min oder mehr gepassiert ist, und was grosz Gefahr wir ausgestanden haben, und Mühe und Arbeit gehabt haben, welches sonder Gehengnisz Gottes ohne Zweyffel nicht geschieht sol können sein; dann am letsten nicht möglich wasz, das die Soldaten kondten ihre Ross fortbringen, und sie insgleichen die Wappen führen; die Muscatiers, wan sie die Musceten solten losschiessen, ihne danieder stieszen oder fallen liessen; dieweil ich dieser Zeyt nicht hab können Erlaubnüs haben, wie wol ich dieselbige vor etliche Monden begehrt hab von meinem Fürst, musz Gedult haben wan der Krieg fortgeht, sollte aber Stillstandt oder Friedt sinn, wie man sagt das der Bethlem Gabor begehrt und die Stende des Landtz auch, ihr Mayestät aber nicht wil, was davon kommen wirdt man ihn 2 Monden sehen oder erfahren; verhoffe, wann es wol gehet auch einmal Erlaubnus zue haben vor etliche

(1) Cette lettre paraît écrite, à en juger d'après le contenu, au commencement de 1620. V. de Villermont t. I p. 235.

Monden, wie wol das gemeyne Sprichwort ist: fidelis servus per pedes asinus; in was Gestalt ich kranck sey gewesen, und auch mein Bruder Jan Vincent, welcher auff den heyligen drey Königtag, zwischen 11 oder 12 vor Mittag gestorben ist, — der Seele sey Gott genedig undt barmhertzig, — wirdt mundtlich von ihm verstehn, wan er nicht anders gesat das er nur einen Freundt hette hier in dem Landt, der es wol wirdt wieszen zue machen; wan ich gethan hette wie er, und nicht dem Doctor gefolgt hette, solte so wol passirt seyn als er, want er sehr oppiniatus war und nichts gebrauchen wolte, requiescat in pace. Ich sende die Schlüssell von allen Kasten oder Truhen da meine und meiner seligen Frau Kleider darinen sein, und Leyvat, Schrieften und Hausrath was dorth blieben ist, wöllende dieselbige zu öffnen auff das es nicht gantz und gar verderbet. Ob Gott seinen Willen mit mir theth, der Herr Bruder nicht allein dasz dann alles was ich werde gereth und ungereht was ich auf den Ertzboden lassen werdt, ihme schenken für Gott und vor der ganzen Werlet, begehrende nur allein, das meine Schulden bezahlt werden; ich solle hier, wan mir recht geschieht, und nicht so viel Unglücke und Kranckheiten gehabt hette, und Brandt, Nothurft genug habe, wie Zeyger dieses wol weisz, ich verhoffe noch zue Gott das wir frölich und lustig noch wollen leben, wie wol ich in guten Genaden bey meinem Fursten bin, und er gern möchte sehen, das ich allhier im Landte Gelegenheit kaufft, auf das er von mir möchte stettlich gedient sein, want die Gelegenheit kompt, wie er mir zue gesagt hatt, grosze Obligation woran ich nicht zweyffel an ihm werdt haben, wie ich auch habe, wie der Herr Bruder mündtlich verstehen werdt; der Todt von den Seeligen Oberlietenen kan der Herr Bruder an einen guetten Freund, als gewesende Herr Grammey, zu wissen thun, dieweil er viel dazue gethan hat, das er dazue kommen ist; hieby werdt er meinen Dienst senden sambt allen guten Freund und Verwandten, dann ich kein mal in soviel Monden kein Antwort habe gehabt; verhoffe mit dem Expres von allen affertirt zue haben, begehre das der Herr Bruder mir zue schreibe was für Gelegenheyt ich möchte haben, das ich zue meinen aüszerlichen Pfennig von Baron von Kriche? kommen möchte, und niemande ambesten davon weisz, als der Herr von Dalenbruch und mir behülflich sein kan; wollet derohalben ihme zue schreiben, auf das ich (so) Gott wil aldort meinen Weg nehmen mag auf die zukommende Zeytt und in einem

Weeg verrichten kan, wan lang geborgt nit quit gescholten ist. Begehre wan es möglich sein köst, das der gewesende Koch von meinem Bruder Seeliger von Dörn, mit Nahmen Barth, wolle mit kommen, want er mich kennet und ich mit ihme versichert hier soll sein, Ursach halben das ich einmal oder drey vergeben worden sey, wie mir der Doctor melden thuet, ich wolle seine Reysz ihme durch meinen Stallmeister thun verstrecken und ihme gute Besoldung hier geben, wan mir ein grosze Freundtschaft geschehe, denselben zue bekommen. Belangende die Renten von die Müllen von Echt, vermeine das der Rentmeister V° des Ampt von Mumfort genugsam satisfactirt ist, sein Bruder hat noch etliche obligationes *(le reste manque)*.

N° 8. *Monsieur mon frere.*

Je suis très mari de vous escrire la mort de mais deus frères, de Hendrick lesquel a esté tué miserablement le 28 Javier, Herman le 12 février, ayant combatu fort valantement. Dieu les tienne en sa saincte gloire. Ils fussent esté avancé, comme Offenbeck vous dira. Il fault avoir pacience. Je vous escriverois les particularités, mais lui est fort bien informé; lui é donné cherche *(charge)* de tout le dire. Je vous recommande les affaires tant que sera possible, car je ne puis avoir conghé du generael. La guerre sera fort crudelle, bien heureux qui eschappera: la volonté de Dieu soit faicte. Sur ce vous baisant les meins, et à Madame ma seur, en toute humilité me diré

Monsieur mon frere

Du quartier de Straes — Vostre plus humble
ce 1 Mars 1620 (ou 1626?) — W. W. DE WYTTENHORST.

Offenbeck vous dira de bouche tout ce qui se passe; je vous prye lui donner credit, car il est trop long a reciter. Adieu très cher frère.

N° 9. *Monsieur mon frere.*

Je vous envoye la procure que avez désiré de moi; jé receu la vostre le dernier de Avril, car pour les affaires du regement suis resté absent un mois. Je suis mari que je né eu les lettres plutost, affin que cela fusse desia faicte. Quant au congé de Quaet, je lé remis à sa volonté; il me semble qu'il n'est pas résolu de retourner avant ceste compaigne fenye. Jé mis à la procure, que n'avez affaire de

rendre conte à persone, si Dieu faisoit sa volonté avec moi, car en une bonne occasyon jé l'honneur d'estre envoyé tousiours un des premiers. J'espère pour la bonne envye que j'ai et ai eu de bien servir contre ces hérétiques, que Dieu aurat pitié de moi; toutefois sa volonté soit faicte. Quant à ramasser de l'argent ici, à grand peine pouvons avoir le vivre ici, et en général sommes engasges; quant à l'argent du Baron de Créhange, il est asseuré, et si quelqu'un venoit fort asseuré, vous envoyeroi les obbligatyons et les aultres, affin de vous servir de l'argent. Car avec cheus, que le receveur de Monfort at entre ces meins, comme aurez intendu par Offenbeck, emportent environ de cinq mil floreins de Brabant; i ce *(il sait)* où ils demeurent; cheus que je ai ici, les fais fort bien garder. Si la guerre se fenisait, et que l'Impereur nous payoit, retournerons sans perte; le temps nous apprendera. La donatyon, que feu ma femme me avoit donné, ne l'ai sceu trouver ici entre mes papirs, non obstant que Offenbeck a la registre que lui m'a lessé en se retournant l'a mis d'estre ici; il vous plaira lui demander ce qui lui en at faict, car il fault incontenent prendre copye authentique du griffier à Ruremonde, car la donatyon a esté réciproque, comme trouverez sur le protecol à Helmont. J'ai escri ici joincte à ma cousine Hal, affin que tous les coufres vous soyent livrés. De tous les lettres que j'ai escrit à Son Excellence, n'ai eu que deus fois responce à l'intrée de ce pays, dont j'en suis malheureux, car infaliblement un mien innemis me intretient les lettres, car tant per la poste, comme avec tous les exprès, n'ai eu jamais responce. Voyant que je me transporte cincèrement suis très asseuré que monsieur mon frère et M. de Engien fairont le mesme. Les dettes hipothiqués avec les obbligatyons de ma mein peuvent estre payés. Touchant lettres de recommandatyons de l'Archiduc Leopoldo, comme meintenant n'ai pas à la mein, ne les scai avoir jusqu'à la première intreveue; il vous plairat tenir la bonne mein, et de dire à mon receveur, que il tache de bien se gouverner, je lui recompenseré fort bien: son fils se porte bien; avec porteur de ceste pouvez rescrire la responce, affin que avec les lettres du luitenant colonel j'aye la responce, s'il y manque quelque chose. Les nouvelles per decà ne sont aultres que sur le jour de Pasque fleuri (1), avons coupé 2000 chevaus en pièce, dont sur la

(1) Le 26 Avril.

place comme de noyés sont demeurés environ 1000 ou davantage. L'innemi attend 6000 Hongrois, nous attendons 12000 Polacques; l'avantgarde de 1000 a esté coupé en pièce en Moravie, il n'en at réchappé environ de 400, et cheus fort blessés. J'ai receu la copye autentique laquelle a contenté à tous cheus qui l'ont veu et oui; et M. de Euien(?) Je lui escri quatre mots de recommandatyon à Camp; il vous plairat lui dire de bouche, que à mon retour ne serai ingrat envers son indroict. A Monsieur mon pere, Madame ma mere, Madame ma soeur et tous les amis en généráel mais services; je ne mentyonne rien de la mort de mais freres, car per les précédentes avec Offenbeck l'aurez intendu par le même; Dieu les tienne en sa saincte gloire. Que je ne éscri pas à un chasqu'un, c'est que à grand peine ai un seul demi jour à moi, car je suis nuict et jour de garde: à l'aube je puis reposer 3 ou 4 heures. Sur ce vous baisant les mains me diré

Monsieur mon frere

De Scheldeicn après de Krems
ce 29 Mai 1620.

Vostre plus humble
W. W. de Wyttenhorst.

Touchant de me maryer, ne fairé rien sans trouver la bourse fort bien, car, ceste guerre fenye, désire estre en repos ou avoir plus grande cherge, ce que j'aurois eu si on me eusse donné congé en Bavière avec un bon traictement à jamais, patience. Le générael ne me veult laisser, disant estre bien servi de moi. Dios provedera el todo. Bon jour et bon soir cher frere.

N° 10. *Monsieur mon frere.*

Je espère qu'aurez receu avec l'alfère Tondi ma lettre, où je vous escri toutes les particularités, comme aussi de bouche aurez intendu de lui; depuis son départ mon homme de chambre, nommé Gisbert van Dael de Venroi, (moi) estant retombé en une si terrible maladie et pénible, que tous les docteurs me disaient mort, lui surdict ayant tout mon argent et toutes mes hardes intre ses meins, me laissant à l'article de la mort, s'en est enfui, me ayant dérobbé une très-bonne somme d'argent, 2 courons d'or, et vendu tout mon linge, de sorte qu'il m'a du tout laissé en blance; je me avois mis hors de tous mes dettes ici, et avois mil escus en bourse et d'avantaghe asteur

30

que lui me les a importé ; à cause de ma maladye, dont je ne suis pas encore sorti, a falu vendre chevaus et impronter ; il m'a faict la trousse le 14 du courant ; je vous prye de vous informer à Roi *(Venray)* ; c'est un grand jeunhomme, lesquel est venu avec le regement du comte Busquoi en ce pays ; il a servi à Bolduck au logis de un marchand de drap, après *die gevanghenport* (1), où que vous et feu mon frere Solis acheter vos draps. Ici il ni a aultre nouvelle, sinon que le comte Mansfelt avec tous ses ghens sont vendu au duc de Bavière ; on donne à lui deus cens mil Rixs, les soldats 4 mois de paye ; on parle pour certein que nous serons cassés, volente Deo, alors sortiré avec mon honneur hors de ceste misère. Je me recommande à vos graces et à icelle de Madame ma soeur, mon pere, mere, soeurs, frere et parens et amis et vous demeure

Monsieur mon frere

De Nême (?) ce 22 Septembre 1621.

bien humble valet
W. W. DE WYTTENHORST.

Au dos de l'adresse :

Monsieur mon frere plaise envoyer ceste ici joincte à seigneur Vincentio à Venlo, car son fils cognoit bien le vilein serviteur.

N° 11. *Monsieur mon frere.*

Hebbende dese goede gelegentheijt, en heb ick niet kunnen onderlaeten, aen mijn Hern Broeder mit dese Valkenieren een weenich te scrijven, niet wetende hoe dat het komen mach, dat ick gheen antwoort en heb gecregen bis dato huyden op den brieff, die ick aen mijn Hern Broeder voer Crems voir twee jaren heb gescreeven, in den welcken ick mijn Hern Broeder volmachtich hadde ghemaeckt om alle mijn goet in Braebant te vercopen : ich heb dickmaels mit diverse boden aen dem Hern Broeder gescreven, maer nimmermeer gheen antwoort ontfanghen als den 27 Februarij A° 1620, ende den 15 Junij A° 1620. Ende van Weenen sijnde kranck gedraghen uit Ungheren, welcke kranckheijt mij heeft geduert bis dato huyden, alwaer mij itsonder het lichaem een weenich aen die beeter hant is, maer noch in hande van die Doctooren, welcke mij bis dato die Elementen hebben gecost, ende moet blijven lam in beyde handen

(1) M. Steffens lit ici *de Vuchterpoort.*

ende armen, dat ich niet eenen nestel can toe binden, bis dat Godt ende die Heylighe versien; weert niet met alle moede kunnen haldende mijne toom vant peert; niettegestaende eer ick mijne rematte van mij ende mijne compagnie, beloopende over sechstich duijsent gulden, wil hinderlaessen, begheere vil lieber selbs hinder zu blijben. Godt loff, heb noch 10 duijsent gulden und etliche zu dem Hern Broeder dienst, sol gern een 6000 haben ubergemacht, aber von 6000 niet meer als 2000 in Nederlant haben gehabt, welches verlies mir gans zu groos sol haben geweesen, und hab zu Lypsich laessen wysselen voer achtien hondert Duytsche gulden voir 200 Richsdalders, welche hier alle zu samen niet meer en machen als 1000 uberlensche gulden, und ider Richsdalder 5 gulden welche in Nederlant niet meer en gilt als 50 stuijfers. Hier aen kan der Hern Broeder gedencken, was voir mercedes wir alle mit een ander hier in das lant voir alle onse getreuwe dienst werden bekomen: wol Godt das ons der Keyser in forma sol bezalen, wie er ons hat zugesacht, sol wol so viel mit hinaus bringhen, das ich mijn Hern Broeder aus ganse sijne pijne sol helffen; wir hoffen alles aus gezalt sullen werden, want etliche Regimenten seer slecht schoon sijn bezalt, want der Keyser niet wirt gedencken, das wir Nederlender in alle occasionen den voirzug und hinderzug haben gehabt, und die keyserliche Croone auff onsen hals haben gedraeghen, so wirdt het mit ons ghaen als mit die ander. Mir is zugesacht von eenen coopman zu Prage durch Hans Hendrich van Kessel, wesende den soon von Monsieur Jan van Kessel, welcker nu uber das jaer onder mijne compagnie is gekomen, und mijne sachen alles in verwaren hat, das er mich mijne sachen alles wil ubermachen, und auff dise stunde, scrijvende den brieff, verstaen das een Comissarius aen eenen van mijne ritmeester, der hier ligt commanderende zweij compagnie, bericht is von een keyserliche Comissarius, das wir voir gewis bezalt sollen werden, aber nicht abgedanckt, dan hier in Bohemen blijben sollen; in dem das sulchs sijn sol, ich mit eenen expressen werde scrijben, begheere aber interim antwoort, wie es gheet zu Berg, zu wol als zu Durn, und mit alle die freunden, waeraen ich mich recommandiere in hunne goede gratie. Was anlegt hier, vivimus ex rapto non hospes ab hospite tutus etc. Slymmer en kans niet werden, alle daghe verhoffen wir besserung. Die Valkenieren werden dem Hern Broeder meer muntlich saghen als ich kan scrijben; alles sol goet sijn, wan es die

krenckte niet weere. Ich hab dem Hern Broder gescreben wie eener geheijssen Gisbert van Dael, van Venroij, habende opgenomen aus die infanterie von dem Graven Buquoy, doende syn ambacht von druchscheeren in Artois, kennende ende wesende bekant van Niderlender sulcher een van daer te weesen, im hebbende avanciert tot mijnen cammerdiener und alles betrout, mich hat uber etliche duijsent gulden in baren gelt und andere goede hoetbant, und andere sachen genomen, welches ich mijn Hern Broeder hab gescriben offermael, und auch expresselich mit den soon van Vincentio, berijder van sijn Excellenzij seliger, waerauff ich mich referire, das er wil dem Heeren Broder, in was gestalt er bij mir is gewesen, wil informieren. Wol Godt das er da sol komen om die galghe zu vercieren, und mit een ijsere kettinghe verwaert worden, es recht gern bezalen solle. Hier mit mich recommanderende in die goede gratie vom Hern Broeder, und vrouwe Swester, Hern Vatter und Vrou Mutter, Hern von Geleen, Vrou von Geleen, die alden und jonghen Swester und Broeder, die ich voernoemen sol, der Lantcommandeur sampt alle goede bekanten Hern von Ruremonde, wil dem Hern Broeder dem Heeren beveelen.

Monsieur Monsieur mon frere

Vostre vallet pour faute che je ne sceij point escrire : Kessel l'ha escrit et subsigné

WIJTTENHORST.

Post dato. Le Impereur est parti sul le frontières di Ungherie, nommant Erdenburch où che y doict faire trette et ricevoir le coroon di Ungherie di Betlehem Gabor avec sa imperatrice.

Datum uut Brixe dem 31 Mai A° 1622.

N° 12. *Monsieur mon frere* (1).

Jé receu la vostre et bien intendu la contenue. Quant à les 2200 Rixs que désirez, le trouverez à Kovelens (*Coblence*) ou à Coloinie, vous pryant de envoyer un acquit de sis mil Rixs à Monsieur le

(1) Cette lettre est écrite sur deux feuilles (la seconde commence par : j'ai envoyé M. Keverberch), qui paraissent cependant ne faire qu'une seule lettre, tant à cause du contenu que parceque les deux feuilles portent la même marque de fabrique, différante de toutes les autres.

Commandeur a Kovelens pour le rechat des molins de Horst en mon nom et profict — les quatre mil tont asteur 11000 floreins nostre monoye, de Hollande 15000, les deux 5500 floreins monoye — puisque jé receu ordre de sa Maiesté Imperyale de ailler trouver l'armée du duc de Friedlant, et que nous sommes tous mortelles, que je ne puisse estre frustré, ni vous du mesme, si Dieu faisoit sa volonté de l'un ou de l'autre, et cela par forme de rachet, affin que cheus, qui vienderont après nous, voyent que avons veque *(vécu)* en chevaliers d'honneur et en éternelle amitié comme bons fréres; car je ne lé pas volé ni moins derobbé, mais avec hazart de ma vye lé acquisté, et que un chasquun en prenne exemple à bien faire à l'avenir. Si M. feu nostre trop bon pére l'a despendu, je le regaigne pour nous mettre en repos et servir Dieu et nos bons amis, vous pryant sur de me respondre incontinent, si me aimez, comme je fai du mesme, et laissez moi penser plus oultre si Dieu me donne la vye. Jé fait vos commandemens à tous mais officiaels; pour la Messe, ils la feront faire. J'ay commandé à Ca: Antoine, lesquel est aillé au pays, de faire dire une dozeine de Messes à nostre Dame pour tout nostre familye, et donné des bons aumones en diverzes lieus pieus et religyeus. J'espére que Dieu par sa divine clémence l'acceptera por bien et nostre prospérité. Madame de Gelein m'a vendu de l'eau benict de la court: jé trop veu de me laisser mener comme elle a mené ma niéce *(mère?)*, pour tant vous prye de me croire que ce que jé dit, je le compliré, comme du mesme l'é escrit à Monsieur le Commandeur à Kovelens, remettant les affaires, que scavez, tout à lui (comme mon fidel parent) ce que j'é treuvé depuis sa cognoscense. J'é escrit à Praghe à un marchant de tenir pour Pacque encores quelque mil floreins pour nostre service, lesquelles je les mis intre ses meins. J'espére de venir au bout de mes affaires avec le Duc de Friedlant; voyant que je me va joindre avec lui, alors fairé ce que m'a ordonné de faire; pour les trois mil floreins en ayant racheté la cence, que cheus de Rofert (1) ont por mon passé temps estant la, voyant l'acquict, envoyeré incontenent le mil Rixs, je dis 1000 Rixs pour Monsieur de Gelein, car je ne veult pas que vous ni nul boive des nostres de leur pot. Si me aimez, je vous conjure de ce faire, car ils sont desia déposité et asseuré avec les aultres. S'il y at quelque aultre chose urgente à der Horst, advisez

(1) V. la première table généalogique.

moi ; quant à mais dettes, les Barons de Crehanghe me ont escrit que ils me donneront satisfactyon, et si je fusse demeuré encore quelque temps, je l'aurois receu, et les aultres sont bastantes (*suffisantes*) à payer ce que touche mon particulier. Comme voirrez par une lettre que le receveur de Montfort at escrit à son frere, mon secretaire a esté, lesquel a nyé les obbligatyons, vous lui pouvez affronter et procéder fort rigoreusement contre lui, car il m'a sobborné la donatyon de feu ma compaine, estant si clair comme sans l'aurez après le Greffier de chancelerye comme j'é dict, et mandez moi quelque nouvelle.

Jé envoyé Monsieur Keverberch à Kovelens, lesquel l'at deposité intre les meins de M. le Commandeur, où le pouvez demander; aussi tost que l'acquit sera escrit, je lui envoye comme je lui é escrit. J'é envoyé un coffre avec aulcunes habits noirs à Covelens, affin qu'ils soyent gardés; je vous envoye la contre-liste de ce que trouverez demein ou après dedans, un aultre à M. le Commandeur. Pour les obbligatyons, voirrez par les lettres modernes des successeurs de feu Monsieur le Baron de Crehange, que ils veulent payer, si je fusse demeuré perdeça; pourtant le pouvez escrire en Loreine à Homborch, où demeure celui qui reçoit les obbligations. Jé envoyé en poste les copyes des obbligatyons et de la lettre de M. feu leur pere, avec capitein Bel (1), comme voirrez par la responce du Stathelder de Rusack, l'un des freres. Il vous plaira de me adviser du. Jé envoyé François, je vous prye de le tenir pour recommander la lettre du comte Henri ; si le titre n'est pas bastant, faictes une aultre couverte : par les lettres et obbligatyons cognoscerez le lieu où ils demeurent ; si le trouvez convenir, pouvez donner deus cens pattequons à Famenan, et dite lui qu'il n'en parle mot. Sur ce me fiant entièrement et de tout mon pouvoir à vous, me recommande à vos bonnes graces et vous demeure à jamais

Monsieur mon frere

Vostre bien humble serviteur et frere
WYTTENHORST, Colonel.

De mon quartier après de Nieustaut (?)
ce 31 Décembre 1625.

(1) V. la première table généalogique.

P. D. Jé escrit à M. le commandeur, si il trouvoit quelque rente à acheter de quelques vouilets (?) de vin, ou bien donner sur un villaghe, que il le fasse en mon nom, affin que ayons nostre provisyon.

N° 13. *Monsieur mon frere.*

Jé receu la vostre le 17 Juin, per laquelle j'ai intendu la contenue, mais comme il m'a falu faire 4 companies à mais despens, la reste est envolé; les ayant faict, n'ai sceu avoir quartier, ni moins (*néanmoins?)* ai eu place d'arme, de sorte que je me ruine à ce faire. J'espère que Sa Majesté Sacrée nous aurait un jour souvenance de ses fidelles serviteurs; voyant que non obstant que jé donné un memoryael à nostre Générael touchant ce que passé 3 années que lui avois remis en bon argent, ayant quasi obblyé cela, a ordonné de me satisfaire; mais comme ses ministres me ont respondu de n'avoir aulcune provisyon, serai contrainct de patienter jusqu'à la fin. Dieu veuille que soit en bref, car je suis fort las et harassé d'ingratitudes. Quant à moi il me sembleroit que fairez bien de prendre quelque peine (*pièce?*) avec ce que avez pour asteur, car le nostre le pouvons avoir à tout heure, toutefois je le remets à vostre discrétyon. Si je éstois maistre du mien perdeça, fairois vostre volonté, mais sans de quoi ne peu; je voudrois ravoir volontiers Bakel, avec telles condicyons que les paisans ne pouldront rien disposer du commun sans ma volonté ni moins les marascaies et sieurs (?) Burgemaistres ni peilmeistres ni contes ni levées des dîmes (*deniers?*) affin d'avoir ma vengance, car je crois les finances consentiront facilement, estant chose de peu de importance, et de nul profict au Prince. Vous m'obligerez beaucoup de faire aultant pour moi, pour une raison laquelle trouverez demain ou après agréable. Quant aus aultres particularités, que m'escrivez, ayant ce jourdui receu ordre pour aller en campagne, ne sachant encores envers où, n'ai pas temps de me résoudre car Dieu disponera du tout, et le temps nous apprendera. Jé tenu le messagir jusque asteur, tant pour le grand péril, qu'aussi pour vous advertir la vérité du faict, comme de bouche lui dira. M. de Dorewert faict encores 3000 enfantecins et 4 companies de cavalerye. Il m'a venu voir et m'a conjuré de grandes amityés et parentaghes, je lui attend ce soir ou la matin, où boirons la sancté vostre

et de tous parents et amis. En attendant vostre responce, pryeré le Souverain de vous maintenir en ses sainctes gardes.

Monsieur mon frere

Votre du tout coeur humble et affectionné frere

De Endorf, WYTTENHORST.

ce 22 Juillet 1626.

Tous mais camerades se disent humbles valets, et buvons tousiours vostre saincté, ce que avons faict encore ce jourdui avec mon sergent majeur et Krummel etc. (1).

N° 14. *Monsieur mon frere.*

Nous sommes en Bohéme en garnison. Le générael a désiré que je fisse jusque a mil curasses; je espère avec l'aide de Dieu que viendré au bout; jé donné une companie au chevalier Honsbrouck, et faict Everart son alfère, le ayant donné trois bons chevaus; je espère que, si continue, que il serat un fort brave soldat. Grevenbrouck est mort; il avait désiré que son père fis faire un voyage à Boxtel (2), ce que lui é faict escrire; si en cas qu'il n'auroit receu la lettre, je vous prye lui faire dire, et faire dire trente Messes là pour moi en payant aussi à Boxtel; du mesme vous prye de faire donner à Ommel (3) un malder de blé pour ceste année pour le jour de la Vierge sacrée de la Anoncyate venant en quarême, affin disent tous les jours de la seincte Vierge une Messe pour moi, si cela me suffit, a vostre discretyon je le laisse tout, car jé promis de le faire faire tant que je viveré, et après aussi. Ici la guerre est plus grande que jamais elle a esté: Dieu veuille que tout succède bien. Advise moi comme il se passe

(1) Arnould *de Crummel* était en 1649 colonel à Stralen. V. SIVRÉ. *Inventaris* t. IV p. 16 et 393.

(2) L'église de Boxtel était célèbre à cause d'un miracle du S. Sang, arrivé en 1280. La précieuse Relique, donnée en dépôt, du temps de la persécution des Etâts-généraux, à l'église de Hoogstraeten en Belgique, y est encore l'objet de nombreux pèlerinages. V. SCHUTJES, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* t. III p. 353; *de Volks-missionaris* t. IV p. 27, *Neerlandia Catholica* p. 457, et ici le n. 15.

(3) Il y avait à l'église d'Ommel sous Asten, une statue miraculeuse de la S. Vierge; en 1539 on y construisit un couvent de religieuses du tiers Ordre de S. François. Les pèlerins y affluaient de Venlo, Ruremunde etc. V. WICHMANS *Brabantia Mariana* p. 163, SCHUTJES l. c. p. 157, *Neerlandia Catholica* p. 462, et les n. 15 et 16.

per delà et comme tout est disponé; j'ai encores ici quelque peu de chose; je voulderois que il fusse après de vous, et que moi mesme fusse mene comme(?); je suis, loué soit Dieu, fort bien monté et à l'avenant accommodé, ce que avec mon honneur n'ai peu faire pour asteur, ayant le commandement de la cavalerye et infanterye ici en Bohême jusque aus confines de Moravie, où le C. Mérode l'at. S'il y passoit quelque chose, je vous l'adviseré. Si Dieu faisoit sa volonté avec moi, vous scavez que tout à vous, ce que gainié avec mon espée. Sur ce me recommandant à vos graces et de icelles de madame ma nièce de Gelein et petits nefeus, aussi nos bonnes seurs et parens, pryeré le Souverain de vous maintenir en ses seinctes gardes, vous demeurant à jamais

Monsieur mon frere

Vostre bien humble frere et serviteur
WYTTENHORST.

A Son Excellence mes humbles services mais n'é présentant chose digne de le escrire, ne l'ai pas escrit ceste fois, sinon que la peis seroit faict avec les Hongrois, mais il n'y a pas de fyance à eus.

Actum Pardubitz, 24 Martzii A° 1627.

Post datum. Envoy moi quelque bons companies; je les logeré bien et serons satisfaict; ils peulvent venir avec M. de Geurtzenich pour l'asseurance; s'il y a moyen mande moi un exprès messager, je ne suis que deus journés de Prage logé, je vous prye de me adviser du tout; les soldats seront bien loghés, car le generael a tout son espérance en mon régiment, comme il m'a escrit par plusieurs fois, aussi m'a donné le moyen de avoir assisté mais capitaines. Sur ce vous baise les meins.

N° 15. *Monsieur mon frere.*

J'ai receu la vostre par Andrés et ay fort (1) bien antandeu icelle; maintenant je vous advisse, que ne me peuis ancores ressoudre à cause que je attans ordre de sortir vers l'annemi (2) avec cavallerie et infantarie, qu'est issi an Boème, et aussi ne pouvant avoir par ceste sesson congé, ne pouvant aussi rien faire sans y me truver en personne, pour l'occation que l'on m'a mené pour le passé, comme

(1) M. Steffens l. c. p. 82. fait de ces deux mots une ville : *Ayfort.*
(2) Ibidem une ville : *Lannem.*

vous scavez, et ne me voudrois soubmettre plus à personne. Je vous prie de m'escripre, combien avez receu tant à Kovollens qu'à Colloigne et combien est la somme en tout, et aussi si avez receu mes abits noirs qui estoient à Covollens. Car quand j'irey, j'irey en poste et à la légère, et aussi je vous prie de me mander en quoi tout a esté amployé, comme aussi en quel estat sont mais biens par là, affin que je me peuise régler à l'avenant; aussi de me voulloir anvoyer une obligastion en pressance de vostre justisse ou de ceux que vous plairra, faissant foij de tout que avez receu de moij, et an espessifiant la somme à celle fin que, en cas de mort, que Dieu ne veuille par sa sainte grasse, je peuysse pourvoir à mes affaires. Il fault aussi espessiffier que c'est pour avoir descargé tel bien, comme aussi qu'il soit faictes avec tout autre formallitté, à celle fin que allavenir vous ni moy n'eussions de russe *(rixe)*, car avec la vollonté de Dieu, s'il venoit autre chosse de moy, personne ne peut prettandre, le pouvant donner à qui que je veut, n'ayant à faire d'octroy ni autre chosse, l'ayant gaigné avec mon espée, comme vous ay escript avec deux pressédentes. Quand à vostre particullier, si je n'éstoit pas réssolleu, vous me poudriez nommer une telle de si bonne mayson, comme je espère que vous ne voudriez faire autremant, car quand à moy, plustost mourir, de mettre une tache à nostre illustrissime mayson; nous sommes obligé, estant les derniers, d'esvitter cela, car je ne fairay chosse sans vostre advis, comme je vous prie et conjure, estant chef de la mayson, de faire le mesme et faire avecq moy de unicq et fidelle fraire. Car s'il venoit quelque malantandeu entre nous deux, ce seroit la reuyne de la mayson. Quand à ce que la Sérénissime Infante faict, s'il li avoit quelque chosse au pais de Gelder, et qu'il nous fût proppre, advissez moy particullièremant, combien il faudroit et combien il pourroit proffitter annuellemant soit sur les domines du pays de guetter *(Gueldre?)* assurées, et que j'an peuysisse disposser sans reconnoittre la Chambre, car je ne voudrois pas avoir, si je n'avois la basse et aute et moyenne justisse, et sans appellations. Pour le rellivement du compte *(comté?)* le coust passe le goust, et oste la vollonté, ai desia prescript, de despandre l'argent innuttillemant, il n'est ressonnable. Je fairay premièremant la lettière où je veux mestre le lit, pour peuix apprès bien reposser de dessus: la reste ce seuyvra et ne me manquera pas. Sondez si Madames de Berges voudrient pas achetter ma donnattion de Berges, et scavoir combien

argent comptant, car je m'acommoderoitz de tout, ne voullant avoir affaire avec nul dette, car comme vous scavez ne *(le)* vossinage ne medeuyt pas. Je fairay issi mon devoir vers S. M. pour le pays de Juilhet *(Juliers?)*, mais je crains d'avoir heu tropt tard les novelles, et advissez moi où que seroit le lieu le plus propre pour nous. J'attantz de tout une bonne rellassion en grandissime dévossion; pour Madame de Gellein, qu'elle aye ancores la passiance. Grevembrucq est mort, me ayant cousté son anterrement beaucoup et aussi deux malladies qu'il a heu, comme tous les officiers de mon régiment savent, sans avoir heu aucun proffit de leuy; c'est plus que la rayson que le père le me paye comme je lui escript. Je truve fort bon en cas de reffus de faire antrettenir la rante qu'il a sur Holst, voyant que l'amittié est morte; aussi sera bon de scavoir ce qui en arrivera des biens venus de feu ma soeur, que Dieu les tienne avec le fils en sa sainte gloyre. J'ay promis annuellement ung maldre de grain de segle de six messures à donner à Nostre Dame de Ommel, sans le pouvoir rachetter asture ni à jamais, an commansant ceste caresme passée, laquelle il fault payer incontinant asture, et faire dire 30 Messes à Boxtel pour le saint Sang une fois, ce que j'ay promis ceste caresme estant grandemant afligé et persécutté, dont Dieu et la Vierge très-sacrée et par la grasse du Saint Sang je seuys esté dellivré, comme du porteur antandrez. Loué en soit Dieu, la S. Vierge et tous les Saints très-sacrés. De nouvelles par dessa ne sont autres que l'annemi sont forts en la Sellésie; et li a apparance de plus grande gerre que jamais n'a esté, si Dieu très-peuyssant n'y mest remède. S'il se passe quelque chosse digne, je le vous escriprai. Je vous prie de ranvoyer le messager le plustost que vous sera possible. Sur ce me recommandant à vos bonnes grasses et à tous les amis, prieray le Créateur vous maintenir en sa sainte grasse, demeurant à jamais

Monsieur mon frere

De Bardovitz
le 25me Apvril 1627.

Vostre bien humble servitteur et frere
WYTTENHORST,
Colonel et du conseil de guerre.

N° 16. *Monsieur mon frere.*

J'ay receu la vostre par André le 10me du courant, ansamble les obligations et attestation. Maintenant je voudrois vous pouvoir faire

tenir avec bonne commoditté le complimant de ce que autre fois vous ay escript pour la terre de Bakel, et l'essance *(les cens)* de Horst, pour n'avoir peu parler à M. de Gurzenek, comme antandrez du porteur, est cause que je ne fais lever l'argent, décha lettans (*le temps)* espire pour les biens que je leuy ay vandu en Bohême (1), et sellon mon avis il me sambleroit bon, sy les parties des mollins voulloint ressevoir l'argent à Colloigne du dit seigneur de Gurzenich ; vous les porrez sonder et m'an donner advis, et la dite somme despossittée à cest effet, vous le pouvez mestre en rante en lieu assuré, où je le pourroit ravoir an cas de bessoing ou jusques à nostre intervue ou advis, ce qui pourroit estre plustost que ne croyez. Sy me mandez la permission escripte en bonne et ample forme, comme autrefois vous ay escript et faict dire de bouche, et comme du porteur antandrez, aussi comme les affaires vont per deça. Quand au mariage que m'escripvez, si vostre amie est telle telle, peut estre que nonostant je resserveray en ma ressollution et vollonté au rettour du pais. J'espère, avec l'ayde de Dieu, qu'il li aura, ou je le apporteray commoditté suffissante pour nous deux, car servant ung bon mestre, comme je sert, et fidellement servi, et veux fidellement continuer à la fin rien ne me peut manquer. Quant à Everard, en dueil a esté tué ; Dieu le tienne an sa gloyre, car celleuy que cherge, ordinairemant il truve, ancores qu'il m'a déplu grandemant pour la bonne espéranse que j'avois an leuy. J'espère que pour tous les biensfaits, que j'ai faict à ceux de mon sang, Dieu m'an saura bon gré et aura pittié de moy. Je vous prie de ne pas oblier les bonnes et humbles nonettes de Omel ; aussi n'obliez pas mes bons confrères de Vert *(Weert)* de l'Ordre de S. François. J'ay antendu de mon cousin de Asten, que son frère a esté tué : Dien le tienne an sa saincte gloyre, et que Madame sa mère a esté une espasse de tans mallade, dont jay seuy marri. Si je peuis avoir à cest ivert permission, j'iray offrir mes humbles servisses à tous nos parans et amis. Quand à Jan de Grevembrucq, il li a plussieurs tesmoints de ce que j'ay faict à son fils et que je n'ay faict pour respet de sa rasse et pour estre logé issi an campaigne, ne pouvant pour les continuelles marches faire mestre an forme de jure. Au rettour du porteur je manderay l'attestation de tous mes officials tant majours que mineurs ; à la

(1) M. Steffens l. c. p. 83 lit ici *Boxmeer*.

reste me rapporte au porteur de ceste. Sur ce me recommandant à l'onneur de vos bonnes grasses, prie le Seigneur vous maintenir en longue et herusse vie, et vous seray tousiours

Monsieur mon frere

Du camp à Oldesellons le 17 Septembre 1627.

Vostre fidel serviteur et frere
WYTTENHORST.

Je prie de ranvoyer le porteur, le plus tost est le meilleur.

N° 17. *Monsieur mon frere.*

Ayant Son Excellence le Duc de Fridellant, nostre general, avoyé Son Excellence le Compte Sellicq (1), nostre marechal de camp, avec une partie de l'armee vers le Danemarcq, où que russement sommes antrés herusse et advantajus rancontre, dont la première a esté au pays de Hollestain sur les frontières (de) Guttellant, à une ville nommée Oldessellonx, où l'annemi, le marquis de Tourlacq, tenoit teste avec cavallarie et infantarie, ce que n'a duré que la première nuict de l'arivée et le landemain; et la nuict anseuyvant a faict une villayne rettrette sans toucher ni trompette ni tambour, ayant laysé à une poste sept drappeaux du ducq de Sasse ancaiges, lesquel ayant moy passé avec mon regimant le premier par le maras, j'ay parlamanté avec heux, et incontinant ont randeu les drappeaux et armes antre mes mains, et moy les ay pressantés à son Excellence nostre Marechal de Camp, lequel seuyvant la routte des feuyttis à la main gauche, me anvoya avec mon regimant à la droytte où je truva ancores à une poste ung drappeau, lequel je prins comme les autres avec la mesme condission. Son Exc^ce^ avec ses trouppes ayant poussé dedans ung coing de mer la cavallarie et infantarie de l'annemi, estant constraint de boyre la mer ou de combattre, se ayant le marquis de Tourlacq avec tous les officiers majours ambarqué, ormis ung lieutenant collonel du ducq de Vayme, nommé Trandourth du pais de Sasse, et sessont randus avec acort et ont livré leurs cornettes, estant au nombre de seyze, et de bandières vingt deux et quelques piesses pettites, moy ayant esté mandé a la droytte seuy arrivé lorsque l'acord a esté faict, ce qui ne ce fusse pas passé tant à leur avantayge, anseuyte mon ordre que je avois et la grande anvie que avoient mes officiers majours et mineurs et soldats avoient de

(1) M. Steffens l. c. p. 83 lit *Geleen*.

combatre et mordre; de là sommes antrés à Guttellant où que l'annemy a abandonné touttes les postes et se sont rettiré à une ille appellée… esschesel (?), estant vingheuit cornettes, lesquelles estant dettenus par les paysan de la ditte ille, sessont randus à misséricorde et point, de sorte que sont esté cassi tous démontés et desvallisés, et leurs officiers ransonnés; le colonel qui avoit le commandement, nommé Couratnel, sargent majour de la cavallarie et le collonel Rallember, et le lieutenant collonel Charles du ducq de Sasse, les deux collonels, le maréchal de camp, les menés à S. M. à Prague. J'ay issi auprès de moy ung capitaine nommé Lan (?) lequel a espoussé une fille du seigneur de Mayessevicq, elle est aussi issi avec son frere; sa mere estoit fille de feu nostre honcle Le Lan, Drossat de Cleffe, lesquels vous baysent les mains. C'est tout ce que s'est passé despuys la dernière que je vous ay escript; le messager vous dira la reste, lequel rettournera issi à vostre vollonté, ou à celle de Mr de Mayesfic. Cant à moy, seuy esté fort tourmanté de la poudrage, laquelle m'a constraint de demeurer dans mon cartier d'yver sur ung port de mer nommé Horsenes au pais de Guttellant, où j'ay le commandemant à dix lieux *(lieues?)* sur le rivage de la mer avec mon regiment et ung regiment de infantarie. J'espère que nous ne nous manquera pas à cest ivert de passetans, sy ce n'est que la trève se fasse, comme j'ai antandeu. Alors je auray lossir de faire ung tour vers vous. Jé faictz de buttins, mais ils sont de menage de logi et ne se peuvent transporter vers là. Je vous prie de donner part à son Excellence le compte Anricq de Berg et lui faire mais humbles recommandations, et mais escusses que je ni peuys escripre pour mon incommodité. Nous autres priant Dieu vous maintenir en longue et herusse vie je vous seuy tousiours

Monsieur mon frere

De Orsen le 10 Novembre 1627.

Vostre très humble serviteur et frere
WYTTENHORST.

N° 18. *Monsieur mon frere.*

Post Datum.

Jé receu la vostre dernière, daté de Ruremonde le 26 Février, le 13 courant, per laquelle jé intendu que la disme de Horst seroit à veindre, encores qu'il m'a falu reprendre les biens que feu M. Geurt-

zenich avoit achepté de nous, je me despouillerai plustôt jusqu'à ma chemise, di laisser passer ceste piece, pourtant vous prye m'adviser en combien de termes il fauldroit le payer, car jé quelque arghent à Praghe en rente, il fault que j'escrive de tenir prest cela, car il fault que je l'advertis trois mois avant la livrance, mais pour poinct perdre temps, perderai plustôt 100 escus que di perdre ceste occasyon. Je vous prye aussi de m'adviser combien les censes de Blittersvick sont engagées et la cense que Rufart tient; je me réglerai à l'avenant; j'ai receu la copie du pasport de Son Excellence, l'origenal est à Séventer (?) après du drossard Hartefelt: sa belle-fille est ici esté jusque asteur, et je lé faict conduire jusqu'à Hamborch. Ma cousine a esté en couche d'un jeune soldat, je lé donné le nom Walraf. M. le Commandeur Bongart m'at escrit d'avoir quelque chose à moi; je lui ai rescrit qu'il vous le livre. Advise moi avec cet exprès le tout, affin que je me puisse régler à l'avenant. La guerre par decà est gauche car la monoye ne courre poinct; nous sommes trestous las per decà, car j'ai receu toute ma pomierte (?) en boeufs et greins, et nous avons ordre de rien pouvoir vendre. Si cela n'estoit, les boeufs paijeront bien la mitan du disme à plus près, car il y at venu ici un marchand de Arnem, nommé Riswich, lequel m'a porté ces lettres, aussi une de recommendatyon de M. de Meyerswick, lesquel respond de l'arghent et il le feroit livrer à Nimmèghe, après le receveur généracl per delà; et ne pouvant attendre la volonté du génèrael pour le faict des boeufs, rescriverai avec M. le Capitaine Loe tout ce que se passe, lesquel ramène sa femme au pays, et il vous dira toutes les particularités; tratant vous prye de soimer que cette pièce ne nous escoule pas, comme m'adviser du mesme des aultres. Ayant accompli à tous ces partyes là, si je peus, tacherai de porsuivre plus aultre, car qui bon mestre sert, bonne récompense attend, comme je espère, qu'il ne me manquera pas. Attendant du tout vostre particulir advis, pryerai le Souverain de vous donner accomplissement de vous désirs et le tenir en sa seincte garde.

Monsieur mon frere

Vostre très-humble serviteur
et bon frere
WYTTENHORST.

De Horzens
ce 17 Avril 1628.

N° 19. *Lettres d'anoblissement.*

Wir Joseph der Andere von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kaiser, zu allen Zeiten Mehrer des Reiches, König in Germanien, zu Jerusalem, Hungarn, Böheim, Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Gallizien, und Lodomerien, Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund und zu Lothringen, zu Steijer, Kärnten und Krain, Groszherzog zu Toskana, Groszfürst zu Siebenbürgen, Markgraf zu Mähren, Herzog zu Brabant, zu Limburg, zu Lützenburg und zu Geldern, zu Würtemberg, zu Ober- und Niederschlesien, zu Mailand, zu Mantua, zu Parma, Plazenz, Quastalla, Auschwitz und Zator, zu Calabrien, zu Bar, zu Montferrat, und zu Teschen, Fürst zu Schwaben, und zu Charleville, gefürsteter Graf zu Habsburg, zu Flandern, zu Tijrol, zu Hennegau, zu Kiburg, zu Görtz, und zu Gradiska, Markgraf des heiligen Römischen Reiches zu Burgau, zu Ober- und Niederlausitz, zu Pontamousson, und zu Nomenij, Graf zu Namur, zu Provinz, zu Baudemont, zu Blankenberg, zu Zütphen, zu Saarwerden, zu Salm, und zu Falkenstein, Herr auf der Windischen Mark und zu Mecheln.

Bekennen für Uns und Unsere Nachkommen am heiligen Römischen Reiche öffentlich mit diesem Briefe, und thun kund allermänniglich: Obwohlen die Römisch kaiserliche Würde, darein der allmächtige Gott Uns nach seiner väterlichen Fürsehung gesetzet hat, vorhin mit vielen herrlich- und adelichen Geschlechteren und Unterthanen gezieret und versehen ist; So sind Wir doch mehrers geneigt, derjenigen Namen und Geschlechter, welche fürtrefliche Sitten und Thaten auszuüben, und sich um Uns und das heilige Reich verdient zu machen bestreben, in höhere Ehre und Würde zu erheben, und mit Unseren kaiserlichen Gnaden zu bedenken, damit noch andere durch dergleichen milde Belohnungen rühmlicher Eigenschaften, zur Nachfolge guten Verhaltens, und Ausübung adelicher und löblicher Thaten gleichfalls beweget, und aufgemunteret werden.

Wenn Uns nun von Unserm und des Reiches lieben Getreue, Johann Wilhelm Bruno Zantis, allerunterthänigst vorgetragen worden, wasmassen nicht nur seine Voreltern beij dem kurpfälzischen Hausze ansehnliche Ehrenstellen bekleidet, und vielfältige nützliche Dienste geleistet hätten, sondern auch seine dermaligen Anverwandten daselbst in vorzüglichen Bedienstungen stünden, er selbst aber durch seine eifrige Verwendung es dahin gebracht habe, dasz er als Jülich-

und Bergischer wirklicher Hofrath angestellet seije, und nun zu seiner weitern Glücksbeförderung nichts sehnlicher wünsche, als dasz Wir ihn, samt seinen ehelichen Leibeserben, in des heiligen Römischen Reiches Adelstand mildest zu erheben geruhen möchten, welch allerhöchste Gnade er lebenslänglich gegen Uns, das heilige Römische Reich, und Unser durchlauchtigstes Erzhausz mit unverbrüchlicher Treue und Ergebenheit danknehmigst zu verehren des allerunterthänigsten Erbiethens seije, auch wohl thun kann, mag, und soll.

So haben Wir demnach aus obangeführten und anderen Uns bewegenden Ursachen, mit wohlbedachtem Muth, gutem Rath, und rechtem Wissen, ihm, Johann Wilhelm Bruno Zantis, die kaiserliche Gnade gethan, und ihn, samt seinen ehelichen Leibeserben, und derenselben Erbenserben, und Nachkommen, beijderleij Geschlechtes, in gerader Linie absteigenden Stammes, in des heiligen Römischen Reiches Adelstand gnädigst erhoben, eingesetzet, und gewürdiget, folglich sie der Schaar, Gesell- und Gemeinschaft anderer adelichen Personen dergestalt zugeeignet, als wenn sie von vier Ahnen, väter- und mütterlicher Seits, in solchem Stande hergekommen, und geboren wären. Thun das, erheben, setzen, und würdigen sie in des heiligen Römischen Reiches Adelstand aus Römisch-Kaiserlicher Machvollkommenheit. Meinen, setzen, und wollen, dasz sie von jedermänniglich an allen Orten und Enden, in allen und jeden ehrlichen, redlichen, und adelichen Sachen, Handlungen, und Geschäften, geist- und weltlichen, dafür erkennet, gehalten, geehret, genennet, und geschrieben werden, darzu alle und jede Gnade, Ehre, Würde, Sitz, Stimm, Vortheil, Freijheit, Recht, und Gerechtigkeit haben, zu geistlichen Stellen, auf Domstifteren, hohen und niederen, Aemtern, und Lehen, geist- und weltlichen, nach eines jeden Stiftes wohlhergebrachten Gewohnheiten und Statuten, auf- und angenommen werden, und mit anderen Unseren und des Reiches rechtgebornen lehens- und turniersgenossenen Edelleuten zu turniren, mit ihnen Lehen- und all andere Gerichte und Rechte zu besitzen, Urtheile zu schöpfen, und Recht zu sprechen, auch derenselben theilhaftig, würdig, und empfänglich seijn sollen, und mögen.

Ferner und zu mehrerm Gedächtnisze dieser Unserer kaiserlichen Gnade, haben Wir ihm, Johann Wilhelm Bruno Zantis, und seinen

jetzigen und künftigen ehelichen Leibeserben, und derenselben Erbenserben, beijderleij Geschlechtes, in gerader Linie absteigenden Stammes, nachstehendes adeliche Wappen verliehen, und solches beständig also zu führen, und zu gebrauchen gnädigst gegönnet, und erlaubet: als einen silbernen Schild mit einem blauen Querbalken, welcher mit dreij goldenen Sternen beleget ist. Auf dem Schilde ruhet ein freij, offener, rechtsgestellter, blau angelaufener, roth gefütterter, mit anhangenden goldenen Kleinode, und rechts, mit Gold und Blau, links, mit Silber und Blau vermischt, herabhangenden Decken gezierter, goldgekrönter, adelicher Turniershelm, über welchem ein goldener Stern zwischen zween mit den Saxen einwärtsgekehrten blauen Adlersflügeln schwebet, wie solch- adeliche Wappen in Mitte dieses Unseres kaiserlichen Gnadenbriefes mit Farben eigentlich entworfen, und gemahlet befindlich ist.

Verleihen mithin, gönnen und erlauben ihm, Johann Wilhelm Bruno Zantis, seinen ehelichen Leibeserben, und derenselben Erbenserben, und Nachkommen, beijderleij Geschlechtes, in gerader Linie absteigenden Stammes, dasz sie vorbeschriebenes adeliche Wappen in allen und jeden ehrlichen, redlichen, und adelichen Sachen, Handlungen, und Geschäften, zu Schimpf und Ernst, in Streiten, Stürmen, Schlachten, Kämpfen, und Turnieren, Gestechen, Gefechten, Ritterspielen, Feldzügen, Pannieren, Gezeltaufschlägen, Insiegeln, Pettschaften, Kleinodien, Begräbniszen, Gemählden, und sonst an allen Orten und Enden, nach ihren Ehren, Würden, Nothdurft, und Wohlgefallen gebrauchen können, und mögen, von Recht und Gewohnheit, unverhindert allermänniglich.

Wir haben über dieses noch zu mehrern Bezeugung Unserer kaiserlichen Gnade ihm, Johann Wilhelm Bruno Zantis, seinen ehelichen Leibeserben, und derenselben Erbenserben, und Nachkommen, beijderleij Geschlechtes, in gerader Linie absteigenden Stammes, gnädiglich gegönnet, und erlaubet, dasz sie nun hinfüro in ewige Zeiten gegen Uns, und Unsere Nachkommen am heiligen Reiche, Römische Kaisere, und Könige, auch deren Kanzleijen, und sonst jedermänniglich in allen ihren Reden, Schriften, Titeln, Insiegeln, Handlungen, und Geschäften, sich von Zantis, wie nicht weniger von allen ihren dermal mit rechtmäszigen Titel besitzenden, oder künftig noch überkommenden Gütern, nennen und schreiben, auch

sie also von männiglich genennet und geschrieben werden sollen, und mögen.

Gebiethen darauf allen und jeden Kurfürsten, Fürsten, geistlich- und weltlichen, Prälaten, Grafen, Freijen, Herren, Ritteren, Knechten, Landmarschallen, Landshauptleuten, Landvögten, Hauptleuten, Vitzdomen, Vögten, Pflegeren, Verweseren, Amtleuten, Landrichteren, Schultheiszen, Burgermeisteren, Richteren, Räthen, Kündigeren der Wappen, Ehrenholden, Persevanten, Bürgeren, Gemeinden, und sonst allen anderen Unseren und des Reiches Unterthanen, und Getreuen, was Würden, Standes, oder Wesens die sind, ernst- und vestiglich mit diesem Briefe, und wollen, dasz sie oftgenannten Johann Wilhelm Bruno von Zantis, seine eheliche Leibeserben, und derenselben Erbenserben, beijderleij Geschlechtes, in gerader Linie absteigenden Stammes, für und für, in ewige Zeiten, als Unsere und des heiligen Römischen Reiches rechtgeborne lehens- und turniersgenossene Edelleute, erkennen, ehren, und würdigen, an oberzählten Unseren Kaiserlichen Gnaden, Ehren, Würden, Vortheilen, Freijheiten, Rechten, und Gerechtigkeiten, Erhebung in des heiligen Römischen Reiches Adelstand, adelichen Wappen, Kleinod, und Benahmsung nicht hindern, noch irren, sondern sie deren allen ruhiglich freuen, gebrauchen, geniesen, und gänzlich dabeij bleiben lassen, darwider nicht thun, noch das jemand andern zu thun gestatten, in keine Weisze, noch Wege, als lieb einem jeden seij, Unsere und des heiligen Römischen Reiches schwere Ungnad, und Straf, und darzu eine Poen von fünftz Mark löthigen Goldes, zu vermeiden, die ein jeder, so oft er frevently hierwider thäte, Uns halb in Unsere und des heiligen Römischen Reiches Kammer, und den anderen halben Theil ihm, Johann Wilhelm Bruno von Zantis, oder seinen ehelichen Leibeserben, und derenselben Erbenserben, und Nachkommen, beijderleij Geschlechtes, in gerader Linie absteigenden Stammes, so hierwider beleidiget würden, unnachläszlich zu bezahlen verfallen seijn solle; Doch Uns, und dem heiligen Reiche an Unseren, und sonst männiglich an seinen Rechten, und Gerechtigkeiten unvergriffen, und unschädlich.

Mit Urkund dieses Briefes besiegelt mit Unserm kaiserlichen anhangenden Insiegel, der gegeben ist zu Wien den zwanzigsten Tag, Monats November, nach Christi Unsers lieben Herrn und Seligmachers gnadenreichen Geburt, im siebenzehen hundert sechs und

achtzigsten, Unserer Reichen, des Römischen im dreijundzwanzigsten des Hungarischen und Böhmischen aber im sechsten Jahre.

Joseph.

V[t] A. Fürst Colloredo.

Ad Mandatum Sacræ Cæsareæ
Majestatis proprium.
Frans Georg von Leykamp.

Collat. und registr.
M. H. Molitor.

Præsentatum im Julich- und Bergischen Hofrath
Düsseldorf den 3 October 1791.
In fidem
Mülkeim Hofrath
Secret.

CORRECTIONS.

Page 439 l. 20 au lieu du 8 lisez: le 18 Octobre.
„ „ „ 26 lisez: le 7 Août 1800.
„ 440 „ 2 au lieu du 12 lisez: le 21 Janvier.
„ 443 „ 22 lisez: au compas ouvert d'argent.

VARIÉTÉS.

Projet d'une carte géographique du diocèse de Ruremonde en 1710.

L'évêque de Ruremonde, Ange comte d'Ongnies et d'Estrées, eut l'intention de faire imprimer une carte de son diocèse (1). Il avait appris qu'un pére de la compagnie de Jésus était fort habile en cette science et s'adressa en conséquence en 1710 au provincial, le père Verneuil, qui lui répondit par une lettre datée de Lille, 6 Octobre 1710, ce qui suit: »Je me ferai toujours un extrême plaisir Monseigneur, de confier à votre grandeur le père Leclercq pour tout le temps qu'il sera utile à votre diocèse. Du moment qu'il saura vos intentions il ne manquera pas de se rendre à vos ordres pour le temps que vous lui ferez l'honneur de lui marquer. Comme ces sortes de dispositions dépendent uniquement du Provincial, le recteur du collège de Liége crût que votre grandeur aggréeroit qu'il differat le voyage du père Leclercq à Ruremonde jusqu'a ce qu'il m'en eut donné avis. Ce qu'il fit en effet, voulant aussi bien que moi tâcher de reconnaitre vos bontés pour notre compagnie et la bienveillance, dont vous nous honorez par tous les services, dont nous serons capables".

Nous n'avons pas trouvé beaucoup de renseignements sur la personne du père Nicolas Leclercq. De la lettre qui précède il resulte qu'il appartenait à la compagnie de Jésus et qu'il résidait au couvent de Liége. La Biographie Liégeoise du comte de Becdelièvre ne donne pas de détails biographiques sur sa personne mais cite de lui une carte topographique du pays de Liége en des pays voisins qui fut dédiée par l'imprimeur Kintz à l'évêque Théodore de Baviere et aux Etats de Liége.

Voici deux lettres du père Leclercq à l'évêque de Ruremonde que nous avons trouvé dans les archives de l'Evêché et qui ont trait à la

(1) La seule carte connue de l'évêché de Ruremonde est celle dont il est parlé dans Lelong, Biblioth. historique de la France, Paris 1768, tome I p. 75 N° 1134, où elle se trouve renseignée comme suit: Evêché de Ruremonde par Nicolas Sanson: Paris chez Mariette, in fol.

confection de la carte topographique du diocèse; dans la première il parle de la partie nord du diocèse, nommément le Haut-Quartier de ce duché et dans l'autre du Pays de Fauquemont qui formait le sud. La première est de la teneur suivante.

»Monseigneur. J'envoie à votre Grandeur la trigonométrie de la carte de Gueldre; j'ay fait la carte en petit, quoyqu'elle soit plus étendue que les cartes ordinaires par la mécanique qui sert de preuve aux démonstrations plus courte et aussi seure. Je pourrois encor en faire la preuve par les logarithmes, mais ce seroit un travail inutile. Les gens qui se sont mêlés de faire des cartes ne prennent pas la peine que j'ay pris et ne sont pas parvenus à cette exactitude; il faut ajouter que presque tous ces faiseurs de cartes ne se donnent pas la peine de tirer les horizons; ils prennent une vielle carte, y ajoutent quelques ornemens extérieurs et multiplient les erreurs. Je feray voir cela quand on voudra. Il y a encore d'autres défauts qu'il n'est pas permis de mettre icy; car assurément la trigonométrie est une science fort spéculative et fort sèche, qui demande du travail et de l'application d'esprit, que peu de gens voudront se donner; il leur est bien plus aisé de tirer les lignes par la méchanique et comme cette pratique qui n'est pas dirigée par une science exacte n'est pas sûre, de là viennent tant de défauts dans toutes les cartes qu'a peine s'y reconnoit'on.

»On verra bien que je n'ay rien emprunté d'autruy et je suis prêt de justifier toutes les distances par les angles qui sont marqués dans mes horizons.

»Il est vray qu'il y a des fautes dans tous les horizons, mais je n'ay pas eu de peine de redresser ceux de Ruremonde, de Helden, du moulin de Heringen, de Geldre et de Kevelaer. Celuy de Clèves est bon; mais celuy de Helten ne vaut rien. Celuy de Boxmeer a des défauts; le grand vent qui faisoit en est la cause; ceux de Grave et de Nimège sont bons. Cest par ce chemin-là que jay redressé celuy de Helten, qui est extrêmement défectueux. La table sur laquelle étoit posé l'instrument a tourné et à plusieurs fois; il y a des lieux mal nommés, enfin on ne peut s'y fier et je défie Mr Descartes avec toute son algèbre quand bien même il y emploieroit les quarrés magiques de le remettre en perfection.

»Il y a un autre défaut c'est que les horizons étoient fort éloignés les uns des autres. On n'a pas pu me nommer tous les lieux. Cela

jette quelquefois de la confusion, que j'ay demeslez assez heureusement et vérifiés par d'autres horizons sûres et voisins. Par Exemple : le clocher que l'on nommoit Hillenraedt à Ruremonde c'est Kaldekirken, le rayon vient justement donner dans le centre ou concours des deux rayons de Heringen et de Helden plus voisins où ce lieu étoit parfaitement connus. Birgelen c'est Wasenberg. Herkenbosch c'est l'église de Dalembrouck, Wassemberg c'est Birgelen.

»Un autre défaut : plusieurs lieux étoient cachés dans des fonds ou derrière des bois, ou si confus par l'éloignement qu'on n'a pu me les faire distinguer ; ainsi je trouve Greverad, Seuchtelen, Lobrik, Krasbeek, Creikenbeek, Breijel, Leuth, Bracht, etc. qui sont marqués dans l'horizon de Heringhen et qui ne se retrouvent plus ailleurs, parceque de la tour de Ruremonde, la hauteur de la montagne en dérobe la vue.

»Dans l'horizon de Ruremonde j'ay toutes les tours et clochers du côté de Montfort, mais j'ay négligé à Heel et à Maseik de les marquer ; je ne songeois en ce temps là qu'à la carte de Liége. C'est la même chose dans les autres horizons.

Non obstant tout cela ma carte est encore plus fournie que toutes les autres. Mais pour la mettre en grand et dans sa perfection, il me faudroit faire un autre voyage à pied, car en carosse, on ne voit rien. Il faudroit à mon advis que je tirasse un horizon à Monfort, un à deux lieux en deça, après cela un à deux lieux de Montfort et de Ruremonde, un autre sur la hauteur entre Heringen et Ruremonde, un autre entre Helden et Boxmeer par exemple à Beek.

»Je pourrois faire ce voiage sortant de Liége le jour de la pâque close, allant seul à pied, si les curés vouloient se donner la peine de me nommer leurs lieux circonvoisins, ils ne se tromperoient pas aysement.

»Pour la table il ne faut pas de préparation pour moy ; je seray seul : je ne demeureray qu'un jour dans chaque lieux, je me contente aisement, parceque je mange de tout. Je ne perdroy pas de temps le matin qui est moins propre. Je marche doucement réfléchissant sur la disposition du terrain ; avant midy j'arrive et quand il ne faut pas perdre le temps à disputer sur le nom des villages, sur deux heures j'auray tout fait. Une heure de temps pour marquer mes mémoires sur les cartes que je porteray avec moy, je rempliray tous les vides, le cours des rivieres, les bois, etc. tout se marquera avec exactitude.

»Il faudroit pour cela que les curés de ces lieux voulussent me faire compagnie ou me donner quelqu'un pour porter mon sac, qui put me dire ce que je verray sur ma droite et sur la gauche de ma route.

»Plusieurs lieux sont mal nommés, ou ne sont pas vu entre la montagne de Clèves et Kevelaer; il aurait fallu un horizon au milieu environ le moulin d'Udem.

»J'envoyeray à Votre Grandeur la carte de Geldre, quand je l'auray mis au net; il est assez difficile de l'envoier, car en la pliant on la gâte; il seroit mieux de la rouler; ce ne sera qu'un essay en attendant la grande carte.

»Etant sur la hauteur de Cleves on m'a fait marquer Udem qui ne se peut pas voir de là, parce qu'il est dans un fond; on m'avoit montré Kevelaer à gauche de Goch et de Veis; ce sistème étant posé tout étoit renversé et ridicule. Je ne soupçonnois point ici d'erreur; j'ay fait trois sistèmes différens; enfin je suis convaincu par démonstration, que le lieu qu'ils appelloient tous Kevelaer est le chateau de Voissem et que ce qu'ils appelloient Udem est Kevelaer; par ce moyen tout est redressé, tout se trouve en sa place. L'horizon de Geldre est plus sûre et plus voisin, les angles tirés de là et de Kevelaer ne pouvoient pas manquer.

»Il seroit trop long de décrire à votre Grandeur par quelle industrie on redresse des lieux mal nommés, et on désabuse des gens qui toute leur vie ont pris un clocher pour l'autre.

»Ma lettre est déjà trop longue; il est temps de me dire avec tout le respect et inclination possible.

Monsieur

Votre très-humble et très-obéissant serviteur

N. Leclercq, S. J.

De Liége le 21 de 9bre 1710.

Voici maintenant la seconde lettre concernant la carte du pays de Fauquemont.

»Monseigneur.

»Enfin nous sommes venus à bout d'achever notre carte de Gueldre, mais ce n'est pas sans peine; il m'a fallu plus d'un système pour redresser les lieux mal nommés; il ne s'en faut guère qu'il y en ait un quart dans chaque horizon l'un parmy l'autre, quelque habiles gens qu'aient été ceux qui m'ont enseigné. Il y a quelques lieux du

côté de Grave, qui manquent, parce que l'horizon étoit trop éloigné des autres, et qu'on ne m'a pas nommé tous les lieux et qu'on s'est tellement trompé et à Boxmeer et à Grave qu'il est impossible que je les aye pu marquer. Il auroit fallu encor un horizon à 2 lieues de chacune de ces places. Mais on y remédiera aysement en ajoutant, selon l'estime, ce qui manque; ce qui ne peut faire d'erreur considérable. Je n'ose prendre ces lieux des autres cartes, car je m'exposerois trop. Il sera plus aysé d'entendre les gens du lieu, et selon leur estime marquer dans la carte en triangle.

»La comté de Faucquemont y entrera avec Mastrecht, mais il y a une vallee où je n'ay pu percer. J'ay été sur la tour d'Amstenraedt, les lougarnes étoient inaccessibles; il auroit fallu un charpentier pour y élever un plancher. Les lougarnes plus hautes étoient fermées et clouées; j'ay perdu mon temps. J'ai couru jusque à Scheidt où la tour est propre, mais le curé est fort mal honète, quoyque je luy aye fait dire par deux exprès que j'avays des ordres de Monseigneur à luy communiquer, il n'a jamais voulu venir; il était au chateau à un quard de lieue; il vouloit que je l'allasse trouver ce qui etoit la même chose que de retourner sans rien faire. Cependant jay monté à la tour et décrit quelques points; mais ses gens se sont attroupés au pied de la tour et me disoient des injures et me menaçoient de m'enfermer, si je ne descendois promptement; enfin ils faisoient si grand bruit que jay été obligé de descendre; il étoit midy quand j'y arrivay; je luy ay fait dire que je ne luy demandois rien et que je ne luy seroit point du tout à charge et que je retournois soupper chez le Marquis de Hoensbrouck. Cela n'a rien fait. J'ay ainsi perdu le plus beau jour de mon voyage à courir de Hoensbrouck à Amstenraedt et de Amstenraedt à Scheidt et de Scheidt à Hoensbrouck.

»Ce pays est montueux et difficile; je n'y étois jamais entré. Si j'eus connu les lieux ou que j'eusse eu une personne intelligente, j'aurois mieux dirigé ma route et avec le même temps j'aurois conduis la chose à la perfection; faute de temps, faute de clochers propres la chose n'est pas achevée. Il y a plusieurs clochers bouchés d'un côté, de hauts arbres empêchent la vue d'un autre. Sans Zittaerdt je n'aurois rien.

»Aussitot que le temps le permettra je commenceray à décrire la carte de Gueldre, et je l'envoyeray par occasion au net à votre Grandeur; il y aura une partie du pais de Julliers et de Liege pour

remplir les vuides; je voudrois avoir l'horizon de Wassemberg pour le cours de la rivière de Rure. De Dalembrouck je n'ay que trois cotés, il y avoit plus d'un quart de cercle bouché, c'etoit un mal sans remède; je m'attendois d'envoyer ma carte pour étrenne à votre Grandeur. Les différentes occupations qui sont survenues m'ont absolument ôté le temps, car je veux que votre Grandeur soit persuadée que ce n'a pas été par oubly, ni par négligence; il faut donc que pour la présente je me contente de souhaiter de tout mon coeur une sainte et heureuse année à votre Grandeur et de me dire avec tout le respect et inclination possible.

Monseigneur

Votre très-humble et très-obéissant serviteur
N. le Clercq, de la compagnie de Jésus.

De Liége le 9 de l'an 1712. Jos. Habets.

Cessation du simultaneum dans le province de Limbourg. — 1835. —

Il y a dans les environs de Maestricht, sur la rive droite de la Meuse, quatre grandes communes, toutes chefs-lieux de cantons, où se trouvent un très-petit nombre de familles protestantes. Ces communes sont: Meersen, où il y a 61 protestants, Beek où il y en a 68, Heerlen où il y en a 95 et Galoppe qui en compte 60. Dans ces communes, contrairement à la législation françoise sur cette matière, un seul temple sert pour les deux communions; cet usage remonte à l'an 1650, époque où quelques familles protestantes de la Hollande vinrent s'y établir et s'emparèrent avec violence des églises; et cet usage est connu dans ces quartiers sous le nom de *Simultaneum*. Il est inutile de dire combien d'inconvénients graves n'ont cessé d'en résulter pendant environ deux siècles; on comprend que chaque changement de gouvernement devait y donner lieu à des disputes et à des combats. Cette lutte ne cessait pas même dans le temps de paix. Le dimanche et les jours de fêtes, on a vu souvent une poignée de protestans prolonger à dessein leur service religieux, pour empêcher les cattholiques d'entrer dans l'église. Plus d'une fois les curés se sont vus dans l'impossibilité d'administrer des malades expirans, faute d'avoir accès à l'église. Depuis la révolution ces communes ont travaillé de concert pour faire cesser cet état de choses, et voici

l'arrangement qui a été conclu. Les catholiques auront seul la propriété et l'usage des églises que leurs ancêtres ont construites; on élèvera aux protestans quatre petits temples particuliers proportionnés à leur nombre, aux frais des quatres communes, de la province et de l'Etat. Le gouvernement avait proposé, au budget, 15000 francs pour cet objet; cette somme a été votée par la chambre des Représentans dans la séance du 23 Janvier. Le Simultaneum va donc cesser heureusement. Dans cette même séance le chapitre tout entier des cultes a été adopté sur le pied suivant, savoir: Culte catholique, frs. 3,392,900; culte protestant, frs. 90,000; culte israélite, frs. 10,000. Il a été en outre alloué une somme de 45,000, à titre de secours. Dans la somme de 90,000 frs. accordée au culte protestant, figure une somme particulière de frs. 10,000 destiné au culte anglican que l'Etat n'avoit pas rétribué jusqu'à présent. M. le ministre de l'intérieur nous a appris, à cette occasion, que le nombre des anglicans domiciliés dans les villes qui ont un pasteur de leur communion, s'elève à 1000 environ; ces villes sont Ostende, Anvers, Bruxelles et Spa. Le budget du culte catholique à été adopté sans discussion.

KERSTEN journal historique,
Deel I p. 555–556.

Bemerkung zu der Abhandlung:

»Korte schets der geschiedenis van de Valkenburgsche Heerlijkheid Wijnandsrade," im 23ten Bande der Publications.

In seiner Abhandlung ueber die Herrlichkeit Winandsrath sagt Herr G. Peeters. Seite 362, letzte zeile, folgendes: »De Heer Ernst Oidtman neemt aan dat de hof Bongart bij Alrath in 't district Grevenbroich der familie dien naam gaf." Herr Peeters nimmt also an ich habe Bongart bei Alrath als Stammgut der Bongart-Winandsrath-Paffendorf bezeichnet. Hätte Herr Peeters meine Abhandlung ueber Bongart im 2 Bande der Zeitschrift des Aachener Geschichts-Vereins ein wenig genauer durchgelesen als er es gethan zu haben, scheint, so haette er gefunden, dass ich keineswegs einen so schlimmen Fehler begangen habe, wie er annimmt In den ersten Zeilen meiner erwaehnten Abhandlung betonte ich ausdruecklich, dass diejenige

Familie Bongart, ueber welche ich Nachrichten gaebe, gaenzlich verschieden sei von dem Geschlecht der Bongart zu Winandsrath-Paffendorf. Wenn ich schon in verschiedenen Aufsaetzen in der erwaehnten zeitschrift: Band II S. 179 und f. VI Seite 248 u 315, VIII S. 288 besonders hervorgehoben habe, dass mehrere Geschlechter desgleichen Namens Bongart, welche keinerlei Stammverwandtschaft gehabt, am Niederrhein geblueht haben, so will ich hier noch einmal um jeden zweifel auszuschliessen kurz die verschiedenen Geschlechter Bongart anfüehren.

1. Bongart zu Winandsrath-Paffendorf, Erbkaemmerer des Herzogthums Juelich von der Burg Bongart bei Simpelfeld (Zeitschrift des Aachener Geschichts-Vereins VI. S. 315 zeile 18) von mir ausdrucklich angefuehrt. Wappen: im rothem Feld ein weisser Sparren (chevron), Helm: der rothe, mit dem weissen Sparren bezeichnete Rumpf eines Mannes mit spitzem weissen Bart und weisser abfliegender Kopfbinde.

Das Geschlecht erlosch 1877.

2. Bongart, auch Schwarz-Bongart genant, zu Bongart bei Alrath, Wegberg, Disternich, Busch bei Wichterich, vom Hof Bongart bei Alrath. Wappen: in weissem Felde in schwarzer Querbalken mit goldenem Stern belegt. Helm: Hundekopf mit dem schwarzen Querbalken als Halsband. Die Genealogie dieses Geschlechts habe ich im 2. Bande der erwaehnten Zeitschrift, Seite 179 u. f., veroeffentlicht.

Das Geschlecht erlosch um 1560.

3. Bongart zu Bongart bei Weisweiler, Bovenburg, Holtzheim, Koerrentzich und Heyden. Von der Burg Bongart bei Weisweiler stammend. Wappen: in weiss schwarzer Querbalken oben von zwei unten von einem schwarzen Kesselhaken begleitet. Helmzier verschieden: entweder Federbusch oder geschlossener Adlerflug mit Seeblättern belegt, oder Hundekopf mit rothen emporstehenden Ohren oder Bueffelhoerner. Die Genealogie dieses Geschlechts wurde von mir veroeffentlicht in der erwaehnten Zeitschrift VI S. 248

Das geschlecht erlosch um 1400.

4. Bongart zu Bongart bei Bonn und Bergerhausen von dem jetzt verschwundenen Hof Bongart bei Bonn am Rhein stammend. Wappen: von blau ueber weiss quergetheilt. Helm: weisser Rumpf eines baertigen Mannes. Den kopf bedeckt ein spitzer blauer Hut mit weissem Umschlag. Ueber diese Familie gab ich in der erwaehnten Zeitschrift VIII S. 288 Anmerkung 1, eine Notiz.

Das Geschlecht erlosch um 1450 mit Nella von Bongart, welche 1424 Statz von dem Bongart juelichschen Erbkaemmerer heirathete und Bergerhausen an die Bongart-Winandsrath-Paffendorf brachte.

5. Bongart, in der Grafschaft Berg, bei welchen der Vorname Adolf hauefig vorkommt. Wappen nach der Angabe des Hernn Fahne: ein Querbalken, oben ein Turnierkragen.

Erloschen um 1340.

Ausser diesen angefuehrten verschiedenen Geschlechtern Bongart oder von dem Bongart, welche nicht einen nachweisbaren gemeinsamen Stammvater hatten, gab es noch zahlreiche buergerliche Familien des Namens Bongart am Niederrhein. Schliesslich fasse ich meine Bemerkung darin zusammen, dass ich sage: Herr Peeters hat von mir etwas ganz Unrichtiges in seiner Abhandlung angenommen und den Fehler begangen, das Wappen der Schwarz-Bongart, eine Familie, welche mit den Bongart-Winandsrath gar nicht verwandt war, Seite 366 Anmerkung 1, als dasjenige der Bongart-Winandsrath zu bezeichnen. Die von Herrn Peeters seiner Abhandlung beigegebene Abbildung des Schlosses Winandsrath zeigt deutlich ueber dem Portal das richtige Stammwappen der Bongart-Winandsrath: den Sparren, daneben das Wappen des anderen Geslechts Bongart-Heyden, welches Wappen die Bongart-Paffendorf ihrem Wappen zufuegten, nachdem sie in den Besitz der Herrschaft Heyden gelangt waren.

E. von Oidtman.

Domeneck den 13. August 1887.

Nog iets over Adriaan-Balthasar graaf van Vlodrop.

Zie blz. 108.

Adriaan-Balthasar's grootvader, Balthasar genaamd, was getrouwd met Catharina van Bylandt, erfdochter van Well. Dezer zoon, Willem van Vlodrop, was gehuwd met Anna von Felz. De oudste zoon dezer laatsten, Adriaan-Balthasar, erfde van zijne grootmoeder, Catharina van Bylandt, de heerlijkheid Well (1).

Ter opheldering van de geschiedenis van Adriaan-Balthasar van Vlodrop moeten wij nog het volgend genealogisch fragment mededeelen.

(1) Ferber: Gesch. der Familie Schenk von Nydeggen, blz. 97.

Hattart van Pallant, heer van Wiebelskirchen, Lindenberg en Wildenburg, medeheer van Felz en Moerstorf, Lotharingsch raad en ambtman van Sierck, trouwde in 1564 met Anna van Vlodrop, ertdochter van Dalenbroek, (waarvan twee dochters), en in 1591 met Magdalena van Reiffenberg, weduwe van Otto van Löwenstein. Uit dit laatste huwelijk werd één kind geboren: Margaretha van Pallant, erfgename der aandeelen in Felz en Moerstorf.

»Mitbesitzer von Moerstorff war damals der junge Freiherr Adrian Balthasar von Flohdorff, welcher es sich von Jugends auf angelegen sein liess, die Liebe der Margaretha von Pallant zu gewinnen und auch von dieser und ihrer Mutter freundlich aufgenommen wurde. Der Vater Hartard von Pallant aber wollte von einer Verbindung nichts hören, und Flohdorff, welcher der Liebe der Tochter sicher zu sein glaubte, verliess auf einige Zeit das Land, ging in polnische Dienste und machte einen Krieg gegen Russland mit. Unterdessen wurde er in der Heimat todtgesagt und Margaretha verlobte sich mit dem Grafen von Schwarzenberg. Flohdorff kam gerade am Tage vor der Hochzeit zurück, und in der Ueberzeugung, dass Margaretha nur gezwungen dem Grafen von Schwarzenberg die Hand reichte und ihn selbst todt wähnte, wuste er sich bei der Kürze der Zeit nicht anders zu helfen, als dass er die Braut, mit ihrem ganzen Hofstaate, auf der Fahrt zur Hochzeit aufhob und nach Coblenz zu ihrem beiderseitigen Verwandten, dem Churfürsten Lothar von Metternich brachte. Dieser bewog Flohdorff alsbald dazu, seine Cousine, (welche augenscheinlich auch mittlerweile den Grafen Schwarzenberg an die früher von Adrian Balthasar inne gehabte Stelle ihres Herzens gesetzt hatte), wieder nach Hause zu führen, was auch in allen Ehren geschah. — Hartard von Pallant aber und Graf Schwarzenberg strengten wider Flohdorff einen Prozess wegen gewaltsamen Frauenraubes an, aus dem der Angeklagte aber, wie es scheint, — und wohl durch die Vermittlung des Churfürsten von Trier, — ganz ungekränckt hervorging. — In einer ziemlich umfangreichen Denkschrift an die Erzherzoge-Statthalter der Niederlande, (welches Dokument sich in meinem Besitze befindet), schildert Flohdorff selbst den ganzen Hergang der Sache."

Voorgaande episode viel voor in 1613. In dat jaar trouwde Mar-

(1) *Geschichte der Herren* etc. *von Pallant*, p. 89—90.

garetha van Pallant met Adam graaf van Schwartzenberg. Zij overleed, evenals haar vader, in 1615 (1). Volgens Ferber verkocht Ad. Balth. van Vlodrop de heerlijkheid Well in 1624 aan Hendrik graaf van den Berg, stadhouder van Gelderland.

Nu weten wij onder welken »uitheemschen heer" Ad. Balth. van Vlodrop nog diende in 1626, namelijk onder den koning van Polen. Door dezen vorst werd hij ook waarschijnlijk in den gravenstand verheven.

In *Zeitschrift Aachener Geschichtsvereins*, VIII[ter] B. verscheen een merkwaardige studie van den heer *E. von Oidtman* over *Die Herren von Vlodrop, Erbvögte zu Roermond.*

J. L. M.

NÉCROLOGIE.

Henri Welters.

M. Welters, curé de Spaubeek, est mort à l'âge de 48 ans, après une triste maladie qui a duré près de deux années.

Gérard Henri Hubert Welters était né à Echt le 27 septembre 1839; il fit ses premières études à Rolduc, cette pépinière féconde non seulement de prêtres mais aussi de beaucoup de fonctionnaires et d'employés dans les carrières savantes. C'est une institution épiscopale qui existe depuis 1832 et qui n'a cessé de faire un bien immense aux familles catholiques de la Néerlande et de la Belgique.

Après de fortes études humanitaires et deux années de philosophie, Welters quitta Rolduc en 1859, et, se sentant porté vers l'état ecclésiastique, entra au grand séminaire de Ruremonde, où il reçut la prêtrise le 21 Mars 1863. Pendant le cours de cette année (3 Avril) il fut nommé recteur à Bloementhal, près de Vaals, et chargé de donner un cours d'instruction religieuse aux pensionnaires de cet Institut. Quelques années plus tard, le 30 Sept., 1866 il devint vicaire à Merkelbeek, mais après quelques années il dut quitter ce poste à cause d'une surdité qui l'empêchait de s'occuper régulièrement de ses fonctions ecclésiastiques. Il fut ensuite nommé (6 Mai 1872) recteur du couvent et pensionnat des dames Ursulines de Biesweide, à Grubbenvorst; il y est resté jusqu'au 3 Avril 1885; alors il fut installé comme curé de Spaubeek. C'est dans sa nouvelle paroisse qu'il sentit les premières attaques d'une maladie qui le minait sourdement et à laquelle il a succombé enfin le 17 juin 1887.

M. Welters était un homme de beaucoup de capacité et d'intelligence, mais en même temps une âme naïve et candide, aimant sans fard et pratiquant consciencieusement la droiture dans tout ce qu'il entreprit. Cette heureuse disposition de son âme lui acquit beaucoup d'amis et la sympathie de tous ceux qui entraient en relation avec lui. C'était nu esprit religieux qui aimait la piété et la mettait en pratique par une vie exemplaire. Pendant les quelques mois qu'il a été à Spaubeek et malgré une sainté chancelante il avait su s'attacher ses paroissiens qui déplorent sa perte prématurée.

A ses heures M. Welters était poète et historien. Le dictionnaire de la littérature Néerlandaise par Huberts et Van den Branden cite

plusieurs ouvrages qu'il a publiés. Ses *Légendes du Limbourg* sont devenues populaires. Il a en outre publié plusieurs articles dans les Publications de la *Société d'Histoire et d'Archéologie du Limbourg*, entre autres une Dissertation sur les Normands à Elslo, et une Notice très importante sur Denis-le-Chartreux. Il mettait la dernière main à une biographie de Lindanus, premier évêque de Ruremonde, quand la mort est venue le surprendre. Welters a encore publié différents livres de piété, entre autres un commentaire sur le Catéchisme du diocèse de Ruremonde.

La vie de cette homme heureusement doué s'est écoulée en faisant le bien, en travaillant et en priant. Que sa mémoire soit en bénédiction!

Jos. Habets.

Pierre Gérard Peeters.

M. Peeters, curé à Wynandsrade, est décédé le 21 septembre, après une longue maladie.

Pierre Gérard Peeters, né à Tegelen le 23 mai 1829, fit ses études préparatoires au Petit Séminaire de Rolduc et fut initié au sacerdoce à Ruremonde le 8 mars 1856. Le 20 Octobre de la même année il fut nommé vicaire à Echt et quelques années plus tard, le 23 Octobre 1865, à Blérick près de Venlo. Le 30 mars 1881, il devint curé à Wynandsrade, près de Fauquemont.

C'était un prêtre pieux, pacifique et zèlé, qui dans ses heures de loisir s'est occupé de l'histoire de notre province, science qu'il a cultivée avec un certain succès. On lui doit une notice détaillée sur le village de Tegelen, son lieu de naissance, et sur les paroisses qu'il a administrées comme vicaire. Son mémoire historique sur Echt se trouve dans le tome IV des *Publications de la Société d'histoire et d'archéologie du Limbourg*, dont M. Peeters était membre depuis 1863, date de l'érection de cette Société. Les notices sur Blérick, Tegelen et Wynandsrade ont paru respectivement dans les tomes VII, XIII et XXIII.

La mort de M. Peeters est une grande perte, non seulement pour ses nombreux amis, mais également pour ses paroissiens de Wynandsrade, qui, dans le court laps de temps qu'ils l'ont eu pour pasteur, ont pu apprécier, ses éminentes qualités d'homme et de prêtre.

Jos. Habets.

De generaal-majoor Pel.

Te 's Gravenhage overleed den 13 October 1887, in den ouderdom van ruim 68 jaren, de gepensioneerde generaal-majoor der infanterie C. M. P. Pel, geboren te Maastricht den 29sten Augustus 1819.

De eervolle militaire loopbaan, welke de overledene achter zich had, ving hij aan op de Militaire Academie, waar hij den 13n October 1836 als kadet voor de infanterie werd aangenomen. Na de verschillende ondergeschikte rangen aan de militaire school te hebben doorloopen werd Pel op den 11n Augustus 1840 tot 2n luitenant bij de 2e afdeeling, later het 2e regiment, infanterie benoemd. Bij dispositie van den Minister van Oorlog in April 1850 tot adjudant bij dat korps aangesteld, werd hij bevorderd door Z. M., in Januari 1851 tot 1n luitenant, in September 1858 tot kapitein 3e klasse, vervolgens tot de 2e en 1e klassen van dien rang en den 20n Mei 1867 tot majoor, in welken rang hij overging naar het 5e regiment infanterie. In April 1872 werd Pel tot luitenant-kolonel bij het 6e regiment infanterie bevorderd, en als zoodanig kort daarop tot kommandant van het 3e regiment aangewezen; juist een jaar later, 11 April 1876, verkreeg hij den rang van kolonel en werd hij belast met het bevel over de 4e divisie infanterie.

Nog in dezelfde maand benoemde Z. M. de Koning kolonel Pel tot generaal-majoor. In dien rang werd hem in Februari 1881 het kommando opgedragen over de 2e divisie infanterie, dat hij bleef behouden tot aan het tijdstip zijner pensioneering, den 16 April 1884. Dit had plaats met dankbetuiging voor de goede en trouwe diensten, door hem tijdens zijne langdurige militaire loopbaan bewezen.

Z. M. had reeds meermalen blijk gegeven, dat die diensten door Hem niet onopgemerkt waren gebleven.

Na in 1862 tot ridder der orde van de Eikenkroon te zijn benoemd werd hij in 1873 tot kommandeur en in 1884 tot ridder grootkruis in die orde bevorderd. Bovendien ontving Pel in 1880 de ridderorde van den Nederlandschen Leeuw en 1882 het ridderkruis 2e klasse der orde van den Gouden Leeuw van Nassau met de zwaarden.

De Fransche Regeering benoemde generaal Pel in 1882 tot ridder van het Legioen van Eer, een bewijs dat de militaire bekwaamheid van den overledene ook in het buitenland was bekend geworden.

Zoo genoot de overledene de onderscheiding van door de »Ver-

eeniging tot beoefening der Krijgswetenschap" tot haren president te worden benoemd. Zijn afsterven werd dan ook door die Vereeniging ten zeerste gevoeld.

Het Vaderland heeft in hem een braaf en trouw staatsburger en Den Haag, waar hij vertoefde, een humaan en in den omgang aangenaam mede-ingezetene verloren, die nog aan verschillende instellingen van nut zijn steun verleende.

Pierre Schryen, ci-devant directeur du Séminaire de Rolduc.

Le 31 Dec. 1887 est mort à Liége M. le chanoine Pierre Schryen, ancien directeur des petits séminaires de Rolduc et de Saint-Trond. Né avec le siècle, dit la *Gazette de Liége*, il y avait plus de vingt-cinq ans qu'il avait pris une retraite, bien méritée par les fatigues d'un long apostolat dans l'enseignement catholique, et cependant rien ne faisait prévoir cette fin si prompte ; la veille encore il avait célébré la sainte messe en pleine santé, lorsque le matin une crise se déclara qui l'emporta en quelques instants.

M. Schryen est né à Peer, petite ville de la ci-devant Campine Liégeoise, maintenant la province du Limbourg Belge, en 1801.

Sorti d'une des fortes et religieuses familles de cette Campine, qui depuis des siècles est accoutumée de nous donner de zélés apôtres, il était entré dans l'enseignement avant même d'être prêtre ; professeur au Collége de Ruremonde de 1823, il avait été élevé au sacerdoce à Malines en 1825, et quand, profitant de la liberté rendue à la Belgique, dont Rolduc relevait encore à cette époque, Monseigneur Van Bommel fonda dans cette ancienne abbaye, en octobre 1831, le petit Séminaire du diocèse de Liége, nul homme ne parut plus capable et mieux préparé que M. Schryen, pour assumer la charge de la direction de l'établissement nouveau. Le jeune directeur fut à la hauteur de sa mission, des vues et des desseins de son grand évêque.

Mais bientôt la restitution à la Hollande du Limbourg cédé obligea de transférer à Saint Trond le petit Séminaire à peine formé et déjà florissant.

Ce fut M. Schryen encore qui porta la part principale du faix de cette seconde fondation, et ce fut sous sa conduite que l'établissement de Saint-Trond fut assis, matériellement et moralement, sur ces fondement si larges, dans ces proportions puissantes, et dans cet

esprit excellent, qui l'ont placé dès l'abord et l'ont toujours maintenu au tout premier rang des plus grandes maisons d'enseignement.

Pour tous ceux qui ont passé à Saint-Trond pendant le quart de siècle qu'y dura la direction de M. Schryen, il était resté l'incarnation vivante des meilleurs souvenirs du Petit Séminaire. Digne coadjuteur de Mgr. Van Bommel, éducateur et helléniste, numismate et théologien, homme de savoir et de piété pratique, enseignant par son exemple comme par sa parole à faire consister tout d'abord cette piété dans l'accomplissement fidèle des devoirs quotidiens, modèle de travail et de régularité, son extérieur même, sa taille imposante, sa ferme démarche et jusqu'à la vivacité de son langage, empreint de l'énergie flamande, tout en lui caractérisait l'autorité : mais chez lui aussi l'autorité, pleine de dévouement et de bonté, savait aussi bien se faire maternelle et douce avec les petits que rester imposante et toujours juste avec les aînés, fraternelle et amicale avec ses collaborateurs.

Peu de figures sont demeurées entourées d'une popularité aussi pénétrée de respect dans le diocèse de Liége, que la figure de l'excellent prêtre, que la familiarité affectueuse des milliers de jeunes gens, formés sous sa direction, s'était habituée à nommer le vieux Pierre. Naguère encore cette sympathie profonde, toute faite d'estime, de reconnaissance et de vénération éclatait avec transport quand, lors de la remise du portrait de Mgr. Warblings, le clergé du diocèse entier acclamait, à l'appel de Mgr. de Groutars, successeur lui-même de M. Schryen à la direction du Petit séminaire, le fondateur aimé des maisons de Rolduc et de Saint-Trond.

Chevalier de l'Ordre de Léopold et décoré par Guillaume II en personne de la Croix du Lion Néerlandais, M. Schryen inspira toujours à ceux qui l'approchèrent la plus profonde estime pour son caractère. Cette estime, ce respect de tous le suivirent dans sa retraite, quand Mgr. de Montpellier le déchargea de la direction de Saint-Trond pour l'appeler parmi les chanoines titulaires de la Cathédrale. Devenu examinateur synodal et doyen-d'âge du chapitre, il y a vécu ving-six ans, sans que l'âge ou les infirmités pussent entamer la pieuse régularité de sa vie, la vivacité de son intelligence, la sagesse de son conseil.

Ses funérailles eurent lieu mardi le 3 Janvier; c'étaient celles d'un des prêtres qui ont, par l'enseignement, le plus puissamment contribué à la grande œuvre de la formation du clergé liégeois du XIXe siècle.

TABLE DES MATIÈRES.

Notices et mémoires.

Variétés.

Nécrologie.

Diplomes et autres documents.

TABLE ALPHABÉTIQUE.

Sceaux et armoiries.

Généalogies.

Carte géographique.

Planches.

VERBETERINGEN.

Op blz. 95 en 99 staat: *Gerith ind Louff, Jeger*. Het origineel is daar onduidelijk; men kan ook lezen: *Zeger*.

Op blz. 102 had op het eind van de IVe Bijlage moeten gevoegd worden: Origineel *zeer beschadigd*.

Op blz. 106 staat: Bathasar, lees: *Balthasar*.

Op blz. 137 staat: heer van Twello, lees: heer van *Tweckelo*.

